

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

8. CİLT
(P-Ş)

Doğan KAYA - Taha Tuna KAYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

8. CİLT
(P-Ş)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 718
Kaynak Eserler: 115

ISBN: 9789751762719 ISBN Takım No.: 9789751762634

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ
8. CİLT (P-Ş)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

© Atatürk Kültür Merkezi – 2025
E-Yayın

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No.: 5 Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 284 34 18
Belgegeçer: (0 312) 384 34 65
www.akmb.gov.tr

Yayın Sorumlusu: Yüksek Kurum Uzm. Ömer ÇAKIR

Grafik Tasarım ve Dizgi: Neyir Matbaacılık

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türk Dünyası destanları ve halk hikayeleri ansiklopedisi [e-yayın] / [hazırlayanlar]: Doğan Kaya, Taha Tuna Kaya .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2025.

9. cilt ; 24 cm. (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719 . Kaynak Eser ; 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116)

1.cilt: Giriş -- 2.cilt: A -- 3. cilt: B-D -- 4. cilt: E-G -- 5. cilt: H-J -- 6. cilt: K -- 7. cilt: L-Ö -- 8. cilt: P-Ş -- 9. cilt: T-Z

ISBN: 9789751762641 (1. cilt), 9789751762658 (2. cilt), 9789751762665 (3. cilt), 9789751762672 (4. cilt), 9789751762689 (5. cilt), 9789751762696 (6. cilt), 9789751762702 (7. cilt), 9789751762719 (8. cilt), 9789751762726 (9. cilt), 9789751762634 (takım)

50. TÜRKLER -- EDEBİYAT
51. TÜRK HALKLARI -- EDEBİYAT
52. TÜRK HALKLARI -- DESTANLAR
53. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI
54. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR
55. TÜRK HALK EDEBİYATI -- KAYNAK ESERLER
56. TÜRK HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR -- KAYNAK ESERLER

I. Kaya, Doğan II. Kaya, Taha Tuna III. e.a. IV. dizi

398.2
818.5

Uluslararası Yayınevi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1983 yılında kurulmuş olup 42 yıldır uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir. "Tanınmış Uluslararası Yayınevi" kategorisinde yer alan AKM; yayımladığı özgün bilimsel kitaplar, çeviri eserler (Almanca, Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça vd.) ve bilimsel süreli yayınlar ile çalışmalarını ulusal ve uluslararası alanlarda yürütmeye devam etmektedir. AKM tarafından yayımlanan eserler, Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almakta; dünyanın en geniş çevrim içi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da dizinlenmektedir. Yayınlarımızla ilgili ayrıntılı bilgiye akmb.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

**TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ**

**8. CİLT
(P-Ş)**

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI**

İÇİNDEKİLER

-P-	1
PADİŞAH İLE AKILLI KIZ.....	1
PAKİZER HANIM'LA KAHRAMAN KASIM	3
PARPARİYA	6
PEHLİVAN.....	8
PERVANE.....	9
PİRİ İLE HÜRÜ	11
PURŞIHAN ULIPİ	14
-R-	17
RAZİNİHAN İLE MAHİFİRÜZE SULTAN	17
RECEB BEŞE	20
REHİM ÇOBAN	20
REYHAN HANIM	21
RIZA BEY	24
RIZVAN ŞAH İLE RUH-AFZA.....	26
RÜSTEM HAN	30
RÜSTEM VE ZÖHRAB	33
-S-	35
SAİD'İN HİKÂYESİ.....	35
SAİL BEY	35
SALAMALİK	42
SALMAN BEY İLE TURNATEL	44
SALUR KAZAN TUTSAK OLUP OĞLU URUZ'UN ÇIKARDIĞI BOY.....	48
SALUR KAZAN'IN EVİNİN YAĞMALANDIĞI BOY	50
SALUR KAZAN'IN YEDİ BAŞLI EJDERHAYI ÖLDÜRMESİ	52
SAM ŞAHZADE.....	57

SAMED VE NİYAR HANIM.....	61
SARA VE HAN ÇOBAN.....	63
SARAÇ İBRAHİM.....	66
SARIBİY İLE KARABİY	69
SARİNCİ-BÖKÖY	71
SARRİ PATTIR.....	75
SATANAY.....	76
SAVRİK BATIR	79
SAYAT BEY VE SAYALI HANIM	80
SAYATHAN-HEMİRE	84
SAYATLI HAMRA	85
SEDET İLE SEYYAD	86
SEFİL MEÇHULİ İLE MİHRİHAN	89
SEFİLLİ MEMMED.....	92
SELİM BEY	93
SELİM CEVHERİ	96
SELİM ŞAH.....	107
SEMED AĞA.....	109
SEMED VE ZEYNEB	111
SEMED'LE SAVAD	113
SEMETEY	117
SENEM İLE TANIR.....	128
SENUBER.....	130
SERD-İ MESEL-İ CEVAD BE-İKLİLÜ'L-MÜLK.....	130
SERENDİB PADİŞAHI ABDÜSSAMED	130
SERHAT BEY	130
SERHOŞ VE MAHBUB	132
SEVDAKÂR İLE GÜLENAZ HANIM.....	134
SEYAT BEY VE SAYALI HANIM.....	140
SEYDİ VE PERİ.....	145
SEYFET ÇAVUŞ İLE FİLİZ	148
SEYFİZÜLYEZEN	150

SEYFÜLMÜLÜK	161
SEYİDİ.....	178
SEYİT NOÇI.....	186
SEYİTBEK.....	189
SEYTEK.....	199
SEYYAD	209
SEYYAD BEY İLE GÜLLÜ KIZ.....	219
SEYYAT İLE SEDEF	222
SİHİRBAZ SULTAN	224
SİHİRLİ ADALAR ARASINDA.....	226
SİMURG İLE SÜLEYMAN	228
SİNDBADNAME	232
SİYENPİ DESTANI	244
SOLTAN İLE GENDAP.....	245
SOLTAN VE GÖVHER.....	248
SOLTAN VE PERİ	248
SON HARTAY	251
SOSURKA	251
SULTAN MURAT İLE ALBUHARA	253
SULTAN SENCER VE DÜREBE HANIM	255
SUODALBA	258
SURANŞI BATIR.....	260
SÜHAP İLE SEMİNE.....	261
SÜLEYMAN – MELEK.....	264
SÜLEYMAN İLE ŞAHPERİ.....	265
SÜMMANİ AĞA İLE GÜLGEZ HANIM.....	270
SÜMMANİ İLE GÜLPERİ	273
SÜRGÜN	278
SÜRMELİ BEY İLE SENEM.....	281
SÜYİNİŞ.....	286
-Ş-	289
ŞABDAN BATIR.....	289

ŞAH ADİLHAN	293
ŞAH BABA İLE PERİ HANIM.....	298
ŞAH İLE ÂŞIK	301
ŞAH İSMAİL.....	304
ŞAH KASIM.....	313
ŞAH SENEM KALESİ.....	317
ŞAH YUSUF.....	321
ŞAHMARAN	323
ŞAHMARAN İLE LOKMAN HEKİM	349
ŞAHMAYIL İLE ABUGÜNEŞ	351
ŞAHSAMED İLE ŞEMŞİ HANIM.....	362
ŞAMİLÎ	364
ŞAN KIZI DESTANI	365
ŞÂPUR ŞAH VE HÜMA.....	367
ŞARYAR.....	367
ŞEHNAME-Yİ TÜRKÎ	369
ŞEHİRİ İLE MEHRİ.....	369
ŞEHİRİYÂR	372
ŞEHZADE ASİL	374
ŞEHZADE BEHRAM İLE MELİKE DİLİRİZ	374
ŞEHZADE BEHREM	377
ŞEHZADE EBÜLFEZ VE RENA HANIM.....	384
ŞEHZADE İLE MELEK HATUN	389
ŞEHZÂDE NACİ VE ŞAHİDE	391
ŞEHZADE NERİMAN VE ŞEHZADE FERMAN	391
ŞEHZADE-Yİ HORASAN BA-HACE NASR-I AYYAR-I BAĞDADÎ RAHMETULLAH.....	393
ŞEKER BİLEN ŞİRİN	396
ŞEMŞİR VE SENUBER	399
ŞERİZAT-KÜLŞAT	402
ŞEYBANİ HAN	402
ŞEYH SEN'AN.....	405

ŞEYH-İ SEN'AN.....	410
ŞİRDAKBEK.....	417
ŞİFA BEY İLE SULTAN KIZ	422
ŞİFAKÂR	425
ŞİKARİ.....	429
ŞİRİN İLE BİRÇEK.....	433
ŞİRVÂN ŞAH VE ŞEMÂ'İL BANU	434
ŞİRVANLI KAHRAMAN ŞAH.....	441
ŞORA.....	444
ŞORA BATIR.....	447
ŞÖÖĞÜN-KÖÖĞÜN.....	448
ŞU	451
ŞULMIS-ŞUNI	454

PADIŞAH İLE AKILLI KIZ

Doğu Anadolu’da anlatılan didaktik hikâyedir. Hacimsiz ve manzum-mensur yapıya sahiptir. Manzum kısım hikâyenin iki yerinde bulunmaktadır.

Hikâye metni Murat Büyüktepe tarafından 2000 yılında Erciş’te Muhittin Sadık’tan derlenmiştir. Hikâyede, kahve ve ateş mecaz olarak ele alınmış, birbiriyle söyleştirilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir Padişah, vezirini denemek için bir kahve yapmasını ister. Vezir de gider kahveyi pişirir, getirir koyar padişahın önüne.

Padişah da kahveyi “Ateşte mi pişirdin?” diye sorar. “Evet” diyen vezire Padişah: “Peki ateş kahveye ne dedi, kahve ateşe ne cevap verdi?” der. Şaşırp kalan vezir ne söyleyeceğini bilemez. Padişah da ona altı gün müsaade verir yedinci gün cevabı bularak gelmesini yoksa kellesini vuracağını söyler.

Vezir yana yakıla yollara düşer. Epey bir yol gider ama sorusunun cevabını nereden bulacağını bilemez. Akşamüzeri, tarlasını sürmüş eve gitmeye hazırlanan bir çiftçi ile karşılaşır. Çiftçi koskoca baş vezirin böyle yaya olarak nereye gittiğini merak eder ve sorar. Olanları anlatan veziri, çiftçi o gece evinde misafir etmek ister eve vardıklarında bakar ki padişahunkinden bile daha güzel bir saray. Bir çiftçinin nasıl olur da bu kadar güzel bir sarayı olur diye geçirir içinden.

Çiftçinin de dünya zürriyetinde sadece bir kız evladı vardır. Bu kız o kadar güzel o kadar güzeldir ki sanki bulutlar arasından çıkan bir güneştir. Ayrıca çok hamarat ve çok zekidir. Baş vezire yemekler yapar ama can derdine düşen vezir, o güzel ve çeşit çeşit yemeklere başparmağını bile dokundurup ağzına götürmez. Yemekleri konusunda

tereddütte düşen güzel kız; “Derdin nedir?” demekten kendini alamaz. Vezir olanları kıza da anlatır kız rahat rahat yemeğini yemesini sorusunun cevabını bildiğini söyler. Çok sevinen vezir kızı dinlemeye koyulur.

Kız başlar anlatmaya... “Ateşe kahveyi koydun. Ateş kahveye dedi ki: kahve kibirlenme. Benim kırk yıllık hatırım var, deme. Allah bana öyle bir hararet vermiş ki, şiddetli yanarsam taşırırım seni, duman olur gidersin havaya.” Kahve de cevap vermiş; “Ateş kibirlenme baki olan Allah’tır senle ben geçiciyiz. Allah herkese bir mevt vermiş. İnsanlara da Azrail’i vermiş gün gelir alır götürür. Senin Azrail’in de sudur ve ben de suyla pişiyorum. Taşarsam seni söndürürüm”.

Sorusunun cevabını alan baş vezir rahat bir uyku çeker. Sabah olduğunda yerinde duramayan baş vezir helallik alarak padişahın sarayına doğru yol alır.

Vezir, Padişah’ın huzuruna çıktığında padişah; “Yediğin içtiğin gezdiğin senin olsun. Sen benim sorunun cevabını ver.” Vezir de kızıdan duyduklarını aktarır. Padişah bu cevabı kimden bulduğunu sorar. Vezir de çiftçi ve kızını öve öve anlatır. Padişah kızı görmeden ona âşık olur.

Kırk vezirini alarak kızın evine giden padişahı kız ve çiftçi, çok güzel ağırlar. Padişah Allah’ın emriyle kızı kendine ister. Babası kızını çağırır ve cevabı onun vereceğini söyler. Kız, padişahın huzuruna çıkar ve birkaç sorusunun olduğunu söyler. Padişah da dinlemeye başlar. Kız sorar; “Padişahım, sen kaç yaşındasın?” “Altmış beş.” diye cevap verir padişah. “Peki, ben kaç yaşındayım padişahım?” der. “Tahminen on yedi on sekiz...” diye cevap verir Padişah da. “Peki, biz evlenirsek on yıl sonra ne olur? Sen hastalanır, yaşlanır, ayağa bile kalkamazsın.”

Padişah, güzel kızın ne demeye çalıştığını anlar ve fikrinden vazgeçer. Bu defa güzel ve akıllı kızı, şehzadesine ister. İki gence nişan takarlar. Gençler, muratlarına nail olurlar.

Kaynakça:

Büyüktepe, Murat, Erciş’ten Derlenmiş Masal ve Halk Hikâyeleri, Sivas, 2000, s. 75-80. (C.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi).

PAKİZER HANIM'LA KAHRAMAN KASIM

Âşık İlhamî Demir'in tasnif ettiği manzum ve mensur bir yapıya sahip aşk hikâyesidir. Âşık hikâyesini bir deftere yazmıştır. Söz konusu defteri 1982 yılında İlhan Başgöz görmüş ve hikâyenin değerlendirmesini yapmıştır.

Âşık, hikâyesine şöyle bir başlangıç yapmıştır.

“Âşıktâ söz, arifte göz. Türk ocağı, ana kucacı, İzzet-i iltifat, zevk ile sohbet. Şehr-i meşgulat, geçmişe rahmet. Aziz beyler ve ağalar! Hikâyemiz İzmir'de Aydınogulları ve Pehlül Pehlivan'la başlar. Okuyanlar sağ olsun. Âmin!”

Musannif âşık olan İlhamî Demir, başka hikâyeler de tasnif etmiştir. Diğer hikâyeleri; *Benahçı Ahmet, İmdat ile Gülperi, Muhammet Şah ile Nermin, Sühap ile Semine, Çeyizini Seren Kız'dır*. Bunun yanında Âşık İlhamî Demir, icrası sırasında pek çok hikâye de anlatmıştır. Bunlar; *Cefakâr ile Zülfü Siyah, Kaçak Nebi, Kenanî, Kerem ile Aslı, Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu, Erzurum Kolu, Hasan Paşa Kolu, Leylâ ile Mecnun, Mayide ile Rıza Bey, Necip ile Telli Senem, Pehlül Pehlivan, Şeyhi Senan, Tahir ile Zühre, Zafer Bey ile Mahfinaz'dır*.

Asıl adı Hamit Demir olan İlhamî Demir, 1932 Arpaçay'ın Büyükçatma (Eski adı; Büyükperkit) köyünde doğmuştur. Herhangi bir tahsil görmemiştir. Genç yaşlarda âşıklık yoluna girmiş; Âşık Gülistan, Bayramî ve Deryamî gibi âşıklarla dolaşıp âşıklık geleneğini devam ettirmiştir. 1967 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı devamlı katılmış ve her defasında çeşitli dallarda birincilikler kazanmıştır. Ülkemizde âşıklık geleneğinde karşılaşma dalının üstadı olan ve âşıkların onunla karşılaşma yapmaya çekindikleri bir âşıktır. Türkiye'de pek çok yer dolaşmakla kalmamış ülke dışında da geleneği en iyi şekilde yaşatmaya çalışmıştır.

3 Mayıs 1987 günü Gebze'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Hikâye, İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

“İzmir'de Aydınogullarından Hasan Paşa'nın Pakizer adlı bir kızı vardır. Sır kâtibinin adı da Şiğ Ali Bey'dir (Cıgalı Ali Bey). Kız, babasından bir gül bahçesi ister. Baba, bahçeyi yaptırır ve Kahraman

Kasım adlı bir bahçıvan tutar.

Bir sihirbaz kadının oğlu, bir gün Pakizer Hanım'ı akşama kadar bahçede seyreder. Kasım da bahçede Pakizer Hanım'ı görür. Aklı başından gider gibi olur. Bir demet gül toplar, kıza verir. Gülü verirken bir ah çeker. Kız 'Derdin nedir?' deyince Kasım öyle aşka gelir ki türkü ile cevap verdi:

Al gülümü güle güle

Kız sazla cevap verdi:

Ver gülümü güle güle

Karakız adlı cariye, sihirbazın oğluna bunu haber verir. 'Sana yolun uzunlu kaldı.' der. Sihirbaz kadın sihirli bir ot ile ilaç yapar. Saraya gider. 'Gül getirdim.' diyerek ilacı kıza verir. Kız koklayınca düşer, hasta olur. Vücudu kokmaya başlar. O kadar ki millet kokudan duramaz olur. 'Kızı Mar deresine atalım, yılanlar yesin.' derler. Kızı dereye atarlar.

Kahraman Kasım, sarayı siyah perdeler içinde görür, ağlar. Cariyelerden durumu öğrenir. Dereye gider. Allah'a yalvarır. Bir türkü söyler:

Nice cansızlara can veren sensin.

Kasım, sevdiğinin altına otlar serer ve döner.

Bir çoban, kıızı görür, kıza acır, önüne süt kor ve ayrılır. Bir yılan gelir, sütü içer ve kusar. Kız bu zehirli kusmuğu içer, zehir kızın yarasına iyi gelir.

Kasım, yolda bu çobana rastlar ve sorar. Çoban türküyle cevap verir:

Yan vermiş taşlara ağlar bir güzel

Alır Kasım:

Benim sevdiceğim yârim o güzel

Çoban, Kasım'a der ki: 'Bu kıızı ilerde bir şifalı su vardır, orada çimdir.' Kasım kıızı yıkar. Kız tamamen iyi olur.

Kasım'la kız şehire dönerler. Kız der ki: 'Ben sana helalim, git bir hoca getir. Nikâhımızı kıysın.' Hoca gelir. Nikâhı kıyar. Bunlar mesut olurlar.

Kızın anası ve babası, her gün ağlarmış. Hasan Paşa çok geyik beslermiş. İzmir, Efes'te Geyik dağlarını yayla olarak kullanırmış. Hasan Paşa'nın dostu Efesli yelkenci Fazlı Bey, Hasan Paşa'nın yanına gelir: 'Geyiklerin yaylamızı berbat ediyor. Bir çoban tut.' der.

Günlerden bir gün Fazlı Bey'in bir kızı olur. Adını Medine Sultan korlar. Kahraman Kasım'ın da bir oğlu olur. Pehlül Pehlivan adını verirler

Hasan Paşa'nın hanımı her gün ağlar. Kasım, ona niçin ağladığını sorar. Hanım:

Bir murada ermedi ağlarım.

Bir gün Kasım karısını bağa götürür Kadın, Kasım'ın annesini görür Kim olduğunu sorar. Kadın ağlayarak:

Görüm yine Mevlâm sana yar olsun.

Anne, Kasım'ın karısını çok sever. Onu saraya davet eder.

Pehlül büyür. Babasına geyik eti yedirmek için ava çıkar. Fazlı Bey'in kızını görür Ona vurulur. Medine Sultan da oğlanı sever. Onun başını dizine alır, uyutur. Kasım uyanır. Kız sorar:

Geyik vurmaya mı geldin.

Kasım:

Seni vurmak için geldim.

Pehlül, Hasan Paşa'nın her gün bir geyiğini vurup eve av eti getirir. Paşa geyiği vuranın yakalanmasını emreder. Pehlül yakalanır. Bir çadıra alırlar. Paşa onun derisini yüzdürecektir.

Paşa'nın karısı geyik hırsızı ile Kahraman Kasım'ın güreş tutmalarını teklif eder. Medine ağlar. Pehlül:

Öz anam ağlasın yâr ağlamasın.

Paşa jöne Pehlül'ün öldürülmesini emreder Pehlül'ün annesi:

*Derin derelere attılar beni
Türküyle kendini tanıtır. Kurbanlar keserler. Medine Sultan:
Bugün gülmek günümüzdür.
Medine ile Pehlül'ün düğünü tutulur."*

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 298-300.

PARPARIYA

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Nogay Türkleri arasında da anlatılır.

Bu destanlar Murın Sengirbekuli (1859-1940)'dan derlenmiştir. Anşibay Batır destanı dairesinde Parpariya, Tuttıkıya, Edige, Nuradın, Musahan, Orak-Mamay ve Karasay-Kazı destanları anlatılır (Bkz. İlgili destanlar). Destan, Murın Jırav Sengirbayev (1859-1954)'den yazıya geçirilmiştir. Murın, anlattığı destanları, Nurım Şırşıgululu (1825-1898), Kaşagan Kürjimanulu (1840-1924) ve Murat Mönkeuli (1843-1906)'dan öğrenmiştir ve bunların toplam sayısı 20 kadardır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir ancak mensur kısım yok denecek kadar azdır. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişir. Karasay ile kardeşi Kazı'nın Kalmuklara karşı verdiği mücadelelerin anlatıldığı destan 2007'de Türk Dil Kurumu yayınları içinde yayımlanan Kazak Destanları 4 adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Parpariya'nın babası Baba Tüküti Şaştı Aziz adında bir evliyadır. O takva sahibi bir kimsedir. Parpariya ailenin tek evlâdıdır.

Aradan altı yıl geçtikten sonra on altı yaşına gelen Parpariya'yı babası evlendirir. Parpariya yirmi yaşına gelince bir yaz mevsiminde yaylaya göç eder. Parpariya obadakileri göçe uğurladıktan sonra babasının yanına mescide döner. Babasının yanında on gün kalır.

Bir gün bir çoban gelir ve mescidin yanında durur. Çoban şöyle

söyler: “Şamakan adında bir Kalmuk evlâdının yurdunu darmadağın etti. Buna nasıl çare bulacaksınız?” diye sorar. Baba Tükti, haberi aldıktan sonra Kalmuklulara hiç yenilmediklerini anlatır. O zaman Parpariya yerinden kalkıp atına atlar. Dedesine hayır dua almaya gider.

Parpariya, şafak sökerken Anşibay’ın obasına varır. At toynağının sesini duyan Anşibay, dışarı çıkar Parpariya’yı görür. Birbirlerine sarıp hasret giderirler. Anşibay, Kalmukluları on beş yaşında teke tek dövüşerek yendiğini anlatır. Parpariya’ya aldığı kararın hayırlı olmasını söyler.

Anşibay, kurnaz düşmanın taktığının çok olduğunu araştırıp her şeyi düşünmesini kadından uzak durmasını ve halkın güvenini kazanmasını ister. Dedesinin hayır duasını alan Parpariya yola çıkar. Arkadaşı olmadan yalnız başına gider.

Parpariya etrafına dikkatlice bakar atından inip yavaş yavaş ilerler. Eğer takımını siper edip bir yere geldiğinde ağırlıklı bir ses duyar. Biraz kıyıda duran bir çadır görür. O çadırda Parpariya eşiyle bir kızın sesini işitir. Parpariya eşiyle birbirine sarılır ve evine üzülmemesini söyler. Kalmuk yurduna keşfe çıkayım silahlarını gözleyeyim ve “Kalmukluların sırrını öğreneyim.” der. Şamakan gibi zalimin yurdunu viran edip Nogaylının kadınlarıyla çocuklarını esaretten azat etmek kararındadır.

Parpariya kılık değiştirerek Kalmuk yurdunu yayan olarak dolaşmaya çıkar. Dolaşırken Şamakan’ın babası Saştöbe ile karşılaşır kalabalık askerlerini ve onları komuta eden asker başlarını da gözleri ile görür. Kalmukların bütün sırlarını öğrenip eşinin yanına gelir ona Şamakan’ın yurduna saldıracağını söyler. Eşi Kara Kalmuk ordusuna karşı tek başına savaşamayacağını, kendisini de yanına almasını söyler, Parpariya kabul etmez. Eşi, Parpariya’yı uğurlar.

Parpariya atını rüzgâr gibi uçar. Kalmukluların yurduna yaklaşır. Şamakan, Parpariya’ya askerlerinin çokluğunu söyleyip onu korkutmaya çalışır. Parpariya ise; “Seninle teke tek dövüşmeden gitmeyeceğim.” der. Parpariya, ata ruhlarını çağırıp mızrağı ile hücum eder. Kara Kalmuk hilekâr olduğu için Parpariya onunla dövüşmekte zorlanır ancak savaşmayı sürdürür. Kurnaz düşman Şamakan, genç bahadarı

altı yerden yaralar. Parpariya kahrolur ve Allaha dua eder. Atalarından yardım ister ve bedenine güç dolar ve yaralı olsa da düşmana saldırır.

Baba Tükti, ejderha kılığında düşmanın karşısına çıkar. Kalabalık Kalmuklu köşeye sıkışır. Korkuya kapılan Şamakan telaşlanınca Parpariya yayı eline alıp Şamakan'ın kalbine saplar. Düşmanı geri püskürten ejderhalar geri gider. Kalmuklar helak olur. Tek başına savaştan Bahadar'ın gücünü gören Kalmuklular şaşırırlar. Zalim olan Şaştöbe kılıç kuşanıp onun başını keseceğini söyler. Dokuz katlı zırhı üzerine geçirip oğlunu öldüren Parpariya'nın peşine düşüp iki yüz asker ile ona saldırmaya karar verir. Kızıl alaca bir ata binip Parpariyanın olduğu yere gelir. Şaştöbe Nogay yurduna kendisinin saldırdığını oğlunu öldürdüğü için onu öldüreceğini, Parpariya da ona benim yurduna saldırıp kadın ve kızlarımı alıp gittiğini intikam almadan evini barkını başına yıkmadan gitmeyeceğini söyler.

Bunun üzerine Şaştöbe, Parpariya ile güreşir sonra kılıçlarını çekerek vuruşurlar. Parpariya elindeki mızrağı kuvvetle Şaştöbe'ye zsaplar. Kalmuk yiğitlerinin hanı ölünce, onun adamları kaçar, Parpariya onları şehre kadar kovalar.

Parpariya şehirdeki kadın ve çocukları ağlatmayıp halk düzene girinceye kadar şehirde kalır. Parpariya, tutsak olan eşini arayıp bulur ve onun yanına gider. Eşi Parpariya'ya Şamakan ve Şaştöbe'den intikamını alıp alamadığını sorar. O da başından geçenleri anlatır.

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4-Kırımın Kırk Batırı*, (Çev: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 86-121.

PEHLİVAN

Âşık Gürkanî (Enver Gürkan)'nin tasnif ettiği hikâyedir. Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış'a bağlı Başköy'de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklığa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği, Kar Çiçeği Bir Âşığın Dilinden Halk Âşığı, Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır.

Pehlivan adlı bu hikâye mensurdur, ancak bir yerinde pehlivan ile kızın 11 heceli ve toplam altı dörtlük olan deyişme bulunmaktadır. Hikâye, insanların peşin hükme kapılmamalarını öğretmesi bakımından didaktik özellik göstermektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zamanlar bir padişah vardır. Kılık kıyafet değiştirerek halkın içine karışır. Gezerken bir mahkemeye rast gelir. Evli iken başka biriyle kaçan kadının davası görülmektedir.

Bunu gören Padişah çok sinirlenir ve bütün kadınların toplatılması emrini verir. Ne kadar kadın varsa hepsini toplanır. Sıra, Pehlivan olarak bilinen adamın evine gelir. Pehlivan, padişahın huzuruna çıkar. Padişahı bu emrinden vaz geçirmek için başından geçen hadiseyi anlatır. Bir gece kapılarının çalınmıştır. Eşi; “Kapıyı, silah kuşan da aç, belki düşmandır.” der. Pehlivan öyle yapar. Kapıda silahlı, yüzü gözü sarılı bir adam vardır. Pehlivan’a atına binip onu takip etmesini söyler. Pehlivan ardına düşer. Önce bir kaleye giderler. Kaleye giren adam, dolu bir heybeyle geri döner. Tekrar yola çıkarlar. Bir mezarlığa gelirler. Meçhul kişi, orada yüzünü açar. Bu, bir kızdır. Kız, bir mezarı işaret eder. Orada nişanlısının yattığını, komutanın kendisine göz koyup nişanlısını pusuya düşürdüğünü, kaleye de onun kellesini almak için girdiğini anlatır. Pehlivana, bir mezar kazdırarak, onu kalbinden hançerlemesini ister. Pehlivan bunu yapamaz. Bunun üzerine, kız elindeki hançeri kendi kalbine saplar ve mezara düşer.

Padişah bu hikâyeden sonra adamlarına kadınları rahat bırakmalarını, diledikleri gibi yaşamalarını söyler.

Kaynakça:

Enver Gürkan (Âşık Gürkani), *Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s. 180-186.

PERVANE

Doğu Anadolu’da anlatılan hikâyedir. Hikâyedeki Habib-i Neccar’ın ulu kişiliğinin dışında Antakya’da yaşayan Habib-i Neccar’la pek ilgisi yoktur.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye 15 Mart 2009'da Sabri Yokuş tarafından anlatılmış, Timur Yılmaz tarafından kaydedilmiştir. Sabri Yokuş, hikâyeyi Murat Çobanoğlu'ndan öğrenmiştir.

Hikâyede sevgililer birbirine kavuşur ve hikâye kahramanı Pervane, sılasına iki sevgili ile döner.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Pervane, Nurpak şehrinde yaşayan Habib-i Nacar'ın oğludur.

Pervane'nin ailesi çok yoksuldur. Habib-i Nacar bu üzüntü içerisinde Derviş babanın yanına gider. Derviş Baba ona; "Kendini üzme, evine türlü türlü gıdalar gitmiştir. Evinde ilk pişen ekmeği kim yerse, büyük ilme sahip olacak." der.

Habib-i Necat eve geldiğinde ilk ekmek pişmiş oğlu Pervane ekmeğin yarısını yemiştir. Pervane, rüyasında pirlerin elinden bade içmiş gösterdikleri kıza âşık olmuştur.

Pervani kızı bulmak için evden ayrılacağını söyler. Babası, Pervane'nin hâlini anlar ve onun gitmesine rıza gösterir. Yediği ekmeğin yarısını da ona azık verir. "Verdiğim ekmeği bir yaralı hasta gördüğünde yarasının üstüne doğrarsan geçer. Şu Kamertay'ı da al. Nerde kalırsan kal bir beyit söylediğinde seni bulur." der.

Pervane bir yere vardığında bir adamın çukur kazdığını görür. Çukur, padişahın hasta oğlu için kazılmaktadır. Pervane, o hasta çocuğu görmek ister. Pervane çocuğu iyileştirir Adama gidip bunu padişaha müjdelemesini ve dünyalığını almasını söyler.

Adam, padişahın yanına gider, çocuğunun sağlığına kavuştuğunu müjdeler. Padişah oğlunu iyileştirenin o olduğuna inanmaz adamı sıkıştırır, iyileştirenin Pervane olduğunu öğrenir. Padişah Habib-i Nacar'ı tanımaktadır. O yüzden Pervane'ye yardımcı olur.

Pervane, saraydan ayrılıp yollara düşer. Karanlık bir ormandan geçerken babasından yardım ister. Allah'ın yardımı ile ormandan çıkar. Fakat bu sefer yolunu harami keser. Haramiler ilk önce onun her şeyini almak isterler. Pervane onlara yalvarır onlar Pervane'nin Habib-i Nacar'ın oğlu olduğunu öğrenince onu affederler. Babasının, haramilerin başı olan Arap Sultan'ı kendisine nişanladıklarını söylerler.

Pervane oradan ayrılır, kızın bulunduğu şehre gelir. Oradan babasının yakın arkadaşından yardım ister. Adam kıza ulaşmanın imkânsız olduğunu söylerler, çünkü padişah kızının adının anılmasını yasaklamıştır. Pervane, bir âşık meclisinde Gül Sultan'ın adını ağzına alır. Padişah onu yakalatır, öldüreceği sırada babasının hatırına affeder. Lâkin kızının astığı muammayı çözmesini ister. Pervane, kızının astığı muammayı çözer. Muamma kendi ismidir. Padişah istemeyerek de olsa kızını verir.

Pervane Gül Sultan'ı alıp yollara düşer. Dönüş yolunda Arap Sultan'ı alıp memleketine döner.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. s. 81-98.

Ateş, Süleyman, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, C. 14, s. 373-374.

PİRİ İLE HÜRÜ

Gürcistan'ın Borçalı bölgesinde anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâye Âşık Sona (80 yaşlı) tarafından tasnif edilmiş, 1985'te Seadet Buta tarafından tespit edilmiştir.

Azerbaycan Folklor Enstitüsünde kayıtlıdır. Seadet Buta, şairedir ve Borçalı'nın Beşkeçid ilçesinin Hamamlı köyündendir. 1920'de doğduğu tahmin edilmektedir. Sevdiği gençle evlenemediği için hiç evlenmemiş, derdini saz ile avutmaya çalışmıştır. Tasnif ettiği Peri ve Hürü klasik halk hikâyesi geleneğine uygun tarzdadır.

Hikâyede Müslüman kız ile Hristiyan delikanlının aşkları konu edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Gürcistan (Eski adı Başacıh) bir kılıç ustası Kara ile Hürü adında onun çok güzel bir kızı vardır. Kara'nın da Acar kavminden olan bir Hristiyan komşusu ile oğlu Piri vardır. Piri tütek (kamuştan yapılmış nefesli çalgı) çalmakta çok ustadır. Hürü, sık sık babasının yanına gelip gider, bu arada Piri ile Hürü birbirlerini görüp âşık olurlar.

Piri ile Hürü bir kaya başında buluşurlar. Bunu haber alan Kara kılıcını alıp onların bulunduğu yere gider. Kılıcı kızına vuracağı zaman Hürü, onu engeller. Kara merhamete gelir. Çaresizlik içinde evine döner ve kırk gün insan içine çıkamaz.

Günün birinde Kars'tan bir misafir gelir. Misafir Kara'ya kızını başka diyardan bir Müslüman birine vermesi gerektiğini söyler.

Beri taraftan, Piri Hürü'yü almakta ısrarlıdır. Yine bir kaya başında buluşurlar. Hürü, Piri'ye artık kendisiyle görüşmeyeceğini söyler.

Hürü, yakındaki bir köyde olan halasının yanına gider. Hürü, halasına durumu anlatır. Halasının eşi Hürü'yü Kars'taki amcasının oğlunun yanına götüreceğini söyler. Hazırlar yapılar, yola çıkarlar. Yolculuk sırasında rüzgâr Hürü'nün baş örtüsünü uçurur.

Bu arada Piri, Hürü'nün derdiyle yanıp yakılmaktadır. Bir çoban üzerinde kan olan örtüyü getirip Piri'ye verir. Örtünün üzerinde kanı görünce Hürü'nün öldüğüne hükmedilir. Piri, Hürü ile buluştuğu kayanın başına çıkar ve çaldığı tütekle derdini hafifletmeye çalışır.

Piri'nin durumuna dayanamayan Kalebeyi ona yardım etmek ister. Doğruca Kara'nın evine gelir. Kara, Kalebeyi'ne kızını öldüğünü söyler. Kalebey'i inanmaz, hançeriyle Kara'yı yaralar. Kara da Kalebey'ini bıçaklar. Piri oraya gelir. Can çekişen Kara, Piri'ye kızını unutmasını söyler ve vefat eder.

Diğer taraftan halasının eşi Hürü'yü amcası oğluna emanet eder. Hürü o evde hep erkek kıyafeti giyer ve onu görenler delikanlı zannederler. Adı da Kızbeşir'dir. Hürü, mal yayar, kaldığı evin kızından halı dokumayı öğrenir. Ev sahipleri Hürü'yü kendi çocuklarından ayırt etmezler. Bu arada Hürü, söylediği deyişlerle Kars'ta tanınan bir âşık olur.

Günün birinde Kars'a bir âşık gelir. Hürü, bir deyiş okur. Gelen âşık arif biridir, Hürü'yü tanır. İki âşık karşılaşır. Hürü, âşığın söylediklerinden babasının öldüğünü öğrenir.

Kaynakça:

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-2*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 171-187.

PERİZAN HANIM

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyedir. Hikâye metni Timur Yılmaz tarafından 2009'da Oltu'da Âşık Mevlüt Aktaş'tan derlenip Âşıklardan Halk Hikâyeleri I adlı kitapta yayımlamıştır. Mevlüt Aktaş, hikâyeyi Behcet Mahir'den öğrendiğini ifade etmiştir.

Hacimsiz bir hikâye olan Perizan Hanım hikâyesi, manzum ve mensur yapıya sahiptir. Olaylar Balkanlarda geçer. Hikâyenin şahıs kadrosunda Timur Bey, Turan Bey, Borazan Bey, Perizan Hanım, Askerler, Leyla Hanım bulunur. Hikâyenin sonunda âşıklar vuslata erer.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Balkanlarda Timur Bey, Turan Bey ve Borazan Bey adında üç bey vardır. Timur Bey'in Perizan adında çok güzel ve pehlivan bir kızı vardır.

Kızı isteyenler çok olur. Perizan Hanım'ın evlenmek için bir şartı vardır; kim kendisini yenmeyi başarırsa onunla evlenecektir. Başaramayanın kellesi kesilecektir.

Otuz dokuz gün boyunca güreşler yapılır. Güreşlerin sonunda Borazan Bey herkesi yener. Güreşlere geç kalan Turan Bey, son gün gelir ve Borazan Bey'e rakip olur. Turan Bey, Borazan Bey'i yener ve Perizan Hanım ile güreşmeye hak kazanır. Güreş sonunda Perizan Hanım, onun üstünlüğünü kabul eder. Düğün hazırlıkları başlar.

Beri taraftan karşısına çıkan bütün rakipleri yenen ve Borazan Bey yorgun düştüğü için Turan Bey'e yenilmiştir. Borazan Bey, kimseyle güreşmeden son gün gelip kendisini yenmiştir. Bu durum Borazan Bey'in çok zoruna gider bir hile düşünür. Tüccar kılığında askerlerini Turan Bey'in yanına gönderir. Askerler, Turan Bey'i namaz kılariken zincirlerle bağlayıp kaçıır. Turan Bey'in tebaası kaybolan beylerden Borazan Bey'i suçlu bulur. Leyla Hanım, Borazan Beyliğine ani bir baskın yapar. Borazan Bey onlara suçsuz olduğunu yalanlarla inandırır. Borazan Bey etrafa Turan Bey'in öldüğü haberini yayar. Sonunda Turan Bey'den ümidini kesen Timur Bey'e kızını istemek için adamlarını gönderdi. Kızı istedi Timur Bey de kızını verir.

Borazan Bey'in aklında başka bir plan daha vardır. O Turan Bey'i öldürmemiş, gerdek gecesi onun gözleri önünde sevdiği ile yatacaktır. Gerdek günü gelir. Perizan Hanım oda da saç sakalı uzanmış zayıf birini görür. O adamın Turan Bey olduğunu anlar. Yanında taşıdığı kamayı bir fırsat bulup Borazan Bey'in kalbine saplayıp Turan Bey'i kurtarır.

Perizan Hanım, Turan Bey ile mutlu ve huzurlu bir ömür geçirir.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 401-408.

PURŞIHAN ULPI

Çuvaş destanıdır. Destan metni üzerinde Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler), adlı tezinde bir değerlendirme yapan Bülent Bayram, destan hakkında bizlere şu bilgileri vermektedir:

“1946 yılında Çuvaş Cumhuriyeti'nin Murkaş rayonunda, Kısımura köyünde doksan iki yaşındaki A.M. Smelov'dan (Parsay amcadan) İ. A. Patmar derlemiştir.

Metnin el yazması, Çuvaş Devlet Gumaniter Enstitüsü Arşivi'nde bulunmaktadır.²⁵⁴ Tamamı manzum olan destan, 1908 mısradan oluşmaktadır. Kahramanlık konusunun ağır bastığı destanda Alp, Altırkuş'u (Tepegöz) yenmektedir. Altırkuş, ileride görüleceği üzere alp anlatmaları içerisinde de yer almaktadır. Kendi içinde on dört bölüme ayrılmış olan destanın özeti şu şekildedir:

Purşihan'da yaşayan Naşa adlı kadının yedi oğlu vardır. Kadın hastalanan çocuklarını iyileştirmek için çeşitli yolar dener. Çocuklar bir süre sonra konuşmaya, yürümeye, at binmeye başlar. Onlar her işlerini birlikte yaparlar ve birbirlerinden hiçbir konuda ayrılmazlar. Onların yaşadığı çevrede Altırkuş peyda olur. O civarda yaşayan bütün insanları sömürmeye ve onları her türlü eziyeti yapmaya başlar. Purşihan'a yakın bir köy olan Samali'de de Urıkka adlı bir kadının yedi kızı vardır. Kızlarının iyi birileriyle evlenmesini isteyen kadın kızları yetişince,

Naşa'nın yanına gider ve onlar düğün günü için söz keserler. Altırkuş'un yanındaki yedi fedai kızları kaçıır. Yedi erkek kardeşler kızları kurtarmak için giderler ancak onlardan uzun süre haber alınamayınca, Naşa kadın Tanrı'dan tekrar çocuk diler. Tanrı da bir erkek çocuk daha verir. Uzun süre geçmesine rağmen büyümeyen, konuşmayan çocuk evde yalnız olduğu bir sırada bir aksakalın yardımıyla güçlenir ayağa kalkar. Bu çocuk, bir gün çiçek çömleğini okla kırdığı büyücü kızı Tukin'den ağabeylerinin öldürüldüğünü öğrenir. Annesine söyler ve onları bulmak için yola çıkar. Yolda kartala, ayıya yardım eder, çobanlarla konuşur. Altırkuş'un yaşadığı yere ulaşır. Altırkuş'un karısı ve kızı onu da yemeğe çağırır. Alp buradaki mücadelede Altırkuş'u yener ve onun parmağını keserek yedi kardeşini bulur. Sekiz kardeş yola çıkarlar ama bu sefer de Altırkuş'un karısı onların karşısına çıkar. Yedi kardeş korkup kaçar ama yiğit çocuk onu da yener. Yedi erkek kardeş kendi öz kardeşlerini kıskanıp onu köye gitmeden öldürmeyi planlarlar. Alp çocuk bunların tuzağından kendisinin önceden yardım ettiği kartal ve ayının sayesinde kurtulur Yolda, aksakallı ihtiyardan, köyünün Esrel padişahı tarafından basıldığını ve annesi ile yedi kardeşinin götürüldüğünü öğrenir. Bunun üzerine aksakallı adamla kıyafet değiştirip yoluna devam eder. Bu kıyafetiyle padişahın karşısına çıkınca padişah onun buzlu zindana atılmasını ister. Alp buradan da annesi ve yedi erkek Kardeşini esaretten kurtarır. Alp daha sonra ihtiyar aksakal ile kıyafetlerini değiştirir."

Kaynakça:

Bayram, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler)*, İzmir, 2008, S. 83-85, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

-R-

RAZİNİHAN İLE MAHİFİRÜZE SULTAN

Konusu aşk olan nazım-ı nesir karışımı bir hikâyedir.

Hikâyede toplam 33 manzum parça vardır. Bunlardan 20 tanesi Razınıhan'a aittir. Şiirler teknik yönden zayıftır. Şiirler "Beyt", "Mahifiruze", "Beyt-i Şehzâde-i Râzınıhan" gibi sözlerden sonra kaydedilmiştir.

Basılan kitapların kapağında "Zaman-ı Sabıkda cerayan eden bir vaka-yı aşikâne" yahut "İstanbul'da Beyazıd'da Çarşıcılar Caddesinde Hafız Şevki Kütüphanesi'nde 14 numaralarda ve Hakkaklar Çarşısı'nda Hafız Aziz ve Mahdumi Raif Kütüphaneleri" gibi ibareler bulunmaktadır. Hikâyenin Hacı Nasreddin Letaifi yahut Ferhat ile Şirin gibi hikâyelerin kenarında da basıldığı olmuştur.

Hikâyede kahramanların rüyada âşık olması, âşıklarla imtihan olması, onları mat etmesi, oğlunu cezaya çarptırması gibi motifler yer alır. Zaman zaman "Aldı Razınıhan" "Aldı Mahifiruze" gibi geçiş formellerine, üç, yedi ve kırk gibi sayı motifleri geçmektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Kandahar Padişahı, Hakimoğlu Yakup Paşa, Razınıhan, Hind padişahı, Mahifiruze, Âşık Mesud, Valide Sultan, Cariyeler, Elçi, Derviş / Hızır bulunur. Mekân olarak da Kandahar, Hint, Razınıhan İhsan Kalesi, Ruşen Yaylası karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Kandahar şehrinin adaletli bir padişahı vardır. Her şeyde sahip olan Padişah'ın yaşı ilerlemiş olmasına rağmen çocuğu olmamıştır.

Padişah, bir gün vezirleri Hakimoğlu Yakup Paşa ile tebdil-i kıyafet edip seyahate çıkar. Gezerken bir dervişe rastlarlar. Derviş orların padişah ile vezir olduğunu bilir. Onda manevi güç olduğunu fark eden padişah ona bir çocuk sahibi olmak istediğini söyler.

Birlikte saraya gelirler. Padişah uyurken, rüyasında yine derviş görür. Derviş çocuğu olması için cami ve çeşme yaptırtmasını söyler. Bunun üzerine padişah mimarbaşını çağırır ve bir cami ile çeşme inşa etmesini söyler. Mimar başı, bu emri yerine getirir. Bu hayır icraatın ardından Padişahın hanımı hamile kalır ve bir erkek evlât dünyaya getirir. Kırk gün kırk gece tören düzenlenir. Derviş çocuğun adını Razınihan koyar ve ortadan kaybolur.

Razınihan, beş altı yaşlarındaiken eğitilmesi için bir hoca tutulur.

Razınihan, iki gece üst üste rüyasında ak sakallı bir pir görür. Pir, ona bir kız gösterir ve kısmetinin bu kız olduğunu söyler. Her ikisine de aşk badesi içtirir. Bu kız Hint padişahının kızı Mahıfıruze'dir.

Âşık olduktan sonra Razınihan'ın huzuru kaçır, ağlar, figan eder. Yanan gönül ateşini saz ile ve deyişlerle söndürmeye çalışır.

Diğer taraftan Mahıfıruze de Razınihan'ın aşkıyla gözyaşı döküp şiirler söyler.

Oğlunun durumuna çok üzülen babası vezirleri toplar, müşavere eder. Hind padişahına bir mektup yazıp göndermeye karar verirler.

Kandahar padişahının elçisi Hindistan'a gidip mektubu Hint padişahına verir. Hint padişahı da kızı verebileceğini söyler fakat şehzadenin Hindistan'a gelmesi şart koşar.

Cevabı alan Kandahar Padişahı çok öfkeli. Muharebe etmeye kalkışsa da Razınihan buna engel olur.

Razınihan, Mahıfıruze'ye bir mektup gönderir. Mahıfıruze de ona cevap gönderir.

Razınihan gurbete çıkmak için pederinden izin ister. Babası, zor da olsa gitmesine izin verir.

Razınihan Hindistan'a giderken İhsan Kalesi'ne rastlar. Orada bir kahvede Âşık Mesud'la atışıp onu mat eder. Birkaç hafta sonra Hindistan'a vasıl olur. Şehzade, padişahı metheden bir şiir yazar. Bu Hint padişahının çok hoşuna gider ve yanına alır.

Mahıfıruze, Razınihan'ın yanına gelir. Hizmetçileri dağıtarak yalnız kalırlar ve âşıkları coşa gelip saz çalıp, türkü söylerler. Birbirlerine sarıldıklarını gören bir hain bunu doğruca padişaha haber verir.

Mahîfiruze babasına onun Kandahar padişahının oğlu olduğunu ve rüyasında onun aşkına bade içtiğini, ona bir şey yapmamasını söyler. Padişah kızının bu sözüne daha çok kızar ve Razînihan'ı yedi zindana attırır. Mahîfiruze erkek kılığına girip zindana gider. Razînihan yine türkü söyler ve dertlenir, ikisi de ağlamaya başlar.

Tam o esnada derviş gelir ve onları göz açıp kapayıncaya kadar Kandahar'a götürür.

Mahîfiruze Sultan'ı Razînihan'a nikâh ederler. Kırk gün kırk gece düğün sonrası iki aşık birbirlerine kavuşur.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 280-282.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 296-298.

Gedik, Deniz, *Râzînihân ile Mahîfirûze Sultan Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*, Ankara, 2004. (G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Hikâye-yi Ferhat ile Şirin / Razînihan ile Mahîfiruze Sultan Hikâyesi, İstanbul, 1326 (M.1910), s. 1/36.

Hikâye-yi Râzînihan ile Mâhîfiruze Sultan, Matabaa-yı Şems, İstanbul 1339-1341, 48 s.

Nasreddin Hoca Letaifi / Razînihan ile Mahîfiruze Sultan Hikâyesi, İstanbul, 1986 ve 1987 ('Der-kenar).

Süleyman Tefvik [Özzorluoğlu], *Razî Nihan ile Mahî Firuze*, İktbal Kütüphanesi, İstanbul, 1930.

Razî Nihan ile Mahî Firuz, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1947. / 1959.

Ruben, Walter, "Raznihan ile Mahifiruze", (Almancadan Çev. Meliha Torkak), *Ülkü*, Nisan 1940, S. 86, s. 483-488.

Yurdatap, Selami Münir, *Razinihan ile Mahifiruze*, Bozkurt Basımevi, İstanbul, 1937.

RECEB BEŞE

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

REHİM ÇOBAN

Gürcistan sahasında anlatılan halk hikâyesidir. Mehemed Sadaklı'nın anlattı hikâye ile ilgili olarak Faruk Erdoğan bir yüksek lisans tezi gerçekleştirmiştir. Söz konusu tezde *Mihrali Bey Destanı*, *Şehzade Neriman ve Şehzade Ferman Destanı*, *Rüstem ve Zöhrab Destanı*, *Abbas ile Rahile Destanı*, *Zaman Han Destanı*, *Lom İsmayil Destanı*, *Rehim Çoban Destanı*, *Aşık Mehemmet Sadaklı'nın Kars ve Tiflis Seferi Destanları* üzerinde çalışılmıştır.

Söz konusu hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Rehim Çoban, Tamam, Maygametin, Enver, Şoför Abbas, Neriman oluşturur. Mekân olarak da Borçalı-Sarvan, Deli Dağ, Yağlıca Düzü karşımıza çıkar.

Hikâye Faruk Erdoğan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Çoban Rehim Borçalı'nın Sarvan denilen köyünde yaşayan koyun sürüleri olan biridir. Evlilik yaşına geldiğinde Tamam adında bir hanımla evlenir. Yaylalarda, pınar başlarında güzel bir hayat sürerler.

Aradan hayli zaman geçer bunların 3 kız 1 oğlan çocukları olur. Ancak Tamam Hanım, çocukları çok küçükken genç yaşta ölür. Bunun üzerine Rehim Çoban, çok üzülür ve çocuklarını yalnız başına büyütür. Kızı Maygametin büyüyüp eli iş tutunca kardeşlerine, ev işlerine o bakar.

Daha sonra Rehim Çoban'ın oğlu Enver yüksek tahsil alır ve Rehim Çoban, biricik oğlunu evlendirir Enver'in 4 çocuğu olur. Ancak Enver çok genç yaşta ölür. Bunun üzerine Rehim Çoban, iyice kederlenip dertlere dalar. Sürüsünü alıp dağa gider. Burada geçmiş günleri aklına gelir, gözleri dolar. Bu sırada bir ağlama sesi duyar. Arkasına baktığında Şoför Abbas'ı görür ikisi de oturup geçmişe birlikte ağlarlar.

Akşam olunca sürüyü toplayıp eve gelirler. Babasının hüznünü gören Maygametin, bunun üzerine birkaç kelime şiir söyler,

babası ile sarılıp ağlarlar. Rehim Çoban hem çocuklarını hem de torunlarını büyütüp, okutup, evlendirir.

Maygametin, babasının obaya geldiğini duyunca eşi Neriman'la onu ziyarete gider ve babasının hayatını, başından geçenleri şiirle dile getirir. Burada koçlar kesip kebab eder güzel bir gün geçirirler.

Bunların hikâyesini orada bulunan bir âşık şiir ile dile getirir.

Kaynakça:

Erdoğan, Faruk, *Âşık Mehmed Sadaklı'nın Hikâye ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi*, Ardahan, 2022, s. 34-35, 313-324, (Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

REYHAN HANIM

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Hikâye metni Alhan Altan Araslı tarafından daha önce yayımlanmış kitaplardan seçilerek bir araya getirilmiş ve 2012'de Ankara'da yayımlanmıştır.

Tamamı mensur olan Reyhan Hanım, Serhat Sabri Yılmaz tarafından şöyle özetlenmiştir:

Günlerden bir gün Esat Şah adında zalim bir padişah vardır. Esat Şah bir gün avdan dönerken oduncunun birinin kızını görür ve âşık olur. Vezirine emir vererek oduncudan kızını istemesini, haremine katacağını söyler. Vezir ertesi gün oduncunun evine giderek durumu anlatır, fakat oduncu kızını vermek istemediğini söyler. Vezir, Şah'a gelip olanları söyleyince kızı zorla getirmelerini söyler. Vezir de çaresiz kızı bir akşam zorla alarak hareme getirir. Kızın adı Gülendâ'm'dır. Gülendâ'm çaresiz kaderine razı olur.

Gel zaman git zaman Esat Şah'ın Gülendâ'm'dan Ebulkasım adında bir oğlu olur. Ebulkasım sekiz yaşına basınca Şah, oğlunu mollalara vererek okutur. Ebulkasım yiğit ve akıllı bir adam olur. On sekiz yaşına geldiğinde, Şah onu vezirin kızıyla evlendirmek istediğini söyler. Ebulkasım, Vezir'in kızıyla evlenmek istemez. Dedesi oduncudan akıl almaya gelir. O da kabul etmemesini, ona bir oduncu arkadaşının

yiiġit kızını alacağını söyler. Ebulkasım babasının isteğini reddedip oduncunun kızıyla evlendirmesini isteyince Esat şah öfkelenir, Gülendam ve oğlu Ebulkasım'ı saraydan kovar.

Ebulkasım ve annesi, derme çatma bir evde yaşamaya çalışırlar. Dedesi de sözünde durarak arkadaşının kızı Reyhan Hanım'ı ona alır.

Onlar hayatlarına devam ederlerken Esat şah bir gece rüyasında korkutucu bir şey görür. Hemen müneccimleri çağırarak rüyayı yorumlamalarını ister. Koca bir müneccim rüyayı yorumlayarak Ebulkasım'ın bir oğlu olacağını, o çocuğun şah'ı öldüreceğini söyler. şah bu durum  zerine Cellad'ı çağırıp derhâl Ebulkasım'ı yakalayıp öldürmesini ister. Cellat, Ebulkasım'ı yakalayıp  ld recekken Vezir, şah'a yalvararak en azından zindanda  r rmesini teklif eder. Böylelikle Ebulkasım'ı zindana atarlar. şah'ın hesap edemediği şey Reyhan Hanım'ın hamile olmasıdır.

Eşi zindanda olan Reyhan Hanım'ın bir oğlu olur ve çocuğun adını Zaman koyar. Bir zaman geçtikten sonra padişahın adamları Ebulkasım'ın oğlunun olduğunu haber ederler. şah bunu duyunca korkuya düşer ve hemen Cellad'ı çağırır. Cellad'a Zaman'ı yakalayıp öldürmesini ve yüreğini getirmesini emreder. Cellat istemeye istemeye gidip çocuğu Reyhan Hanım'ın elinden alarak bir mezarlıkta öldürmeye teşebbüs eder, ama merhamet ettiğinden yapamaz. O sırada oradan geçmekte olan bir  oban, Cellat'la konuşur ve durumu öğrenir. şah'a başka bir yürek götürmesi fikrini verir. Hemen yeni ölmüş bir  ocuk mezarını açarak çocuğun yüreğini çıkarır ve Cellad'a verir. Zaman'ı da kendisi alır. Cellat, yüreği alıp padişaha getirir. Padişahın yüreği ferahlar.

Reyhan Hanım, hem erinin zindana atılması hem de oğlunun öldürüldüğünü zannetmesi üzerine intikam andı içerek dağlara çıkar. Reyhan Hanım, yiiġit bir kadındır. Bir mağaraya yerleşir. Onun intikam alacağını öğrenen padişahın düşmanları da günden güne onun yanına gelerek destek vermeye başlarlar. Giderek kalabalıklaşınca ordu kurarlar ve Esat şah'ın ülkesine saldırmaya başlarlar. Esat şah, yapılan saldırılardan zarar görmeye başlayınca vezirine emir vererek bunu kimin yaptığını öğrenmesini ister. Vezir de tüccar bir arkadaşı aracılığıyla Reyhan Hanım'ın ordu kurduğu haberini alıp padişaha

iletir. Padişah hemen ordu toplayıp Reyhan Hanım'ın üzerine yürür. Çetin bir çarpışmadan sonra Reyhan Hanım'ın ordusu Esat Şah'ın ordusunu bozguna uğratır. Şah, çaresiz sarayına döner.

Bu arada çobanın yanında büyüyen Zaman, on beş yaşına basar. Yiğit ve kimsenin güç yetiremediği bir delikanlı olur. Padişahın adamlarına zorluk çıkarmaya başlayınca Esat Şah'ın kulağına gider. Şüphelenen padişah çobanı huzuruna çağırır. Çoban da padişahın durumu anladığını sanarak gerçekleri anlatır. Öfkesinden deliye dönen padişah, Zaman'ın yakalanması için asker gönderir, ama yakalayamaz. Zaman'ı bebekken öldürmeyen Cellad'ı da cezalandırarak Cellad'ın oğlunu öldürür.

Padişah'tan kaçan Zaman ülkedeki askerleri bir bir öldürmeye devam eder. O sırada Reyhan Hanım da öldü sandığı oğlundan habersiz padişahın askerlerini kırmaya devam etmektedir. Zaman ve Reyhan Hanım, ortak düşmanlarından dolayı tanışmayı çok istemektedir.

Zaman, bir gün derviş kılığına girerek Cellad'ın evine gider, çobana anası ve atasının kim olduğunu sorar. Oğlunu kaybeden Cellat olanları bir bir anlatır. Cellat, atasının zindanda olduğunu, anasının ise o zamandan beri kayıp olduğunu söyler. Öfkeden deliye dönen Zaman, Cellat'tan tanıdığı bir lağımçı olup olmadığını sorar. Padişaha düşman bir lağımçı bularak ondan sarayın içine doğru bir tünel kazmasını ister. Lağımçı da bir hafta içinde tüneli kazar. Zaman bu tünelden Esat Şah'ın sarayına girer ve uykusunda başını keserek öldürür. Sabah olduğunda Vezir, Şah'tan haber alamayınca odasına girer ve öldürüldüğünü görür. Şah'ın yerine, şah kızından olma oğlu Kerim'in geçmesini uygun görürler. Kerim Şah, babasından daha zalim biri çıkar.

Zaman, Reyhan Hanım'la tanışmak üzere onun topraklarına gider. Reyhan Hanım, düşmanını öldürdüğü için Zaman'ı ordusunun komutanı yapar. Kerim Şah da o sırada babasının düşmanlarını bir bir öldürmektedir. Sıra Cellad'a geldiğinde Esat Şah'ın dost görünen düşmanlarından olan Vezir, Cellad'ın yanına gelerek durumu haberdar eder ve birlikte Reyhan Hanım'ın yanına gitmeye karar verirler. Reyhan Hanım'ın yanına gittiklerinde Zaman da dostları geldiği için sevinir. Ziyafet verirler. Ziyafet esnasında Vezir herkesin başından geçen bir olayı anlatmasını ister. Herkes bir şey anlatınca Reyhan Hanım, Zaman'ın

oğlu olduğunu anlar ve bağrına basar. Sevincinden ordusuna izin verir. Meydan boş kalır.

O sırada Kerim Şah, ordusuyla oraya gelir. Meydan genellikle boş olduğundan Kerim Şah, bir hayli asker öldürür. Reyhan Hanım'ın ordusunu toparlanması bir süre zor olsa da toparlanıp karşı taarruza geçer. Büyük bir savaş olur. Zaman, yaralanınca ordusuyla bağlantısını kaybeder. Reyhan Hanım, oğlunun öldüğünü zannederek çok üzülür. Kerim Şah'ı öldürmeye yemin eder. Kerim Şah da Reyhan Hanım'a mektup yollayıp evlenip birlik olmayı teklif ederse de Reyhan Hanım kabul etmez. Kerim Şah, bunun üzerine öfkelenip yine ordu gönderir. Reyhan Hanım'ın ordusu savaşırken bir yiğidin düşmanı dağıttığını görürler. Kısa süre sonra o yiğidin Zaman olduğu anlaşılır. Reyhan Hanım çok sevinir. Kerim Şah'ın ordusunu dağıtıp esir alırlar. Saraya dönerek Ebulkasım da dahil herkesi zindandan çıkarırlar. Kerim Şah ve adamlarının boynunu vurdurup Cellad'ı da vezir yaparak adaletle ülkeyi yönetirler.

Kaynakça:

Araslı, Alhan Altan, *Azerbaycan Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 207-223.

RIZA BEY

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyedir. Hikâyeyi Timur Yılmaz 14 Mart 2009 günü Kars'ın Akyaka Geçit Köyünde Âşık Mahmut Karataş'tan derlemiştir. Âşık Mahmut Karataş'ın tasnif ettiği bir hikâyedir.

1961'de Kars'ın Arpaçay ilçesine bağlı Geçitler köyünde doğan Mahmut Karataş, ilkokul mezunudur. Çocukluğunda ve gençliğinde köyünde çobanlık yapmıştır. Dedesi Mevlüt Yılmaz da âşıktır. Şiire yeteneği olan Karataş Mevlüt İhsanî, Rüstem Alyansoğlu, Murat Çobanoğlu, Âşık Şimşekoğlu, İlhami Demir ve Âşık Mihmani'den etkilenmiştir. Kendisi de Necdet Kuyumcu, İhsan Eyüpoğlu, Nevruz Karabağ ve Suzan Aydemir'e ustalık etmiştir. Yurtiçinde ve yurtdışında âşıklık sanatını icra etmiştir. Âşık edebiyatının şekil ve türüne ait pek çok örnek sergilemiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ardahan bir köyünde Rıza adlı bir bey yaşar. Bey merhametlidir, yoksulun karnını doyurur yetimi sevindirir, düşküne yardım eder. Rıza Bey dört köyün sahibidir.

Rıza Bey'in çocuğu yoktur. Hanımı Hazel ile konuşurken, hanımı yaşı geçmeden bir genç kız bulup evlenmesini teklif eder. Rıza Bey buna karşı çıkar ancak hanımı onu bu hususta ikna eder.

Çevreyi araştırırlar Rıza Bey'e Suna adında öksüz bir kız bulurlar. Kızı dayılarından isteyip aldıktan sonra kırk gün kırk gece düğün ederler. Aradan günler çabuk geçer ama Suna Hanım hamile kalmaz.

Günlerden bir gün yaşlı adam evlerine tanrı misafiri olur. Bu zatın karnını doyururlar. Rıza Bey'in kendi elbisesinden üst baş verir, onu memnun eder. Yaşlı adam çıkarken beye çok minnet duyar ve Rıza Bey'in sırtını sıvazlar. Aradan günler geçer bir gün Suna Hanım, Hazer Hanım'ı müjdelere hamile kalmıştır. Rıza Bey bunu duyar çok sevinir bunu kutlar. Dokuz ay çabuk tamam olur ve çocuk dünyaya gelir. Hazer Hanım çocuğun adını Mirza han koyar. Çocuk 5 yaşına kadar hocaların eşliğinde büyür.

Bir gün köy bir tufan kopar tufanda köy yerle bir olur. Tufanda Rıza Bey ve Suna Hanım ölürler. Hazer Hanım ve Mirza bir başlarına kalırlar. Zamanla ellerinde kalan zenginlikte dağılır çayı şekeri bulamaz olurlar.

Mirza Han gençlik çağına gelince anasından izin ister gurbete çıkmak ister. Anası karşı çıksa da sonunda gitmesine rıza gösterir. Mirza Han önce Kars'a oradan Erzurum'a geçer. İş arar, bir türlü bulamaz.

Bir gün karşısına bir adam çıkar. Adama derdini anlatır. Adam onu eline bir pusula yazıp Bayburt'a gönderir. Mirza Bayburt'ta bir fırında işe başlar.

Mirza işe başladığı gece bir rüya görür. Rüyasında annesi ateşler içinde yanmaktadır. Dehşetle uyanır ve Allah'a bir münacat söyler. Fırıncı Baba, Mirza'nın yanına gelir, ağlamasının sebebini sorar. O da rüyasını anlatır. O gece fırıncı babanın kardeşi bakkal Nur Baba da gelir. Sabaha karşı birlikte namaz kılarlar ve hamurunu yoğururlar.

Nur Baba, Fırıncı Baba'ya Mirza'yı annesinin yanına üç günlüğüne göndermesini söyler. Fırıncı Baba, Mirza'ya izin verip gönderir.

Mirza köyüne gelir, anasına kavuşur. Anasına olanları anlatır. Sabah olunca Mirza köyün meydanına çıkar. Meydandaki çeşmenin başında bir güzel görür. Bunun şaşkınlığıyla eve gelir, anasından kızın kim olduğunu sorar. Gülizar adlı bu kız, köyün ağasının kızıdır. Köyün ileri gelenleri ağadan kızı isterler. Ağa Mirza'yı küçümser ve kız vermek istemez. Ancak vardan yoğa düşmüş birisinin olduğunu görünce kızı vermeye razı olur. Gülizar ile Mirza'nın nişanı yapılır.

Mirza Han, Bayburt'a fırıncı babanın yanına gider, başından geçenleri anlatır. Ardından Mirza'ya Çifthoroz köyündeki İrşadî Baba'yı ziyaret etmesini söyler. Mirza söylenileni yapar. Mezarından bir avuç toprak alıp köyüne gelir. Toprağı, Ağa'ya toprağı verir. Ağa da bunların düğünlerini yapar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 63-80.

RIZVAN ŞAH İLE RUH-AFZA

Uygur bölgesinde yazıya geçirilmiş aşk hikâyesidir. Hikâyedeki olaylar Çin padişahı Rızvan şah ile peri padişahının kızı Ruh-efza arasında geçmektedir. Muhteva olarak Derviş Hasan Medhî'nin "Hikâye-yi Rıdvân Şah" ile müştereklik göstermektedir. (Bkz. İlgili eser).

Kimin tarafından telif edildiği bilinmeyen yegâne nüsha, Oxford'da Bodleian Library, Huntington'da 598 numara ile kayıtlıdır. Mansur Bahşı tarafından 1435'te istinsah edilen hikâye, bu yazma içinde toplam 34 yaprak olarak kaydedilmiştir. Hikâyenin dili Çağataycadır.

Hikâye Uygur alfabesinden Latin alfabesine Ceval Kaya tarafından aktarılmış, kitap olarak 2008'de Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır.

Hikâye, Ceval Kaya tarafından şöyle özetlenmiştir:

Çin hükümdarı Rızvan şah bir gün emrindekiler ile birlikte ava gider. Avda olağanüstü görünümlü bir kulan görür. Kulanı tutmak ister, ancak başaramaz. Kulan oradaki bir kaynağın sularına dalarak görünmez olur. Rızvan şah şaşırır. Yetişen adamlarına olanları anlatır. Veziri, Rızvan şaha gördüğünün cin olabileceğini söyler. Rızvan şah da vezirden o kaynak üzerinde bir köşk ve havuz inşa ettirmesini ister. Vezir yapıları inşa ettirmesini ister. Vezir yapıları inşa ettirir. İçlerini süsletir. Orada sürekli öd ve amber ağacı yakılır.

Kulanı düşünmekten ülke sorunlarını unutan Rızvan şahı dadısı uyarır. Şehre gidip kendisini toparlamasını ister. Rızvan şah yokken, kendisi orada bekleyecek ve işin sırrını öğrenecektir.

Dadı bir yıl o köşkün içinde kalır. Sonra bir gün dışarı çıkar. Geri döndüğünde içeriden sesler geldiğini fark eder. Kapıdan bakınca, güzel bir kızın, başka kızlarla birlikte içeride eğlenmekte olduğunu görür.

Kızların başı dadıya orada ne yaptığını sorar. Dadı ise, kızıdan kendisini tanıtmasını ister. Kız, adının Ruh-afza, babasının ise peri padişahı olduğunu, Hint denizinde bir adada yaşadıklarını, arkadaşlarıyla birlikte gezinti için sık sık o kaynağın başına geldiklerini, ancak bir müddettir orada bir bina gördüklerini söyler. Binanın niçin yapıldığını sorar.

Dadı da Rızvan şahın başından geçenleri ve o binanın yaptırılma sebebini anlatır. Kız, bunları dinleyince kulanın kendisi olduğunu açıklar. Rızvan şahı beğendiğini, fakat insanoğlunda vefa olmayacağı için aşkını içine gömdüğünü, ara sıra gelip kendisini seyrettiğini belirtir.

Dadı, Ruh-afza'ya, eğer kendini Rızvan şaha gösterirse, onun bundan çok mutlu olacağını, kendisine vefa göstereceğini söyler. Ruh-afza kabul eder.

Dadı şehre gider. Rızvan şahı bulur. Olanları anlatır. Onu alarak köşke getirir. Kapının aralığından, köşkün havuzunda yıkanmakta olan Ruh-afza ve cariyeleri gören Rızvan şahın aklı başından gider. Dadı içeri girer. Rızvan şahın geldiğini söyler.

Böylece, Rızvan şah ile Ruh-afza buluşurlar. Âşık ile maşuk birbirlerine aşklarını itiraf ederler. Ancak, ayrılık saati gelir. Vezirin kızı

Maymuna; padişahın öldüğünü, yerine kızın amcasının oğlu Manu-çıhr'ın oturmak istediğini, buna karşılık büyüklerin padişahlığa kızın geçmesini istediklerini söyler.

Ruh-afza, babasının ülkesini ele geçirmek üzere izin ister, tekrar döneceğini söyleyerek veda eder. Kendi şehrine varır, tahta çıkar. Ülkede yönetimi ele alır.

Vezirin kızı Maymuna, Manu-çıhr'ın metresidir. Manu-çıhr ise, Ruh-afza'ya âşıktır. Maymuna, Manu-çıhr'a, Ruh-afza'nın sevgisini gönülden çıkarıp kendisiyle birlikte olmasını sık sık söylemektedir.

Maymuna, Ruh-afza ile Rızvan şahın aşklarına tanık olunca, bunu gidip Manu-çıhr'a anlatır. Onu kendine inandırmak için, uyumakta olan Rızvan şahı yatağıyla birlikte alıp gelir. Manu-çıhr'ı saklar. Olanları Rızvan şaha anlattırarak Ruh-afza ile arasındaki aşkı Manu-çıhr'ın duymasını sağlar.

Manu-çıhr'ı ikna eden Maymuna, Ruh-afza'nın muradına ermemesi için Rızvan şahı öldürmeyi teklif eder. Manu-çıhr ise, Rızvan şahın suçu olmadığı için, onu Ruh-afza'nın bulamayacağı bir yere götürmesini söyler. Maymuna, Rızvan şahı denizin ortasındaki bir kulenin içine bırakır.

Rızvan şahı ülkenin her yerinde ararlar, ancak bulamazlar. Bunun üzerine, onun soyundan bir kişiyi tahta oturturlar. Rızvan şahın yokluğuna üzülen dadı deliller gibi ağlar. Maiyetiyle tekrar kaynağa gelen Ruh-afza, Rızvan şahın kaybolduğunu öğrenir. Perilere her tarafı aratır.

Telaşlanan Maymuna, Ruh-afza'nın korkusundan emin olmak için, Manu-çıhr'a, Ruh-afza'yı istemeye dünürcü göndermesini teklif eder. Kendisini istemek için gelenlere öfkelenen Ruh-afza ise, askerleri gönderip Manu-çıhr'ı hapse attırır.

Manu-çıhr, kendisini kurtarması için Maymuna'yı Badrahî cadıya gönderir. Badrahî cadı, Manu-çıhr'ı daha önce evlât edinmiştir.

Badrahî cadının bulunduğu adaya giden Maymuna olanları anlatır. Cadı, derhâl Ruh-afza'nın bulunduğu şehre varır. Bir şeyler okuyup Ruh-afza'ya üfler. Kız bayılır. Cadı, Manu-çıhr'ı hapisten kurtarır ve tahta oturtur. Ruh-afza'yı da beraberinde götürür.

Manu-çıhr ile Maymuna evlenir. Maymuna, dadıyı bir gemiye bindirerek denize bırakır. Denizde sürüklenen dadının gemisi, Rızvan şahın bulunduğu kuleye varır. Dadıyı tanıyan Rızvan şah, kendini denize atarak gemiye çıkar. Bütün olanları dadıdan öğrenir.

Rızvan şah ve dadı üç gün denizde kalırlar. Dördüncü gün bir canavar gemilerini batırır. Dadı boğulur. Rızvan şah bir tahtaya yapışarak ölümden kurtulur. Günlerce o tahta üzerinde kalır. Sonra sert bir rüzgâr Rızvan şahı kıyıya ulaştırır.

Karaya çıkan Rızvan şah, su içip ot yedikten sonra uyuya kalır. Uyandığında etrafım saran adamlar tarafından bir şehre götürülür. Başından geçenleri anlattığında, derdine çare bulması için Mağripli Yakup'u çağırırlar.

Rızvan şahın başından geçenleri dinleyen Mağripli Yakup, kendisine yardım edeceğine söz verir ve gönlünün ferah bulması için kendi başından geçenleri de Rızvan şaha anlatır.

Yakup, Yemenli bir tüccardır. Bir deniz seferinde gemisi batmış, kendisi geminin direğine tutunarak kurtulmuştur. Sürüklendiği adanın yeşillikleri arasında çok güzel bir taht vardır. Üzerinde bir kişi oturmaktadır. Elinde ise bir küçük sandık tutmaktadır. Yanında bir yılan vardır. Bu yılan, başka bir yılan ile dövüşürken, yılanlardan biri sandığa çarpar. Havaalanan sandık, Yakup'un yanına düşer. Sandığı açan Yakup, bir kitap bulur. Kitapta, tahtta oturmakta olan kişinin Süleyman peygamberin veziri Asaf olduğu yazılıdır. Yakup, Süleyman peygamberin padişahlığının sebebi olan ulu tanrının yüce adlarının o kitapta yazılı olduğunu ve bu adlar sayesinde her murada erişebileceğini öğrenir.

O adları okuyup üzerine üfleyerek denize girer. Hiç batmadan denizde yürüyerek bir adaya çıkar. Çıktığı adaya Bedrahi cadı musallat olmuştur. Ada halkı her ay bir erkek çocuk kendisine vermek zorunda kalmıştır. O gün de cadı karı gelecektir ve sıra şehzadeye gelmiştir. Yakup, tanrının ulu adlarını okuyup üfleyerek onu etkisiz hale getirir, çocuğu kurtarır. Çocuğunu sağ gören padişahın sevincinden ölmesi üzerine şehzadeyi babasının yerine tahta oturtur. Cadı ise bir daha kimseye kötülük etmeyeceğine söz verince cadıyı serbest bırakır. Kendisi de daha sonra yeni padişahın kardeşi ile evlenir, orada kalır.

Bunları dinlen Rızvan Şah çok sevinir. Yakup'la birlikte ulu tanrı adlarını okuyup üzerlerine üflerler. Bedrahi cadının bulunduğu adaya varırlar. Cadıyı alt edip Ruh-afza'yı kurtarırlar.

Ruh-afza ve cadıyı yanlarına alarak periler şehrine varırlar. Manuçır ve Maymuna'yı öldürürler. Yakup ölüleri de alıp kendi şehrine döner, ateşe atıp onları yakar.

Ruh-afza ve Rızvan Şah evlenip birlikte tahta otururlar. Bir erkek çocukları olur. Yıllar sonra tahtı oğullarına bırakıp Rızvan Şah'ın ülkesine giderler. Rızvan Şah tekrar Çin padişahı olur. Burada uzun yıllar birlikte yaşarlar. Sonunda Ruh-afza ölür. Onun üzüntüsü ile Rızvan Şah da bu dünyadan göçer.

Kaynakça:

Gül, Bilal, *Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi (Laleli 1698)*, (Giriş, Metin, Çeviri, Dizin ve Tıpkıbasım, İstanbul 2011, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

Kaya, Ceval, *Uygur Harfli Rızvan Şah ile Ruh-Afza Hikâyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008. 216 s.

Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, *Hikâye-i Rıdvan Şâh*, No: 49 Hk 2006.

RÜSTEM HAN

Özbek halk destanıdır.

Destan ilk önce V. Jirmunskiy ve Hadi Zarifov tarafından 1937 yılında destancı Fazıl Yoldaşoğlu (1872-1955)'ndan derlenmiştir. Bu el yazması derleme Özbekistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Halkbilimi Bölümünde saklanmaktadır.

Zeytune Kerimova ve Halid Resul tarafından metin Özbek Halk Dâstânleri adı ile Tâşkent'te basılmıştır. Destanın 1939, 1942, 1950, 1955 ve 1965 yıllarında muhtelif baskıları yapılmıştır. Destanla ilgili olarak Türkiye'de 1991'de M. Mahur Tulum ve 1998'de Hüseyin Baydemir tarafından yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır. Nihayetinde Selami Fedakâr, bu destanın 2016 yılında kitabını yayımlamıştır.

Destan Fars edebiyatından etkilenilerek vücuda getirilmiştir. Destanın başkahramanı Rüstem, Zaloğlu Rüstem'den ilham alınmış bir olağanüstülüklerle sahip bir kahramandır. Destanda sihir-büyü, cadı ve dev gibi masal unsurları da bulunmaktadır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir ancak asıl unsuru nesir oluşturur.

Destan, M. Mahur Tulum tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Rüstem, babası Aktaş memleketinin padişahı olan Sultanhan ve onun üç hanımından biri olan Hurayim’in oğludur. Sultanhan yaşlılığına kadar bu üç hanımından çocuk sahibi olamaz ve nihayet Hurayim, Rüstem’e hamile kalır. Sultanhan, Rüstem doğmadan önce Kurudum memleketine sefere çıkarak memleketi Hurayim’e emanet eder, çünkü yaşlılığında bir çocuk sahibi olmanın vereceği sevinç ve heyecana dayanamayacağını düşünmektedir.

Nihayet Hurayim, Rüstem’i doğurur ve memlekette hüküm sürmeye başlar. Padişahın diğer iki hanımı bu durumu çok kıskanarak Mamegül adlı ünlü bir cadıya gidip, Hurayim ve oğlunun ölmesi için kendilerine yardımcı olmasını isterler. Cadı, bir hayli altın karşılığı bu teklifi, kabul ederek harekete geçer ve dört mollaya üzerinde Harayim’in memleketi sefaletle sürükleyip kendisinin de zevk u sefaya düştüğünü ifade eden bir hat yazdırır ve kılık değiştirerek bizzat seferdeki Sultanhan’a kendisi götürür. Gazaba gelen Sultanhan, hemen cellâtlarını Aktaş’a gönderir ve derhâl öldürülmesini ister. Cellâtlar gelir ve Harfiyim’i götürür.

Bu sırada 14 yaşına ulaşan Rüstem, medresede tahsil görmektedir. Bu işten haber aldıktan sonra annesini bulmak için iki tazısıyla birlikte yollara düşer. Cellâtları bularak onlarla dövüşüp annesini kurtarır. Annesiyle beraber devlerin yaşadığı dağlara çıkarlar.

Bu arada Sultanhan da yaptığı hatayı anlayıp yollara düşmüştür. Bir kalender grubuna katılıp diyar diyar onları arar. Mamegül adlı cadı, Rüstem’le Hurayim’in sağ kaldıklarını öğrenip peşlerine düşer. Bir gün Rustem dağdan bazı malzemelerin temini için annesinden ayrıldığında cadı, annesini bularak onu esir eder.

Bucul şehrine bir dev musallat olmuştur ve her gün şehirden bir kızı almaktadır. Rüstem’in şehre indiği gün; sıra Bucul memleketinin padişahı Hısreo’nın kızı Aftabayım’dadır. Yol üstünde kızı bağlı gören

Rüstem, devle dövüşerek onu öldürür ve kızı kurtarır. Daha sonra onunla evlenir.

Aradan üç buçuk ay geçmiş ve Rüstem'in annesi dağda kalmıştır. Rüstem, Aftabayım'ı şehirde bırakıp annesinin yanına döner. Annesini hapseden cadı, annesinin kılığına bürünerek Rüstem'i de esir alır ve onu bir zindandan kurtardığı devı öldürtmek ister. Dev, Rüstem'i görünce heybetinden korkar ve onu kurtarır. Cadı kaçar. Aftabayım, tazılar vasıtasıyla Rüstem'i bulur. Daha sonra her İkisi, Rüstem'in annesini cadının hapsedtiği yerden kaçırlar.

Bu arada Sultanhan, onların izini bulmuştur, fakat Rüstem babasına büyük bir kin beslemektedir. Babasıyla karşılaştıklarında Rüstem babasını öldürmek ister ama annesi araya girerek onu yatıştırır. Sultanhan hatasını anlayıp nasıl yollara revan olduğunu onlara anlatır. Hepsı onu affederek Aktaş'a geri dönerler.

Büyük törenler yapılır. Onların bütün bu eziyetleri çekmelerine sebep olanlara gereken ceza verilir. Sultanhan Rüstem'i kendisinin yerine padişah yapmak ister fakat Rüstem bu teklifi reddeder. Rüstem'in gönlünde yatan, sadece yâri Aftabay ile gün geçirip bahadırılıkla meşgul olmaktır."

Kaynakça:

Baydemir, Hüseyin, *Rüstem Han Destanı (İnceleme-Metin)*, Erzurum, 1998 (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Fedakâr, Selami, *Özbek Destanları 5-Rüstem Han Destanı*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 2016.

Özbek Halk Dastanları, Özbekistân SSR Fenler Akademiyası Neşriyatı. C. II, Taşkent, 1958, s. 117-201.

Teke, Tuğba, *Özbek Sahası Türk Destanlarında Kadın*, Bartın, 2020. (Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Tulum M. Mahur, *Özbekçe Rüstem Destanı (Giriş-Notlar-Metin-İndeks)*, İstanbul, 1991; (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

RÜSTEM VE ZÖHRAB

Gürcistan sahasında anlatılan, Âşık Mehemmet Sadaklı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Sadaklı'nın asıl adı Mehemmet Tanrıverdioğlu Memmedov olup 1930 yılında Gürcistan'ın Borçalı Bölgesi, Marneuli Şehri, Mollaoğlu köyünde doğmuştur. İlkokulu köyünde okuduktan sonra eğitimini lise seviyesinde tamamlamıştır. Âşık Hüseyin Saraçlı'ya 3-4, Gaşmuğanlı Âşık Hındı Memmed'e de 12 sene çıraklık yapmıştır. Kindisi de oğullarından Mehman, Eldar ile Nadir Mollaoğlu'nu ve Âşık Rıza'yı yetiştirmiştir. Gürcistan'ın eski başkanı Şevardnadze'nin elinde şeref madalyası almış olan Mehmed Sadaklı 26 Mart 2016 günü köyünde vefat etmiştir. Mihrali Bey, Şehzade Neriman ve Şehzade Ferman, Rüstem ve Zöhrab, Abbas ile Rahile, Zaman Han, Lom İsmail, Rehim Çoban gibi hikâyeleri bilmektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Zaloğlu Rüstem, Tehmile, Zöhrab, Efrasiyab, Human, Heçir, Gejdehim, Gordaferd, Kavus ğah, Kiyve, Küderz, Jenderizm, Tuy bulunur. Mekân olarak da Semenkan, Siyistan, İran, Akkale yer alır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye, Faruk Erdoğan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Hikâye Faruk Erdoğan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Zaloğlu Rüstem bir gün atı Rehşi ile ava çıkar ve av avlayıp bir ağacın altında uyuyakalır. Sonra Rüstem'in atını çalmak isteyenler atı alır ve oradan kaçarlar.

Rüstem uyandıktan sonra atını arar ve Semenkan Şehrine gelir. Buranın şahı ile konuşur. Şah, Rüstem için ziyafet verir ve atın bulunmasını emreder. Rüstem bu gece Şah'ın misafiri olur ve Şah'ın kızı Tehmile ile tanışır ve birlikte olurlar.

Ertesi gün atını alır ve Tehmile'ye 'Bir oğlumuz olursa ona bu bileziği nişane olarak ver. Bu bilezik sayesinde beni bulur.' der ve oradan ayrılır.

Rüstem ile Tehmile'nin bir oğlu olur, adını Zöhrab koyarlar. Zöhrab belli bir yaşa gelene kadar babasının kim olduğunu bilmez en sonunda babasının Rüstem olduğunu öğrenir ve babasını bulmak için

İran'a doğru sefere çıkar. Zöhrab, İran'ı alarak babasını Şah ilan edecek ve kendisi de onun hizmetinde çalışacaktır. Babasının düşmanı olan Efrasiyap Zöhrab'ın babasını bulmasını sürekli engeller. Efrasiyap adamı Human ile birlikte Zöhrab'ı İran'a sefere gönderir. Zöhrab, Akkale'ye gelir burada Gordaferd adında bir kızla savaşır. Onun kız olduğunu daha sonra öğrenir ve bu kıza âşık olur. Kız babasıyla bu durumu konuşur. Babası ise Akkale'nin Şahı Gejdehim'dir. Kızın babası; 'Bizim Turanlılar'a yani Türkler'e verecek kızımız yok.' der. Bu durum üzerine Zöhrab savaş hazırlıklarına başlar, Akkale'yi alır. Nice şahların kalelerini çadırlarını yakar, yıkar. Akkale'nin başpehlivanı Heçir'i esir alır. Bunun üzerine Gejdehim, İran Şahı Kavus Şah'tan yardım ister ve Rüstem'i göndererek buradaki Türk'ü yenmesini rica eder. Rüstem hazırlanır ordusu ile İran'a gelir. İran Şahı ile aralarında bir sürtüşme olur ve bu olaya tanık olan arkadaşları da vardır. Zöhrab'la Rüstem meydana çıkarlar. Birkaç gün vuruştuktan sonra tekrar meydana karşı karşıya gelirler. Rüstem hile ile Zöhrab'ı yere düşürür ve sinesinden hançerler. O esnada baba oğul olduklarını nişane olan bilezikten anlarlar. Rüstem, Kavus Şah'tan ilaç ister ama Kavus Şah aralarında geçen sürtüşmeden dolayı ve Zöhrab'ın kendisinin çadırını yakmasından dolayı kinlendiği için ilacı vermez. Zöhrab, yıllardır aradığı babası tarafından öldürülür. Bu haber Tehmile'ye gelir. Zöhrab'ın atının kuyruğunu vb. keserek almışmaya çalışır ve Rüstem ve Zöhrab'ın hikâyesi burada biter.

Hikâyenin devamında bir âşık gelir bu olanları şiirle anlatır.

Kaynakça:

Erdoğan, Faruk, Âşık Mehemmet Sadaklı'nın Hikâye Ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi, Ardahan, 2022, s. 27-29, 248-269, (Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

-S-

SAİD'İN HİKÂYESİ

(Bkz. *KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN*)

SAİL BEY

Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnif etmiş olduğu hikâyedir Hikâye Ümit Kaftancıoğlu tarafından derlenip 1974 yılında, Köroğlu Kolları adlı kitapta yayımlanmıştır.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey ile Elmas, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha ve Menekşe ile Lütfi Salih) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Konu olarak; evlatlık olarak kabul edilen ancak hayırsız biri olan Sail Bey'in yaptığı kötülükler ve bu kötülüklerle maruz kalan tahtın asıl sahiplerinin çektiği çileler, sonunda kötülerin cezasını bulması üzerine

bina edilmiştir. Hikâyede samimiyet, dürüstlük ve sabır ile selâmete ulaşılaacağı vurgulanmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; İzzet Bey, Şemsi Banu, Sail Bey, Şemsettin Salih, Sümbül, Cefakâr, Eke Bey, Kervancı, Tutak Bey, Çeşminaz Sultan, Tutsaklar, Kandehar Hanı, Zennure, Cellâtlar, Cariyeler, Mihrinaz, Dilşat Bey, Sultan Ali Şah, Bedriye Sultan oluşturur. Mekân olarak da Gence, Hindistan, Tac Mahal, Ceylantepe, Kandehar, Kişmir yer alır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Gence hanlarından İzzet Bey adında bir han vardır. İzzet Han'ın dünyada çocuktan başka bir eksiği yoktur. Bu durum onu çok üzmektedir.

İzzet Bey günün birinde "Üç gün üç gece kimse ışık yakmayacak, karanlıkta oturacak." diye buyruk verir. İlk iki gün herkes buyruğa uyar. Üçüncü gün İzzet Bey teftişe çıkar. Gence'nin kıyısında bir ışığın yanıp söndüğünü görür, oraya gider. Gittiği yerde 3-5 günlük bir bebeğin ağlamasını duyar.

İzzet Bey, bebeği kucaklayıp eşi Şemsi Banu'ya getirir. Onu evlat olarak kabul eder. Herkes bu bebeği Şemsi Banu doğurdu bilecek." der.

Ertesi gün tellallar "İzzet Bey'in bir oğlu olmuştur." diye bağırırlar. Törenler yapılır, yemekler yenilir. Çocuğun adını Sail Bey koyarlar. (Sail: Yabancı, buluntu, bulunan.)

Aradan birkaç yıl geçer. Sail Bey üç yaşına gelir. Bu arada Şemsi Banu Hanım gebe kalır ve bir erkek çocuk doğurur. Bu çocuğun adını da Şemsettin Salih koyarlar. İzzet Bey tacına tahtına bir yabancıyı ortak ettiğine üzülmeye başlar ama olan olmuştur bir kere.

Çocukların ikisini de hocaya verirler. Sail Bey kavrayışlı, üstün birdir. Kısa sürede okulu, ilmi, bilgiyi bitirir. Karşısına çıkacak bilgin kalmaz. Salih ise oldukça sessiz, uslu, ağır, yaşından beklenmeyecek kadar efendi biridir. Sail'in zekâsının yanında onun adını anmak bile mümkün değildir.

Sail Bey'e Gence'de öğretim yaptıracak kimse kalmayınca Hindistan'a gönderirler. O zaman orada Babür Şah, Tac Mahal denen yerde çok büyük bir öğrenim yeri açar. Sail Bey oraya gönderilir. Sail

Bey orada öyle bir öğrenim yapar ki Hint bilginleri bile yetişemez. Sail Bey Gence'ye döndüğünde törenle karşılanır, kırk gün kırk gece eğlence düzenlenir.

İzzet Bey, oğlu Sail Bey'i baş vezirin kızı Sümbül ile evlendirmeyi düşünür. Ancak Sail Bey babasına henüz evlenmeyi düşünmediğini sırayı Şemsettin Salih'e bıraktığını söyler.

İzzet Bey, Şemsettin Salih'e Sümbül'ü alır, toy düğün kurulur. İki genç murat alıp murat verirler.

Bir müddet sonra İzzet Bey ölür. Sail Bey tahta geçer ve "Ben bir yolunu bulup bu Salih Bey'i ortadan kaldırmalıyım." diye düşünür.

Aradan aylar geçer Sümbül Hanım bir oğlan doğurur. Adını Cefakâr koyarlar.

Günlerden bir gün Sail Bey, Şemsettin Salih'i odasına çağırır. Ondan Hindistan padişahına çok önemli belge götürmesini ister. Şemsettin Salih, bu duruma çok sevinir. Şemsi Banu, durumu sezinler ve gitmesini istemez. Fakat Şemsettin Salih anasının dediklerine kulak asmaz; "Benim kardeşim bana kötülük yapmaz." der, yola koyulur.

Şemsettin Salih hayli yol gittikten sonra Hindistan'a ulaşır, yeşil atlas kutu içindeki mektubu vezire ulaştırır. Mektupta; "Ey sultanlar sultanı, kardeşim olacak Şemsettin Salih ülkemize büyük kötülükler yapmıştır. Yarın bir gün sizin ülkenize de kötülüğü dokunur. Şemsettin Salih'i ortadan kaldırırsanız, sizin de benim de başım sıkıntıdan kurtulur." diye yazmaktadır. Vezirler toplanır ve böyle bir mektupla baş kesilemeyeceği kararına varırlar. Ancak Şemsettin Salih'i tutuklarlar.

Sail Bey, Şemsettin Salih'in arkasından hemen yas ilan eder. Kardeşinin yolda haramilere yem olduğunu söyler ve ülkede üç gün yas tutturur. Herkes, bütün Gence buna çok üzülür.

Günler geçip gider. Sail Bey, bu kez Şemsettin Salih'in oğlu Cefakâr'ı ortadan kaldırmayı düşünür. Banu Hanım, bu tuzağı fark eder ve çocuğu kaçırmak için fırsat kollar. Sail Bey, Sümbül Hanım'ı kendine alır. Sümbül'ün bu tuzaktan haberi yoktur. Sail Bey ile Sümbül Hanım'ın evlenmesinden üç gün sonra Şemsi Banu Hanım çocuğu öyle bir yere kaçıtır ki izini kaybettirir. Günlerce aylarca yol alır, kuşların

bile uğramadığı bir köyde konaklar. Evin sahibi Eke Bey adında biridir. Çocukla kadına yer verir. Şemsi Banu çocuğu büyütmeye başlar.

Yıllar geçer, çocuk 13-14 yaşına gelir. Cefakâr çok akıllıdır. Fakat dağ başında okuma yazma öğrenmediği için çoban olur.

Cefakâr, bir gün Ceylantepe denen yerde koyunlarını güder. Bakar ki karşısında bir atlı. Ona süt ikram etmek ister, adam kabul etmez. Cefakâr'a elini uzatmasını ve elinin içine bakmasını söyler. Cefakâr avucuna baktığında dünya güzeli bir kız görür. Artık uykuları kaçır, yemeden içmeden kesilir.

Cefakâr'ın Ceylantepe'ye gittiği bir gün Banu onu gizlice takip eder. Bakar ki Cefakâr yanık yanık türkü söylüyor, ortaya çıkar ve Cefakâr'a, Oğul sana ne oldu?" diye sorar. Cefakâr olanları anlatır.

Şemsi Banu durumu anlayınca hem sevinir hem de ağlar. Sevinir, çünkü Cefakâr artık sırtı yere gelmeyecek bir pehlivan olmuştur. Derviş ona ekme yedirdiği için saltanatı, bilgisi olacaktır. Ama bilir ki bu aşkın önünde de duramayacaktır. Bu yüzden Banu da onunla gitmek ister ve ona tüm gerçeği anlatır. Cefakâr bu sözlere alınır. Anasının onunla eğlendiğini sanır. Banu bakar ki Cefakâr üzülüyor gerçeğin üzerini iyice açıp anlatmaya başlar. "Sen Gence Hanı İzzet Han'ın torunusun. Baban Şemsettin Salih'tir. Ben senin büyükannenim... Baban Hindistan yollarında. Öldü mü kaldı mı kimse bilmiyor. Gerçi amcan olacak Sail, babanın öldüğü haberini salmıştır her yere. İşte durum bu!" der.

Cefakâr ve Şemsi Banu, Gence'ye doğru yol alırlar. Gence görüldüğü vakit Şemsi Banu ağlamaya başlar. Cefakâr niye ağladığını sorar. Banu tam bir şeyler söyleyecekken vefat eder. Cefakâr, usulüne göre babaannesini Şemsi Banu'yu defneder. Sonra da mezarı başında ağlamaya başlar. Yoldan geçen bir kervancı Cefakâr'a niçin ağladığını sorar. Cefakâr büyükannesini kaybettiğini söyler. Kervancı, Cefakârın Şemsettin Salih'in oğlu olduğunu öğrenince ona sarılır, göğsüne basar, Yavrum ben Genceliyim. İzzet Han'ın elinden ekme yemişim. İsterim ki sana iyilik edeyim. Şimdi sen beni dinle. Sail Bey zalimin biri. Bize yapmadığını bırakmadı. Korkarım ki sana bir kötülük ede! O yüzden sen gel benim yanımda gez eş, dost, çevre edin ondan sonra belki Sail Bey'in hakkından gelirsin." der.

Cefakâr bu sözü dinler. Birlikte yola çıkarlar. Aylar sonra bir ovaya gelirler. Burada Tutak Bey adında bir soyguncu başı vardır. Kervanın konduğunu duyunca hemen baskın yapar. Kervanı yağmalar, bütün kervancıları da bir mağaraya tıkar. Başta bu duruma üzülen Cefakâr daha sonra dervişin dedikleri hatırlar ve gidip mağara kapısını açar. Cefakâr bakar ki kimse yok buradaki odaları gezmeye başlar. Odaların birinde on beş yaşında bir kız görür ve “Beni buraya getiren rastlantı, güç elbette senin içindi.” der ve kızı kurtarır.

Bu sırada akşam olur ve haramiler gelmeye başlar. Harami başı bakar ki karşısında öyle bir yiğit, karşı konulamaz, hileli yollar aramaya başlar.

Harami Tutak, Cefakâr’a yaklaşır ve sanki bağrına basacakmış gibi yapar. Cefakâr da kendini bırakır. Tam bu sırada Tutak, Cefakâr’a öyle bir kılıç savurur ki Cefakâr kendini zor kurtarır. Sonra Cefakâr kendini gösterir. Tutak korkar ve Cefakâr’ın nasıl bir yiğit olduğunu anlar. Tutak Cefakâr’a; “Sana yardım etmek isterim.” der. Cefakâr da eğer üç isteğini yerine getirirse yardımın kabul edeceğini söyler. Bu sırada tutak yine Cefakâr’ın üzerine hamle yapar. Cefakâr kılıcını çekip Tutak’ın atını ikiye böler. Tutak kendisini affetmesini söyler. Cefakâr tutak’ı affeder ve üç dileğini söyler. Birincisi Çeşminaz Sultan’ı bırakması, ikincisi kendisi için soygunculuk yapması, üçüncüsü de çaldığı malları geri vermesidir.

Harami Cefakâr’ın isteklerini kabul eder. Diğer tutsakları da bırakır. Yerler, içerler, eğlenirler...

Cefakâr, Çeşminaz Sultan’ı da alıp yola çıkar. Sonra kendi kendine; “Kandehar Hanı’nın kızını kurtardım. Peki, babamı kurtarmak benim boynumun borcu değil midir?” diye düşünür. Çeşminaz Sultan’ı kervancıya emanet eder ve kızı babasına teslim etmesini söyler.

Günlerden bir gün Cefakâr, Gence yakınlarına gelir. Burada bir saray görür. Saray, Cefakâr’ın ana baba ayrı olan kardeşi Zennure’nin sarayıdır. Cefakâr atını bağlar ve bir ağacın altında uyumaya başlar. Bu sırada yaşlı bir kadın yaklaşır ve bu çocuğu İzzet Han’a benzetir. Kadın ağlayarak saray geri döner. Kadın gördüklerini Zennure Sultan’a anlatınca sultan; “Belki de o benim yiten kardeşim Cefakâr’dır.” der. Hemen yiğidin yanına gider ve onun Cefakâr olduğunu anlar.

Birlikte saray gelirler. Bu arada bütün Gence, İzzet Han'ın torunun geldiğini öğrenir. "Zalim, ezici, yıkıcı Sail Bey'den kurtulalım." derler. Bu haber Sail'in kulağına ulaşır. Sail Bey, eşi Sümbül Hanım'ı Cefakâr'ın başına çorap örmek konusunda kandırır. Sümbül Hanım gidip kızının sarayında Cefakâr'ı bulur. Cefakâr kandırıldığının farkında değildir.

Sail Bey, halkı sınamak için Cefakâr'ı tahta geçireceğini söyler. Bakar ki halk kendini istemiyor Cefakâr'ı istiyor. Cefakâr'a bir tuzak kurar. Öyle bir yatak hazırlanır ki yatınca demirler insanı sıkar, içinden kurtulması mümkün değildir.

Sarayda tören yapılır, yemekler yenir. Gece yarılanır. Cefakâr, yatağa yatar. Yatağın demirleri Cefakâr'ı sıkıştırır, kurtulamaz. Odada saklanan iki kişi ortaya çıkar ve Cefakâr'ın elini kolunu bağlarlar. Sail Bey de odaya gelir ve "Öldürün." emri verir. Cellâtlar, Cefakâr'a kıyamaz ve Sail Bey'e Cefakâr'ın başka topraklar üzerinde öldürülmesi gerektiğini söylerler.

Cellâtlar, Cefakâr'ı alıp yola düşerler. Yolları, Zennure Sultan'ın sarayının önünden geçer. Cefakâr sazını çıkarıp sarayın önünde iki söz söyler. Zennure birden yatağından fırlar, "Aman zindancılar, aman cellâtlar!" diye bağırmaya başlar. Cariyeler gelip Sultan'ı sakinleştirirler.

Cefakâr, cellâtlarla beraber bir günlük yol alır. Cellâtlar; "İzzet Han'ın ekmeğini yiyoruz. Böyle bir yiğide nasıl kıyarız?" derler ve Cefakâr'ın elini, kolunu gözünü bağlayıp bırakırlar.

Cefakâr'ın eli kolu bağlı şekilde ağlayarak gezer. Oradan geçen bir kervan Cefakâr'ın sesini duyar. Cefakâr'ı yanlarına alıp yollarına devam ederler.

Kervan aylar sonra Kandehar'a gelir. Çeşminaz, Kahdehar'da Cefakâr'ı görür ve hemen alıp babasına götürür. Kandehar Beyi, kalkıp Cefakâr'ı gözlerinden öper.

Cefakâr sıkıntısını belli etmeden aylarca yer içer ama günden güne de sıkılır. Onun bu hâlini gören Çeşminaz, onu üzen şeyin ne olduğunu sorar. Cefakâr durumu tafsilatlıca anlatır. Çeşminaz bahsedilen kızı hemen tanır. "Bu anlattığın benim dayımın kızıdır. Dayım Kişmir ülkesinde hanlık yapar. Kızının adı da Mihrinaz'dır." der.

Kandehar Hanı, Çeşminaz ve Cefakâr'ı atlarına bindirip Kışmır ülkesine giderler. Yer, içer, eğlenirler. Çeşminaz konuyu dayısına açar. Dayısı, Mihrinaz'ın Cefakâr'ı görmesini ister.

Mihrinaz Sultan, o günlerde bir düş görmüştür. Düşünde bir yiğit onu istemeye gelir. Mihrinaz, gelen yiğidi görmeyi kabul eder. Cefakâr, yıllardır peşinde olduğu güzeli görür. Düşün hazırlıklarına başlanır. Bu sırada Mihrinaz'ın babası Dilşat Bey ölür. Kırk günlük yas ilan edilir. Dilşat Bey'in büyük oğlu tahta geçer.

Kırk gün sonra düşün başlar. Ne var ki üç kardeş birlik olup Mihrinaz'ın Cefakâr'a verilmesini engellerler. Düşün için gelen hanları, beyleri bağlar, içeri atarlar.

Cefakâr bakar ki zindancı başı haramilikten aldığı, başışladığı Tutak'tır. Tutak, Cefakâr'ı buradan çıkaracağına dair söz verir. Cefakâr ile Tutak bir plan yapar, birlikte kaçarlardı. Hint sultanının yanına gelirler. Sultan Ali Şah'ın kızı Bedriye Sultan sıracı denenen bir hastalığa yakalanmıştır.

Bir gece Cefakâr düşünde Sultan Ali Şah'ın kızının derdinin dermanını öğrenir. Kalkar ot toplar, ilaç yapar. Saraya başvururlar, kızı iyileştirirler. Yedi gün sonra Bedriye Sultan ayağa kalkar, eski mutlu günlerine döner.

Sultan, Cefakâr ve Tutak'a istekte bulunmalarını söyler. Cefakâr sazı eline alıp söylemeye başlar. Onu dinleyenler arasında babası Şemsettin Salih de vardır. Şemsettin Salih dinledikçe ağlamaya, kendini yerden yere atmaya başlar. Şemsettin Salih'i sultanın önüne getirirler. Şemsettin Salih; "Bu benim oğlumdur." der. Oğluna sarılır. Durumu Sultan'a bir bir anlatırlar. Sultan bunun üstüne bütün suçluları bağışlar. Yenilir, içilir. Kışmır'e; "Cefakâr'ın eşi, sevgilisi Mihrinaz Sultan hemen verilmezse Kışmır ülkesinde taş üstünde taş bırakmam." diye yazı gönderilir.

Cefakâr, bu mektupla Kışmır yokuna düşer. Mektup Kışmır Hanı'na verilir. Gence'den gelen herkes salınır. Düşün tekrar başlar. Cefakâr ve Mihrinaz Sultan muradına erer.

İki genç, yola düşer ve kırk gün sonra Kandehar'a vasıl olurlar.

Kandehar'da Tutak ile Çeşminaz'ın arasında bir yakınlık olur. Cefakâr gidip Çeşminaz'ı babasından ister. Kandehar'da ikinci bir düğün tutulur. Tutak da murada erer.

Günler sonra ikinci yolculuğa çıkılır. Şemsettin Salih, Cefakâr, Tutak, büyük bir savaşçı ordu Gence'ye yaklaşır. Atlılar; "Ey Gence halkı, bu tahtın tacın gerçek sahibi gelmiştir. Sail Bey'i tutuyorsanız saraya gidin, eğer Şemsettin Salih'i tutuyorsanız işte çadırlarımız, bayrağımız." diye bağırır. Sail Bey, sonunun geldiğini anlar. Halk, ondan bezmiştir. Bütün Gence boşalır.

Tahta Cefakâr geçer. Sail Bey ve bütün yakınları yakalanır, cezaları verilir. Gence eski mutlu günlerine kavuşur.

Kaynakça:

Kaftancıoğlu, Ümit, *Köroğlu Kolları-Halk Destanları*, Büyük Yayın Dağıtım, İstanbul, 1974, s. 227-262.

SALAMALİK

Çuvaş destanıdır. Destan metni üzerinde Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler), adlı tezinde bir değerlendirme yapan Bülent Bayram, destan hakkında bizlere şu bilgileri vermektedir:

"Bugüne kadar Çuvaş epik eserleri üzerine yapılan en kapsamlı metin yayını olan ve 2004 yılında yayımlanan "Çuvaş Halih Pultarulihı. Halih Eposı" adlı eserde sözlü gelenekten derlendiği belirtilen altı destan bulunmaktadır.

Bunlardan, Salamalik ya da Mın Kırü Takmakı adı verilen düğün şiiri, Çuvaş folklorunda önemli bir yere sahiptir. Salamalik'in çok sayıda varyantı Çuvaşlar arasında, derlenmiştir. Bu metinlerin bazıları K. Prokopyev, Gy. Meszaros, G. Komissarov, N. Zolotov, İ. Tuktaş, H. Paasonen, G. Timofeyev, İ. Patmar ve başka yazarların eserlerinde yayımlanmıştır. Günümüzde arşivde yer alan ve bugüne kadar yayımlanmamış birçok metin de bulunmaktadır.

Salamalikin merkez bölümünü damadın sağdıcının, kız babasının evinin önünde söylediği konuşma oluşturmaktadır. Sağdıç konuşmasının

en iyi metinlerinin ortalama hacmi 300-400 mısra, en zengin varyantı ise binden fazla mısradan oluşmaktadır. Bunun yanında seyirciyle yapılan diyalogları anlatan kısa nesir bölümler de bulunmaktadır.

Düğünde baş sağdıcın söylediği bu şiir, karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Şiir 1-3 hafta süren düğün töreninin çeşitli evrelerine parçalar hâlinde yayılmıştır. Baş sağdıcın bu söyleyişleri, düğün töreninde birkaç işlevi üstlenmektedir. Organizasyon, büyü ve estetik. Şiir bir yandan düğün töreni ve onun kompozisyonuyla diğer yandan da düğün töreninde baş sağdıcın çok amaçlı işlevleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir... Düğünün aynı zamanda yöneticisi olan ve mın kirü şeklinde adlandırılan sağdıç sadece irticali şiir yeteneğine değil, bununla birlikte düğün töreninin bütün epizotları hakkında da bilgiye sahip olmak zorundadır. O, her epizota geleneksel bir ruh taşıyan şiirle eşlik etmek zorundadır. Sağdıç düğünün çeşitli evrelerinde şarkı ve dansları icra etmekte, dua, büyü sözleri, alkışlar vb. söylemektedir.

Sağdıcın en önemli şiir ustalığı, damat alayı kız evinin yanına geldiği zaman kapı önünde yaptığı konuşma sırasında ortaya çıkar. Konuşma genellikle karşı tarafa yâni kendilerini bekleyenlere selam vermeye başlar. Bu selamlama salamalike bir giriş niteliğindedir. Selamlamanın ardından damat alayının hayalî geç kalışı nedeniyle özür diler. Aslında damat alay zamanında buraya ulaşmıştır. Fakat bu şiirde hayali bir geç kalış ve nedenleri fantastik bir şekilde tasvir edilmektedir. Sağdıç burada kız isteme ve yol boyunca aşılacak engeller hakkında hikâyeler anlatmaktadır. Sırasıyla düğün alayının uyduruk yolculuğu tasvir edilmektedir. Bu yolculuk sırasında damat güya birçok mitik varlıkla karşılaşmaktadır. Bu buluşmalar konu kompozisyon bloğu şeklinde temel konuya eklenmektedir. Damat kendi memleketinden kızın evine kadar güya yedi ya da dokuz yıl yolculuk yapmıştır ve yumurta gibi şişman olan atları kamçı gibi zayıflamıştır. Yolda düğün alayını olağanüstü yardımcılar ve düşmanlar beklemektedir. Düşmanlar arasında yılan-ejderha ve sualtı dünyasının padişahı olan on iki boynuzlu boğa da yer almaktadır. Bu yolculuk sırasında seyirci bildiği halde damadın adı, memleketi ve yolculuğun nereye yapıldığı söylenmemektedir. Düğün töreninde damat çok az rol almakta onun yerine sağdıç görev yapmaktadır. Damat sadece bizim oğlan şeklinde adlandırılmaktadır.

N. İ. Yegorov, “*Salamalik*”i ayrıntılı olarak ele aldığı makalede bu eserle ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur:

“1. *Çuvaş salamaliki* damat sağdıncının düşünün en sorumlu zamanında söylenen ve konu-kompozisyon ve düşünce-sanatsal bütünü oluşturan düşün söyleyişinin bir parçasıdır. O, Türk-Moğol halklarının mitolojik anlatımlarına, olağanüstü-kahramanlık masallarına ve kahramanlık destanlarına kadar giden birkaç özelliğe sahiptir.

2. Eski *Çuvaş* kozmogonik mitolojisi ve zengin geleneksel folklor, *salamalikin* düzenleyici temelidir.

3. *Çuvaş salamaliki* bazı kompozisyon özellikleriyle olağanüstü-kahramanlık masalından ayrılmaktadır: Konu-kompozisyon yapısı, şiir yapısı, konunun tek planlılığı, icra tarzı, törenle sıkı bağlantısı vd.

4. Bazı noktalarda *Çuvaş salamaliki* Türk-Moğol halklarının kahramanlık destanlarına yaklaşmakta ve çakışmaktadır: Konu-kompozisyon yapısı, temel suretlerin bütünlüğü, konu dizgisinin bir planlılığı, gerçek ve fantastiğin iç içe geçmesi, icra tarzı, şiir yapısı, icracının esere karşı davranışı, konunun anıtsallığı vd.

5. *Çuvaş salamaliki* olağanüstü-kahramanlık masalı ve mitolojik kökenli kahramanlık destanı arasında ara bir yer almakta, fakat daha çok kahramanlık destanlarına eğilim göstermektedir.

6. Türk-Moğol halklarında düşünlerde epik eserlerin geniş bir şekilde icra edildiğini, *Çuvaş salamalikin* epik eserlere yakın olduğunu göz önüne alarak, bize kadar gelen tam arkaik varyantlarındaki *salamalikin* mitolojik kahramanlık destanının yankısı olduğunu söyleyebiliriz.”

Kaynakça:

Bayram, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatımları (İnceleme-Metinler)*, İzmir, 2008, s. 78-81, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi).

SALMAN BEY İLE TURNATEL

Âşık Şenlik (1850-1913)'in tasnif ettiği bir hikâyedir. Şenlik, Ardahan'ın Çıldır ilçesinin Âşık Şenlik (Eski adları; *Suhara* ve *Yakınsu*)

beldesinde doğmuştur. Karakalpak Türklerindendir. 14 yaşında iken rüyasında kendisine ledün ilmi, âşıklık yeteneği ve bunun yanında “Şenlik” mahlası verilmiştir. Halkın onu “Hak âşığı” ve “badeli âşık” olarak kabul eder. Âşık Hasta Hasan’ın çırağı saz ustası Âşık Nuri’ye çıraklık yapmıştır. Kars, Ahıska, Borçalı, Tiflis ve Revan’da pek çok âşıkla karşılaşır. Karşılaştığı âşıklar içinde Feryadi, Mazlumî, Sümmanî, Âşık Abbas ve İzanî yaptığı karşılaşmalar iz bırakmış ve hâlâ canlılığını koruyan karşılaşmalardır. Onun şöhretini duyanlar 1913’te Revan’a bir düğünde âşık programına katıldığı sıra zehirlenmiş, köyüne dönerken vefat etmiştir. *Latif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Salman Bey ile Turnatel Hanım* adlarında üç güzel hikâye tasnif eden Şenlik, irticali çok güçlü olan bir âşıktır. Şenlik Latif Şah hikâyesini 23 yaşında yani 1873’te, Salman Bey hikâyesini ise 1893 yılında tasnif etmiştir. Sevdakâr hikâyesini tasnif ettiğinde 31 yaşındadır. Edebiyatımıza divani, koşma, yedekli koşma, tecnis, cigalı tecnis, sicilleme, destan, türkü ve bayatı gibi şekil ve türlerin en nadide örnekleri kazandırmıştır. Kars yöresinde yetişen âşıkların en güçlüsü olan Şenlik, çıraklar yetiştirmiş, zamanla edebiyatımızda en güçlü âşık kolu olan *Şenlik Kolu* vücut bulmuştur. Doğu’da âşıklar, saz meclislerine onun şiirleri ile başlar, çeşitli vesilelerle onun hikâyelerini anlatırlar. İrticali son derece kuvvetli olup çağdaşı âşıkların kendisinden çekindikleri birisidir. Hatta zehirleterek öldürülmesi de bu yüzden olmuştur.

Hikâye motif yönünden oldukça zengindir. Bunlardan at, av, savaş, savaş aletleri, kız kaçırma, evlenme, rüya, mucize, keramet, harikuladeliçler ve sayı motifleri öne çıkan motifler olarak görülür.

Hikâyenin dili, anlatımı ve üslubu oldukça akıcıdır. Kelime grupları, atasözleri, mecaz ve benzetmelerle hikâye akıcı hale getirilmiştir.

Salman Bey ile Turnatel hikâyesinin şahıs kadrosunda Alihan Vezir, Salman Bey, Turnatel Hanım, Gevher Hanım, Ahmet Vezir, Eset Bey, Celal Vezir, Camhır Çölpe, Gaddari Zengi, Eyyam Münecim gibi isimler görülür. Mekân olarak da Çin-Maçın, Bedişhan, Hatem gibi yer adları karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çin-Maçin ülkesinin Bedişhan şehrinde Alihan Vezir adında bir vezir yaşar. Alihan Vezirin Salman Bey adında, mektep-medreseli bir oğlu vardır. Salman Bey 18-20 yaşlarına gelince okul arkadaşlarıyla sık sık ava gider, at koşturur.

Günün birinde bir derviş Salman Bey'e, üç bâde içirir. Bu bâdelerden biri Allah aşkına, biri Peygamberimiz Muhammet Mustafa, sonuncusu da Hatem şehri padişahını kızı Turnatel Hanım aşkınadır. Derviş, aynı bâdeyi Turnatel Hanım'a da içirir.

Bade sonrası Salman Bey'e âşık olan Turnatel Hanım sararıp solmaya başlar. Çağrılan hekimler, onun derdine derman bulamazlar. Turnatel Hanım, babasına başından geçenleri anlatır. Münecim Vezir de kızın anlattıklarını doğrular. Babası Turnatel Hanım'a gitmesi için verir o da sevgilisini aramak için yola çıkar.

Aynı durum Salman Bey'in de başından geçer. O da basından izin alıp Turnatel'i bulmak için vedalaşıp yola çıkar.

Geçtiği beldenin birini Turnatel Hanım'ın memleketi zanneden Salman Bey, orada Gevher Hanım'a âşık olur. Fakat Gevher Hanım Ahmet Vezir'in oğlu Eset Bey ile nişanlıdır. İki âşık yine de gizli gizli buluşurlar. Bu durum, Gevher Hanım'ın babası ve kaynatası Celal Vezir tarafından öğrenilince Salman Bey, Gevher Hanım'ı kaçar.

İki sevgili dinlenmekte iken muhbir Camhır Çölpe'nin verdiği bilgiler sayesinde onların peşine düşen Celal Vezir'in ordusu iki sevgiliyi bulur.

İki âşık, orduya karşı savaşa girer ancak mağlup olur. Askerler Gevher Hanım alıp saraya getirir. Salman Bey Gevher Hanım'ın ardından gider ve padişahın ve orada bulunanların huzurunda Salman Bey Hak âşığı olduğunu ispat eder. Padişah, imtihanı başarıyla atlatan Salman Bey'e kızını vermeye razı olur. Salman Bey ile Gevher Hanım'a kırk gün kırk gece düğün yapılır. Memleketlerine dönerler.

Bunu içine sindiremeyen Celal Vezir, Salman Bey'den intikam almak için planlar yapar. Bunun için Gaddari Zengi adında bir haydutla anlaşır. Salman Bey'in çadırı etrafına pusu kuran Gaddari Zengi, Salman Bey yerine yanlışlıkla Gevher Hanım'ı vurur. Bir süre sonra

Gevher Hanım ölür. Salman Bey'in dünyası kararır. Onunla gezdiği yerlerde dolaşır, mezarı başında dualar okur.

Bu arada Turnatel Hanım, adamı Eyyam-ı müneccimin attığı remil sayesinde aşkına bade içtiği Salman Bey'in şehrini bulur ve şehre yaklaşır.

Turnatel Hanım rastladığı bir çobandan Salman Bey'in başına gelenleri öğrenir ve Gevher Hanım'ın öldüğü zaman üzerinde olan elbiselerini giyerek mezarının başında beklemeye başlar. Mezar başına gelen Salman Bey'e her şeyi anlatır ve Salman Bey bu duruma çok sevinir.

Gevher Hanım'ın ölümünün kırkı çıkıncaya kadar bekleyen iki sevgilinin nikâhları kıyılır. Salman Bey'in isteği üzerine toy düğün yapıp çalgı çalınmaz. Turnatel Hanım'la birlikte yola çıkan Eyyam Müneccim de Turnatel'in ailesine haber ulaştırmak için yola çıkar.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat-M. Nizamettin Coşkun, *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı-Hayati, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri*, Semih Ofset Matbaacılık, Çıldır Belediyesi Yayını, No: 1, Ankara, 2006.

Aslan, Ensar, *Çıldırli Âşık Şenlik Hayati, Şiirleri ve Hikâyeleri (Metin-İnceleme-Sözlük)* Ankara, 1975, s. 226-305.

Aytaç, İzzetin, *Salman Bey ile Dürretel Hanım Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, Diyarbakır, 1994, (Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Baranseli, Z. Mahir. "Âşık İslâm Erdener.", *Kars Eli Dergisi*, Yıl 3, Sayı 26, Eylül, Kars, 1966, s. 8-9.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 300-308.

Kartarı, Hasan, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara, 1977.

Kaya, Doğan, *Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesi*, Vilâyet Yayınları, Ankara, 2013.

Olca, Selahattin-Ensar Aslan-Ahmet Bican Ercilasun, *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1976, s. 242-254.

Özbek, Orhan, "Selman Bey ile Turnatel", *Tercüman Gazetesi*, İstanbul, 11 Haziran 1972-10 Temmuz 1972.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 646-731.

SALUR KAZAN TUTSAK OLUP OĞLU URUZ'UN ÇIKARDIĞI BOY

Dede Korkut boylarından. Dede Korkut kitabında on birinci boy olarak kaydedilmiştir. Boy, yer yer hikâye özellikleri gösterir. Boy, gücü ile Oğuzları alt edemeyeceklerini anlayan Kâfirlerin başvurdukları hilelere dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Vatikan nüshasında yoktur (Bkz. *DEDE KORKUT KİTABI*).

Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı Boyu, Muharrem Ergin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Beyler beyi olan Han Kazan bir gün, Trabzon tekürünün kendisine göndermiş olduğu şahin ile ava çıkar. Av yerinde şahini bir sürü kazın üzerine atarlar. Fakat şahin kazları bırakır, uçup gider ve Tumanın kalesine iner. Kazan ve beyler arkasına düşerler. Giderken Kazan'ın uykusu gelir ve kalenin görüldüğü bir yerde küçücük ölüm dalar. (Oğuz beyleri yedi gün uyudukları için uykuya küçücük ölüm demektirler.)

Bunu gören kâfir casusu Tumanın kalesinin tekürüne haber verir. Tekür askerini toplayarak gelir. Kazan'ın yirmi beş beyini şehit ettikten sonra Kazan'ı uyuduğu yerde arabaya bağlayıp Tumanın kalesine getirir, bir kuyuya hapsederler. Kuyunun ağzına bir değirmen taşı korlar. Suyunu ekmeğini taşın deliğinden verirler.

Bir gün tekürün karısı, ne biçim adam olduğunu görmek için Kazan'ı görmeğe gelir. Kuyunun ağzından Kazan ile konuşur. Yer altında rahatının nasıl olduğunu, şimdi ne yiyip içtiğini ve neye bindiğini sorar. Kazan da ölülerine verdikleri yemekleri ellerinden aldığı ve ölülerine bindiğini söyler. Kadın yedi yaşında ölmüş olan

kızına binmemesi için yalvarır, fakat Kazan ölülerin en yorgası o olduğu için hep ona bindiğini söyler.

Tekürün karısı kocasına bunu anlatarak Kazan'ı kuyudan çıkarması için yalvarır. Kâfirler Kazan'ı çıkarıp bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin eder ve aynı zamanda kendilerini övüp Oğuzu yererse serbest bırakacaklarını bildirirler. Kazan, "Vallahi doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyeyim." şeklinde yemin eder. Yeminini beğenirler, "şimdi de bizi öv, Oğuzu yer" derler. Kazan yer yüzünde kimseyi övmeyeceği için binmek üzere bir adam ister. Getirirler, Kazan kâfir 3 at gibi binerek onun canını çıkarır. Kopuzunu eline alır, çalıp söylemeğe başlar ve kendisini öldürseler bile kâfiri övmeyeceğini anlatır. Bunun üzerine Kazan'ı yeniden hapsederler.

Diğer taraftan Oğuz ülkesinde Kazan'ın ölüsünü dirisini kimse bilmez. Zamanla oğlu Uruz büyür, koca bir delikanlı olur. Kendisinden babasının durumunu saklarlar, o da Bayındır Han'ı babası olarak bilir.

Sonunda bir gün yolda birinden Bayındır Han'ın değil, Kazan'ın oğlu olduğunu öğrenir, anasına gelir, sorup soruşturur, gerçeği iyice anlayınca beylerle birlikte babasını kurtarmağa hazırlanır. Askerin başına amcası Kara Göne'yi geçirirler, yola düşerler. Yolda kâfirin Ayasofya'sını alırlar. Kâfirler bunlarla karşılaşmak üzere Kazan'ı çıkarır, eğer gelen düşmanı dağıtırsa hem kendisini serbest bırakacaklarını hem de haraç vereceklerini bildirirler. Kazan razı olur ve gelen ordunun karşısına çıkarlar. Kazan meydana girerek er diler. Sırasıyla Beyrek'i, Dülek Evren'i, Alp Rüstem'i birer vuruş ile meydandan geçirir. Bunun üzerine Uruz meydana atılarak Kazan'ın omuzuna kılıç çalar ve dört parmak derinlikte yara açar. Dönüp tekrar vuracağı sırada Kazan kendisini tanır. Toplanıp hep beraber kâfirlere saldırırlar. Kaleyi alıp kilisesini yıkar, mescit yaparlar.

Uruz babasını böylece kurtarıp döner. Büyük şenlikler ya parlar.

Dedem Korkut gelip kopuz çalar, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "DEDE KORKUT KİTABI" Md.)

SALUR KAZAN'IN EVİNİN YAĞMALANDIĞI BOY

Dede Korkut boylarındandır. Dede Korkut kitabında ikinci boy olarak kaydedilmiştir. Boy, Oğuz ailesinin ve toplumunun sağlam bağlarla birbirine bağlı olmasını göstermesi bakımından önemlidir. (Bkz. DEDE KORKUT KİTABI).

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Boyu, Muharrem Ergen tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Bir gün Ulaş oğlu, Uruz’un babası ve Bayındır Han’ın güveyisi Salur Kazan büyük çadırlarını kurarak ziyafet verir. Dokuz kâfir kızının sâkilik ettiği ziyafette Oğuz beyleri içerler, içe içe Kazan sarhoş olur ve beylere av teklifeder. Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar ile Kara Göne oğlu Kara Budak uygun görürler. At ağızlı Aruz Koca, Kazan’a Gürcistan ağzında oturduğunu hatırlatarak yurdunun üstüne kimi bırakacağım sorar. Kazan üç yüz yiğit ile oğlu Uruz’u bırakacağım söyler ve atına biner. Kardeşi Kara Göne, Bayındır Han’ın düşmanını bastıran Şir Şemseddin, Bayburt hisarından uçan Beyrek, Kazan’a keşiş diyen Yigenek, saymakla tükenmez, hasılı bütün Oğuz beyleri atlanırlar, ala dağa ala ordu ava çıkar.

Kâfirin casusu bunu kâfirler azgını Şöklı Melik’e haber verir. Elbisesinin arkası yırtmaçlı ve alaca atlı yedi bin kâfir gece yarısında Kazan Bey’in yurduna baskın yaparak evini barkını yağmalar ve kırk ince belli kız ile karısı Burla Hatun’u ve üç yüz yiğit ile oğlu Uruz’u tutsak ederler. Kâfirler bununla kalmayarak altı yüz kişi ile Kazan’ın Kapular Derbendi’ndeki on bin koyununu da almağa giderler. Karaçuk Çoban, Kıyan Güci ve Demür Güci adındaki iki kardeşi ile bunlara karşı koyar, iki kardeşi şehit olur, Karaçuk Çoban taşı bitince koyun ve keçi atarak ünlü sapanı ile kâfirleri bozguna uğratar ve kaçıtır.

Aynı gece Kazan av yerinde kaygılı bir rüya ile uyanır. Kardeşi Kara Göne’ye evi ile ilgili bu korkulu rüyayı yordurur. Yurdunun tehlikede olduğunu sezerek tek başına yola düşer, üç günlük yolu bir günde alarak yurduna gelir. Durumu görünce kâfirin ardına düşer. Yolda sudan, kurttan haber sorar. Bunları geçince Karaçuk Çoban’ın köpeği karşısına çıkar. Onu izleyerek çobanın yanına gider. Çoban durumu anlatır. Kazan kâfirin gittiği yana yönelir, çoban da arkasına

düşer. Tek başına gitmek için Kazan, çobanı altında yemek yedikleri ağaca sararsa da çoban ağacı koparıp arkasına alır ve peşini bırakmaz. Birlikte kâfir ülkesine giderler.

Öte yandan Şöklı Melik şenlik yapmaktadır. Bu arada Burla Hatun'u sâki yapmak ister. Fakat kırk kızıdan hangisinin Burla Hatun olduğunu anlayamazlar. Bunun üzerine oğlu Uruz'un etinden yemek yaparak bey kızlarına vermelerini söyler, hangisi yemezse, Burla Hatun odur der. Bunu duyan Burla Hatun oğluna gelerek ne yapması gerektiğini sorar. Uruz kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler. Uruz'u asılacağı ağacın dibine götürürler.

Tam bu sırada Kazan ile Karaçuk Çoban yetişir. Kazan at ayağı altında kalmasın diye önce kâfirlerden annesini ister, fakat vermezler ve oğlu doğması için onu Yayban Keşişoğlu'na vereceklerini söylerler.

Bu sırada Oğuz beyleri de yetişirler. Demürkapu Derbendini alan Kıyan Selçük oğlu Delü Dünder; Hemid ile Merdin kalesini yıkan, Kapçak Melik'e kan kusturan, Kazan'ın damadı, Kara Göne oğlu Kara Budak; destursuzca Bayındır Han'ın düşmanım basan Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin; Parasar'ın Bayburt hisarından parlayıp uçan, Kalın Oğuz imrencesi, Kazan Bey'in inağı Beyrek; Kazılık Koca oğlu Yigenek; Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca; Peygamberi görüp Oğuzda sahabesi olan Bügdüz Emen; Aygır Gözler suyunda at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan, Ağ Melik Çeşme kızma nikâh eden, Sofi Sandal Melik'e kan kusturan Eylik Koca oğlu Alp Eren v. b., hasılı Oğuz beyleri hep gelirler. Büyük bir savaş olur. Düşmanı yener, Şöklı Melik'i, Kara Tüken Melik'i, Buğaçuk Melik'i öldürürler.

Kazan Bey çoluk çocuğunu, mahnı, hazinesini kurtarır, geri döner. Yedi gün yedi gece şenlik yaparlar. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznameyi bu şekilde düzenler.

Destanın sonunda yine, dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır."

Kaynakça: (Bkz. "DEDE KORKUT KİTABI" Md.)

SALUR KAZAN'IN YEDİ BAŞLI EJDERHAYI ÖLDÜRMESİ

Dede Korkut'un 13. boyudur. Bu boy, ilim âlemine Metin Ekici tarafından kazandırılmıştır. Eserin orijinal nüshası, İran'ın Türkmen Sahra Bölgesinde yaşayan Mohammad Ghojoghi'dedir. Nüshanın ilk 48 sayfasında 23 "Soylama" vardır. Söz konusu boy bu sayfadan itibaren karışımıza çıkmaktadır. Toplam 13 sayfadır.

Orijinal olması bakımından bu boyun özetini vermek yerine metnin tamamının yayımlanmasını uygun bulduk. Söz konusu boyun metni şöyledir:

Kayser Salur ayası, dumanlı dağ börüsü, Salur igi, Eymür sevinci, Dulkadir delisi, Bayındır Padişah'ın vekili Kazan der: "Beylerimle ala karlı, gök sümbüllü dağlara ava gitmiş, içer idim. Serhat beylerinden ulak geldi: 'Kazan ne içersin? On bin düşman üstüne geliyor.' dedi. On bin düşman geldiğini işitince kollarımı kavuşturup ak otağ içindeki evime girdim. 'Yirmi bin düşman geliyor.' deyince yerimden kımıldamadım. 'Otuz bin geliyor.' deyince hiçe saydım. 'Kırk bin geliyor.' deyince kara gözümün ucundan sert baktım, çekinmedim. 'Elli bin geliyor.' deyince el verip elleşmedim, 'Azdır.' dedim. 'Altmış bin geliyor.' deyince Allah'ı andım, atlanmadım. 'Yetmiş bin geliyor.' deyince yeltenmedim. 'Seksen bin geliyor.' deyince ürpermedim. 'Doksan bin düşman geliyor.' deyince arkaya doğru kaydım, zırhımı giydim. 'Yüz bin düşman geliyor.' deyince yüz çevirip gitmedim. Akarsudan abdest aldım, alnımı yere koyup namaz kıldım. Muhammed'i yaratan bir Cebbar'a bağlılığımı bildirip; 'Ya Muhammed! Ya Ali, medet!' dedim. O günde kimleri öncü süvari birliği başı yaptım; Adabasa yerinde heybetiyle yer titreten, hasmına sert baktığında yürek yaran, aç aslanın ciğer, bağrını kara sac içinde kavurup yiyen, çaya girse çalımlı, kara kartal erdemli, avcı kuşun çeviği, Türkistan'ın direği, Halep hanı, iki yaylı hadeng oklu, Kara Göne yavrusu Kara Budak'ı öncü birliği başı yaptım. Sağdan kimi saldı; Bayındır Padişah için Biçen Padişahı'na elçi giden, vardığında Alay Han ile Bolay Hanı alt eden, Kıl Barak'ın başını kesen, geri dönerken Kaplan Tüneği Geçidi'nde dayısı Konur Alp'in boynunu vuran, al aygırı, Padişah Bayındır'ın ödülünü alan kapan, savaş meydanlarının çiçeği, avcı başı Han Afşar'ı sağdan saldı. Soldan kimi saldı; kızılca Tebriz'den dökülüp göçen, Araş ve Kür Suyu'nu yarıp geçen, Demir

Kapı Derbend'i tepip alan, teptiğinde mızrağı ucunda er böğürten, Kumuklu'nun ödünü yaran, Şah Dağı üstünde gölgeliğini geren, Samur Suyu üstünde içki kuran, kara kış gününde Kabal'dan taze elma alıp gelen, Pamukçu'nun on dört köyünden haraç alan, Mangışlak'a talan salan, Tabasaran Sultanı yirmi dört bin yiğidin başı Kıyan Oğlu Deli Dünder'ı soldan saldim."

Kazan der: "Kendim merkezde durdum. İç Oğuz beylerini sağdan saldim, Dış Oğuz ağalarını soldan buyurdum. Alagöz'ün ağzında, Şerencana düzündü yüz bin kâfire karşı geldim. Rakip tuttum, savaş yaptım, yedi gün yedi gece o kâfirlere kılıç çaldım. Yedi günden sonra etrafıma baktım, yedi kâfir kılıcım karşısında vuruşmaya girişmeyince yüz bin kâfirin kırıldığını ondan anladım. Araş ve Kars Kalesi'ni o seferde aldım. Başı Açık'tan esir aldım. Akça Kale Sürmeli'de Lala Kılbaş'ı daruga (yönetici) yaptım. Beylerle Serhab Dağı'na seyre çıktım. Keyfimin yerinde olduğu sırada altı bey oğluna tuğra ve nekkare verip, kendim gibi bey yaptım."

Kazan der: "O anda bile alpim, erim diyerek övünmedim." bir gün âdemler evreni, İslâm dini kuvveti, Konur atlı, Salur iği, Eymür'ün sevinci, Dulkadir delisi, Savalan Dağı yaylaklı, Sarıkamış kışlaklı, seksen bin er heybetli, kara çelik kılıcın keskini, sürcidanın çeviği, sahar okların temreni, Azerbaycan lengeri, Padişahın vekili, Ulaş Oğlu Kazan; kara yazın en sıcak günlerinde ava çıkmış, tazısıyla av arıyordu. Ördekleri ürküttü, ala parsları kükretti, üç yüz yiğidi alıp, Ak Minkan'a ava gitti. Ak Minkan'da av avladı, kuş kuşladı, ikinci zamanı dedi ki: "Beylerim, kimse benimle gelmesin, hepiniz orduya geri dönün. Ben yalnız başıma bir av avlayıp gelirim." Askerlerini gönderdikten sonra, Kazan, Konur At'nın üstünde Ak Minkan'ın tepesine geldi, karanlık bastı. Bu kadar yol gelmesine rağmen bir şey avlayamadı.

Perverdigâr'a el açıp; "Ben beylerimden bir av avlarım diye ayırdım. Bir av avlayayım, yurduma avsız gitmeyeyim. Yurduma, orduma sen beni avsız gönderme."

Bu yakarıştan sonra alçak yerlere göz gezdirip av aradı. Kara Dağ'ın eteğinde yedi yerde meşale gibi yanan ışıklar gördü. Yedi yerde koyu koyu tütüp çıkan duman gördü. Kazan bu ışıkları kendi ordusunun meşale ışıkları sandı. Atının üstünde o ışıklara doğru, dağın tepesinden aşağıya, yola koyuldu.

Bu sırada, Kazan'ın askerleri arasında olan Lala Kılbaş adındaki Kazan'ın lalası işitti ki Kazan yalnız başına av yerinde kalmış. Bunu öğrenir öğrenmez yerinde duramadı. Kazan'ın ardınca gitti. Bu sırada Kazan, ışıkların olduğu yere yaklaşınca tepe gibi bir cismi yatar gördü, meşe gibi kokan bir cismi eser gördü. Yedi yer evreni bir ejderhaya rast geldi. Yedi yerde meşale gibi yanan o ejderhanın gözleriymiş. Yedi yerde koyu koyu tütüp çıkan o ejderhanın ağzının salyasıymış. Meşe gibi kokan o ejderhanın yalıymış. Ejderhayı gören Kazan'ın yüreği doldu, taştı, güm güm attı, Kazan'ın aklı başından gitti.

Kazan, ejderha ile dövüşmeye niyetlendi. Tam bu sırada dönüp arkasına baktı. Lala Kılbaş'ı arkası sıra hazır gördü. Lalası ile konuşup onun fikrini sordu: "Canım Lala, bu tepe gibi yatan ejderhayı görür müsün? Bu ejderhanın üstüne varalım mı, yoksa yan taraftan sessizce savuşup kaçalım mı? Bu konudaki fikrin, en iyisi nedir?"

Lala düşündü ki: "Kazan dedikleri er yiğittir, mert yiğittir. Ejderhanın üstüne gitme desem, belki bana kızıp, öfkelenir ve gazap eder."

Lala dedi: "Beyim, karşı yatan Kara Dağ'ın gözbebeği sensin, taşkın akan suların durgunu sensin, yılmının aygırı sensin, deve sürüsünün buğuru sensin, koyunların koçu sensin, erenlerin serdari sensin, yiğitlerin koçağı sensin. Ejderha dediklerinin aslı bir yılanıdır. O yılanın üstüne gitmelisin." dedi.

Kazan, Konur At'ını sürüp ejderhanın yakınına geldi. Ejderhayı ölü gibi yatar gördü. Kazan kendi kendine düşündü: "Yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz. Hile ile bir kişiyi vurmak, er oğluna yakışan bir vuruşma olmaz." Sadağından sahar bir ok çıkardı, oku ejderhaya atıp, onu uyandırdı.

Uyanan ejderha kuyruğunu savurdu, dağı sarstı, ateş püskürttü yerleri yaktı, bir nefes çekti her şeyi sömürdü. Kuru deve dikeninin yelde savrulup, yuvarlanıp gitmesi gibi Kazan atının üstünde ejderhanın ağzına doğru sürüklenmeye başladı.

Kazan bir nara atıp, Allah'ına yalvardı: "Ey dilediğini göklere çıkaran görklü Tanrı! Ey batırdığını sessizliklere gark eden ulu Tanrı! Çok kimseler seni gökte arar, müminlerin gönlündesin, sadıkların

dilindesin. Allah Tanrı! Sana bir diyenin ağzını öpeyim, iki diyenin ağzını çarpayım, akar çaylar üstüne köprü kurayım, kalmışların elinden tutayım, fakirlerin sırtını örteyim. Demesinler son çağında Kazan'ı bir yılan yuttu. Ey Perverdigâr! Sen bana bir kurtuluş yolu göster."

Kötü günün olmasın, kötü günün olsa Allah'ına yalvar. Allah'ına yalvaranlar mahrum kalmaz. Kazan ki Allah'ına yalvardı, o anda onunla ejderhanın arasında bir otağ gibi bir kaya peyda oldu. Kazan, o kayanın korunaklı, kuytu tarafına geçince atından indi, mızrağını yere sapladı, kalkanını elinde hazır tuttu. Bir yiğit sağ oldukça bir silah can verir. O silah bir an, bir saat için bile o yığde gerekli olur. Ejderha ne kadar çaba sarf edip tekrar tekrar nefes çekip Kazan'ı yutmaya çalıştıysa da kalkan onun savrulup ejderhanın ağzına doğru yuvarlanmasına izin vermedi. Kazan o kayanın kuytu yerinde tutundu.

Bu sırada, ejderhanın heybetinden Kazan'ın bir gözü bulandı, kan çanağına döndü. Kazan kendi gözüne kızıp söylendi: "Mere sen benim namert gözüm! Kara çelik kılıcın keskinliğinden korkmazdın, sahar oklar temreninden bunalmazdın, on altı batman kâfir gürzü başıma vuruldu, pörtlemedin. Ejderha dedikleri bir yılanıdır, bunda ne var ki bulanırsın, kanlanırsın? Senin gibi namert göz, benim gibi mert yığitte neyler?"

Hançerini çıkarıp gözlerini oymaya niyetlendi ancak: "Eğer ben kendi gözümü oyarsam, Kazan ejderhayı görünce korkusundan başka bahane bulmayıp gözlerini çıkarmış derler." diye düşünüp vazgeçti. Hemen sadağında bulunan okları çıkardı, seksen oku önüne döküp birbiri ardınca ejderhaya attı.

Oklanan ejderhada daha sömürecek hâl kalmadı, can çekişmeye başladı. Kazan, kara çelik sağlam kılıcını eline alıp kılıcıyla ejderhanın üstüne yürüdü ve yedi başını da boynundan kılıçla kesip yere düşürdü. Ejderhanın ağusu yere dökülünce, yeryüzüne alevler saçılıp her yeri ateş sardı. Kazan, ejderhaya hançerini sapladı, kılıcını sapladı bıçağını sapladı ve ejderhanın üstüne bağdaş kurup oturdu.

Lala Kılbaş yerlere saçılan alevleri görünce sandı ki ejderha Kazan'ı yuttu. "Ak ekmeğini çok yediğim beyim! Ah beyim!" diyerek elinde kılıçla ejderhanın yakınına geldi. Yakına gelince ne görsün; ejderhanın yedi başını kara yerde yatar gördü, Kazan'ı ejderhanın sırtında bağdaş kurmuş, oturur gördü.

Lala dedi: "Barekallah aḡam Kazan! Erliḡine, yiḡitliḡine aferin Kazan!" dedi.

Kazan dedi: "Canım Lala! Ejderhayı ben öldürmedim. Senin bana verdiḡin cesaret ve güç öldürdü. Hemen en iyi ustaları bul, getir, bu ejderhanın derisini yüzdür." dedi.

Lala en iyi ustaları getirtip ejderhanın derisini yüzdürdü. Kazan, ejderhanın derisinden, korkusuz bedenine giysi diktirdi; akça tozlu katı yayma kiriş gerdirdi; üç yelekli sahar oklarına sadak diktirdi; kara çelik sağlam kılıcına kın yaptırdı; altı dilimli kubbe şeklinde gürzüne kılıf diktirdi; ala budak sürcidasına kap yaptırdı; kurt tokalı Konur At'ının eyerine örtü diktirdi; gölgeleḡinin yelkenlerini ejderha derisinden yaptırdı. Ejderhanın yedi başını hiç israf etmeden yüzdürüp ejderhanın iki kafa derisini Kazan kendi başına giydi

Atının örtüsü ile kendisi de ejderha donuna girdikten sonra Padişah Bayındır'ı görmek için yola çıktı.

Bayındır Padişah'a haber geldi ki, "Kazan ejderha olup, gelir." Oḡuz ile Türk temiz ve saf bir inanca sahiptir ki "İnsan nasıl ejderha olur?" demezler. Sağda, solda herkes konuşmaya başlayıp "Kazan, insan iken biz onun emrinden çıkmazdık. O şimdi ejderha olmuştur, bizim hepimizi yutar. Bir tepeye çıkalım, yoldan geçerken onu ok yağmuruna tutalım."

Bayındır Padişah söylenenleri dinledi ve söze başladı: "Benim vekilim Kazan; er yiḡittir, iyi yiḡittir. Belki ejderhaya rast geldi ve ola ki onu öldürdü. Ola ki ejderhanın donuna girdi. Ola ki Kazan ejderha olmuştur ne kavim ne kardeş tanır."

Kara Budak dedi; "Padişahım, bana izin verin, gidip Kazan'ın karşısına durayım. Eğer ejderha olduysa evvela beni yutsun."

Kara Budak at oynattı, Kazan'ın karşısına gitti. Sesi duyulacak yerde durdu. Sadaḡından sahar bir ok çıkartıp, yayına taktı ve amcasına: "Senin ejderha olduḡunu söylüyorlar. Olmadıysan benimle gümbür gümbür söyleş. Söyleşmezsen sahar okun temreniyle öldürürüm Kazan seni. Kara çelik kılıcımın keskin tarafıyla doğrarım Kazan seni. Eğer ejderha öldürdüysen, gazan mübarek olsun. Avından bir parça delili bana ver." dedi.

Kazan atından indi. Kılıcını Kara Budak'ın beline bağladı. Kara Budak ki kılıcına pehlivan, orda durdu durmadı, hemen Bayındır Padişah'a varıp "Kazan ejderha öldürmüştür." diye haber verdi.

İç Oğuz'u Dış Oğuz'u çağırıp, Kazan'ı karşıladılar. Kazan meydana varınca atından indi, yetmiş adım yürüdü, Bayındır Padişah'ın ayağına kapandı. Ejderha derisinden yapılmış gölgeği dikti. Bayındır Padişah gölgeğin altında bağdaş kurup oturdu. Yedi gün, yedi gece burada Padişah'ı konuk etti.

Dedem Korkut der: "Kazan gibi koçak yiğit bu dünyadan geldi, geçti."

Kaynakça:

Ekici, Metin, *Dede Korkut Kitabı Türkistan / Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13 Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, 220 s.

SAM ŞAHZADE

Gürcistan'ın Borçalı bölgesinden olan Novruz Tehleli'nin tasnif ettiği ve konusu aşk olan halk hikâyesidir.

Hikâye metni, önce Ahundov, Ehliman, sonra da Hüseyin İsmayılov ve Eziz Elekberli, tarafından yayımlanmıştır. İsmayılov ve Elekberli derlemeyi Borçalılı âşık Âşık Ülfet'ten yapmış, derledikleri metni 2011'de yayımlanmışlardır.

Novruz Tehleli, 1912'de Borçalı bölgesinde Karayazı'nın Karatehle köyünde doğmuştur. Babası Şahismayıl Meşediceferoğlu 1937'de Rusya'nın Orenburk şehrine sürgüne gönderilmiş, orada kurşunlanıp öldürülmüştür. 1944'te de babasının düzene karşı çıkan bir milliyetçi olması dolayısıyla "halk düşmanı" suçlanmış dokuz yıl hapis yatmış; Stalin'in ölümünden sonra serbest bırakılmıştır. Tehleli, 1960'ta vefat etmiştir. Güçlü âşık olan Tehleli, bu hikâyenin haricinde Şam Şahzade adlı hikâyeyi de tasnif etmiştir. Novruz güçlü bir âşık olup 500'den fazla şiiri vardır. Novruz Tehleli'nin şiirlerini, Allahverdi Tehleli, 2003 yılında "Dağlar Eyil, Yar Görünsün" adlı kitapta toplamıştır.

Hikâye Şah İsmail ve Elif ile Mahmut hikâyeleriyle kısmen benzerlik gösterir. Kahraman düğeri hikâyelerde olduğu gibi memleketine iki sevgili ile gelir. Er dolusu bade içtiği için kahramanlık özelliklerini de kazanmıştır.

Konu olarak bir şah oğlunun, aşkına bade içtiği güzeli bulmak için gurbete çıkan, bu arada rastladığı bir başka güzeli de alıp memleketine gelmesi anlatılmıştır.

Şahıs kadrosunu Sam, Tekliman Şah, Meslehet Hanım, Nezaket Hanım, Derviş, Bahçıvan, Cadalo, Keyhan Harami, Gave Şah, Cemşid Şah ve İfret oluşturur. Mekân olarak da Kendilkala şehri, Cem şehri, Enzergan şehri, Kalaca karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kendilkala şehrinde adında Terkiman adaletli bir şah vardır. Vergileri kaldırdığı için halk çok mutludur ve şaha dualar etmektedir. Şah ülkesinde ayrıca köprü, mescit ve değirmenler yaptırır, yetimlere düşkünlere yardım eder.

Terkiman Şah, bir gün derinden bir ah çeker ve eşi Dilaramiceng bu hâlinin sebebini sorar. Terkiman şah da yaşının ilerlediğini ve devleti bırakabileceği bir evladının olmadığı için ah çektiğini söyler.

Şah'ın gülşen bahçesine bakan bir bahçıvanı vardır. Bu bahçıvanın da yaşı da epeyce ilerlemiştir. Bahçıvan uyurken bir pir peyda olur ve Şah'ın bahçedeki elma ağcının vereceği elmadan yemesini söyler. Bahçıvan ağaçtan elma koparıp Şah'a verir. Elmayı hem Şah hem de eşi yer.

Aradan zaman geçer, eşi Dilaramiceng hamile kalır. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğlan çocuğu doğurur. Şah, halkı için sarayda büyük bir ziyafet düzenler. Bir zaman sonra Sam ismini verirler. Sam Şahzade, sekiz yaşına gelince onu okula gönderirler. Zaman geçer ve Sam Şahzade on yedi yaşına gelir. Sam pehlivanlık dersi almak istediğini söyler ve babası oğlunu kırmaz on dokuz yaşına kadar pehlivanlık dersleri alır.

Günlerden bir gün gül bahçesine uyurken başının üzerinde bir nurani dervişin durduğunu fark eder. Derviş Sam Şahzadeye Cem

şehrinin Padişahı Cemşid'in kızı Meslehet Hanım aşkına bade verir. Derviş, aynı badeden Meslehet Hanım'a da içirip ikisini birbirine âşık eder.

Bahçıvan, şehzadeyi bahçede baygın halde bulur. Hemen alıp içeriye götürür. Tabipler gelir, her biri bir şeyler söyler. Sam, derdinin aşk derdi olduğunu sazi ile dile getirir. Âşık olduğu kızı bulmak için yola çıkacağını söyler. Annesinden ve babasından izin alıp saraydan ayrılır.

Uzun bir yol gittikten sonra rastladığı bir bahçede dinlenmeye başlar. Geldiği yer Enzergan şehridir.

Bu şehrin padişahı Gave'nin Nezaket Hanım adında bir kızı vardır. Sam'ın kaldığı bahçe de ona aittir. Bahçıvan kıza, bahçede güçlü kuvvetli bir delikanlının yatmakta olduğunu söyler. Kız, adamın kim olduğunu merak eder ve bahçeye gider. Oğlanı görüp beğenir. Bir kâğıda not yazıp yanına bırakır.

Sam uyanınca, göğsünün üstündeki mektubu görür. Mektubu okur, bunu yazan kızı merak eder. Biraz sonra o kızı karşısında görür. Kız, bütün hizmetkârlara izin vermiştir ve bahçede tek başınadır.

Kız, kendi bahçelerine izinsiz girdiği için özür borçlu olduğunu söyler. Sam, izinsiz girdiği için özür diler. İki sohbet ederler. Kız, Sam'ı evine götürüp yemekler yedirir, o gece Sam'ı evinde misafir eder. İki de farklı yerlerde uyurlar ama gözlerine bir türlü uyku girmez.

Nezaket Hanım, Sam'a sarayın yedinci katında etrafı seyrettirir. Sam, Kalaca'yı çok beğenir. Kız ile o kalenin sahibi kavgalıdır. Kalenin sahibi Keyhan Harami'dir.

Sam, Keyhan Harami'nin karşısına çıkar. İki pehlivan güreşe başlarlar. Sam önce Harami'nin kolunu koparır, daha sonra başını keser. Sam, haraminin altınlarını gümüşleri alıp halka verir. Padişah'ın Keyhan Harami'yi kim alt ederse kızı ona vereceğine dair verilmiş sözü vardır. Kızını Sam'a verir. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar. Ancak Sam, Nezaket Hanım'la kardeş gibi yaşar.

Sam, durumunu Nezaket Hanıma anlatır ve dönüşte onu da alacağını söyler. Kız razı olur. Ancak babasından izin alıp gitmesini ister. Gave Şah, Cem şehrinin tehlikeli olduğunu gitmesini doğru bulmadığını söylerse de Sam'ı ikna edemez.

Sam, saraydakilerle vedalaşarak yola çıkar. Günlerce aylarca at sürer. Cem bir şehrinin yakınlarına vardığında şehrin başına bela olan İfrit'le karşılaşır. İfrit, pehlivan kılığına girerek Sam'la güreşir. Sam İfrit'le kırk gün boyunca güreşe de onu yenemez Sam İfrit'i tam yeneceği zaman kendini bir bağda yatarken bulur bu kırk gün böyle devam eder. Kırkinci gün Sam Allah'a dua eder Allah'tan ona bu aşkı veren derviş yardımına göndermesini ister. Derviş ona İfrit'in sadece kendi kılıcıyla öleceğini söyler ve bir kuş verip gözden kaybolur. Sam onu öldürebileceğini anlayınca, Cem şehrine geleceğini anlatan bir mektubu güvercinle Meslehet'e yollar. Meslehet de Sam'ın geleceğini babası Şah Cemşid'e bildirir. Sam, İfrit'in kılıcını eline geçirir ve onu öldürür. İfrit'in ölmesinden sonra her şey eski hâline döner.

Bir müddet yol gittikten sonra yorulur dinlenmek için atından iner. Aklına dervişin verdiği kuş gelir. Bu Meslehet Hanım'a bir mektup gönderir, başından geçenleri anlatır.

Bu arada Meslehet Hanım da gece-gündüz sevgilisi Sam'ın yollarını gözlemlemektedir. Bahçede yalnız dolaşırken birden tepesinde bir kuş belirir. Kuşun ayağına bağlı olan bir kâğıdı alıp, içindekileri okur.

Babasının İfrit'i öldürene kızını vereceğine dair bir sözü vardır. Sam'ın gönderdiği mektubu Padişah da okur. Atı olan herkesin bu pehlivanı karşılamaya gelmesini emreder.

Padişah ve halk Sam'ı beklemeye başlarlar. Sam'ın uzaktan görülür. Sam padişahı görünce diz çöker gelme sebebini anlatır.

Sam ile Meslehet Hanım'a kırk gün kırk gece düğün yapılır. Sam, aylarca burada kalır ve memleketine gitmek için Cemşid Şah'tan izin ister, Sam eşi ile birlikte yola çıkar.

Yol üzerindeki Enzergah şehrinde dururlar. Sam, Nezaket Hanım'ın yanına gider. Kızın babası Gave Han'a haber gider. Sam Nezaket Hanımı da yanına alıp yola koyulur. Vatanına az yol kalmış iken bir pehlivan yollarını keser toprağa basma parası ister. Sam ve Tehri Pehlivan, önce sözle daha sonra kılıçla savaşır. Sam, Tehri Pehlivanı öldürür ve zindana kapattığı iki kişiyi çıkartır. Bir de bakar ki bu iki kişi babası ve veziridir. Sarılıp öpüşür kendi memleketlerine giderler.

Memleketinde Sam'a kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde*, Lider Neşriyat, C. 5, Bakı-2005, s. 181-214.

İsmayılov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. XXIII, Bakı, 2011, s. 240-278.

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-3*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2013, s. 66-99.

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu, 2018, s. 192-193, 264-267, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SAMED VE NİYAR HANIM

Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyeyi Hüseyin İskenderov, Âşık Ehmed Kafarov'dan derlemiştir. Derlenen bu metin Hikâye metni Gülbeniz Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabın 8. cildinde yer almaktadır. Manzum ve mensur yapıdadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Maliki, Vezir, Şah Samed, Abdullah, Şemsi Hanım, Esmet Hanım, Niyar Hanım, Cellatlalar, Arzan Şahı, Kara Bey teşkil eder. Yer olarak da Zer-Zer, Arzan şehri karşımıza çıkar.

Hikâyenin sonunda sevgililer birbirine kavuşur.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Zer-Zer şehrinde Maliki padişahın hiç evlâdı yoktur. Yerine geçecek kimse olmadığına çok üzülür. Vezir, bu durumu fark edip ‘Benim de sizin gibi zürriyetim yoktur, dışarı çıkalım da gözümüz gönlümüz açılsın.’ diye teklifte bulunur. Padişah, razı olup vezirle birlikte dışarı çıkar.

Bir pınar başında istirahatte bulunurlarken şahın uykusunda bir derviş görünür, şaha bir elma verip veziri ile yerse çocuklarının olacağını söyler. Şah uykudan uyanıp gördüğü rüyayı anlatır. Bunlar mutlu olup

evlerine dönerler. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika sonra şah ve vezirin birer oğulları olur. Şah oğlunun adı Şah Samed, vezir oğlunun adı Abdullah konulur.

Oğlanlar, on beş yaşına gelince günlerden bir gün Şah Samed rüyadayken Hızır Peygamber oğlana bade verir. Bu bade Arzan şehri padişahının kızı Şemsi Hanım içindir.

Şah Samed, badeyi içtikten sonra kendisine gelemmez. Abdullah, oğlanın bu hâlini görünce hemen koşup padişaha haber verir. Padişah tahtından kalkıp oğlanın yanına gelir ve burada deyişirler. Şah, oğluna garip ülkelere gidip derbeder düşmesin diye nasihatte bulunur. Maliki Şah, oğluna vatanından ayrılmaması için bir sürü ricacı gönderir ama oğlan dinlemez. En son Abdullah da Şah Samed'den giymemesi için ricacı olur, burada deyişirler. Değiş tamam olduktan sonra oğlanların her ikisi yola hazırlanıp yola düşer. Burada Şah Samed, Maliki Şah ve anası Esmet Hanım deyişirler.

Şah Samed ile Abdullah bir nice yol gittikten sonra bir vilayete gelirler. Orada bir koca karının yanına varıp haber sorarlar. Karı, bu vilâyette padişahın bir âşık kızı olduğunu ve altmışa yakın âşığı bağlayıp hapse attığını, kim kızı deyişmede bağlarsa kızın ona varacağını söyler.

Sabah olunca oğlanlar vilâyetin şahı Niyar Hanım'ın huzuruna varırlar. Şah Samed, sazını bağrına basar deyiş okur. Şah Samed'in sözleri üzerine Niyar Hanım, âşıkların cümlesini azat eder. Niyar Hanım, Şah Samed'i saklayıp bir nice gün hiç söyletmez. Niyar Hanım, bir meclis kurup Şah Samed ile deyişmeye başlar. Bir zaman deyiştikten sonra Niyar Hanım, Şah Samed'i tekrar zindana gönderir. Bir günden sonra tekrar çağırır ki 'İki muamma soracağım, açtın açtın, açamazsan senin boynunu vurduracağım.' der. Şah Samed razı olup deyişmeye başlar. Şah Samed, öne düşüp Niyar Hanım'a sormaya başlar; Niyar Hanım, cevabında aciz kalır. Niyar Hanım, Şah Samed'i kendi odasına götürür, 'Beni kendine eş al, ahdim kabul olsun.' der. Şah Samed, şahın teklifini reddeder, bunun üzerine Şah Samed'i tekrar zindana atarlar. Şah Samed, Niyar Hanım'ın yaptığıının zulüm olduğunu söyleyip okumaya başlar. Niyar Hanım, sinirlenip cellatlara 'Şah Samed'in boynunu vurun!' diye emir verir. Cellatlalar, Şah Samed'e acıyıp yolda onu azat eylerler.

Şah Samed, karının evine gidip Abdullah ile Arzan şehrine yola çıkarlar. Yolda giderlerken Şah Samed başına gelenleri Abdullah'a bir bir anlatır. Bunlar bir zaman yol gittikten sonra Arzan şehrine varıp bir karının evinde konaklarlar. Şah Samed, Şemsi Hanım'a bir mektup yazıp karı ile gönderir. Şemsi Hanım kâğıdı okuyup oğlana cevap yazar. Şah Samed, mektubu okuyup karıyı kızın atasına elçi gönderir. Arzan'ın şahı razı olmayıp, 'Kızım, Kara Bey adlı bir beye nişanlıdır.' der. Bu cevaptan sonra Şah Samed ile Şemsi Hanım, bir fırsatını bulup kaçarlar. Kara Bey, bunların peşine düşer. Şah Samed ile Şemsi Hanım yorulup bir gölgelikte yatarlar, o sırada Kara Bey bunlara yetişir. Şemsi Hanım, ordunun kendine geldiklerini görünce Şah Samed'i uykudan kaldırıp değiştirmeye başlarlar. Kara Bey, bunlara yetiştiği gibi Şah Samed atına atlayıp Kara Bey'in karşısına çıkar ve değiştirirler. Şah Samed, kılıcını sıyırıp askerlerin hepsini öldürür; Kara Bey'i de esir tutar, ayrı bir yerde öldürmesi için Abdullah'a verir. Kara bey, şehzadenin ayağına düşüp yalvarmaya başlar. Şah Samed ile Kara Bey burada tekrar değiştirmeye başlarlar. Şah Samed, Kara Bey'i serbest bırakır.

Maliki Şah oğlunun geldiğini işitip onları karşılar. Kırk gün kırk gece düğün ederler. Esmet Hanım, oğlunun düğününde bir güzelleme söyler; daha sonra Esmet'in hizmetçisi Mehri okumaya başlar."

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 8, Bakı, 2011, s. 86-116.

SARA VE HAN ÇOBAN

İran Azerbaycan'ında anlatılan aşk hikâyelerindendir.

Müellif hikâyeye başlamadan önce nasihatname, hakikatname ve üstadname türünden şiirlere yer vermiştir.

Sara ve Han Çoban hikâyesinde ise Han Çoban ve Sara'nın su başında birbirlerini gördükten sonra âşık olmaları ve başlarından geçen sıkıntılar anlatılır.

Çocukların dünyaya gelmeleri ve sevgililerin âşık olmalarında, diğer hikâyelerin çoğunda gördüğümüz olağanüstülük yoktur.

Sevgililer birbirini görüp âşık olurlar. Başkasıyla evlendirilen Sara, ırmağa atlayıp intihar eder. Onun ölümüne dayanamayan Han Çoban da çok geçmeden vefat eder.

Asiye İşleyen, *İran Kaynaklı Halk Hikâyelerinin Yazı Çevrimi ve İncelemesi* adlı yüksek lisans tezinde, hikâyeyi Arap alfabesinden Latin alfabesine aktarmıştır.

Şahıs kadrosunda Sultan, Gülnar, Sara, Han Çoban, Hâkim adlı kişiler yer alır. Meakan olarak da Mugan ülkesi görülür.

Hikâye, Asiye İşleyen tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Mugan ülkesinde gayretli ve namuslu Sultan ile onun güzel eşi Gülnar mutlu mesut yaşamaktadırlar. Sultan ile Gülnar’ın güzeller güzeli bir kızı olur ve ahali bu kıza isim koymak için toplandığında Gülnar kızına Sara ismini koyar.

Günler böyle geçerken Gülnar hastalanarak ölüm döşeğine düşer. Gülnar ölüm döşeğindeyken kızını Sultan’a emanet ederek Sultan’dan kızına sahip çıkmasını ve onun annesiz kalmaması için başka biriyle evlenmesini ister.

Gülnar’ın vefatı Sultan ve Sara’yı yasa boğmaktadır. Sultan annesinin vefatına Sara’nın bu denli üzüldüğünü görünce ona teselli vererek kaderin böyle olduğunu ve ona hem anne hem baba olacağını sazla sözle anlatır.

Sara büyüdükçe güzelleşmekte, bu güzelliği de Mugan ülkesinde dilden dile dolaşmaktadır. Bir gün Sara dereden su doldurup döndüğünde yolu Han Çoban ile kesişir ve Han Çoban bu rastlantıyı fırsat bilerek sazla sözle Sara’ya olan sevgisini dile getirir. Sara da Han Çoban’a karşılık vermek için siyah saçlarının tellerinden bir saz yaparak Han Çoban ile karşılıklı söyleşmeye başlarlar. Bu karşılıklı sohbetten sonra Sara ile Han Çoban arasında aşk başlar ve birbirlerine ayrılmayacaklarına dair Allah’ın katında söz verirler. Sara, Han Çoban’dan onu istemesi için babasına elçi göndermesini ister ve Han Çoban ile şimdilik ayrılırlar. Sara’nın bu isteğini seve seve kabul eden Han Çoban, Sultan’a elçi gönderir ve Sultan da bu elçiyi kabul ederek Han Çoban’a Sara’yı verir.

İki âşığın birbirlerine olan aşkları günden güne artmaktadır. Bir gün havayı sisin kapladığını gören Han Çoban, bu kötü havadan dolayı yayladaki sürünün kırılmaması için hazırlık yaparak yaylaya doğru yola çıkar. Sara da Han Çoban ile yaylaya gitmeyi ister ama Han Çoban buna müsaade etmez.

Sara yine dereden su doldurup dönerken karşısına on atlı çıkarak Sara'nın yolunu keserler. Sara'nın yolunu kesen bu kişi Hâkim ve onun adamlarından başkası değildir. Hâkim Sara'yı görür görmez bin gönülle ona âşık olur ve yüreğinden geçen sözleri Sara'ya söyler.

Hâkim, Sara'dan kendisiyle gelmesini isteyince Sara ona, Han Çoban ile sözlü olduğunu ve onun şeytana uyarak yanlış bir iş yapmamasını söyler. Hâkim Sara'nın söylediklerini umursamayarak onunla gelmesi için sazla sözle Sara'yı ikna etmeye çalışır. Sara'nın verdiği sözden dönmeyeceğini ve onunla gelmeyeceğini anlayan Hâkim, bu seferde Sara'nın babasını, kızını ona vermeye ikna edebileceği düşüncesiyle adamlarına Sultan'ı yanına getirmelerini emreder.

Hâkim yanına getirttiği Sultan'a, eğer kızını verirse onları ömür boyu varlık içinde yaşatacağını söyleyerek onu ikna etmeye çalışır. Sultan da Hâkim'e her daim şeriat yolunda olduğunu, fakirliğin onu korkutmadığını, Han Çoban ile Sara arasında olan söze ihanet etmeyeceğini, kızını vermeyeceğini ve istediği bu işin hiçbir olur tarafı olmadığını söyler.

Hâkim ne kadar dil dökse de Sara ile Sultan'ın ikna olmayacağını anladığından ve Sara'dan da vazgeçmeye niyeti olmadığından adamlarına Sultan'ı bağlamalarını ve Sara'yı da zorla ata bindirmelerini emreder. Hâkim Sara'yı götürürken kolları bağlı halde Sultan'ın onların peşine düştüğünü görünce baba kızın vedalaşmaları için adamlarına Sara'yı attan indirtir ve Sultan'ın da kollarını çözdürtür.

Sultan içerisinde bulundukları bu durumdan dolayı kendini ırmağa atmayı düşünürken kızı Sara da aynı şekilde Hâkim'le gidip Han Çoban'ın yüzünü yere eğdirmektense kendini ırmağa atmayı düşünmektedir. Sara ve Sultan ırmağın taşkın sularına geldiklerinde Sara babasından Han Çoban'a verdikleri söze ihanet etmediğini ve Hâkim'le gidip onun yüzünü kara çıkartmaktansa ölmeyi tercih ettiğini

söylemesini ister ve kendini ırmağın sularına bırakır. Bunu gören Sultan çılgınlık koparırken onun bu feryadına Hâkim gelir ve Sara'nın kendisini ırmağa attığını görünce oradan uzaklaşıp gider.

Sultan, Sara'nın ölümü nedeniyle yataklara düşer. Han Çoban yayladan Sultan'ın yanına geldiğinde Sultan, olup biteni ona sazla sözle anlatır. Durumu anlayan Han Çoban, sevdiğinin kanını yerde koymamak ve Hâkim'den sevdiğinin intikamını almak için doğruca Hâkim'in bulunduğu diyara doğru yola çıkar. Han Çoban oraya vardığında Hâkim'in yerini öğrenerek bir gece yarısı onu yakalayıp kollarını bağlayarak ırmağın azgın sularına atar.

Han Çoban yurduna geri döndüğünde Sultan onu başka biriyle evlendirir. Sultan, bir süre sonra ölüm döşeğine düşerek Han Çoban'ın yanında ruhunu Allah'a teslim eder. Han Çoban daha fazla dayanamayarak Sara'nın aşkından dağlara çıkıp orada kalır."

Kaynakça:

Abbaslı, Sönmez, (Toplayan: Behruz Hekkı-Memmedeli Kövsi Ferzane), *Güney Azerbaycan Folkloru II. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2014, s. 203-216.

Âşık Hüseyin Sa'î, *Aparadı Seller Saranı - Sara ve Han Çoban*, Tebriz, 1345.

İşleyen, Asiye, *İran Kaynaklı Halk Hikâyelerinin Yazı Çevrimi ve İncelemesi*, Sivas, 2019, s. 27-29. (C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SARAÇ İBRAHİM

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyesidir.

Âşık Murat Çobanoğlu'nun anlattığı metin İlhan Başgöz (1982), Bayram Durbilmez ve Ali Kafkasyalı tarafından derlenmiştir. Yer yer masalsı unsurlar ve olağanüstülükler yer alır. Sabır, çile ve mutluluk üzerine bine dilmiş olan hikâyenin "Gençlikte mi Kocalıkta mı?" masalıyla örtüşen yerleri vardır.

Hikâye, İlhan Başgöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Saraç İbrahim çok fakir bir insandır. Hiçbir şeyi yoktur. Bir sabah kalkar ki tellal bağılıyor. ‘Padişah’ın 4.000 saraç takımı tamir edilecek Saraç aranıyor.’

Eğer takımı vaktinde tamir edilmezse saracın ya elini ya kolunu kesiyorlar.

Saraç İbrahim gider, 40 günde 4.000 takımı tamir edeceğine söz verir. Padişah’ın evine gider. Buna 5 altın verirler.

Saraç İbrahim, sarayda bir kız görür. Bütün gün kızı seyrederek, kızı hayaller. Vezir, İbrahim’in iş yapmadığını görünce ona bir güzel sopa çeker. İbrahim eve döner. Ottan yastık, hasırdan minder, ottan seki. İbrahim onların üstünde uyur.

Sabahleyin uyanır ki şehirde herkes kara giymiştir. İbrahim sorar, padişahın kızı ölmüştür Götürmüş gömmüşler.

İbrahim, mezarı öğrenir, bir kazma kürek alır, mezarı açar. Rivayet ederler ki o zaman ölen kızla beraber mücevherlerini de gömerlermiş.

İbrahim, kızı mezardan çıkarır, omzuna atar, orada gözünden yaş dökerek söyler:

Bizi boş dönderme geri yaradan.

O sırada bir kuş içeri girer kanadını vurunca kızın yüzü çizilir, iki damla kan akar, kız açılır. Elbiselerini giyinir. ‘Ben nerdeyim?’ der ve orada bir divan söyler:

Didara söyle beni.

Bir gün hamama gidince Padişah’ın karısı kızı görür. ‘Bu benim kızı’ma benziyor.’ diye saray arabasını gönderir, kızı eve götürür. Bu arada bir türkü söyler.

Haber ver babama kızın ölmemiş.

Bir türkü daha söyler.

Âlemi yoktan var eden vardır.

Sarayda baba da kızı tanır. Saraç İbrahim’i çağırır, ‘Ben öldükten sonra yerime Saraç İbrahim padişah olacak.’ diye yazar ve imza eder.

Padişah ölür. Yerine Saraç İbrahim geçer. Bir gün İbrahim'in kulağına bir ses gelir. 'Başına bir belâ gelecek. Gençlikte mi gelsin ihtiyarlıkta mı?' İbrahim 'Gençlikte.' diye cevap verir. 'O vakit çocuklarını al, bu şehri terk et.' İbrahim şehri terk eder.

Bir gün bir köyün önüne varır orda yatarlar. İbrahim çobanlık eder, karısı çamaşır yıkar, geçinirler. Bir gün zengin bir Yahudi yıkanan çamaşırı o kadar beğenir ki onları yıkayan kadını bulur ve kaçıır. İki yavru ve saraç yalnız kalırlar.

Vakitsiz yıkılan yuvaya bakın.

İbrahim, karısını aramaya çıkar. Bir denizin kenarına varırlar. İki yavrudan birinin adı Sergender, öteki Hamza Han'dır. İbrahim bir türkü daha söyler:

Yavru derdi, vatan derdi, yar derdi.

İbrahim çocuklarıyla beraber vapura binip öte tarafa geçmek ister. Vapur hareket eder. Saraç İbrahim yetişemez, çocuklar vapurda kalırlar. Vapur, Gümrük şehrine varır. Çocuklar orda inip bir kahveye giderler. Bir yaşlı hacı çocukları evlat edinir.

Bir zaman sonra Saraç İbrahim, Han şehri diye bir şehre varır. Orada âdetmiş, devlet kuşu uçururlarmış. Kimin başına konarsa onu padişah yaparlarmış. Kuş 3 defa İbrahim'in başına konar, İbrahim padişah olur.

Çocuklar, Gümrük şehrinde 17, 18 yaşına gelirler. Kahvede saz çalıp türkü söylerler. Öteki kahveler müşteri kaybeder. Bunun için çocukları öldürmek isterler. Gençler şehirden kaçır. Bir ormanda Hamza kaybolur, Sergender alır sazı:

Aman gardaşım nendedir?

Ve tekrar çıktığı şehre döner.

Şehrin kenarında uyurken 3 derviş gelir. Sergender'i Âlem Sultan'a âşık eder.

İbrahim'in ordu kumandanının oğlu da evlenme yaşına gelir. Onu da Zümrüt Padişah'ın kızına dünür gönderirler. Kumandanın oğlu bir türkü söyler:

Çamurdan geçeyim yol senin olsun.

Zümrüt Padişah kızını vermeye razı olur. İki çiftin düğünü beraber yapılır. Âşıklar murat alır, murat verirler."

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 308-310.

Kafkasyalı, Ali, *Âşık Murat Çobanoğlu, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara, 1998, s. 463-510.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 255-292.

SARIBİY İLE KARABİY

Karaçay-Malkar destanıdır. Destanda, Kafkasya'da Svanlarla olan mücadeleler ve bu mücadelelerde önemli rol oynayan Aydabol beyinin Saribiy ve Karabiy adındaki iki oğlunun yiğitlikleri anlatılmıştır.

Destan hacimsiz olup, tamamı manzumdur. Metin, Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Karaçay-Malkar Destanları adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Dağardı'nda Mızı ile Zort adında iki yiğit yaşarlar. Bir gün ava gitmek için tartışır, Zort Mızı'ya Çegem köyüne giderek semiz, büyük koçları avlamak istediğini söyler, beraber gitmek ister. Mızı yaşlandıklarını düşünerek gitmek istemez, haram yemek istemez. Zort, ısrar etse de Mızı kabul etmez, Çegem köyündeki insanların ne kadar gözü kara, acımasız ve cesur olduklarından; kendilerini sağ bırakmayacaklarından bahseder. Zort, bu kez de Holam köyüne gitmek ister.

Mızı ve Zort, yollara düşerler, Tihtergen'den, Çegem'den, Malkar'dan aşarak, yaşlı koyun çobanının ve sürüsünün bulunduğu yere varırlar. Yaşlı çoban bunları iyi şekilde karşılar fakat düşman misafir olduklarını anlar. Kaval çalmakta ustadır, Burgusant'tan Elbruz

Dağı'ndaki genç çobana, düşman misafirlerin geldiğini, ne yapacağını kavalıyla işittirerek sorar.

Genç çoban da kaval çalmakta ustadır ve yaşlı çobanın ne yapacağını kavalıyla söyler. Plana göre yaşlı çoban bir erkek keçi kesecek, kazana koyarak mümkün olduğunca geç pişirecektir. O arada da sarı ayaklı köpeği eğiterek eve yollayacaktır ve köpek eve gidince ne süt içecek ne ekmecek yiyecektir. Mutfağı tırmalayıp ulumaya başlayacaktır.

Yaşlı çoban bunları yapar, önce keçiyi keser kazana koyar, sonra köpeği eğitip eve yollar. Böylece evdekiler düşmanın geleceğini anlarlar. Misafirler tüm bunlar olurken yaşlı çobana Aydabol'u, Aydabol'un oğullarını, kır atını, sarı ayaklı köpeği sorarlar. Yaşlı çoban da onların öldüklerini söyler.

Yaşlı Aydabol köpeğin ulumasını işitince oğlu Sarıbiy'i yanına çağırır, köpeğe yemek verir fakat köpek uluyarak mutfağı tırmalayınca, düşman misafirlerin geldiğini anlarlar.

Yaşlı Aydabol iki oğlunu da yanına alarak, düşman misafirlerin kürek kemiği falından iyi anladıklarını, at eyerlerini ters takmalarını, tüfeklerini de ters takmalarını öğütler. Böylelikle düşman misafirler kürek kemiğini baktıklarında oğullarının ters yöne gittiklerini zannedeceklerdir.

Aydabol'un iki oğlu anlatılanları derhâl yerine getirerek yola koyulurlar. O sırada da yıldızları sayan düşman misafirler, henüz yarı çiğ olan keçinin kürek kemiğini sıyrarak fal bakarlar ve Aydabol'un iki oğlunun da sağ olduğunu görürler. İki oğlanın da ırmağın aktığı yöne, yani ters yöne gittiklerini zannederler. İhtiyar çobanın ellerini bağlayarak koyunları sürmeye başlarlar.

Aydabol'un iki oğlu bunlara yetişir. Koyunların önünde dururlar ve büyük savaş olur. Karabiy, düşmanların liderini devirip öldürür. Sarıbiy de ikincilerini öldürür. Kalanlar ise kaçarlar ve Karabiy ile Sarıbiy koyunları sürerek çiftliğe döner.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 256-273.

SARINCI-BÖKÖY

Kırgız destanıdır. Destanda iki kardeş olan Sarinci ile Bököy'ün arasındaki anlaşmazlıklar konu edilmiştir. Destanın Alımkul Üsönbaev (1896-1963) ile Sulayman Konokbayev'den derlenmiş iki eşmetni vardır. Sulayman, destanı amcası Sartpay'dan öğrenmiştir. Destan, 1920'li yıllarda Kayım Miftakov tarafından derlenmiştir. Bu eşmetin, Alımkul Üsönbaev anlatımına göre daha az hacimlidir. Alımkul Üsönbaev, eşmetni iki kere basılmıştır. 1938, 1958 ve 1998 yıllarında olmak üzere destanın üç baskısı yapılmıştır.

Sarinci-Bököy destanında Kırgız milletindeki aile ilişkileri ile geleneklerin etrafında oluşan çatışmalar ifade edilir. Diğer pek çok destanda gördüğümüz Kalmuk düşmanlığı Sarinci-Bököy'de farklı şekilde karşımıza çıkar ve Küldür Han ile Camgırçı Han iki arkadaş olarak takdim edilir. Camgırçı, Bököy, Sarinci, Ak Bermet, Konur, Kurman'ın karakterleri halk geleneğine göre işlenmiş, epik eserlerin taleplerine tam cevabını bulmuş karakterlerdir.

Destan hakkında Türkiye'de Fatma Hanım Tunç ve Belgin Turgut tarafından yüksek lisans tezleri hazırlanmıştır.

1939'da K. Eşmambetov'un bu destan üzerinde yazdığı piyes basılmıştır.

Destanın kısaca özeti şöyledir:

Kökü Munduz aşiretinden gelen Bulan adlı kişinin büyük karısından Camgırçı adında, küçük karısından da Bököy adında iki oğlu vardır. İki kardeş iki ayrı yerde halkını yönetmektedir. Bököy'ün altı kardeşi vardır, kardeşi Camgırçı Han kadar zengin değildir.

Camgırçı Han, çok zengindir, ancak, çocuğu yoktur. Allah ona altmış yaşında iken bir çocuk verir. Çocuğunun adını Sarinci adını koyar. Oğlu on üç yaşına geldiğinde Karaça Han'ın kızı Akbermet'e dünür gönderir, ancak netice alamaz.

Sarinci on yaşına geldiğinde babası Camgırçı Han, hastalanır. Bököy'e haber gönderirler. Bököy, Kara Corgosu'na binip hemen Camgırçı Han'ın yanına gelir. Onun hâline bakıp üzülür, ağlar. Camgırçı, başını kaldırıp "Karıma, oğluma, mal-mülküne iyi bak, onlar

sana emanet." vasiyette bulunur. Sarinci'ye dönüp "Seni Karaça Han'ın kızıyla evlendirmek istedim, olmadı. Bundan sonra bu işleri artık sen yaparsın. Oraya gideceğin zaman kudretli ol, kim olduğun bilinsin. Ağabeyin Bököy ne derse onu yap. Öğüdümü dinle." deyip vefat eder.

Kendisine karşı buğz besleyen Sarinci'den dolayı Bököy ve altı kardeşi cenaze törenine katılmaz.

Bököy, altın tahtta oturduğu zaman onun Baykoñur ve Capake adında münañık, haset ve kıskanç iki eri vardır. Bu arada Sarinci, evlenme hazırlığındadır. Baykoñur, Capake'nin yanına gidip "Sen, Sarinci'nin yanına git. Onun alacağı kızın akıllı ve olacakları önceden bilen birisi olduğunu söylüyorlar, bunu öğren. Sonra birlikte Bököy'ün yanına gidelim. Size göre bir kız bulduk, diyelim. Kandırırsak onun yanında daha çok yerimiz olur ve ondan çok mal-mül alırız." diyerek aklını çeler. Capake, bunu kabul eder. Sarinci'ye kendisini tanıtır, babası Camgırçı Han'ı hatırlatır, ağlar. Sarinci bunları görünce ona güvenir ve yanına alır. Birlikte dünür giderler.

Dünürçüler Karaça Han'ın yurduna vasıl olunca Bermet, gelen misafirleri sınar ve içlerindeki Capake'nin kötü niyetli biri olduğunu anlayıp, oradan uzaklaşır, yengesinin yanına gidip düşüncesini onunla paylaşır.

Yengesi, herkes uykudayken Akbermet'in kendisiyle konuşmak istediğini söyleyerek Sarinci'yi çağırır. Sarinci gider. Meğer Capake uyumamıştır, gizlice Sarinci'nin ardından gider.

Sarinci ve Bermet buluşurlar. Sarinci, Akbermet'in kardan daha beyaz tenli olduğunu görür. İki yanağının kırmızılığı ak tavuğun kanından daha kırmızıdır. Boynu çam ağacı gibi uzundur. Bermet de Sarinci'nin akıllı ve yakışıklı olduğunu görür. Oturup saatlerce sohbet ederler. Bir müddet sonra ikisi de derin uyuya geçer. Capake gizlendiği yerden çıkıp onların yanına gider. Akbermet'in altın yüzüğünü çalarak oradan Bököy'ün köyüne doğru kaçır.

O vakitler Bököy'ün dokuz karısı vardır. Bököy bunlardan en çok Akşa'yı sevmektedir. Sekiz karısıyla sekiz gün yatsa, Akşa ile dokuz gün yatar. Öyleki, onunla yattığı zaman sabah çok erken olur.

Akşa, sabahleyen yemek hazırlığı yeperken Capake çaldığı altın yüzükle Bököy'ün yanına gelir. Altın yüzüğü Bököy'e verip Akbermet'ten selam söyler. Arkasından Akbermet'in kendisiyle evlenmek istediği, onu üzmeden gidip almasını söyler. Bu yalana inanan Bököy, çok sevinir, yüzüğü Capake'den alır.

Baykoñur'u çağırır ona; "Bu yüzüğü kız olmasına aldırmayarak Bermet Onunla evlenmezsem olmaz. Bugün git onunla konuş, tan ağarmadan gel. Benim Kara Corgo ile git. Eğer kız tamam derse, Kara Corgo senin olsun, kız benim olsun." der. Bütün bunlardan Akşa'nın haberi olur, altın çaydanlığa çay kaynatıp gümüş kâseyi yanına alıp Bököy'ün yanına gelir. Bököy'e; "O kız, senin gelinin sayılır. Onunla evlenmen uygun olmaz." der.

Tam Bököy'ü ikna etmişken içeri Baykoñur gelir. Aslında Akşa, çocuğu olmadığı için Baykoñur'u evlat edinmiştir, Baykoñur'un manevi annesidir. Baykoñur; "Bermet gibi kızı aşığalamak istiyor, onun başını kes." diye Bököy'ü tahrik eder. Bököy Akşa'nın öldürülmesini emreder. Akşa, kendisini öldürmemesi için Bököy'e yalvarır. Bököy, Akşa'ya acır ve emrini geri alacağı sıra Baykoñur Akşa'nın başını keser.

Bököy, çok sevdiği Akşa'nın ölümüne sebep olduğu için çok pişmanlık duyar, Kalmuk hanı Küldür Han'ın yanına gider. Durumu anlatır, Sarinci'yi ona kötülür ve Bermet'i kendisine almasını söyler. O da kabul eder. Bököy, Ak-Cayık'ın geçidine gidip düşüncülerin yolunu kesmek için beklemeye başlar.

Karaça Han düşün bittikten sonra kızıyla damadına gitmeleri için izin verir. Ama Bermet'in, babasından bazı istekleri vardır. Babasından altın sandık ve keskin kılıç ister. Karaça Han, kızının isteklerini yerine getirir. Bermet ve Sarinci beş beş arkadaşıyla yola çıkar.

Yolda giderken Bermet, at üstünde kuş uykusuna dalar. Rüyasında Küldür Han'ın Bököy'ün işbirliği içinde olduğunu görür, bunu beş arkadaşına anlatır. Sarinci'siz yaşamak istemediğini ve devenin üzerindeki altın sandıkta keskin bir kılıç olduğunu, onu getirmelerini söyler.

O sırada Bököy, kırk yiğidiyle karşılarına çıkar. Beş arkadaş kılıcı Bermet'in eline vermekte gecikirler. Sarinci'yi yakalayıp bağlarlar.

Bököy, onu öldürmelerini veya uzak bir yere götürüp bırakmalarını emreder. Bermet'i ise karanlık bir eve hapsederler. Sarinci kendisini öldürmemeleri için Bököy'e yalvarır. Bermet'i ona vereceğini, eğer o öldürülürse, annesinin kimsesiz kalacağını söylerse de Bököy buna aldirış etmez. O zaman Sarinci, şayet hayatta kalacak olursa, Bököy'ü öldüreceğini söyler.

Sarinci bu durumdayken, birisi olup biteni gelip annesine haber verir. Annesi, onların yanına gelir. Sarinci'yi tutsak görünce; "Kurban olduğum yalnızım, çevik gibiydin kırıyorlar, yüğrük at gibiydin yolundan kaydırıyorlar, sungur gibiydin yuvandan uçuruyorlar, ananın babanın tek çocuksun, seni sürgüne götürürlerse, halimiz ne olur? Bermet gibi eşin dul kalacak. Hiç değilse bir-iki söz söyleyip gitsen olmaz mı?" diyerek ağlar.

Bunları işiten Sarinci, oradakiler iki altın verir ve kendisini ile Bököy'ü görüşturmelerini ister. Kimse kabul etmez. İçlerinden merhametli birisi çıkar ve parasını almadan onu Bököy'le görüştürür. Sarinci ağlayarak duygulu bir konuşma yapar. Bunları duyan Bököy, çılgılık atarak bayılır.

Bu arada Bermet, Sarinci'ye haber vermeden Bököy'ün yanına gidip; "Seninle evleneceğim, Sarinci'yi sürgüne sürme." diye yalan söyler. Ancak Bököy'ü kararından döndüremez. Bermet, Bököy'e beddualar eder. Ölüme götürülen Sarinci'nin ardından koşar. Ardından Bermet'in geldiğini gören Sarinci; "Sevgilim Bermet! On beş günde gelirim, on beş günde gelmezsem Bököy'e var. Eğer Bököy'e varırsan, zavallı anneciğime bakadur. Benim için ağlamasın" der.

O zaman Bermet; "Küldür Han'a git derdini söyle, belki o sana yardım eder. Şayet yardımı olmazsa bana mektup yaz, ben yardım isteyeyim. Sensiz yaşamaktansa, ölürüm daha iyi." der.

Sarinci iki eli bağlı olarak Küldür Han'ın şehrine varır. Yanındaki beş arkadaşının biri; "Ben Sarinci'yim." diyerek askerlerin yanında kalır. Askerler onu zindana atar. Sarinci hileyle kurtulur. Küldür Han'ın huzuruna çıkar ve ondan yardım ister. Zindana atılan beş arkadaşını da çıkarır. Küldür Han bakır mührünü basıp Sarinci'nin yanına kırk asker verir. Sarinci evine gider.

Bermet, gece uyurken Sarinci'nin sağ salim eve döndüğünü rüyasında görür. Altı kardeşi bir yere toplar ve kendisi de Bököy'ün yanına oturur. Sarinci geldiğinde, ikisini yan yana görünce; "Acaba Bermet Bököy ile evlendi mi, verdiği sözünü tutmadı mı?" diye üzülür. Bermet, bunu hissederek kâsedeki sıcak çayı Bököy'ün üzerine döker. Bököy yere yuvarlanır. Kırk asker onu yakalar ve altı kardeşiyle birlikte Küldür Han'a teslim ederler. Sarinci, Bököy'ün altın tahtına oturur. Bermet ikisi altı gün düğün yaparlar ve sonuna kadar mutlu kalırlar.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Sarinci Bököy*, El Adabiyatı Serisi, C. VI, Bişkek 1998, Bişkek, 1998, s. 5-208.

Alper, Kezban, *Kırgız Destan Geleneği ve Sarinci Bököy Destanı*, Konya, 2004. (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tunç, Fatma Hanım, *Sarinci Bököy Destanı'nın Bağlamsal Sözlüğü (Simler ve Fiiller)*, Afyonkarahisar, 2020, Afyon (Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Turgut, Belgin, *Sarinci, Bököy-Kedeykan (Koroğlu ile İlgili Kırgız Destanları)*, İzmir, 2000, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SARRİ PATTIR

Çuvaş destanıdır. Metnine ulaşamadığımız bu destanı Naciye Yıldız şu şekilde tanıtmaktadır:

"Bu Çuvaş destanı, Kazan melikesi Süyümbike'nin desteği olan Kozucak Oğlan ve Kırımli askerlerin nehir geçidinde Ruslar tarafından yakalanması ve idam edilmeleriyle ilgilidir. Türk boyları arasındaki mücadeleyi açık bir şekilde gösteren destan, Çuvaşların Kazan Hanlığının hâkimiyetine karşılık, bu hâkimiyetten kurtulmak üzere Ruslarla iş birliği yapmaları, Sarri Pattır'ın millî uyanışı sağlayan bir yiğit olarak destanlaşmasına sebep olmuştur. Bu destan da 16. yüzyılla ilgilidir. Tarihî olaylar şu şekilde destanlaştırılır:

Rusların Kazanı almalarından önce, Sura nehrinin yakınlarında yaşayan ve bir kuğudan doğmuş olan Çuvaş yiğidi Sarri Pattır, Kazan hanlarının Çuvaş köylerine yaptığı baskınlara karşı koyar. Bir baskında Sarri'nin kızı esir alınır. Sarri, nehrin bir geçidinde Kazan askerlerini pusuya düşürüp kızını kurtarır. Bunun üzerine han daha fazla kuvvet gönderince, Sarri Pattın Korkunç İvan'ın babası olan III. Vasiliy'den yardım ister. Vasiliy'in gönderdiği yardım karşısında Sarri Pattır da Rus ordusuna kendi adamlarını gönderir.

Bunun dışında Çuvaş, Hakas, Altay destanlarından görme imkânını bulabildiklerimiz, hangi dönemde doğduklarına dair çeşitli fikirler öne sürülebilen, ancak işlediği olaylar bakımından doğrudan tarihle ilişkilendirilemeyen örneklerdir. Bunlarda, daha çok mitolojik motifler yer almaktadır. Hakas kahramanlık destanlarıyla ilgili çalışmalar, bu destanların 13-17. yüzyıllar arasında Moğol ve Cungan istilacılarına karşı verilen mücadeleleri dile getirdiğini göstermekle birlikte kahramanları ve olayları birebir tarihle ilişkilendirmek mümkün olamamaktadır. Aynı şekilde, Kafkaslarda yaşayan farklı dilli Adige, Abhaz, Oset gibi halkların ortak destanı durumunda olan Nart destanlarının kahramanları da olağanüstü güçlere ve özelliklere sahiptir. Mücadele ettikleri varlıklar da olağanüstüdür.

Jambıl'ın Ötegen Batır destanı Kazakların Ötegen'in liderliğinde Yedisu bölgesinden çıkışlarını anlatır. 18.yy. da oluşan Oraktı Batır destanı da bu konuyla ilgilidir. Ötegen'in sonu Sovyet ideolojisine bağlanır."

Kaynakça:

Yıldız, Naciye Ata, *Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, s. 498.

SATANAY

Nart destanlarındandır. Kabartay, Ubıh, Karaçay, İnguş, Oset, Balkar, Abhaz kültüründe var olan bir kadın destan kahramanıdır.

Babası Güneş, anası Ay olan ve Nartların anası olarak kabul edilen Satanay, dünyaya namusu, akli dağıtan, gökyüzünde doğan biridir. Güzelliğin ve bilgeliğin sembolüdür. Sezgisi kuvvetli ve sihir

yapma gücü olan biridir. Nartların en kuvvetlisi Örüzmek'in karısıdır. Deniz taşlarıyla oynadığı için Satanay ismini Deniz tanrısı vermiştir. Satanay, Nartların düşmanlarını yendikten sonra kanatlı atlara binerek gökyüzüne uçar. Hâlâ orada yaşamakta ve Nartlara önderlik yapmaktadır.

Türkiye'de bu destan üzerinde Adilhan Adiloğlu, Sümeyye Kübra Gündoğdu, Ufuk Tavkul gibi isimler incelemeler yapmışlardır.

Sümeyye Kübra Tarafından şöyle özetlenmiştir: Gündoğdu

"Bu kahramanın hikâyesi gökyüzünde başlar. Satanay Biyçe'nin annesi ay ve babası güneştir. Onu su ejderhası -ya da deniz Tanrıçası- olarak tercüme edilen "Celmavuz" adlı bir yaratık anne ve babasından kaçıtır. Ay ve Güneş acıyla kızlarını arayıp bulamazlarken Celmavuz, kahramanımızı ıssız bir adaya getirerek üzerini sisle kapatır. Satanay, ismini bu adada almıştır. Bu adada ona Su Ana bakmıştır. 'Altın saçını eliyle taramış' onu yedirip içirmiştir. Su ana Deniz Tanrıçasından farklı olarak kahramanların sütannesi ve koruyucusudur.

Satanay bu adadaki yaşantısından son derece mutsuzdur. Sürekli ağlamaktadır. Bir gün kaçmaya karar verir ve yüzünü boyayarak denizin kıyısına gelir. Kayın ağacından bir kayığa biner... Karada yalnızca 'Almastı' adı verilen hortlak tarzı yaratıklar vardır. Konuşamayan ancak Satanay'a iyi davranan bu yaratıklar Satanay'ı kara ormana götürürler onu ağaç kökleriyle beslerler. Ancak bu yaşantı uzun sürmez. Tepeye dev kokusu yayılır. Yaşlı hortlak kokuyu alıp bayılır. Diğer hortlaklar korkuyla kara ormanın derinliklerine karışırlar. Hortlakların üzerinde yaşadığı tepenin 700 yıldır uyuyan "Emegen" adı verilen dev bir yaratık olduğu anlaşılır. Satanay tek gözlü devle baş başa kalır. Dev Satanay'a saldırmak için harekete geçer. Neyse ki Satanay Biyçe yüzünü açarak dev Emegen'e bakar. Dev'in tek gözü Satanay'ın güzelliği karşısında kamaşır. Hiçbir şey göremez. Öfkeyle taşları toprakları oradan oraya atarken uçurumdan düşer ve parçalanıp ölür.

Satanay artık yalnız başınadır. Kara ormanda ilerler. Yiyeyeceği yoktur, suyu yoktur... Bu sırada yol boyunca tüm canlılar sus pus olmuş, sessizce Satanay'ın yolculuğunu tamamlamasını beklemektedir. Ve bir gün bir köyün kıyısına gelir. O sırada onu yaşlı bir Cadı görmüştür.

Satanay'ı hemen alır ve mahzenine kapatır. Orada Satanay'ı büyütür ve yetiştirir. İşi bittiğinde Nartların önderi Örüzmek'e Satanay'dan bahsederek onunla evlenmesini sağlar. Satanay, artık Nart toplumunun önderi, Örüzmek'in akıl hocasıdır. Satanay Nart kadınlarına dikiş dikmeyi boza yapmayı, ekmek yapmayı, yün eğirmeyi ve daha nice şeyi öğretmiştir. Diğer taraftan birçok Nart kahramanının sütannesidir ya da yetiştirmiş ve ad vermiştir. Toplumun başına bela olan şeyler için yaşlılar heyeti Satanay'a danışır. Erginlenme ve önderlik süreçlerinin anlatıldığı Satanay yapılacak hiçbir işi kalmadığında kendi isteğiyle gökten uzatılan bir sepete binerek gökyüzüne çekilir...

Satanay olağanüstü güçlerle olan bütün maceralarını yaşadıkdan sonra mükemmelliğe ulaşarak insan konumuna gelir. Diğer bir deyişle erginlenmesi belki cinsiyeti dolayısıyla tersten işler. Biz dünyaya geldikten sonra olgunlaşıp yeni biri olarak yükselirken o ayrı bir boyutta kendisini tamamlar. Muhtemelen geçmişte zaaflar göstermiş bir kadının yarın önder olması pek yakışık alır bir durum olmadığı için böyle bir yol izlenmiştir. Satanay'ın insanlarla, toplumla ilk karşılaşması Nartların önderi Örüzmek'in eşi, Nartların annesi ve akıl hocası konumuyla birlikte gelmiştir. Satanay bu mükemmelliğe geçirdiği bir yolculuk sayesinde ulaşır."

Kaynakça:

Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkar Nart Destanlarının Kadın Kahramanı: Satanay Biyçe". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 18 (2004), s. 7-26.

Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", *Turkish Studies*, Volume 2 /1 Winter 2007, s. 208-211.

Gündoğdu Sümeyye Kübra, *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi*, İstanbul, 2019, s. 10-75, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 34-43.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi / Karaçay-Malkar Edebiyatı, T. C. Kültür Bakanlığı, C. 22, Ankara, 2002, s. 137.

SAVRİK BATIR

Kazak destanıdır. Destan metni 19. yüzyılda yaşamış olan Savrık İstanbekulı'nın Rus Çarlığı ile Hokand Hanlığı'nın istila hareketlerine karşı verdiği mücadelesi ve macerası üzerine bina edilmiştir. Yaptıkları ile Süyinbay Aronulı, Jambıl Jabayev, Abdığali Sariyev'in destanları ile ölümsüzleştirilmiştir. Âbdığali Sariyev'in anlattığı nüsha, Kazakistan Cumhuriyeti İlimler Akademisinde bulunmaktadır. Metin Latin harfleriyle daktilo ile yazılmıştır. Metin Rafat Abdığulov tarafından yazılmıştır.

Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasında ölçü birliği yoktur ve genellikle 7 hecedir. Birim olarak beyit yahut dörtlük kullanılmamış olup, anlatım tüydek şeklindedir.

Destanın özeti şöyledir:

Almatı adlı yerin suyu bol, hayvanı bol, toprağı bereketli olur. Bunu bilen Erental ülkedeki altın, gümüş, kurşundan faydalanmak ister. Ülkeye saldırır, önüne çıkanı sağ bırakamaz.

Erental'in bu yaptıklarından haberdar olan Savrık, yanına üç bin kadar askerini alır ve düşmana karşı yola çıkar. Savrık gelene kadar düşman Nayman'ı işgal eder, insanları yağmalar. Savrık Nayman'a gelir, yüksek bir tepeden düşmana bakar. Askerlerine korkmamalarını söyler.

Güneş batınca düşmana saldırır. Mızrakla kılıçla vuruşur düşmanla. Düşmanın gözü korkar ve kaçır. Erental'i sağ olarak yakalar. Erental'i öldürmez, Çar'a halkının intikamını alacağını söylemesi için gönderir.

Bu arada Savrık Kazak'taki kahraman yiğitlerle birleşir. Asker sayısını çoğaltır. Çar'ın ordusuna karşı hep birlikte savaşırlar. Aladağ'ın eteğinde düşmanı yendiler.

Kaynakça:

Jumadilova, Meyramgül-Karasaş Alpısbayeva-Rafat Abdığulı-Pakizat Avespayeva, *Kazak Destanları* 10, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,2015, s. 247-264.

SAYAT BEY VE SAYALI HANIM

Azerbaycan'da anlatılan konusu aşk olan halk hikâyesidir. Türk hikâyecilik geleneği formu içinde ortaya konulmuş bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıdadır.

Kazak ilçesinin Poylu köyünde yaşayan Dursun Garaoğlu'ndan derlenmiştir. Dursun Garaoğlu hikâyeyi 1937'de kendilerine misafir olan Âşık Abbas'tan, o da Molla Cüme'den öğrenmiştir. Hikâyede, Sayad Bey'in Yemen'de yaşayan Muhtar Paşa'nın kızı Seyalı Hanım'a âşık olması ve onunla evlenmesi anlatılmıştır.

Hikâyenin eşmetnini de Hüseyin İskenderov, Âşık Ehmed Kafarov'dan derlemiştir. Derlenen bu metin Hikâye metni Gülbeniz Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabın 9. cildinde yer almaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Hoca Müslüm, Sayad Bey, Mürsel Bey, Muhtar Paşa, Müslüm Bey, Avcı, Dervişler, Seyalı Hanım, Sayat Bey'in anası ve Çoban karşımıza çıkar. Mekân olarak da Yemen'i görülür.

Hikâyenin sonunda sevgililer birbirine kavuşur.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Bezirgân olan Hoca Müslüm ile Mürsel Bey, iki dostturlar. Hoca Müslüm'ün bir, Mürsel Bey'in altı oğlu vardır. Hoca Müslüm'ün oğlu Sayat Bey küçük yaşlarda ölür. Bu arada Mürsel Bey'in bir oğlu olur. Hoca Müslüm'ün hanımı kocasına 'Git dostunun yeni olan oğlunun adını Sayat Bey koymalarını rica et.' der. Hoca Müslüm dostunun yanına gidip yeni oğlanın adını Sayat Bey koymasını ister. Mürsel Bey, dostunun ricasını yerine getirir. Hoca Müslüm, eve dönüp durumu hanımına anlatır. Hanımı; 'Git şimdi de oğlanı iste, uşağı versinler, bakalım.' diye söyler. Hoca Müslüm âşıktır, sazını alıp gider. Hoca Müslüm dostunun evine girer, biraz hoş beşten sonra Mürsel Bey dostundan sazını çalmasını ister. Hoca Müslüm burada oğlunu Mürsel Bey'den istediğini bildirip okumaya başlar.

Mürsel Bey, 'Yedi oğlumu istesen yine al götür ama büyütelim ondan sonra götür.' diye cevap verir. Hoca Müslüm sözünde ısrarcı

olunca Mürsel Bey razı olup çocuğu kundaklı getirip dostuna verir. Hoca Müslüm uşağı eve getirir, bakar, büyütürler. Çocuk yedi yaşına gelince mektebe veriler. Hoca Müslüm okuma yazma bilmeyen biridir, ister ki çocuğu okusun. Uşak, okuyup eli kalem tuttuktan sonra mektepten çıkarır. Hoca Müslüm bir kervan kurup Yemen şehrine uşağıyla yola çıkar.

Kervan, az gider uz gider dere tepe düz gider. Bir çeşmeli, ağaçlı, gölgeli yere varırlar. Hoca Müslüm, oğlunu yanına çağırıp buralarda yatmaması için oğlunu uyarır. Oğlu, babasının dediğini unutarak bir ağacın gölgesine uzanır, yatar. Hoca Müslüm gelip bakar ki oğlu uyur, üzerine güneş vurur. Güneşin önüne geçer ki uşağa gölge olsun. Hoca Müslüm, hizmetçisini çağırır, sazını getirtir, burada okumaya başlar. Oğlan uyandığında babasının ağladığını görünce niye ağladığını sorar. Babası da 'Sana bir şey olacak diye korktum, onun için ağlarım.' diye cevap verir. Babası oğlana uykuda ne gördüğünü sorunca oğlan, 'Bir yaşlı adam gelip bana elma uzattı, elimi uzattığımda beni kendine çekmeye başladı.' diye anlatır. Hoca Müslüm bu durumdan endişelenip hemen kalkıp buradan göç eyler, giderler.

Az giderler, çok giderler, dere tepe düz giderler, Yemen şehrine varırlar. Hoca Müslüm mallarını alır, hamallara yükleyip şeytan pazarında satmaya başlar. Yemen şehrinde de bir Muhtar Paşa vardır. Muhtar Paşa'nın da bir kızı vardır; Paşa, kızın bir dediğini iki etmez. Kız bir gün babasına, 'Baba ben şehri gezeceğim hangi oğlan hoşuma giderse ona gideceğim.' diye babasına istekte bulunur. Babası bu duruma razı olur. Kız atına binip şehri gezmeye başlar, şehrin kenarına doğru çıktığında Hoca Müslüm'ün çadırına rastlarlar. Burada beş altı adam oturur. İçlerinde bir civan oğlan oturur, güne der sen doğma ben doğacağım, aya der sen çıkma ben çıkacağım. Kız oğlanın kim olduğunu sorunca Hoca Müslüm'ün oğlu olduğunu öğrenir. Paşa kızı, 'Bu oğlanı satmaz mısınız?' diye sorunca kızı oğlanın atasına gönderirler. Kız şeytan pazarına gidip Hoca Müslüm'ün yanına varır. Kız, Hoca Müslüm'e oğlanı kendisine satmasını ister. Hoca Müslüm sinirlenip konuşmak istemez. Hoca Müslüm, 'Ben sizin şehrinizi satın alırım, oğlan satmaya gelmedim.' diye kızar. Kız, sinirlenip 'Seni tutar astırırım.' diye cevap verir.

Kız evine gidip yatar. Allah'a 'Ya beni öldür ya da o civanı bana kısmet eyle!' diye dua eder. Hizmetçilerine 'Ben uyanıncaya kadar beni uyandırmayın yoksa boynunuzu vurdururum.' deyip uyumaya başlar. Hoca Müslüm bir an önce bu şehirden kurtulmak için malını ucuz pahalı demez satıp gitmeyi düşünür. Hoca Müslüm oğluna bakar ki mutlu değil, saz çadırın kenarında asılıdır, sazı alıp okumaya başlar. Babası okurken kız adı geçince oğlanın yüzü gözü biraz açılır. Hoca, içinden oğlunun aklından ne geçtiğini öğrenip hemen buradan kaçmak ister. Oğluyla yola düşer, daha önceki çeşmeli, ağaçlı, gölgeli yere gelirler. Hoca oğluna, burada yatmaması için öğüt verir. Çadır kurarlar, yükleri boşaltırlar, sofraya kurup yemek hazırlanırlar. Hoca Müslüm gelip görür ki oğlan sıkı uyur. Oğlanı gözler ki uyanсын yemek yesinler. Uykusunda daha önceki yaşlı adam oğlana görünüp bade içirir, şehadet parmağıyla Yemen şehrindeki Muhtar Paşa'nın kızı Sayalı Hanım'ın yüzünü gösterir. Yaşlı adam, 'Allah sana onu kısmet eylesin!' deyip gözden kaybolur. Yaşlı adam aynı zamanda Sayalı Hanım'ın da rüyasına girer. Mürsel Bey'in oğlu Sayat Bey'i gösterir. Hoca Müslüm bekler ki oğlan uyanсын ama oğlanın durumu iyi değildir. Uşak ölecek diye hüznlenir, sazı alıp okumaya başlar. Söz tamam olur, oğlan halen uyanmaz, hali daha da kötüleşir, ağzından köpük gelir. Akşam karanlığı çöker, sazını götürüp yine okumaya başlar. Sabaha yakın uyanmaya başlar diye beklerler, oğlan yine uyanmaz, Hoca Müslüm, ağlaya ağlaya okumaya başlar.

Hoca Müslüm, 'Üç rekât namaz kılayım, Allah'a dua edeyim, belki Allah sesimi duyar!' diye aklından geçirir. Hoca Müslüm çadırdan çöle çıktığında bir dervişin geldiğini görür. Dervişe oğlanın durumunu anlatır, belki derviş bir çare bulur. Derviş ile Hoca Müslüm çadıra girerler, burada deyişmeye başlarlar. Derviş çıkıp çöle gider, Hoca Müslüm de çadıra tekrar girip kendi kendine okumaya başlar. Söz tamam olunca namaz vakti gelir, geçip namaz kılmaya başlar. Hoca Müslüm namaza başlayınca Sayat Bey uyanır, aklı başına gelir, çadırdaki kimse olmadığını görür, sazı duvardan alıp okumaya başlar. Hoca Müslüm oğlunun saz çalıp okuduğunu duyunca namazını yarıda koyup oğlanın yanına gelir. Hoca Müslüm oğlanın boynuna sarılıp kucaklar, kervana mutlu haberler verir ve Buhara'ya taraf yola çıkarlar. Bir akşam evlerinde oturdukları zaman babası oğlanın hiç yüzünün gülmediğini görür. Burada Hoca Müslüm Sayat Bey ile deyişmeye başlar.

Hoca Müslüm sabah olunca oğlanı ata anasının yanına götürür. 'Seni bana verirlerse helalleşip geliriz, vermezlerse atanda ananda kalırsın.' diye oğlana gerçekleri anlatır. Ata anası oğlana sarılıp kucaklarlar, beraber yer içerler. Sayat Bey anasına okumaya başlar. Sayat Bey, atası ve anası ile helalleşip ayrılır. Hoca Müslüm'ün evine gelirler. Burada hazırlanıp yola çıkarlar. Sayalı Hanım sabah uyanıp hizmetçilerinden bir saz ister. Hizmetçiler pazardan bir saz alıp gelirler. Sayalı Hanım sazı bağrına basıp okumaya başlar. Sayalı Hanım o günden sonra şehir gezip nerede âşık görse onlarla deyişir.

Hoca Müslüm ile Sayat Bey az gider, çok gider, bir çeşmeli, ağaçlı, gölgeli yere varırlar. Hoca Müslüm'ün gözüne uyku gelir, uyumaya başlar. Oğlan etrafta dolanırken uzaktan bir koyun sürüsünün geldiğini görür, birden bastığı yeri görmeyip Nuh zamanından kalma kırk arşın derinlikte bir kuyuya düşer. Babası uyanır ki Sayat Bey yoktur. İleride bir koyun sürüsünün olduğunu görünce çobanın yanına gelip okumaya başlar. Çoban, Hoca Müslüm'ün sorduğu gibi bir adam görmediğini söyleyince keyfi bozulup çeşmenin başına gider. Sayat Bey kuyuda sazını çıkarıp okumaya başlar. Sözü tamam olunca bade veren yaşlı adam ortaya çıkar, kuyuya inip oğlanı kuyudan çıkarır. Sayat Bey yürüye yürüye babasının yanına gelir. Babasının yattığını görünce burada okumaya başlar. Oğlan başına gelenleri babasına anlattıktan sonra yola çıkarlar. Az gider, çok gider, Yemen şehrine yaklaşırlar. Bir buzağı çobanı görüp onun yanına gelirler. Hoca Müslüm ile Sayat Bey burada buzağı çobanlarının isteği üzerine okumaya başlarlar. Buzağı çobanı bunları evinde misafir eder. Çoban, 'Eve önce ben gireyim sonra siz girin, benim pis bir anam var o söylenip durmasın.' der. Çobanın arkasından girip karıdan bu evde kalmak için izin isterler, karı da bunlara izin verir. Karının isteği üzerine Hoca Müslüm ile oğlan okumaya başlar. Bunlar gece olunca yığılıp yatarlar. Karı gece uyanıp Hoca Müslüm'ün yanına girer. Hoca Müslüm bu duruma razı olmayıp sabaha kadar karıyla uğraşır.

Sayalı Hanım, sabah olunca oğlanın Yemen şehrine geldiğini öğrenir. Hizmetçilerini yanına çağırıp sazını alır, okumaya başlar. Kızlara 'Yemen şehrine dağılın, nerede sazlı âşık görürseniz alıp yanıma getirin!' diye emir verir. Hoca Müslüm, oğlanı karının evinde bırakıp

kendisi Yemen şehrinde ne var ne yok diye öğrenmek için gezmeye çıkar. Kızlar Hoca Müslüm şehrin kapısına gelince yakalayıp Sayalı Hanım'ın yanına getirirler. Sayalı Hanım ile Hoca Müslüm burada değişmeye başlarlar. Söz tamam olunca Hoca Müslüm'ü tutsak edip zindana salarlar. Sayalı Hanım yine kızlara gidip şehre dağılmalarını bir âşık görürlerse kendine getirmelerini ister. Sayat Bey karının evinde beklerken bir iki gün babası gelmeyince kendisi Yemen şehrine çıkar. Kızlar âşığı görüp yakalarlar, Sayalı Hanım'ın yanına getirirler. Sayat Bey ile Sayalı Hanım değişmeye başlarlar. Söz bitince Hoca Müslüm'ü zindandan getirirler. Sayalı Hanım, 'Ben muradıma erdim, atamın yanına gidip onu razılığını alalım, adet olduğu üzere düğün edelim.' diye oğlana danışır. Sayat Bey sazını alıp Muhtar Paşa'nın yanına gelir, paşanın huzuruna çıkıp okumaya başlar. Muhtar Paşa, Sayat Bey'i imtihan eder, üç kişi masaya elma koyarlar. Muhtar Paşa, 'Hangi elmayı Sayalı Hanım koydu.' diye oğlana sorar. Oğlan Sayalı Hanım'ın koyduğu elmayı bilince mollayı çağırıp beş gün beş gece düğün yaparlar. Sayat Bey ile Sayalı Hanım birbirine kavuşurlar. Muhtar Paşa, yanlarına asker verip bunları öz vatanlarına gönderir. Buhara şehrine gelip ata baba evlerine otururlar. Hoca Müslüm ile Sayat Bey keyifleri yerinde değişirler. Sözlerini tamam ederler. Allah herkese muradını versin!"

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 9, Bakı, 2011, s. 208-251.

Rüstemzade, Rüstem, *Mehebbet Dastanları*, Gençlik, Bakı, 1982, s. 97-130.

SAYATHAN-HEMİRE

Karakalpak destanıdır. Karakalpak halk bahşılarından Akımbet, Muvs, Süyev, Capak, Eşan, Cuman, Emet ve Minel Matsapaev gibi bahşılar bu destanı anlatmışlardır. M. Nizamatdinov'un Minel Matsapaev'den derlediği eşmetin *Karakalpak Folkloru* 20 ciltlik külliyyatın XIV. cildinde kaydedilmiştir.

Azerbaycan, Türkmen, Özbek ve Kazak Türkleri arasında da farklı adlarla anlatılır. Azerbaycan'da Emrah ve Sayat Peri, Türkmenistan'da Sayat-Hemra, Karakalpakistan'da da Sayathan-Hemire olarak bilinmektedir. (Bkz. *İlgili destanlar*).

Destanı, S. Ahmedov ve S. Bahadırova şöyle özetlemiştir:

"Hazar yurdunun Gencikarabağ şehrinde Âşık Ahmet ve Seydahmet adında iki dost vardır. İkisinin de evlâtları yoktur. Tanrı'ya evlât vermesi için yakarırlar. Dilekleri kabul edilir, Âşık Ahmet'in bir oğlu olur, adını Hemiracan; Saydahmet'in bir kızı olur, adını Serbinan koyar.

Bu çocuklar okula birlikte giderler, birlikte oynar, birlikte büyürler. Ergenlik çağına gelince evlenirler. Hemire rüyasında peri kadar güzel bir kız görür, ona âşık olur, bunun için yollara düşer.

Âşık Ahmet de oğlunu yalnız bırakmaz. Bunlar gide gide Temirkanlı yurduna, padişah kızı Gülzar'ın bağına varırlar. Emircan, burada çok kalmaz. Çok yol kat ettikten sonra Mehmethan padişahın kızı Sayathan perinin bağına varırlar. Sayathan da düşünde Hemire'yi görmüş, ona âşık olmuştur. Bunlar birbirleriyle görüşür, evlenirler. Hemire'nin babası yurduna döner.

Hemire ile Sayathan altı ay zevk ve sefa içinde yaşarlar. Hemire yurdunu, halkını, karısı Serbinaz'ı özler, dönmeye karar verir. Sayathan onun yalnız dönmek istemesini bir türlü kabul edemez, ağlar durur. Bu arada Serbi-naz'ın ölüm haberi gelir. Sayathan'ı alarak baba ocağına döner, burada yeni bir toy yapar, muradına erer."

Kaynakça:

Ahmedov, S. - Bahadırova, S., "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 165-166.

Parlak, Hatice, *Sayatlı Hemra Destanı*, Ankara, 2003, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans).

SAYATLI HAMRA

(Bkz. *HEMRA VE SEYYAD*)

SEDET İLE SEYYAD

Azerbaycan'da ve İran Azerbaycan'ında anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye, Ali Rıza Zihak tarafından derlenmiş 1977'de 28 sayfa olarak yayımlanmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Varlıklı fakat çocuğu olmayan bir ailenin fakirleri doyurması, yoksullara yardım etmesi ve bunun sonucunda aldığı dualarla çocuk sahibi olması motifi bu hikâyede de vardır. Kahramanın yetişmesi ve âşık olması motifi de Türk halk hikâyeleri geleneğinde olduğu gibidir.

Sonunda sevgililerin kavuştuğu hikâyede, Seyyad ile Sedet'in aşkları anlatılmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Hoca Hidayet, Nidayet, Seyyad, Seyyid, Sedet / Sedef, Çuğul Semli Ferruh Mirza, Cemşid Şah, Mahmut Han, İsmayıl Han bulunur. Mekân olarak da Hirat ve Kirman karşımıza çıkar.

Hikâye muhteva itibarıyla büyük oranda Türk halk hikâyeleri geleneğindeki hususlarla benzerlik gösterir. Hikâyede çocuksuzluk, yasak, imtihan, yardımcı ve engelleyici şahıslar, ad verme, gibi motiflerle formülistik sayılar yer alır.

Aysu Küsmüş, *İran'da Yaşayan Türklere Ait Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler* adlı yüksek lisans tezi çalışmasında bu destan üzerinde de durmuş, metni Latin Alfabesine aktarıp motif yapısı üzerinde durmuştur. Küsmüş, söz konusu hikâyeyi de şöyle özetlemiştir.

“Herat şehrinde Hoca Hidayet ve Nidayet adında iki kardeş tüccar vardır. Bu tüccarın bir de Hidayet adında erkek kardeşi vardır. Her ikisi de ticaret işiyle uğraşır ve oldukça zengindirler. Ama Hidayet hocanın çocuğu yoktur ve bunu kendine çok fazla dert eder. Hidayet, kardeşi Nidayet'in teklifi üzerine Çocuğunun olabilmesi için 40 gün boyunca aç insanların karnını doyurur yakınlarındaki dul ve yetimlere yardım ederek malını mülkünü bu uğurda harcamaya çekinmez. Sonunda da Allah, Hoca Hidayet'e bir erkek evlat nasip eder. Aksakallılar, akrabalar, komşular toplanıp doğan bebeğe isim koymak için bir ad gecesi düzenlerler. Bu gecenin sonunda adını koyarlar 'Seyyad'.

Seyyad üç yaşında iken babası tüccarlık yapmak için başka bir şehre gider. Seyyad'ın okula gitme yaşı geldiğinde onu okula yazdırırlar. Çok zekidir. Ona ne gösterilirse hemen yapar. Çok zeki olduğu için ona ders veren hocası Seyyad'ın kendi yerini alacağı düşüncesine kapılır ve endişelenmeye başlar. Yerini almaması için de Seyyad'ı okuldan atar. Okuldan atılan Seyyad'ı annesi bir demircinin yanına çırak olarak verir. Demircide de bütün işleri çok çabuk öğrenir. Bu yüzden demirci de onu yanından kovar. Seyyad, hangi işe girerse girsin işi çok çabuk öğrenir ve zeki olduğunu her fırsatta belli eder.

Seyyad, 16 yaşına gelir ama babasından hâlâ bir haber yoktur. Bir gün yine babasının yokluğundan efkârlanırken uykuya dalar. Rüyasında bir nurani Seyyid görür ve bu Seyyid ona bir bade içirip artık bir hak âşığı olduğunu Seyyad'a söyler. Aynı rüyada Seyyid, Seyyad'a parmağının arasından bir kız gösterir. Bu kız Kirman şehrinin padişahı Ferah / Ferruh Mirza'nın kızı Sedet'tir. Seyyad, kızı rüyasında görür görmez ona âşık olur. Rüyasında gördüğü kızı bulabilmek için hemen yola çıkmak ister ama annesi Nergiz Banu ona izin vermez. Çünkü kocası da yıllar önce gitmiş ve bir daha geri gelmemiştir. Seyyad'ın da aynı şeyi yapacağından korktuğu için onu gurbete yollamak istemez. Seyyad, annesini ikna etmek için çok uğraşır. Annesi de bakar ki Seyyad'ın düşüncesinden vazgeçeceği yok gitmesine izin verir. Seyyad, annesinin rızasını aldıktan sonra kızı bulmak için Herat şehrinden Kirman şehrine doğru yola çıkar.

Seyyad, yolda giderken haramilerle karşılaşır. Haramiler, onun âşık olmasına ve yiğitliğine kıyamaz ve canını almazlar. Seyyad, onlara saz çalar. Haramiler de ona Kirman şehrinin yerini söylerler. Seyyad, Kirman şehrinde dolaşırken Sedet'in bağına girer. Sedet'in yardımcıları bakarlar ki bağda yabancı biri var. Hemen onu alıp Sedet'in yanına götürürler. Sedet, delikanlıyı ilk başta tanıyamaz. Sedet'in kendisini tanımadığını fark eden Seyyad, ona sazı eşliğinde şiirler söyleyince Sedet, onun rüyasında gördüğü genç olduğunu anlar ve ona âşık olur. Bunu bacısı Selmi'ye söyler.

Seyyad, saziyla beraber Sedet'in yanındaki kızlara şiirler okur. Hepsı bundan çok memnun olur ve çok hoşlarına gider. Ancak Sedet'in yüzü çirkin olan Salbi adında bir ablası vardır. Salbi, Seyyad'ın kendisine

şiiir okumamasına çok sinirlenir ve kardeşini gidip babasına şikâyet eder. Kardeşinin çadırında bir erkek olduğunu ve onunla sohbet ettiğini babası Ferah Mirza'ya söyler. Ferah Mirza hemen adamlarını Sedet'in çadırına gönderir ve eğer orda bir erkek varsa elini kolunu bağlayıp yanına getirmeleri emrini verir. Seyyad'ı eli kolu bağlı şekilde Ferah Mirza'nın yanına getirirler. Seyyad için önce ölüm kararı verir sonra fikrini değiştirip onun zindana atılması kararını verir. Sevgilisinin zindanda olduğunu öğrenen Sedet, yemeden içmeden kesilir. Babası, Sedet'in bu hâline çok üzülür ve Seyyad'ı serbest bırakmaya karar verir. Ancak ikisinin evlenmesine izin vermek için bir şart koşar. Eğer Seyyad, Cemşid Şah'tan izin almayı başarıp geri gelirse evlenmelerine ancak o şekilde izin vereceğini söyler. Seyyad, izin almak için yola çıkarken Ferah Mirza, Cemşid Şah'a bir mektup yazar ve kızının o oğlanla evlenmesine asla izin vermemesini söyler.

Seyyad, Cemşid Şah'ın yanına giderken Sedet'te Cemşid Şah'a Seyyad'a olan aşkını bildiren bir mektup yazar ve evlenmelerine razı olmasını ister. Seyyad, Cemşid Şah'ı İsfahan'da bulur ve onun yanına gider. Cemşid Şah, iki gencin aşkına inanır ve Ferah Mirza'ya gençlere engel olmamasını söyler.

Seyyad, Cemşid Şah'tan izin almak için uğraşırken Sedet'e görücü gelir. Ferah Mirza, vaktin uygun olduğunu düşünür ve Sedet'i Mahmut Han'a verir. Mahmut Han ve Sedet için düğün alayı kurulur. Düğünde atlarla yapılan eğlencede atlarda bir tanesi Mahmut Han'ı tepeler ve Mahmut Han ölür. Her yer yasa бүрүнür. Geleneklere göre de Sedet'in artık kayınbabasının evinde kalması gerekir. Gelini babasının evine göndermezler. Kaynatasının evine götürürler İsmayıl Han'ın oğluyla evlendirmek isterler. Çok geçmeden düğün hazırlıklarına başlarlar. Seyyad ise Kirman'a gelmiştir ancak sevgilisinin evinde kara yasları görünce sevgilisine birşey olduğunu sanarak korkar. Sevgilisini arar bulamaz ve ne olup bittiğini öğrenmek ister. Banu kadın adında biri gelip olup biten her şeyi oğlana anlatır. Bunun üzerine Seyyad İsmayıl Han'ın evine gider. Bu arada da düğün başlamış eğlence yapılmaktadır.

Mahmut Han'ın babası da aradan bir yıl geçmesini bekler çünkü aradan bir yıl geçince Sedet'i küçük oğluyla evlendirme planları yapar. Aradan bir yıl geçer ve Sedet'i Mahmut Han'ın küçük kardeşine vermek

için düğün dernek kurulur. Tam bu sırada da âşık olarak Seyyad'ı düğüne davet ederler. Seyyad'ı dinleyen kesim arasında babası Hoca Hidayet de vardır. Seyyad, bu düğünün sevgilisinin başka biriyle evlendirilmek için kurulduğunu anlar ve hislerini saziyla dile getirir. Onun söyledikleri Hoca Hidayet'in çok hoşuna gider ve âşıktan kendisini tanıtmasını ister. Seyyad kendini tanıttınca onun yıllar önce bıraktığı oğlu olduğunu anlar. Oğluyla sarılıp kucaklaştıktan sonra Sedet'in babasını düğüne izin verilmesi için ikna etmeye çalışır. Bütün bu olup bitenleri perdenin arkasından takip eden Sedet, babasının yumuşaması için perdenin arkasından çıkar ve babasının ayaklarına kapanır. İki gencin birbirine olan aşkını görünce hem Ferah Mirza hem de Mahmut Han'ın babası yumuşar ve Sedet ile Seyyad'ın evlenmelerine izin verirler. Düğün bu sefer Seyyad ve Sedet için kurulur ve hikâye mutlu sonla biter.”

Kaynakça:

Beşirova, Gönül, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2006, s. 46-53, 224-244. (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2013, s. 184-186, (Ç. Ü. Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi).

Küsmüş, Aysu, *İran'da Yaşayan Türklere Ait Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, Sivas, 2019, s. s. 12-14. (C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Memmedli, Elhan, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor Enstitutu, C. 30, Bakı, 2012, s. 238-267.

Tehmasib, Memmedhüseyn - Ehliman Axundov, *Azerbaycan Dastanları. Beş Cildde*. C. 2, Bakı-2005, s. 297-317.

SEFİL MEÇHULİ İLE MİHRİHAN

Kars ve civarında anlatılan manzum ve mensur yapıya sahip aşk hikâyesidir.

“İzmir’de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma” adlı bir Yüksek Lisans Tezi hazırlayan Ahmet Saçkesen,

çalışmasında hikâyenin metnine yer vermiş, üzerinde incelemeler yapmıştır. Saçkesen, hikâyeyi Karslı Turgut Yılmaz'dan derlemiştir.

Turgut Yılmaz 1954'te Kars'ın Selim İlçesinin Molla Mustafa Köyü'nde doğmuştur. İlkokulu köyünde okumuştur. Ailesi İzmir'e taşındıktan sonra dan sonra 27 Mayıs Akşam Okulu'nda Ortaokulundan diploma almıştır. İzmir Adliyesinde çalışmış, 2003'te emekli olmuştur. Halen İzmir'de yaşamaktadır. Evli olup beş çocuk sahibidir.

Âşıklık yolunda mesafe almasında Rüstem Alyansoğlu, Laçın Aladağlı, Âşık Feramuz, Âşık Cenânî ve Âşık Bayram Koroğlu'nun önemli rolü olmuştur.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Sefil Meçhulî, Mihrihan, İran Şahu, Süleyman Ağa, Mahmut, Pîr, Koçak Nebi, Buğulu Mehmet, Pakistan hükümdarının oğlu, Kerem Ağa, Sefil Meçhulî'nin annesi, Zindancıbaşı ve Balıkçılar oluşturur. Mekân olarak da Sefil Meçhulî ile Mihrihan hikâyesinde geçen diğer mekânlar ise Kars Kağızman, Purut Köyü, Turapenek Köyü, Keçikıran Tepesi, Çilehane Köyü, Iğdır, İran, Aras Nehri, İsfahan, Sibirya, Gürcistan gibi yerler karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Purut ve Turapenkadlarında Kağızman'a bağlı iki köy vardır. Purut köyünde yaşayan Süleyman Ağa ile Turapenk'te yaşayan Kerem Ağa halkın sevip saydığı kişilerdir.

Üç oğlu ile bir kızı olan Süleyman Ağa, malının sayısını bilemeyecek kadar zengin birisidir. Ne var ki zaman değişir, şarbon hastalığı yüzün bütün hayvanlarını kaybeder, bir lokma ekmeğe muhtaç hale gelir.

Kerem Ağa, Süleyman Ağa'ya oğullarının ikisini köyüne çoban olarak ister. Süleyman Ağa ezile büzüle kabul eder ve büyük oğlu on yedi yaşındaki Mahmut ile on üç yaşındaki Sefil Meçhulî'yi Kerem Ağa'nın yanına gönderir.

Bu iki kardeş Keçikıran Tepesi'nde hayvanları otlatırken bir ayı gelip sürüye dalar. Korkan hayvanlar uçurumdan aşağı düşünce bir tane bile kalmaz. Köylüye durumu anlatırlar. Ancak aralarından birisi ahaliyi galeyana getirerek iki kardeşin üstüne salar. Mahmut'u döve döve öldürürler. Sefil Meçhulî, kardeşinin acısıyla köyüne doğru yola

çıkır. Ancak yolunu şaşırır. O arada akşam olur. Bir mezarlığı köy zannederek oraya gider. O arada bayılır ve iki mezar arasında kalır. Rüyasında bir pir ona nar verir yarısını yemesini söyler. Diğer yarısını da İran Şahı'nın kızı olan Mihrihan'a vermesini tembihler. Böylelikle ikisini birbirine âşık olacaktır.

Sabah olunca köylüler Sefil Meçhulî'yi fark ederler. Ağzı köpük içinde olduğundan bade içtiğini fark edip uyandırmazlar. Meçhulî uyandıktan sonra başından geçenleri anlatır. Babasına haber gönderirler. Bu olaydan sonra uzun yıllar iki köyün arası açılır. Çilehane köyü halkı araya girerek onları barıştırır. Ancak Meçhulî'nin içinde iki yara vardır. Biri kardeş acısı diğeri Mihrihan'ın aşkıdır.

Bir gün Meçhulî'ye sıkıntısını sorarlar. O da bade içtiğini ancak yarım olduğunu diğer yarısını İran Şahı'nın sarayında bekleyen Mihrihan'a içirmesi gerektiğini yoksa yarım nârdan zehirlenip öleceğini söyler. Meçhulî babasına haber vermeden, zor da olsa İran'a gitmek için annesinden izin alır.

Meçhulî yola düşer, bir hayli yol gittikten sonra sonra Iğdır'a varır. Bir kahveye girip çay içer. O arada yanına birisi gelir ve Meçhulî ile sohbete başlar, onun kim olduğunu öğrenir. Adam, babasının asker arkadaşı olduğunu söyler, Meçhulî'yi evine götürüp misafir eder. Sefil Meçhulî oradan İran sınırına gelir. Aras Nehri'ne vardığında su içmek için eğilince nehre düşer. Şans eseri oradaki balıkçılar onu ölümden kurtarır.

Meçhulî, onlardan İran Şah'ının sarayının tarifini alır. Yolda bir pir ile karşılaşır. Pir, ona Mihrihan'ın Pakistan Hükümdarı'nın oğluyla nişanlandığını söyler. Meçhulî yoluna devam eder ve sonunda Şah'ın sarayına vasil olur.

Kendisi de badeli olan ve sevdiğini tanıyan Mihriban, Meçhulî'yi tanır. Ancak Şah onu zindana attırır. Mihriban, babasına yalvarır. Şah merhamete gelmez, Meçhulî'yi Sibiryâ zindanlarına gönderir. Meçhulî, orada Türk kahramanı Koç Nebi ile tanışır. Koç Nebi ona Gürcistan'da Buğulu Mehmet'in ona yardımcı olacağını, Mihrihan'la buluşturacağını söyler ve bir tünelden onu kaçırır. Meçhulî tünelde günlerce aylarca yol alır.

Meçhulî, Gürcistan'a gidince, Tiflis'te Buğulu Mehmet'i bulur. Yanlarına üç beş asker alıp Şah'ın sarayına gider. O gece yarısı kızı kaçırırken askerler tarafından yakalanıp zindana atılırlar. Mihrihan sevgilisinin zindana atıldığını haber alır almaz zindancıbaşına gider ve ona yalvarır. Merhametli bir adam olan Zindancıbaşı, Buğulu Mehmet'i ve Meçhulî'yi zindandan çıkarır.

Sefil Meçhulî, Mihriban ve Buğulu Mehmet yola çıkarlar ve bir zaman sonra Meçhulî'nin köyüne varırlar. Hemen düğün hazırlıkları yapılır. Hane başına bir kurban kesip kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 243-252. (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SEFİLLİ MEMMED

Azerbaycan'da anlatılan halk hikâyesidir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyenin sonunda âşıklar birbirine kavuşur. Hikâyenin şahıs kadrosunda; Feteli Han, Hacı Aşur, Mirze İsmayıl, Zöhre, Memmed, Hz. Ali, Yahşi, Ehmet Ağa, Abdal bulunur. Mekân olarak da Kuba, Şamahı ve Sefil karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Kuba hanı Feteli Han'ın Hacı Aşur adında bir akıllı bir veziri vardır. Fetheli Han onu Mirze İsmayıl ile Şamahı'ya gönderir. Hacı Aşur Şamahı'nın hanı, Sefilli İsmayıl da onun veziri olur.

Bunlar bağdaki ağaçtaki kırmızı elmayı dörde bölüp eşleriyle birlikte yerler. Aradan dokuz ay geçer Hacı Aşur'un bir kızı, İsmayıl'ın da bir oğlu olur. Kızın adını Zöhre, oğlanın adını Memmed koyarlar.

Çocuklar büyür, birlikte mektebe giderler. Onbeş-or altı yaşlarına geldiklerinde Zöhre ile Memmed birbirine âşık olur. Aşur'un kardeşi Esger, bundan haberdar olur, gidip Memmed'in annesini ve babasını öldürür. Komşusu Yahşi adlı kadın, Memmed'i saklar ve öldürülmesini engeller.

Ortalık sakinleyince Mammed baba yurdu Sefil'e gider. Bir-iki ay kaldıktan sonra Zöhre'yi görmek isten ve yollara düşer. Yolda yorulur. Rüyasında Hazreti Ali'yi görür. Hz. Ali her iki gence aşk badesi verir.

Zöhre, Memmed'i ölmekten kurtaran Yahşi'nin yanına gider. Kadın, Memmed yanına geldiğinde Zöhre'ye haber göndereceğine söz verir.

Aradan çok zaman geçmez Memmed, Yahşi kadının yanına gelir. İki sevgili bir bahçede buluşur. Ertesi gün kaçmak için sözleşirler. Yahşi, Hacı Aşur'un evinden levazım tedarik eder iki at hazırlayıp Zöhre ile birlikte evine gelir. İki sevgili derhâl Şamahı'dan Sefil'e doğru yola çıkarlar.

Hacı Aşur, kızının kaçtığını öğrenir. Hemen onları yakalamak için sağa sola adam gönderir.

Bu arada Memmed'le Zöhre Şamahı'dan epey uzaklaşırlar. Yorulurlar ve Culfa Deresi denilen yerde konaklarlar. Hacı Aşur'un askerleri onları dinlendikleri yerde bulur. Memmed askerlerle silahlı çatışmaya girer. Bu sırada oradan geçmekte olan Ehmed Ağa'nın oğlu Abdal, Memmed'in zor durumda kaldığı görür ve onun yanında askerlerle silahlı çatışmaya girer. Asker onlarla baş edemeyip kaçarlar. Çarpışma sırasında atları ürküp kaçır. Memmed'le Zöhre yaya olarak yola devam ederler.

Yolda Ehmed Ağa'nın evine rastlarlar ve ona misafir olurlar. Ehmed Ağa, olup biteni öğrenir. Onlara dillere destan bir düğün yapar.

Kaynakça:

Kasımlı, Meherrem-Oruc Eliyev-Rza Helilov, *Derbend Folklor Örnekleri*, Azerbaycan Milli İmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. I, Bakı, 2014, s. 286-307.

SELİM BEY

Gürcistan'ın Borçalı bölgesinde anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir.

Hikâyeyi Şamil Şefekli, Âşık Mose Narını'den derlemiştir. Derleme 1995'te Gürcistan'ın Sarigineti köyünde yapılmıştır. Metnin

orijinali Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası Folklor Entitutu'nda 746 numarada kayıtlıdır. Derleme yapıldığı zaman Âşık Mose 70 yaşın üzerindedir.

Âşık Mose Narini, milliyetçe Yunandır. Azerbaycan âşık sanatını iyi bilen iyi icra eden bir sanatkârdır. Başkeçid ve civarında nüfuzu olan, saygı duyulan ve düşümlerin aranan simasıdır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyenin öne çıkan üç kahramanı da sevdikleri vuslata erer. Şahıs kadrosunda; Bekil Eziz, Nağıhan, Molla, Selim Bey, Kırklar Piri, Gülbahar Hanım, Başkıran Kürt Heso, Şakıl Paşa, İnci Hanım, Acakız, Âşık Rahip, Erep Herami, Bekir Minbaşı, Cariyeler, Zeynep Hanım, Besti bulunur.

Mekân olarak da İsfahan, Mısır ve Hindistan karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İsfahan'da Bekil Eziz ve Nağıhan adlarında iki kardeş vardır. İkisinin de çocukları yoktur. Çocuk sahibi olmak için açları doyururlar, çıplakları giydirirler, hayır dua alırlar. Hanımla hamile kalır ve günü geldiğinde eşleri iki oğlan çocuğu doğurur.

Çocuklar yedi yaşına gelir, sünnet edilirler. Düğüne İsfahan'ın en yaşlı mollası da gelir. Molla, Bekil Eziz'in oğluna Selim Bey, Nağıhan'ın oğluna da Rasim Bey adını koyar. Çocuklar sekiz yıl bir molladan ders alırlar.

Günün birinde Selim Bey, mektepte uyurken rüyasında Tur Dağı'ndan gelen Kırklar Piri üç defa bade verir. Selim Bey, yeri göğü yaratanın, Kırklar Pirlerinin ve Hindistan vezirinin kızı Gülbahar Hanım'ın aşkına verilen badeleri içer. Selim Bey, Gülbahar Hanım'a âşık olur.

Rasim Bey, mektebe geldiğinde Selim Bey'i ağzına köpükler birikmiş ve baygın vaziyette görür. Hemen yakınlarına haber verir, herkes oraya gelir. Büyükler meseleyi anlar ve bir saz getirip çalarlar. Sazın sesini duyan Selim Bey gözlerini açar. Saz ile rüyasında gördüklerini dile getirir.

Selim Bey, içinin ateşini söndürmek için Rasim Bey'le ava çıkar. Ancak av onun içindeki ateşi söndüremez ve Gülbahar Hanım'ı bulmak

için gurbete çıkacağını söyler. Zor da olsa babasından, annesinde izin alıp Rasim Bey'le beraber Hindistan'a doğru yola çıkar.

Bir hayli yol gittikten sonra Başkıran Kürt Heso adında bir Kürt çobana rastlarlar. Çoban onları misafir eder ve ikisi için bir erkek koyun keser. Ertesi gün Selim Bey ve Rasim Bey, Heso ile vedalaşıp yola revan olurlar.

Uzun yolculuktan sonra bunlar Mısır'a gelir. Bir bahçede konaklayıp yorgunluk giderirler. Bu bahçe şehrin paşası Şakil Paşa'nın kızı İnci Hanım'a aittir. Bahçesine gelen İnci Hanım, cariyesi Ağcakız'ı su getirmesi için bulağa gönderir. Ağca kız bulağa geldiğinde Selim Bey ile Rasim Bey'i görür. Sevinçle İnci Hanım'ın yanına gelir ve içi içine sığmayarak gördüğü iki delikanlıyı haber verir. İnci Hanım onların yanına gelir. Selim Bey, onu öven bir deyiş söyler.

Selim Bey ve Rasim Bey, oradan ayrılıp bir kahvehaneye gelir. Selim Bey, orda Âşık Rahip ile karşılaşır ve onu mat eder.

Bu arada Rasim Bey'i görüp ona âşık olan İnci Hanım, bunu annesine söyler, o da Şakil Paşa'ya bunu aktarır. Şakil Paşa, âşıkların bulunduğu kahveye gelir. Onlarla tanışır. Her ikisini de evine misafir eder. Selim Bey, kendisini tanıtır ve durumu anlatır. Sakil Paşa, kızı İnci Hanım'ı Rasim Bey'e verir. Yedi gün yedi gece düğün yapılır. Zıfaf gecesi yatarken Rasim Bey, İnci Hanım'la arasına kılıç koyar.

Ertesi gün Selim Bey ve Rasim Bey, ev halkıyla vedalaşıp yola çıkar. Epey yol giderler. Yollarını bir Erep Herami keser. Erep Herami, onların kılıç zoruyla kız almaya gitmelerinden hoşlanır ve mağarasında misafir eder.

Bunlar dinlendikten sonra haramiyi de yanlarına alarak tekrar yola çıkar ve nihayet Hindistan'a vasil olurlar. Bir yaşlı kadına misafir olurlar. Yemek sırasında sohbet ederken kadın, vezirin kızı Gülbahar Hanım'ı Bekir Minbaşı'ya verdiğini, kızın ise Bekir Minbaşı'yı istemediğini, kızın Selim Bey'i beklediğini söyler. Bunun üzerine Selim Bey kadına para verir ve kendisini Gülbahar Hanım'ın bahçesine götürmesini ister. Kadın onun arzusunu yerine getirir.

O sırada bağda olan Gülbahar Hanım, cariyelerinden rahatlamak için bir âşık bulup getirmelerini ister. Cariyeler, akınlarda olan Selim

Bey'i bulup getirirler. Birbiri ile deyişirler. Cariyelerin başı Ağcakız, bunu gidip vezire haber verir. Vezir emir verir Selim Bey'i huzuruna getirtir. Vezir öldürülmesini emreder. İleri gelenler araya girer ve cezayı geri aldırırlar. Selim Bey, zindana atılır.

Durumu öğrenen Gülbahar Hanım, annesi Zeynep Hanım'ın yanına gider. Annesine, Selim Bey'in başına bir iş gelse kendisini öldüreceğini söyler. Kadın, zindandan sorumlu biridir. Selim Bey'i zindandan çıkartır kızının yanına getir ve ikisi için dualar eder.

Selim Bey, Rasim Bey ve Erep Herami has bahçeye gidip Erep için oradaki Yasemin Hanım'ı alıp getirirler. Gülbahar Hanım'ı da yanlarına alıp beşi birlikte İsfahan'a doğru atlarını sürerler.

Bu arada münaflık Besti, Bekir Minbaşı'nın yanına gidip ona Gülbahar Hanım'ın kaçırıldığını haber verir. Bekir Minbaşı, askerini atlandırıp derhâl onların peşine düşer. Çok sürmez onlara yetişir. Rasim Bey ve Erep Herami sağlı sollu saldırıp askeri kırıp geçirir ve Bekir Minbaşı'yı sağ ele geçirirler. Gülbahar Hanım'ın ricasıyla öldürmeyip onu serbest bırakırlar.

Beşi birden tekrar yola düşerler ve Mısır şehrine gelirler. Şakıl Paşa'nın evine misafir olurlar. Bir gece kalıp dinlendikten sonra ertesi gün Rasim Bey'in eşi İnci Hanım'ı da alarak İsfahan'a doğru yola çıkarlar. Uzun yolculuktan sonra nihayet İsfahan'a gelirler.

Bunar ana babalarına kavuşurlar. Üç çift için kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-2*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 141-170.

SELİM CEVHERÎ

Ferec Ba'de's-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. El-Ferec Ba'de's-Şidde; "darlıktan ve sıkıntıdan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç" anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa

kavuşur Söz konusu hikâye Ferec'de "Ez an-i Duhter-i Melik-i Kişmir ve Bâzergân-ı Horâsânî" adıyla 19. hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. *FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE*).

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Selim-i Cevherî, Haccâc, Fettah Vezir ve Kızı, Cevherî'nin karısı oluşturur. Ayrıca hikâyede periler padişahı, deniz öküzü, kayış bacaklılar, dev, maymunlar gibi masal varlıkları yer alır.

Selim-i Cevheri, Ferec'deki diğer hikâyeler gibi hep hayali unsurlarla doludur. Tamamı mensurdur.

Mahmut Karademir, *Halk Hikâyesi Külliyyatı, Selim-i Cevher-i Zeynelasnâm Duhter-i Şüh-ı Keşmir Seyfülmülûk _Yahyâ-yı Bermekî*, (Metin-İnceleme) adlı Yüksek Lisans tezinde hikâyenin transkripsiyonlu metnini vermiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hilâfet, Beni Ümeyye'den "Abdülmelik Mervan'a geçer. Onun hilafeti zamanında Haccac Yusuf'un lakabına Haccac-'ı Zâlim derler. 'Albü'l-Melik tarafından Vasıt şehrine hâkim olunur. Vasıt, Kufe ve Basra şehirlerinin ortasıdır.

Bu Yusuf-ı Haccac, iktidardayken döneminde çok zulüm işler. Çünkü Irak, Hicaz, Kûfe, Yemen, Şam diyarlarına namı yayılmış iyi kılıç tutan, işe yarar kimse olmadığını bilir.

Said ibn Cebir derler ilim sahibi bir kimse Haccac-ı Zalim'den kurtuluşu Mekke-yi Mükerrreme'ye firar etmekte bulur. Bunu haber alan Haccac-ı Zalim, yanına adamlarını alıp peşine düşer ve yolda yakalayıp Said ibn Cebir'i öldürür. Fakat bunu yaptıktan sonra gece gündüz uyku yüzü göremez, rüyalarından dehşetle uyanır. Buna rağmen yaptığı zulümlerden dolayı tövbe etmez ve insanları öldürmeye devam eder.

Haccac, hırsı geçince Fettah Vezir'ini çağırıp bu durumdan kurtulması için bir şeyler yapmasını, üç gün içinde kendisine yol gösterecek birini bulmasını emreder.

Fettah Vezir, evine gider, sabaha kadar düşünür. Güvendiği adamlarını çağırıp ceplerine altın koyarak onların her birini bir tarafa gönderir. Adamlar bazı meddahlar, akıllı kişiler bulup getirirse de Vezir

istediğini bulamaz. Çaresiz kalır kaçmaya karar verir. Biri Vezir'in bu hâlini görüp sorar. Fettah Vezir, Haccac-ı Zalim'i hem güldürecek hem ağlatacak, huzurunda hikâye söyleyecek bir adam aradığını söyler. Ama bu hikâyelerin, anlatanın kendi başından geçmiş olması gerektiğini ilâve eder. O adamı bulmak için de bir günü kalmıştır. 14 yaşındaki kızı, zindandaki Selim Cevherî'yi tavsiye eder. Selim Cevherî, 20 yıldır zindanda yatmaktadır.

Vezir, onunla görüşür ve bu adamın belki işe yarayabileceğini düşünür. Cevherî'yi hazırlarlar, yedirir, içirir, temizledikten sonra Haccac'ın divanına hazırlar.

Haccac, Vezir'in kızını huzuruna çağırır, Selim-i Cevherî'yi nereden bildiğini sorar. O da "Validem haber verdi." deyip anlatmaya başlar. "Validem beni doğururken yanına bir avrat gelir. Senin kızın dünyaya geldi, benim de oğlum dünyaya geldi. Ben Müslüman perilerdenim. Senin kızını emzirmek isterim, sen de benim oğlumu emzir. Peri valide kızının bir ihtiyacı olursa bu ağacın altına gelsin, der. Ben de o ağacın altına gidip bu ağaçtan bir parça kopardım, ateşe attım, o kişi yanımda belirdi. Durumu anlattım, bana Selim Cevherî'yi söyledi." der.

Haccac, huzuruna gelen Cevherî'ye; "Hangi şehirdensin?" diye sorar. Cevherî: "Vasıt şehridenim. Babama Abdullah Cevherî derler" der. Haccac: "Eğer istediğim gibi bir sergüzeşt söylersen sana at, pusat, mal, nimet veririm ki kimseye muhtaç olmazsın. Eğer istediğim gibi olmazsa seni o zindana yeniden gönderirim." der. Cevherî razı olur.

Cevherî anlatmaya başlar: "Ben vücuda gelince babam fakire fukaraya altın verir. Kurbanlar kesip Vasıt halkına ziyafet verir, iki yüz yetimi baştan aşağı giydirir. Bana iki sene süt emzirirler. Altı yaşında muallime verirler. Kur'an-ı Azim'i okuyup hatim ettim. İki seneye yakın silahşorluk tahsil ettim. Pederim benden hoşnut idi. 17 yaşına geldiğimde pederim öldü. Ölmeden beni yanına çağırıp sana dört vasiyetim var dedi: '1. vasiyetim; yarınki gün gelmeden o gün kasavetini çekmeyesin. 2. vasiyetim; bir kişinin vaziyetini görürsen onu rezil etmeyesin. 3. vasiyetim; başına gelen iyi-kötü her şeye razı olasan, çünkü Allah'ın takdiridir. 4. vasiyetim; tevekkülü elden bırakmayasın.' dedi" der.

Selim Cevherî'nin hayatını anlatmaya devam eder. Her gün çarşı, pazara bir şeyler götürüp satar. Gayri satacak şeyi kalmaz.

Hanımını babası evine göndermek ister, kadın Cevherî'ye çalışması gerektiğini ve kendisine yardımcı olacağını söyler. Cevherî, Allah'a ona böyle bir avrat verdiği için şükreder. Çarşıya gidip hamallık eder. Dost ve düşman görüp birbirlerine gösterir. Hamallar ona haset edip onu öldürmek isterler. Çünkü hamalların üç defada götürdüğünü o bir defada götürür. Sonra ona; "Sen hamallığı bırak, biz sana 300 dirhem verelim." derler. Cevherî hamallığı bırakır, evinde oturur. Cevherî, günlerden bir gün Vasıt şehrinde gezerken, kazayla kayıp düşen bir hamal görür. Hamalın yükü çamurun içine yuvarlanır. 15-20 kişi yükü çamurun içinden kurtarmaya çalışır, ama başaramazlar. Cevherî, bir seferde yükü çamurundan çıkarır. Herkes onun kuvvetine hayran olur. Daha sonra "Kuvvetini gösterdin lakin sana bu kuvveti ihsan eden Bari Te'ala Hazretlerine şükretmedin ve onun sevgilisi ve habibi iki cihan sultanı Muhammed Mustafa Hazretlerine salavat-ı şerife vermedin." diye aksakallı bir ademin sesini işitir. Cevherî, iki sene hasta yatar. İki sene içinde kazandığı akçeleri, üç ay içinde hastalığında harcar. Canından ümidi keser. Hanımı, komşuların ekmeğini pişirir, esvaplarını yıkar, eline ne geçerse de ona harcar. Cevherî sağlığında gücünü kuvvetini kıymetini bilmediğini düşünür. Allah'a eğer evvelki kuvvetini ve kudretini yeniden verirse, geri gelen gücünü onun yolunda harcayacağına dair dualar eder. "Ölünceye kadar gaza ve cihat edip şehit olayım." der.

Selim Cevherî, rüyasında kendini sahrada görür. Karşısına biri çıkar. Hemen o saat vücuduna rahmet erişir, bir günde sağlığına kavuşur. Hemen sıçrayıp ayağa kalkar, yüzünü ve gözünü silip ağlar. "Ey Peygamber benim canım ve tenim sana feda olsun." der.

Sonra Selim Cevherî yola düşüp sahraları geçer. Bu hâl ile Kûfe'ye varır. Oradan Şam'a geçer. Vafir Hacı kafilesini orada bulur. Yanlarına gidip ustalıklarını öğrenir, atlarına hizmet etmeye başlar. Hayvanlara yem ve yiyecek verir. Hacılara su taşır, hizmetlerini kimseden esirgemez. Sonra Medine-yi Münevvere'ye varır. Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret eder. Sıhhat ve selâmetle gaza niyetiyle Antakya şehrine varır. Ondan sonra İslâm şehri ve gaziler mekânı Tortus'a varır. Burada birkaç hemşeri bulur. Bir handa kendine bir yer bulur. Ertesi gün Ale's-seher Cami'ine varıp silip süpürüp hizmet eder. Gazilerin ekmeğini ve

suyunu çeker, atlarını sular, gazilerle silahşorluk eder. Her ne kadar hizmet etse yorulmaz. Kimin kıymetli eşyası olsa ona emanet eder. Bu durum böyle bir yıl sürer.

Bir gün Tortus şehrinde bir gürültü ve kargaşalık olur. Herkes atlarıyla birlikte hazırlanır. O şehrin reisi İdris Gazi'dir. Cevherî anlar ki gaziler gazaya niyet etmişler, gidecekler. Onun da erlik damarları harekete geçer. O şehrin reisine gidip "Bendenizi de ayırmayınız." der. Reis: "Her ne lazımsa al, elinden bir şey gelmezse, bizim askerimizin içinde bulunman yeterlidir." der. Cevherî askerin arkasından gelip Tortus şehriden çıkıp yola koyulur. Yiye içe, kona göçe, dokuz gün gider, onuncu gün bir sahra görürler. Oradan kâfirler ortaya çıkar. Kâfirler İsa'ya yemin etmişler, bu cenkten geri dönmek yok diye. Tortus şehrinin taşını toprağını deryaya dökmek isterler. Müslümanların 12.000 kadar askeri vardır. Abdullah, Aziz-i Mekkâr, Hemedan ve Kuteyfe İslâm askerlerinin, pehlivanlarıdır. Kâfirler cenk etmek için meydana birini isterler. Meydana Selim Cevherî çıkar. Karşısına çıkan kâfir Rumca konuşur ardından atını sürüp Selim Cevherî'nin üzerine yürür. Cevherî, askeri bir hamlede helâk eder. İntikam almak için Hişâm-ı Şirefken-i Rumi denilen kâfirler meydana çıkar. Cevherî, Allah'ın yardımıyla alt eder. Gaziler ona sarılıp "Aferin" derler ve onu Battal Gazi'ye benzetirler. Kâfirler, iki kâfirin helak olmasından dolayı yas ve matem tutup ağlaşırlar.

Sabah olunca İslâm askeri atlanıp meydana doğru giderler. Cevherî yine meydan çıkıp kâfirlerden birkaçını daha helak edince artık kimse onunla meydana çıkmak istemez. Tekbirler getirerek 19 kâfir pehlivanını helak eder. En sonunda kendini kâfir askerlerinin alayına atmak ister. Gaziler, onu geri döndürürler. Kâfir, Cevherî'yi meydana ele geçirmek için kuyular eşip üstünü kapatırlar.

Cevherî yine meydana çıkar. Karşısına kimse gelmeyince atını onların üzerine sürer. Kâfirlere yaklaştıkça, kâfirler kaçır. Cevherî kâfirin birini yakalamaya çalışırken atıyla kuyunun içine düşer. Kâfirler, Cevherî'yi kuyudan çıkarıp götürürler. Gazilerin bundan haberi yoktur.

Kâfirler, Cevherî'yi Herakl adlı melunun yanına götürürler. Herakl, onu esir alınmış görünce sevinir. Cevherî'yi öldürmek istemezler, azap çektirmek isterler ve zindana atarlar.

Zindanda 300 kadar Müslüman esir vardır. Kâfirler, zincirlere bağlı Cevherî'nin Müslümanlıktan vazgeçmesini, şarap içip, haç önünde secde eylemesini, Amudi'ye Suyuyla yıkanmasını isterler. Eğer istediklerini yaparsa, ona mücevherlerle donanmış at, elli kadar ay yüzlü, kara gözlü, şirin sözlü cariyeler ve istediği herhangi vilâyeti vereceklerini söylerler. Cevherî bunları kabul etmeyince zindana kapatırlar.

Cevherî, ihlas ile iman ile Allah'a ve onun Peygamber'ine niyazda bulunur. Rüyasında Muhammed Mustafa'yı görür. Peygamber'imiz kendisine; "Ey Selim! Sana yazık olmuş ki bizim aşkımız ve muhabbetimiz için bu derde düşmüşsün. Elem çekme dünyada yiyecek nasibin ve kısmetin tükenmedi. Allah'ın rızasını kazandın Hak Te'âlâ Hazretleri sana kaderine yazılanları gösterecektir." der. Cevherî rüyasından uyanır. Yasin'i Şerif'i okumaya başlar ve yürür, zindan kapıları hemen kendiliğinden açılır. Cevherî, zindancı Salik-i Pelid'i de geçer ve zindandan çıkar. Yolda sıcak kızınca bir kamışlığa girer. Karnı acıkınca Allah'a tekrar dua eder, karşısına meyve ağaçları çıkar. Üç gün üç gece gider. Karşısına bir derya çıkar. Deryayı geçmek için iki günde tahtadan sal yapar, yanına da yiyecek meyveler alır. Yedi gün yedi gece derya üzerinde gider. Salın içinde yiyecek bitince, oturur ağlar. Sonra Allah'a tekrar dua eder. Dua bitmeden bir rüzgâr çıkar. Yayıdan ok çıkar gibi götürüp onu bir saat içinde deryanın kenarına bırakır. Cevherî karaya ayak basıp, ağaçlık içine doğru gider. Ceviz, hurma incir ve türlü meyvelerden hiçbirisi yoktur, anlar ki bu yere ademoğlu ayak basmamıştır. Yerlerde çürümüş kalmış meyvelerden yer, sonra bir ağacın üzerine çıkıp bir miktar yatar. Gece uyanır bir öküz görür. O öküz gezip otların, sabah yaklaşınca denize girip gider. Sabah olunca ağaçtan inip meyvelerle karnını doyurur. Bir parça çamur tedarik eder. Ağacın üzerine çıkarır. Öküz gelince çamuru üzerine bırakmayı düşünür. Öküz gece yine gelir, otların. Cevherî ya Allah rast getir diyerek çamuru üzerine atar. Denizin içinde bütün canavarlar birbirlerine girerek ağacın altına gelir. Gözlerini ona dikerler. Cevherî öküzü bir şey atarak onu yıkar, helak eder. Yanına bir miktar meyve alıp, bir gün bir gece sahraya doğru yürür. Bu hâl beş gün beş gece devam eder. Yer-gök meyveyle dolu bir yerle karşılaşır. Bir meyve ağacının üzerinde dört tane maymun görür. İlerledikçe daha çok maymun görmeye başlar. Çöpten ağaçtan, ottan evlerin olduğu bir mahalle daha görür. Maymunlar evlerin önünde

oturmakta, ellerine taş alıp ceviz ve badem, fındık kırar ve içini o evlerin içine götürüp koymaktadırlar. Kış için yiyecek tedarik ettiklerini anlar. İçlerinden üçü beşi, onu fark edip yanına gelir. Ömürlerinde böyle âdem görmedikleri için gülüp kaçarlar. Akşam olunca orda kalır. Bir maymun, onu çağırıp yatağına götürür. Maymun ona ceviz ve hurma getirip önüne döker, iki eliyle başına dokunur, yüzüne bakıp güler. Gece olunca yatağına götürür yatırır, yatağı kuru ottandır. Maymun ona türlü hizmetlerde bulunur.

Haccac, bu kısım da kendini zapt edemeyip kakhaha ile güler.

Bir gün maymun onun karşısına gelip: “Karnını göstererek sende hamile oldum.” der. Bir zaman geçtikten sonra, oturdukları evin bir köşesine varıp ağlamaya ve sızlanmaya başlar. Komşulukta olan maymunlar gelip başına toplanırlar. Bir saat sonra o maymun doğurur. O yavruyu sarıp sarmalayıp önüne koyarlar.

Haccac bu sözü işitince yine kakhaha ile güler.

“O maymun bana küsmesin.” diye kucağına alır ve öper. Maymun, tekrar ona rahat vermez. 40 günü aşmaz maymun yine hamile olur. Çok geçmez doğurur. Selim’e bu maymunların cümlesi gündüzleri gidip ağaçlardan meyve düşürürler. O da evde oturur. Bir gün ortalığı uygun bulur. Hızlı bir şekilde yola çıkar. Arkasına bakar ki o maymun yavrusuyla birlikte peşinden gelir, Cevherî duymaz. İki gün iki gece gider. Bir mahalleye karşılaşır. Güzel yüzlü bir herif, o evlerden birinin kapısında oturur. Bir âdem oğlunun içine düştüğü için şükreder. O herifin yanına gider, selâm verir. Herif selâmı alır. Cevherî’ye der ki: “Galiba meyve yemekten usanmışsın.” “Dizlerimde rahatsızlık var hareket edemiyorum. Beni arkana alıp eve götür de sana istediğin kadar et ve ekme vereyim.” der. İleri çıkıp kucağına almak ister. Herif “Arkana çevir.” der. Arkasına aldığı anda, Selim bunun bir tuzak olduğunu anlar. Herifi üzerinden ayıramaz. Elinden kurtulmak mümkün değildir. “İlahi Yâ Rab! Nefis belasına uydum” der. O herif beni tuzağa düşürdü, diyerek başına gelenlere razı olur. Evin içinde et, ekme var mı diye bakınır, görür ki evin her köşesi meyve doludur. Sonra o gece gündüz o herifin hamallığını yapar. Şükürünü yerine getirmedigi için başına belâ geldiğini düşünür. Üzümden şarap yapar. Bir miktar içip beğenir, herif onun elindekini görünce; “Bundan bana neden vermezsin.” der. Sonra

herif bir miktar içer, ellerini omuzlarına koyup oynamaya başlar. İçtikçe mest olur, aklı başından gider. Selim, bunu fırsat bilip kaçır, elinden kurtulur. Gittikçe ne ağaç ne meyve ne su bulur. Biraz oturup istirahat eyler, yatar uyur. Bir zaman sonra başı üstündeki ağacın üzerinde üç tane güvercin görür. Onlardan birini ele geçirmek ister. O böyle düşünürken üç güvercin silkinir ve üçü de ayın on dördüne benzer birer kız olurlar, şaşıp kalır. O kızlar suyun içine girip çıkar ve oynasirlar. Bu üç tane peri kızından küçüğü daha farklıdır. O küçük kızın elbisesini alır. Kızlar sudan çıkınca giyinmeye çalışırlar. Küçük kız giyinemez, kıyafetlerini arar. Sonra saçlarıyla kendini örter, çıplak yeri kalmaz. Büyük kız; "Elbiseyi bir âdemoğlu almıştır. Bize durmak düşmez." deyip tekrar güvercin olup uçarlar. Küçük kız, Selim'den elbisesini ister. Selim hakkında her şeyi bilen kız Selim'e; "Anam, beni senin için doğurdu. Şimdi validem beni görmeyince merak eder. Seninle beraber gidelim." der. Selim Cevherî Perikızı'nın kıyafetini verir. Kız sağ elini tutar, "Gözünü yum." der, Cevherî gözünü yumar. Kısa sürede pencereleri gümüşten, kapısı yeşil zümrülden olan büyük bir sarayın önüne gelirler. Tahtın üzerinde kızın babası oturmaktadır. Cevherî, selam verir. Her şeyin kendisince malum olan nur yüzlü Pir-i Ruşen, kızını Cevherî'ye verdiğini söyler.

Haccac, burada yine kahkaha ile güler, meclistekiler de güler.

Selim Cevherî, kızla birlikte diğer saraya gider. Pencerelerin kimi altın kimi de gümüşten dir. Selim'i altından tahtın üzerine oturturlar. Melek yüzlü cariyeler karşısında saf durur. Altın leğen getirip elini ve ayağını yıkarlar. Türlü türlü çiçekler getirip yanına bırakırlar. 300 yüzden ziyade peri beyler ve uluları gelip önünde her biri altın ve gümüş kürsüler üzerinde otururlar ve kıyamet gününde kendilerine Allah'tan şefaaf dilemesini, cehennem ateşinden koruması için dua etmesini isterler. Birisi bir yüksek taht üzerine çıkıp nikâh hutbesi okur ve kız Cevherî'ye nikâh ederler. "Her birisi türlü türlü kıymetli hediyeler verirler. Kayın pederi, kayın validesi ve periler mekânı terk ederler.

Cevherî, bu kadar mutluluğuna rağmen Vast şehrinde bıraktığı kız aklından çıkaramaz. Aradan dokuz ay on gün geçer. Cevherî'nin Perikızı'ndan bir oğlu olur. Çocuğun adını Ahmed koyarlar. Aradan bir hafta geçer. Kapıdan içeriye bir aslan girer. Perikızı oğlunu bu aslana

verir. Aslan çocuğu alıp gider. Cevherî, evlat acısında 40 gün 40 gece ağlar.

Cevherî'nin Perikızı'ndan bir oğlu daha olur. Onun adını da Ali koyar. Birkaç gün sonra kapıdan içeriye bir kurt girer. Eşi bu çocuğu da kurda verir. Cevheri onun da ardından aylarca ağlar.

Günün birinde Cevherî'nin aklına Vast şehrindeki avradı aklına gelir, ah çeker. Kız, Selim'e; "Bu ne ah çekmektir, Vasit şehrindeki eşin yoksa benden güzel midir? Hatırına mı geldi?" der. Cevherî; "Ey Perikızı! Hak Te'âlâ Hazretleri senden güzel kız daha vermemiştir. Ancak iki kusurun var; Biri ziyadesiyle merhametsiz ve şefkatsizsin. Diğeri ise bu senin yanından kaybolsam beni hatırına getirmezsın." der. Perikızı: "Hiç elem çekme. Eğer kaybolursan, benim canım tende olduğu sürece, senden ayrılmam. Bizim adetimiz öyledir ki bir avrat erini kaybederse veyahut ölürse, o gayri başka ere verilmez." der. Ardından çocukları niçin aslana ve kurda verdiğini söyler. Hayvanlar bu çocukları büyütüp ailesine teslim etmektedir. Perikızı hemen bir peri gönderir çocukları getirtir.

Çocuklar 4 ve 3 yaşındadır. Cevheri onları görünce dünya sanki onun olur. İkisini de kucağına alıp bağrına basar. Allah'a binlerce şükür der.

Cevherî, Vasit'taki eşi aklına geldikçe ağlar. Bunu gören Perikızı ona acır ve ertesi günü onu göndereceğini müjdelir. Ertesi gün bin akçe altın harçlık verir. "At gövdesi gibi vücuda sahip bir beyaz kuş gelir. Peri kızı ona, kocası Cevherî'yi gösterip onu Vasit şehrine götürmesini ister.

Yolda kuş yorulur ve Cevherî'yi yere bırakıp gözden kaybolur. Bulunduğu yere dört gözü ve dört eli olan bir ihtiyar gelir. Cevherî onu görünce ürker. İhtiyar, "Ümrân Şehri bu yere yakındır. Bir gece benim misafirim ol. Bu koyunların hepsi benimdir, lâkin ben ihtiyarladım. Eğer benim yanımda kalırsan bu koyunların hepsini sana veririm. Yok gitmek istersen sabah erkenden seni yolcu ederim." der. İhtiyar, koyunları çağırır, koyunlar gelir.

Koyunları alıp bir dağın önüne giderler. Dağın dibinde bir mağara vardır. İkisi birlikte mağaraya girerler. Koyunlar da mağaranın içine doğru gidip kaybolurlar. O mağaranın köşesinde bir mağara daha

vardır. O mağaraya da girince kendisi gibi 40 âdemoğlu daha görür. Bazıları ihtiyar, bazıları delikanlıdır. Her birinin elinde ve ayağında, boynunda zincirler vardır. Bunları görünce şaşırır. Çoban onu yanına çağırır: “Burada on gün kadar otur, yiyip içip şişmanla.” der. Onu zincirli ademlerin yanına bırakır. Sonra oradan bir delikanlı alıp başını keser ve postunu yüzer. Cevherî’nin bu hali görünce aklı başından gider. Aklı başına gelince o zincirli adamlardan biri ona; “Bu miskin ve zalim adamın tuzağına nasıl düştün?” diye sorar. Biri de der ki onun adı Kürrediv’dir. Âdem kılığına girmiş biridir. Bu koyunları ademleri tuzağa düşürmek için saklar.”

Cevher Allah’a kendisini devin elinden kurtarması için dua eder. Bu sırada Çoban dev, elinde bir tekneyle gelir. Getirip mağaranın ortasına koyar. Bir çuval un getirip hamur yapar. O hamuru taşın üzerine bırakıp ateş yakar. O leşi meydana getirerek karnını yarar işkembelerini çıkarıp atar. Yüreği ile ciğerini alıp o leşi ağaca çeker. İki küp şarap getirip yüreği ve ciğeri yer.

Haccac ağlamaya baslar. Cevherî anlatmaya devam eder.

Bir kalıp peynir ve yirmi kadar ekmek, birkaç soğan getirip bu ademlerin önüne koyar. Ademlerin hepsi canlarından ümidi keserler. Birbirleriyle helalleşip âh vâh ederler. O zalim o kadar şarap içer ki mest olup yatıp horuldamaya başlar, Cevherî, bunu fırsat bilir ve “Bismillah!” diyerek bütün kuvvetiyle çalışa çalışa zincirden kurtulur. Kenarda duran şişleri alıp ateşe koyar. Tülbendi ile kızgın şişleri alıp Kürrediv’in iki gözüne sokar. Dev acı ile uyanır, Cevherî’yi aramaya başlar Cevherî, koyunların arasına saklanır ve ertesi gün kestiği bir koyunun postuna bürünerek ertesi gün diğer koyunlarla birlikte dışarı çıkar. Dev, onu kovalarsa da yakalayamaz ve bu sırada kafasına düşen taş onu helak eder.

Cevherî: “Ondan kurtuldum” der. Yüzünü gözünü toprağa sürerek Allah’a dua eder. Cevherî ile birlikte mağaradaki âdemler de kurtulurlar. Cevherî’ye teşekkür ederler. Her gün bir su kenarında günde dört koyun kesip yerler. Bu hâl ile 26 gün giderler. Sonra Kırvenzemin adındaki bir şehre ulaşırlar. Her bir koyunu bir altına satıp 3000 altın kazanırlar. Oradan ayrılıp 25 gün sonra Basra şehrine varırlar. Gittikleri şehirde o şehirden olan esirleri bırakıp yola devam ederler.

Cevherî, nihayet Vasıt şehrine ulaşır. 19 senedir bu şehirden ayırdır. Doğruca evine gider. Hanımı onu zor tanır. O sırada elindeki ışık söner. Cevherî dükkânın birinden ışık almak için oradan ayrılır. Elindekini yakmaya çalışırken onu hırsız sanarak yakalayıp zindana atarlar. Zindanda 12 hırsız daha vardır. Cevherî'nin üzerindeki altınları alıp oradan kaçarlar.

Cevherî, Haccac padişaha dönerek; "Benim çektiğim bu çileleri kim çekmiştir? Bendenize olan zulüm dünyada kime olmuştur?" der. Haccac'ın gözlerinden yaşlar dökülür. Haccac; "Ey Selim! Allah seni benden ayırmasın." der. Sonra Haccac'ın emri üzerine iki donanmış at, yüz bin altın verirler. Daha sonra da Selim'in evine adamlar gönderir, kocasının sağ olduğu müjdesini verir.

Selim, evine gelir, eşi ile hasret giderir. Aradan zaman geçince Selim-i Cevherî'nin bir oğlu olur. Çocuğun adını İshak koyar ve kurban keser. Bir zaman sonra Selim'in hatırına Perikızı gelir. Selim-i Cevherî o kızın öğrettiği bir duayı okur. O an bir beyaz kuş görülür ve aşağı iner, silkinir. Selim, yanına varır ki bu, periler padişahının oğlu, zevcesinin kardeşidir. Eşine, kendisini götürmeye geldiklerini söyler. Eşi ağlar. Selim, periler padişahının oğluyla gider. Yatsı namazı vaktinde periler padişahının kızının yanına ulaşır. Zevcesi ve iki oğluyla hasret giderir.

Selim'in yaşı kemale erer, saç sakalı ağarır. Peri kızı vücuduna bir yağ sürer, bir miktar bekledikten sonra dökülen saç, sakalı siyah olur. Selim, peri kızını ve iki çocuğunu alarak Vasıt şehrine gelir. Peri kızı Selime'nin hatununu alıp bir yere götürüp ona da o yağdan sürer. O da gençleşir. Selimi Cevherî 140 sene, emmi kızı olan eşi 120 sene yaşar. Perikızı 140 yıl yaşar. Üçünün mezarı Vasıt şehrinin kenarındadır. O şehre giden gezen seyyahlar: "Her kim orada dua ederse kabul olur" derler.

Kaynakça:

Karademir, Mahmut, *Halk Hikâyesi Külliyyatı, Selim-i Cevher-i Zeynelasnâm Duhter-i Şüh-ı Keşmir Seyfûlmülûk Yahyâ-yı Bermekî, Erzurum, 1993, s. 3-92, (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).*

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, 256 s.

SELİM ŞAH

Azerbaycan'a anlatılan halk hikâyesidir. Hikâye metni manzum ve mensur yapıya sahip olup Ehliman Ahundov'un yayımladığı Azerbaycan Dastanları Beş Cildde adlı kitabın üçüncü cildinde kayıtlıdır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Selim Şah, Müneccimler, Vezir, Efruz, Muhammet, Yahya, Tacir, Değirmenci, Tacir Saleh, Avcı gibi isimler vardır. Mekân olarak da Yemen karşımıza çıkar.

Hikâyede tahtını kötü niyetli vezirine kaptıran, iki oğlundan ve eşinden peş peşe ayrı kalan ve sonunda dürüstlüğü neticesinde tekrar şahlık makamına, eşine ve çocuklarına kavuşan bir şahın hikâyesi anlatılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Yemen'de Selim adında bir şah vardır.

Selim Şah rüyasında bir ejderhanın gelip tahtına oturduğunu görür. Rüyasını müneccimlere yorumlatır. Müneccimler Selim Şah'ın rüyasının kötü olduğunu, tahtı birine bırakıp kırk günlüğüne seyahate çıkmasını söyler. Selim Şah pek sevmediği bir vezirini tahta getirerek kırk gün Yemen'den uzaklaşır.

O yokken veziri, onu halka karşı kötüler, halkı Selim Şah'a karşı kışkırtır. Selim Şah Yemen'e dönünce veziri tahtı ona vermez, halk artık Selim Şah'ı istemez. Vezir, Selim'i ve ailesini Yemen'den atar.

Selim Şah eşini ve iki oğlunu alarak yola düşer. Nereye gideceklerini bilmeden giderken önlerine bir nehir çıkar. Nehri geçerken Selim Şah'ın büyük oğlu suya kapılıp kaybolur. Selim Şah, eşi Efruz ve küçük oğlu Yahya karşıya geçerler. Selim Şah ve Efruz küçük oğullarını bırakıp nehrde kaybolan Muhammet'i aramaya başlarlar. Çok arasalar da Muhammet'i bulamazlar. Yahya'yı bıraktıkları yere dönerler, ancak küçük oğulları Yahya da bıraktıkları yerde yoktur. Bu kez Yahya'yı

ararlar onu da bulamazlar ve kurdun kuşun kaçırdığı düşüncesiyle aramayı bırakıp üzgün bir şekilde yollarına devam ederler. Yorgun düşen Selim Şah ile Efruz, bir dağın eteğinde dinlenmeye koyuldular.

Bu sırada bir tacir, Efruz'u görüp ona âşık olur. Efruz'u Selim'den ayırmak için planlar yapar. Selim Şah'a kervanında bir tane kadın çalışan olduğunu, kadının yanına yardımcı aradığını, isterlerse Efruz'un çalışabileceğini söylerler. Çok ısrar edince Selim Şah, Efruz'un çalışmasını kabul eder. Tacir kervanına aldığı Efruz'u kaçıtır. Selim Şah çok arasa da Efruz'u bulamaz.

Selim Şah, çaresiz ve üzgün bir şekilde yürümeye devam eder. Yürüye yürüye bir şehre varır. O şehrin şahı ölmüştür. Adetlerine göre uçurdukları bir kuş kimin başına konarsa yeni Şah o olur. Devlet kuşu gelip Selim Şah'ın başına konar. Selim Şah yeniden Şah olmuştur. Ancak oğulları ve eşi için üzülmeye devam eder. Selim Şah yeni ülkesinde çok adaletli biri olur, fakirleri doyurur, yetimlere sahip çıkar. Kısa sürede tüm halk tarafından sevilip benimsenir.

Selim Şah'ın öldüğünü sandığı oğulları hayattadır. Nehre düşen oğlunu bir değirmenci kurtarmış ve bir süre bakmıştır. Şah'ın küçük oğlu Yahya'yı ise bir avcı bulmuş ve ona bir süre bakmıştır. Değirmenci ve avcı çocukları Şah'ın açtırdığı yetimhaneye verirler. Çocuklar yetimhanede yetişir. Büyüdüklerinde sarayda işe girerler.

Selim Şah'ın karısı Efruz ise tacir ne yaparsa yapsın onunla konuşmamaktadır. Efruz'u tacirin elinden Saleh isimli bir tacir alır. Saleh tacir, iyi bir adamdır. Efruz'la ülke ülke gezerek Selim'i arar ama bulamaz.

Bir gün Efruz, Saleh tacire bozdursun diye yüzüğünü verir. Yüzüğü Selim Şah'a gösterirler. Selim Şah, yüzüğün Efruz'a ait olduğunu anlar ve yüzüğün sahibini yanına çağırır. Saleh tacir, yüzüğün emanet olduğunu söyler. Selim Şah yanında çalışan Muhammet ve Yahya'yı Efruz'u çağırmak için gönderir.

Yahya ile Muhammet yol boyu konuşur, kaynaşır. Efruz'u beklerken birbirlerine hikâyelerini anlatırlar. Efruz anlatılanlara kulak misafiri olur ve onların kendi oğlu olduğunu hemen anlar. Delikanlılara da anneleri olduğunu söyler. Anne ve oğulları koyun koyuna yatar.

Saleh tacir gelip birlikte uyuduklarını görünce yanlış anlar. Muhammet ile Yahya'nın ellerini bağlayıp Selim Şah'ın huzuruna getirir.

Muhammet ile Yahya asılacakken Selim Şah, Muhammet'e kim olduğunu sorar. Muhammet'in verdiği cevaplardan Muhammet ve Yahya'nın oğlu olduğunu anlar. Efruz da saraya gelir. Böylece tüm aile bir araya gelmiş olur. Çocuklarla ilgilenen avcıyla değirmenciye para verilir. Efruz'a yardım eden Saleh tacir de sarayda ağırlanır. Efruz'u kaçıran tacir cezalandırılır. Tüm aile birlikte ve mutlu yaşarlar.

Kaynakça:

Ahundov Ehliman, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde*, Lider Neşriyat, C. III, Bakı, 2005, s. 226-241.

SEMED AĞA

Azerbaycan'da yaşayan Kaçak Samed'in maceraları ile ilgili destandır. "Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)", adıyla bir doktora tezi hazırlayan Sevtap Yazar, çalışmasında destan hakkında incelemeler yapmış ve destanın metnini kaydetmiştir. Yazar, destanın Âşık Şenlik tarafından oluşturulduğundan söz eder.

Elhan Memmedli tarafından derlenen destan kendi özel arşivindedir. Yapı itibarıyla mensur olmakla beraber destanın sonunda 11 heceli 9 dörtlük yer alır.

Destandaki hadiseler Çarlık Rusya'sı döneminde XIX. yüzyılın başlarında geçmiştir.

Destan Sevtap Yazar tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Semed Ağa, Borçalı bölgesinin Gasımlı köyünde yaşayan biridir.

Semed Ağa, bir gün bir generalle ve yakınları ile birlikte yemek yemektedir. General av köpeğini de masadan ayırmaz, köpeği baş köşeye oturtur yemek yedirir. Semed Ağa, hayvanın onlarla birlikte sofrada yemek yemesinden hoşlanmaz ve köpeğin boynunu keser. Bunun gören general, Semed Ağa'ya ağır sözler söyler. Bu sözlere tahammül edemeyen Semed Ağa, generali de öldürür. Bunun üzerine Çar hükümeti onu 12 yıllığına Sibirya'ya sürgüne gönderir. O da Sibirya'dan kaçır ve kaçır düşer.

O, sürgünden kaçıp Azerbaycan topraklarına geldikten sonra da başına bir belâ gelen, yurdundan kaçak düşen kişiler yavaş yavaş onun etrafında toplanırlar. Sonunda onun grubu on sekiz kişiyi bulur. (Hikâye boyunca da bu on sekiz kişinin birlikte hareket ettiğinden bahsedilir. Hikâyede isimleri verilen ve ünlerinden bahsedilen kaçaklar; Avdallı Kor İsmayıl, Mahmud oğlu, Çoyuş'un oğlu ve Mehralı'dır.)

Semed Ağa'nın sürgünden kaçma haberi, her yere yayılır. Haber Nikalay'a kadar gider. Bunun üzerine yüz elli, iki yüz atlı asker onları yakalamak için peşlerini düşerler. Ancak Semed Ağalar onlara üstün gelir ve kaçarlar.

Borçalılı Semed Ağa, kışın gelmesi ve Azerbaycan'da sürekli takip edilmeleri üzerine Türkiye'ye geçmeye karar verir. Türkiye'de Çıldır'ın Çamdıra denen bir köyüne gelirler. Orada yaşayan köylüler Semed Ağa'ya, onlara dokuz aylık kış döneminde bakabilecek güçlerinin olmadığını söylerler. Ona Ağrı Dağı taraflarındaki Çalali adlı adamın malını mülkünü çalıp getirmesini ve onunla geçinmesini söylerler.

Semed Ağa, adamlarını alıp Ağrı Dağı tarafına gider. Başta Çalali'nin malları olmak üzere o civardaki zenginlerin hepsinin varını yoğunu alıp, çoğunu öldürüp geri Çamdıra'ya döner. Casusun biri, Semed Ağaların Çamdıra'da Babakişi adlı adamın evinde olduğunu Kadı Efendi'ye bildirir. Kadı Efendi, onun sözlerine aldırış etmese de İstanbul'dan kendisini sınamak için gönderilmiş bir adam olabileceğini düşünerek adamın sözüyle hareket etmiş gibi yapıp Semed Ağaların üzerine gelir. Onlar, mücadele ederler, ancak iki taraf da birbirlerine zarar vermeme kararı almıştır. Bu yüzden boş yere göstermelik ateş ederler. Mücadelede kimseye bir zarar gelmez.

Kadı Efendi ile mücadelede Semed Ağa, Kadı Efendi'nin bilerek kendilerini öldürtmediğini anlar. Adamları ile birlikte Kadı Efendi'yi selâmlayarak kaçıp giderler."

Kaynakça:

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)*, İzmir, 2008, s. 158-160, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

SEMED VE ZEYNEB

Azerbaycanlı âşık, Haspolat Gülablı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Gülablı, Karabağlı olup meşhur Âşık Valeh'in soyundandır. Âşık Valeh'in babası Mehemed ile çağdaşı ve halası oğlu Kanber de âşıktır. Semed ve Zeynep hikâyesinden başka Talih ve Hakikat, Bahtıyar ve Letafet, Mahir ve Hasret, Valeh ve Taleh adında dört hikâye daha tasnif etmiş ve bunları Taleh ve Hakikat adlı kitapta yayımlamıştır (Bakı-1990). Semed ve Zeynep, manzum ve mensur yapıya sahip bir hikâyedir.

Semed ve Zeynep hikâyesinin özeti şöyledir:

Karabağ'ın Abdal Gülablı beldesinde tüccar Meşedi Memmet vardır. Meşedi Memmet, sayısız mal davara sahip merhametli biridir. Tek bir derdi vardır, yedi kızı olmasına rağmen oğlunun olmamasıdır. Kızlarını evlendirir ve yaşı elli olmuştur. Bundan böyle oğlunun olmayacağı kanaatine varır.

Bir gün evine Nahçıvanlı çiftçilikle uğraşan ve adı Dadaş olan birini misafir gelir. Bir oğlunun olduğunu ve zengin birinin kızına âşık olduğunu söyler. Kızı istediğini ve olumlu cevap aldığını ancak kızın babasının yüklü bir para istediğini uzun uzun anlatır. "El benim etek senin. Ya elimi kes ya eteğini." deyip Meşedi Memmet'den para ister.

Meşedi Memmet, Dadaş'a 1100 tümen altın para verir. Bu paranın 100 tümenini düğüne harcamasını, 1000 tümenini de süt parası vermesini söyler. Onun bu iyiliğinden bir yıl sonra Meşedi Memmet'in bir oğlu olur. Kurbanlar kesilir, adaklar dağıtılır, büyük ziyafet verilir. Oğlanın adını Semed korlar.

Semed yedi yaşında gelince, Meşedi Memmet, sarayında sazlı-sözlü bir meclis düzenler. Eğlence sırasında saz çalan âşıklar Semed'i çok etkiler. Babasına, kendisinin de saz çalmak istediğini ve âşığın saz öğretmek istediğini söyler.

Babası vazgeçirmek isterse de Semed, inadından vazgeçmez. Meşedi Memmet, Âşık Mansur'u beş yıl evinde tutar. Bu müddet zarfında Âşık Mansur, Semed'e saz dersi verir. Semed, sazı ustalıkla çalar hale gelir. Babası, bu defa Şuşa Kalesi'nde yaşayan Molla Şükür'ün yanına götürür ve oğluna bildiklerini öğretmesini ister. Semed sekiz yıl da Molla Şükür'den ders alır.

Molla Şükür'ün on yedi yaşında Zeynep adında bir kızı vardır. Samed içten içe onu sever. Bir gün fırsatını bulup Zeyneb'e âşık olduğunu söyler. Zeyneb'in de Samed'te gönlü vardır. Bir yıl kadar sevgilerini başkalarından gizlerler. Molla Şükür, bir gün bunların birbirini sevdiğinden haberdar olur. Aynı gün Samed'i evinden kovar.

Evine gelen Samed, annesine ve babasına olup biteni söylemez, yemeden içmeden kesilir. Meşedi Memmet, oğlunun bu hâline üzülür, ona sarılıp ağlar. Samed, değişlerle durumunu anlatır. Meşedi Memmet, yanına birkaç adam alıp Molla Şükür'e dünür gönderir, ancak Molla şükür dünürçülere olumsuz cevap verir.

Bunu öğrenen Samed, Molla Şükür'ün bir kardeşinin olduğunu, belki onun yardım edebileceğini düşündüğünü bir kâğıda yazıp evden uzaklaşır. Doğruca Şuşa Kalesi'ne gider. Molla Şükür'ün evden çıkmasını bekler. Uygun zamanda Zeynep'le görüşür. Bu arada Molla evine gelir. Bunları sarmaş dolaş vaziyette görür. Kızını döver ve evden çıkıp doğruca Karabağ hanı Penah Han'ın yanına gider, durumu anlatır. Padişah, adamlarını gönderip Samed'i yakalatır ve zindana atar.

Bu arada Meşedi Memmet, oğlunun arkasından Şuşa'ya gelir. Meydanda kalabalık görür. Meğer Samed o gün hanın emri ile asılacaktır. Samed, eli kolu bağlı meydana getirilir. Meşedi Memmet, Penah Han'ın ayaklarına kapanır, onu affetmesini ister. Han, merhamete gelir ve canını bağışladığını, ancak yedi yıl Erdebil'de sürgün yaşama cezası verir. Muhafızlar, Samed'i Erdebil'e götürürken, yolları Zeyneb'in evleri önünden geçer. Samed ve Zeynep acı ile birbirlerine deyiş söylerler. Daha sonra Abdal Gülablı'dan geçerken, şehir halkına da duygularını dile getiren deyiş söyler.

Samed, Erdebil'de gezip dolaşacak, ancak her pazartesi günü gelip yetkililere görünecek; şayet suiistimal ederse yedi yıl zindan hapsine tabi tutulacaktır.

Samed, bir lokantaya gidip karnını doyurur. Derdini soran lokanta sahibi Sefer'e durumunu anlatır. Sefer, Samed'e eğer isterse, para vermeden yedi yıl boyunca yemekhanesinde kalabileceğini söyler. Samed kabul eder. Erdebil'de günden güne şöhreti yayılır.

Samed, Şuşa'ya giden Ali ismindeki bir tacire Zeyneb'e götürülmek üzere bir mektup verir. Ali, mektubu Zeyneb'e verir ve onun verdiği

mektubu de Semed'e getirir. Bu arada Semed, Erdebil'de üç yılını tamamlar.

Bir gün Erdebil Han'ı oğluna düğün yapar. Semed de Sefer ile bu düğüne iştirak eder. Düğünde bir sıra hâlinde Erdebil âşıkları, bir sıra hâlinde de Tebriz âşıkları dizilirler. Karşılaşmalarda Tebrizli âşık Cafer üstün gelir. Erdebil hanının izni ile Semed meydana çıkar. Han, "Sen de Erdebillisin! Eğer bu meydanda Âşık Cefer'e üstün gelersen, seni azat edeceğim. Ayrıca, Penah Han'dan seni muradına erdirmesini rica edeceğim. Şayet yenilirsen yedi yıl da benim emrimle Erdebil'de kalacaksın." der. Semed "Ey baht, senden medet!" deyip sazına sarılır. O sırada Karabağ hanı Penah Han da düğüne gelir. Karşılaşma başlar. Uzun karşılaşma sonrası Semed, Tebrizli Âşık Cafer'e üstün gelir. Tebriz âşıklarının sazlarını alıp, Erdebil âşıklarına verir. Penah Han ve Erdebil Hanı, Semed'e kırkar kese altın verirler. Ayrıca Penah Han, muradına erdireceğine dair Semed'e söz verir.

Ertesi gün Semed, dostlarıyla vedalaşıp Penah Han'ın kafilesine katılıp Erdebil'den ayrılır. Şuşa'ya gittiklerinde Semed, Zeyneb'e bir mektup gönderir, o da kendisini hâlâ sevdiğini ifade eden bir cevap yazıp Semed'e gönderir.

Penah Han, bunun üzerine, Molla Şükür'ü yanına çağırır. Kızını Semed'e vermesini ister. O da mecburen kabul eder.

Semed, Abdal Gülablı'ya gelir. Bu sırada babası hasta olmuş, yatağa düşmüştür. Oğlunu görünce dizine takat, koluna kuvvet gelip ayağa kalkar.

İki sevgili için dillere destan bir düğün yapılır.

Kaynakça:

Aşık Haspolat Gülablı, *Taleh ve Hekiket*, Bakı, 1990.

SEMED'LE SAVAD

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olun hikâye metni, Hüseyin İsmayılov ve Raziye Kuliyeva'nın yazdıkları 2004 yılında Azerbaycan

Folkloru Antologiyası (Gencebasar Folkloru) adlı serinin 9. cildinde yayımlanmıştır. Bu metin, Tovuz ilçesinin Elibeyli köyünden olan birlikte hazırladığı Azerbaycan Folkloru Külliyyatı'nın 24. cildinde kaydedilmiştir. Aynı metin İsmaylov, Hüseyin-Eziz Elekberli'nin hazırladıkları Azerbaycan Folkloru Külliyyatının 24. cildinde de yayımlanmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Semed, Savad, Asker Ağa, Hasan Han, Âşık Fatma, Selim Han, Ağarza Han, Perzad Hanım, Baygu Hanım, Âşık Velirza, Cemal Han oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eyyam eski Şemsettin ilçesinin Öysüzlüyü köyünde, Asker Ağa adlı zengin bir adam vardır. Bu ağa, çok merhametli ve adildir. Herkes onu sever.

Ağanın oğlu Semed, on altı yaşına gelir. Boylu poslu ve bıyığı yeni terlemiştir. Ağalık işlerine meraklı değildir. Bu da Asker Ağa'yu utandırır.

Bir gün Asker Ağa, uzak seferden döner. Semed, hemen babasının önüne çıkar. Ağa; "Oğlum at çok terlemiştir. Birine ver de gezdirip terini soğutsunlar." der. Oğlan cariyelere buyurmak yerine kendi götürür.

Oğlan, atı gezdirir. Ona, ot yedirmek ister. At, ot yemek istemez. Oğlan, atların hâlini anladığından onu uykuya götürür. Götürürken yolu kaybeder. Nereye gideceğini bilemez. Karşısına çıkan bir ihtiyardan yardım ister. O da Semed'i bir saraya götürür.

İçeride beyaz halının üzerinde beyazlı bir adam oturmaktadır. Adam ihtiyarın efendisidir. İhtiyar, efendisine "Oğlana kısmetini ver de oğlan yoluna gitsin." der. Adam, oğlana bir cam vererek yemesini ister. Semed'i birden ateş basar. Dudağı çatlayarak ağzını kan bürür. Adam, bunun aşk camı olduğunu söyler. "Hil şehrine git, Hasan Han'ın kızı Savad'ı buta verdim, seni de Savad'a verdim." der. Adam, birden gözden kaybolur.

Semed, irkilerek uykudan uyanır. Ne saray vardır ne de cam. Akşam olunca Asker Ağa, oğlunu sorar. Daha gelmediğini söylerler. Tüm atlılar, Semed'in gittiği yöne doğru giderler. Orada Semed'i yatar vaziyette görürler. Dudağındaki kanlar köpük köpük olmuştur.

Adamlar Samed'i eve getirirler. Her taraftan hekimler getirilir. At sürekli saldırır. Kerbelalı İbrahim gelerek; "Bu oğlanın bir şeyi yok, üç günde kendine gelir!" der. Oğlan başına gelenleri sazı ile anlatır. Sonra dünya için bir şiir söyler, herkesin takdirini kazanır.

Beri taraftan Savad Hanım, gördüğü gündüz rüyasında gördüğü Samed'in yolunu gözler. Derdini kâğıda yazdırıp simurg kuşunun ayağına bağlayıp kuşu uçurur.

Samed düşünceli olarak bahçede gezerken simurg gelir. Samed, kuşun ayağındaki mektubu alıp okur. Cevabını yazıp mektubu kuşun ayağına bağlar, kuşu uçurur.

Samed, tek düşüncesi vardır Savad'ı görmektir. Zorla da olsa babasından ve annesinden izin alıp yola koyulur. Epey yol gittikten sonra Selim Han'ın sarayına gelir. Samed'i Selim Han'ın huzuruna çıkarırlar. Samed, kendini tanıtır. Selim Han, onun Âşık Fatma ile karşılaşmasını ister. Güçlü bir âşık olan Fatma ile Samed'in karşılaşması çok çetin olur. Sonunda Samed, Âşık Fatma'yı mat eder, sazını alır. Meclis dağılır.

Diğer taraftan Ağarza Han ile Yahudi kız düğün hazırlıklarına başlarlar. Düğün için âşık ararlar. Selim Hanın evinde çok iyi bir âşığın olduğunu duyarlar. Selim Han'a mektup yazarlar. Han, Samed'den düğüne gitmesini ister. Samed'de kabul eder. Han onun yanına adam katıp yolcu eder.

Samed, düğün evine vasıl olur. Ağarza Han, Samed'in karşısına önce Âşık Fatma'yı çıkarır. Fatma, Samed'den çekinir. Bunun üzerine Han, Âşık Gülmemmed'i bulup getirtir. Gülmemmed, Samed'e karşılık veremez ve meclisi terk edip gider. Üçüncü olarak Samed'in karşısına Âşık Velirza'yı getirirler. Âşık Samed'le Âşık Velirza deyişmeye başlarlar. Âşık Velirza kapalı ayağa cevap veremez. Âşık Velirza başını öne eğerek. Ağarza Han; "Sazını Samed'e versin." diye emir verir. O vakit Âşık Fatma, araya girer ve "Bu ayağı açmak mümkün değildir." der. Âşık Samed, ayağı açar, şiiri devam ettirir. Âşık Velirza, sazını Samed'e verir.

Bu sırada mecliste olan Hasan Ağa'nın adamları gelip durumu Savad'a anlatırlar. Savad, erkek elbiseleri giyerek âşığı Âşık Hatun'u da yanına alıp Ağarza Han'ın saz meclisine gider. Yolda Âşık Hatun'un

amcasının kızı Baygu Hanım'da konaklarlar. Baygu hanımın kızı Hırda, Savad'ı erkek elbisesiyle görür ve ona âşık olur. Annesine, "Eğer beni bu oğlana verip evlendirmezsen canıma kıyarım." der. Savad'la Âşık Hatun, daha sonra kendilerine elçi göndereceklerini söyleyip Baygu Hanım'ın evinden ayrılırlar.

Ağarza Han'ın meclisinde Samed'e, bir âşığın geldiğini haber verirler. Âşıklar karşı karşıya gelince birbirlerini tanır, ancak belli etmez. Değişmeye başlarlar. Bu arada Baygu Hanım'ın kızı Hırda da Savad'ın peşine düşüp düğüne gelmiştir. Savad'la değişmek ister. Değişirler. Savad, ne dese de kız susmak bilmez, aklına geleni söyler. Savad, Âşık Hatun'a işaret eder. Hatun, kıza Savad'ın erkek olmadığını, Hasan Ağa'nın kızı olduğunu, sevgilisi Samed'le görüşmeye geldiğini söyler. Âşık, Hatun kızı gönderir.

Ağarza Han, Âşık Samed'i takdir eder ve ona istediği her şeyi verebileceğini söyler. Han, kabul eder.

Savad, tacı takarak başa geçer. Cellât çağırır. Ağarza Han'ın başının vurulması emrini verir. Han, şaşırır ve bunun sebebini sorar. Samed de "Ya öleceksin ya da dininden döneceksin." der. O da "Dinimden dönersem kız benimle evlenmez." der. Savad, "Sen dön, ben kızı Yahudilikten döndürürüm." der. Adam razı olur. Han, bir kâğıda İslâm'ın beş şartını yazar ve Kelime-yi şehadet getirip Müslüman olur.

Düğün tekrar başlar. Ağarza Han, sevdiğine kavuştuğu için mutlu olur. Savad, Samed'in kulağına eğilerek babasının ahdinin olduğunu sarayın güreşçisiyle güreşmesi gerektiğini, öğleden sonra, sarayın yakınında onu bekleyeceğini söyler. Düğün dağılır. Savad'la Âşık Hatun gider.

Samed, Savad'ın sarayına gider. Onu Hasan Han'ın huzuruna çıkarırlar. Samed, kendini tanıtır. Han, Samed'in namını duyduğunu söyler. Sazını alıp sanatını göstermesini ister. Samed, saz çalıp değişir okur. Han, bundan çok memnun olur. Sayat Hanım gelir. Savad'ın biraz da kendileri için söylemesini ister. Samed giderek onlar için söyler. Savad'la Samed değişip dertlerini söylerler. Dinleyenler arasında bulunan Cemal Han adlı kişi Savad Hanım'ı alacak olan kişinin pehlivanla güreşmesi gerektiğini söyler.

Ertesi gün, herkes meydana toplanır. Semed, pehlivanı görünce korkar. Allah'a niyaz eder. Birden karşısında daha önce yardımlarını gördüğü pir, peyda olur. Pehlivandan korkmamasını güreşmesini söyler. Semed cesaretlenir ve bir hamlede pehlivanı yere vurur. Ağalar, başına altın, para ve değerli eşyalar dökerler. Semed, bunların hepsini pehlivana ve yanındakilere verir.

Hasan Han, kızını vermek istemez. Ağalar, Hasan Han'ı ikna ederler. Kırk gün kırk gece düğün olur.

Semed'in aklına kendi ailesi gelir. Savad'a da söyler. O da "Erkek nerdeyse, kız ordadır." der. Ancak babasıyla kızının gitmesine razı olmaz. Semed, ailesini görmek için tek başına yola çıkar. Zor zamanda karşısına çıkan pir yine peyda olur ve Semed'i kısa zamanda memleketine getirir.

Sağ salim gelmesi üzerine kurbanlar kesilir. Semed, annesine babasına başından geçenleri anlatır. Bir hafta sonra geri döneceğini söyler.

Semed, Hil şehrine gittiğinde Savad'ın cenazesi ile karşılaşır, dünyası yıkılır.

Kaynakça:

İsmayılov, Hüseyin-Raziye Kuliyeva, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası (Gencebasar Folkloru)*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor Enstitüsü Yay., Bakı, 2004, C. IX, s. 421-457.

İsmayılov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, C. 24, Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstitutu Yay., Bakı, 2011, s. 241-288.

SEMETEY

Kırgız destanıdır. Manas'ın oğlu olan Semetey'in maceralarını ihtiva eder. Hacmi, şekli, olayları verme üslubu bakımından halkın sözlü yaratıcılığının en üst seviyesindedir.

Semetey'in bir bölümü (3617 mısra), 1925 yılında Moskova'da E. Arabaoğlu tarafından derlenip yayımlanmıştır. Bu çalışma, Sovyet Birliği zamanında yapılan ilk metin neşridir. Semetey Destanı'nın

Kırgız İlimler Akademisi El Yazmalar ve Yayımlama Bölümü Vakfı'nda 30 eşmetni vardır. Bunların arasında Togolok Moldo, Şapak, Canıbay, Bağış, Cakşılık, Moldobasan, Sayakbay, Mambek, İbirayım v.b.'den derlenen eşmetinler önemlidir.

Manas Destanı "Manas", "Semetey", "Seytek" olmak üzere üç bölümdür. Büyük Manasçılar her üçünü de anlatır. Bunun yanında Semetey destanını söylemeyi meslek edenmiş dastancılar vardır ve bunlara Semeteyciler denilmektedir. Bunlardan en meşhuru Nazar Bolot Uulu (1835-1893)'dur. Sesi güzeldir. Çonbaş, Keldibek ve Akılbek gibi ünlü destancıardan ders almıştır. Diğer önemli Semeteyciler içinde Dıykanbay (1873-1923), Canıbay Kocekov (1869-1942), Cakşılık Sarıkov (1880-1934), Dunkana Koçukeev (1886-1981), Sagımbay Orozbekov (1867-1930), Karıboz uulu Keldibek'in (1800-1888), Şapak İrismendeev (1863-1956) sayılabilir.

Manas-Semetey-Seytek birbirini tamamlayan üç destan hâlinindedir. Bu durum Kırgız destanlarında sıkça karşımıza çıkar. Kurmanbek-Seyitbek-Şırdakbek, Töştük-Coodarbeşim-Moldocaş bu neviden destanlardır.

Destanda kahramanlık motifi güçlüdür. Semetey daha baştan er, aslan, kaplan gibi kahramanlık vasıflarıyla nitelendirilir.

Semetey, Talas'a geldiğinde sadece tabiat görüntüsü değil onunla birlikte diğer hayat durumları da farklılık gösterir. Yan taraftan kara kaplan, bir taraftan kurt, Önünden Almambet, Çubak, Sırgak gibi bahadırların ruhları karşılar. Bu tasvirler, esere masal özelliği katar.

Bunun gibi destanın sonunda kayıplara karışan Semetey'in tekrar halkına dönmesi, hayali olmakla beraber gerçek kabul edilir. Kanikey'in meme sütü, Semetey'i konuşturup, gözlerini açar.

Semetey'in özeti şöyledir:

Semetey, Manas ve Kanikey'in oğludur. Başlangıçta çocukları olmayan Manas ve Kanikey çocuk sahibi olmak için çareler ararlar. Kanikey, rüyasında bir ihtiyar görür, ihtiyar çocuğu olması için dua eder. (Farklı eşmetinlerde boy yöneticisi olan Koşoy onun oğlu olması için dua eder, şayet dedikleri çıkarsa adını Semetey koyması ister.) Bu

arada Manas, büyük savaştan döndükten sonra Hacc'a gitmeyi düşünür ve bu fikrini halkına söyler. Kanıkey, rüyasında altın ipli beyaz atmaca gördüğünü söyler, bunu hayraü yorumlamaz ve Manas'ın bir yıl hiçbir yere gitmesini istemez.

Manas, Kanıkey'i kırmaz, bir yıl evde kalır. O sırada Semetey dünyaya gelir. Müjdeli haberi duyan Manas, sevincinden bayılır. Semetey, sağ elinde kara kan, sol elinde de sarı zehir olduğu halde doğar.

Manas, oğlu olunca ülkenin dört bir tarafındaki insanları davet eder. Aykoco adlı bir ihtiyar, Koşoy'un dediği gibi çocuğun adını Semetey koyar.

Bu arada Semetey'in babası Manas vefat eder. Aradan kırk gün geçer. Abıke Bakay'a gidip "Manas'ın yerine sen geçeceksin." der. Fakat Bakay, bunu kabul etmez. Bakay kabul etmeyince Manas'ın yerine Köböşhan geçer. Cakıp ile Köböş, Manas'ın eşi Kanıkey'i Abıke ile evlendirmek isterler. Bunu bildirmek üzere Tazbaymat'la Kırgınçal'ı Kanıkey'e gönderirler. Kanıkey'e bunu söylediklerinde Kanıkey çok kızar, bıçakla Tazmaybat ve Kırgınçal'ın üstüne yürür, Tazmaybat'ı yaralar. Tazmaybat bunu Kübüş ile Cakıp'a söyler. Köböş, bu haberi duyunca çok sinirlenir ve Kanıkey'i öldürmek üzere yola çıkar. Kanıkey bunu duyunca çok korkar, yardım edecek kimse olmadığından çaresiz kalır. Köböş, Kanıkey'in sarayına hücum eder ve her şeyi yerle bir eder. Tam Kanıkey'in başını keseceken Manas'ın çok sevdiği akıncılarından biri olan Şuutu araya girer ve Kanıkey'i kurtarır.

Köböşhan, Manas'ın sarayını, malını, mülkünü insanlara dağıtır. Düşmanların kötü niyetini bilen Kanıkey ile Çıyırda beşikteki küçük Semetey'i alıp Buhara'ya babası Temirhan'a gitmek ister. Hazırlığını yapıp, yola çıkarken Manas'ın baş veziri olan Bakay'a haber verir. Bakay da onların Buhara'ya gitmesini doğru bulur ve bunlara iki at verir. Gelin kaynana Temir Han'ın yaylasına gelirler. Burada Kanıkey, kardeşi İsmail ile karşılaşır. İki kardeş kucaklaşıp ağlaşırlar. İsmail, yeğeni Semetey'i törenle evlat edinir. Kanıkey ile İsmail aralarında anlaşır. Semetey'e gerçek annesi ve babası hakkında hiçbir şey söylenmez. Bu anlaşmaya göre Semetey kendisini Temir Han'ın oğlu, annesini ise ablası olarak bilir. Kanıkey ile Çıyırda altı günlük zahmetli yolculuktan sonra Buhara'ya ulaşır.

Semetey Ismayıl'ın elinde babasının Manas, memleketinin Talas olduğunu öğrenmeden büyür, on iki yaşına gelir. Bütün özellikleriyle Manas'a benzemektedir. Buhara şehrinde onun gibi yaramaz bir çocuk daha görülmemiştir. Onun yaramazlığından bütün Buhara halkı bıkar. Aksakallar ve hocalar, Temirhan'ın huzuruna gelip Semetey'in yaramazlığından herkesin bıktığını, onu durdurmasını söylerler. Temirhan; "Ona babasının Manas olduğunu söylemeyin." der. Sonra kendi içinden, eğer babasının Manas olduğunu başkasından duyarsa, bana çok darılır. Ona altın taç giydirip altın tahta oturtup han yapayım. Memleketin babası olursa, yaramazlık yapmaz." diye düşünür ve bunu diğer hanlarına söyler.

Temir Han, on iki yaşını dolduran Semetey için, bir toy düzenler. Her bir boyun yiğitleri at yarışı için meydana toplanır. Semetey de annesi Kanıkey'in yetiştirdiği Taytoru adlı ata biner. Yarışta Semetey'in atı Toytoru altmışıncı at olarak yarışırken, Kanıkey'in duası üzerine ölmüş Kırgız kahramanları Almambet, Şırgak, Çuvak, Bakay ve Manas'ın ruhlarının yardımıyla yarışı kazanır. Semetey, ödül olarak aldıklarını halka dağıtır.

Kobaş, Manas'ın ölümünden sonra eşi Kanıkey ile oğlu Semetey'in ormanlarda ve çöllerde kaybolarak öldüğü inanışına artık inanmaz. On iki yıl boyunca hâkim olan bu inanışın yanlış bir inanış olduğunu sezer. Kobaş, Sarıtaç adlı bir genci Semetey'i bulup nereye gittiğini söylemesi konusunda sıkıştırır. Sarıtaç Semetey'in nerede olduğunu bilmediğini söyleyince, Kobaş onu Cakıp'a köle olarak verir. Sarıtaç buradan kaçarak kömürcülerin başkanlığını yapar ve bir yandan da Semetey'in büyümesini bekler. Bakay Alp de Semetey'e gerçekleri söylemek için onun on iki yaşına gelmesini bekler.

Halkarasında büyük bir düğün yapılır. Düğünden sonra avlanmaya çıkan Semetey, Sarıtaç ile karşılaşır. Sarıtaç'a "Sungurumu yakalayıp ver, yoksa seni gebertirim." diye bağırınca Sarıtaç Semetey'e "Bana böyle davranacağıma, babanın ölümüne neden olan Konurbay'dan öcünü al." der. Sarıtaç'dan bu sözleri işiten Semetey, ondan tüm gerçekleri öğrenir. Sarıtaç, Semetey'e: "Manas'ı ben öldürmedim, Kongurbay öldürdü. Babanın malını Abike ile Köböş bölüştü. Annenle birlikte sen Temirhan'a kaçıp geldiniz ve Temirhan'a seni evlat olarak verdi." der.

Av sırasında Sarıtaz'dan herşeyi öğrenen Semetey, öğrendiklerinin etkisiyle ölü gibi yatar. Dedesi sevgili torununa adaklar adayıp, yalvarır. Semetey bir müddet sonra atına binip, "Öz yurdumu bulacağım" diye evinden çıkar. Annesi Kanikey, "Oğluma bunları kim dedi?" diye hayıflanırken oğluna dönerek "Talas'a vardığında babanın dostu olan Alp Bakay'ın yanına git. Oradaki ezeli düşmanlarımız Cakıp, Kobeş, Abeke ve onunla iş birliği yapan savaşçı erlere karşı kendini koru. Babanın türbesini ziyaret et. Yolun açık olsun evladım" deyip oğlunu yolcu eder.

Semetey, tepeler ve bozkırlar aşar. Çıyırık ve Salar ırmaklarını geçerek Kırgız ülkesine ulaşır. Talas ırmağı görünür. Semetey Üç-koşoy denilen yere geldiğinde on iki seneden beri bekleyen köpek Kumayık'ı görür, babasını hatırlar, ağlayarak Kumayık'ı kucaklar. Bir kısarak keserek köpeği doyurur. Daha sonra babasının türbesine gider. Keng Ak Çiy denilen yere geldiğinde babası Manas'ın türbesini görür ve Kur'an-ı Kerim okuyarak dua eder. Türbesinin üzerindeki Kongurbay ve Çin, Kalmaklarla savaşan Manas'ın resimlerine bakarak annesi Kanikey'in zekiliğini ve çalışkanlığını anlar.

Türbenin yanında hayvan otlatan Bakay Alp'ı görür. Bakay Alp ona kim olduğunu sorar. O da Bakay Alp'a "Manas'ın oğlu Semetey'im." der. Bakay Alp, hemen Semetey'in boynuna sarılıp, ağlamaya başlar. Semetey'in Talas'a geldiğini rüyasında gören Bölökbay, kırk akıncısıyla Semetey'i karşılar, bir atı kurban keser.

Bakay Semetey'i Yakup'un evine götürür. Cakıp ve Köböş; "Semetey huncını almak için gelmiş, bizim çocuklarımızı sağ bırakmaz. Yemeğine zehir katıp onu öldürün." diye Bakdöölöt hatuna emir verir. Fakat Bakdöölöt karşı çıkınca, bunu yapmazsa kendisini öldüreceklerini söylerler. Semetey ile Bakay gelince Cakıp, torununu çok özlemiş gibi davranır. Onlar için hazırlanan çadıra girerler. Yemekler getirilir. Semetey'e, "Büyüklerimin yanında ben içki içmem, siz için." diye gelen içkiyi dedesi Cakıp'a ikram eder. "İçkiyi bıraktım." diye o da içmez.

Bu hareketi gören Semetey'in aklına Bakay'ın söyledikleri gelir ve içkiye zehir katıldığını anlar. "Siz içmiyorsanız köpek içsin." der ve içkiyi köpeğe verir. Onu içen köpek anında ölür. Bunun üzerine Semetey, önündeki zehirli çay bardağını dedesinin kafasına döker. Dedesinin

sakalı dökülür. Ancak Semetey dedesi olduğu için onu öldürmeyip sağ bırakır.

Bakay, Manas'ın hazinesinin ve silahlarının nerede olduğunu anlatır. Babasının zırh, davul ve savaş gömleğini alarak Bakay ile Köböş'ten öç almaya gider. Köböş, Semetey'e iltifat etmez. Onun bu hareketine sinirlenen Semetey, Köböş ve Abeke'den, babası Manas'tan miras kalan mal-mülkü Kumayık, Akşumkar, Toybor, Akolpok, Akkelti, Bozkise'ye vermelerini ister. Abeke kabul eder, ancak Köböş karşı çıkar; "Senin talep ettiğin mal-mülk senin babanın değil benimdir." deyip kılıcını alıp Semetey'in üzerine yürür. Semetey, bir yumrukta onu yere devirir ve sonunda babasından kalan mal-mülkün hepsini alıp Buhara'ya döner. Kanıkey, Semetey'in dönmesine çok sevinir. Dedesi Temirbek kurbanlar keser.

Semetey, Talas'a göç edeceğini bildirir. Dedesi Temirhan, Semetey'i haklı bulur. Atı Aktulparla birlikte 1.000 atını Semetey'e verir. Semetey'i Şaatemir'in kızı Çaçıkey'le evlendirir. Semetey Buharalılarla vedalaşır birçok mal-mülkle Talas'a doğru yola çıkar. Uzun bir seyahatten sonra Talas'a vasil olur. Kanıkey, Talas'ı tekrar görünce sevincinden ağlar. Ana-oğul halkıyla buluşur ve çok sevinirler. Talas halkı, Manas'ın oğlu Semetey'i altın tahta oturtup han ilan ederler. Anası Kanıkey, Külçoro ile Kançoro'yu emzirir. Sağ memesini Külçoro'ya verdiğinde süt, sol memesini de Kançoro'ya verdiğinde kara kan çıkar. Bunu gören Kanıkey, Külçoro'nun Semetey'e iyi bir asker, Kançoro'nun da düşman olacağını anlar. Bu yüzden, Kançoro'yu küçükken öldürmesini Semetey'e söyler. Semetey; "Bunu nasıl yaparım, o babamın çok sevdiği bir dostunun oğludur." deyip, Kançoro'yu öldürmez.

Taşkentte yaşamakta olan Baymurza 95, yaşında vefat eder. Bakay, Kanıkey, Çıyırda, Camgırçı ve diğer adamlarını toplayan Semetey; "Abike ve Köböş'e haber gönderip çağırtalım, Baymurza'yı beraber defnedelim." der.

Bu sırada Abeke ve Köböş boş durmayıp Ümotoy, Buyakbek, Çınkoco ve birçok kimseyi toplayarak Semetey'e karşı savaşa hazırlanmaktadır. Elçi olarak gelen Tazmaybat'ın başını keserler. Bunu gören Sarıhan, Bakay'ın yanına gelip Abeke ve Köböş'ün birçok askeriyle geleceğini ve elçi Tazmaybayt'ın öldürüldüğünü bildirir. Nitekim aradan çok

geçmez, Köböş askerleriyle birlikte Semetey'in ordusuna saldırır. Semetey, Toyborul adlı atına binip gelen düşmanların karşısına büyük bir cesaretle çıkar.

Semetey savaşmadan önce saldırıya gelenlere; "Bana niçin karşı çıkıyorsunuz ben size Çin'den veya başka bir yerden gelmiş düşman değilim hepimiz aynı soydanız aynı millettiniz. Benim hatam varsa affedin. Ben Buhara'dan yeni geldim. Beni halka kötü göstermeyin." deyip barış yolunu ararsa da sözleri etkili olmaz, karşı taraf saldırıya geçer. Savaşın galibi Semetey olur. Cakıp ile Abeke'yi esir alırlar. Semetey, onları korkutmak için ağaca bağlayıp nişan alır, fakat Semetey'in attığı ok, yanlışlıkla Köböş'ün başına isabet eder ve Köböş ölür. Semetey, mızrağıyla Abeke'yi de öldürür. Kanıkey ve Çıyırdı da Cakıp'ı öldürür.

Semetey, kırk yiğidiniyanına alıp çin'e saldırmayı düşünür, ancak onların içinden Çıybıt, Koçkor, Adıbay, Kölboylor; "Siz kahraman Manas'ın ordusu idiniz. Şimdi Semetey'e mi asker olacaksınız. Bu, yiğitliğinize yakışır mı?" deyip Semetey'e karşı çıkarlar ve yiğitler arasına nifak sokarlar. Semetey "Talas'tan güzel yer mi var? Niçin kendinize kötülük yapıyorsunuz? Talas'a dönün." der. Onlar Semetey'i dinlemezler, üstelik onu öldürmek isterler. Başka çaresi kalmayan Semetey, Külçoro ve Kambar dışındaki tüm yiğitlerini kılıçtan geçirir. Babasına hizmet eden bu yiğitleri öldürmek zorunda kaldığı için çok üzülür. Onlar için Koçkor denilen yerde dostu Kızıl Sart (Özbek)'in yardımıyla türbe yaptırır.

Semetey yakınlarıyla istişare yapar, babası Manas'ın öcünü almak için Kongurbay'a savaş açmak istediğini söyler. "Eğer Çinkoco benim sözümü dinlerse kendime katacağım. Bakay Baba siz, Ormanbek, Külçoro ve Kañçoro'yu alıp Çinkoco'ya gidiniz. Ben Buhara'dan geldiğimde hoş geldine gelmedi. Babam Manas vefat ettiğinde cenazesine de katılmamış. Uzlaşmazlık olmasın, barış içinde yaşayalım dışarıdan gelen düşmanlara hep beraber direnelim. Bizim kardeşliğimizi duyan düşmanlar, bize saldırı yapamazlar." der. Bakay ve Semetey'in söylediği gibi Kañçoro, Külçoro ve Ormonbek'le beraber Çinkoco'ya giderler ve Semetey'in barışa çağırdığını söylerler. Bunu duyan Çinkoco, teklifi reddeder. Bakay'dan mal-mülk ister ve onu çok kötü sözlerle yerer. O

zaman Kançoro, Çinkoco'ya sinirlenerek kafasına kamçıyla vurur ve Çinkoco bayılıp yere düşer. Kançoro, Çinkoco'nun kafasını keseyim derken Bakay, engel olur. Böylece akıncılar Çinkoco'nun yulkılarını Talas'a sürüp getirirler. Çinkoco, Toltoy ile dost olup Semetey'den öç almak için hazırlanır. Çinkoco, Toltoy, Tölön, Tölöbay, Kalça ve Kongurbay altısı beraber Cediger halkına liderlik edip Semetey'e karşı birlik olurlar.

Çinkoca Semetey'in nişanlısı Ayçörek'i sever. Onu almak için türlü oyunlar düşünür. Önce Semetey'in atını almaya karar verir. Bu iş için Ertiş ile Toko'yu görevlendirir. Ancak Semetey'in adamları Ertiş ile Toko'yu kısıvrak yakalayıp, epeyce bir dayak attıktan sonra Şıgay Han'ın oğlu Çinkoca'nın yanına geri gönderirler. Böyle olunca Çinkoca, yanına Toltoy'u alarak Ayçörek'in babası Akun Han'a gider. Akun Han'dan kızını ister. Akun Han Çinkoca'ya "Benim kızım nişanlıdır." der. Babası ile Çinkoca arasındaki konuşmaları duyan Ayçörek, Semetey'i bulmaya karar verir. Kuğu kuşu giyimini giyerek havalanır. Semetey'in çadırının bulunduğu yere gelir. Ayçörek, çadırın dışında güzel bir kadın görür. Kadına; Çinkoca ve Toltoy'un şehirlerine saldırdığını, buraya Semetey'den yardım istemeye geldiğini söyler. Ancak, Ayçörek'in konuştuğu bu kadın Semetey'in eşi Çaçıkey Hatun'dur.

Sağ tarafında yirmi, sol tarafında yirmi kızla gelen Çaçıkey'e hâlini anlatır. "Eğer beni Semetey'le evlendirirseniz her zaman sizin hizmetinizde bulunurum." der. Çaçıkey, Ayçörek'e kızarak ona; "Hemen buradan git." der. Onun ağır sözlerine dayanamayan Ayçürök "Ben Manas'a saygı gösterip evlenmedim, Semetey'in kartalını alıp kaçayım." deyip yerden toprak alıp okur ve Çaçıkey'in üzerine atar. Çaçıkey fenalaşır. Hocalar, okuyup üfleyip yedi günde zor iyileşirirler. Ayçörek ise, kuğu derisini giyerek, oradan uçup gider. O sırada avda olan Semetey, uçan kuğuyu görerek Sunguru'nu kuğunun üzerine salar. Sungur kuğunun peşine düşerek gözden kaybolur. Bunun sırrını çözmeye çalışan Semetey, araştırmalarının sonucunda kuğunun nişanlısı Ayçörek olduğunu öğrenir. Semetey, Ayçörek'ten Sunguru'nu almak için yol hazırlığına başlar. İhtiyar Bakay'dan gerekli bilgileri aldıktan sonra yola çıkan Semetey, elli günün sonunda Ayçörek'in yanına gelir.

Semetey, Külçoro ile Kançoro ile beraber Ayçürök'ün yaşadığı yer olan Afganistan'a doğru yola çıkarlar. Uzun süre yol alır, Afganistan'a yaklaşıncı bir dağın tepesine çıkıp dürbünle Akhunhan'ın şehrine bakarlar. Ayçürök güzel kızlarla Semetey'in gelmesini beklemektedir. Semetey, o iki yaşındaki Külçoru'yu Ayçörök'ün yanına gönderir. O sırada Ayçürök, otuz gelin ve otuz kızla salıncakta sallanmaktadır. Onların yanına gelen Külçoro, Semetey'in geldiğini haber verir. Semetey, geldiğinde onu güzel karşılar. Bu sırada Çinkoca ile Toltoy, Akın Han'ın iline saldırırlar. Orada bulunan Semetey, yiğitleri Künçoro ve Kançoro'yla beraber Çinkoca ve Toltoy'a saldırırlar. Mücadeleyi Semetey kazanır.

Konurbay'ın Kırgızlara saldıracağı haberini alan Semetey, hemen savaş hazırlıklarına başlar. Semetey, bir gece rüyasında babası Manas ve Manas'ın silah arkadaşları Er Gökçe, Sincibek, Ürbi ile diğer arkadaşlarını görür. Ayçörek de rüyasında çok kötü şeyler görür. Rüyasında bir kanlı kesik başı, Sarı ırmak sahilini selin bastığını, arkasından da yangınların çıktığını görür. Rüyanın etkisinde kalan Ayçörek, Semetey'i yapacağı seferden döndürmeye çalışır, ama başaramaz.

Semetey ile Bakay Isık Göl'ü çevresinde oturlurken Konurbay'ın büyücüsü Muradıl efsununu mırıldanır. Bütün göğü kara bulutlar kaplar, fırtınalar kopar. Bir süre sonra hava yeniden açılır. Semetey Bakay'ın üzgün ve düşünceli hâlini görünce Bakay'a endişelenecek bir şeyin olmadığını, atalarının öcünü almadan ölmeyeceğini ve Konurbay'ın kafasını kesip kendisine vereceğini söyler. Tınşa denilen yere gelirler. Orada Kongurbay'ın bekçi tilkisi vardır. Onu öldürtüp yollarına devam ederler. İleride Kongurbay'ın bekçi kuğusuyla karşılaşırlar. Bakay kuğuyu da öldürür. Ondan sonra Kongurbay'ın haberci ördeğini görürler. Kartal uçup, o haberci ördeği yakalayıp öldürür. Semetey, Bakay ve arkadaşları Konurbay'ın büyüleri engellerini aşarak obalarına dönerler.

Kalmuk ve Çin askerleri İrtiş ırmağında karargâh kurup, Kırgızlara saldırmayı beklerler. Konurbay, yulki çobanlarının başbuğu Karagul'u yanına çağırır. Ona "Kahrolası Semetey'i yok etmeliyiz," der. Karagul, at sürülerinden bir tay kestirip çobanlarına ziyafet çeker. Sabah olduğunda bir çocuk, Karagul'a gelerek; "Düşümde Konurbay senin sürülerini

sürüyordu." der. Bunu duyan Karagul, hiddetlenerek, çocuğu dövmeğe başlar. Uzaktan gelen Semetey, olanları görür. Karagul, Semetey'e yalanlar söyleyerek, ona; "Canımı kurtarmak için Kalmuk oldum." diye kandırır. Semetey atına binerek biraz gezmek ister. Karagul, Semetey'in atını kaçırmaya çalışır. Semetey'i hileyle İrtiş ırmağına atar. Semetey'in atı Toyburul, hemen oraya gelip Semetey'i kurtarır. Semetey atına biner binmez, atı Algara ile kaçan Karagul'un peşinden gider. Algara'nın kuyruğundan tutarak onun kuyruğunu koparır. Sonra da Karagul'un sakalını koparır. Semetey'den kaçan Karagul, Konurbay'a sığınır. Konurbay, Semetey'in Karagul'a yaptıklarına sinirlenerek, Semetey'i takibe almaya karar verir. At üzerinde gezen Semetey'e, kurşun yağdırmaya başlar. Semetey, Konurbay'ın sıkıdığı kurşunlarla yaralanır. Olanları gören Külçoro Konurbay'ın peşine düşer. Semetey'e isabet eden kurşunlar onun içerisinde kalır. Semetey'in yanındakiler, bu kurşunların ancak iffetli bir kadının Semetey'in üzerinden atlatıldığında çıkacağını söylerler. Bunun üzerine Ayçörek çağrılır. Ayçörek Semetey'in üzerinden üç defa atlayınca, Semetey'in içindeki kurşunlar dışarı çıkar ve Semetey iyileşir.

Konurbay; "Semetey'e kim olduğunu göstereceğim" diye yeniden savaşa hazırlanır. Bir gece yarısı, sinsice Kırgızların obasına saldırır. Böylece Kırgız askerleri ile Konurbay denetimindeki Kalmuk askerleri arasında savaş başlar. Yapılan savaşa Külçoro, Hızır gibi yetişir. Tecrübeli Bakay Alp, Kırgız askerlerine, Kalmukları ancak top ve tüfekte durdurabileceklerini söyler. Savaş sırasında Konurbay, Semetey'in üzerine çıkıp, boğazını sıkmaya başlar. Konurbay'ın elinden bir hamleyle kurtulan Semetey, Konurbay'ın kafasını keserek Kalmuk hanını öldürür. Böylece Kırgızları büyük bir düşmandan kurtarır.

Er Çöçkö'nün oğlu Ümütöy, Semetey'in babasının kan badeli için geldiğini duyup ona karşı çıkmak için halkı toplar. Semetey'in aldığı ganimetlerden pay ister. Ümütöy'ün annesi, oğlunu bu fikrinden caydırmaya çalışır, fakat oğlu onu dinlemez. Sonunda Ümetey, Semetey üzerine harekete geçer. Bu hareketi öğrenen Kölçoro, Ümetey'in karşısına çıkar. Çarpışmayı duyan Sarı Han, Bakay Alp ve Kanıkey Hatun, Külçoro ile Ümetey'i barıştırmak için hemen çarpışmanın olduğu yere koşarlar. Oraya gittiklerinde, Külçoro'nun Ümetey'in kafasını kestiğini

görürler. Ümetey'i cesedini Tayburul'a yükleyip Beraberide değerli eşyalarla Kazaklara gönderirler.

Kançoro, Semetey'in karısıyla birlik olup, Semetey'i yok etme planları yapar. Önce, Semetey'i Susamır ırmağı boyuna gelip, çadır kurması için ikna eder. Kançoro'nı Susamır ırmağını seçmesindeki amaç, burada yaşayan halkın sayısının az olmasındandır. Kançoro Külçoro'dan çıkacağı seferlerde binmek için, atı Boz Tavşan ile Tayburul'u ister. Külçoro da Kançoro'ya inanarak atları ona verir. Bunun üzerine Kançoro Çaçıkey'in çadırına gelerek, olanları ona bir bir anlatır. Kançoro ve Çaçıkey kendilerinin çok yakında han ve hanım olacağına inanarak, birbirlerine sarılırlar.

Bir gün Kançoro Külçoro'ya "Manas'ın mezarına gidip, kurban keselim, ruhunu dinlendirelim." der. Semetey de bu durumu makul görür. Semetey'in annesi Kanikey, yolculuk için uygun zamanın olmadığını, kurbanları burada kesmenin daha uygun olacağını söyler. Semetey'in hanımı Ayçörök de Kanikey'le aynı fikirdedir, fakat Semetey, ikisini de dinlemeyerek yola koyulur. Manas'ın mezarına doğru at sürüp giderler. Talas ırmağını geçerek mezara gelirler. Burada kısıraklar kurban edip, etlerini kazana koyup, ocağın altını yakarlar. Bu sırada kazan devrilerek, etler yere dökülür. Buna çok üzülen Semetey, hemen buradan gitmek ister. Fakat biraz sonra Maybulak denen pınarın başında Bağışoğlu Kiyaz Alp'in ordusu görünür. Kiyaz'ın ordusu kendi kanlarından olan Semetey'i öldürmeye kıyamaz. Kiyaz, Kançoro'ya "Teslim olalım." deyince Kançoro öfkelenir. Kiyaz, teslim olma fikrinden hemen vazgeçer. Kançoro, konuşmasıyla Kiyaz'a gözdağı vererek onu korkutur. Kadırbay ile Tölebay Kançoro'nın emri ile Semetey'in üzerine yürürler. Bu sırada Külçoro meydana çıkarak bu iki düşmanı öldürür. Düşmanlar da Külçoro'ya saldırırlar. Kançoro Külçoro ve Semetey'in başını kesmek için onların yanına gelir. Kançoro gelene kadar yaralı olan Semetey, adeta erimiş gibi gözden kaybolur. Cesedini de kimse bulamaz.

Kançoro ve Kiyaz, birlikte Ken-Köl'e gelirler. Hiçbir şeyden haberi olmayan Sarı Han ile Bakay'a saldırırlar. Bunlar arasında on gün süren bir savaş gerçekleşir. Savaşta Bakay yaralanır, Sarı Han alnından vurulur. Külçoro Sarıhan'ı Törtgöl'ün yanına defneder ve geri savaşmaya gelir. Külçoro'yu bulurlar, fakat öldüremezler. Sonra Kiyaz

Kançoro'ya "Sen nasıl öldüreceğimizi bilirsin, söyle." der. Kançoro, kendisi baltayla öldürmeye çalışır. Külçoro, onu da geri püskürtür. Arkasından askerler gelip Külçoro'yu öldürürler. Çıyırdı ile Kanikey'i cariye yaparlar. Kançoro Kiyaz'a "Güzel Ayçörek senin, Çaçıkey benim." der. İhtiyar Bakay'ı hayvan sürülerine çoban yaparlar. O sırada Ayçörök, Semetey'den hamiledir. Bu durumunu kaynanası Kanikey'e bildirir.

Er Kiyaz, Ayçörek'e nikâh kıyıp evlenir. Ayçörek evlendiğinde altı aylık hamiledir. Ayçörek, çocuğu doğurunca, Er Kiyaz onu öldürmek ister. Ayçörek kuğu elbisesini giyerek Kiyaz'a; "Senden öç alırım." deyince Kiyaz çocuğu öldürmekten vazgeçer. Çocuğun adını Seytek koyarlar.

Manas-Semetey-Seytek üçlemesi, Seytek'in maceralarıyla devam eder.

Kaynakça

Hatto, Arthur T. "Semetey-I", *Manas Destanı Üzerinde İncelemeler* (Haz. Fikret Türkmen), Ankara, 1995.

Hatto, Arthur T. "Semetey-II", *Manas Destanı Üzerinde İncelemeler* (Haz. Fikret Türkmen), Ankara, 1995.

İnan, Abdülkadir, *Manas Destanı*, Ankara, 1985, 218 s.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2003, s. 366444.

Wilhelm Radloff, *Manas Destanı*, (Yayına Haz.: Emine Gürsoy Naskali, Ankara, 1995, 278 s.

Yıldız, Naciye, *Manas Destanı* (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili *Tespit ve Tahliller*, Ankara, 1995, 956 s.

SENEM İLE TANIR

Güney Anadolu'da anlatılan hüznü bir aşk hikâyesidir. Sevgililer nişanlandıkları halde birbirlerine kavuşamamıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Elimizde tespit edebildiğimiz iki hikâye metni bulunmaktadır. İlki Refiye Okuşluk tarafından derlenmiş ve Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği adlı doktora çalışmasında değerlendirilmiştir. Okuşluk hikâyeyi 9.11.1997 günü Düziçi'nin Gökçayır Köyünden olan Âşık Mehmet İper'den derlemiştir. İkinci metin ise Âşık Feymanî'nin yayımladığı Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri adlı kitapta yer almaktadır.

Feymanî, 1942'de Kadirli'nin Azaplı köyünde doğmuştur. Sanat hayatına 1968'de başlamış, zamanla Türkiye'nin önde gelen âşıklarından birisi olmuştur. Sazı ve irticali olan güçlü bir âşıktır. Hakkında kitaplar yazılmış, üniversitelerde tezler hazırlanmıştır. Anlattığı hikâyelerin bir araya getirildiği adlı kitap bu alanda boşluğu dolduracak nitelikte bir eserdir. Söz konusu eserde Çukurova bölgesinde dilden dile anlatılan on kadar hikâye yer almaktadır.

Feymanî'nin anlattığı bu hikâyenin özeti şöyledir:

Hatay'daki aşireti beyleri bir toplantı yaparlar. Toplantıda aşiretler arasındaki geçimsizliğe son vermeyi kararlaştırırlar. İlk icraat olarak da aşiretler arasında kız alıp vermeler başlar.

Yazıcıoğulları aşireti Bey'inin Tanır adında oğlu, Mürseloğlu aşireti Bey'inin de Senem adlı bir kızı vardır. Senem, kızlarla bahçede dolaşırken Tanır ile karşılaşır. İki genç, birbirlerine âşık olurlar. Durumu büyüklerine bildirirler. İki taraf da anlaşır ve Tanır'la Senem'i nişanlarlar.

Bu durum, iki aşiretin bağlarını daha da kuvvetlendirir. Ne var ki diğer aşiretlerden bazıları, bundan hoşnut olmazlar. Kötü niyetli insanlar bu samimiyete engel olmak için dedikodular çıkarır, küçük hadiseleri büyütüp konuşmaya başlarlar. Bu durum iki aileyi birbirine düşman eder. Sonunda Senem ve Tanır'ın nişanları bozulur.

Aradan yıllar geçer, iki âşık da yaşlanırlar. İkisi de zamanında birbirlerine söz verdikleri için kimseyle evlenmez. Tanır, Senem'in hasretinden ağlaya ağlaya gözlerini kaybeder. Sağda solda dertlerini çalıp söyleyen bir âşık olur. Senem de aşiretin Senem Ana'sı olur.

O dönemde de çerçi mesleği vardır ve bunlar şehirleri, köyleri dolaşıp boncuk satarlar. Senem, bir gün aşiretine gelen çerçiden onun Yazıcıoğlu aşiretinden geldiğini öğrenir. Senem, ondan Tanır'ı sorar. Çerçiye, saçından bir tutam keserek onu Tanır'a vermesini rica eder.

Çerçi yola çıkar, Tanır'a ulaşır, emanetini verir ve Senem'den bahseder. Tanır, Senem'in saçlarını koklar; özlemini, bastonunu saz yaparak dile getirir.

Kaynakça:

Âşık Feymanî, *Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri*, Adana Büyükşehir Belediyesi Yay.; Adana, 2018, s. 85-93.

Okuşluk, Refiye, *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Adana, 2000, s. 528-533. (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

SENUBER

(Bkz. GÜL - SENUBER)

SERD-İ MESEL-İ CEVAD BE-İKLİLÜ'L-MÜLK

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

SERENDİB PADİŞAHI ABDÜSSAMED

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

SERHAT BEY

Gerçek hayattan alınmış bir hikâyedir. Hikâye, M. Mete Taşlıova tarafından 11 Temmuz 2005 günü Çıldır'ın Eşmepınar köyünde İsrail Uzunkaya'dan derlenmiştir. Taşlıova, derlediği metni Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler adlı doktora tezinde kaydetmiştir.

"Seyyatî" mahlasını kullanan Âşık İsrail Uzunkaya, 1957'de Çıldır'ın Eşmepınar köyündendir. Ortaokul mezunudur. Evli olup beş çocuğu vardır. Seyyatî Çıldır'da yaşamaktadır.

Şiire 13 yaşında Âşık Oruç ve Abdullah Uzunkaya'nın yanında şiire başlamıştır. Kendisi de Tuña Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan'ı yetiştirmiştir. Âşıklığa Oruç Burukçu ve Abdullah Uzunkaya'nın yanında başlamıştır. Sazı ve irticali olan bir âşıktır. Tuñay Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan adında çıraqları vardır. Âşık Edebiyatına çok önemli örnekler kazandırmıştır. 11 hikâye tasnif etmiştir. Hikâyelerin tamamı da manzum ve mensur yapıdadır. Bunların başlıcası; Ah Şu Hudutlar Olmasaydı, Ferhat Bey ile Gülşah Hanım, Gülşah ile Alish, Hasan Mirza ile Sara Hanım, Kars Ayaz, Sürgün, Karabağ, Dost Kapısı, Gülenaz Sultan ile Garip Bey, Ramazan Bey, Serhat Bey'le Sevgi Hanım'dır.

Hacimsiz olan bu hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir.

Serhat ile Veli, 1974'te Kıbrıs savaşı sırasında asker arkadaşlarıdır. Veli savaş esnasında vurulur. Serhat onu arkadaşı sırtında taşıyıp sağlıkçıların yanına getirir ve onun canını kurtarır. Veli, Serhat'a can borçludur.

Tezkireyi aldıktan sonra Serhat memleketi olan Kars'a, Veli de İstanbul'a gider. Serhat Bey'in altı yaşında kızı vardır bir yaşında da oğlu vardır. Günün birinde Veli'den Serhat'a bir telgraf gelir. Veli, kendisini İstanbul'a çağırmaktadır. Veli kirli işler yapmaktadır.

Veli, Serhat'a bir paket verir ve söylediği adrese götürmesini ister. Polisler Serhat'ı yakalar. Serhat, Bayrampaşa Cezaevinde hapsedilir.

Eşi ve çocukları yıllarca onun yolunu gözler ama Serhat'tan bir haber çıkmaz. Serhat Bey, devamlı mektup yazar ama gardiyan mektupları hep yırtıp atar.

Günün birinde Kars'a bir âşık gelir. Serhat Bey'in kızı gözyaşları dökerek bir mektup yazıp gelen âşığa verir ve onu İstanbul'daki babasına ulaştırmasını ister.

Âşık, İstanbul'a gelir, Serhat Bey'in hapiste olduğunu öğrenir. Savcıdan izin alıp mektubu Serhat Bey'e ulaştırır. Serhat Bey de cevap olarak bir mektup yazıp âşığa verir.

*Yıllar sonra af çıkar ve Serhat Bey memleketinin yolunu tutar.
Bir gece vakti Kars'a gelir. Hanım'ı ve çocukları onun döndüğüne çok
sevinirler.*

Kaynakça:

Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Ankara, 2006, s. 867-874. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

SERHOŞ VE MAHBUB

İran'da Tebriz'de anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni, Âşık Hüseyin Sai'nin hazırladığı "Âşık Dastanları-Leyli ve Mecnun" adlı kitapta yer almaktadır. Kitapta toplam beş hikâye ve bir âşık serencamı bulunmaktadır. Söz konusu olan hikâyelerin adları ve yer aldığı sayfalar şöyledir:

Leyli ve Mecnun (s. 4-37),
Serhoş ve Mahbub (s. 38-51),
Esed ve Saltanat (s. 52-69) (Âşık Serencamı),
Baba Nisan ve Perizad (s. 70-83),
Yadigâr ve Gülabtin (s. 84-97),
Mir Mahmud ve Sara (s. 98-120).

Hüseyin Sai'nin kitabı toplam 120 sayfadır. Hikâyelerin tamamı mensur-manzum yapıya sahiptir ve Azerbaycan'da "mehebbet dastanı" olarak nitelenen aşk hikâyeleridir. Hepsinde de çektikleri sıkıntı sonrası sevgililer kavuşurlar.

Hadise, İsfahan'da geçer. Hikâyede şahıs olarak Şah Abbas, Hoca Hidayet, Serhoş, Allahverdi Han, Mahbub Hanım, Daye, Bekçi, Ahmet, Kadı, Tellallar, Cellat karşımıza çıkar.

Hikâye, ülkemizde bilinmemektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

*Şah Abbas zamanında İsfahan'da oldukça cimri olan Hoca Hidayet
adında çok zengin biri vardır. İlerlemiş yaşına rağmen Hoca Hidayet'in
çocuğu olmamıştır. Hanımı evlat sahibi olmak için sadakadan ve*

iyilikten hiç geri durmaz. Günün birinde Allah onlara çocuk verir. Çocuğun adını Serhoş korlarlar.

Serhoş, büyüyüp genç olur. Bir gün şehirde gezerken önüne çıkan vezir Allahverdi'nin başını görür ve duvardan atlayıp başa girer. Bağda Allahverdi Han'ın kızı Mahbub Hanım'ı görür ve ona âşık olur. Kızın gözü de Serhoş'a düşer. Birbirlerine deyiş söyleyip sevdalarını dile getirirler. Serhoş evine gelir.

Ertesi gün Mahbub Hanım bir mektup yazıp aşkını dile getirir ve mektubu dayesiyle Serhoş'a gönderir. Serhoş da ona bir mektup yazar dayenin eline verir ve mektubunda sabahleyin başa geleceğini bildirir.

Artesi günü Serhoş başa gelir, divardan inerken bekçiye yakalanır. Bekçi onu Hidayet'in yanına götürür, oğlunu Allahverdi Han'ın başının duvarından atlarken yakaladığını söyler. Bu, Hoca Hidayet'in zodruna gider ve "Benim öyle evladım yoktur!" diye kızar. Serhoş, babasının affetmesini dilerse da Hoca Hidayet yumuşamaz.

Bekçi onu iyilik sever birisi olan Ahmet'in evine götürür. Ahmet o gece orada kalır.

Ertesi gün Ahmet, Allahverdi'nin sarayına gider. Bekçi, Serhoş'u sorar. O da sabah kalktığında yatağında göremediği, kalkıp gittiğini söyler. Durum kadıya sirayet eder. Kadı Serhoş'un cezasının ölüm olduğunu, şayet onu getirmezse onun yerine Ahmet'in öldürüleceğini söyler. Ahmet Serhoş'u bulamayacağını, ölüme razı olduğunu söyler.

Tellallar meydana bir kişinin boynunun vurulacağını duyurur. Halk toplanır. Şah Abbas'la Allahverdi de oraya gelirler.

Bu arada Serhoş, uyanınca Ahmed'i evde göremez. Dışarıdaki kalabalağı görür, meydan yerine gider. Cellat tam baltasını Ahmed'in boyuna indireceği sırada onu durdurur. Şah Abbas, meramını sorar, Serhoş da bir deyişle, öldürülmesi gerekenin kendisi olduğu söyler.

Bunun üzerine Serhoş'un kollarını bağlarlar. O sırada ağlayarak Serhoş'un anası meydana çıkar. Serhoş ona da kahırlı sözler söyler. Şah Abbas, Serhoş'dan meselenin aslını öğrenir. Mahbub Hanım'ı meydana getirir, Serhoş'u sevip sevmediğini sorar. O da sevdiğini söyleyince ikisinin evlenmesine karar verir. Serhoş'a ve Mahbub Hanım'a 40 gün 40 gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Âşık Hüseyin Sai, *Âşık Dastanları-Serhoş ve Mahbub*, İntişarat-ı Zerkalem, Tebriz, 1345, s. 38-51.

SEVDAKÂR İLE GÜLENÂZ HANIM

Âşık Şenlik (1850-1913)'in tasnif ettiği hikâyedir. Şenlik, Ardahan'ın Çıldır ilçesinin Âşık Şenlik (Eski adları; *Suhara* ve *Yakınsu*) beldesinde doğmuştur. Karakalpak Türklerindendir. 14 yaşında iken rüyasında kendisine ledün ilmi, âşıklık yeteneği ve bunun yanında "Şenlik" mahlası verilmiştir. Halkın onu "Hak âşığı" ve "badeli âşık" olarak kabul eder. Âşık Hasta Hasan'ın çırağı saz ustası Âşık Nuri'ye çıraklık yapmıştır. Kars, Ahıska, Borçalı, Tiflis ve Revan'da pek çok âşıkla karşılaşır. Karşılaştığı âşıklar içinde Feryadi, Mazlumî, Sümmanî, Âşık Abbas ve İzanî yaptığı karşılaşmalar iz bırakmış ve hâlâ canlılığını koruyan karşılaşmalardır. Onun şöhretini duyanlar 1913'te Revan'a bir düğünde âşık programına katıldığı sıra zehirlenmiş, köyüne dönerken vefat etmiştir. *Latif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan, Salman Bey ile Turnatel Hanım* adlarında üç güzel hikâye tasnif eden Şenlik, irticali çok güçlü olan bir âşıktır. Şenlik Latif Şah hikâyesini 23 yaşında yani 1873'te, Salman Bey hikâyesini ise 1893 yılında tasnif etmiştir. Sevdakâr hikâyesini tasnif ettiğinde 31 yaşındadır. Edebiyatımıza divani, koşma, yedekli koşma, tecnis, cigalı tecnis, sicilleme, destan, türkü ve bayatı gibi şekil ve türlerin en nadide örnekleri kazandırmıştır. Kars yöresinde yetişen âşıkların en güçlüsü olan Şenlik, çıraklar yetiştirmiş, zamanla edebiyatımızda en güçlü âşık kolu olan *Şenlik Kolu* vücut bulmuştur. Doğu'da âşıklar, saz meclislerine onun şiirleri ile başlar, çeşitli vesilelerle onun hikâyelerini anlatırlar. İrticali son derece kuvvetli olup çağdaşı âşıkların kendisinden çekindikleri birisidir. Hatta zehirleterek öldürülmesi de bu yüzden olmuştur.

Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan hikâyesi, Türk hikâyecilik geleneği içerisinde aşk hikâyeleri grubuna girer.

Şahoğlu Şah Abbas'a ait bir kassa ile bu hikâyenin konusu arasında göz ardı edilmeyecek derece benzerlik vardır. Şenlik, Sevdakâr

hikâyesini bu kıssadan hareketle ortaya koymuştur. Bildiği hadiseyi daha da genişletip ve farklı olaylarla zenginleştirerek kendisine ait bir hikâye hâline getirmiş; Türk hikâye geleneğinin kabullerine uyarak hikâyenin muhtelif yerlerine manzum parçalar ekleyip hikâyesine son şeklini vermiş ve böylelikle edebiyatımıza Sevdakâr Şah ile Gülenez Sultan hikâyesini kazandırmıştır.

Manzum ve mensur yapıda olan Sevdakâr Şah ile Gülenez Sultan hikâyesinin pek çok eş metni vardır. Eşmetinlerden en geniş, zengin ve akıcı olanı *İslâm Erdener* anlattığı metindir.

Âşık İslâm Erdener'in anlattığı Sevdakâr Şah ile Gülenez Sultan hikâyesinin özeti şöyledir:

İsfahan'da Şah oğlu Şah Abbas adında çok adaletli bir hükümdar vardır. Herkes ona duacı ve ondan razıdır. Şah Abbas'ın bu kişiliğinden Mısır Kralı rahatsız olur ve Şah Abbas'a savaş açar.

Mısır kralı ordusunu toplar ve İsfahan'a doğru yola çıkar. İsfahan'a iki günlük mesafe kala ordu konaklar. Mısır Kralı, Şah Abbas'a iki elçiyle bir mektup gönderir. Vezir Allahverdi, mektubu Şah Abbas'a okur.

Bunun üzerine Şah Abbas ordusunu donatır. Bu arada Gülşah Sultan'la buluşur, kendisiyle beraber olmasını ister. Ona bir yüzük verir, eğer oğlu olursa yüzüğü ona vermesini, kızı olursa bunu satıp parasıyla geçinmesini ister.

Sabah olunca Şah Abbas ordunun başına geçer. Savaş başlar. Mısır ordusu, Şah Abbas'ın ordusunun karşısında geri çekilir. Şah Abbas'ın ordusu Mısır'a kadar gelir. Mısırda güzel bir yeri alır ve oranın idaresini Becan pehlivana verir. Bu Pehlivan sırtı yere gelmeyen tek başına bir orduyu bozabilen birisidir.

Bu arada Gülşah Sultan hamile kalır. Orada yaşlı bir kadın Gülşah Sultan'ın Şah Abbas'tan hamile kaldığını öğrenir. Bunu hemen Şah Abbas'ın karısı Peri Hanıma söyler. Peri Hanım ona altın verir ve bu çocuğun yok edilmesini söyler. Yaşlı kadın Gülşah Sultan'ın evine gidip ona misafir olur. Kendisini zavallı birisi olarak gösterip orada birkaç gün misafir olarak kalır. Gülşah Sultan'ın yaptığı iyilikler karşısında niye geldiğini Gülşah Sultan'a kendisini öldürmek için geldiğini söyler ve onu Peri Hanıma karşı koruyacağına söz verir.

Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçer, Gülşah Sultan bir erkek çocuk doğurur. Nene onun ebeliğini yapar. Nene, Gülşah Sultan'a; "Bu çocuk bizim başımıza belâ olur. Bunu yabancı devletlere verelim, orada büyüsün." der.

Koca nene bir tüccar kılığına girer. Kırk deve yük hazırlar. Çocuğu ve yüzüğü Gülşah Sultan'dan alır. Doğru Kandehar şehrine gider. Orada kumaş satar. Şehrin orta yerindeki Ulu Cami'ye gelir. Bir akşam namazı vakti Kandehar Şahı ile Bağman camiye gelir. Nene de bu gece Şah'a misafir olmak ister. Bağman Nene'yi evine götürür. O gece nene hastalanır. Nene, çocuğun Şah Abbas'ın çocuğu olduğunu söyler. Başından geçenleri, bütün planlarını anlatır ve ölür.

Çocuğu sahiplenene Bağman, onu büyütür. Çocuk, beş yaşına gelir.

Bir gün Kandahar Şah'ı Cuma namazına giderken Bağman'ın evinin önünde çocuğu görür. Bağman'ı çağırır. Bağman'a bu çocuğun kimin olduğunu sorar. Bağman kendi çocuğu olduğunu hiç dışarı çıkarmadığını söyler. Şah, çocuğa Sevdakâr adını koyar.

Çocuk 17-18 yaşlarına gelir. Bağman da yaşlandığı için onun işlerine yardım etmeye başlar. Sevdakâr, Kandehar Şahı'nın kızı Gülenaz Sultan'ın bağında çalışır. Fakat bu bağın Gülenaz Hanıma ait olduğunu bilemez. Bir gün Gülenaz Hanım kırk ince belli kızla gül bahçesini gezmeye gider. Orada gül toplarken Sevdakâr'ı görür ve aklı başından gider, bayılır. Gülenaz Sultan'ı hemen saraya götürürler. Gülenaz Sultan Taye ninesini çağırır ve ona bahçıvana âşık olduğunu ve kendisini onunla evlendirmesini söyler. Nene onu tersler ve azarlar. Kadın, bahçıvanı hâlâ yaşlı Bağman sanmaktadır. Birkaç gün Gülenaz'ın yanına uğramaz.

Gülenaz, Nine yanına geldiğinde ondan bahçıvanla konuşmasını ister. Nine bahçeye gidip Sevdakâr'ı görür ve şaşırır. Ona Gülenaz'ın kendisine âşık olduğunu söyler. Sevdakâr, yaşlı kadını kötü niyetli biri sanır, ona iyi davranmaz. Nine kızın yanına gelince ona bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Gülenaz dayanamaz ve bahçeye gider. Orada Sevdakâr'ı görür. Bu defa da Sevdakâr bayılır. Gülenaz, Sevdakâr'ı öper ve sarayına döner.

Gülenaz nineyi Sevdakâr'ın yanına gönderip onu saraya getirtir. Gülenaz orada bir müddet baş başa kalırlar, daha sonra Sevdakâr oradan ayrılır.

Kandehar Şahı'nın baş veziri ölür. Onun yerine bir vezir olarak da Bağman'ı vezir tayin eder. İkinci vezir buna içerler ve planlar yapmaya başlar. Hazinesinden birkaç değerli taş alıp onları güvendiği birkaç kişiye verir ve onları satmalarını tembihler. Soran olursa bu taşları kendisine yeni vezirin verdiği söylemesini ister. Adamlar bu taşları satarken ikinci vezir onları yakalatır. Onlar da bu taşları baş vezirin verdiği söyler. Şah, bunu duyunca hemen Bağman'ı ve onun yakınlarını yakalatıp öldürmek ister. O sırada Sevdakâr, Gülenaz Sultan'la bahçede beraberdir. Cellatlar gelir, Sevdakâr'ı alıp götürürler. Sevdakâr, Şah'ın huzuruna çıkınca birkaç söz söyler. Kandehar Şahı'nın daha önce imzaladığı kâğıdı çıkarır. Bunun üzerine hepsi ölümden kurtulur. Şah, Bağman'a bu çocuk kimin olduğunu sorar. Bağman da onun Şah Abbas'ın çocuğu olduğunu söyler. Bağman evden yüzüğü getirir Şah'a verir.

Şah, Sevdakâr'ın yanına yüz atlı adam verip İsfahan'a Şah Abbas'ın yanına gönderir. Sevdakâr İsfahan'a giderken Gülenaz'ın yanına uğrar. Orada birbiriyle evleneceklerine söz verirler.

Sevdakâr Şah Abbas'ın huzuruna çıkar. Şah Abbas, onun elinde sazı görünce ona fazla önem vermez. Hatta onu öldürmek ister. Vezir Allahverdi buna engel olur. Sevdakâr, yüzüğü Şah Abbas'a gösterir. Şah Abbas bir baygınlık geçirir ve çok sevinir. Sevdakâr'a bu zamana kadar nasıl büyüdüğünü sorar. O da başından geçenleri anlatır. Şah Abbas, Gülşah Sultan'ı da huzuruna çağırır. Sevdakâr annesine sarılır sevinçlerinden ağlarlar. Şah Abbas, tacı tahtı hemen Sevdakâr'a bırakır. Kendisi Gülşah Sultan'la saraya çekilir.

Sevdakâr Şah, Gülenaz Sultan'ın hasretine dayanamaz. Vezir Allahverdi ve Becan pehlivanla ülkenin sınırlarını dolaşma bahanesiyle Gülenaz'ın yanına gitmek ister. Üçü beraber Kandehar'a gelirler. Sevdakâr Şah, Gülenaz'ın sarayına gelir. Orada bir cariye, Gülenaz'ı Tahran Şahı'nın götürdüğünü söyler. Cariye, Gülenaz'ın Sevdakâr'a bıraktığı yüzüğü ona verir. Sevdakâr bunları duyunca beyninden vurulmuşa döner.

Sevdakâr, vezir Allahverdi ve Becan pehlivanla Tahran'a doğru yola çıkarlar. Yolda bir bezirgâna rast gelirler. Sevdakâr, Tahran'a kaç günde gidebileceğini sorar. Bezirgân, Tahran'a iki yol olduğunu birinciden beş günde, ikinci yoldan ise iki günde gidebileceklerini söyler. İkinci yolda haramilerin olduğunu söyler. Onlar ikinci yoldan giderler. Orada harami başı bunların önünü çevirir. Becan pehlivan, Haramibaşı'nı öldürür ve onun evine giderler. Becan, haramibaşının hazinesini alır.

Bunlar Tahran'a yakın bir handa bir müddet dinlenirler. Vezir Allahverdi, handan biraz öteye gider. Bir tellal, Şahın Gülenaz Sultan'ın rahatsız olduğunu, onu iyileştirene bol para verileceğini söyler. Gülenaz Sultan, Tahran'a geldiği günden beri hastaymış gibi davranır ve bu sayede Tahran Şahı'nı oyalar. Vezir Allahverdi, hemen derviş kılığına girer. Sevdakâr'dan da Gülenaz'ın yüzüğünü de alıp Tahran Şâhı'nın yanına gider. Vezir, Tahran Şahı bir anlaşma yapar. Eğer iyi ederse isteklerini yerine getirmesi için söz alır. Aksi bir durumda ise kellesi gidecektir. Şah, bir ferman yazıp Vezir'e verir. Vezir onunla şehirde ne isterse yapar.

Vezir, Gülenaz'ın yanına gider. Bir kahve fincanının içine Sevdakâr'a bıraktığı yüzüğü koyar. Gülenaz yüzüğü görünce tanır ve çok sevinir. Vezir Gülenaz'a; "Şah sana dokunmayacak. Şah seni sağır ve lal biliyor. Şâh'a kızın rahatsızlığını düzelttim ağzını ve kulağını da benim torunum yaşında bir derviş iyi edebileceğini söyleyeceğim. O zaman Sevdakâr ile görüşebilirsiniz." der.

Vezir söylediklerini yapar. Şah sonuca sevinir, dilediğini yapması için izin verir.

Vezir, Sevdakâr'ı derviş kılığına sokar ve Gülenaz'ın yanına götürür. Orada Gülenaz ve Sevdakâr hasret giderir. Bir ara Şah'ın kız kardeşi Zöhre Sultan onlara yemek getirir. Odadan içeri girince Sevdakâr'ı görür ve ona âşık olur ve bayılır. Vezir, Becan'ı alır ve kızları saraydan kaçırma planı yapar. Becan saraydan atları alır ve Gülenaz ve cariyeyi alıp kaçarlar.

Bunlar, bir pınarın başında dinlenirler. Şah, sabah kalktığımda dervişleri, Gülenaz'ı ve cariyeyi göremez. Kız kardeşi de hasta yatmaktadır. Hemen askerlerine emir verir.

Askerler Sevdakâr'ı ve yanındakileri pınarın başında yakalar. Becan, orada orduyu mağlup eder ve artık korkuları olmadan İsfahan'a dönerler. Sevdakâr ile Gülenaz Sultan'ın düğünleri yapılır.

Sevdakâr'ın yanında getirdiği Tezeter Cariye de Sevdakâr'a âşık olmuştur. Gülenaz'ı kıskanır ve onun başına bir belâ getirmeyi düşünür. Bir gün şehirde gezerken iki tane İranlı görür ve onlara; "Tahran Şahı'nın sevdiği kız buradadır. Ben onu size versem siz bu kızı Şâh'a ulaştırır mısınız?" der. İranlı tüccarlar bunu kabul eder. Tezeter Cariye Gülenaz Sultanı bahçede gezerken İranlı Yahudi tüccarlar oraya gelir ve Gülenaz'ı kaçıırırlar.

Sevdakâr akşam olunca Gülenaz'ı göremez. Hemen Tezeter'e sorar. Tezeter bilmediğini söylerse de Sevdakâr bu işte onun parmağı olduğunu anlar. Cariyenin elini, kolunu bir katıra bağlar. Katır onu dağ taş sürükler. Sevdakâr, fazla vakit kaybetmeden Vezir ve Becan'ı da yanına alıp Gülenaz Sultan'ı kaçıran tüccarların peşine düşerler.

Bu arada Zöhre Sultan yatağından kalkar. Erkek elbisesi giyer ve İsfahan'a doğru yola çıkar. İsfahan'a birkaç günlük mesafe kala bir mağarada durur. Oradan geçmekte olan kervanı durdurur. Kervandan iki deve bir de uzun sandığı ister. Yahudi tüccarlar sandığı vermek istemez. Bunun üzerine Zöhre Sultan onları öldürür. Gülenaz Sultanı sandıktan çıkarır. Zöhre Sultan erkek kılığında olduğu için Gülenaz onu tanımaz. Zöhre Sultan, Gülenaz'a kendi eşi olmasını söyler. Gülenaz Sultan, Allah'tan canını almasını ister. Biraz sonra Zöhre Sultan, insafa gelir. Gülenaz da onu tanır. Zöhre Sultan, Gülenaz'a "Benden izinsiz senin peşinden gelenlere gözükmeyeceksin." der.

Biraz bekledikten sonra üç atlı gelir. Zöhre Sultan, onların önünü keser. Onlardan birinin başını ister. Becan, Zöhre Sultan'la dövüşür, yenilemezler. En sonunda güreş tutarlar. Zöhre Sultan, Becan'ı yere vurur ve yener. Onları mağaraya götürür. Vezir'le Becan'ı mağaranın köşesine götürür, ellerini bağlar. Gülenaz'ı alır ve Gülenaz'dan onu Sevdakâr'ın yanında öpeceğini, onun da kendisini öpmesini ister. Zöhre Sultan, Gülenaz'ı götürür ve dediklerini yapar. Sevdakâr, bu hayasızlığa tahammül edemez. Allah'tan canını almasını ister. Mağaranın içinde Zöhre Sultan elbisesini çıkarır ve Gülenaz'ı da alır, Sevdakâr'ın yanına gelir. Becan ile Vezirin ellerini çözer. Bunun üzerine Sevdakâr Zöhre Sultan'a da düğün yapar. Üçü beraber mesut olurlar.

Kaynakça:

Alaydın, Nusret Feridun, *Çıldırli Âşık Şenlik Hikâyelerinden Sevdakâr*, İstanbul, 1938

Alptekin, Ali Berat-M. Nizamettin Coşkun, *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı-Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri*, Semih Ofset Matbaacılık, Çıldır Belediyesi Yayını, No: 1, Ankara, 2006.

Aslan, Ensar, *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (Metin-İnceleme-Sözlük)* Ankara, 1975, s. 226-305.

Erdener, İslâm, *Âşık Şenlik Divanı*, Kars, 1960.

Kartarı, Hasan, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara, 1977.

Kaya, Doğan, *Âşık Şenlik'in Sevdakâr ile Gülenaz Hanım Hikâyesi*, Vilâyet Yayınevi, Ankara, 2013.

Küçükbasmacı, Gülten, "Yapısına Göre İki Halk Hikâyesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2005, C. 13, S. 1, s. 273-286.

Tökel, Dursun Ali, "Sevdâkâr Şah ve Gülenaz Sultan Hikâyesi: Yapısal Açından Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Volume 2/4, 2007, s. 283-294.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 383-466.

SEYAT BEY VE SAYALI HANIM

Azerbaycan'da anlatılan konusu aşk olan halk hikâyesidir. Türk hikâyecilik geleneği formu içinde ortaya konulmuş bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıdadır.

Kazak ilçesinin Poylu köyünde yaşayan Dursun Garaoğlu'ndan derlenmiştir. Dursun Garaoğlu hikâyeyi 1937'de kendilerine misafir olan Âşık Abbas'tan, o da Molla Cüme'den öğrenmiştir. Hikâyede, Sayad Bey'in Yemen'de yaşayan Muhtar Paşa'nın kızı Seyalı Hanım'a âşık olması ve onunla evlenmesi anlatılmıştır.

Hikâyenin eşmetnini de Hüseyin İskenderov, Âşık Ehmed Kafarov'dan derlemiştir. Derlenen bu metin Hikâye metni Gülbeniz

Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabın 9. cildinde yer almaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Hoca Müslüm, Sayad Bey, Mürsel Bey, Muhtar Paşa, Müslüm Bey, Avcı, Dervişler, Seyalı Hanım, Seyat Bey'in anası ve Çoban karışımıza çıkar. Mekân olarak da Yemen'i görülür.

Hikâyenin sonunda sevgililer birbirine kavuşur.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Bezirgân olan Hoca Müslüm ile Mürsel Bey, iki dostturlar. Hoca Müslüm'ün bir, Mürsel Bey'in altı oğlu vardır. Hoca Müslüm'ün oğlu Seyat Bey küçük yaşlarda ölür. Bu arada Mürsel Bey'in bir oğlu olur. Hoca Müslüm'ün hanımı kocasına 'Git dostunun yeni olan oğlunun adını Seyat Bey koymalarını rica et.' der. Hoca Müslüm dostunun yanına gidip yeni oğlanın adını Seyat Bey koymasını ister. Mürsel Bey, dostunun ricasını yerine getirir. Hoca Müslüm, eve dönüp durumu hanımına anlatır. Hanımı; 'Git şimdi de oğlanı iste, uşağı versinler, bakalım.' diye söyler. Hoca Müslüm âşıktır, sazını alıp gider. Hoca Müslüm dostunun evine girer, biraz hoş beşten sonra Mürsel Bey dostundan sazını çalmasını ister. Hoca Müslüm burada oğlunu Mürsel Bey'den istediğini bildirip okumaya başlar.

Mürsel Bey, 'Yedi oğlumu istesen yine al götür ama büyütelim ondan sonra götür.' diye cevap verir. Hoca Müslüm sözünde ısrarcı olunca Mürsel Bey razı olup çocuğu kundaklı getirip dostuna verir. Hoca Müslüm uşağı eve getirir, bakar, büyütürler. Çocuk yedi yaşına gelince mektebe veriler. Hoca Müslüm okuma yazma bilmeyen biridir, ister ki çocuğu okusun. Uşak, okuyup eli kalem tuttuktan sonra mektepten çıkarır. Hoca Müslüm bir kervan kurup Yemen şehrine uşağıyla yola çıkar.

Kervan, az gider uz gider dere tepe düz gider. Bir çeşmeli, ağaçlı, gölgeli yere varırlar. Hoca Müslüm, oğlunu yanına çağırıp buralarda yatmaması için oğlunu uyarır. Oğlu, babasının dediğini unutarak bir ağacın gölgesine uzanır, yatar. Hoca Müslüm gelip bakar ki oğlu uyur, üzerine güneş vurur. Güneşin önüne geçer ki uşağa gölge olsun. Hoca Müslüm, hizmetçisini çağırır, sazını getirtir, burada okumaya başlar.

Oğlan uyandığında babasının ağladığını görünce niye ağladığını sorar. Babası da 'Sana bir şey olacak diye korktum, onun için ağlarım.' diye cevap verir. Babası oğlana uykuda ne gördüğünü sorunca oğlan, 'Bir yaşlı adam gelip bana elma uzattı, elimi uzattığımda beni kendine çekmeye başladı.' diye anlatır. Hoca Müslüm bu durumdan endişelenip hemen kalkıp buradan göç eyler, giderler.

Az giderler, çok giderler, dere tepe düz giderler, Yemen şehrine varırlar. Hoca Müslüm mallarını alır, hamallara yükleyip şeytan pazarında satmaya başlar. Yemen şehrinde de bir Muhtar Paşa vardır. Muhtar Paşa'nın da bir kızı vardır; Paşa, kızın bir dediğini iki etmez. Kız bir gün babasına, 'Baba ben şehri gezeceğim hangi oğlan hoşuma giderse ona gideceğim.' diye babasına istekte bulunur. Babası bu duruma razı olur. Kız atına binip şehri gezmeye başlar, şehrin kenarına doğru çıktığında Hoca Müslüm'ün çadırına rastlarlar. Burada beş altı adam oturur. İçlerinde bir civan oğlan oturur, güne der sen doğma ben doğacağım, aya der sen çıkma ben çıkacağım. Kız oğlanın kim olduğunu sorunca Hoca Müslüm'ün oğlu olduğunu öğrenir. Paşa kızı, 'Bu oğlanı satmaz mısınız?' diye sorunca kızı oğlanın atasına gönderirler. Kız şeytan pazarına gidip Hoca Müslüm'ün yanına varır. Kız, Hoca Müslüm'e oğlanı kendisine satmasını ister. Hoca Müslüm sinirlenip konuşmak istemez. Hoca Müslüm, 'Ben sizin şehrinizi satın alırım, oğlan satmaya gelmedim.' diye kızar. Kız, sinirlenip 'Seni tutar astırırım.' diye cevap verir.

Kız evine gidip yatar. Allah'a 'Ya beni öldür ya da o civanı bana kısmet eyle!' diye dua eder. Hizmetçilerine 'Ben uyanıncaya kadar beni uyandırmayın yoksa boynunuzu vurdururum.' deyip uyumaya başlar. Hoca Müslüm bir an önce bu şehirden kurtulmak için malını ucuz pahalı demez satıp gitmeyi düşünür. Hoca Müslüm oğluna bakar ki mutlu değil, saz çadırın kenarında asılıdır, sazı alıp okumaya başlar. Babası okurken kız adı geçince oğlanın yüzü gözü biraz açılır. Hoca, içinden oğlunun aklından ne geçtiğini öğrenip hemen buradan kaçmak ister. Oğluyla yola düşer, daha önceki çeşmeli, ağaçlı, gölgeli yere gelirler. Hoca oğluna, burada yatmaması için öğüt verir. Çadır kurarlar, yükleri boşaltırlar, sofrı kurup yemeye hazırlanırlar. Hoca Müslüm gelip görür ki oğlan sıkı uyur. Oğlanı gözler ki uyasın yemek

yesinler. Uykusunda daha önceki yaşlı adam oğlana görünüp bade içirir, şehadet parmağıyla Yemen şehrindeki Muhtar Paşa'nın kızı Sayalı Hanım'ın yüzünü gösterir. Yaşlı adam, 'Allah sana onu kismet eylesin!' deyip gözden kaybolur. Yaşlı adam aynı zamanda Sayalı Hanım'ın da rüyasına girer. Mürsel Bey'in oğlu Seyat Bey'i gösterir. Hoca Müslüm bekler ki oğlan uyanınsın ama oğlanın durumu iyi değildir. Uşak ölecek diye hüüzlenir, sazı alıp okumaya başlar. Söz tamam olur, oğlan halen uyanmaz, hali daha da kötüleşir, ağzından köpük gelir. Akşam karanlığı çöker, sazını götürüp yine okumaya başlar. Sabaha yakın uyanmaya başlar diye beklerler, oğlan yine uyanmaz, Hoca Müslüm, ağlaya ağlaya okumaya başlar.

Hoca Müslüm, 'Üç rekât namaz kılayım, Allah'a dua edeyim, belki Allah sesimi duyar!' diye aklından geçirir. Hoca Müslüm çadırdan çöle çıktığında bir dervişin geldiğini görür. Dervişe oğlanın durumunu anlatır, belki derviş bir çare bulur. Derviş ile Hoca Müslüm çadıra girerler, burada deyişmeye başlarlar. Derviş çıkıp çöle gider, Hoca Müslüm de çadıra tekrar girip kendi kendine okumaya başlar. Söz tamam olunca namaz vakti gelir, geçip namaz kılmaya başlar. Hoca Müslüm namaza başlayınca Seyat Bey uyanır, aklı başına gelir, çadırdan kimse olmadığını görür, sazı duvardan alıp okumaya başlar. Hoca Müslüm oğlunun saz çalıp okuduğunu duyunca namazını yarıda koyup oğlanın yanına gelir. Hoca Müslüm oğlanın boynuna sarılıp kucaklar, kervana mutlu haberler verir ve Buhara'ya taraf yola çıkarlar. Bir akşam evlerinde oturdukları zaman babası oğlanın hiç yüzünün gülmediğini görür. Burada Hoca Müslüm Seyat Bey ile deyişmeye başlar.

Hoca Müslüm sabah olunca oğlanı ata anasının yanına götürür. 'Seni bana verirlerse helalleşip geliriz, vermezlerse atanda ananda kalırsın.' diye oğlana gerçekleri anlatır. Ata anası oğlana sarılıp kucaklarlar, beraber yer içerler. Seyat Bey anasına okumaya başlar. Seyat Bey, atası ve anası ile helalleşip ayrılır. Hoca Müslüm'ün evine gelirler. Burada hazırlanıp yola çıkarlar. Sayalı Hanım sabah uyanıp hizmetçilerinden bir saz ister. Hizmetçiler pazardan bir saz alıp gelirler. Sayalı Hanım sazı bağrına basıp okumaya başlar. Sayalı Hanım o günden sonra şehri gezip nerede âşık görse onlarla deyişir.

Hoca Müslüm ile Seyat Bey az gider, çok gider, bir çeşmeli, ağaçlı, gölgeli yere varırlar. Hoca Müslüm'ün gözüne uyku gelir, uyumaya başlar. Oğlan etrafta dolanırken uzaktan bir koyun sürüsünün geldiğini görür, birden bastığı yeri görmeyip Nuh zamanından kalma kırk arşın derinlikte bir kuyuya düşer. Babası uyanır ki Seyat Bey yoktur. İleride bir koyun sürüsünün olduğunu görünce çobanın yanına gelip okumaya başlar. Çoban, Hoca Müslüm'ün sorduğu gibi bir adam görmediğini söyleyince keyfi bozulup çeşmenin başına gider. Seyat Bey kuyuda sazını çıkarıp okumaya başlar. Sözü tamam olunca bade veren yaşlı adam ortaya çıkar, kuyuya inip oğlanı kuyudan çıkarır. Seyat Bey yürüye yürüye babasının yanına gelir. Babasının yattığını görünce burada okumaya başlar. Oğlan başına gelenleri babasına anlattıktan sonra yola çıkarlar. Az gider, çok gider, Yemen şehrine yaklaşırlar. Bir buzağı çobanı görüp onun yanına gelirler. Hoca Müslüm ile Seyat Bey burada buzağı çobanlarının isteği üzerine okumaya başlarlar. Buzağı çobanı bunları evinde misafir eder. Çoban, 'Eve önce ben gireyim sonra siz girin, benim pis bir anam var o söylenip durmasın.' der. Çobanın arkasından girip karıdan bu evde kalmak için izin isterler, karı da bunlara izin verir. Karının isteği üzerine Hoca Müslüm ile oğlan okumaya başlar. Bunlar gece olunca yığılıp yatarlar. Karı gece uyanıp Hoca Müslüm'ün yanına girer. Hoca Müslüm bu duruma razı olmayıp sabaha kadar karıyla uğraşır.

Sayalı Hanım, sabah olunca oğlanın Yemen şehrine geldiğini öğrenir. Hizmetçilerini yanına çağırıp sazını alır, okumaya başlar. Kızlara 'Yemen şehrine dağılın, nerede sazlı âşık görürseniz alıp yanıma getirin!' diye emir verir. Hoca Müslüm, oğlanı karının evinde bırakıp kendisi Yemen şehrinde ne var ne yok diye öğrenmek için gezmeye çıkar. Kızlar Hoca Müslüm şehrin kapısına gelince yakalayıp Sayalı Hanım'ın yanına getirirler. Sayalı Hanım ile Hoca Müslüm burada deyişmeye başlarlar. Söz tamam olunca Hoca Müslüm'ü tutsak edip zindana salarlar. Sayalı Hanım yine kızlara gidip şehre dağılmalarını bir âşık görürlerse kendine getirmelerini ister. Seyat Bey karının evinde beklerken bir iki gün babası gelmeyince kendisi Yemen şehrine çıkar. Kızlar âşığı görüp yakalarlar, Sayalı Hanım'ın yanına getirirler. Seyat Bey ile Sayalı Hanım deyişmeye başlarlar. Söz bitince Hoca Müslüm'ü zindandan getirirler. Sayalı Hanım, 'Ben muradıma erdim, atamın

yanına gidip onu razılığını alalım, adet olduğu üzere düğün edelim.’ diye oğlana danışır. Seyat Bey sazını alıp Muhtar Paşa’nın yanına gelir, paşanın huzuruna çıkıp okumaya başlar. Muhtar Paşa, Seyat Bey’i imtihan eder, üç kişi masaya elma koyarlar. Muhtar Paşa, ‘Hangi elmayı Sayalı Hanım koydu.’ diye oğlana sorar. Oğlan Sayalı Hanım’ın koyduğu elmayı bilince mollayı çağırıp beş gün beş gece düğün yaparlar. Seyat Bey ile Sayalı Hanım birbirine kavuşurlar. Muhtar Paşa, yanlarına asker verip bunları öz vatanlarına gönderir. Buhara şehrine gelip ata baba evlerine otururlar. Hoca Müslüm ile Seyat Bey keyifleri yerinde değişirler. Sözlerini tamam ederler. Allah herkese muradını versin!”

Kaynakça:

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 25, Bakı, 2011, s. 105-145.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan’ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 9, Bakı, 2011, s. 208-251.

Rüstemzade, Rüstem, *Mehebbet Dastanları*, Gençlik, Bakı, 1982, s. 97-130.

SEYDİ VE PERİ

Azerbaycan’da anlatılan aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Hikâyenin çok sayıda eşmetni vardır. *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı* serisinin 21. Cildinde ve Gülbeniz Babahanlı, Azerbaycan’ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabının 7. Cildinde hikâye metinleri bulunmaktadır.

Hikâye metni Hikâye kahramanı Seydi, “er dolusu bade” içtiği için aynı zamanda kahramanlık özelliklerini de kazanır.

Şahıs kadrosunda; Seydi, Peri, Tacir Ahmet, Tacir Muhammet, Haramiler, Meryem, Kâzım Paşa, Maral Hanım, Hasan Paşa, Yaşlı kadın, Tacir isimleri karşımıza çıkar. Mekân olarak da İstanbul ve Hind görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İstanbul'da Muhammet ve Ahmet adında iki kardeş ticaretle uğraşmaktadır. Muhammet'in Seydi adında bir oğlu, Ahmet'in de Meryem adında bir kızı vardır. Ahmet, kızı Meryem'i Muhammet'in oğlu Seydi'ye vereceğini söyler.

Yıllar sonra Muhammet ölür Meryem ile Seydi de artık evlilik çağına gelir. Seydi, Meryem'e görücü gönderir. Ahmet verdiği sözü unutarak kızını Seydi'ye vermez, Meryem de Seydi ile evlenmek istemez.

Buna çok üzülen Seydi, ağlayarak babasının mezarına gelir. Mezarın başında uykuya dalar. Bu sırada bir derviş gelir. İki parmağının arasında Hint padişahının kızı Peri Hanım'ı Seydi'ye gösterir. Peri Hanım'ı Seydi'ye puta verir. Bunun üzerine Seydi'ye öyle bir güzellik gelir ki, onu bir gören bir daha görmek ister. Annesi ve amcası, Seydi'yi görünce çok şaşırırlar; ama olanlara bir anlam veremezler.

Seydi bir saz ustasının yanına gider. Ondan bir saz alıp, saz ustasını bile şaşırtacak kadar güzel saz çalmaya başlar. Sazı alıp Peri'nin yanına gitmek için yola çıkar. Yolda amcasının kızı Meryem önüne çıkar ve onunla evlenmek istediğini söyler. Seydi ise, onunla evlenmek istemez ve yoluna devam eder. Bir dağa gelir ve dağda hepsi kız olan haramilerle karşılaşır. Haramiler Seydi'den para ister ancak Seydi'nin parasının olmadığını öğrenince onu öldürmek isterler. Seydi haramilere hak âşığı olduğunu söyler. Haramilerin kim olduğu Seydi'ye malum olur. Seydi onlara kim olduklarını söyleyince haramiler Seydi'nin hak âşığı olduğunu anlayıp Seydi'yi bırakırlar.

Seydi yoluna devam eder ve Kâzım Paşa'nın şehrine gelir. Paşa'nın kızı Maral Seydi'ye âşık olur. Ona evlenme teklif eder ancak Seydi teklifi kabul etmez, Maral Hanım'la vedalaşıp yoluna devam eder.

Bu sırada Peri Hanım'ın babası ölür, Peri Hanım tahta geçer. Seydi, Peri Hanım'la buluşur ve imam nikâhları kıyılır. Peri Seydi'nin pehlivan gibi giyinmesini ister. Seydi'ye kılıç, kalkan ve at verilir. Peri resmini Seydi'ye verir ve Seydi resmi suya düşürür. Arasa da bulamaz.

Bir gün Hasan Paşa'nın adamları atlarına su içirirken resmi görürler. Bir şişenin içinde olan resmi alıp Hasan Paşa'ya getirirler.

Hasan Paşa eşsiz güzelliğe sahip olan Peri'nin resmine bakar, Peri'ye âşık olur. Resmi şişeden çıkaramazlar, çünkü şişe tılsımlıdır. Bayram Hatun isimli bir yaşlı kadın, Hasan Paşa'yla evlenmek şartıyla efsun okuyup resmi şişeden çıkarır. Hasan Paşa yaşlı kadından resimdeki Peri Hanım olduğunu öğrenir. Adamlarına Peri Hanım'ı getirmelerini emreder. Seydi, Hasan Paşa'nın adamlarının çoğunu öldürür. Hasan Paşa, tekrar adamlarını gönderir, Seydi adamları yine öldürür. Hasan Paşa, Seydi'nin üzerine tekrar adam göndermek istese de adamlar gitmez. Hasan Paşa bunun üzerine yaşlı kadını gönderir.

Seydi, kimsesi yok diye yaşlı kadını eve alır. Kadın Seydi'ye ve Peri'ye hizmet edip kendini sevdirebilir. Yaşlı kadın Seydi'ye ve Peri'ye bir çörek yedirir. Çöreği yiyince Seydi kendinden geçer. Yaşlı kadın, Seydi'nin elini ayağını bağlayıp Hasan Paşa'ya götürür.

Hasan Paşa halkın tepkisinden korktuğu için Seydi'yi öldürtmez, bir kuyuya attırır. Seydi, birkaç gün kuyuda kalır. Ahmet isimli bir tacir, onu kuyudan kurtarır, onunla ilgilenir. Seydi kuyudan kurtulunca kıyafetlerini değiştirir, bahçıvan gibi yaşar.

Bu sırada Hasan Paşa, Peri'yi evlenmeye ikna etmeye çalışır. Peri Hanım, Seydi'nin atıyla şehirde yedi kez dolaşanla evleneceğini söyler. At, binen herkesi üzerinden atar. Hasan Paşa ata binmeye cesaret edemez. Seydi atın yanına gider, at onu tanır, ağlamaya başlar. Seydi de kendini tutamaz ağlar. Atın ve Seydi'nin ağladığını gören Peri Hanım da ağlamaya başlar. Seydi ata binip şehri yirmi kez dolaşır ve Peri ile evlenmeye hak kazanır. Hasan Paşa'nın boynu vurulur. Yaşlı kadını da deli bir atın kuyruğuna bağlarlar. Seydi ile Peri'nin yedi gün yedi gece düğünü olur.

Kaynakça:

Abbasklı, Sönmez, (Toplayan: Behruz Hekkı-Memmedeli Kövsi Ferzane), *Güney Azerbaycan Folkloru II. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2014, s. 273-288.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycanın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 7, Bakı, 2011, s. 154-183.

İsmayılov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı* Azərbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 319-344.

SEYFET ÇAVUŞ İLE FİLİZ

Doğu Anadolu'da anlatılan lirik bir aşk hikâyesidir.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey ile Elmas, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha ve Menekşe ile Lütfi Salih) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâyedeki hadise, I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu'da geçmektedir. Seferberlik dolayısıyla askere giden Seyfet'in hanımına göz koyan muhtar Mehmet'in onun şehit olduğu haberini yayarak nikâhına alması sonrası yaşanan acıklı hadiseler konu edilmiştir.

Mevlüt İhsanî ve Rahim Sağlam tarafından anlatılan hikâyeler yayımlanmıştır. Rahim Sağlam'ın anlattığı hikâye Timur Yılmaz'ın hazırladığı Âşıklardan Halk Hikâyeleri I adlı kitapta, Mevlüt İhsanî'nin anlattığı hikâye de Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri adlı kitapta yer almaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Savaş zamanında Balıkesir'in bir köyünde Tahir'in oğlu Seyfet adında bir genç vardır. Babası askere gitmiştir ve kendisinden yedi yıldır

haber alınamamaktadır. Seyfet'in de askerlik vakti gelmiştir. Hanımı Filiz'i ve oğlu Ümit'i kardeşi Mehmet'e emanet edip askere gider

Seyfet, askerlik hizmetini Sarıkamış'ta yapmaya başlar. Aradan altı yıl geçer. Hasankaleli İbrahim Çavuş'u ve Seyfet Çavuş'u 100 kişiyle birlikte Balıkesir tarafına verirler. Komutanı Balıkesirli Seyfet'e köyünün yakın olup olmadığını sorar ve köyün üç saatlik mesafede olduğunu öğrenince ona üç günlük izin verir.

Olanları öğrenen Seyfet Çavuş neneden Filiz'i çağırmasını ister. Bir kez görüp helallik vereceğini söyler. Nene önce korkar ve onun Filiz'e zarar vereceğini düşünür. Seyfet Çavuş'un yemin etmesi üzerine gidip Filiz'i çağırır. Oğlu Ümit'le gelen Filiz içeri girer girmez adamı tanır. Dizlerine vurur, ağlar ve bayılır. Sonra bunu ayıltırlar ve orada Seyfet Çavuş Filiz'e sitemini dile getiren manzumlar söyler. Seyfet'in öldüğünü sanan ve bunun için evlenen Filiz'de kendini savunan şiirler söyler.

Seyfetağlaya ağlaya yola çıkar. Oğluyla birlikte Seyfet'in arkasından bağırarak Filiz Seyfet Çavuşa bir kez gelmesini, sonra öldürmesini söyler ve ağlar. Ardına bakan Seyfet Çavuş birden güneşin aşmak üzere olduğunu görür. Filiz oğlunu bağrına basmış, ağlar. Seyfet burada da bir manzum söyler. Yoluna devam eder, akşam namazında askere kavuşur. O sırada da Atatürk düşmanı bozmuş, savaş kazanılmıştır. Emir gelir, bunlar da Dumlupınar'da hücumla kalkar.

Filiz, köye döner, Mehmet Kâhya'yı çağırır. Mehmet'e; "Ya beni bırakacaksın ya da kendimi öldürürüm." der. Kâhya kabul eder. Filiz, Ümit ve Mehmet'ten doğan oğlu Şeref'i yanına alıp köyden ayrılır. Yolda bir köyde geceyi geçirir. Sabah erkenden çocuğu alıp, gider.

Filiz, Ümit ve altı aylık oğlu Şeref'le Uşak üzerinde Manisa'ya gelir. Atatürk ve Kazım Karabekir Paşa, buna iki katlı ev verir. Filiz, çocuklarını okula yazdırır.

Bu arada savaş kazanılmış, asker tezkere almıştır. Seyfet Çavuş ise, terhis olduktan sonra Trabzon'a oradan da Artvin'e geçer. Artvin'de dertten anlayan âşık bir halk vardır. Adını değiştirip burada kalır. Adını Ali Ağa koyar ve çerçilik yapmaya başlar.

Aradan yetmiş sene geçer. Saçı ağarır. Bakar ki gurbette ölecek endişe eder. Köyüne gidip oğlu Ümit'i görmeye karar verir. Gelir köye sorar. Onlar çocuğun şimdi Manisa'da olduğunu söylerler. Manisa'ya gelince eski bir elbise giyip, sırtına un çuvalı alır. Filiz'in evini bulur.

Çocuklardan Ümit Ziraat Mühendisi, Şeref de öğretmen olmuştur. Balkonda çay içerken dilenci olarak gelen Seyfet'i görürler. Filiz onun Seyfet olabileceğini tahmin eder. Ümit anasına para verir, ihtiyara vermesini söyler. Yanına yaklaşıncı Seyfet'i tanır, ancak tanıdığını belli etmez.

Seyfet evden ayrılır ve tekrar Artvin'e gider ve orada hastalanır. Filiz'e bir mektup yazar. Mektup Ümit Bey'in eline geçer. Okur, ağlar. Anasına, babasını bulduğunu söyler.

Ümit, annesini ayıp Artvin'e gider. Oraya ulaştıklarında tam da Seyfet'in cenazesi yıkanmaktadır. Adet usulünce Seyfet'i defnederler. Artvin'de birkaç gün kaldıktan sonra Hasankale'ye gelip İbrahim Çavuş'a uğrarlar. Olanı biteni ona anlatırlar.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 43-49.

Yılmaz, Ömer Kâmil, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Dört Hikâyesi Üzerinde Epizot Çalışması*, Erzurum, 1975 s. 36-44 (Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 321-336.

SEYFİZÜLYEZEN

Şark kültürünün etkisiyle telif edilmiş tamamı muhayyel konularla vücuda getirilmiş eserdir.

Harf inkılabından önce İstanbul'da matbu olarak basılmıştır. Bu kitabın ilk sayfasında "Seyfizülyezen nam padişahın hikâyesi tercümesidir." başlığından sonra metni verilmiştir. Metin 254 sayfadır.

Bu nüshaların birer örneği İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinde kayıtlıdır.

Hikâye, cumhuriyetten sonra ilk olarak Faruk Rıza Güloğlu tarafından yayımlanmıştır. Onu 1966'da Muharrem Zeki Korgunal'ın yayımladığı kitap takip etmiştir. Korgunal'ın kitabı kitabın sonunda I. Cilt olarak belirtilmiştir. Çok aramamıza rağmen ikinci cilde rastlayamadık. Bunun, muhtemelen basılmadığı kanaatini taşıyoruz.

Konu olarak maceradan maceraya koşan yenilmez cengâver Seyfizülyezen'in başına gelmedik kalmaz. Hikâyede Seyfizülyezen'in sevgilisi Şame, her türlü kötülükten geri kalmayan annesi Kumriye, Habeş diyarı halkına zulmeden eşkıya Sadun Zenci, dar zamanda Seyfizülyezen'in yardımına yetişen Akısa öne çıkan kahramanlardır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Yemen'e Sultan Zülyezen adında padişah hükmetmektedir. Sultan Zülyezen'in de Yesrip adında bir veziri vardır.

Komşu ülke Habeş'te de padişah Seyfurrad hüküm sürmektedir. Onun da Sekârdüyün ve Rif adlarında iki veziri vardır.

Zülyezen günlerden bir gün sarayında otururken Habeş padişahının elçileriyle büyük bir hediye gönderdiğini haber verirler. Hediyelerin içinde cariye de vardır. Sultan Zülyezen, gönderilen cariye'nin kendisini zehirlemekle vazifeli olduğunu tahmin etmekte gecikmez. Onu niyetinden vaz geçirir ve daha sonra Kumriye adındaki bu cariye hamile kalır.

Gün gelir Kumriye bir erkek çocuk doğurur. Bu çocuğun yüzünde padişahlığın alâmeti olarak bir ben vardır. Kadın beni görür ve "Tahtı bu çocuğa neden bırakayım." diye düşünür çocuğun ölmesi gerektiğine inanır. Çocuğun ebesi Kumriye'ye engel olur.

Aradan bayağı zaman geçer. Kumriye çocuğu öldürecekken ebesi yine engel olur. Onun uzak bir yere bırakıp gelmesini söyler. Kumriye, ebe ve çocuk üç günlük yolculuktan sonra Habeş'e gider. Çocuğun yanına 1000 altın ve 1000 inci bırakıp geri dönerler.

Çocuk, uykudan uyanır, meme isteyip ağlamaya başlar. O sırada evlatlarını yitirmiş bir geyik geçerken tesadüfen çocuk ağlamaya

başlar. Çocuğun sesini duyar ve yanına gidip emzirir. O sırada geyiğin yavrularını öldüren avcı geyiği görür. Geyik memesini çocuktan çeker ve çocuk ağlamaya başlar. Adam çocuğun sesini duyar, yanına yaklaşır. Çocukla yanındaki altın ve inciye de alıp ülkenin padişahına götürür. Tahtta oturan padişah Efra, veziri Sekardis'i huzuruna çağırır. Bu, Seyfurrad'ın veziri Sekarduyun'un kardeşidir. Efra, geyiğin ininde bulunup kendisine getirilen çocuğu görünce onu kendi evladı gibi sevip yanında alıkoyar. Efra'nın veziri Sekardis çocuğun yanındaki beni gördüğü için çocuğu istemez Bir müddet sonra Efra'a eşinin bir kız çocuğu doğurduğu müjdelendir. Efra kızını gördüğünde kızının sol yanağında bir ben bulunduğunu fark eder. Efra, bu iki çocuğun yanaklarında olan benlere şaşırır ve vezirini çağırıp ona da gösterir. Veziri bu durumdan hiç memnun olmaz. Veziri Sekardis Efra'a eğer bu iki çocuğu birbirinden ayırmazsa durumu kardeşi Sekarduyun vasıtası ile Seyfurrad'a iletceğinin söyler. Efra, kızı ve oğluna birer saray ayarlar ve emziricilerini bulur. Bu arada oğlanının ismini Vahşü'l-gala, kızın ismini de Şame koyarlar. Vahşü'l-gala akıl balığ olduğunda Efra'nın emriyle hocalar tayin edilir ve fen ile meşgul olur.

Vahşü'l-gala on beş yaşına gelince Sekardis, Şame ile Vahşü'l-gala'nın bir yerde ikamet etmelerinin devletin yok olmasına sebebiyet verebileceğini, Vahşü'l-gala'yı memleketten uzaklaştırılmazsa durumu Seyfurrad'a haber vereceğini söyler. Sonunda Vahşü'l-gala memleketten uzaklaştırılır. Dört sene üstadıyla eğitimini tamamlar, üstadı onun öldürölmek istediğini anlatır ve gitmesini söyler.

Vahşü'l-gala üstadıyla vedalaşıp yola koyulur. On gün sonra bir şehre ulaşır ve şehrin girişinde iki çadır görür. Bu çadırlardan birine girdiğinde huri gibi güzel bir kızın ağladığını görürü ve ona âşık olur. Kız da onun güzelliğini görgünce Vahşü'l-gala'ya âşık olur. Birbirlerinin kim olduğunu anlayınca oturup konuşmaya başlarlar.

Vezir Sekardis bunların arasını bozmak için bir cadıdan büyü yapmasını ister. Cadının yaptığı büyü ile ayakları direk gibi elleri ve ağzı kapı kadar büyük, gözleri ateş gibi yanan "mühtelif" adında bir yaratık meydana çıkar. Halka musallat olan yaratık paşanın güzel yüzlü kızını isteyip yedi güm mühlet verir. Efra, kızını vermeye karar verir. Yedi gün sonra gelen yaratık Şame'yi almaya geldiğinde Vahşü'l-gala

ile karşılaşır. Vahşü'l-gala'yı yakalamak için elini uzatınca Vahşü'l-gala yaratığın elini üç kılıç darbesiyle keser. Yaratık kesilen elini alarak ortadan kaybolur. Efrah kızının yanına varınca Vahşü'l-gala'yı kucaklar. Vahşü'l-gala'ya bir konak tayin ederler. Her gün Efrah ile divana katılır, geceleri Şame konağına gelir ve sadece muhabbet ederler. Birkaç ay sonra Şame, Vahşü'l-gala'ya kendisini babasından istemesini söyler, ancak Vahşü'l-gala utanır ve bir türlü Efrah'a açılmaz. Sonunda Efrah'a açılıp Şame'yi isteyince Efrah biraz düşünmek ister; ama veziri bu durumdan pek memnun olmaz. Vezir bu durumun kendisine havale edilmesini ister ve Efrah kabul edip Vahşü'l-gala'ya kızını vezirden istemesini söyler. Vahşü'l-gala, Sekardis'ten Şame'yi ister. Sekardis'te, Sadun zenci dedikleri yiğidin başını ister, bunu yerine getirirse Şame ile evlenmeye lâayık olacağını söyler.

Şame, Vahşü'l-gala ile konuşup bu işiten vazgeçmesini ister; ama onu vazgeçiremez. Vahşü'l-gala gecenin karanlığında çıkıp Sadun'u aramaya gider. Sabah olunca bir süvari üzerine saldırır. Epey mücadele ederler; ama Vahşü'l-gala onu bir türlü yenemez. Vahşü'l-gala, süvariye yere atıp öldürecekken süvarinin Şame olduğunu anlar. Şame onunla gitmek ister; ama kabul etmez ve tek başına yola devam eder. Üç gün sonra Sadun'un yaşadığı dağın eteğine gelip bir tarafa saklanır. Gece olunca dağa çıkmak ister; ama Sadun'un adamlarının haydutluğa gidip bir garibanı bağlayıp götürdüklerini görür. Onlar uzaklaştıktan sonra Vahşü'l-gala merdivenlerden dağa çıkmaya başlar, sonra ayağa kayıp düşer. İki kişi bunu yakalayıp götürürken uzaktan biri gelip Vahşü'l-gala'yı kurtarır. Vahşü'l-gala kendini kurtarana dikkatlice bakınca Şame olduğunu anlar. Sonunda Şame'nin kendisiyle gelmesine razı olur ve beraber dağa çıkıp Sadun'u bulup uzaktan gözetlerler. Sadun'la sonunda karşılaşan Vahşü'l-gala geliş amacını söyler. Sadun da "İkimiz dövüşelim, başını alabilirsen al git." der ve dövüşmeye başlarlar. Sonunda da dost olurlar. Beraber saraya gelirler. Sadun, Efrah'a Vahşü'l-gala'dan niçin kendisinin başını istediğini sorar o da isteyenin vezir olduğunu söyler. Veziri de Sadun'u dil cambazlığı ile kandırır. O gece Vahşü'l-gala Sadun'u da konağa gitti. Sabah olunca saraya gidip Efrah'a başka isteği olup olmadığını sorunca vezir "Tarihu'n-Nil" adlı kitabı ister. Vahşü'l-gala kitabın nerede olduğunu sorduğunda yerinin bilinmediğini öğrenir. Vahşü'l-gala konağa gider, Şame ile Sadun ne

kadar nasihat etse de ikisini de dinlemez. Gecenin karanlığında yola çıkar. Çölde giderken yirminci gün tüm erzakı biter, altmış gün çölde yol alır ve sonunda bir manastıra ulaşır. Manastırın kapısına varıp çalınca derinden “Seyfizülyezen” diye bir ses işitir ve kapı açılır. İsmi “Şeyh Ceyyad” olduğunu söyleyen zat Vahşü'l-gala'ya onun gerçek adının Seyfizülyezen olduğunu ve ona “Tarihu'n-Nil” kitabının yerini göstereceğini söyler.

Sohbet ederken Seyfizülyezen'e bir denizden geçmesi gerektiğini ve nasıl geçeceğini anlatır. Sabah olunca beraber sahile inerler ve bir kuş vasıtasıyla Seyfizülyezen denizin diğer tarafına geçer. İki üç saat yol gittikten sonra karşısına bir süvari çıkar “Merhaba Seyfizülyezen!” diyerek süvari yüzünün örtüsünü açar. Örtünün altında güzel yüzlü bir kız çıkar. Adının Tame olduğunu annesinin Akle namında büyük alimlerden olduğunu söyler. Şehirlerinin padişahının Melik Kurun olduğunu ve Tarihu'n-Nil kitabına ibadet ettiğini söyler. Seyfizülyezen'in gelip kitabı alacağından padişahın haberi olduğunu ve bunun için sarayın kapısına “Gammaz” isimli bir cini hapsettiğini ve Seyfizülyezen kapıya gelince cinin onu öldüreceğini anlatır.

Gece olunca Tame ve Akle bir ip vasıtasıyla Seyfizülyezen'i saraya çekip çıkarırlar. Tame ve Akle'nin yardımıyla kitabı alır; ama melik Karun'un adamları onu yakalar ve bir kuyuya hapsederler. Seyfizülyezen'i Akısa isimli Müslüman bir cin kurtarır. Seyfizülyezen Akısa ile birkaç ay farklı şehirleri gezerler birinden Eflatun'un isimli hükümdarın fesini alır. Bu fesi takan kişiyi cinler göremezmiş. Akısa sonunda Seyfizülyezen'i, Akle ile Tame'nin olduğu yere bırakıp giderler. Bunların yardımıyla Tarihu'n-Nil kitabını alır. Gece uyurken Tame kitabı ve fesi saklar. Sabah olunca Seyfizülyezen kitabı ve fesi istediğinde Tame kendisiyle evlenmeyi kabul ederse vereceğini söyler. Seyfizülyezen sinirlenir ve geldiği gibi kuşun yardımıyla Şeyh Ceyyad'ın yanına gider.

Seyfizülyezen bu haldeyken Şame ve Sadun Efra'ın sarayına giderler. Şame sevdiğinin olmayan şeyleri bulması için gönderilmesinden dolayı babasına kızar. Sevdiğine bir şey olursa memleketi başlarına yıkacağını söyler. Efra ve veziri Sakardis bu duruma çok şaşırırlar. Bu olayın üzerinden birkaç ay geçtikten sonra Sakardis kardeşi Sakardıyyün'a bir mektup yazarak Şame'nin güzelliğinden bahseder ve onun ancak

Seyfurrad'a layık olduğunu yazar. Şame'nin güzelliğini duyan Seyfurrad kıza âşık olur ve Efraha elçi gönderip Şame'yi getirmesini ister. Elçi Efrah'ın sarayına vardığında Sadun da oradadır ve Şame'yi almaya geldiğini duyunca elçiye üç kılıç darbesiyle öldürür. Sakardis'in doldurmasına gelen Efrah, askerlerini Sadun'un üzerine hücum ettirir. Sadun onlarla mücadele ederken Sadun'un köleleri de gelip ona yardım ederler ve üç dört ay savaşır. Sadun ve kölelerinin dayanacak hâlleri kalmadığı anda Seyfizülyezen yetişir. Efrah askerlerini geri çekerek Seyfizülyezen'i karşılar ve kucaklar. Seyfizülyezen savaşın sebebini sorduğunda Efrah her şeyin vezirin suçu olduğunu söyler. Efrah'ın veziri kardeşine mektup yazarak Vahşü'l-gala'nın Seyfizülyezen adıyla geri döndüğünü, memleket elden gitmeden Seyfurrad'ın buna bir çare bulmasını ister.

Bu arada Seyfurrad'ın sarayına bir Arap gelip kendisiyle görüşmek ister. Cariyesi Kumriye'yi şikâyet etmeye geldiğini ifade eder. Seyfurrad'ın melikleri, Sultan Zülyezen'e Kumriye'yi hediye olarak gönderdiğini, cariyenin meliklerinden hamile kaldığını; fakat nikâhları kıyılmadan meliklerinin vefat ettiğini söyler. Melikin vefatından sonra Kumriye'nin tahta geçtiğini ve doğan çocuğu kendisine göstermediğini söyler. Buraya da meliklerini istemeye geldiğini söyler.

Kumriye Seyfizülyezen'in yanına gelir. Kumriye, Seyf'in pazusunda onu ağaç altında bırakırken koyduğu incinin başını görür. Oğlum diyerek sarılır. Seyfe, babasının kandisine hazine bıraktığını söyler. Birlikte hazineye giderler. Bütün mücevherleri onun alacağı şüphesi aklına gelir ve Seyf uyumakta iken onu öldürmek ister. O sırada Seyfizülyezen uyanır, yerinden doğrulmak ister ancak bayılır. Kumriye, Seyf'in öldüğünü düşünür, fakat Seyf yaralanmıştır.

Seyfizülyezen, kendisine geldikten sonra ilerideki dağın ardında olan saraya gider. Orada karşılaştığı Ayrız adlı birinin yardımını görür. Ayrız, Seyf'i memleketine götürür. Şehre geldiklerinde Şame ile Seyfurrad'ın düğünü olduğunu öğrenir. Seyf, güzel Şame'nin yanına gider. Nöbetçiler Seyfe saldırır. Ayrız gelip Seyfizülyezen ve Şame'yi kaldırıp dağın üzerine çıkarır.

Sekardis ile Sekardüyük, Seyf'in olduğu dağa gider. Ayrız onları görür, Seyfe haber verir.

Seyfürrad, Sadun ile Seyfizülyezen'i savaştırır. Seyf'in hakkından gelirse onu vezir yapacağını, kızını ona vereceğini söyler. Sadun, Seyf'e kendisini denemek için onu yorduğunu söyler, af diler. İkisi bir olup Seyfürrad'ın askerine saldırırlar.

Günlerden bir gün Kumriye oğlu Seyfizülyezen'in sağ geldiğini görünce af diler. Seyf affeder.

Seyfizülyezen, Ayruz'dan Efra'ı getirmesini ister. Seyfona Şame'yi vermek için bir isteğinin daha olup olmadığını sorar. Efra itiraz etmez.

Seyfizülyezen ise bir gece ormanda uzaktan beyaz bir karaltı görür. Karşidan gelenlerin hatun olduklarını görür. Seyf'i bir dağın kenarındaki mağaraya götürürler. Kadınlardan Gaylune adlı olanı, odada bir horozun yanında inciyle dolu küçük kutu olduğunu söyler. O kutuyu aldığı anda horoz ötmeden incileri atmasını, horozu kendisine getirmesini söyler. Seyfizülyezen, Gaylune'nin dediklerini yapar ve birlikte yola düşerler.

Beri taraftan Şame asasıyla bir koyunu darp eder. Bu yüzden onu yakalayıp ellerini, ayaklarını bağlarlar ve bir odaya hapsederler. Ertesi gün Seyfizülyezen ile Gaylune oraya gelir. Seyfizülyezen bir çocuğun ağladığını işitir. Sesin olduğu yere doğru gider ve Şame'yi görür. Çocuğun kim olduğunu sorar ve kendi oğlu olduğunu öğrenir.

Seyfizülyezen, bir gün bir koyunu boğazlayacakken ahali hücum edip kubbenin kapısını kırarlar. Akısa adlı birisi onu alıp bir dağa çıkarır. Seyf, Akısa'dan annesinden haber ve kılıç getirmesini ister. Akısa söylenileni yapar.

Seyfizülyezen, Şame ve oğluyla yollara düşer. Büyük bir dağa varırlar. Seyf, orada askerlerle karşılaşır. Askerin paşası Seyfizülyezen'ü yanına davet eder. Şame ile birlikte giderler. Ebuttac, Şame'ye âşık olur ve bunu Seyf'e söyler, Seyf sinirlenir. Şame ile birlikte şehre giderler. Ebuttac onları takip eder. Seyf ile savaşı. Onları esir eder.

Şame'ye talip olan Ebuttac, onu elde edemeyeceğini anlar ve Kelime-i Şehadet getirip Müslüman olur. Ebuttac'a bir hatun için dinini neden terk ettiğini sorarlar ve o da dinini terk etmediğini söyler.

Ayruz, Seyf'i alıp bir dağın kenarına götürür. Orada otururken

karşıdan birinin geldiğini görürler. Bu kişi yerden toprak alıp Seyf'in üzerine atar.

Seyfizülyezen, Ayruz'la birlikte yolculuğa çıkar. Seyf, Allah kuvvetiyle suyun üzerinde yürür ve bir adaya varırlar. Orada birini görür. Adam, Seyfe bir yengeçten söz eder. Gözünde nur olmayan birinin bu yengeç kanını gözüne sürdüğünde iyileşeceğini söyler.

Seyfizülyezen, sabah çayın yüzünde yengeç bulur. Her ikisi de Allah'ın verdiği kismet olarak düşünürler. Kayıkla bir adam gelir Seyfizülyezen'i meliklerine götürür ancak Seyfe burada kalamayacağını söyler. Sonraki gün Seyfe kayık verir ve yola çıkarlar.

Seyfizülyezen, zor bir yolculuk geçirir ve bir ormana varır. Orada padişahın adamları ile karşılaşır ve padişahın kızının gözlerini amansız olduğunu öğrenir. Padişahın kızının gözlerini iyileştirmek ister. Seyf'i kızın yanına götürürler. Seyf kızı iyileştirir. Kız onu karşısında görünce "Efendim" diyerek ona sarılır. Padişah onları bu halde yakalar.

Seyf namazda iken Ayruz gelir ve Seyf'den kendisini oradan götürmesini ister. Seyfizülyezen'le Bernuh'un memleketine giderler. Orada, Bernuh tılsımı Kumriye'den almak için hileler düşünür.

Ayruz, Kumriye'den kendisini sihri yapan kişiye götürmesini ister. Ayruz'a dağı gösterirler. Sakardis gelir, Kumriye'den kendisini bırakmasını söyler. Kumriye'de kabul eder. Sakardis, Kumriye'ye beyaz toz içirir ve Kumriye yere düşer. O sırada Seyf gelir, annesini o halde görünce çok üzülür. Kumriye Seyfe ne kadar üzgün ve pişman olduğunu anlatır. Seyfe levhanın kendisinde kalmasını söyler.

Seyf Ayruz ile beraber Hekim Eflatun'un şehrine gelirler ve orada çetin bir mücadele başlar. Tam bu mücadelenin ortasında gökten birşey gelip Seyf'i Akısa'ya götürür. Akısa ile Seyf bir bahçe görürler. Bu bahçe tılsımlıdır. Akısa, Seyfe bu bahçede kimsenin üç saatten fazla kalamayacağını söylese de Seyf bahçeye girmek için Akısa'ya rica bulunur. Akısa, Seyfizülyezen'e bahçede üç saatten fazla kalamaması şartını ileri sürer. Seyf, kabul eder.

Seyf bahçede Minyetünnüfus'u görür ve hüsnüne esir olur. Derdinin dermanının onda olduğunu düşünürken Akısa, geri dönmeleri

gerektiğini söyler. Seyf, bahçede kızı gördüğü için gitmek istemez. Akısa, onun padişahın kızı olduğunu söylese de Seyf, vaz geçmez. Bu sırada Minyetünnüfus hamile kalır bir oğlan doğurur. Seyfizülyezen, Minyetünnüfus ile memleketine dönmek için yola çıkar.

Kumriye, Seyfürrad'e mektup yazıp oğlunu bir daha göndermeyeceğini belirtir. Kumriye'nin mektubu Seyfürrad'ın eline geçer. Devleti, saltanatı Melik İfrah'ın eline bırakır.

Meymun isminde biri Sakardis'le konuşur. Birlikte Seyfürrade'nin huzuruna çıkarırlar. Seyfürrade, Meymun'a, Sadun Zenci'nin hakkında gelip gelemeyeceğini sorar. O da halledebileceğini söyler. Günlerce muharebe olur.

SeyfMihen, "Allahuekber!" deyip Habeş'e saldırırlar. Bu muharebe günlerce sürer. Sonunda düşman Müslüman olur.

Seyf'nin otağına Tame gelir. Kendisine sihirli gömlek yaptırıldığını söyler. Seyfizülyezen bu gömleği giyer. Kumriye'nin oğluna verilen bu gömlekten haberi olur ancak elinden bir şey gelmez. Yanına gelen Nahide, Seyfizülyezen'le evlenmek istediğini söyler. Kumriye de Seyf'in giydiği gömleği alıp kendisine getirirse yardımcı olabileceğini söyler.

O sırada Kumriye oğlu Seyfizülyezen'i evlenme konusunda ikna eder. Seyf ile Nahide uyurken Nahide kalkıp gömleği alır. Hemen Kumriye'ye götürmek için dışarı çıkar ancak katledilir.

Kumriye, Seyfizülyezen'in sarayına gider. Orada Akısa, Kumriye'yi öldürür. Seyf, buna çok üzülür günlerce yas tutarlar.

Aradan uzun zaman geçer. Akısa, Seyf'i ziyarete gelir. Seyf onu görünce annesi Kumriye'yi öldürdüğü için yüzünü çevirir, gönülsüz de olsa onunla konuşur.

Seyf, Akısa'ya Medinetü-l Benat'a gitmek istediğini söyler. Akısa, oranın padişahının şehre gelen erkekleri, kızı yüzünden yaktığını söyler. Seyf, oraya gider. Orada Seyf, pek çok zorluklarla karşılaşır ve onların üstesinden gelir.

Aradan zaman geçer ve Ayruz, Seyf'e veda eder. Ayruz, üç kere çağırdığında gelmezse ateşte yanacağını, o yüzden gelemeyeceğini söyler.

Ertesi gün Seyf, Akısa'nın yardımıyla Hz. Süleyman'ın yanına gitmek için yola çıkar. Yolda Sarih'le karşılaşır ve onu öldürür. Yolda pek çok sıkıntılar yaşar ancak Akısa sayesinde onlardan kurtulur.

Akısa'dan ayrıldıktan sonra Enise ile karşılaşır, onunla evlenir. Yedi gün yedi gece düğün yaparlar. Seyf, Müslüman olan Enise ile yoluna devam eder. Günün birinde karşılarını yine Akısa çıkar. Akısa, Enise'yi katleder.

Seyfizülyezen, kırk gün yol gider. Yolda, zorluklarla karşılaştığında yardımına Akısa yetişir.

Bir şehir karşısına çıkar. Orada bir kayığa binip denize açılır. Karaya ulaştığında ağzından ateş çıkaran bir putun olduğu bahçeden geçer. Ardından bir dağın başına çıkar. Orada çok farklı bir halk görür. Onlarla savaşıyor ve galip gelir. O arada, yanına melikin veziri Sihran gelir. Seyfizülyezen, Sihran ile yoluna devam eder.

Medinetü'z-Zehra padişahının bir bölük askeri bunları takibe koyulur. Seyfizülyezen asekrlerle çarpışmak mecburiyetinde kalır ve onlardan yirmisini öldürür. Dört gün boyunca askerleri öldürmeye devam eder. Onunla baş edemeyeceklerini anlayan düşman Seyfizülyezen'in üstüne toplaca hücum eder. Seyfizülyezen'in de gücü azalmıştır. O arada bir toz ve duman peyda olur ve Melik Şadluh imdadına yetişir. Medinet'ül-Zehra'nın askerleri geri çekilmeye mecbur olur. Akşama kadar kaçamayan askerleri öldürürler.

Seyfizülyezen, dinlendikten sonra yola koyulur. Bir nehirden geçerken at suya gömülmeye başlar. Bu at aslında su atıdır. Seyfizülyezen, mecburen, yüzerek karşı kıyıya ulaşır. Suyun kenarına geldiğinde çamura saplanır ve beline kadar gömülür. Bulunduğu yer Medinet'ül-Zehra padişahın kızı Raziye Sultan'ın sarayına yakındır. Saray cariyeleri su alak için oraya geldiklerinde Seyfizülyezen'i görürler ve bunu Raziye Sultan'a iletirler.

Raziye Sultan hemen oraya gelir ve Seyf'e uzun bir ip sarkıtır, onu bataklıktan çıkarır. Onu nereden geldiğini sorar, Seyf de tüccar olduğunu söyler ve uydurma bir hikâye ile bataklığa nasıl düştüğünü anlatır.

Raziye Sultan, Seyf'i saraya alır, hamama gönderir, yeni çamaşırlar verir. O sırada şehirde bir kargaşa olur. Raziye Sultan birkaç askerini gönderir ve onların ne olup bittiğini öğrenmelerini ister. Gelen haberler iç açıcı değildir. Seyfizülyezen'in askerlerini tamamına yakınını öldürdüğünü söylerler.

Raziye Sultan, kurtardığı kişinin Seyfizülyezen olduğunu anlamakta gecikmez. Birlikte bir kayığa binip Melik Şadluh'un yanına giderler. Şadluh, Seyf'i görünce ona sarılır ve onu yedi gün misafir eder. Sekizinci gün, Şadluh, Seyfizülyezen'e Raziye Sultan ile evlenmek istediğini söyler. Seyfizülyezen bunu sultana iletir. Raziye Sultan, Melik Şadluh'un teklifini kabul eder. Melik ile evlenir.

Seyfizülyezen, orada daha fazla kalmayıp Melik Şadluh'la vedalaşıp yola çıkar. Epey yol gittikten sonra cennet gibi bir yere gelir. İstirahat ettikten sonra tekrar yola çıkar ve Aksa adlı kişiyle karşılaşır. Aksa, bulundukları yerin Hazreti Süleyman'a ait olduğunu söyler. Biraz sohbetten sonra Seyfizülyezen, Ayrız'u, Melik Geyhu'nun elinden kurtarması gerektiğini söyler. Akısa ile vedalaşıp tekrar yola devam eder.

Seyfizülyezen, bir süre yol gittikten sonra bir havuza rastlar. Havuzun içinde ikisi gümüşten ikisi altından dört balık görür. Havuzdan su içmek istediği vakit Aksa çıkıp gelir. Bir bardak su uzatıp havuzdan su içmemesini söyler. Bu balıkların Belkıs'ın Hazreti Süleyman'a gelin geldiğinde oluştuğunu anlatır.

Tekrar yola koyulan Seyfizülyezen, Melik Geyhu'nun yanına gelir. Seyf ona, Ayrız'u, Belkıs'ın tac ve cübbesini almaya geldiğini söyler. Arzusunu yerine getirir oradan ayrılır.

Artık hanımı ve oğlunun yanına gitmek muradındadır. Geldiğinde onları bulamaz. Süreyya'nın kaçırdığını öğrenir. Hemen Süreyya'nın sarayına gider, hanımını ve kızını ister. Süreyya vermek istemeyince kılıcıyla üzerine yürür. Süreyya'nın yardımına ecinni taifesinden Üveys yetişir, Seyfizülyezen'in elinden kılıcı alır. Süreyya, Seyfe eğer kendi dinine girerse hanımını ve oğlunu vereceğini söyler. Seyf, kabul etmez. Süreyya, Seyf'i zindana atar.

Seyfizülyezen, hapisteyken Ayrız'u görür. Onu da ecinni taifesi yakalayıp buraya hapsetmiştir. Gece yarısı hapisane duvarı yarılır, Aksa Hatun içeri girer, Seyfizülyezen'i ve Ayrız'u oradan kurtarır.

Süreyya, Üveys'i ve yüz ecinnisini bunların peşlerine gönderir. Aksa, Süreyya'nın ecinnilerinin elinden kendilerini sadece Hekim-i Baynas'ın kurtaracağını düşünür ve ona sığınurlar. Nitekim de öyle olur. Baynas, onları Üveys'e vermez ve Üveys geri dönmek zorunda kalır. Süreyya, Üveys'in boş döndüğünü görünce aklı başından gider. Üveys olanları Süreyya'ya anlatır. Hekim-i Baynas'ın onları koruduğunu ve kendisine vermediğini söyler. Aklı başından giden Süreyya, Üveys'e Seyfizülyezen'in başka oğlu olup olmadığını sorar. Üveys de Seyf'in Dumur, Mısır ve Nasır adlarında üç oğlunun olduğunu söyler. Süreyya, Üveys'ten Mısır'ı kendisine getirmesini emreder...

Kaynakça:

Güloğlu, Faruk Rıza, *Tam Seyfizülyezen Hikayesi*, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1941, 112 s.

Korgunal, Muharrem Zeki, *Tam Seyfüzülyezen Hikâyesi*, İstanbul, 1966, 320 s.

Seyfizülyezen Nam Padişah, [İstanbul], Tarihsiz, 254 s.

SEYFÜLMÜLÜK

Olayların hayâl ülkesinde geçen mitolojik hikâyedir. Hikâye kahramanı periler diyarındaki sevgilisi Bediülcemal'i getirmek için maceradan maceraya atılır ve sonunda onu memleketine getirmeye muvaffak olur. Türkiye, Azerbaycan, Tataristan, Türkmenistan, Kazakistan, Tarançı ve Başkurdistan'da yaygın olarak bilinmektedir. Radloff, Proben serisinin VI. Cildinde bu hikâyenin metnine yer vermiştir.

Ferecbade'ş-Şidde'de "Ferec Ez an-i Bağ-ı İrem ve Bediü'l-Cemâl ve Pâdişâh-zâde Seyfu'l-Mülûk" adıyla 26. hikâye olarak karşımıza çıkar.

Seyfûlmülûk, konu itibarıyla, Muheyyelat-ı Aziz Efendi hikâyeleri içinde Birinci Hayal içinde yer alan Şehzade Asil (Kıssa-yı Şehzade Asil) ile müştereklikler gösterir. (Bkz. MUHAYYELAT-I AZİZ EFENDİ). Ayrıca Türkmen destanı Gül – Senuber ile de benzerlikleri olduğunu söyleyebiliriz. (Bkz. GÜL - SENUBER).

Hikâye yapı olarak, muhtelif coğrafyalarda üç şekilde kendisini gösterir. Sadece nesir olarak, manzum ve mensur olarak, sadece nazım olarak. Manzum ve mensur yapıya sahip eşmetinlerde mensur kısım daha fazladır. Şiirlerin nazım birimleri ve metinleri eşmetinler arasında farklı farklıdır. Eşmetinlerde beyit, dörtlük, koşma, semai ve muhammes gibi şekiller görülür.

Hikâyenin kaynağı ve teşekkülü ile ilgili olarak Hind, Arap, Fars veya Çağatay olduğuna dair muhtelif görüşler vardır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Sultan Mahmut, Padişah Asım bin Safvan, Numan Vezir, Hz. Süleyman, Yemen Sultanı, Sefülmülük, Mehmet, Hassan Bimend, Zalim Ezrak, Zalim Ezrak'ın Oğlu, İfrit Dev, Dev'in Karısı, Dev'in Karısının Kız Kardeşi, Peri Kız Bediülcemal, Peri Kızı'nın Annesi, Annesinin Kaynanası, Eskici, Zalim Ezrak'ın Askerleri yer alır. Mekân olarak da Hir Adlı Memleket, Maymunlar Diyarı, Ebabil Adaları, Sefülmülük Sarayı, Serendip, Karıncalar Ülkesi, Hasbahçe, Deniz karşımıza çıkar.

Olağanüstü varlık olarak Peri, Dev, Cin, Hızır ve İfrit yer alır. Hayvan olarak at, maymun, karınca, balık, kuş, kuzu ve dana, mitolojik vasıflı varlıklar olarak da Şahmaran, itbaşılar, ifritbaşılar, zengiler görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eski zamanlarda yaşayan hikâye meraklısı bir padişahın bilgili, zeki, hafızası kuvvetli bir veziri vardır.

Bir gün Sultan Mahmut'a bir adam hikâye anlatır. Hikâye sultanın hoşuna gider ve anlatıcıya bin altın iyi bir takım elbise soylu bir Arap atı verir. Aradan zaman geçer ve bir adam sultana acıklı bir hikâye anlatır. Hikâye yine sultanın hoşuna gider, anlatıcı aynı şekilde ödüllendirilir. Bunu gören veziri Hassan Bimend'in canı sıkılır ve sultan arkasından konuşur. Her gelene bu şekilde ödüller verilmesinin hazineyi sıkıntıya sokacağını söyler. Bu konuşma sultana iletilir. Sultan vezirini çağırır ve acıklı hikâyelerden hoşlandığını söyler. Diğer iki adamın anlattığı gibi kendisinin de ona acıklı bir hikâye bulup anlatmasını emreder. Eğer hikâye hoşuna giderse vezirine yüz bin altın bir padişah elbisesi ve bir kale vadedir. Eğer hikâyeyi bulup anlatmazsa elindeki her şeyi

alacağını ve onu memleketten süreceğini söyler. Vezir padişaha dinlediği hikâyelerden en çok hangisini beğendiğini sorar ve Kirpi Hikâyesi cevabını alır.

Vezir padişah'tan bir yıl izin ister ve huzurundan ayrılır. Beş adamına biner altın verir ve onlara Seyfülmülük hikâyesini ele geçirmek için emir verir. Adamlarından Hindistan yoluna gideni, Serendip şehrine ulaştır. Adam, birisinin hızlıca bir yerlere gittiğini görür. Adama bu hâlini sorar adam da burada her gün acıklı ve gülünç hikâyeler anlatan bir hocanın hikâye saatine yetişmek için koştuğunu söyler. Seyyah, bu adamla birlikte hocanın yanına gider. Hoca, akşama kadar hikâyeler anlatır. Yavaş yavaş herkes kalkmaya başlar. Sonunda hoca ile seyyah baş başa kalırlar. Seyyah, Hoca'yı över ve ardından Seyfülmülük hikâyesini anlatmasını istirham eder. Hoca da bu hikâyeyi pek kimsenin bilmediğini, hikâyenin acayip olaylarla dolu olduğunu, babasının ona bu hikâyeyi anlattığı zaman herkese söylememesini vasiyet ettiği için kimseye anlatmadığını söyler. Seyyah bu hikâyeyi ona anlatması yahut yazarak vermesi için yalvarır. Karşılığında hocaya istediği her şeyi vereceğini söyler. Hoca kendisine yüz altın verip altı şartını kabul ederse hikâyeyi yazıp verebileceğini söyler.

Seyyah buna çok sevinir. Zaten uzak diyarlardan bu hikâyeyi bulmak için gelmiştir. Altı şartı kabul eder ve Hoca'ya yüz altını verir. Hoca şartlarını sıralar; Hikâyeyi yolda denk geldiği adamlara, erkeklere, ergenlik çağına geçmemiş erkek çocuklara, köle, cariye ve esirlere, kibirli insanlara anlatmamasını ve hikâyeyi aldıktan hemen sonra geldiği yere gitmesini tembihler. Sabaha kadar hikâyeyi yazıp seyyaha verir.

Seyyah söz verdiği gibi hemen geldiği yere gider ve hikâyeyi Vezir Hassan Bimendi'ye teslim eder. Hassan Bimend ona çeşitli hediyeler verir.

Vezir Hassan Bimend yazıyı temize çeker ve padişaha verir. Sultan Mahmut hikâyeyi okur ve çok beğenir. Hikâyeyi altın yazılarla hattatlara yazdırıp hazineye koyar. Canı her sıkıldığında hikâyeyi hazineden çıkartıp okutur ve gönlü ferahlar.

....

Hikâye şöyledir:

Eski zamanlarda yaşayan Mısır ülkesinin padişahı Asım Bin Safoan, adaletiyle meşhur cömert bir insan olmasına rağmen bir çocuğa sahip olamaz. Devletin ileri gelenleri padişaha dua eder ve içlerinden Numan Vezir adındaki yaşlı vezir kendisinin de çocuk sahibi olmadığını, Seba ikliminde Davut oğlu Süleyman adlı bir peygamberin çıktığını, herkesi kendi dinine inanmaya davet ettiğini söyler. Ona bir elçi yollayıp kendileri için tanrısına dua etmesini, duaları kabul olursa onun dinine geçmeyi teklif eder. Padişah Asım Bin Safoan bu düşünceyi beğenir. Bu işi Numan Vezir'e havale eder.

Numan Vezir, on gün yol gider, Hz. Süleyman'ın sarayına ulaşır ve onun huzuruna çıkar. Hz. Süleyman'ı büyük bir taht üzerinde oturmaktadır ve etrafında canavar dev, ejderha vardır. Hz. Süleyman, ona nereden geldiğini sorar. Vezir kendini tanıtır ve güneşe taptıklarını ifade eder. Hz. Süleyman güneşe tapmanın yanlış olduğunu ve kendi dinine dönmesini söyler. Numan Vezir kabul eder ve orada Müslüman olur. Daha sonra Hz. Süleyman onun buraya neden geldiğini sorar. Vezir geliş sebebini anlatır. Süleyman Peygamber vezire gece Allah'a bu istekleri için dua edeceğini söyler ve kendisinin misafirliğe gidip uyumasını buyurur.

Ertesi gün vezir Süleyman Peygamberin huzuruna çıkar ve onu taht üzerinde cinler, kuşlar, devler gibi varlıklar arasında otururken görür. Sofra kurulup yemekler yenir ve Hz. Süleyman Numan'a Allah'ın onların tüm isteklerini kabul ettiğini söyler. Ancak onların sahrada bir ağaç altında kadınlara top oynatıp içki içmelerine Allah'ın razı olmadığını bu huylarından vazgeçip Allah'ın birliğini kabul etmelerini bildirir. Daha sonra o ağaç yanına gidip beklemelerini, ağaç dibinden biri sığır başlı iki yılan çıkacağını, onları öldürüp baş ve kuyruk kısımlarından keserek aileleriyle beraber yemelerini söyler. Yedikten sonra aileleri ile günahlarının affedilmesi için dua etmeleri sonucunda da erkek çocukları olacağını müjdelar. Sonra vezire bir yüzük, bir kılıç, altın takımlı iyi cins bir at ile altın düğmeli bir kaftan verir, çocuklar büyüdükten sonra onlara paylaştırmasını buyurur. Numan, Peygamber'in elini öper ve memleketine döner.

Numan, memleketine döner ve padişahın da içinde bulunduğu bir heyetle karşılaşır. Taht odasında yalnız kalınca padişah ona neler

olduğunu sorar. Numan, Hz. Süleyman'ın söylediklerini iletir ve hediyeleri verir. Hediyeler, hazineye kaldırılıp saklanır. Padişah çok sevinir hemen Kelime-yi Şehadet getirip Müslüman olur. Numan'a dinlenmesi için yedi gün izin verir.

Numan dinlendikten sonra yine padişah huzuruna çıkar. Padişah yediden yetmiş herkesin huzurunda toplanması için emir verir. Herkes toplandıktan sonra onlara seslenir. Allah'ın bir olduğunu gören ve görünmeyen her şeyi onun yarattığını artık Allah'ın yarattığı bir mahlûk olan güneşe tapmamalarını söyler ve onları imana davet eder. Şah Asım, Kelime-yi Şehadet getirir ve Mısır halkı bunu tekrarlar. Mısırlılar Müslüman olurlar.

İman gecesi padişah ile vezir abdest alır ve aileleri ile yatarlar. Aradan zaman geçer, hanım sultan ile vezirin hanımı hamile olurlar. Dokuz ay on gün sonra padişahın da vezirin de birer oğulları olur. Ülkede şenlikler başlar, ziyafetler hazırlanır, suçlular affedilir, ahalinin tüm borçları silinir. Padişah kendi oğluna Seyfülmülük, vezirin oğluna da Sait ismini verir. Vezirine ailesini getirip saraya yerleşmesini, böylece çocukların beraber büyümelerini ister.

Padişah, çocukların talihlerine bakmaları için müneccimlere emirler verir. Müneccimler çocukların ömürlerinin uzun olacağını ancak gençlik dönemlerinde uzun ve maceralı yola çıkacaklarını sonunda sağ salim memlekete dönüp mutlu yaşayacaklarını söylerler. Bu sözler padişahın canını sıkarak ancak "Emir Allah'tandır!" der ve kendini avutur.

Çocuklar itinayla büyütülür, beş yaşına gelirler ve özel hocalarla on yaşına kadar eğitim görürler. On yaşından sonra silahşorluk dersleri alırlar. Her şeyi çabuk öğrenen bu iki zeki genç, on beş yaşına gelirler. Padişah vezire, çocukların aslan gibi olduklarını, tahtı oğluna bırakıp kalan zamanını günahlarının affı için Allah'a dua etmekle geçirmek istediğini söyler. Vezir de vazifesini oğluna bırakmayı düşünmektedir.

Padişahın emri üzerine vilayetlerin tüm beyleri ve ileri gelenleri has bahçede toplanır. Herkes gelince Asım Sultan, tahtı oğluna bıraktığını kendisinin sadece ibadetle meşgul olacağını söyler. Kendisine itaat ettikleri gibi oğluna da itaat etmeleri için hepsinin huzurunda oğluna tahtı devredeceğini bildirir. Toplananlar kabul eder. Gelenlere altın ve

gümüş paralar dağıtılır. Seyfülmülük ve Sadi babaları eşliğinde taht odasına geçerler. Hazineden emanetler getirilir ve oğlanlara sunulur. Genç padişah yüzüğü ve bohça içindeki altın düğmeli elbiseyi alır, kılıçla atı da Said alır. Daha sonra gençler babalarının elini öper ve saraydan ayrılırlar.

Gece yarısı Seyfülmülük'ün uykusu kaçır ve henüz açmadığı bohçasındakileri görmek ister. Bir odaya geçip orada bohçayı açar. Bohçadan altın düğmeli bir elbise ile bir resim çıkar. Resme bakar, bu çok güzel bir kızın resmidir, bu güzellik karşısında dayanamaz ve bayılır. Daha sonra ayılır ve aşk ateşiyle yanan gönlünün tesiriyle ağlar, ağıtlar yakar ve şiirler okur. Bu arada Sait uyanır. Genç sultanı yerinde bulmaz ve etrafı aramaya koyulur. Onu çalışma odasında ağlarken bulur. Seyfülmülük'ten ısrarla derdini anlatmasını ister. O da resmini gördüğü kızı âşık olduğunu söyler. Sait resme bakar. Resmin altındaki yazıda kızın, peri padişahı Şebal'in kızı Bediülcemal'e ait olduğu ve Babil adasındaki Meram şehrinde oturdukları yazılıdır. Sait, Seyfülmülük'e insanoğulları ile perilerin evlenmesinin imkânsız olduğunu çünkü bu kızı ele geçirmenin mümkün olmadığını söyler. Seyfülmülük bu cevaptan hoşlanmaz; ancak yazıyı öğrendikten sonra kızın hayali değil de gerçek olduğunu öğrendiği için sevinir, bu kızı almaya ant içer. Sonra ağlamaya devam eder. Onu hiçbir söz teselli etmez.

Genç sultan derdini annesine ve babasına da açmaz günden güne solmaya başlar. Babası oğlu için en iyi hekimleri getirtir; ancak verilen ilaçlar aşk derdine derman değildir. Padişah eğer oğlu iyi olmazsa hekimleri öldüreceğini söyler, bu arada deneyimli ihtiyar bir hekim oğlanın hastalığını anlar. Padişaha bunun ilaçla geçecek bir hastalık olmadığını, oğlunun sevda ateşiyle yandığını anlatır. Padişah Sait'i huzuruna çağırır ondan oğlunun derdini sorar, Sait bilmediğini söyleyince padişah sinirlenir ve boynunun vurulmasını emreder. Can derdine düşen Sait bildiklerini anlatmak zorunda kalır. Kızın kim olduğunu Sait'ten öğrenen padişah Asım, oğlunun yanına gider. Ona bu sevdadan vazgeçmesini, ona istediği kadar cariye vereceğini söyler. Bu sözler Seyfülmülük'e etki etmez. O kızı aramak için babasından izin ister. Eğer izin verilmezse canına kıyacağını ekler. Babası üzüntü içinde oğlunu dinledikten sonra kızı oğlunun yerine bulacağını olmazsa

da bu uğurda can vereceğini söyler. Oğlu bunu kabul etmez ona izin vermediği için yaşamının haram olduğunu söyler ve kılıcı boğazına dayar. Babası buna dayanamaz ve oğluna izin verir. İsteddiği kadar asker, gemi, mücevher gibi yolculukta lazım gelen eşyaları alabileceğini söyler ve hazırlıkları başlatır.

Seyfülmülük bu duruma çok sevinir ve ileri gelenleri toplayıp onlara Meram şehrini sorar. Gelenlerin hiçbirisi bu yeri bilmez; ancak içlerinden biri Çin'deki seyyahların bilinmeyen yerlere gittiklerini, bu yeri de duymuş olabileceklerini söyler. Bunun üzerine Çin'e gitmek için son hazırlıklar yapılır. Sekiz büyük gemi, yirmi bin asker, yüz bin altın ve bir yıl yetecek kadar erzak alıp Sait'le birlikte denize açılırlar.

Bunlar, aylar sonra Çin kıyılarına ulaşırlar, gemiler dolusu askeri görenler kalelerinde savunma için hazırlıklara başlarlar. Seyfülmülük, Çin padişahına elçi yollayıp maksadını söyler. Çin padişahı Seyfur, âlim biridir aynı zamanda Asım Şah'ın da amcasının oğludur. Gelenin Seyfülmülük elçisi olduğunu anlayınca onları sevinçle karşılamaya gider. Padişah, Seyfülmülük ve adamlarını bir ay boyunca misafir eder. Seyfülmülük, Seyfur padişaha Babil adasındaki Meram şehrini sorar. Padişah, adamlarını toplayıp şehri onlara sorar. İçlerinden birisi böyle bir yerin Hindistan taraflarında olabileceğini söyler. Bunlar daha fazla beklemeden Hindistan'a doğru yelken açarlar.

Seyfülmülük, on ay boyunca yol alır. Hint denizinde büyük bir fırtınaya yakalanırlar. Yıldırımlar gemileri birbirlerine çarpıştırıp parçalarlar. Birçok değerli eşya ile binlerce asker deniz tarafından yutulur. Seyfülmülük, on kişiyle birlikte bir tahtaya tutulup kurtulur. Gözleriyle Sait'i aralar; ancak bulamazlar. Günlerce denizde aç kalarak savrulan bu gençler nihayet bir adaya ulaşırlar. Sık ağaçlar ve meyvelerle kaplı adaya çıkıp karınlarını doyururlar. Bu sırada bir ağaç dibine çömelmiş esmer biri, en güzel meyve çeşidi burada olduğunu söyleyip onları yanına çağırır. Obur bir asker o tarafa gider ve bu esmer adam hemen onun sırtına biner. Askere artık onun eşeği olduğunu söyler ve onu orman içine sürükler. Yakalanan asker arkadaşlarına artık esir olduğunu, onların kaçmaları söyler.

Seyfülmülük ve adamları yanlarına meyve alıp tahtaya binerler ve oradan uzaklaşırlar. Günler sonra üzerinde büyük bir dağ olan bir adaya

çıkartlar. Meyve toplayıp su doldurmaya koyulurlar. İlerideki bir ağaç dibinde yatan uzun kulaklı dev bir yaratık görürler. Bir kulağını yastık gibi başının altına, öteki kulağını yorgan gibi üzerine seren bu yaratık birden bir askeri alır koynuna sokar ve uzaklaşmaya başlar. Kaçırılan asker arkadaşlarına seslenir, devlerin yamyam olduğunu söyler.

Seyfülmülük ile arkadaşları tekrar tahta binerler ve başka bir adaya çıkarlar. Ağaçların arasından elli metre boyunda zenciler çıkar. Bunları yakalayıp hükümdarlarına götürürler. Hükümdar bunları görür ve iki tanesinin derhâl kesilip pişirilmesini emreder. Seyfülmülük ile askerler bunu görürler ve aralarında dertleşmeye başlarlar. Hükümdar bunu görünce onların çok güzel öten kuşlar olduğunu söyler ve bir kafese kapatılmasını emreder. Onlara meyve verirler bir yıl boyunca bu şekilde yaşarlar.

İfrit padişahının kızı, bu kuşların namını duyar babasından bu kuşları ister. Babası Seyfülmülük ve üç adamını bir kafese koyup kızına yollar. Kız Seyfülmülük'ü görür ve ona âşık olur. Onu kafesten çıkarıp tahta oturtur. Sonra herkesi yanından uzaklaştırır ve Seyfülmülük'e aşkını şiirle ifade eder.

İfrit böylece şiirler okur, sonunda dayanamaz Seyfülmülük'e sarılarak onu öpmeye başlar. Seyfülmülük şiddetle kızını iter. Kıza; "Çirkin mahlûk öldürsen bile seninle sevgili olmam." der. İfrit kız bu sözlerle çok kızar, hemen askerleri çağırır, bu dört adamın ayağına pranga vurulup mutfakta çalıştırılmasını emreder.

Seyfülmülük ve adamları mutfağa odun taşımaya başlarlar, bu arada ifrit kızı her gün mutfağa iner âşık olduğu Seyfülmülük'ü izler. Ona bu inadından vazgeçmesini söylese de Seyfülmülük kabul etmez. Böylece iki yıl geçer.

Seyfülmülük memleketini ve ailesini düşünüp ağlamaya başlar. Bunu gören adamları bu başlarına gelenlerin Allah'ın takdiri olduğunu ağlamak yerine kurtulmak için Allah'a dua etmeleri gerektiğini söylerler. Kaçmak için çareler ararlar. Ağaç kabuklarından ip yaparlar. Kütükleri bu iplerle bağlayıp denize açılırlar, Allah'a sığınıp giderler. Birkaç gün denizde sürüklenirler, bir fırtına çıkar akabinde denizden çıkan bir ejderha bir askeri yutar. On gün sonra karşılarına çıkan bir adaya doğru

ilerlerler, adaya yetişene kadar ejderha Seyfülmülük dışındaki adamları yutar.

Seyfülmülük ağlayarak adaya çıkar ve orada kalabalık bir maymun sürüsüyle karşılaşır. Maymunlar şehzadeyi yanlarına çağırırlar ve onu alıp ormanın ortasındaki büyük saraya götürürler. İç içe sekiz kapıdan geçerler, içinde büyük bir fiske bulunan güzel bir salona geçerler. Bu salonda mücevherden yapılmış dört aslan üstünde bir taht ve onun üzerinde oturan güzel bir delikanlı görür. Selâmlaşır, delikanlı şehzadeye nerden geldiğini sorar. Şehzade hikâyesinin uzun olduğunu bu maymunlara nasıl hükümdar olduğunu ve kim olduğunu delikanlıya sorar. Delikanlı kendisinin Mısır tüccarı Nurullah'ın oğlu Hayrullah olduğunu, bir gemi kazası neticesinde buralara düştüğünü, sonunda bu adaya çıktığını anlatır. Adanın yedi günlük yol olduğunu ve maymunlar tarafından işgal edildiğini de ekler. Bu maymunların insanlar tarafından yönetildiğini, padişahın ölmesine yakın Allah'ın bir insan daha yolladığını bu yüzden Seyfülmülük'ün yolunun buraya düştüğünü söyler. Seyfülmülük derin bir ah çeker ve buraya şah olmaya gelmediğini, sevdiği kızı aramak için yolla düştüğünü söyler ve başından geçenleri anlatır. Hayrullah Seyfülmülük'e bu sevdadan vazgeçip onunla adada refah ve bolluk içinde yaşamasını teklif eder. Seyfülmülük bu aşk için tacı, tahtı, ailesini bırakıp geldiğini sevdiğini bulana kadar pes etmeyeceğini kati bir dille söyler. Hayrullah maymunlara emir vererek sofralar kurdurtur, yiyecekler maymunların gösterileriyle eğlenirler. Seyfülmülük, orada bir ay kalır, sonra izin isteyip ayrılır. Maymunlarla beraber onu sınıra kadar yolcu ederler.

Şehzade Seyfülmülük, yalnız başına günlerce aç susuz yol alır, karşısına çıkan kırmızı bir tepeye doğru ilerler. Tepede büyük bir saray görür ve oraya gider. Etrafta kimseleri göremez, içeriye gezmek ister. Sonunda taht odasına gelir mücevher kaplı bir taht üzerinde dünyalar güzeli bir kız görür. Etrafında mücevherli tabaklar içinde meyveler bulunan kıza selâm verir. Kız şehzadeye buraya nasıl geldiğini kim olduğunu sorar. Kendisinin şehzade, hikâyesinin de uzun olduğunu söyler. Çok aç olduğunu belirterek yiyecek bir şeyler ister. Kız ona yemek verir, sonra konuşmaya başlarlar. Kız, kendisinin Serendip padişahının kızı Devlet Hatun olduğunu, havuzda yıkandığı zaman üzerlerine

kara bir bulutun gelip yıldırımlar saçtığını, havuza çöküp onu buraya getirdiğini anlatır. Bunu yapanın kendisine âşık bir ifrit olduğunu haftada bir buraya gelip onunla vakit geçirdiğini söyler. Sonra da Seyfölmölük kendi başına gelenleri anlatır. Kız, Bediölcmal adını işitince onun kendi sütkardeşi olduğunu, memleketinde olsaydı onları tanıştıracığını söyler. Seyfölmölük kızın insan olduğunu nasıl olur da bir peri kızı ile sütkardeş olabildiklerini sorar. Kız da anlatmaya başlar:

Annesi ile Bediatöl'c-mal'in annesinin aynı zamanda hamile olduklarını, bir gün Devlet Hatun'un annesi has bahçede eğlenirken orada Bediölcmal'in de annesinin bulunduğunu, ikisinin orada doğum yaptığını sonra çok iyi arkadaş olduklarını anlatır. Bediölcmal'in annesi orada bir ay kalır, giderken de Devlet Hatun'un annesine bir buhur verir, istediği zaman bunu yakmasını o zaman hemen yanına geleceğini söyler. Şehzade Devlet Hatun'a buradan kaçmak için yalvarır. Kız, buranın elli yıllık yol olduğunu, bir yılda alacakları yolu ifritin bir dakikada alacağını bu sebeple kaçmalarının imkânsız olduğunu söyler. Seyfölmölük saklanıp ifriti öldürmeyi önerir kız da ifritin ruhunu üzerinde taşımadığını da belirtir. Şehzade kızıdan, ifrit geldiği vakit ondan ruhunu nerde sakladığını öğrenmesini ister. Şehzade ifritin geleceği zaman dolaba saklanır. İfrit gelir kızı sevmeye başlar kız birden ayağa kalkar eğer kendisini seviyorsa gücünün kaynağını, nasıl yenileceğini anlatmasını ister. İfrit de onu kimsenin yenemeyeceğini, ruhunun bir serçe kuşunda saklı olduğunu, bu serçenin, yedi zarf içinde, yedi zarfın da yeni sadık içinde, bu sandığında bir tabut içinde denizin ortasında olduğunu söyler ve mihr-i Süleyman yüzüğüne sahip olanın da bu tabutu çıkarabileceğini anlatır. İfrit eğlenip gider. Şehzade yüzüğün kendisinde olduğunu söyler.

Seyfölmölük, kız ile hemen denize iner. Şehzade elini denize uzatır ve tabutu ister, tabut deniz ortasından çıkarak sahile doğru gelir. Serçe kuşunu oradan çıkarıp boğazlayacağı sırada ifrit hemen oraya gelir ve yalvarmaya başlar. Ne isterse yapacağını, isterse sevdüğünü bile kavuşturacağını söyler. Seyfölmölük bu sözlere kanmak üzereyken Devlet Hatun onu uyarır ve serçeyi boğazlar. Büyük bir ses çıkar ve ifrit sahile düşerek hareketsiz kalır.

Devlet Hatun ile şehzade ağaçların kabuğundan ip yaparak yan yana birleştirdikleri kütükleri bağlarlar, sal yapıp aldıkları yiyeceklerle

birlikte denize açılırlar. Hangi tarafa gideceklerini bilmedikleri için dört ay boyunca su üzerinde kalırlar. Bir zaman sonra yiyecek ve içecekleri tükenir, uykusuzluğa daha fazla dayanamazlar ve uyuuya kalırlar.

Uyandıkları zaman kendilerini bir yalının yakınında bulurlar. Etrafta insanlar ve gemiler görürler. Onlara doğru giderler, önlerine gelen bir adama buranın neresi olduğunu sorarlar. Adam buranın Numan şehri olduğunu söyleyince Devlet Hatun çok sevinir ve adama kim olduğunu sorar. Adam, yalının reisi olduğunu ve isminin Sertaç olduğunu söyler. Devlet Hatun da kendini tanıtır. Adam bu ismi duyunca çok şaşırır ve bir kusuru olduysa affı için yalvarır. Devlet Hatun, amcası Numan'a haber vermesini söyler. Yalı reisi hemen Numan Padişah'ın yanına giderek ona müjdeyi verir. Numan bu haber üzerine tüm hazineler onun olmuş gibi sevinir. Çocuklarını ve askerlerini alıp onları karşılamaya gideler. Kurbanlar kesilip şenlik düzenlenmesi için emirler verir. İki genç hükümdarın elini öperler ve beraber saraya giderler. Günlerce çektikleri açlık ve susuzluğun acısını çıkarmak için tıka basa karınlarını doyururlar. Numan bir mektup yazarak veziri ile kardeşi Tacülmülük'e yollar, ona kızının geldiğini belirtir.

Serendip padişahı kızından umudu kestiği için onu zamanla unuttur. Hükümdarın huzuruna çıkan vezir ona mektubu uzatır. Padişah mektubu okur ve sevinçten ne yapacağını bilemez. Haberi getirene ne vereceğini şaşırır. Derhâl kardeşine mektup yazar. Kızını yollamasını ister. Serendip padişahı, kızını beklerken sabırsızlanır. Yolları halılarla çiçeklerle döşetir. Nihayet kızı memlekete gelir, Devlet Hatun ile Seyfülmülük padişahın eteğini öperler, padişah onları bağrına basar. Devlet Hatun başından geçenleri babasına anlatır ve Seyfülmülük'ü kendisi kadar sevmesini ister. Ona yaptığı iyilikler bir yana dört ay boyunca aynı denizde ve karada dolaştıklarını Seyfülmülük'ün ona bir kere bile yan gözle bakmadığını, onu kardeşi gibi gördüğümü anlatır. Bunun üzerine padişah şehzadeyi daha çok sever öyle ki tacını ve tahtını ona bırakır. Böylece Seyfülmülük padişah olup tahta geçer.

Seyfülmülük, padişahlığın beşinci günü adamlarını alır ve şehri dolaşmaya çıkar. Kapalı çarşıya uğrar ve gözü tellal gibi bağırıp kaftan satan bir gence ilişir. Bu genci kardeşi gibi gördüğü Sait'e benzetir. Adamlarına emir verir kaftan satan genci saraya götürmelerini söyler.

Adamları bu gencin kötü bir şey yaptığını düşünürler ve onu hapse atarlar. Genç padişah akşam saraya döner; ancak kaftan satan genci unuttur, yemeğini yer ve geç bir saatte uyur. Kaftan satan bu yiğit, gerçekten de Sait'tir. Sait önce katiller hapishanesine sonra da onlarla birlikte taş ocaklarına götürülür. Orada ağır şartlar altında çalışmak zorunda kalır. Sait uğradığı haksızlıktan kurtulmak için Allah'a dua eder. Bu duası üzerine padişah kaftan satan genci hatırlar, onun getirilmesini emreder. Sait Seyfülmülük'ü tanımaz. Padişah kaftan satan gence adını ve kim olduğunu sorar. Delikanlı adının Sait olduğunu, Mısır'dan gelip burada iş tuttuğunu ve neden tutuklandığını bilmediğini söyler. Seyfülmülük, Sait'in zincirlerinin çözülmesinin emreder. Ağlamamak için kendini zor tutar, Sait'e kendini tanıtır ve iki arkadaş birbirlerine kavuşurlar. Bunu gören meclisteki adamlar da hemen Tacülmülük'e haber verirler. Tacülmülük'e gelir, kardeşleri birbirine kavuşturan Allah'a dua etmelerini söyler ve Sait'in yıkanıp temizlenmesini önerir. Sait hamama gider ve temizlenir.

Sait hamamdan döner ve başından geçenleri anlatır. Gemi parçalandıktan sonra bir tahtaya tutunup hayatta kaldığını ve on beş gün sonra bir adaya ulaştığını söyler. Adada dinlenip ağaçlardan kopardığı meyvelerle karnını doyurduğunu anlatır. Bu sırada gözü doymadığı için başka bir ağaçtan meyve koparmaya çalıştığını bir sesin de meyvelerin ham olduğunu söyleyerek onu uyardığını anlatır. O sese doğru ilerlediği sıra kayış ayaklı birinin üzerine binip "Artık benim eşeğimsin!" dediğini söyler. O zamandan sonra gündüzleri kayış ayaklı birçok adamı sırtında taşımak zorunda kaldığını akşamları da onu bağladıklarını, bir gece kayış ayaklı adamların onu bağlamayı unutmasından yararlanıp kaçtığını, bir tahtaya binip denizde sürüklenmeye başladığını yanına aldığı yemişlerle karnını doyurduğunu bir zaman sonra azığının bittiğini ve yedi gün yedi gece aç kaldığını söyler. Sekizinci gün bir geminin onu fark edip kurtardığını sonra da onu bu şehre bıraktıklarını da anlatır.

Sait'ten sonra da Seyfülmülük başından geçenleri ona anlatır ve Sait'i kendine vezir yapar.

Bir gün Seyfülmülük 'ün aklına sevdiği kız gelir, kanlı gözyaşları akıtır ve Devlet Hatun'un yanına gider. Ona sitem dolu sözler söyler. Devlet Hatun bu ziyaretten dolayı oldukça mahcup olur. Hemen işe

koyulacağını söyler ve annesinden buhur almaya gider. Annesine Bediülcemal'i çok özlediğini bu yüzden ona biraz buhur vermesini söyler. Annesi de Bediü'l-cemal'in annesini özlediğini söyler ve beraber bahçeye giderler. Ateş üzerine buhur dökerler ve biraz sonra Bediülcemal ile annesi gelir. Kucaklaştıktan sonra analar bir tarafa kızlar bir tarafa çekilir ve konuşmaya başlarlar.

Devlet Hatun Seyfülmülük'ün hikâyesini peri kızına aktarır. Peri kızı bu anlatılanlar üzerine Seyfülmülük'e âşık olur. Onu görmek ister. Sonra da bir insanoğlu ile bir peri kızının birbirlerine âşık olmalarının görülmedik şey olduğunu, bu sebeple anne ve babasına bir şey söylememesini rica eder. Devlet Hatun da Seyfülmülük'e söz verdiğini söyler onunla görüşmesi için ricada bulunur. Peri kızı biraz nazlanır sonra da kabul eder.

Devlet Hatun, bahçenin gizli bir yerinde taht kurdurur. Üzerine oturup biraz konuşurlar sonra Devlet Hatun Seyfülmülük'ü çağırmak için saraya gider. Seyfülmülük ile Sait'i tahtında otururken bulur, mutlu haberi ona verir. Seyfülmülük çok sevinir ve Sait'e kimseyi dışarı çıkarmaması emrini verir. Devlet'le Seyfülmülük dışarı çıkarlar sıra Seyfülmülük çok içtiği için aklı başına gelene kadar bir ağaç dibinde uyuyacağını sonra hemen yanlarına geleceğini söyler. Devlet peri kızına sevgilisinin biraz sonra geleceğini söyler. İkindiye kadar beklerler; ancak Seyfülmülük gelmez. Devlet Hatun kendisinden utandığı için Seyfülmülük 'ün gelmediğini düşünerek saraya gider. Sütannesini göremez, daha sonra onun Bediülcemal'i misafir bıraktığını kendisinin Babil cezirelerine gittiğini öğrenir. Bu sırada Bediülcemal bahçede gezinmeye başlar. Ağaç altında yatan bir genci görür ve onun Seyfülmülük'ten başkası olmadığına kararını verir. Sevgilisinin başını dizine koyar ve ağlamaya başlar. Delikanlı uyanmaz ve onu uyandırmak için manzumeler okur. Seyfülmülük yavaş yavaş uyanmaya başlar, sevgilisini görünce hemen kalkar. Onu dünya gözü ile gördüğü için çok mutlu olduğunu, onun için birçok tehlike atlattığını söyler ve onu biraz olsun sevmesini ister. Peri kızı da Seyfülmülük'ü sevmiştir ancak önce biraz naz eder. İnsanoğullarının yalancı ve vefasız olduğunu söyler. Bunu gerçek sanan delikanlı eğer öyle biri olsaydı bunca tehlikeye göğüs germeyeceğini söyler. Bediülcemal artık nazlanmaz ve delikanlıya sarılır.

İki saat boyunca ağacın altında konuşurlar Bediülcemal delikanlının sabaha karşı yanına gelmesini onu cesur bir periyle kendi diyarına yollayacağını orada mücevher kaplı bir çadır bulacağını ve oraya girmesini söyler. Çadırdaki büyük annesini bulacağını, onun yanında bir kürsü, kürsü üzerinde onun yaşmağı olduğunu onu önce başına, sonra koynuna koymasını ve tekrar kürsüye bırakmasını tembihler. İşin bittiği zaman da sonucu kendisine bildirmesini ister.

Seyfülmülük sabaha karşı Bediatü'l-cemal'in yanına gider, sonra sevgilisini çağırarak peri ile Babil cezaresine, İbrahim bağlarına giderler. Seyfülmülük, denilen çadıra gider, sevgilisini söylediklerini yapar. Yaşlı peri ona buralara neden ve nasıl geldiğini sorar. Seyfülmülük heyecandan konuşamaz ve peri söze karışır. Onun Bediülcemal'e âşık olduğunu onu istemeye geldiğini söyler. Yaşlı peri, genç periye kızarak Seyfülmülük'e döner. Bir peri kızı ile insanoğlunun evlenmelerinin imkânsız olduğunu, onların yalancı ve vefasız olduklarını da söyler. Seyfülmülük dayanamaz ve sevdiği kız için akıl alınmaz tehlikelere katlandığını, onunla evlenmezse kendini öldüreceğini söyler. Yaşlı peri bu sözler üzerine yumuşar ve kızı iki şart karşılığında vermeye razı olacağını söyler. Onun başka kızlara bakmayacağına ve ne derlerse yapacağına dair söz vermesini ister. Seyfülmülük çok sevinir ve bir değil bin yemin edeceğini söyler. Yaşlı peri delikanlıya dışarı çıkıp gezmesini söyler ve genç periden oğlu Şahbal'ı çağırmasını ister.

Seyfülmülük'ün öldürdüğü ifritin anne ve babası, oğullarının bir âdemoğlu tarafından öldürüldüğünü duyarlar ve katili bulmak için her tarafa adamlar gönderirler. Bunların ikisi İbrahim bağları üzerinde uçarken ağaç altında yakan delikanlıyı görürler. Buralara nasıl geldiğini merak ederler ve bir haber bulmak umuduyla ağzını aramaya karar verirler. İfrit yanına inerler ve buralara nasıl geldiğini sorarlar. Delikanlı da yolunu şaşırdığını çok zahmet çekerek buralara geldiğini söyler. İfritler de hükümdar Ezrak'ın zindanında hapsediklerini, bir âdemoğlunun onu öldürmesiyle de fırsat bulup kaçtıkları yalanının söylerler. Seyfülmülük bu sözlerle inanır ve onu kendisinin öldürdüğünü söyler. Bunun üzerine ifritler onu yakalayıp ölen ifritin annesinin huzuruna çıkarırlar. Kadın hiddetle oğlunu nasıl öldürdüğünü sorar. Delikanlı hiç çekinmeden anlatır. Kadın buna daha da çok kızar ve onun bir tabuta kapatılarak deniz dibine indirilmesini emreder. İfritler denileni yaparlar.

Şehbal annesinin yanına gelir. Kadın da oğluna Mısır padişahının oğlunun kızına talip olduğunu onun için tacını tahtını bıraktığını, buralara kadar geldiğini söyler. Sonra da bunu uygun bulduğunu söyleyip oğluna fikrinin sorar. Oğlu, annesini kırmaz ve bu genci görmek istediğini söyler. Onu ararlar ancak bulmazlar. Herkesi toplayıp sorguya çekerler, aralarından yaşlı biri iki ifritin bir delikanlıyı alıp gittiklerini söyler. Kendi diyarlarından adam kaçırdıkları için çok kızarlar, damatlarını kurtarmak için ifritlere savaş açarlar.

Şehbal, binlerce kişilik bir ordu kurarak ifritlerin üzerine yürür. Bunu haber alan Erzak da adamlarını toplar. Şehbal önce bir elçi yollar. Damatlarının teslim edilmesi hâlinde savaşmayacaklarını iletirler. Ancak elçiye küfürler edip onu kovarlar. Bunun üzerine savaş başlar ve periler galip gelir. Ezrak'ı esir alırlar. Ona damatlarının yerini sorarlar, söylerse onu serbest bırakacaklarını söylerler. İfrit denizin dibine indirdiği delikanlıyı çıkartır. Ancak ileride bir kargaşa çıkmaması için ifriti öldürürler.

Delikanlı alay eşliğinde Serendib'e götürülür. Orada sevgilisiyle nikâhı kıyılır. Divanda hazır bulunanlar Tacülmülk ve Seyfûlmülük'e dönerler, hep bir ağızdan Devlet Hatun'la Sait'i birbirlerine münasip gördüklerini eğer izinleri olursa hazır divan varken onların da nikâhlarını kıymak istediklerini söylerler. Bu teklif kabul edilir, çok geçmeden bu iki gencin de nikâhı kıyılır.

Aradan birkaç sene geçer, Serendip padişahı ülkeyi adaletle yönetir. Seyfûlmülük'ün aklına annesi ve babası gelir, kederlenip ağlar. Bunu gören Bediülcemal de ona derdini sorar, bin bir ısrar sonrası delikanlı ailesini özlediğini ve onları merak ettiğini söyler. Beraber memleketine gidip ailesini ziyaret etmek istediğini de sözlerine ekler. Bediülcemal kabul eder, Devlet Hatun ve Sait ile birer peri atına binerler, bin erkek ve bin dişi peri ile yola çıkarlar. Aylarca mesafelik yolu bir günde alırlar. Oğlundan umudunu kestiği için oğlunun geldiği haberini alan Asım bin Safoan sevinçten ne yapacağını bilemez hemen hazırlıkları başlatır.

Delikanlılar aileleri ile hasret giderirler, bir ay boyunca burada kalırlar. Daha sonra, babasına Serendip'in Babil cezaresinin, Çin'in ve Horasan'ın padişahlıklarının üzerinde olduğunu bu sebeple gitmesi gerektiğini söyler. Babası bu habere üzülür, ancak ona engel olmaz.

Gerekli hazırlıklardan sonra Seyfölmölük, Bediölcmal, Sait ve Devlet Hatun Serendib'e dönerler. Sırayla Babil'i, sonra da Çin'i, Horasan'ı, Şam'ı ziyaret ederler. Bu şekilde tam 380 sene bu saltanat içinde hüküm sürerler.

Bir gün Seyfölmölük hastalanır, derdine çare bulunmaz, Bir süre sonra ölür. Haber dünyanın her yerine yayılır. Onun ölümü Sait'i çok etkiler, kardeşinin arkasından kanlı gözyaşları akıtır, hastalanıp yataklara düşer. Onun derdine de derman bulunamaz o da ölür, onun mezarı yanına defnediler. Onların ölümünden sonra Bediölcmal ile Devlet Hatun her gün ağlayıp feryat ederler, bu şekilde günden güne erirler. İkisi de hastalanıp yataklara düşerler ve aynı gün can verirler. Onlar da eşlerinin yanına defnedilirler. Dördünün mezarı üzerine büyük bir türbe yaptırırlar.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Dastanlari Beş Cildde* C. 5, Baki-2005, s. 145-180.

Ahundov, Ehliman, "Şahzade Seyfelmölük ve Bedielcamal", *Dastanlar*, Bakı, 1993, s. 3-32.

Araslı, Alhan Altan, *Azeri Türklerinin Halk Hikâyeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 1985, s. 269-281.

Başkurt Halk İjadı Seyfilmölük, C. III, Epos, Başkurtistan Kitap Neşrieti, Ufu, 1982, s. 280-299.

Çulha, Tülay, *Sefü'l-mölük Bediü'l-Cemâl Hikâyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s. 73-113.

Elfü'n-Nehar Ve'n-Nehar (Binbir Gündüz), "Hikâye-yi Seyfölmölük", (Fransızcadan çevirenler: Mustafa Hami Paşa, Ali Raşid Bey, Ahmed Şükrü-Said Fehmi), H. 1290, s. 311-339.

Korgunal, M. Zeki, *Seyfölmölük Hikâyesi*, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1938.

Köse, Nerin, *Seyfölmölük Hikâyeleri Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, İzmir, 1993 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Magrubi, Dessanlar *Seypelmelek-Medhalcemal*, Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat, 1982, s. 7-64.

N. B. [Selami Münir Yurdatap], *Resimli-Büyük Seyfölmölük Hikâyesi*, Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1981, 72 s.

Özalp, N. Ahmet, “Seyfölmölük Hikâyesi”, *Aşk Gölünde Yüzen Canlar Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*, Büyüyen Ay Yayınları, C. III, İstanbul, 2016, s. 99-193.

Radloff, Wilhelm, *Proben Der Volkslitteratur der Nördliehem Türkisehen Stemme*, VI. Theil Der Dialect der Tarantschi, Saipölmölük, St. Petersburg, 1886, s. 131-144.

Savur, Suat, *Tufanbeyli Halk Kültürü Araştırması*, Tufanbeyli Belediyesi Kültür yay., Seyhan, 2016, s. 277-286.

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 85-86, 258, 261, 263, 266, 358, 363.

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince (Ferec Bade’s-Şidde)*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 82-100.

Suleymanov, Ahmet-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2-Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 511-542.

Tanbaşı, Nesrin, *Osmanlıca Bir Seyfü’l-Mölük Hikâyesi*, İstanbul, 1996, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tatar, Halık İjatı, *Dastanlar*, “Seyfölmölük”, SSSR Fenner Akademiyasının Kazın Filialı Gelimcan İbrahimov İsimindeki Til Edebiyat him Tarih İnstitutı, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1984.

Tekin, Gönül A., XVI. Yüzyıl Çağatay Şairi Meclis’inin Seyfölmölük Adlı Mesnevisi Hakkında”, *Journal of Studies*, Vol II, 1987, s. 123-132.

Türkmen Edebiyat Tarihi, “Seyfelmelek-Medhalcemal”, C. II, Türkmenistan SSR İlimler Akademiyası Mahdumkulu Adındaki Dil ve Edebiyat Enstitütü İlim Neşriyatı, Aşgabat, 1976, s. 490-507.

Yurdatap, Selami Münir, *Seyfûlmülûk Hikâyesi*, Eskin Matbaası, İstanbul, 1973.

SEYİDİ

Azerbaycan'da ve İran Azerbaycanı'nda anlatılan aşk hikâyelerindendir.

Konu olarak, rüyasında âşık olduğu sevgilisini bulmak için yola çıkan, çeşitli mücadelelerden sonra memleketine dönen ve üç kızla evlenen gencin başından geçenler anlatılmıştır. Kahraman rüyasında bir güzel âşık olmakla beraber aynı zamanda yiğitlik özelliğini de kazanır. Sevgilisi Peri Hanım da orduyla baş edebilecek kadar yiğit biridir. Yiğit kız motifi Şah İsmail, Elif ile Mahmut hikâyelerinde de görülür.

Ali Reza Zihak'ın Seyyidi Dastanı adlı kitabında bulunmaktadır. Bu kitaptaki hikâyeyi Asiye İşleyen, İran Kaynaklı Halk Hikâyelerinin Yazı Çevrimi ve İncelemesi adlı yüksek lisans tez çalışmasında, söz konusu hikâye üzerinde çalışmış ve hikâyeyi Latin alfabesine aktarmıştır. Ayrıca, Gülbeniz Babahanlı'nın *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı eserinin 7. Cildinde de bu hikâyenin metnine yer verilmiştir*.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Hoca Nasır, Seyyidi, Dalkavuklar, Seyyidi'nin annesi, Seyyidi'nin amcası kızı, Razmi Şah, Kızıl Tel Peri, Âşık Ali, Maral, Durna, Harami kızlar, Peri Hanım, Koç Hasan Paşa, Vezir, Vezirinoğlu, Kadı, Molla görülür. Mekân olarak da Tebriz, Şam, Sahibülemr, Kahraman Kalesi görülür. Hayvan kahraman olarak da Seyyid'in atı Semend ön plandadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Tebriz şehrinde Hoca Nasır adında büyük bir tacir başı vardır. Hoca Nasır'ın Seyyidi adında bir oğlu vardır ve Seyyidi on altı yaşına kadar dayelerle büyür, medrese gider. Hoca Nasır vefat eder ve bütün malı mülkü Seyyidi'ye kalır.

Hoca Nasır büyük bir adam olduğundan dostları da çoktur. Bu insanlar Seyyidi'ye her zaman dost, kardeş, baba olduklarını ve kimsenin ona zarar veremeyeceğini söylerler. Seyyidi de bunlar için

olan malını mülkünü harcar ama bu insanlar sadece Seyyidi'nin parası olduğu için yanındadırlar. Seyyidi'nin varı yoğu yüz altını kalır. Dostlarından borç almak ister ama hiç kimse Seyyidi'ye yüz vermez. Seyyidi bu insanların sadece varlıkta yanında olduklarını anlar. Seyyidi durumunu biraz olsun düzeltmek için beşik kertmesi olan amcası kızına elçi gönderir. Seyyidi'nin amcası kızı, onun artık malı mülkü olmadığını için Seyyidi'yi istemez.

Seyyidi ölüm ve gurbet fikri arasında gidip gelir. Bir hacet namazı kılar ve Allah'tan ya ölüm ya gurbet ister. Seyyidi ölümden başka çaresinin kalmadığını düşünüp Kelime-yi Şehadet getirir. Sonra uykuya dalar. Rüyasında

Bir pir gelir Seyyidi'nin başına elini koyar ve parmakları arasından Şam'ın yakınlarındaki Kahraman Kalesi'ni ve oradaki Razmi Şah'ın kızı Kızıl Tel Peri'yi gösterir. Kızın Seyyidi'nin, Seyyidi'nin de kızın olduğunu, ne zaman darda kalırsa yardımına geleceğini ve gidip kıza almasını söyler. Seyyidi bir daha kıza bakar ve güzelliğini tarif eder.

Seyyidi gözünü açtığında başucunda annesini görür. Seyyidi annesinden para alıp Tebriz pazarına gider, saz satan bir dükkâna gider. Kızıl bir saz beğenip alır. Oradan Sahibülemler meydanındaki âşıklar kahvesine gelir. Oradaki Âşık Ali'ye söyleyeceklerinin iyi mi kötü mü olduğunu söylemesini, eğer sözü beğenilirse gurbete âşık olarak çıkmak istediğini yoksa sazını orada bırakıp gideceğini söyler.

Seyyidi şiirini okurken vezirin kızı Maral, kırk cariyesi ve dayesiyle hamama gitmek için dolanırlarken Seyyidi'nin sesini işitir ve Maral'ın aklı başından gider. Adamlarına bu civan âşığın meclis kurulacak bağa getirilmesini ister. Bu arada Âşık Ali de Seyyidi'yi beğendiğini söyler.

Maral Hanım'ın adamı onu alıp has bahçeye götürür. Bağda Maral'ın cariyeleri ona gül demeti verirler, kırk kız Maral'ı ve Seyyidi'yi ortalarına alırlar. Maral ile Seyyidi şiirle karşılıklı olarak duygularını dile getirirler.

Maral Seyyidi'yi sever ve ondan vazgeçecek değildir. Bir kadının gelip nikâhlarını kıymasını ister. Maral Hanım, Seyyidi'ye bir elbise, güzel bir at, bir miktar altın gümüş lira ve bir silah verir ve kendisini babasından istemesini söyler. Seyyidi, Maral Hanım'a on beş gün sonra geleceğini söyleyip memleketine gider.

Seyyidi memleketine gelir ve annesine getirdiklerini verir. Kadın, elbiselere ve paralara çok sevinir. Evde amcasının kızı da vardır. Seyyidi ona deyiş söyler. Kız, Seyyide'ye kendisini eş olarak almasını ister. Seyyidi kıza, yolculuğa çıkması gerektiğini, dönüşte kendisini alabileceğini söyler ve helalleşip yola revan olur.

Seyyidi, Kahraman Kalesi'ne doğru yola çıkar, gece gündüz yol gider. Yolda bir güzel çeşme görüp burada dinlenmeye karar verir. Burası harami kızlara ait bir yerdir. Harami kızlar gelir gelir, uyumakta olan Seyyidi'yi görürler. Başının altındaki sazdan onun Hak âşığı olduğunu anlarlar ve ondan çekinirler. Seyyidi kızların içinde bulunan Durna adlı kıza bir deyiş söyler, onun hamile olduğunu söyler. Halbuki kızlar bunu bilmemektedir. Durna nasıl hamile kaldığını kızlara anlatır. Seyyidi'nin Hak âşığı olduğu anlaşılır.

Kızlar, bu defa Seyyidi'den kendi sırrını söylemesini isterler. Seyyidi, bir deyişle Razmi Şah'ın kızı Maral için yollara düştüğünü anlatır. Kızlar, Seyyidi'nin yanından ayrılı kalelerine gider.

Bu arada Peri Hanım da rüyasında âşık olduğu Seyyidi'nin yolunu gözlemektedir. Bir akarsuyun kenarında uykuya dalar. Bu sırada Seyyidi Kahraman Kalesi'ne gelir ve kaleye ip atarak tırmanır, bağa düşer. İtir ve gül kokusu, bağı bir cennete çevirmiştir. Seyyidi dolaşırken Peri Hanım'ı görür ve onu saziyle uyandırmaya çalışır da Peri Hanım uyanmaz. O sırada ayağı takılır kızı üzerine düşer. Peri Hanım, uyanır ve maşukası Seyyidi'yi karşısında görünce dünyalar onun olur.

Peri Hanım, Seyyidi'ye, biraz dinlendikten sonra iki cengâver gibi güreşmek istediğini, eğer yenerse kendisini ile evlenebileceğini söyler. Seyyidi ile Peri Hanım cenk elbiselerini giyip güreşmeye başlarlar. Seyyidi kızın belinden ve boynundan kavrarken Allah'a da dua eder ve sonunda kızın sırtını yere getirir.

Peri Hanım, Seyyididen bir istekte daha bulunur ve babasının kimseyi sırtına bindirmeyen Semend adlı atına binmesini ister. Atı getirirler. Seyyidi, ata biner, at hiç tepki göstermez. Bunun üzerine Peri Hanım, Seyyidi'nin Şam'a gidip oradaki kadıya nikâhlarını kıydırmasını söyler. Kadıya, kendisinin Allah tarafından onun vekili olduğunu ve bu nameyi getiren oğlanla nikâhını kıymasını belirten bir name yazar. Seyyidi nameyi alır ve Şam yoluna düşer.

Seyyidi Şam'a geldiğinde kadıyı sora sora kadıyı bulur. Atını bağlarken iki kadı gelip Seyyidi'ye saldırır. Seyyidi, onları birbirine vurup öldürür. Genç bir kadı gelir. Seyyidi, ona getirdiği nameyi verir. Kadı nameyi okuyup Peri Hanım ile Seyyidi'nin nikâhını kıyar. Bir nikâh kâğıdı hazırlayıp Seyyidi'ye verir. Seyyidi kâğıdı alıp tekrar Kahraman Kalesi'ne doğru yola çıkar.

Peri Hanım, üçüncü katta otururken gelen Seyyidi'yi görür. Seyyidi, getirdiği nikâh kâğıdını Peri Hanım'a verir. Bunlar kırk gün kırk gece kaleden gülüp eğlenirler.

Kırk birinci gün Peri Hanım, Seyyidi'nin dağa çıkıp av avlamasını ister. Seyyidi, Razmi Şah'ın on yedi parça olan cenk elbiselerini giyer ve atına binip gider. Seyyidi, avdan birinci ve ikinci gün eli boş döner. Peri Seyyidi'ye neden böyle olduğunu sorar. Seyyidi de tam avlanırken aklının başından gittiğini eğer kendisinin de onunla gelirse böyle olmayacağını söyler. Bunun üzerine Peri saçından üç dört tel kopararak bir ipek kumaşa sarar ve kendisi aklına düştüğünde ona bakmasını, bu telleri kaybetmemesini söyler. Seyyidi ava çıkar, kız gözü önüne gelince saç tellerine bakar ve avını avlar. Avı Kahraman Kalesi'ne getirir ve Peri de Şam kebabı yapar. Seyyidi, bu şekilde haftada birkaç gün ava çıkar.

Seyyidi, yine bir gün avda iken bir nehre girer. Sudan çıkmaya uğraşırken saç tellerinin elinde bulunduğu kumaş nehre düşer. Perişan vaziyette Peri Hanım'ın sarayına gelir. Peri Hanım, Seyyidi'nin saç tellerini kaybettiğine çok üzülür. Seyyidi Peri Hanım'ın niye bu kadar üzüldüğünü anlamayarak sabah erkenden teli aramaya gider. Peri, Seyyidi'ye seslenerek ağlamasının tel yüzünden olduğunu, ipekle sarılmış telin nehirde Şam padişahı Koç Hasan Paşa'nın eline geçerse, Hasan Paşa'nın Seyyidi'yi öldüreceğini ve kendisini de alacağını söyler. Seyyidi, gidip teli bulmak için nehre gider, ne çare ki çok aramasına rağmen bulamaz.

Hasan Paşa'nın efendilerinden biri, suyun üzerindeki ipekli kumaşı görür. Kumaş ve içindeki Peri Hanım'a aittir. Onu alıp güllerle süsleyerek Hasan Paşa'ya götürür. Hasan Paşa bunu görünce beş-altı yüz kişilik bir atlı ve hediyeler hazırlatarak Kahraman Kalesi'ne gidilmesini, Peri Hanım ile Şam'da düğün yapmak gerektiğini ve Peri Hanım'ın kendisinden başka kimseyi sevmeyeceğini söyler. Bunun

üzerine sarayın kadılarından biri, Peri Hanım ile bir İranlıyı birbirine nikâhladığını söyler. Paşa o İranlının bulunup öldürülmesini kızın da getirmelerini emreder.

Süvarilerin başında Vezirin oğlu bulunmaktadır. Vezirinoğlu, askerleri hazırlayıp Kahraman Kalesi'ne doğru yola çıkar. Yolda Seyyidi atlıları görür. Seyyidi bunlar aşağıdan geldikleri için belki saç telini görebileceklerini düşünür ve vezirin oğlunu saç tellerini sorar.

Vezirinoğlu bunun aradıkları İranlı olduğunu anlar. Askerler onun çevresini sarar. Seyyidi ile askerler arasında çarpışma başlar. Askerler onunla baş edemezler ve tekrar Şam'a dönerler.

Peri Hanım, yaralı halde gelen Seyyidi'yi tedavi etmeye çalışır.

Hasan Paşa, gelenlerden durumu öğrenir, daha fazla askerden hazırlar. Seyyidi ile Peri Hanım'ın nikâhını kıyan Kadı, Hasan Paşa'nın yanına giderek zamanında Seyyidi'nin çok zararını gördüğünü, izin verirse askerlerin başında kendisinin gitmek istediğini ve Seyyidi'nin başını kesip kanından bir bardak içmek istediğini söyler. Yaptığı bu hatayı böyle telafi edecektir.

Hasan Paşa, Kadı'yı askerlerin başında Kahraman Kalesi'ne gönderir. Kaleye vardıklarında çadırlar kurdurur ve askerlerin istirahat etmesini ister.

Ertesi gün Seyyidi uyandığında her tarafın askerle kuşatıldığı görür. Bu arada Peri Hanım'da uyanır. Seyyidi 'nin yaraları henüz iyileşmemiştir. Peri Hanım gelinlik elbiselerini çıkarıp cenk elbiselerini giyer. Askerlerin üzerine doğru gider. Peri, bir elinde kılıç askerlere öyle saldırır ki baş, el, parmaklarını göğse savurur.

Seyyidi bu duruma dayanamaz ve yarasını sarıp, cenk elbiselerini giyip, Semend atın sırtına biner. Biri sağdan biri soldan askerlere saldırırlar. Kadı olanları görünce askerlere, bunların herkesi öldüreceğini onun için kendisinin döneceğini ve onların da dönmesi gerektiğini söyler. Askerler geri dönerler.

Günler geçerken Seyyidi'nin yaraları iyileşir. Koç Hasan Paşa'nın ise bu duruma son derece canı sıkılır ve vezirine çatar. Vezir, oğlunun ölümüne de çok üzülür ve bu durumdan kurtulmak için bir şeyler

düşünürken ifrit bir ihtiyar kadına gözü ilişir. Vezir kadından yardım ister. Kadın hile ile onu alt edebileceğini söyler. Vezir kadını alıp Koç Hasan Paşa'nın yanına getirir. Koç Hasan Paşa, kadına biraz altın verir, ölü veya diri Seyyidi'nin ele geçirilmesini ister. Kadın, her gece de birinin tepeyi gözlemesini, eğer semada yeşil alev görürse onların tutuklu olduğunu anlamasını ve tez yardıma gelmesini söyler.

Kadını Kahraman Kalesi'ne götürürler. Kadın bir yol ayrımında Seyyidi ile karşılaşır. Seyyidi ona acır. Kadın, obasının göçtüğünü, yaşlılıktan yetişemeyip burada kaldığını söyler. Seyyidi, kadını atına alıp kaleye getirir.

Peri Hanım, kadının bakışlarından rahatsız olur ve onu misafir etmek istemez. Seyyidi, Peri'yi dikkate almayarak kadını misafir eder.

Sabah olunca Seyyidi ava gider. Peri Hanım da rahatsızlanır ve hiçbir şey yiyip içmez. Kadın, bir yemek hazırlar ve bunu Peri Hanım'a yedirmesini ister. Seyyidi, Peri'ye götürdüğü yemeği kendisinin hazırladığını söyler. İkisi de yemekten birer lokma alırlar. Biraz sonra başları döner ve bayılırlar. Kadın Seyyidi'yi kilime sarar ve kalenin beşinci katındaki pencerede yeşil ışık yakarak her şeyin planlandığı gibi olduğuna dair haber bekleyenlere işaret verir. Yeşil ışığı görenler, Koç Hasan Paşa'ya haber verir. Koç Hasan Paşa askerleri ile beraber Kahraman Kalesi'ne doğru yola çıkar.

Peri Hanım ayılır ama iş işten geçtiğini görür. Bu sırada Seyyidi de ayılır ve Peri'nin ağlamaklı hâlini görür. Kadına, kendisini öldürmesini Peri'yi bırakmasını söyler. Kadın bunları böyle bırakıp kalenin kapısına giderek askerlerin gelmesini bekler.

Askerler gelip kalenin etrafını sarar ama içeriye girmeye cesaret edemezler. Kadın, askerleri de içeri alır. Peri ile Seyyidi'nin kıpırdayacak hâlleri yoktur. İki sevgilinin ayaklarını zincirlerler.

Koç Hasan Paşa, İranlıyı görmek ister. Bir Seyyidi'ye bir Peri'ye bakar. Bunların yiğitlik ve güzellikte denk olduğunu, birinin birinden bir eksiği olmadığını görür. Hasan Paşa, vezire İranlının böyle bir yiğit olduğunu neden söylemediği sorar. Vezir de Hasan Paşa'ya ne yapmak istediğini sorar. Hasan Paşa, iki sevdalıyı ayırmayıp düğün yapmak ister. Vezir, oğlunu öldüren, o kadar asker kanı döküp her evi yasa

boğan bu İranlının düğünün yapılmasını değil kanının dökülmesini ister. Paşa, Veziri haklı bulur ve Seyyidi'yi Vezir'e bırakır. Vezir, hançer ile Seyyidi'nin başını keser. Peri, Seyyidi'nin başını öyle görünce feryat eder. Koç Hasan Paşa, içinden, bu iş yüzünden artık yüzlerinin gülmeyeceğini geçirir. Peri Hanım, Seyyidi'yi böyle bırakmamalarını hiç olmazsa defnetmelerini ister. Seyyidi'nin cenazesini kırk metrelik bir kuyuya atarlar. Askerler, Peri Hanım'ı ve kalenin hazinesini alıp Şam'a doğru yola düşerler.

Peri Hanım üç günden sonra paşanın huzuruna çıkar. Paşa ona, Seyyidi'nin olmadığını ve artık kendisiyle evlenip sarayının hatunu olmasını ister. Peri Hanım, Seyyidi'nin yasını tutmak için kırk gün Paşa'dan izin ister. Paşa bunu kabul eder. Peri Hanım Allah'a yalvararak bu kırk gün içinde ya Seyyidi'nin yanına gelmesini ya da kendisinin Seyyidi'nin yanına gitmesini diler. Otuz dokuzuncu gün de aynı duayı ederken Peri'nin duası kabul olur. Seyyidi'yi bu yollara salan Allah dostu zat kuyunun başına gelir ve Allah'ın yardımıyla Seyyidi'nin başı ile bedeni bütünleşir. Bu zat hacet namazı kılarak Allah'tan Seyyidi'nin bedenine ruhunu vermesi ister ve Seyyidi'nin ruhu bedene gelir. Seyyidi ayağa kalkar ve yanı başındaki mollasının eteğini tutarak onu bırakmaz. Seyyidi mollasını tanıdığını sazla sözle dile getirir.

Molla, Seyyidi'nin gözlerindeki basiret perdesini kaldırarak Kerbela meydanını gösterir. Bu dünyanın geçici olduğunu asıl dünyanın ahiret olduğunu ve dönüp bakarsa sevgilisinin Şam'da onun yolunu gözlediğini göreceğini söyler. Seyyidi, dönüp baktığında molla gözden kaybolur. Seyyidi yüreğindeki sözleri söyledikten sonra Şam'a doğru yola çıkar.

Seyyidi, pazara geldiğinde dört duvar arasında Semend atını görür ve Semend at, kimseyi yanına koymaz. At yanına kimseyi koymadığı için de onu Koç Hasan Paşa'ya götüremezler. Seyyidi, kılık değiştirip saraya doğru yola çıkar. Seyyidi saraya geldiğinde atı eyerleyip Paşa'ya vereceğine söz verir. Seyyidi, Paşa'ya saygısını gösterirken Paşa'nın gözü ona ilişir ve kendisine sözü olup olmadığını sorar. Seyyidi, atı eyerlemek için izin istediğini söyler. Paşa, hazinenin ağzının ona sonuna kadar açık olduğunu, onu ölen yiğit birine benzettiğini söyler.

Seyyidi'yi Semend atın bulunduğu yere getirirler. Semend at, ahırda yem yerken kapının açıldığını görür. Gelen kişiye tekme atmak için şahlanır. Seyyidi kapıyı açarken bir nara çeker ki at bu sesi tanıyıp sakinleşir. Seyyidi'nin yanına gelir ve insan gibi atın gözlerinden yaşlar dökülür. Seyyidi'nin de gözleri dolar, atın boynuna sarılır ve aklına Peri Hanım gelir, yürek sözünü Semend ata söyler.

Seyyidi Semend atla çıkınca ahali gözlerine inanamaz. Koç Hasan Paşa'ya haber salarlar ve Paşa veziri ile sarayın önüne çıkar. On on beş adım kalmaz ki Paşa, Seyyidi'ye atın neden ağladığını sorar. Seyyidi de arıların, pirelerin kulaklarına, boynuna yuva yaptığını, onun sırtına binerken onların yuvalarını dağıttığını bu yüzden de onların atın gözü önünde uçtuğundan ağladığını söyler. Seyyidi, sözlerine atın gökten turna indirdiğini gördüğünü, bu atın sıradan olmadığını da ekler. Bunun üzerine Koç Hasan Paşa da atın turnayı nasıl indirdiğini görmek ister. Seyyidi bunun için Razmi Şah'ın elbiselerinin olması gerektiğini söyler ve Razmi Şah'ın cenk elbiseleri ile eşyalarını kuşanır. Seyyidi, meydana gezinirken vezir onu tanıyıp öldürmek ister. Seyyidi erken davranarak onu ve Paşa'yı öldürür.

Bu arada Peri, sarayda bir ses olduğunu duyar, bu ses ona aşına gelir. Peri bakar ki sevgilisi Seyyidi'dir. Bir sevinç çılgılığı atar ve Seyyidi de onu görür. Kız merdivenlerden inerken Seyyidi de yıldırım gibi ona doğru gelmektedir. İki âşık kavuşur.

Seyyidi, kim o ifrit kadını bulup getirirse hazinenin ağzının ona açık olduğunu söyler. Genç bir oğlan kadını bulup Seyyidi ve Peri'nin huzuruna getirir. Kadın, yalvarır ama dinlemezler. Peri Hanım, Şam meydanına odun yığmaları emrini verir. Emir yerine getirilir. Kadın mancınıkla bu ateşi içine atılır.

Şam'da yedi gün yedi gece Peri ve Seyyidi'nin düğünü yapılır. Seyyidi, paşa olmak istemez. Halkın sevdiği ve inandıkları insanlardan vezir ve paşa seçerler. Seyyidi, sarayın bütün hazinesini atlara yükletir ve Peri Hanım'a bir çeyiz hazırlatarak dayeler ve carileri ile öz vatanına doğru Peri Hanım ile yola çıkarlar.

Aylarca yol geldikten sonra Tebriz'e varırlar. Seyyidi'nin adı şanı dillerdedir. Seyyidi'nin amcası kızının ve Maral Hanım'ın bu

durumlardan haberleri vardır. Seyyidi'ye bir name yazarak ondan sözünü tutup onlarla da evlenmesini isterler. Seyyidi her üç güzele de düğün yapar ve hepsini mutlu eder.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 7, Bakı, 2011, s. 154-183.

İşleyen, Asiye, *İran Kaynaklı Halk Hikâyelerinin Yazı Çevrimi ve İncelemesi*, Sivas, 2019, (C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zihak, Ali Reza, *Seyyidi Dastanı*, Tebriz, 1328, 56 s.

SEYİT NOÇİ

Uygur halk destanı olup, XX. yüzyılda vücut bulmuştur. Hikâyenin asıl kahramanı olan Seyit Noçi, Kaşgar civarında yaşamış yüreği ve bileği güçlü bir Uygur delikanlısıdır. Destanın önemli üç eşmetni vardır. Eşmetinler arasında farklılıklar vardır. Eşmetinlerde Seyit Noçi, gerçeğe yakın ele alınmasının yanında idealize edilmiş tip olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Uygur toplumunu ezen Çinlilere karşı baş kaldırmış, ideali uğruna korkmadan ölüme gitmesini bilmiş millî kahramandır.

“Noçi” kelimesi ise Farsçadır ve “başkalarını ezmeyen hem başkalarına kendini ezdirmeyen, güçlü, mert” anlamına gelir.

Destanla ilgili çalışmalar olarak Muhemmetcan Sadık Uygur *Halk Ağız Edebiyatı Hekkide* adlı kitabı; Uygur Helk Eğız İcadıyiti (1983'te Alma-Ata) adlı kitapta *Seyit Noçi'nin* teşekkülü ve konusunun işlenmesi; Hakimcan Hemrayev “Uygur Avazi” (Uygur'un Sesi) adlı gazetede Seyit Noçi'nin konusu ve tarihle olan ilişkisi üzerinde durulan *Tarihî Destanlar Hakkında, Seyit Noçi Dastanı Hakkında, Uygur Tarihî Kahramanlık Dastanlarının Tarihî Esasları* adlı yazı; Alimcan İnayet'in “Türk Kültürü” dergisinin 375. sayısındaki (Ankara, 1994) destanın olay örgüsü ve Nurmuhemmet Zaman'ın “Güllengen Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı” adlı kitabında “Seyit Noçi ve Gelaohui” başlıklı yazısı zikredilebilir.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan destanda manzum kısımlar daha fazladır. Dizelerde hece sayısı genellikle 7'dir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kara Kuzgunlar tarafından Kaşgar şehri işgal edilir. Zulüm, zillet dehşet saçar, dert had safhaya ulaşır.

O vakitler Kaşgar'da Samet adlı bir bezci, onun da on dört günlük ay gibi, kalem kaşlı, sümbül saçlı, gözleri Çoban Yıldızı gibi Gülnisa Peri adında bir hanımı vardır. Bunların Seyit adında bir oğulları olur.

Anne ve babası, Seyit'e milletin başına gelen felaketi anlatır. Gülnisa Peri oğlunun pehlivan olmasını ister.

Kaşgar'ı istila eden Kara Kuzgunlar, Kumul ve Turfan'dan geçip Kuçar'a giderler. Yolda Yakup Bey'in askerlerine rastlarlar ve onlarla savaşırlar. Yakup Bey, Kara Kuzgunlar'a yenilince intihar eder. Kara Kuzgunlar işgale devam ederler ve Üçturfan'ı alırlar.

Halk, Allah için bütün halk birleşip Kara Kuzgunlar'a karşı direnir ancak onların gücüne 30 gün dayanabilirler. Kara Kurguzlar işgale devam eder ve Guçun, Urumçı, Manas'ı alırlar.

Güney Doğu Türkistan'da Kuça'yı işgal eden istilacılar Kaşgar'a da ulaşırlar. Burada beş bin kişiyi öldürürler. Oradan da Yarkant ve Hatın şehirlerini alırlar. Açlık ve sürgünden birçok kişi ölür. Millete kan kusturan Zuo Zang Tang ve işgal ettiği yerlere "Yeni Yer" adını verir ve oraları artık Çin'in parçası sayar.

Zulüm ve işkenceden sabrı tükenen halkın birleşip karşı koymaktan başka çaresi kalmaz. El birliğiyle şehri Kuzgunlardan kurtarırlar ve sultanlık kurarlar. Ne var ki bu sultanlık yedi sene sürer ve taht kavgası başlar. Kuzgunlar şehri tekrar alır. Halkın birçoğu Rusya topraklarına kaçar.

Aylar yıllar geçer. Güçlü kuvvetli bir delikanlı olan Seyit, "Gelavhuycular"a katılıp Seyit Noçi diye ad alır. Seyit olur. Kaşgar civarındaki yaylalarda güreş yarışlarına katılır ve hiçbirinde yenilmez. Bir eliyle harman taşıyı kaldırıp otuz kırk adım yürüyecek hale gelir. Vurduğu zaman duvarı oyar, boğayı kaldırır. Kadınlardan hoşlanmaz. Zenginlerden alıp fakirlere verir. Namı artık her yerde duyulur.

Babası bir gün Seyit Noçi'ye öğütler verir: "Oğlum! Hep mertlerle dost ol. Hep hedefini yüksek tut. Bu geçici dünyada şan şöhret peşinde koşma. Halkını zengin etmeye çalış." der.

Seyit Noçi, babası Samet, annesi Gülnisa Peri, sevgilisi Modenhan, dedesi Sultan Ahun ve tüm mahalle halkı ile vedalaşır ve onların dualarını alarak arkadaşlarıyla yola çıkar.

Seyit Noçi dokuz günde İli'ye varır. Küre'ye ulaşır fakat kapısı kapalıdır. Kapıcı, handan aldığı emir gereği kapıyı açmaz. Noçi'nin Döldül isimli atını almak şartıyla onu içeriye alır. Noçi, kapıcıdan yatacak bir yer ister, kapıcı Seyit Noçi'yi azarlayınca Seyit Noçi sinirlenir ve kapıcıyı öldürür. Çerilerin şefi dört askere Seyit Noçi'yi yakalamaları için emir verir. Seyit Noçi, üzerine saldıranları öldürür ve şehre girer. General, Seyit Noçi ve arkadaşlarının öldürülmesini emreder. Seyit Noçi ve arkadaşları askerlerle on bir gün gece gündüz savaşırlar. Askerler, Seyit Noçi'yi ele geçiremezler.

Seyit Noçi ve arkadaşları İli'de elliden fazla Çinli'yi öldürüp Takkuztara'ya giderler. Burada Almas Batur adlı bir yiğitle tanışır ve güçlerini birleştirirler ve Üçturfan'a doğru yol alırlar. Düşmanlar, Seyit Noçi ve arkadaşlarını sıkıştırırlar. Seyit Noçi ve arkadaşları onlara direnir fakat bir süre sonra kurşunları bitince Muskan'a saklanırlar, düşman onların etrafını kuşatır. Yiğitler düşman ordusunu bozguna uğratar. Küre'deki General Kulca, onların üzerlerine bin kişilik çeri gönderir. Üç gece üç gündüz savaş olur ve düşman galip gelir. General Seyit'i ele geçirmek için bir kocakarıyı bulur. Kocakarı, Seyit'i yakalamak için hile düşünür. Seyit Noçi'nin olduğu dağlara çıkar ve Çinlilerin biricik oğlunu öldürdüğünü söyler ve Seyit ile görüşmek ister. Seyit Noçi'nin karşısına gelip gözyaşı döker. Kendini acındır ve sonunda evine davet eder. Seyit bu daveti kabul eder.

Kocakarı, Noçi'ye güzel yemekler hazırlar, şaraplar içirir. Seyit gece yarısı olunca gitmek ister, avluya çıkar ve ahıra bakar atı yok. Kocakarının tuzağına düştüğünü anlar ve kılıcını çıkarıp etrafındaki düşmanlarla savaşmak ister. Seyit yaralanıp esir düşer ve General, onu Eskişehir'e hapsedtir. İbret olsun diye Seyit'e işkenceler edilir.

Asılmak için götürülen Seyit'e devrin kadısı Ma Titey, Seyit'e hakaret eder. Seyit ölmeden önce halkına ağlamamalarını, hilekâr düşmanlara baş eğmemelerini söyler.

Kaynakça:

İnayet, Alimcan, "Seyit Noçi Destanı ve Seyit Tipi Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: V, Sayı 2, 2005.s. 219-228.

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s.23-68.

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 2*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 27-58.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SEYİTBEK

Kırgız destanıdır. Seyitbek, Kurmanbek'in oğludur. Yapılan incelemelerde Seyitbek'in tarihi bir şahsiyet olduğu tespit edilmiştir. Kurmanbek destanının başkahramanlarından Akkan 1619-1631 yılları arasında Moğolistan'ın hükümdarı olmuştur. Onun zamanında Kurmanbek, devletin yüksek mevkilerinde vazife almış Sarıkol Başkar ve Yarkent'in hâkimi olmuştur. Zaferleri, idealleri, umut ve arzuları XVIII. yüzyıldan itibaren destanlaştırılmış böylelikle Seyitbek destanı vücut bulmuştur.

Destanın biri Oruzbay Urmambetov ve diğeri de Nurdin Adiyev'e ait olmak üzere iki eşmetni vardır. Destan manzum-mensur yapıdadır. Urmambetov'un anlattığı metin daha hacimlidir. Adiyev'in eşmetni hem daha hacimsiz hem de mensurdur. Hem konu, hem de karakterler bakımından iki eşmetin arasında fark yoktur. Sekiz yaşından itibaren destan anlatmaya başlayan Urmambetov, Seyitbek destanının haricinde Semetey, Seyitbek Gülgakı, Coodarbeşim, Canış-Bayış destanlarını da anlatmıştır.

Yüksek tahsilli olan Nurdin Adiyev Tariyel ile Avtandil, Semetey, Manas ile Almambet, Er Tabıldı, Cortuul ve Kurmanbek'in oğlu Seyitbek gibi piyesler yazılmıştır.

Aslında Seyitbek destanı şeklinde Kurmanbek-Seyitbek-Şırdakbek birbirini tamamlayan üç destan hâlinindedir. Bu durum Kırgız destanlarında sıkça karşımıza çıkar. Manas-Semetey-Seytek. Töştük-Coodarbeşim-Moldocaş bu neviden destanlardır.

Destanın şahıs kadrosunda Seyitbek, Dölön Han, Möl, Zayırbek, Akkan Han, Kalkanbay, Kamal Ake, Tamurkan, Vazılkan, Teyişkan, Soyan Sana, Erke ve Torko, Kara Sıncı, Börü, Sancırgal, Kölbök, Emilbek, Dege yer almaktadır.

Orozbay Urmambetov'un eşmetninin özeti şöyledir:

Yiğit Kurmanbek öldükten sonra ayrılığına dayanamayan karısı Kanişay yüreğine hançer sokup intihar eder. Hem annesine hem de babası Kurmanbek'i kaybeden Seyitbek, altı yaşında iken yetim kalır. Oğlu Kurmanbek'i kaybeden Teyitbek; oğlunun ölümüne üzüleceği yerde; "Düşmanumdan kurtuldum. Artık hiç kimse bana müdahale edemez." diye sevinir. Kurmanbek'in en yakın dostu Akkan, Kurmanbek ile Kanişaya birer türbe yaptırır, oğlu Seyitbek'i büyüterek Kalmuklardan intikam aldırayım diye onu yanına evlatlık alıp Kaşkar'a götürür.

Hem Kurmanbek'ten hem de Seyitbek'ten ayrılan halk çaresiz kalır. Halkın içinden bilge kişi Kalkanbay halkı toplar ve yeni hanın kim olacağı konusunda önemli bir konuşma yapar, ardından da Teyitbek'in amcası Baynazar'ın oğlu Teyişbek'i, tahta çıkarmayı teklif eder. Halk, yaşlı Kalkanbay'ın dediğini kabul eder. Ak boz beygirleri, ak keçelerini, tayları, mal-mülk ne varsa herşeyini toplayıp meşhur Ak-Say, Arpa, At-Başı'ya göç edip oraya yerleşirler. Bu sırada Kalmuklar, Kırgızlar'ın hansız, sahipsiz kaldığını öğrenince onların mal-mülkünü, güzel kızlarını kaçırmak için Kırgızlara baskın yaparlar. Ne var ki yurtlarını boş bulurlar ve onların yurdunu iskan ederler.

Bu arada Kurmanbek'e ihanet eden kırk yiğit sığınacak bir yer bulamaz, ortada kalırlar. Çaresiz Teyiş Kan'a sığınır. Teyiş Kan, onların başını kestirir. Ancak içlerinden Zayırbek adında birisi kaçıp kurtulur. Zayırbek, önceden Kurmanbek'e ihanet ettiği için vicdan

azabı çekmektedir. Bunun için Kurmanbek'in mezarlığında nöbet tutarak hayatını devam ettirir. Mezarlıkta tam on iki sene kalır. Sakalı, saçı iyice uzar, giysisi yırtılır, avladığı hayvan derilerini giysi olarak kullanır. Zayırbek'in tek isteği Seyitbek büyüyünce onu bulup babası için özür dilemek ve öbür dünyaya giderken Kurmanbek'in yanına temiz gitmektir. On iki sene sonra, Seyitbek'i aramak için Kaşgar'a doğru gider. Elinde baston, tepesine kuş tüyü ve taş takıp, üstü başı dağınık bir şekilde tam bir dilenci, divane gibidir. Zar zor Akkan'ın şehrine ulaşır. Seyitbek'i arayıp sorar. Günlerden bir gün dilencilik yaparken karşısına Kaşgarlılar gibi giyinmiş, Aktulpar'a binmiş, Akşumkar (Aksundur) kondurmuş ve iki yiğidiyle ağır başlı yol almakta olan Seyitbek çıkar. Babası gibi gürbüz, heybetli bir yiğittir. Akkan, Seyitbek'i kendi oğlundan daha ileri tutmuş, onu ihtimamla yetiştirmiştir. Akkan'ın atlarını çalan altmış hırsızın peşine düşüp onları getirdiği için Seyitbek'e "bala batır" (genç bahadır) denilmiştir.

Zayırbek, Seyitbek'i görür görmez tanır. Onu sağ salim karşısında gördüğüne sevindiğini ve Allah'ın emirlerini insanlara öğreten bir divane olduğunu söyler. Arkasından hayır dualar eder. Seyitbek, onun sözlerinden ve bu divane dilenciden hemen hemen unutmaya başladığı Kırgızca'yı tekrar duyunca etkilenir, ona kendisiyle ilgili özel bilgileri nereden bildiğini sorar.

Zayırbek, geçmişi hakkında fazla ayrıntılara girmez, kendisinin Kırgız soyundan kimsesiz biri olduğunu, uzun zaman Mekke'de kaldığını, çok yer gezdiğini, seksen üç yaşına geldiği halde kırk yıldır kendi halkına, yurduna ulaşamadığını, hep acı çektiği için de ismi Zarıtkul diye çağrıldığını söyler. On sekiz yaşındaki Seyitbek karşısındaki kişinin sıradan bir divane kişi olmadığını anlar, hâlinden şüphelenir adamlarına yakalatır. Tek başına yoluna devam eder.

Şır-Bulak'a gelip atından iner, su içip dinlenir. Düşünceye dalar, Kırgızların başına geçme vaktinin geldiğini anlar. Ayağa kalkıp atına biner ve ordusuna girer. Boğazından bir lokma bile geçmez, uzun uzun gözünü kırpamaz, gözüne uyku girmez, ağaçtan yapılan yatağına uzanır ve biraz sonra gözleri ağırlaşır uykuya dalar. Bir rüya görür.

Rüyasında babası Kurmanbek'i göğsüne batırılmış bir mızrakla, annesini de kalbine iki yüzü bir hançer saplanmış olarak görür. Kanları

şarıl şarıl akıp yeri sulamıştır. Halk etrafına toplanmıştır. Seyitbek bağırarak ve koşarak onların yanına gider. Annesine babasına sarılır. İki eli, omuzları kana boyanmışken uyanır. Rüyanın etkisiyle hıçkıra hıçkıra ağlar. Gönlünden geçenleri gidip Akkan'a söylemeye cesaret edemez.,

Bu arada yiğitler dilenci sandıkları Zayırbek'i Akkan'ın yanına getirirler. Akkan, onu hemen tanır. Öfkelenip; "Kurmanbek'e yaptıkların yetmiyormuş gibi şimdi de Seyitbek'i mi mahvetmek istiyorsun." diyerek öldürmek için üzerine gider. Zayırbek, ondan korkmaz. Tüm cesaretini toplayıp gelme sebebini söyler ve söyleyeceklerini sabırla ve dikkatlice dinlemesini rica eder. O Kurmanbek'in çok iyi, comert, temiz kalpli, iyi niyetli, neşeli, güleryüzlü, açık seçik konuşan, başkalarını düşünen biri olduğunu, onunla nice savaşa gittiğini söyler. Son seferde, kırk yiğidin Kurmanbek'i terk etmelerini, Kurmanbek'in Koyküröñ adlı atında eline kızıl tuğ olduğu halde kendisini terk eden kırk yiğidin tekrar geleceği ümidiyle sırk sık arkasına baktığından bahseder. Akkan'a, isterse, başını kesmesini, bunu gerçekten hak ettiğini ve bunun hesabını vermeye geldiğini ve Seyitbek için kurban olmaya hazır olduğunu söyler.

Akkan, Zayırbek'in söylediklerine inanıp onu affeder. Zayırbek, sevincinden ağlar ve dürüst olacağına dair yemin eder. Seyitbek'in dizlerine kapanıp özür diler. Seyitbek'e sarılır ve artık büyüdüğünü, yurduna, halkına dönme ve Kalmuklar'dan Kurmanbek'in oç alma zamanının geldiğini söyler. Seyitbek, gün görmüş, yaşlı ve geçmişe ait çok şey bilen Zayırbek'i yanına alır. Kalmuk hanı Dölön'ün başını kesmeye ant içerler.

Zayırbek'e güzel kıyafetler giydirirler. Kaşgar'ın yaşlı bilgini Kamal Hoca ortaya çıkar, Seyitbek'e öğütler verir. Artık geçmişle vakit geçirmemek ileriye bakmak gerektiğini, yetim olmadığını, arkasında altı şehrin hanı ve kendisine babalık yapan Akkan'ın, annelik yapan Tumarkan'ın ve kardeşleri sayılan Emil'in, Edil'in ve bahadır Kırgız halkı var olduğunu, akıllı davranırsa her işi başaracağını söyler. Zayırbek'e de birlikte hareket ederek hedeflerine varabilecekleri öğüdünü verir. Seyitbek, bilgin Kamal teşekkür eder.

Akkan, yiğitlerine Seyitbek'in atını, savaş malzemelerini hazırlamalarını emreder. Seyitbek yola çıkmaya hazırlanır. Yakınlarıyla

vedalaşır. Annesi olarak gördüğü Tumarkan'ın hayırlı duasını alır. Sungur kuşunu eline kondurur, tüylerini okşar. Sonra da çiçek bahçesi tarafına gider. Çünkü orada âşık olduğu, kervan başı Vazilkan'ın kızı Möl vardır. Möl, Seyitbek'in gideceğini duyunca, kendisini hatırlaması için çingırağı altından, gümüş zil yaptırıp hediye eder. Seyitbek, Möl ile vedalaşır yiğitleri ile birlikte yola çıkar. Halk, onlar için dua eder.

Seyitbek, doğruca babası Kurmanbek'in mezarlığına gider, onun ruhuna ak boz beygir kesip, Kuran oktur. Ertesi gün Seyitbek kılıcının keskin yüzünü yalayarak babasının öcünü almaya yemin eder. Halkının yanına giderken yanına sadece Zayırbek'i alır. Zayırbek ile Seyitbek tam dokuz günde Toru-Kart'ın dağına giderler. Karool tepesine çıkarlar ve ayna gibi parlayan Çatır-Köl'e hayranlıkla bakarlar. Sürleri, otlayan hayvanları, iş yapan insanları ve yumurta gibi beyaz çadırları, Taş-Rabat geçidini görürler. Seyitbek heyecenlanır. Zayırbek, araziyi tanıtır. Taş-Rabat geçidinden sonra sırasıyla At-Başı, Çeş-Döbö, Kızıl-Bel, Miñ-Bugu, Narın vardır. Burada Bekarstan, Koylon, Sarbagış gibi kabileleri yaşamaktadır. Ayrıca Ak-Talaa, Kulanak, Isık-Köl, Keñ-Çüy, Talas gibi yerlerden övgüyle söz eder. Bu sırada yanlarına yaklaşan iki kişiye kendilerini tanıtır. Onlar Teyiş Kan'ın yanına gidip Seyitbek'in geldiğini haber verirler. Teyiş, bu haberi duyunca çok sevinir. Halkına; "Kaşgar'dan gürbüz, arslan gayretli, başında tulga, üstünde zırh, elinde Ak Sungur, altında ak atıyla Kurmanbek'in oğlu genç bahadır Seyitbek geliyor." diye haber verir. Genci, yaşlısı herkes onu karşılamaya çıkar. Seyitbek ve Zayırbek, Teyiş'le tanışır. İki taraf da birbirine durumlarını ve olup bitenleri anlatır. Seyitbek, Kırgız halkını aklımdan çıkarmadığından söz eder.

Teyiş Kan, Seyitbek için Kurmanbek'in atı Teltoru'yu getirtir. Seyitbek babası dirilmiş gibi sevinir. Teltoru da Seyitbek'in sahibi olduğunu hissetmişçesine kişner. Seyitbek atı yelesinden okşayınca Teltoru, Seyitbek'in omuzuna başını koyar, gözünden yaş akar. Hayvanın bu davranışını görünce sadece Seyitbek değil, herkes ağlar. Seyitbek daha sonra halkın arasına karışır, herkesle tanışır.

Seyitbek'in şöhreti dört bir yana dağılır. Teyiş Kan bundan rahatsız olur. Ne de olsa on iki senedir Kırgızlara hanlık yapmıştır. Seyitbek'in han olup kendisini tahttan indirecek olması zoruna gider. Daha fazla

duramaz ve Sarbağış, Kıpçak kabilelerini alıp Ak-Talaa ve Kulanak'a göç eder. Kalan halkın içinde Kıpçak, Çoñbağış, Sayaklar, Saruu, Kuşçu gibi kabileler vardır. Onlar Seyitbek'i han yaparlar. Seyitbek, han olunca Koşoy-Korgon'u yurt yapar. Dağılan, bozulan halkı bir araya getirir, onların güvenini kazanır.

Seyitbek bir gün halkını toplar ve Zayırbek'le aralarında geçenleri anlatır. Halk da Zayırbek'i affeder. Karısı Altınay ve oğlu Kalmakbek çok sevinir, üçü sarmaş dolaş olur, sevinçten ağlarlar. Seyitbek, halkın ticaretile ilerlemesi için Kaşgar'a Karabek'i, Ancıyan'a Acıbek'i, Margalañ, Kokon'a da Mirza beyi gönderir.

Bir toplantı sırasında, Ermek adında bir yiğit Seyitbek'in evlenmesi gerektiği fikrini ortaya atar. Seyitbek ise, yapacak işleri olduğundan evlenmeyi şimdilik düşünmediğini söyler. Yaşı on altı olan savaşabilecek gençlerden bir kuvvet hazırlar. Adları Kalmakbek, Arsarbek, Ermek, Edil, Kalıykul, Asankul, Kocogul, Cumagul, Esentay, Cumabay, Cumatay, Karamırza, Kaltarbak, Atay, Üköy, Saparbak, Ormoş, Çırmaş, Camake, Nogoybay, Capar, Cumake, Koylon oğlu Koñurbay, Şoruk oğlu Çınarbay, Artık, Azık, Tekeçi, Arzı, Nazar, Isırayıl, Moldokerim, Kerimbek, Cılkıçı, Esengul, Cunuş, Corton, Asan, Üsön olan kırk yiğit toplar.

Kendisi, yaşlansa da hâlâ gücü kuvveti yerinde olan Teltoru'yu alır. Kendi atı Aktulpar'ı Zayırbek'e, Kalmakbek'e Kökcorgo adlı atı verir. Darkan adlı ustaya kalkan, kılıç, zırh, mızrak, tulga ve baltalar yaptırır. Darkan usta teneke, bakır, çelik, tunç gibi madenlerden savaş malzemelerini hazırlar. Gece gündüz çalışır. Yanına da el işi usta kız gelinleri toplar, onlara süsleme işlerini yaptırır. Darkan usta, tTam altı ay sonra işini bitirir. Seyitbek ona teşekkür edip, ücretini verip, onu güzelce ağırladıktan sonra gönderir

Seyitbek, önce dört bin askerle Kara Kazak Kızay'ı, Tekez, Kuyaz, Cıldız'ı basan Dölön Han'ın üzerine gitmeyi düşünür. Kırk yiğit kılıcın keskin yüzünü yalayıp yemin ederler. Otuz atı yedek olarak alıp, onlara aş-yiyecek, savaş malzemelerini yüklerler. Seyitbek halkıyla vedalaşıp, duasını alıp, halka baş olarak Emilbek'i bırakır. Halk, dualarla onu sefere uğurlar.

Bahadırlar, günlerce yol giderler. Turfan'a gelince Kurmanbek'in mezarlığına gelip beygir keserler, dualar edip orada üç gün kalırlar. O sırada Seyitbek'e Akkan'ın gönderdiği bir mektup ulaştırılır. Akkan, mektubunda topladığı kuvvetle kendisine yardıma geldiğini yazmaktadır.

Seyitbek, yoluna devam eder Cazı'ya (Yassı) geldiklerinde at, beygir, koyun, deve, inek, öküz, kaytaz gibi pek çok hayvanın otladığını görür. Zayırbek, buraları geçmişte Ürüstöm, Dastan, Manas, Almambet, Çubak, Sırgak gibi bahadırların fethettiklerini anlatır. Yakaladıkları bir nöbetçiden Kalmuklar hakkında bilgi toplarlar. Bekçi, Kalmukların çıktığı yedi soydan başlar. Zurkunsum, Şaminer'den ve ondan olan Ulan'dan, Dulan ve Koron bahseder. Dölön Han da Koron'dan olmuştur. Bekçi, Dölön Han'ın sayısız tümenleri olduğunu da ekler. Seyitbek, bekçiyi Dölön Han'a gönderir; "Git hanına haber ver, ne hazırlığı varsa görsün, karşıma çıksın." der.

Bekçi geçtiği köylere düşmanın geldiğini haber verir. Halk, o gece Kara şehre doğru göç eder. Seyitbek de Kara dağa yerleşir.

Olup bitenleri bekçiden öğrenen Dölön Han'ın tüm bedeni titrer. Kendine geldiği zaman düşmanı övdüğü içinebekçinin kafasını keser. Kırk yiğidini yanına çağırır. Şaminer soyundan olan Erke ve Torko'yu bulmalarını emreder. Yiğit gelince Dölön Han, gelen düşmanın nasılbiri olduğunu öğrenmek için ikisini de Kambıl'daki Kara Sınçı adlı bir bilgini getirmeye gönderir. Kara Sınçı gelince, onu elçi olarak Seyitbek'e gönderir. Kara Sınçı, Seyitbek'in yanına gidince Zayırbek'i, Akkan'ın Aktulpar'ını ve Seyitbek'in atı Teltoru'yu tanır. Döndüğünde gelenlerin kim olduğunu Dölön Han'a nakleder. Seyitbek'i ve kırk yiğidini övmekle bitiremez. Seyitbek'le savaşmamasının doğru olacağını söyler. Ancak Dölön Han, onun sözlerine aldırış etmez, 2.000 askerini hazırlar.

Dölön Han, Tuuçunak adlı atına biner. Davullar çalınır, şehir içi yankılanır, başta Erke ve Torko olmak üzere 2.000 asker halkın duasıyla Kara-Dağ'a doğru yola çıkar. Seyitbek'e yaklaşıncı Dölön Han askerini durdurur. Seyitbek'le alaylı alaylı konuşur, onu ölümle korkutur, gururu ile oynar. Seyitbek ise Dölön Han'a cesurca meydan okur.

Dölön Han'le teke tek çarpışmayı teklif eder. Dölön Han, bu fırsatı değerlendirmek ister, mızrağı hazırlayıp atını Seyitbek'e doğru

atı Tuuçunak'ı rüzgar gibi koşturur. Seyitbek'e yaklaştıkça yaklaşır, mızrağını Seyitbek'in göğsüne saplarken, mızrak göğsünü dimdik ve sert tutan zırhından Seyitbek'ten kayar. Böylelikle Seyitbek, Dölön Han'ın hamlesini savuşturur. Kırk yiğit Seyitbek'e bir şey olmadığını görünce çok sevinir. Sıra Seyitbek'e gelir. Seyitbek'in Teltoru'su yerinden ok gibi fırlar. Kırk yiğit "Seyitbek!" diye bağırarak ona destek olur. Seyitbek içi öfke, hınç ve öç duygusuyla kabarmış olarak atını koşturur. Dölön Han'a yaklaşıncı mızrağını onun gırtlığına saplar. Dölön Han, atından cansız yere düşer. Seyitbek, onun cesedini getir kırk yiğidinin önüne atar. Kalmuklar ne yapacağını şaşırır. İkinci olarak Zayırbek'le Erke karşılaşır. Erke, Kılceyren adlı atıyla ne kadar hamle etse de Zayırbek'le başa çıkamaz. Yaşlı Zayırbek, onu öldürmeye muvaffak olur. Bunu gören Torko, iki bin askere "Düşmana saldırın!" emrini verir. İki bin Kalmuk askeri ile kırk yiğit uzun uzun vuruşurlar. Seyitbek'in bir yiğidine birden yüz asker saldırır. Aynı anda göğsüne mızrak gelirse, başına kılıç gelir. Kan nehir gibi akar. Seyitbek bir yandan, Zayırbek öbür yandan kaplan gibi düşmana saldırır. Onların heybetinden korkan düşman kaçmaya başlar. Kırk yiğit düşmanın ardına düşer, yetiştiklerini öldürürler. Seyitbek'in adamları içinde yaralılar olmaklaberaber, ölen olmamıştır. Bu arada kırk yiğidiyle Akkan yardıma gelir. Akkan Seyitbek'in galibiyetini içten tebrik eder.

Torko, Çin ve diğer hanlar ile çatıştığı için bir yere kaçamaz, tek çarenin Seyitbek'le barışmak olduğunu düşünür. Ak saçlı Kölbek'i Seyitbek'e elçi gönderir.

Seyitbek, Akkan ve Zayırbek'le birlikte karar alır. Torko'nun baba yurdu Cazı'yı (Yassı) boşaltması ve on iki senedir orada yaşadığı için bunca yılın vergisini vermesi şartıyla onu affeder. Torko, Seyitbek'in isteklerini yerine getirir. Deveye altın, gümüş yükleyip, sürü sürü hayvanlarla ve bir de Seyitbek için büyük kızı Sancırgal'ı yanına alıp, Kızaylar'a doğru yola çıkar. Bu sırada Seyitbek Künös'e gider Körpö'nin misafiri olur. Begmat, Derbiş, Caraş, Argın, Altımışbay, Darıbay, Sasalar gibi kabileler de Künös ve Tekes'te yaşamaktadırlar.

Torko Dölön Hanın on iki yaşındaki oğlu Degen'i ve bilge kişileri de oraya getirir. Körpö, büyük bir ziyafet hazırlığı yapmıştır. Seyitbek'le Torko selâmlaşır. Yemekler yenilir, sohbetler edilir. Kölbek,

Seyitbek'e Torko'nun getirdiği ganimetlerden söz eder, sonunda da Torko'nun güzeller güzeli büyük kızı Sancırgal'ı Seyitbek'e gelin olarak getirdiklerini söyler. Seyitbek, kız haberini duyunca, sevgilisi Möl aklına gelir. Ona verilmiş sözünü hatırlar. Bu durumu kırk yiğidi ile Zayırbek'e anlatır, onların fikirlerini alır. Kalmukların getirdiği hediyelerin yarısını Sancırgal'a, kalan yarısını da Kaşgar'a Möl'e başlık parası olarak vermeyi düşünürler. Akkan, Sancırgal'ı Börü'ye almak fikrindedir. Seyitbek, Sancırgal'ı beğendiği ve güvendiği yiğidi Börü'ye verir.

Körpö ile Torko'nun aralarındaki anlaşmazlığa son verirler. Ganimetin onda birini alıp kalanını Kalmuklar'a geri verirler. Dölön Han'ın oğlu Dege'yi yere diz çöktürüp, göğsünü yere değdirip, kılıç yüzünü yalatıp, yemin ettirip baba öçlerinden vazgeçtirip dost olurlar. Torko, kızı Sancırgal ile damadı Börü'yü alnından öptükten sonra dokuz deve yüklü çeyizini verir ve dualar edip, memleketine döner.

Seyitbek, gönlü rahatlamış şekilde Kaşgar'a doğru yola çıkar. Kaşgar'a ulaştıktan sonra zaman harcamadan Vazilkan'a dünür gidilir. Vazilkan kızını Seyitbek'e verir. Büyük bir toy düzenlenir. Toy dokuz gün devam eder. Düşününün sonunda Möl, atı Kök-Şalkı'ya biner. Düşün kervanı yola çıkar.

Beri taraftan Kaşgar'da Andican, Margalañ, Karacaun gibi gençler Möl'ün evlenmesini kıskanırlar. Yolda, ıssız bir yerde bunlara saldırıp Möl'ü kaçırmayı planlarlar. Karacaun, yanına altmış yiğit alıp Ak-Çopo geçidine gelir. Bu geçide bir günlük yol kalınca, Zayırbek kalın nal izlerini görür ve bunda bir gariplik olduğunu anlar, erlerine savaş malzemelerini hazır tutmalarını söyler. Onları bu halde gören Karacaun saldırmaya cesaret edemez. Hemen kervancı kıyafetine girerler. Gelenlere, yolunu kaybetmiş bir kervan olduğunu sorarlar. Seyitbek, bunlara inanır, ardından kendilerini takip etmelerini söyler. Karacaun ise, Seyitbek'in heybetinden korkup ardına bakmadan kaçar.

Seyitbek, uzun yolculuktan sonra yurduna gelir. Halk onları coşku ile karşılar. Aradan güz ve kış geçer, sıcak yaz gelir. Halk, yaylalara, meşhur Ak-Say'ya, Arpa'ya göç eder. Seyitbek de kırk yiğidiyle Ak-Say'yı yurt eder.

Seyitbek, Arpa'da Ak obanın tepesine gök mavi tuğ diktirir. Büyük bir ziyafet düzenler. Ziyafeti hemen hemen herkes gelmesine rağmen Teyiş gelmez. Seyitbek, ona mektup gönderir. Teyiş, adamlarını toplayıp Arpa'ya gelir. Seyitbek, Teyiş Kan babasını saygıyla karşılar. Halkını halkına, malını malına ekler ve böylece gücünü artırır.

Bu toya Kazak'tan Körpö, Kalmuk'tan Torko, Kaşgar'dan Akkan, Vazilkan, Andican'dan ve Arka'dan Çüy, Talas'tan ve diğer yerlerden sayısız misafir gelir. Gelenler "Kurmanbek ölmemiş!" diye Seyitbek'i överler, dua ederler. Böylelikle, Seyitbek herkesle dostluğunu pekiştirir.

Seyitbek, herkesi uğurladıktan sonra kendisine iyi bir yer arar ve sonunda Çolok-Kayıñ'ı beğenip, oraya taşınır.

Börü'yü yiğitlerinin baş bahadırı yapar. Zayıbek halkın sevilen bahadırı olarak hayatına devam eder. Teyiş Kan da At-Başı, Narın civarını idare eder. Cazi'nin idaresini Kalmatay'a verir. Seyitbek halkın sevdiği bir han olur. Aradan yıllar geçer. Börü'nün Akatan, Seyitbek de Şırdakbek adlı bir oğlu olur. Mutluluk içinde hayatına devam ederler.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Kurmanbek, Seyitbek*, El Adabiyatı Serisi, C. V, Bişkek 1998, Bişkek, 1998, s. *Kırgız Adabiyatının Tarihi*, C. 3, Bişkek, 2002, s. 333-492.

Karademirlidağ, Yasemin, *Seyitbek Destanı'ndaki Epik Unsurlar*, İzmir, 2006, 489 s. (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Köse, Nerin, "Seyitbek Destanı Üzerine", *Millî Folklor*, S. 51, 2001, s. 28-41.

Köse, Nerin, "Seyitbek Destanındaki Müstakil Türler ve İkillemeler", *Türk Kültürünü Araştırmaları*, S. 473, S. 60, Eylül, Ankara, 2002.

Urmambetov, Oruzbey, *Kırgız Destanları 12-Seyitbek* (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ulanbek Alimov), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

SEYTEK

Kırgız destanıdır. Seytek, Manas'ın torunu, Semetey'in oğludur.

Manas-Semetey-Seytek birbirini tamamlayan üç destan hâlinindedir. Üç destanın tamamı Manas Destanı külliyyatını oluşturmaktadır. Bu durum Kırgız destanlarında sıkça karşımıza çıkar. Kurmanbek-Seyitbek-Şırdakbek, Töştük-Coodarbeşim-Moldocaş bu neviden destanlardır.

Seytek anlatımları içinde manasçılardan Sazonov Bağış, Rismendeyev Şapak, Ibray Abdırähmanov ve eşmetinleri ön plana çıkanlardır. Bunlardan Sayakbay Karalayev eşmetni sanat, kurgu hacim ve muhteva bakımından ayrı bir önemi haizdir. Karalayev'in Manas poemi üç cilttir. Birinci cildi Manas ve yiğitlerinin ölümü, ikinci cildi Semetey'in kaybolması gibi güçlü trajedi ile sona erer. İki destanın sonunda da adaletsiz zalimler, düşmanlar idareye gelirler. Halk fakirleşip sağa sola kaçarak bölünmeye başlar. Son ciltte Manas'ın torunu Seytek ortaya çıkıp halka ıstırap çektiren Kançoro, Celmoguz oğlu Sarıbay gibi düşmanları alt edip halkını huzura kavuşturur. Semetey'de kahramanlık motifi güçlüdür, Seytek'te ise, halkın hayatını, kaderini tasvir eden sujeler daha fazladır. Seytek'in Kanıkey ile karşılaşması sahnesi güçlü ve sanatkâranedir. Kanıkey, ne kadar acı çekmiş olsa da anne cesaretini yitirmez, gelecekte ümidi kesmez.

Karalayev eşmetninin sonuç bölümü, diğerlerinden farklıdır. Karalayev anlatımında diğerlerinde olmayan Celmoguz oğlu Sarıbay ile yapılan savaşa yer verir. Eşmetinler arasında başka farklılıklar da görülür. Seytek'in karşılaştığı düşmanlar farklıdır. Sözcelişi; Şapak Rismendeev'in Bağış Sazanov'un eşmetninde Seytek, Kongurbay'ın oğlu Kuyalı ile savaşır. Cakşılık Sarıkov, Ibray Abdırähmanov'da da Seytek, Karadöö (Karadev) ile mücadele eder.

Metnin tamamı 19205 dizeden ibarettir.

Destanın özeti şöyledir:

Seytek Kayıpçı'nın mağarasında kayıp olur. Ortada kalakalan Almambet oğlu Külçoro ağlayıp figan eder. Canına kıymak ister, başaramaz. Sabah olup güneş Talas ovasını aydınlattığında Külçoro,

geçmişte olup bitenleri hatırlar. Manas'ın haykırışını duyar gibi olur. Çubak'ın oğlu Kançoro, Bölökbay'ı ve kırk yiğidini öldürmüştür. Semetey, "Kançoro Han'ın eli" diye adını değiştirir. Kançoro, Cediger'in Er Kıyaz, hainleri askerlerini toplar, Semetey'e yaptıklarını, Bölökbay ve atı Dööt'ü nasıl öldürdüklerini, insanları katledip mallarını nasıl yağma ettiklerini anlatır. Ancak Külçoro'nun hayatta kalması onları korkutur. Onun intikam peşine düşeceğinden şüpheleri yoktur. Bu arada vücudu, ayakları yara bere içinde kalan, halsiz ve yorgun düşen Külçoro da Kara-Buura, Çatkal'da bir mağaraya sığınır.

Kançoro, babası ölünce yetim kalmış, Kanıkey ona sol memesini vermiş, kardeş olsunlar diye sağ memesini de Külçoro'ya emzirmiştir. Bunlar, Semetey'le sütkardeşi olmuşlardır. Kançoro'nun emdiği memeden kapkara kan çıkmıştır. Semetey, onu kardeşi görmüş, erlere denk etmiştir. Ancak, Kançoro hainlik edip Semetey'e karşı gelir. Külçoro'nun ne derece yiğit olduğunu bilen Ağış oğlu Er Kıyaz, ona çatmama konusunda Kançoro'ya öğüt verir. Ancak Külçoro hayatta kalırsa başlarına ne işler getireceğini iyi bilen Kançoro buna karşı çıkar, hatta Kıyaz'ı azarlar. Hep birlikte Külçoro'nun izlerini sürerler. Kançoro, Kökborçuk adlı atıyla onun yerini bulur. Cediger'in Er Kıyaz ve adamları saldırırlarsa da Külçoro onları püskürtür. Geri dönen Kıyaz, Kançoro'ya olanları anlatır ve onu vazgeçirmek ister. Kançoro, onu dinlemez, Külçoro'nun bulunduğu mağaraya gider. Külçoro, birlikte büyüdüklarını, kardeş sayıldıklarını, halsiz düştüğünü söyler. Kançoro, ona acımaz adamlarına saldırımlarını emreder. Külçoro, gelen askerlere direnemez. Askerler, onu yakalar. Külçoro'ya akla gelmedik işkence ederler.

Kançoro, Talas'a geldikten sonra kendisini han ilan eder. İlk işi de halkı ağır vergilere tabi tutmak olur. Kutubiy oğlu Akcoltoy, halka hitap eder ve şimdilik bu emre itaat etmeden başka yol olmadığını söyler. Kançoro, ağır vergilerle de yetinmeyip, askerlerine halka istedikleri eziyeti yapmakta serbest olduklarını bildirir. Kançoro'nun askerleri 90.000 atı ve Talas'taki Kırgızların malını mülkünü yağmalar. Manas'ın dostu yaşlı Bakay, yaptıklarından dolayı Kançoro'ya beddua eder. Kançoro, Bakay'a zulmeder. Bakay'ın gözleri kör olur. Bütün olup bitenleri Akcoltoy, Semetey'in eşi Ayçürök'e haber verir. Bunları duyan

Ayçörök, kahrolur. Kançoro ve Kıyaz, dul kalan Ayçörök'ün bulunduğu Aksaray'ı kuşatır.

Kanıkey, gelini Ayçürök'e, sol memesini emzirdiği Kançoro'nun memeden kan gelinceye kadar emdiğini ve daha o zamanlar Kançoro'nun kötü biri olacağını anladığını ve oğlu Semetey'den sütkardeşi Kançoro'yu ortadan kaldırılmasını istediğini söyler. Semetey, annesinin sözlerine kulak asmaz, hatta sitem edip altı ay Kanıkey'in gözüne görünmez. Kançoro'yu ninesi Çıyırdı'nın yanına götürüp orada Körpayan'a baktırır. Sekiz yaşına geldiğinde toylara götürüp Kırgız ile Argın'ı tanıtır, avlara götürür, iyi ok atmanın, kılıç kullanmanın inceliklerini öğretir.

Bu arada Akcoltoy, yağmurlu bir gece vakti Kayıpçı bölgesindeki Kara-Too'ya kaçar. Kançoro ve Kıyaz, sarayı yağma eder, gelinini kızı kaçıır. Cediger'in Er Kıyaz, güzeller güzeli ve herkesin hayran olduğu Ayçürök'e, eşi olması yalvarır, çeşitli vaatlerde bulunur. Ancak içinde kendisini zehirleyebileceği endişesi de vardır. Bunu Kançoro'ya söyler. Kançoro, Kıyaz'a, şayet kendisi ile evlenip hanım olmayı kabul etmezse Ayçörök'ü yakalayıp babasının memleketi olan Akun'a göndermesini, hakkında çeşitli dedikodular çıkartmasını emreder. Soylu Ayçürök, adi Kıyaz'ın adi teklifini reddeder. Elindeki kılıcıyla onu öldürecekken, Emil oğlu Ecibal ve Töö adlı pehlivanlar engel olur. Ayçürök direnir, Kançoro'yu yaralar. Kıyaz, Ayçürök'ü altı yerinden yaralar. Yaralı hâline bakmadan onu sıkıca bağlayıp file bindirip götürürler.

Külçoro'nun hanımı olan Camgırcı'nın Akbala, güzel ve kuvvetli biridir. Kılıcını çekip tam Kançoro'yu öldürecekken, kançoro atik davranıp mızrağını Akbala'nın atı Bozkunan'a bağrına saplar. Yere düşen Akbala, Kançoro'ya soysuz ve hain olduğunu söyleyip hakaretler eder. Kançoro, bunlara aldırmaz etmez. Hakaretleri duyan Kançoro'nun hanımı Şaatemir kızı Çaçıkey, askerlerine Akbala'yı yakalamalarını emreder. Onu da yakalarlar. O da diğerleri gibi esir olur.

Semetey'i öldüren ve Ayçürök'ü alıp Ceti-Özön'e han olan Kıyaz'ın yaptıkları her tarafta duyulur. Kıyaz, Ayçürök için büyük toy tertip eder. Etraftaki beylere haber gönderip davet eder. Burumbek han, Manas ile Kıyaz'ı kendince mukayese eder ve böylesi alçak birinin toyuna gitmeyi kendisi için ar bilip, davete icabet etmez. Kıyaz gelenlere büyük ziyafet verir, büyük eğlence düzenler. Ayçürök'ü kendisine nikâhlar.

Bu sırada Ayçürök, Semetey'den üç aylık hamiledir. Canına kıymak istemişse de karnındaki çocuk yüzünden vazgeçmiştir. Gündüz Kiyaz'ın yanında olur, gece olduğunda da kendisine çok benzeyen hizmetkârlarından birisini Kiyaz'ın koynuna sokarak namusunu korur. Dokuz ay sonra bir Kadir Gecesi doğum sancısı tutar. Kiyaz tecrübeli insanları yanına toplar ve bu çocuğun kimden olduğunu tayin etmelerini ister. Doğum sancısı başladığında Ayçürök'ün hamileliğinin on ikinci ayındadır. Çağrılan kişilerden Kutu, doğacak çocuğun Kiyaz'ın olabileceğini söylerler. Kiyaz, onları uğurlar ve özel durumlarda istifade ettiği büyücü yedi cadısının yanına gider. Şayet doğacak çocuk kız olursa dokunmamalarını, oğlan olursa derhâl öldürmelerini ister ve çeşitli vaatlerde bulunur. Onlar da söz verir. Karaçaç adlı güngörmüş bir kadın bunların aralarındaki konuşmaları duyar. Hemen Ayçürök'ün yanına gider, duyduklarını nakleder. Bu sırada yedi cadı kadın gelir. Ayçürök, onlara güler yüz gösterip yanındaki zehirli kımızı sunar. Karaçaç'ın elinden kızılları içen yedi cadı derhâl ölür. Ayçürök herkes uykudayken yedisini de kazdığı çukura atar. Tan yeri ağarırken Ayçürök'ün bir erkek çocuk doğurur. Göbeğini de kendisi keser. Çocuğu sarıp Kiyaz'ın yanına gider. Ona oğlu olduğunu müjdelar ve çocuğa muska takmasını ister. Kiyaz çocuğun erkek olmasına kızar. Nedense içinde bir kuşku vardır. Kutu, onu sakinleştirir. Kiyaz, çocuğu kucağına ister. Ayçürök verir ama şayet başına bir hâl gelirse, altı bin deve bin taya, değişip aldığı kılıcı Aktinte ile öldüreceğini söyleyerek tehdit eder. Bu hali gören Kiyaz, övücü sözler söyleyerek Ayçürök'ü rahatlatır. Toplananlardan çocuğuna bir ad vermelerini ister. Ancak herkesin dili tutulur ve ad koyamaz. Tam öğle üzeri Hızır çıkagelir ve çocuğa "Seytek" adını kor ve gözden kaybolur. Ayçürök, oğlu Seytek'i sarayda kimseye göstermeden gecesini gündüzüne katarak ihtimamla büyütür. Seytek on üç yaşına basar.

Seytek, Akiyin dağına ava çıkar. Dağda Kutubiy oğlu Karadöö adında bahadıra rastlar. Karadöö de bildiği sırları söylemek için Seytek'in yanına gelmektedir. Asıl babasının Semetey olduğunu, Kiyaz'ın Kırgız ve Argın halkına yaptıklarını anlatır, bir an önce Ken-Kol yurduna dönüp Kırgızların başına geçmesini söyler. Önce her derde deva bulan Manas'ın can dostu Momuncan'ı buluşması gerektiğini tavsiye eder. Karadöö, uzun süre baktığı ve ölümden döndürdüğü Külçoro'yu

Seytek'e emanet eder, Momuncan'ı bulmak için oradan ayrılır. Kırk gün at sürüp Küncüt'e varır.

Külçoro'nun Kançoro ve Kıyaz tarafından sağ kürek kemiği oyulmuş, sol kürek kemiği kesilmiştir. Geçmişteki hâlini düşünür ve düştüğü durum onu kahreder. Üstelik her gün Karagul'un işkencesine muhatap olur. Dokuz gün boyunca sadece su verir. Külçoro iyice gücünü yitirir, dağ gibi bedeninden eser kalmaz. Bu arada çoban, Bozbala'dan, Ayçürök'ün Seytek adlı bir oğlunun olduğunu öğrenir.

Semetey'in ölmesi ve esir olmasının üzerinden on iki yıl geçmiştir. Seytek'in bahadır biri olduğunu, güçsüzleri koruduğunu duyar. Ayçürök'ü ve Seytek'i görmeyi murat eder ve Karagul'un yanına gider. Ondan giysi ister. Karagul hiddetlenir, adamlarına dövmelerini emreder. Karagul'un askerleri Külçoro'yu döerken, Bozbala adlı dostu, askerlere gücünü yitirmiş bir yiğidi dövmenin mertliğe yakışmadığını haykırır. Külçoro, artık yapılanlara tahammülü kalmadığı söyleyerek Karagul'dan başını kesmesini yahut handan elbise istemek için izin vermesini ister. Karagul yedi gün izin verir, bu süre içinde geri dönmezse başını kestireceğini söyler.

Külçoro, Bozbaytal adlı atına binip gece gündüz yol alıp Ceti-Özön'e gelir. Kıyaz'ın yanına gider. Kıyaz, Külçoro'yu sağ-salim karşısında görünce canı sıkılır, Karagul'un bugüne kadar onu niçin öldürmediğine hayıflanır. Orada Külçoro'yu öldüresiye döver. Tam başını kesecekken Ayçürök çıka gelir. Kölesini döven kişinin bahadır olamayacağını, bunun bir hana yakışmayacağını haykırır ve Külçoro'yu Kıyaz'ın elinden alır ve Aksaray'a getirir. Ona çektiği çileleri anlatır ve Semetey'in oğlu Seytek'i doğurduğunu söyler. Yıllardır sakladığı ok geçirmez zırhı hediye eder.

Külçoro, Seytek'i görmek ister. Ayçürök, Seytek'i getirtir. Seytek, tıpkı babası Semetey gibidir. Külçoro, sanki onu görmüş gibi olur. Seytek'i kucaklar. Kıyaz'ın ve Kançoro'nun Kırgızlara ve kendisine yaptıklarını bir bir anlatır. Kançoro ile birlikte Kanikey'in memesinden emmişlerdir. Kanikey, bunu hayra yorumlamamış, ileride kançoro'nun hain, Külçoro'nun da sadık biri olacağını hissetmiştir. Külçoro'nun bütün anlattıklarını dinleyen Seytek ağlar ve Kançoro'dan hepsinin intikamını alacağına ant içer. Anne Ayçürök'ün verdiği ok geçirmez

zırhını giyer, yulkıda ki en iyi at olan Telkızıl'a biner, kılıçların en iyisi Sırnayza'yı eline alır, koluna altın Aybalta'yı takar. Ayçürök, onu Kıyaz'ın yanına götürür. Seytek'in babası Kıyaz'ın yulkısını, askerlerini, arazisini, malını-mülkünü görmek istediğini söyler. Kıyaz, tek çocuğu Seytek'in varlığıyla gurur duyduğunu, tabii ki istediği gibi hareket edebileceğini söyleyerek yedi gün izin verir. Aslında içi yanmaktadır.

Külçoro, Seytek'le birlikte karagul'un yanına gelir. Karagul, onu zırhlı esvaplı örünce hiddetlenir. Yulkıcılara hemen öldürmelerini söyler. Olanları gören seytek, bir hamlede karagul'u öldürür. Bozbala ve diğer yulkıcılar Seytek'in geldiğine sevinir. Seytek zayıflayıp güçsüz düşen Külçoro'yu et, yağ, kımızla besler.

Bu arada Kutubiy oğlu Karadöö de Kıyaz'dan intikam alma peşindedir. Momuncan'ı bulmak için, malını servetini tüketip altı ay Mısır'dan Bağdat'a kadar gezmedik bırakmaz. Sonunda onu Bağdat'ta bulur. Saray muhafızları onu yakalar. Tam zindana koyacakken, Karadöö, Ayçtrök'ün Momuncan'a gönderdiği mektuptan söz eder. Momuncan, mektubu okur. Manas oğlu Semetey'in ölümünü haber alınca dünyası yıkılır. Ona zor anlarında destek olamadığı için kahrolur. Karadöö, Momuncan'a Külçoro'nun durumunu anlatır. Şayet sağlığına kavuşamazsa bildiklerini Seytek'e öğretemeden ölüp gideceğini söyler. Akıllı, becerikli, usta ve kuvvetli yiğitleri toplayıp hepsine yürük at verir. Fillere ok ve ilaç yükleyip, yedi bin deveye binip Kıyaz'a üzerine yürür.

Karadöö ve Momuncan, uzun yolculuktan sonra bir çadırdaki Seytek'i ve Külçoro'yu bulurlar. Külçoro, Momuncan'a bir zamanlar baş edilmez bir yiğit iken ne hâllere düştüğünü anlatır. Her derde çare bulan Momuncan, Külçoro'ya en iyi ilacından verirse de sonuç alamaz. Her nereye gitse Külçoro ile birlikte giden bozkurdu keser ve kıkırdağından ilaç yapar. Bunu kırk gün boyunca Külçoro'nun omzuna sarar. Külçoro'nun ağrısı kesilir, gözleri açılır, yüzüne kan gelir. Her geçen gün daha da güçlenir. Topuzu ile kara taştan kıvılcım, vurduğu yerden de toz çıkarır. Doksan bezi oku ile deler. Artık Kıyaz'la çarpışacak hale gelir. On iki yıl boyunca hep sütkardeşi ağabeyi Semetey'in oğlu Seytek'in yetişmesini beklemiştir. Külçoro, Talas'ı, Kırgız'ı, Argın'ı, ok geçirmez zırhını, atı Tuunçak'ı özlemiştir. Mollaya dualar ettirilip,

Seytek, Külçoro, Momuncan, Karadöö, Bozbala birlikte yol çıkarlar.

Ayçürök, Kıyaz'ın yanına gider ve ona dört kâse kımız sunar. O da Ayçürök'ün ilk defa gösterdiği ilgi karşısında çok mutlu olur. Bir müddet sonra sarhoş olur. Ayçürök, bu fırsatı kaçırmaz. Ondan Seytek'i aramak için atı Tootor'u kendisine vermesini ister. Kıyaz, sinirlenir, Ayçürök'ü azarlar. Ayçürök, Kıyaz'a ağzına geleni söyler. O zaman Kıyaz alttan almaya başlar. Onun soylu atı Tootor'a binmesine izin verir ve gönlünü alır. Ayrıca ok geçirmez zırhını da Ayçürök'e verir. Hatta Tootor'u seytek'e hediye ettiğini söyler. Ayçürök, zırhı giyer, Tootor'a biner bir bahadır edasıyla oradan uzaklaşır. Kıyaz, en değerli varlıklarını elinden kaptırdığı için içi yanar. Böylelikle sonunun geldiği korkusuna kapılır.

Rüzgârlarla, kuşlarla yarışan Tootoru at öyle hızlı koşar ki Ayçürök, artık öleceğini anlar. Dili büyüü, duası, bedduası boşa gitmeyen Ayçürök, bir dua eder, Tootoru at hızını keser, koyun ve inekle yarışamaz hale gelir. Dolayısıyla istediği yere vasil olunca çoktan güneş aşmıştır. Atı bağlayıp, sabaha kadar uyur. Sabahleyin iki dağ arasında bir duman görür. Oraya yaklaşıncı, Momuncan'ı, Kutubiy'i, Karadöö'yyü ve Seytek'i görür. Onlar da karşılarında Ayçürök'ü görünce sevinirler, sevinç gözyaşları dökerler. Olup biteni anlatırlar ve asıl önemlisi Külçoro'nun sağlığına kavuştuğunu müjdelerler. Bu arada Semetey'i hatırlarlar, ölümüne birlikte gözyaşı dökerler. Seytek, annesi Ayçürök'e ata yurda ne zaman gideceklerini sorar. Ayçürök, Kıyaz'ın yanında çok çileli günler geçirdiğini ve bu günlerin artık geride kalacağını söyler.

Külçoro, Ayçürök'ten savaşta giyecek zırh ister. O da ok geçirmez zırhı Külçoro'ya verir. Külçoro, bileğine aybaltasını bağlar, dokuz yolun ağzında Kıyaz'ın geçeceği yere gider. Ayçürök, Külçoro'nun üstün gelmesi için dualar eder.

Kıyaz, düşünde atı Tooturu'nun kuyruğunun kesik, ve hızının yavaşlamış olduğunu, kolundaki altın ipli Akşumkar'ın da aya doğru uçup gittiğini, kalkanının paslanıp ufalandığını, ok geçmez kürkünün yakasının yandığını ve onu Seytek'in giydiğini, topuzu Sırnayza'nın kırk yerden kırıldığını, miğferinin de kor olduğunu görür ve halktan bu düşü yorumlamasını ister. Ancak kimse yorumlayamaz, oradan kaçışır. Kıyaz, atı Tootor'u ve ok geçirmez zırhını Ayçürök'e verdiği için hayıflanır. Kalküröng adlı Talas'tan ganimet olarak alınan ve çok

hızlı giden bir ata binip Kara-Kır denilen yere gitmek üzere sarayından ayrılır.

Kıyaz, Kara-Kaşat dağına gider. Karool Taş'ın üstüne çıktığında bir yerde göğe dumanın yükseldiğini, develeri, çadırları ve atları görür. Altmış pehlivanın şarkı söyleyip eğlenmektedir. Bunları gören Kıyaz, Ayçürök'ün birisiyle evlendiği şüphesine katılır. Bunu kendisine ar bilip başta Ayçürök olmak üzere oradakileri öldürmeyi düşünür. Kalküröng'ü hızlıca oraya sürer. Yanlarına geldiğinde nara atıp mızrağıyla üstlerine varır. Külçoro'yu görür. Önce ona saldırır. Külçoro, onu attan al-aşağı etmeyi başarır. Kılıç ve topuzlarıyla Kıyaz ve Külçoro mücadeleye girer. Zırhları parçalanır, topuzlarının sapı ellerinde kalır ama birbirlerine üstünlük kuramazlar. Kıyaz, Seytek'ten yardım ister. Ayçürök, kılıcı Aktinte ile Kıyaz'ı öldürür.

Külçoro, Manas'ın torunu, yiğit Semetey'in oğlu Seytek'e,. Dürüst, adeletli ve halkının hakkını arayan biri olma konusunda öğüt verir. Asker toplayıp halkının başına geçmesini ve babasının intikamını almasını söyler. Seytek, söylenini yapar. Kıyaz'dan kalan hazineyi dağıtır, dul ve yetimleri sevindirir. Büyük bir ziyafet tertipler. Halk Seytek'e dua eder. Seytek, Külçoro'nun tavsiyesiyle, Kutibiy oğlu Karadöö'yü halkı yönetmek için han yapar.

Seytek, annesi Ayçürök'e ata yurdu Talas'a gitmek istediğini bildirir. Ayçürök de zaten bunu istemektedir. Ondan, Talas'ta oturan Kançoro'yu devirmesini, Semetey'in ve Kırgız halkının intikamını almasını, şayet yaşıyorsa kançoro'nun elinde esir kalan annesini, dedesi manas'ın dostu Bakay'ı kurtarmasını, gerektiğinde kırk kulaç uzayan babası semetey'in kılıcı Zülfikar'ı, Akolpok denilen eşsiz zırhı da elinden almasını ister. Halkı ile büyük bir hazırlık yapar ve Talas'a doğru yola çıkar. Şarkılar söyleyerek, eğlenerek coşku ile yol alırlar. Sıralı dağlar, tepeler, beller geçer. Çatkal dağı aşkıktan sonra eşsiz güzelliklere sahip Talas'a vasil olur.

Seytek, güçsüz, zavallı, ama içi umutla dolu olan Han Manas'ın eşi, han Semetey'in anası Kanıkey'le karşılaşır. Kançoro'nun eşi Çaçıkey'in hayvanlarına çobanlık yapmaktadır. Kanıkey, çok sevdiği Semetey'den, üç aylık hamile olan gelini Ayçürök'ten, sadık yiğit Külçoro'dan ayrılmanın üzüntüsü içindedir. Tanımadığı torunu Seytek'e, on üç yıl

boyunca katlandığı çileleri anlatır, kendisini tanıtır. Bunun üzerine Seytek de kendisini tanıtır. Kanikey, sevinçten çılgına döner, Seytek'e sarılır. Kançoro'nun üzerine gelen Seytek'e tedbirli ve dikkatli olması konusunda öğütler verir.

Kanikey, daha sonra gelini Ayçürök'ü, sağ memesini emzirdiği Külçoro'yu görür. Hasretler, ağlaşıp birbirine sarılır. Orada bulunan herkes ağlar. Onlardan Talas'taki Kırgız ve Argın halkını toplayıp, Kançoro'yu ortadan kaldırmalarını ister.

Külçoro, hazırlığını yapar ve kan kardeşi olan hain Kançoro'yu ortadan kaldırmak için onun sarayına gider. Onu gören askerler kaçar. Külçoro doğruca Kançoro'nun yanına gider. Önce ona birlik olmayı kendisini yanına almayı teklif eder. Kançoro hiddetlenir. Haddini bilmez köle diye alay ettiği Külçoro'nun bir daha karşısına çıkmamasını söyler ve huzurundan kovar. Külçoro, kavgaya etmekten yana değildir. Semetey'in oğlu Seytek'in geldiğini, zorla elde ettiği malları ona vermesini, sözünü tutarsa canını bağışlayıp rahat ettireceğini söyler. Bu arada Çaçıkey, kocası Kançoro'nun, Külçoro'yu daha fazla konuşturmayıp öldürmesini ister. Külçoro daha atik davranıp, askerleri gelmeden Kançoro'ya saldırır.

Bu arada Külçoro'nun ardından Kanikey ve Ayçürök de saray gelir. Külçoro ile Kançoro kavgaya tutuşmuşken, araya girer ve kılıcı Aktine'yi Kançoro'nun kalbine saplar.

Karadöö, derhâl Manas ve Semetey'e ömrünü veren yaşlı ve çilekeş Bakay'ın yanına gider, Ayçürök'ün Kançoro'yu öldürdüğünü söyler ve yıllardır olup bitenlerden haberi olmayan Bakay'ı her şeyi anlatır. Kanikey, Ayçürök, Seytek, Külçoro da onun yanına gelir.

Kutubiy oğlu Karadöö yüksek dağlara çıkar, altmış ayı, yüz aslan avlar. Dağlarda dolaşırken birden herkesin öldüğü sandığı Semetey'i görür. Sevinçten gözyaşları sel olur. Onu Kırgız elinde neler olduysakısa anlatır. Semetey Karadöö'ye hiç kulak vermez. Kayıpçının Mağarasına girer, gözden kaybolur. Onu bulamayan Karadöö, hırsından topuzu ile kayaları parçalar. Talas'a gelip, Semetey'i gördüğünü müjdeler. Bunu haber alan Ayçürök yeniden doğmuşa döner. Önde gelenler bir araya gelip müşavere ederler ve onu alıp gelmeye karar verirler. Semetey'i bulmak için yola çıkarlar.

Kayıpçının Mağarasına giden Külçoro, orada Semetey'i görür. Yanına gider ağlar. Semetey hüngür hüngür ağlayan Külçoro'nun yüzüne bakmaz, son derece kayıtsızdır. Kulağı sağır, dili yok gibidir. Yine mağaranın içine kaçmaya çalışırken, Külçoro ve Karadöö tutarlar. Ağlayıp dil dökerler, geçmişte ne derece yiğit olduğunu hatırlatmaya çalışırlar. Semetey ilk defa konuşur. Kendisine Ayçürök'ün kardeşi güzel Kökmonçok tarafından seksen kıza her gün üç defa sihir yaptırıldığını, üç yıl Celpiniş adı verilen yer altında, üç yıl mediye çölünde kaldığını oradan da kayıpçının Kara-Üngör'e geldiğini, çok istediği halde memleketine gidemediğini söyler. Bir an önce kendisini bu durumdan kurtarmalarını, üzerinden sihiri kaldırmalarını ve şayet sağ ise annesi Kanıkey'i alıp gelmelerini ister. Sihirden kurtulmasının yolunun da annesi Kanıkey'in sağ memesinden emeceği süt olduğunu söyler.

Karadöö, derhâl yola çıkar. Ak saçlı Kanıkey, aldığı haber üzerine atı Kökçolok'a binip rüzgâr gibi yol alır. Ancak sihir yapıldığı için yoluna devam edemez. Evlat acısıyla ağlayıp figan eder. Kurt, kuş, ağaç dere insanlar hep ağlayama başlar. Kanıkey, Semetey'in yanına vasıl olur. Semetey, onun sağ göğsünü doya doya emer. Bunun üzerine sihirden kurtulur ve kendisine gelir.

Birlikte Talas'a dönerler. Semetey, halkının başına geçer. Ona tabi olanlar bayram ederler.

Karadöö, yüksek dağlarda ava çıkar. Cemoguzoğlu Sarıbay'ın sahibi olduğu lanetli tepeye gelir. Sarıbay, askeri güçlü, Manas'a ve onun soyundan gelenlere diş bileyen acımasız biridir. Onunla baş edemeyeceğini anlayan Karadöö, bir mektup yazıp Bozbala'ya verir. Semetey ve Külçoro'nun yardımına gelmesini ister. Karadöö, Sarıbay ile kavgayı tutuşur. İkisi alt-yedi günü yenişmeden dövüşür. Sonunda Sarıbay, topuzu ile Karadöö'yü öldürür.

Talas'a gelen Bozbala, Semetey ve diğerlerine Karadöö'nün içinde bulunduğu durumu bildirir. Kısa zamanda savaş hazırlığı yapıp yola çıkarlar. Sarıbay'ın yanına geldiklerinde karşısına Külçoro çıkar. Aralarında zorlu bir çarpışma başlar. Uzun mücadele sonunda Sarıbay, topuzuyla Külçoro'yu devirir, tam mızrağını saplayacağı sıra Seytek ileri çıkar, Sarıbay'ın elinden mızrağı çekip alır ve sağ böbreğinin bulunduğu yere vurur. Sarıbay, Seytek'in yiğitliğini takdir eder, daha yirmisine

gelmeden böyle bir yiğitlik gösteren birisiyle karşılaşmadığını söyler. Bu arada Seytek'in Sarıbay'ın üzerine gittiğini haber alan Sarıbay'ın düşmanı olan Kayıpçal kızı Kuyalı da oraya gelir. Kayıpçal Manas'ın dostudur. Seytek, dinlenmeden gece-gündüz Sarıbay'la mücadele eder. Başta Bakay olmak üzere Kırgız'ın ileri gelenleri Seytek'in başarısı için dua adarlar. Seytek'le Sarıbay günlerce yenilemezler. Sarıbay, Seytek'ten yedi gün izin ister. O da kabul eder. Sarıbay, biraz güç toplar. Dövüş günü meydana Kuyalı çıkar. Çarpışma sonunda Sarıbay'ı öldürmeye muvaffak olur. Sarıbay'ın malı yağma edilir. Beyrek'e düğün yapılır. Kuyalı memleketine döner.

Kaynakça:

Baş, Sübütay, *Seytek'in Doğumu ve Çocukluk Çağı* (Sayakbay Karalayev Varyantı) Kırgızca Metin, Çeviri, Dizin Sözlük, İstanbul, 2001, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaya, Doğan, *Kırgız Destanları*, Salkım Söğüt Yayınları, Konya, 2015.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2003, s. 445-465.

SEYYAD

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâye pek yaygın olarak bilinmez. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâyenin metni Gülbeniz Babahanlı'nın yazdığı Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitapta kaydedilmiştir. Hikâye, Tebriz'de anlatılan Seyyat ile Sedef hikâyesi ile benzerlik gösterir. (Bkz. *SEYYAT İLE SEDEF*).

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Hidayet, Nidayet, Hidayetin Karısı, Derviş, Seyyad, Keloğlan, Molla, Elbiseci, Ferruh Mirza, Seadet, Ziyad Harami, Deli çoban, kılı çoban, Kanlı Hoca, Harı kız, Çukul Semon, Hizmetçiler, Abdulla Han, Ferruh Mirza, Cemşid Şah, Mustafa Han, Niftalı Han bulunur. Mekân olarak da Heratım şehri, Kirman, Merağa Pazarı, Kara Dağ karşımıza çıkar.

Hikâyenin sonunda sevgililer kavuşur.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

Heratım şehrinde iki kardeş vardır. Birinin adı Hidayet diğərinin adı Nidayet'tir. Bunlar tüccardırlar. Hidayet, tüccarlıkta çok şöhet kazandığı için Hoca Hidayet derler. Bunların hiç çocuğı yoktur.

Bir gün ticaretten dönerken yoldaşlarının çocuklarına hediye aldıklarını görür, üzölürler. "Bizim de evladımız olsaydı biz de alırdık!" derler. Hidayet, eve dönünce hanımı Hidayet'in çok keyifsiz olduğunu görür. Hanımı Hidayet'e neden keyifsiz olduğunu sorunca Hidayet derdini okuyarak anlatmaya başlar. Hidayet, "Hanım bizim varımız var ama bizden sonra bütün bunlar kime kalacak?" der. Karısı; "Ey kişi sen fakirden fukaradan el çekmişsin, eğer fakir fukaraya yakınlaşır, onlara yardım edersen Allah'ın göz senin üstünde olur, sana evlat verir." der. Hoca pazara gider, kapısının fakirlere açık olduğunu herkese söyler. Fakirlere bir hayli para ve mal paylaştırır, fakirler de gece gündüz "Allah Hidayet'e evlat versin!" diye dua ederler.

Hoca Hidayet, bir gün yoldaşlarıyla yemek yerken bir derviş kaside okuya okuya gelir. Hoca bunun okumasına heveslenip bir şey vermek isteyince derviş almaz. Derviş, "Bizde adettir, bir meclise gelirken elma, hurma yahut karanfil veririz, elimde sadece elma kaldı, onu sana teklif ediyorum." der. Hoca, elmayı alınca kendini iyi hissetmez, yere yıkılır. Herkes Hidayet öldü zanneder, ama Hidayet uyanıp kendini çok iyi hisseder.

Hidayet, elmayı alıp eve gelir. Dervişin söylediğı gibi yarısını kendi yarısını hanımı yer. Tüccarlardan biri Hidayet'in yanına gelip ticaret yapmak için gitmeyi teklif eder. Hoca, hanımını üç ay gözlemek istediğini söyler, ticarete gitmez. Üç ay sonra eşinin hamile olduğunu anlar. Hocanın eşi, doğum yaptığı vakit bir karı çağırırlar, uşak dünyaya gelir. Hoca'nın oğlu olmuştur. Çocuğa, kırk gün sonra Seyyad adını verirler. Hidayet oğlan olduktan sonra bir yıl evden ayrılmaz.

Seyyad bir yaşını tamamlayınca Hidayet, ticarete gider. Eşine, uzak sefere gittiğini, kendi dönene kadar oğlanı sünnet ettirmesini, okula göndermesini ve onun gönlünü hoş etmesini ister. Karısı eşinin dediklerinin hepsini yapar.

Seyyad, mollahaneye gidip çok şey okur. Molla'nın da dikkati bu oğlanın üzerindedir. Mektepte bir Keloğlan vardır, Seyyad'ı kıskanır. Mektepteki çocuklardan birinin ayakkabısını alıp pazarda satar, hurma alır. Hurmaların yarısını Seyyad'ın yatağının altına döker, kalan yarısını da kendi yiyip Molla'dan yüzüne doğru atar. Molla, başını kaldırıp hurmanın çekirdeği ile kendini vurana öğrenmek ister. Kel der: "Bizim o kadar paramız yok ki hurma alıp yiyelim." Seyyad'ın yatağının altında hurmaları görünce ona bir sille vurup kovar.

Seyyad kitabını alır, ağlaya ağlaya anasının yanına varır. Anası Seyyad'ı alıp mektebe gelir. Kel, bunların gelmesini gördüğü gibi Ayetelkürsi ve tilsimat dualarını yazdırıp Seyyad'ın halısının altına koyar. Seyyad, kendisine yapılan haksızlığı savunamaz. Molla, "Bacı haksız yere şikâyet gelmişsin." diyerek onları uğurlar. Seyyad'ın anası, oğlunu çaresiz okuldan alıp dokumalar yapan bir dokumacı yanına verir. Bir gün elbiseciye haber gelir ki elbisecinin anası ölmüştür, defnetmeye gelmesi söylenir. Elbiseci, dükkânı Seyyad'a bırakıp merasime gider. Seyyad, çok güzel bir elbise yapıp dükkânın önüne asar. Ustası dükkânı gelir, oğlanın yaptığı elbiseyi görünce "Bu böyle devam ederse bana elbise bile yamatmazlar." deyip Seyyad'a sille vurup kovalar. Evde anası, "Nereye gidersen ağlaya ağlaya geri gelersen, ben seni nereye koyayım?" diye söylenir.

Oğlan başına gelen bunca işten sonra odalardan birine geçip uyur, rüyasında bir nurani kişi elinde bade, başının üstünde durup elindeki badeyi teklif eder. Seyyad, bardağı alıp badeyi içtiği gibi ciğerleri yanar. Seyyad, nurani şahsın iki parmağının arasından bakar ki büyük bir şehirde yüce bir imaret vardır. Bu imarete on dört gecelik ay gibi bir güzel vardır. Nurani şahıs Seyyad'a; "Orası Kirman şehridir, Gördüğün kız, Ferruh Mirza'nın kızı Seadet'tir. Onu sana verdim, ne zaman peşine gidersen muradına erersin." der.

Seyyad uyanınca çok kötü olur, ağzından kanlı köpük çıkar. Bunu gören anası çırpınıp bağırmaya başlar. Konu komşular, dostlar toplanır. Onların arasında iman-kuran sahibi ve yılan vuran karılar vardır. Yılan vuran karı, ileri yürüyüp "Bu oğlan kuduzdur, başına kül dökelim, ölse ölsün, şehre kuduz yayılmasın." der. Cemaat karıyı dövüp gönderir. Saman altından su yürüten karı, oğlanın kudurduğunu, kuduz

olduğunu söyleyince hizmetçiler bunu o kadar ezerler ki gözleri dışarı çıkar. İman kuran sahibi karı gelip oğlanın hiçbir kusuru olmadığını, uyanınca oğlanın başında kızların toplanması gerektiğini söyler. Oğlan on bir gün yatar, on ikinci gün gözlerini açar. Seyyad, uyanır bakar ki rüyasında gördüğü kız, bunların arasında yoktur. Anası oğlanın üzüldüğünü görünce sebebini sorar. Oğlan, bir saz verirlerse derdini sazla diyeceğini söyler. Seyyad'ın anası kele istediği kadar para verip keli saz almaya gönderir. Kel o saat Merağa Pazarı'na gider, bir saz bentten yirmi beş manata bir saz alıp Seyyad'a getirir. Seyyad, sazı eline alıp anasına derdini okumaya başlar. Anası ile deyişip anasından izin alır, atasının yanına gider. Atası koluna bir pazı bent takıp, kucaklaşır, helalleşirler. Anası sarayın penceresinden oğlunun ardınca bakıp ağlar.

Seyyad, bir denizin kenarına varır; ortalıkta hiçbir canlı yoktur, sadece ileride bir duman görünür. Seyyad, dumanın geldiği yöne dosdoğru gider. Bakar ki orada çirkin bir adam oturmaktadır. Adama selâm verir, adam selâmını alıp kim olduğunu sorar. İsmi Seyyad olduğunu duyunca çok mutlu olur. Seyyad, adamın kim olduğunu, kendini gördüğüne neden mutlu olduğunu merak eder. Çirkin adam, adının Ziyad Harami olduğunu, kendinin bir balık tedarikçisi olduğunu ve kendi balıkçısının öldüğünü onun da adının da Seyyad olduğunu anlatır. Adam Seyyad'ı da balıkçı zannetmiştir. Seyyad, kendisinin balıkçı olmadığını, başka bir sebeple Kirman şehrine gittiğini anlatır. Ziyad Harami, sinirlenip oğlana, "Saçma sapan konuşma, ağ atamıyorsan neye yararsın, bu gece bir balık tutmalısın ki Kanlı Hoca geldiğinde balığı ona vereyim, yoksa sana öyle bir vururum ki belini kırarım." der. Seyyad, çaresiz balığa gider ama balık tutamaz. Seyyad, eli boş gelince Harami niye balık tutamadığını sorar. Seyyad, balık tutmayı beceremediğini söyleyince çirkin adam, "Eğer balık tutamazsan seni öldürürüm." der. Seyyad, "Ey emmi! Ben balıkçı değilim, ben bir âşığım!" der. Adam: "Âşık nedir?" diye sorunca Seyyad: "Düğünlerde saz çalıp okuyanlardır." cevabını verir. Adam: "Öyle ise bir çal bakalım." der. Seyyad, okumaya başlar.

Ziyad Harami, Seyyad'ın balıkçı olmadığını anlar. Harami, "Senden bir ricam var, eğer kabul edersen, seni bırakırım." der. Harami, "Sabah bana balık için para veren bir müşteri vardır. Balık yerine

seni ona versem olur mu?" diye sorar. Seyyad, bu teklife razı olur. Sabah olunca Kanlı Hoca kapıya gelir ve Ziyad Harami'den balıkları ister. Ziyad Harami, balıkçısının öldüğünü, bu yüzden balığı tutan kimsenin olmadığını ve balık yerine Seyyad'ı ona verebileceğini söyler. Kanlı Hoca, bakar ki parasını geri alamayacak razı olup oğlanı kendine alır. Bunlar yol gidip bir yüksek dağa çıkarlar. Seyyad, azat edilmek istediğini söyler. Kanlı Hoca, "Eğer azat olmak istersen burada öyle bir dua et de şu yağmur, boran dursun, dağın diğer tarafına geçebilelim, çünkü âşıkların duası, bedduası yerde kalmaz." der. Seyyad, okumaya başlar. O vakit boran, rüzgâr daha da artar, Seyyad'ı bir rüzgâr dereye atar. Seyyad, bakar ki bir mağara vardır, oraya sığınır, orada kalır.

Ferruh Mirza'nın iki çobanı vardır; biri zeki, güçlü, kuvvetlidir ama diğeri deli bir çobandır. Ferruh Mirza'nın şehrinin etrafında koyun otlatırlar. Bir bölük atlı gelir. Deli Çoban zurnanın ve davulun sesini işitip yoldaşına turnaların kalkışıp niçin gittiğini sorar. Akıllı Çoban, onların turna olmadığı bir düğün alayı olduğunu, düğünün de Ferruh Mirza'nın kızı Seadet'in düğünü olduğunu söyler. Deli Çoban, "Akıllı Çoban'a sen koyunlara bak, ben gidip Ferruh Mirza'nın kızını kendime alacağım." der. Deli Çoban evine gider. Anası, "Oğlum yine ne var, niye böyle oynaya oynaya gelirsin?" diye sorar. Deli Çoban anasına, "Seni Ferruh Mirza'nın yanına göndereceğim, kızını bana isteyeceksin." der. Anası, "Oğlum sen onun çobanının kızını hiç sana verir mi?" deyince çoban anasını çomağına takıp Ferruh Mirza'nın kapısına getirir. Ferruh Mirza çobana niye geldiğini sorar. Deli Çoban da "Anamı sana gönderdim ki kızını bana istesin, o da gelmek istemedi ben tutup getirdim." der. Ferruh Mirza, "Kızımı sana versem kaç yıl koyuna gidersin?" diye sorar. Deli Çoban; "Yedi yıl giderim, çok güzel hizmet ederim." diye cevap verir. Mirza, "Madem öyle verdim kızını." der. Deli Çoban, çobanların başına gider, "Seadet'in aşkına koyunları Kara Dağ'ın eteğinde çimenlik, otluk yer görmüşüm, koyunları orada otlatacağım." der. Çobanlar koyunları bir nice gün burada otlatırlar.

Kanlı Hoca, fırtınaya yakalandığı zaman çobanlar da koyunlar ile yağmur, doluya yakalanırlar. Koyunların yarısı kırılır, kalanını ise Seyyad'ın olduğu mağaraya doğru sürerler. Seyyad bunları görüp sazını çalmaya başlar. Koyunlar, mağaradan ürüp etrafa kaçarlar. Deli Çoban

Kırcıla, “Bu mağarada cinler var, sen geri dur, ben onları kovayım.” der. Çomağını sallaya sallaya mağaraya girer. Seyyad, bakar ki çomak buna değse burnu ottan yumuşak olacak, istedi ki çobanın bacakları arasından kaçsa, çoban o anda bacaklarını kapatır, Seyyad arasında kalır. Mağaradaki karanlıktan dolayı çoban bacaklarının arasında ne olduğunu bilemez. Çoban yoldaşına bağırır ki cinlerden birini tutup diğerlerini kovmuştur. Çoban bayıra çıktığı gibi yoldaşı, “Arkadaş evin yıkılmasın bu cin değil âşıktır.” der. Seyyad, sazı çıkarıp çalmaya başlar. Akıllı Çoban, “Ey oğlan gel sen bir şey oku, belki bunun hoşuna gider, senden el çeker.” der. Çoban; “Ey güçsüz oğlan bir yeşilbaş sunadan dolayı niye çöllere düştün, ben gidip onu senin için getiririm.” der. Seyyad okurken Seadet ismini anınca çoban, “Onu ben aldım, ben onun için bu koyunları otlatırım.” der. Deli Çoban kendi kendine; “Bunu alıp götürüyüm, bu kışı bizim evde geçirsin, onu saklayayım.” diye düşünür. Bunlar burada konuştuktan sonra koyunları şehre doğru sürmeye başlarlar. Deli Çoban, sazı kendi alıp çomağı Seyyad’a verir. Deli Çoban, Seyyad’ı getirip anasına verir, “Bunu yaza kadar sakla, yaz gelince bunu kuzulara koyacağım.” der.

Aradan bir hayli zaman geçer. Karı, Seyyad’a “Oğul niye bayıra çıkıp saz çalmıyorsun, para kazanırsın.” der. Karı, “Oğul git Ferruh Mirza’nın bağına, orada her zaman çalıp çağırırlar. Eğer oraya gidersen Ferruh Mirza’nın kızı ve başındaki kızlar sana çok para verirler.” der. Karı, Seyyad’ın önüne düşüp Ferruh Mirza’nın bağını gösterir. Seyyad, kapıdan içeri girer ki kızlar yığılıp oynamakta, gülmektedir. Seadet ise bunların içinde keyifsizdir. Kızların içinde olan vezirin kızı Harı kız, “Seadet’e bak ne güzel oğlan gelir, okutalım, keyfin açılsın.” der. Harı kız, “Oğlan iyi ki geldin, bizim için çal, hangimizi istersen sana kurbandır, alabilirsin.” der. Seyyad okumaya başlar.

Söz tamam olunca Seadet görür ki bu âşık uykuda gördüğü âşıktır. Seadet kızlara der: “Bir iki söz de ben diyeyim uykum açılsın.” Seadet âşıktan sazı alıp okumaya başlar. Seyyad sazı alınca Harı kız, “Oğlan sen bu Seadet’in sözüne bakma, hangimizi istersen sana geliriz, gel sen bizi tarifet.” der. Seyyad okumaya başlar. Harı kız, “Of sana kurban olalım!” deyip elini döşüne vurur. Seyyad, yine okumaya devam eder. Harı kız, “Buraya gelip bize niye beddua edersin.” diye sorar. Oğlan okumaya

devam eder. Harı kız bakar ki oğlanın gönlü Seadet'tedir. "Bak ben sizin başınıza nelere açacağım." diyerek fitnekâr olan atasının yanına haber vermeye gider. Seadet, bundan korkup Seyyad'a "Gel o kızın gönlünü alalım, yoksa o bizi birbirimizden ayırır, belki de seni öldürtecektir." der. Seyyad çaresiz okumaya başlar. Harı kız bu sözlerden hoşlanır. Seyyad okumaya devam eder. Harı kız bu sözlerden hoşlanıp düşünüyü açar. Harı kız, "Kendini Seadet'e kurban edersen et, peki beni niye kurban edersen, bak gör seni nasıl doğratırım." der. Seadet yine göz eder ki Seyyad onu tekrar üzmesin. Seyyad yine okumaya başlar. Harı kız anlar ki Seyyad onu aldatır. Tez atasının yanına kaçır ve zar zar ağlamaya başlar. Çukul Semon, kızının neden ağladığını sorar. "Gülşan Bağı'na bir âşık geldi; ben ona, o bana âşık oldu ama Seadet âşığı kandırıp kendine âşık etti, beni de kovaladı." der.

Çukul Semon, Ferruh Mirza'nın yanına gelir. Semon'a ne olduğunu sorar. Semon, "Ne olacak, kızını başı boş bırakırsın, gündüz bağda, gece odada keyif yapar." der. Ferruh Mirza, Semon'un sözlerine inanıp hizmetçilere emir verir ki kızını da âşığı da huzuruna getirsinler. Seadet kızlara, "Seyyad'ı aranızda alıp uzak bir yere götürüp koyun." diye buyurur. Hizmetçiler, Seadet'in yanına gelir. Seadet, "Burada âşık yoktur." deyip hizmetçileri gönderir.

Hizmetçiler geri dönerken, yolda Seyyad'a rastlarlar ve onu Ferruh Mirza'nın yanına götürürler. Şah, "Kızımın yanındaki âşık bu mudur?" diye sorunca hizmetçiler: "Yok o değildir, yolda gördük, buraya yeni gelmiştir." der. Seyyad'a nereli olduğunu sorar. Herat şehriden olduğunu söyler. Ferruh Mirza'nın Abdulla Han adlı veziri içeri girer ve kendi kendine "Bu adamın bir derdi var ki kendini âşıklığa vuruyor." der. Abdulla Han, bu âşığın okutulmasını ister. "Bu âşığı okutmaya değil, boynunu vurmaya getirmişiz." derler. Çukul Semon, "Sen işten habersizsin, bu adam bir aydır ağanın kızını alıkoymuştur, gündüzleri bağda geceleri ise odada keyif yapar, benim kızım bu işe şahittir." der. Abdulla Han, "Oku bakalım başına gelen olayları." der. Seyyad okumaya başlar. Abdulla Han, "Anlamaz mısınız, ne okuduğunu?" diye sorar. Ferruh Mirza anlamadığını söyler. Seyyad yine okumaya başlar. Ferruh Mirza, "Sen benim namussuz olmama izin mi verirsin?" diye sorunca Abdulla Han, "Belki âşık, Çukul Semon'un hoşuna gitmiştir, kızını ona vermek ister." diye cevaplar.

Seadet gizliden gelip bunların sohbetini dinler. Seyyad, kızı gördüğü gibi kendi ölümü aklından çıkar, okumaya başlar. Abdulla Han, Ferruh Mirza'ya, "Şimdi görür müsünüz, Çukul Semon senin kızını kötü sözlerle suçlamıştır." Ferruh Mirza, "Bu söz bir nice gün sonra el ağzına düşecek, ben bu âşığı öldürmeliyim." cevabını verir. Abdulla Han, "Eğer Semon haksız yere bu âşığın kanını dökerse onun neslinin kökünü keserim, size de düşmanlık ederim." der. Ferruh Mirza, Abdulla Han'ın bu sözünden korkuya düşüp Abdulla Han'ın tavsiyesiyle Seyyad'ı zindana attırır. Seyyad, kuyuda üç gün kaldıktan sonra Abdulla Han'dan ses gelmez, orada bir kâğıt yazıp hizmetçilere verir ki Abdulla Han'a verilsin. Abdulla Han, kâğıdı okuyunca yüreği yanıp perişan olur, hemen Ferruh Mirza'nın yanına gelir. Elindeki bütün vasiyetleri çıkarıp önüne koyar "Ya âşığı kuyudan çıkar ya da beni azat eyle." der. Ferruh Mirza bakar ki Abdulla Han çıkarılsa hükümranlılığı devam etmeyecek, çaresiz "Çıkarmak istersen çıkar ama bil ki bu pis iş benim üstümde kaldığı gibi senin üstünde de kalacaktır." der. Abdulla Han Seyyad'ı kuyudan çıkarır. Semon haberi işittiği gibi Ferruh Mirza'nın huzuruna gelir. Semon, Mirza'ya; "Niye âşığı öldürmedin? Eğer Abdulla Han'dan dolayı ise ondan habersiz ben âşığa bir tuzak kurayım, âşık da ölsün." der. Ferruh Mirza ne yapacağını sorar. Semon, "Şahı Cemşid'e kâğıt yaz, bu âşığın günahı çoktur, burada taraftarı olduğu için öldüremedim, şimdi sen bu kâğıdı getiren âşığı yandırıp yağından benim için bir mum döktür ki önümde yakayım." diye yaz.

Ferruh Mirza bu kâğıdı yazıp âşığı çağırır. "Ben senin günahından vazgeçtim, bu mektubu İsfahan'a götürüp kardeşim Cemşid Şah'a ver." Seyyad, kâğıdı alıp yola düşer. Kıza da "Seyyad İsfahan'a gidiyor." diye haber verirler. Seadet ağlaya ağlaya oğlanın peşine gider. Seyyad, onun ağlamasını görüp okumaya başlar. Seadet, "Zalım oğlu senin aşktan ben de yok mu, işit gör ben ne derim." Seyyad ile burada deyişmeye başlar. Söz tamamen erince iki âşık birbirlerine sarılıp öpüşürler, kız oğlandan nereye gittiğini sorar. "Atan beni Cemşid Şah'ın huzuruna gönderir, bana bir mektup verdi, onu götüreceğim." der. Kız mektubu alıp okur ki âşığın öldürülmesi yazılıdır. Kız hemen orada başka bir kâğıt yazar: "Emmi bu oğlan benim sevdiğimdir, atamın yazdığı kâğıt Semon'un hilesi ile yazılmıştır, eğer sen bu oğlanı öldürürsen beni de burada öldürürsün." Kız kendi yazdığı ve oğlanın yazdığı kâğıdı oğlana verir,

yola salar. Semon, oğlan sağ döner diye Ferruh Mirza'nın yanına gidip kızını başkasına vermesini söyler. Semon, "Sen bana müsaade et, ben ona layık bir oğlan bulayım." der. Ferruh Mirza razı olur. Semon kıza oğlan arayıp durur.

Seyyad, İsfahan'a varır, Çeşid Şah'ın kulluğuna dahil olur. Çeşid, kâğıdı okur: "Ne günahın vardır ki seni öldürmek isterler?" diye sorar. Seyyad, sazının götürür; okumaya başlar. Çeşid, "Senin hak âşığı olduğun belli, neler olduğunu anlat?" der. Seyyad, kızın verdiği mektubu çıkarıp şaha verir. Şah mektubu okuyup mutlu olur, Seyyad'a cesaret verir, mektup yazar: "Bunu Ferruh Mirza'ya göndereceğim, o benim sözümünden çıkmaz, kıızı senden başkasına veremez." der.

Semon, Mustafa Han'ın kapısına gelip şahın kızını oğluna almasını teklif eder. Mustafa Han, sabah yanına bir nice adamlarını alıp şahın huzuruna gelir, kıızı ister. Semon, "Ben hanın oğlunu gördüm, sizin kız layık bir oğlandır, meseleyi uzatmayın razı olun." der. Musatafa Han, kıza getirdiği düğün elbiselerini, nikâh ve yol paralarını çıkarıp Ferruh Mirza'nın önüne koyar. Böylelikle kıızı alıp oğlan evine götürmek isteyince kız izin alıp odasına bakmak için döner. Seadet'in Banu isimli bir hizmetçisi vardır. Kâğıt kalem hazır etmesini söyler. Seadet kâğıt kalemi alıp yazmaya başlar, kâğıdı Banu'ya verir. Seadet'i ağlaya ağlaya tahtirevana bindirip götürürler. Mustafa Han'ın oğlu Niftalı Han, öz tay ve kuşlarıyla atlanıp kıızı karşılarlar. Niftalı Han, yoldaşlarına "Bu ceylanı canlı tutup kıza hediye edelim." der, ceylan kaçır gider. Niftalı Han, "Ben bu ceylanı tutup geleceğim." der. Ceylan sert bir kayalığa rastlar, kaçacak yer bulamayınca kendini dereden aşağı bırakır. Niftalı Han'da atını döndüremeyip dereye yıkılır, atı ve kendi ölür. Yoldaşları bu faciayı görüp oğlanın mevtasını alıp düğün yerine gelirler. Mustafa Han ve akrabaları, ağlaşıp yas tutarlar. Semon, oğlanın öldüğü haberini alınca Mustafa Han'a "Seadet'i diğer oğlun için evinde sakla dursun." diye akıl verir. Mustafa Han, Semon'un sözüne uyup gelini evine doğru götürür. Bunlar defn merasimindeyken Seyyad'ın atası ve emmisi, tüccarlık kervanı ile gelip Mustafa Han'ın temennasında bulunurlar.

Seyyad, bir nice gün sonra şahın huzuruna gelip gitmek için izin ister. Şah Çeşid, Seyyad'a bir manzum kâğıt yazıp verir. Seyyad, bu kâğıdı alıp Kirman şehrine gider. Ferruh Mirza'nın kapısına varır, haber

verirler ki Seadet'i Mustafa Han'ın oğluna vermişler. Seyyad, Mustafa Han'ın evine doğru gider. Yolu kızın bahçesine düşer, bahçe eskisi gibi değildir. Sazı alıp güzelini bahçevandan haber alır, okumaya başlar. Bahçevan, kızı Musatafa Han'ın evine götürdüklerini söyler. Semon, bakar ki Seyyad gelir, Ferruh Mirza'ya gösterir, "O kötü bir adamdır, onunla konuşmayın." der. Hoca Hidayet, Semon'un sözlerine aldırılmaz, "Bu âşık bize bir okusun." der. Ferruh Mirza, Seyyad'a "Gönderdiğim yere gittin mi?" diye sorar. Seyyad, "Kurbanın olayım, gittim." der. Ferruh Mirza, "Yalan söylüyorsun, madem gittin, önüne çıkan yolları anlat." der. Seyyad okumaya başlar, gittiği yerleri anlatır. Seyyad, Cemşid'in verdiği kâğıdı Ferruh Mirza'ya uzatır, Mirza kâğıdı cebine koyar. Hoca Hidayet, âşığa okuması için para verir, başına gelenleri anlatmasını ister. Seyyad okumaya devam eder, başına gelenleri bir bir Hidayet'e anlatır. Seyyad'ın emmisi Nidayet, kardeşinin oğlu için inciden yapılmış bir elbise, atası Hoca Hidayet'e ise bir sofraya lazım olan altın ve gümüşten yapılmış kap, kaçak alır. Nidayet, elbiseyi çıkarıp Seyyad'a verir. Hoca Hidayet ise oğluna getirdiği kap kaçakları çıkarıp Seyyad'a verir. Ferruh Mirza mecbur kalıp "Benden ne istersin?" diye sorar. Mustafa Han, "Âşık benden de bir şeyler iste." der. Hoca Hidayet, "Oğul sen kimsin?" diye sorunca Seyyad, okumaya başlar. Söz tamam olunca Hidayet kendi oğlu Seyyad olduğunu anlar ve atası ve emmisi kucaklayıp sevinirler.

Hoca Hidayet, "Ey insafsızlar siz benim biricik oğlumu nasıl öldürmek istersiniz?" diye sorar. Ferruh Mirza, Cuqul Semon ve Mustafa Han, Hoca Hidayet'ten başışlanmalarını isterler. Seyyad başına gelen maceraları tek tek anlatır. Hoca Hidayet, Ferruh Mirza'ya dönüp "Bana vereceğini ver, ben oğlumu alıp göçeceğim." der. Mustafa Han, Hoca Hidayet'i inandırır ki bundan sonra Ferruh Mirza'nın kızı Seyyad'ındır, ne zaman isterse götürebilirler. O anda Seadet'e bir hoca gönderirler ki "Seadet'in razılığı var mı?" diye sorarlar. Hoca kıza bu haberi getirince Seadet okumaya başlar. Hoca, Mirza'ya haber getirir ki Seadet razıdır. Hoca Hidayet bu sözleri işitince kızın ne kadar harcı varsa verir. Borcunu ona bağışlayıp bir tahtirevan çekip Seadet'i kendi evine götürür. Böylelikle Seyyad ile Seadet kendi muratlarına erişirler.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 3, Bakı, 2011, s. 209-248.

SEYYAD BEY İLE GÜLLÜ KIZ

Ardahan ve yöresinde anlatılan hikâyedir. Çıldır Gölü'nün bu adı almasının sebebini ihtiva etmesinden dolayı efsane özelliği de gösterir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâyede av sırasında görüp âşık olduğu bir kızı almak için mücadele veren Seyyad Bey'in hapse girmesi, yiğitliği ve kızılı alıp memleketine dönmesi anlatılmıştır.

Hikâye, Şeref Taşlıova'dan derlenmiş ve Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanan Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri adlı kitapta kaydedilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Zaman Bey, Ana Hanım, Gökçek Hanım, Seyyad Bey, Kadir, Nadir, Yayla Beyi, Güllü Kız, Derviş, Taştan Bey, Döne Hanım, Hasan Ağa, Müneccim Ahmet, Akça Kız oluşturur. Mekân olarak da Doğu Anadolu, Müzeyyen, Çıldır Gölü karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Doğu Anadolu'da etraftı sur ve kalelerle çevrili Müzeyyen adında bir şehir vardır. Bu şehirde 40 çeşme bu 40 çeşmenin de 40 musluğu vardır. Yörenin beyinin o muslukların açık kalmamasıyla ilgili kesin talimatı vardır.

Müzeyyen şehrinin Zaman Bey adında bir beyi vardır. Bu bey çok saygı gören ve çok adaletli bir beydir.

Zaman Bey'in Ana Hanım adında bir karısı, güzelliği dillere destan Gökçek Hanım adında bir kızı ile yiğitliğiyle nam salmış Seyyad Bey adında da bir oğlu vardır. Seyyad Bey'in Kadir ve Nadir adlarında samimi olduğu iki arkadaşı vardır.

Seyyad Bey, günün birinde arkadaşlarıyla ava çıkar. Bir müddet av aradıktan sonra bunlar geyik sürüsüne rastlarlar. Şu geyik, bu geyik

derken Seyyad Bey arkadaşlarından ayrı düşer. Akşam olur sık ağaçlar arasında kaybolur. Uyku bastırır tam uyuyacakken birden sıçrar, huzursuz olur. Atına biner oradan uzaklaşır, bir ovaya gelir. Burada yedi yerden suyu akan bir çeşme görür ve mutlaka birileri burada duracağını düşünür ve orada konaklar.

Bu arada Seyyad Bey'in ailesinin gözleri yoldadır. İyi bir haber getirene altın vaat ederler. Şehrin iki girişinde gelip geçenlerden onu sorarlar.

Seyyad Bey'in konakladığı yer, Türkmen aşiretinin memleketidir. Buranın beyi olan Yayla Beyi'nin Güllü Kız adında bir kızı vardır. Arkadaşları ile seyrana çıkan Güllü Kız, oraya gelir.

Güllü Kız, Seyyad Bey'e bu yerlerin babasına ait olduğunu, izinsiz oturduğu için babasının buna kızabileceğini söyler. Seyyad Bey, insanın kaderinde ne varsa başına onun geleceğini söyleyip oradan ayrılır.

Güllü Kız, eve dönünce annesine görüp âşık olduğu Seyyad Bey'den söz eder, onu bir daha göremeyeceğini düşünüp ağlamaya başlar.

Bu sırada Seyyad Bey atı ile yaylanın ortasına gelir. Yayla Beyi'nin adamları Seyyad Bey'i yakalayıp Yayla Beyi'nin huzuruna getirirler. Yayla Beyi, ona burada ne aradığını sorar Seyyad Bey de burada bir güzel sevdiğini söyler. Bunu duyan Yayla Beyi çok sinirlenir ve Seyyad Bey'i zindana attırır. Güllü Kız bunu duyar. Artık gözüne uyku girmez. Güllü Kız, bu adamın cezasını kendisinin vermek istediğini söyleyerek babasından izin alıp Nazlı ile birlikte zindana gider. Hazırladığı yemekleri Seyyad Bey'in önüne koyar. Güllü Kız ile Nazlı oradan ayrılıp odalarına gelirler.

Seyyad Bey onlar gittikten sonra uyumaya başlar. Biraz sonra birinin kendisine seslendiğini duyar. Başını kaldırıncı nur yüzlü bir derviş görür. Derviş ona yarın yapılacak olan imtihan için bir kuvvet suyu verir. Seyyad Bey bunu içer. Derviş eğer dara düşerse, gözünün ucuyla sağa dönüp Allah'ı çağırmasını söyler ve gider.

Sabah olur. Seyyad Bey'in karşısına taşı sıkça suyunu çıkaracak olan Taştan Pehlivan'ı çıkarırlar. O da Güllü Kız'a taliptir. Yaylanın ortasına da bir idam sehpası kurarlar. Eğer Taştan Bey, Seyyad Bey'i

öldüremezse Yayla Beyi, Seyyad Bey'i orada idam edecektir. Seyyad Bey'i elleri bağlı bir şekilde meydana getirirler. Atını da getirirler. Seyyad Bey'in atının gözlerinde iki damla gözyaşı vardır.

Seyyad Bey'in kollarını çözerler. İki delikanlı kılıçları ile dövüşmeye başlarlar. Seyyad Bey'in takati azalmaya başlar. Birden dervişin sözlerini hatırlayıp Allah'a dua eder ve bir anda sırtına bir el dokunur. Taştan Bey'i yere vurur. Üzerine oturup kılıcı dayar. Taştan Bey af diler. Bunun üzerine Seyyad Bey, Taştan Bey'i bağışlar. Bu durum Yayla Beyi ile babası Hasan Ağa'nı zoruna gider.

Seyyad Bey'i yakalayıp başı vurulmak üzere Yayla Beyi'nin huzuruna getirirler. Bu sırada Güllü Kız saçlarını yola yola babasının huzuruna gelir ve Seyyad Bey'in bağışlanmasını ister. Güllü Kız'ın annesi Döne Hanım da kızlarının Seyyad Bey'e verilmesini ister. Hem Döne Hanım'ın hem de kızının bu perişan hâllerini gören Yayla Beyi yumuşamaya başlar. Kızını Seyyad Bey'e vermek ister ama Hasan Ağa'nın tepkisinden çekinir. Hasan Ağa'da Güllü Kız'ın Seyyad Bey gibi bir yiğide lâıyk olduğunu düşünür ve bunu oradaki ahaliye de anlatır. Sevenleri birbirine kavuşturmaya karar verirler. Hasan Ağa, oğlan babasının kendisi olacağını söyler. Bu sırada Nazlı gelir boynunu bükük bir köşede durur. Nazlı da Taştan Bey'i sevmektedir. Yayla Beyi, bunu öğrenir ve Nazlı ile Taştan Bey'in evlenmesine karar verirler.

Güllü Kız ile Nazlı'nın düğün hazırlıkları başlar. Ama Seyyad Bey'in içinde bir burukluk vardır. Anasını babasını özler ve kendi memleketine gitmek ister. Bu konuyu Güllü Kız'a açar ve Güllü Kız da gitmek ister. Bu kararlarını gidip Döne Hanım ile Yayla Beyi'ne söylerler. Onlar kızlarının başka yere gitmesini istemezler ama onların kararlılığı karşısında bir şey söylemezler.

Yayla Beyi, yedi deve hazırlatıp develere Seyyad Bey ile Güllü Kız'ın çeyizlerini yükletir Kervana iki pehlivan ile deveci başı Münecim Ahmet'i katar.

Günler sonra Müzeyyen şehre yaklaşır. Münecim Ahmet, buraya böyle giremeyeceklerini söyler ve kılık değiştirirler. Şehrin girişindeki hana yerleşirler. Münecim Ahmet tebdil-i kıyafet gidip şehirde araştırma yapar. Öğrenir ki üzüntüden Zaman Bey ile hanımının gözleri kör olmuş; Gökçek Hanım'ın da saçlarına ak düşmüştür.

Seyyad Bey'i birden onların karşısına bezirgân kılığında çıkmayı düşünür. Bir tepsiye hediyeler koyar ve Zaman Bey'in huzuruna çıkar. Hediyeleri sunar ama Zaman Bey hediye de değil, oğlu ile ilgili bir haber almanın derdindedir. Müneccim Ahmet herkesin neden karalar giydiğini sorar. Zaman Bey'de oğlunun yıllar önce gittiğini ve hâlâ dönmediğini anlatır. Müneccim Ahmet de oğlunun şu anda şehrin girişindeki handa olduğunu söyler.

Zaman Bey, hanımı hep birlikte hana giderler. Seyyad Bey'i karşılarında görünce inanamazlar. Güllü Kız, Zaman Bey ile Ana Hanım'ın ellerinden öper. Tüm şehir halkı yollara dökülür. Ama aralarında Gökçek Hanım yoktur.

Gökçek Hanım, Seyyad Bey'in atlarını sulamak için çeşmeye gider ve muslukları açar. Bu sırada sarayın hizmetçilerinden Akça Kız ona Seyyad Bey'in geldiğini söyler. Gökçek Hanım, heyecanla kalabalığa doğru gider. Gökçek Hanım o heyecanla muslukları kapatmayı unutur ve zaten alçakta olan şehir sular altında kalır. İnsanlar bu unutkanlık nedeniyle "Gökçek Hanım çıldırmış mı?" derler ve bugünkü Çıldır Gölü meydana gelir. Göle bu yüzden "Çıldır Gölü" veya "Çıldıranın Gölü" derler.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret-Mete Taşlıova-Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 276-321.

SEYYAT İLE SEDEF

Tebriz'de anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Bakü'de anlatılan Sayyad destanı ile benzerlik gösterir. (Bkz. SAYYAD.)

Hikâye metnini Nabi, Kobotarian, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme* adlı doktora tezinde kaydetmiştir. Pek çok hikâyede karşımıza çıkan elma veren yaşlı adam motifi, rüyada sevgiliyi gösterme motifi (buta verme), çoban motifi, âşığın sevgiliyle evlenmesine engel olan baba motifi, hapis motifi, mektup motifi, imtihan motifi,

kahramanın sevgilisinin başkasıyla evlendirilmesi motifi, damadın attan düşüp ölmesi motifi, sevgiliyi kurtarma motifi, kahramanın sevgiliyle evlenmesi motifleri bu hikâyede de görülür. Hikâyenin şahıs kadrosunda; Hidayet Hoca, Seyyat, Hz. Ali, Nergis Hanım, Çoban, Sedef Hanım, Cemşid Şah, Ferruh Mirza, Mehemmet Han, Sedef'in dadısı, İsmail Han bulunur. Mekân olarak da Tebriz, Kirman, Araz karşımıza çıkar.

Seyyat ile Sedef Destanı'nı üzerinde çalışma yapan Nabi Kobotarian hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

"Tebriz'de Hidayet Hoca'nın çocuğu olmuyordu. Bir gün nur yüzlü yaşlı bir adam ona bir elma verdi ve dedi ki: "Bu elmanın yarısını sen diğer yarısını eşin yesin sizin bir çocuğunuz olacak." Bir müddet geçtikten sonra onların bir erkek çocukları oldu. Yaşlı adam o çocuğun adını Seyyat koydu.

Seyyat büyüdükten sonra rüyasına Hz. Ali geldi ve ona iki parmağının arasında Kirman'da bulunan sevgilisi Ferruh Mirza'nın kızı Sedef Hanım'ı gösterdi. Seyyat anası Nergis Hanım'a rüyasında gördüklerini ve kendisine buta verildiğini anlatır.

Seyyat Kirman'a doğru yola düştü. Yolda bir çobana rast geldi ve aç olduğundan çobandan yemek istedi. Çoban Seyyat'a nereden gelip nereye gittiğini sorunca Seyyat derdini ona söyledi. Seyyat, Kirman yolunu çobandan öğrendikten sonra yola koyuldu. Birkaç gün yol gittikten sonra Kirman şehrine vardı.

Kirman şehrinde rüyasında kendisine gösterilen bağı buldu. Bağın içinde Sedef Hanım kırk ince belli kızla oturmuştu. Seyyat'ın sazını görünce onun âşık olduğunu anladılar ve ondan bir şey okumasını istediler. Kızlardan biri Seyyat'ın sözlerinde Sedef adı geçince olanları Ferruh Mirza'ya yetiştirdi. Ferruh Mirza, Seyyat'ı tutuklattı. Seyyat ona kızı Sedef Hanım ile evlenmek istediğini söyledi. Ferruh Mirza, Seyyat'ı başından savmak için kardeşi Cemşid Şah'ın bu işe onayı olması gerektiğini söyledi. Sedef bunları duyunca amcası Cemşid Şah'a gizlice bir mektup yazdı ve Seyyat'ı sevdiğini anlattı. Daha sonra Seyyat İsfahan'da hüküm süren Cemşid Şah'a kardeşinin ve yeğeni Sedef'in mektubunu götürdü. Cemşid Şah, kardeşi Ferruh Mirza'nın mektubunu alınca ona bir cevap yazdı

Diğer taraftan Araz'ın kenarında İsmail Han'ın oğlu Mehemmet Han Sedef'in güzelliğini duyunca Ferruh Mirza'ya görücü gönderdi. Ferruh Mirza kızını Seyyat'a vermek istemediği için onların nikâhını hemen kıydı. Ancak düğün esnasında Mehemmet Han gelin karşısında at oynatırken attan düşüp öldü. Seyyat, İsfahan'dan döndüğünde Sedef'i bulamayınca bir şeylerin ters gittiğini anladı. Sedef'in dadısı Banu Hanım'dan neler olduğunu sordu. Sedef'in dadısı Banu olanları Seyyat'a anlattı. Sedef'in Araz kenarında İsmail Han'ın evinde olduğunu ve onu alması için oraya gitmesi gerektiğini söyledi. Seyyat hemen yola koyuldu. Araz kenarında İsmail Han'ın yanına vardı. Sedef'i sevdiğini ve onun için İsfahan'daki Cemşid Şah'ın yanına gittiğini ve ondan mektup aldığını söyledi. İsmail Han Sedef'in Seyyat ile evlenmesine razı oldu."

Kaynakça:

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2015, s. 184-186, 545-573. (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana, 2013 s. 139.

SİHİRBAZ SULTAN

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun kaleme aldığı hikâyedir.

Kitap 1926 yılında İstanbul'da Mahmutbey Matbaasında basılmıştır. Kitabın kapağında başlıktan önce "Türk Masalları" ibaresi yazılıdır. İç kapakta da "Sahip ve naşiri İkbâl Kütüphanesi sahibi: Hüseyin" kayıtlıdır. Kitap 32 sayfadır.

Asıl hikâyeye geçmeden kitap hakkında şu bilgi verilmiştir:

"Birbirine benzeyen iki kardeşin birini diğerinin yerine koymak için sihir yapan vi bilahare cizasını gören bir valide sultanın hikâyesi olup cidden şayan-ı mütalaadır."

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir padişahın iki haremi vardır. Bu kadınların ikisi de hamiledir ve

aynı gün çocuklarını dünyaya getirirler. Padişah çok mutlu olur. Her iki çocuğu da erkektir. Çocuklarına Sa'd ve Sa'id adlarını koyar.

Padişah bu iki çocuğun en iyi şekilde yetişmesini ister ve en iyi âlimlere ders verir. Sa'd son derece çalışkan aklı başında ve yetenekli bir çocuktur. Sa'id ise tembeldir ve sürekli uyuklar. Bir zaman sonra Sa'd'ın annesi rahatsızlanır. En iyi hekimler gelir ama fayda etmez. Vefat eder. Sa'd çok üzülür ve kendini derslerine daha çok verir. Sürekli çalışır. Padişah çocuklarını divanlara götürür. Sağ tarafında Sa'd sol tarafında ise Sa'id vardır. Sa'd iyi bir şekilde dinler her şeyi gözlemler. Sa'id ise devamlı uyuklar bir işe karışmaz. Çocuklar büyürler. Padişah bir süre sonra vefat eder.

Tahta büyük olan Sa'd geçer. Kardeşine bir daire tahsis eder. Cariyeleri kardeşinin hizmetine sunar. Zaten kardeşi de başka bir şey talep etmez. Sa'id'in annesini de anne hasreti çektiği ve büyük olduğu için Valide sultan yapar. Onun da her türlü ihtiyacını karşılar.

Valide sultan iyi biri değildir. Bir büyücüdür. Sa'id'in tahta geçmesini ister. Zevk ve sefaya düşkün olan Sa'id'a daha rahat hükmedebileceğini düşünerek onu tahta geçirmenin hesaplarını yapar.

Sa'd, İran padişahının kızı ile evlenmek ister. Önemli kişileri gönderip dünür olur. Padişah kızını vermeye razı olur. Düğün hazırlıklarına başlanır.

Valide Sultan, oğlunun tahta geçmesi için Sa'd'a büyü yapar. Bardak ile suyu Sa'd'ın üzerine döker. Sa'd bir anda ceylana dönüşür, ormana doğru giderek gözden kaybolur. Ardından Sa'd'ın sağ kolu olan vezire de büyü yapıp onu kölesi eder.

Halka padişahın çok hasta olduğu için odadan dışarıya çıkamadığını söylerler. Padişahın yerine kendi Said'i koyup onu bir odaya kapatır ve yanına bir cariye koyar. Zaten Sa'id'in istediği de budur.

Düğün zamanı gelir. İran Padişahı Said'i görünce hayal kırıklığına uğrar. Çünkü daha yiğit ve zeki olduğunu duymuştur, fakat karşıdaki öyle değildir.

Günler böyle geçip giderken ceylan / Sa'd her gün sarayın bahçesine gelir ve sultanın penceresinin önünde bir müddet durduktan sonra gider.

Sultan da bu duruma alışmıştır. Her gün ceylanı bekler. Ceylan yine bir gün bahçeye geldiğinde kuş görünümülü iki perinin konuşmalarını duyar. Olanı biteni iyice anlar. Kendisinin tekrar insana dönüşmesi için göle girmesi gerektiğini öğrenir. Hemen yapar ve eski hâline döner. Sa'd cırılçırıl bir vaziyette kalır. Hemen yapraklar vasıtasıyla üzerini kapatır. Biraz yol alır ve bir köylü ile karşılaşır. Köylüye yardıma muhtaç olduğunu ve çalışması gerektiğini söyler. Köylü yardım eder. Üzerine elbise verir. Bir zaman sonra köylüden ayrılıp saraya gider.

Dadı kalfasını görür ve ona olanları anlatır. Dadı kalfa bu duruma şaşırır ve ona yardım eder. Sa'd önce sultanı görmek ona olanları açıklamak ister. Dadı kalfa onları buluşturur. Birbirleriyle hasret giderirler. Birlikte, Valide Sultan'a bir plan kurarlar. Öncelikle, dadı kalfa pazara gider ip alır. Bu ipi kimseye göstermeden sultana verir. Sultan bu ipten bir merdiven yapar. Ertesi gün Sa'd işaret verince merdiveni pencereden sarkıtır ve Sa'd'ı saraya alır. Sa'id padişah dairesinde uyurken onu alırlar ve bir dolaba kilitlerler. Sa'd güzel bir elbise giyer.

Hemen vezirleri ve saray nazırlarını huzuruna çağırır. Olanı biteni anlatır. Valide Sultan ile Baş veziri yakalayıp getirilmesini ister. Emir yerine getirilir.

Hüküm için divan kurulur ve ikisi de yargılanır. Padişah, şahsına olan bütün suçları affeder, lâkin Valide Sultan'ın vezirle birlikte olması şeriatça uygun görülmediğinden cezalandırılırlar.

Sa'id ise dairesinde aynı şekilde yaşamaya devam eder.

Kaynakça

S[üleyman] T[evfik], *Sihirbaz Sultan*, Mahmut Bey Matbaası, [İstanbul], R. 1342 (M.1926), 32 s.

ŞİHİRLİ ADALAR ARASINDA

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun kaleme aldığı hikâyedir.

Kitap 1925 yılında İstanbul'da Mahmutbey Matbaasında basılmıştır. Kitabın kapağında başlıktan önce "Çocuklara Hikâye Demeti" ibaresi

yazılıdır. İç kapakta da “Sahip ve naşiri İkbâl Kütüphanesi sahibi: Hüseyin” kayıtlıdır. Kitap 30 sayfadır.

Kitabın iç kapağında hikâye ile ilgili olarak şu bilgi vardır:

“Bir hükümdar zadenin Sihirli Adalar arasındaki macerasını hâli bir adada tesadüf eylediği dervişin nasihati sayesinde nail-i saadet olduğunu musavver gayet meraklı ve şayan-ı mütalaa bir hikâyedir.”

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çin-Maçın kıtasındaki adalardan birinde Akkuş namında bir derebeyi, bir diğer ada da hükümdar Gündoğdu vardır. İkisi birbirine düşmandır.

Akkuş, bir gün gemileriyle Gündoğdu Bey’in adasına hücum eder. Gündoğdu, ona karşılık verse de mağlup olur. Akkuş, onun sarayını yağmalar ve Gündoğdu’yu esir ederek kendi adasına götürür.

O vakitler Gündoğdu Bey’in henüz üç yaşında Aydın isminde bir oğlu vardır. Sarayın yağma edildiği sırada, küçük beyin gayet cesur ve fedakâr olan dedesi, onu kucağına alıp bahçelerden dolaşarak gizli bir kapıdan kaçır. Bir tüccarın evine saklanırlar. Evlâdı olmayan tüccar, bu çocuğu kendine evlat edinir.

Çocuk on beş yaşlarına gelir. Bu arada tüccar Aydın’a aslında Gündoğdu Bey’in oğlu olduğunu söylememiş, bunu sır olarak saklamıştır. Aydın bu yaşa kadar Gündoğdu Bey’in yiğitliğini ve kahramanlığını dinleyerek büyür ve ona karşı büyük bir sevgi besler.

Aydın’ın tüccarlığa değil de daha çok askerliğe, silah oyunlarına, gemiciliğe meraklıdır. Aydın yirmi yaşına gelir ve fevkalade bir kahraman olur.

Tüccar bir gün hastalanır. Zaten ihtiyar olduğundan dolayı hayatının son vakitleri olduğunu düşünür ve Aydın’a olup biteni anlatır ve gerçek babasının Gündoğdu Bey olduğunu söyler. Aydın’a vazifesinin memleketini Akkuş’un boyunduruğundan kurtarması gerektiğini söyler ve çok geçmez vefat eder.

Aydın Bey, öğrendiği sırrı halkına anlatır. Artık etrafında insanlar öbek öbek toplanmaya başlar.

Akkuş, Aydın Bey'in adasına saldırması için büyük gemisini hazırlatıp oğlu Dünder Bey'i adaya gönderir. Dünder Bey, denizde fırtına ile çok mücadele eder. Bir hafta gece gündüz gittikten sonra Aydın Bey'in hükümdar olduğu adaya varılır. Limana gelen gemide Akkuş'un oğlu Dünder Bey'in bulunduğunu haber alan Aydın Bey, derhâl gemiye gelerek misafirini istikbal edip sarayına götürür.

O akşam mükellef bir ziyafet vererek şahane bir ikram eyledikten sonra yatıp istirahat ettiler. Ertesi gün Aydın Bey, Dünder'a bir ay önce babasının vefat etmiş olduğunu söyler. Dervişin duasıyla iki hükümdar arasında bir muhabbet doğar ve hayatlarına devam ederler.

Kaynakça:

Süleyman Tevfik, *Sihirli Adalar Arasında*, Mahmut Bey Matbaası, [İstanbul], R. 1342 (M. 1926), 30 s.

SİMURG İLE SÜLEYMAN

Ferec Ba'de's-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. Kitapta "Ez an-i Simurg ve Süleyman Aleyhisselâm ve Bahs-i Kazâ ve Kader" adıyla kayıtlıdır. Söz konusu hikâye Ferec'de 31. hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. *FEREC BA'DE'S-ŞİDDE*).

Hikâyenin özeti şöyledir:

Süleyman Peygamber, bir gün halkıyla, hayvanlarla birlikte makamında otururken orada bulunan bir Simurg, ben kaza ve kadere inanmam." der. Süleyman, Simurg'a düşüncesinin yanlış olduğunu, her şeyin kader çerçevesinde cereyan ettiğini söyler. Bu sırada Cebrail'i Süleyman'a gönderir. "Allah'ın bu gece Maşrik Padişahı'nın oğlu ile Mağrip Padişahı'nın kızının buluşup nikâhsız bir çocuk dünyaya getireceklerini takdir ettiği" haberini getirir.

Süleyman peygamber ertesi gün bir meclis toplar ve Cebrail'in kendisine söylediklerini aktarır. Bunun üzerine Simurg, Cebrail'in anlattığı işi bozabileceğini söyler ve izin ister. Karga, baykuş, saksakağan ve serçeyi şahit tutar. Simurga 15 yıl müddet verilir.

Simurg uçup Mağrib'e, kızın bulunduğu şehre konar. Gagasıyla kızın beşiğini kapar, yedi deniz geçer. Yüksek bir dağın üzerinde bulunan

bir ağacın üzerine beşiği koyar. Her gün süt getirir, kızı besler. Kız, Simurg'u annesi sanar. Simurg da kızı sever, onu görmeden duramaz.

Maşrık Padişahı'nın tek çocuğu vardır. Oğlunu çok sever, iyi yetiştirir. Çocuk, iyi at biner, iyi avlanır. 17 yaşına gelince deniz seferine çıkmak ister. Birçok yer gezer. Bir gün yine yolculuk ederken fırtına çıkar. Gemiler birbirine vurur, gemidekilerin hepsi soya gark olur. Şehzade bir tahta parçası sayesinde sağ kalmayı başarır. Bir gemi görür, işaret eder ve biner. Gemi sahibi ona güvenir, yanına alır, yolculuğa devam eder ve Mısır'a ulaşırlar.

Şehzade orada iki yıl gemi sahibinin yanında kalır. Şehzade bir gün Nil'in kaynağını görmek ister ve gemi sahibinden izin alır. Sahip ona beyaz muma benzer bir şey verir ve bunu yediği takdirde hayvanların ne konuştuklarını anlayacağını söyler. Biraz yol aldıktan sonra, cennet kadar güzel bir şehre gelir. Bu şehirde bir türlü sırrı bulunamayan, dallarına bezler bulanmış ve bu bezler sallandıkça etrafa güzel kokular yayan, nur saçan bir ağaç vardır. Padişah bu ağacın sırrını merak etmekte ama bir türlü çözememektedir. Bunun üzerine vezirler padişahı etrafta gezinip sırrı öğrenmek için izin ister ve şehirden çıkarlar.

Şehzade onları takip eder. Bunlar yolda karşılaşırlar. Şehzade Maşrık'tan gelip Mağrib'e gittiğini söyler. Yola birlikte devam ederler. Yol boyunca oldukça acayip şeyler ile karşılaşırlar. İlerde bir ihtiyar görürler ve bu acayip şeylerin manasını sorarlar. İhtiyar, anlamını bilmediğini, ötede ağabeyinin olduğunu, onun açıklayabileceğini söyler. Şehzade ve vezirler devam eder, ağabeyin yanına gidip gördükleri acayip şeylerin ne olduğunu sorarlar. Adam, 180 yaşında olduğunu, ondan daha büyük olan ağabeyinin onlara gereken açıklamayı yapabileceğini söyler. Bunlar yola devam eder, yine bir adam görüp selâm verirler. Adam ilk gördükleri kardeşinin kötü bir karısı olduğunu, ikinci gördükleri kardeşinin hanımının yarı yarıya olduğunu, her şeyin yarısını ziyan ettiğini söyler. Ancak kendi hanımının temiz ve namuslu olduğunu, bu yüzden diğer kardeşlerinin ihtiyarladığını, kendisinin ise genç, kuvvetli olduğunu söyler. Adam, sırlı ağacın hakkında babasından duyduklarını anlatmaya başlar.

Çok eski zamanlarda bu şehrin akıllı adil bir padişahı vardır. O zamana kadar kimse kimsenin hakkını yemez, herkes birbirine dürüst davranır. Adamın birisi, birinden bir parça yer alır ve yeri sürerken, define çıkar ve alan ile satan arasında anlaşmazlık baş gösterir. Şehrin beyine giderler. Bunlardan birinin kızı, birinin oğlu vardır. Bey bunları evlendirir, defineyi de bunlara harcatır. Definenin çıktığı yerde, mücevherlerden meyveleri olan ağaçlar çıkar. Padişah, bunlarda gözü olmadığını söyler ve orayı yerin sahiplerine verir. Yerin sahipleri de "Bu mücevherler bize haramdır." der. Bunun üzerine padişah, doğru ve sözünde duran insanların diktiği ağaçların meyvelerinin mücevherden olduğunu, tüm âleme göstermek için meyveleri bezden keselerin içine konulduğunu ve o zamandan bu zamana meyvelere kimse el sürmediğini söyler. Ardından yolda karşılaştıkları acayip olayları açıklar. Önce vezirlere sonra da şehzadeye nasihat verip onları gönderir.

Şehzade, Nil boyunca yürür. Bir şehre varır. Orada bir gençle karşılaşır. Genç, onu misafir eder. Bir gün ev sahibi hanımıyla otururken, öküz ile eşiğin, daha sonra horoz ile köpeğin konuşmalarını duyar ve güler. Ev sahibi neye güldüğünü sorar. Hayvanların dilinden anladığını söyler. Oğlan orada bir gün daha kalır. Ertesi gün Nil boyunca yoluna devam eder bir dağa ulaşır. Bir ibadethane görür, içeri girer. İçerde nurani yüzlü bir ihtiyarla karşılaşır.

Pir ona, nereden geldiğini nereye gideceğini sorar. Şehzade Maşrik'tan gelip Mağrîbe Nil'in kaynağını görmeye gideceğini söyler. Pir, "Bu tarafa doğru üç gün yürüdükten sonra bir denize varırsın. Orada başını dizine koyup otur. Kuşlar iner, birinin ayağına yapış. Uçtuklarında denizlerden geçip demir bir yere konarlar. Oradan ilerle bakırdan bir yere gelirsın, devam et altın bir dağa varırsın. Ziroesinde yakut ve zebercetle süslü altından bir kubbe vardır. Kubbenin tepesi açıktır. Buradan içeri su girer. Su orada dörde ayrılır, her kapıdan bir su çıkar, yeryüzüne akar. Bunlar Nil, Fırat, Seyhan ve Ceyhan. Kubbeye varınca abdest al, namaz kıl, Allah'tan isteğini iste. Nil'in kaynağını gördükten sonra izini takip edip geri gel. Beni ölü bulacaksın. Beni gömdükten sonra ne tarafa istersen git." der.

Şehzade gider. Söylenilenleri tek tek yapıp döner. Allah'tan mağfiret diler. Piri defneder.

Birkaç gün ot yiyerek yürür. Bir deniz kenarına gelir. Bir gemi görür, işaret eder, biner. Bir süre denizde yol alırlar. Fırtına çıkar, gemiyi parçalar. Gemi halkı kaybolur sadece şehzade ve üç at kurtulup karaya vurur. Birkaç gün sonra atlardan birinin ayağının kırılır. Atı keser, birkaç gün onunla beslenir.

Şehzade, bir zaman sonra dağa tırmanır. Orada gölgesi dağı bürüyen kocaman bir ağaç bulur. Dibinde yatar uyur. Meğer bu ağaç, Simurg'un Mağrip melikinin kızını üstünde beslediği ağaçtır. Kız, şehzadeyi görür ve ona âşık olur. Şehzadeye yukarıdan yemişler atar. Şehzade de kızı görünce âşık olur. Kız, Simurg'un kızı olduğunu söyleyince Şehzade, "Sen insansın." der. Kız denizin kenarına gidip saklanmasını, Simurg'un onu burada görürse öldüreceğini söyler. Şehzade gider. Kız, Simurg yuvasına gelince yalnızlıktan sıkıldığını, ona bir ayna getirmesini, aynayla avunacağını söyler ve Simurg aynayı getirir.

Sabah olur, Şehzade yine dağın başına gelir. Kıza aynayı nasıl kullanacağını anlatır. Simurg geldiğinde, oğlan yine saklanır. Kız sıkıldığını, Simurg'un Süleyman'ı görmeye gittiği zaman kendisini deniz kenarında bırakmasını, döndüğünde de geri almasını ister. Simurg bunu da kabul eder. Kız, Simurg gittikten sonra oğlanla buluşur, sohbet ederler.

Birkaç gün böyle devam eder. Daha sonra bunun tehlikeli olduğunu düşünen Simurg, kızı ağacın dibine indirir ve deniz kenarındaki iki atı da oyalansın diye kıza getirir. Şehzade, bir gün artık dayanamadığını, geceleri onunla kalmak istediğini söyler ve bir plan yaparlar. Atları keser, denize atarlar. Simurg, geldiğinde kız atları için ağlayıp en azından oyalanmak için oradaki at derisini ister. Simurg getirir, ancak o at derisinin içine şehzade saklanmıştı. Sürekli kızla eğlenir, beraber vakit geçirirler. Simurg gelince şehzade tekrar derinin içine saklanır.

Aylar geçer, Süleyman peygamber Simurg'u çağırır. Kızın yanına giderler, kızı at derisinin içine sokup Süleyman peygamberin huzuruna getirir, postu peygamberin ayağının dibine koyar ve bir açarlar ki içinde üç kişi vardır. Anne, baba, oğul. Bunu görünce Simurg, bir nara vurur, Kafdağı'nın ardına kadar gider. Bir daha onu kimse görmez. Süleyman peygamber Şehzade ile kızı evlendirip Şehzade'nin memleketine gönderir.

Kaynakça:

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, s. 199-224.

SİNDBADNAME

Hint veya İran kaynaklı didaktik halk hikâyesidir. Ana hikâyenin yanında konunun akışı içerisinde 35 kadar küçük hikâyeyi ihtiva eden çerçeve hikâyedir. Hikâye metninin en eski örneği Arap şairi Ebân b. Abdülhamîd el-Lâhikî'ye (ö. 200/815-16) aittir. Sonraki dönemlerde Rûdekî ve Ezrakî-yi Herevî adlı şairler de Sindbâdnâme yazmışlardır. Sâmânî Hükümdarı II. Nûh'un emriyle İlk Farsça Sindbâdnâme de Hâce Amîd Ebü'l-Fevâris Fenârûzî tarafından yazılmıştır. Onu Muhammed b. Ali ez-Zahîrî es-Semerkindî (H, 556-557, M. 1161-1162) Muhammed b. Ali Dekâyikî-yi Mervezî 'nin yazdıkları Sindbâdnâmeler izlemiştir. Semerkindî'ye ait olan Sindbâdnâme, Ahmet Ateş tarafından Türkçeye çevrilmiş, 1948'de İstanbul'da yayımlanmıştır. Sindbâdnâme'nin Latince, Fransızca, İbrânîce, İspanyolca, Almanca, Ermenice, İslavca, İsveççe, Süryânîce, Macarca, Yunanca, İngilizce ve Romence gibi başka dillere çevrilmiş tercümeleri vardır. Sindbâdnâme Tûtnâme, Kırk Vezir, Bahtiyârname ve Yedi Alimler gibi bazı ihkâyelerin vücut bulmasına sebep olmuştur.

İbrahim Kutluk'un Ahmet Ateş'in Muhammed b. Ali ez-Zahîrî es-Semerkindî eserine dayanarak yaptığı özet şöyledir:

"Hindistan'da Gurdîs adlı âdil ve fâzıl bir hükümdar vardı. Çocuğu olmadığından memleketinin zayi olacağına üzülmüyordu. Haremindeki kadınlardan biri onun bu düşüncesini farkederek, Tanrıdan bir çocuk dilemesini tavsiye etti. Hükümdar da bu tavsiyeye uyup zâhid ve âbidlere ihsanlar yolladı, nezrlere adadı, kendisi de dua ederek o kadınla yattı. Kadın bundan hâmile oldu. Müneccimler çocuğun iyi ahlâklılı olacağını fakat bir tehlike geçirip kolayca ondan kurtulacağını haber verdiler.

Çocuk evvelâ dadıya, 12 yaşında da muallime gönderildi ise de 10 sene hiçbir şey öğrenemedi. Hükümdar feylesofları topladı. Kimse çocuğun terbiyesini üzerine almak istemiyordu. Nihayet Hakîm Sindbâd bu işi üzerine aldı.

Feylesoflar onu övdü. Sindbâd onların bu medihlerine aldanmayacağını anlatmak için birinci hikâyeyi nakletti. Kendisinin onlardan daha âlim olduğu iddiasında bulunmadığını göstermek için de ikinci hikâyeyi anlattı. Çocuk yine bir türlü bir şey öğrenmiyordu. Nihayet yaşının küçük olduğunu söyleyerek üçüncü hikâyeyi misal olarak zikretti ve 6 ayda da her şeyi öğreteceğini ilâve etti. Bunun üzerine mikâp şeklinde bir oda yaptırıp her duvarına bir ilmin hülâsasının resmini yaptırdı. Şehzade bunları öğrendiyse de Hakîm Sindbâd, talebesi yani şehzâde, padişahın huzuruna çıkacağı gün, onun falına baktı yedi gün devam eden bir tehlike gördü ve Şehzâdeye yedi gün konuşmamasını tembih edip saklandı. Ertesi gün, padişahın huzurunda, kimse çocuğu konuşturamadı. Şehzâdeye âşık bir cariyeye onu konuşturacağını vadederek hüccesine istedi. Orada cariyeye Şehzadeye olan aşkı ilân etti, isterse bahasını da zehirleyeceğini söyledi. Şehzâde; 'Yedi gün geçsin senin.' cezası vereceğim.' deyince cariyeye üstünü başını yırtarak 'Bana taarruz etti.' diye padişaha gitti ve padişahı şehzadenin idamına kandırdı.

Bunun üzerine padişahın yedi veziri toplandı. Birinci vezir bu katlin önüne geçmenin lüzumunu anlattı, arkadaşları sözünü dinlemediği takdirde pişman olanaklarını ispat için dördüncü hikâyeyi nakletti. Nihayet her vezirin bir gün padişahın huzuruna giderek kadınların hileleri ve acelenin fenalığı hakkında bir hikâye anlatması kararlaştırıldı. Cariye de şehzadeyi katlettirmek için her gün bir hikâye söyledi.

Sekizinci gün şehzâde konuşmaya başladı ve birinci veziri babasına gönderdi. Encümen kuruldu. Sindbâd. Her şeyin mukadderata bağlı olduğunu göstermek için 25. hikâyeyi, şehzade de evvelce insiyakların uyduğundan bir şey öğrenemediğini söyleyip, 26. hikâyeyi anlattı. Kendisinden daha akıllı kimseler bulunacağına dair de 27., 28., 29. hikâyeleri nakletti. Memnun padişah kime teşekkür edeceğini sorduğu zaman şehzâde bir kişiye teşekkürün doğru olmadığını ispat için 30. hikâyeyi söyledi.

Cariye çağırıldı. Muhtelif cezalar tatbik etmek isteyenlere karşı cariyeye 31. hikâyeyi anlattı. Neticede şehzâdenin tavsiyesi üzerine saçları kesilip yüzü siyaha boyanıp bir merkebe ters bindirilerek şehirde gezdirilmek suretiyle cezalandırıldı.

Sindbâd Allah'a şükretmek icap ettiğini ispat için 32.i hikâyeyi, kaderin tesirini göstermek için 33. ve bu arada 34. hikâyeleri anlatarak bilgi ile aklı methetti. Bunun üzerine padişah da ahiret hazırlığını görmek üzere tahtından vazgeçti.

MÜNFERİT HİKÂYELER

1. Maymun, tilki ve balığın hikâyesi

Tilki yolda bir balık gördü, onun bir tuzak olduğunu anladı. Maymuna giderek hayvanların kendisini elçi olarak gönderdiklerini ve arslanın zulmünden yıldıkları için maymunu padişah yapacaklarını söyledi. Dönüşte, balık tuzağına gelince, maymun balığı almak isterken tuzağa yakalandı. Tuzaktan kurtulan balığı da tilki yerken; 'Padişahlar bağlanıp zindana atılmaktan kurtulamaz, halk da yiyecekten kaçmamaz.' dedi.

2. Kurt, tilki ve devenin hikâyesi.

Evvvel zaman içinde kurt, tilki ve deve arkadaşlık ediyorlardı. Azıkları da bir somundan ibaretti. Aralarında, bu somun için, münazaa çıktı. Kurt; 'Annem beni Allah dünyayı yaratmadan yedi gün evvel doğurdu.' deyince tilki; 'Doğru söylüyorsun, annene ışık tutarak yardım etmiştim.' dedi. Deve boynunu uzatıp somunu yedi; 'Beni gören dün doğmadığımı ve sizden yaşlı olduğumu anlar.' dedi.

3. Kışmır Şahı ile filcinin hikâyesi:

Vakt ü zamanında Kışmır'de bir padişah vardı. Avcıların tuttuğu fil pâdişâhın hoşuna gitti, filciye onu terbiye etmesini emretti. Üç yıl sonra padişah file bindi, fakat fil hemen koşmaya başladı ve. Hükümdar onu durduramadı. Akşam yerine dönünce padişah filcinin eli ayağı bağlanarak filin ayağının altına atılmasını emretti. Filci yalvararak mühlet istedi ve bir elinde bir demet ot diğerinde kızgın bir demir olduğu halde file bindi. Fil hortumunu ota uzatırken 'Ateşi al!' dedi. Nihayet onu yapma bunu yap diyerek birçok oyunlar gösterdi ve sonunda padişaha selâm verdirdi. Sonra filci yeri öperek; 'Ben bu file baş, boyun, hortum ve ayakla yapılacak şeyleri öğrettim, fakat yaradılışına ait şeyleri öğretemedim.' dedi. Padişah filciyi afvetti.

4. Kadın, koyun, filler ve maymunlar hikâyesi:

Hemedan şehri dağlarında pek çok maymun ve Ruzbih adlı akıllı bir başbuğları vardı. Bir gün etrafı dağdan seyrederken bir koyunun bir kadına tos vurduğunu görünce maymunlara orayı terk etmelerini teklif etti ise de diğer maymunlar kabul etmedi. Ruzbih çekilip gitti. Bir gün koyun kadına tos vurdu, kadın koyunu döğdü. Buna kin besleyen koyun kadına tekrar tos vurunca kadın elindeki ateşi onun üzerine attı. Yangın çıktı, büyüdü ve padişahın filhanesini yaktı. Kurtulan yaralı filleri de maymun yağı ile tedavi etmek için maymunları öldürdüler. Maymunlar; 'Biz büyüğümüzün sözünü dinlemediğimiz için buna lâıyız.' dediler.

5. Efendi ile kadın ve papağanın hikâyesi:

Vakt ü zamanında karısı hafif-meşrep bir adam vardı. Adam bir dostu tarafından çağırıldığı ziyafete giderken papağana uyanık kalmasını ve kendisini her şeyden haberdar etmesini tembih etti. Kadın dostunu çağırdı. Ertesi gün papağan hâdiseyi efendisine anlatınca adam karıya temiz bir sopa çekti. Bunu anlayan kadın bir daha ki sefere birtakım tertipler yaparak papağanın üzerinde şiddetli bir fırtına tesiri uyandırdı. Adam papağandan gece şiddetli bir. Fırtına koptuğunu öğrenince papağanı öldürdü ve onun sözüne uyup karışma bir şey yapmadığına sevindi. Bunu işiten dostu adamı, acele edip, kimseye danışmadan iş yaptığını söyleyerek muaheze edince, adam hizmetçiyi sıkıştırdı, vaziyeti öğrendi. Fakat iş işten geçmişti.

6. Asker, sevgili ve uşağın hikâyesi:

Bir askerin Kâlif hududunda bir sevgilisi vardı. Uşağı ile ona mektup yazdı. Kadın uşakla anlaştı. Cevap gelmediğini gören asker kadına gitti. Kadın uşağı sakladı, askeri de içeri aldı. Arkadan kocası gelince asker uşağın saklandığı odaya sığınmak istediye de kadın 'Silâhını çek, anlaşılmaz küfürler ederek çek gir.' dedi. Asker öyle, yaptı. Kadın kocasına askerin hareketini şöyle izah etti; 'Asker uşağını öldürecekti, çocuk bize sığındı, onu kurtardım» dedi. Kocas, uşağı badema evine dâvet ettiği gibi karısına da bu iyi işinden dolayı, teşekkür etti.

7. Çırpıcı, çocuk, eşek ve girdâb hikâyesi:

Fastür şehrinde bir çırpıcı ve onun akılsız bir çocuğu vardı. Çocuk söz dinlemezdi. Babasının iş gördüğü akıntılı nehre çocuk da balık tutmak bahanesiyle, eşeğiyle girerdi. Yine bir gün de böyle olmuştu. Fakat bu sefer çocuk derin bir girdaba düştü, onu kurtarmak isteyen, babaya çocuk iyice sarıldı, babasını da girdaba çekti.

8. Erkek güvercinle dışının hikâyesi:

İki güvercin başka bir memlekete yerleşmişler saadet içinde yaşıyorlardı. Bir yıl kuraklık oldu. Erkek, kışlık erzakı temin için, erzakın ucuz olduğu yere gitti. Dönüşte dışisini gebe görünce onu döğerek öldürdü. Dönüşünü tebrike gelen komşu kuşlara, bunu anlatınca onlar bunun bir hastalık olduğunu, eğer falan ot verilirse geçeceğini söylediler ve kimseye bir şey sormadan bu işi yapmasını, tenkit ettiler. Güvercin yaptığına, pişman olduysa da iş isten geçmişti.

9. Güzel kadın ile bakkalın hikâyesi:

Bir ağanın zevkine düşkün bir karısı vardı. Bir gün kocası bir altın verip pirinç almaya yolladı. Bakkal çırağı, bakkalla sohbete: dalan kadının eteğindeki pirinci alıp yerine toprak koydu. Eve dönünce şaşırان kadın toprağı elemeğe başlayınca kocası sebebini sordu; Kadın kendisini tekmeleyen deve yüzünden altını düşürdüğünü ve oradaki toprağı aldığını ve altını çıkarmak içinelediğini söyleyince adam; 'Altına lânet olsun, başka para, al da pirinç al.' dedi.

10. Şehzade ile vezir ve gulyabanilerin hikâyesi:

Akıllı ve âdil bir padişahın akıllı ve cesur bin oğlu vardı. Bir bahar günü şehzade vezirlerle ava çıktı. Fakat şehzâde bir yaban eşeği arkasından kayboldu. Yolda güzel bir cariyeye rastladı. Cariye onu gulyabanilere götürdü ve 'Size eti çok lezzetli bir şehzade getirdim.' dedi. Gulyabaniler: 'Silâhlarını al da bizimle uğraşmasın.' dediler. Şehzâde hemen geriye döndü. İşin esasının öğrenildiğini anlayan cariyeye atın terkisinden titreyerek düştü. Şehzade, on günde, birçok zahmetlerden sonra, babasının yanına döndü. Avdan geri dönen vezir şehzadenin bir arslan tarafından parçalandığını söylemişti, şehzâde gelince vezir idam edildi.

11. Asker, bebek, kedi ve yılanın hikâyesi:

Bir askerin güzel bir karısı doğururken ölmüş, bir çocuk bırakmıştı. Adam çocuğa bir süt anası buldu. Onun bir de kedisi vardı, onlar yok iken beşiği sallardı. Bir gün delikten çıkan yılan çocuğu sokmaya gelince kedi üzerine atılıp onu öldürdü. Efendisi işten dönerken kuyruğunu sallaya sallaya efendisini karşılayan kedi mükâfat bekliyordu. Fakat adam kedinin kanlı ağzını görünce çocuğunu öldürdü sanarak kediyi öldürdü. Fakat beşikte uyuyan, çocuğu görünce pişman oldu.

12. Bezirgânın karısının hikâyesi:

Bir bezirgânın güzel bir karısı vardı. İş için memleketten uzaklaşan bezirgânın karışı erkeklerin vuslatına koştu. İşten dönen bezirgân bir yere inerek vasıta kadından bir kadın istedi. Kocakarı, bezirgânın kendi karısını getirdi. Kocasını gören kadın; 'Ey vefasız beni gamda bıraktın da kendin eğlencedesin!' diyerek çıkışınca, adam karısına altın vermek ve evine götürmek şartıyla sulh olundu.

13. Domuz ve incir ağacı ile maymun hikâyesi:

Bir maymun bir adaya gitti. Bol incirlerin bir kısmını yiyor, bir kısmını saklıyordu. Bir gün avcıdan kaçmış bir domuz da buraya geldi. Ağaçlardaki incirlerin maymunlar tarafından toplandığını öğrenince ondan incir istedi. Üçüncü defasında vermeyince domuz ağaca çıktı, dal kırıldı, domuz düştü ve boynu kırılarak öldü.

14. Hamamcı ile karışı ve şehzâdenin hikâyesi:

(Biraz müstehcen olan bu hikâyeyi anlatmayı uygun bulmadım.)

15. Âşık, kocakarı ve ağlayan köpeğin hikâyesi:

Sultanlara hizmet etmiş yakışıklı bir genç balkonda gördüğü güzel kıza âşık olduysa da kadın onun müteaddit müracaatlarına, hediye ve yalvarmalarına kulak asmadı. Bir kocakarı delikanlının derdine deva bulacağını söyledi. Kocakarı zahit kıyafetine girdi, yanındaki köpeğine de biberli ekmek yedirerek gözlerinden yaş akıttı. Sebebini soran güzel kadına kocakarı; bu köpeğin âşığının yalvarmalarına yüz vermemiş bir emir kızı olduğunu ve âşığının bedduası ile bu hâle geldiğini söylemesi üzerine kadın sırrını açtı ve delikanlı eve alındı.

16. Avcı, bal, köpek, gelincik ve bakkalın hikâyesi:

Avcı maişetini tedarik ettiği ve mesleği olan avda köpeğiyle avlanırken bir bal buldu, onu şehre getirip bakkala satmak istedi. Tartılırken bir damla bal döküldü ve gelincik dökülen balı yaladı. Köpek gelinciği, bakkal köpeği öldürdü, avcı bakkalın elini kesti, pazardakiler avcıyı öldürdü. Hükümdar asker gönderdi, pazardakilerle asker döğüştü ve bu hâdiseden dolayı 7.000 kişi öldü.

17. Titiz bezirgânın hikâyesi:

Titiz bir bezirgân bütün kazancını yemeklere ve yiyeceğe harcardı. Bir gün temiz-pâk bir cariyenin yağlı börekler sattığını gördü, beğendi ve hep ondan alarak yemeğe başladı. Bir müddet sonra çörekçi cariyeye kaybolunca adam cariyeyi arattı, niçin çörek satmadığını sorunca cariyeye efendisinin ayağında seretan illetine tutulduğunu, tabiplerin tavsiyesiyle un ve bal ile hamur yaparak yaraya koyduğunu ve ziyan olmasın diye de sonradan bu un ve baldan çörek yapıp sattığını, yara iyi olunca da buna lüzum kalmadığını söyledi Bezirgân cariyeye ve efendisine lânet etti. Hastalandı, ölünceye kadar da bunu unutamadı.

18. Gelin ile kayınpeder ve dostun hikâyesi:

Kâbül civarında Âmül'de dindar ve iyi bir ağa, onun hilekâr bir karısı vardı. Dostu ile anlaştı. Geceleyin dostu ile bahçede yatarken oradan geçen ve işi çakan kayın-peder kadının ayakkabısını aldı. İş anlayan kadın âşığını savdı, sıcaktan sıkıldığını söyleyerek kocasını âşığı ile yattığı yere götürdü. Biraz sonra kadın kocasını uyandırıp babasının ayakkabısını aldığını ve utandığından ses çıkarmadığını söyledi. Ertesi gün hâdiseyi nakleden babaya oğlu; 'Yatan bendim.' diyerek babasını utandırdı.

19. Hırsız ile arslan ve maymunun hikâyesi:

Zengin bir kervanı soymak isteyen hırsız, bekçilerden fırsat bulamadı, nihayet ahıra girdi, bir hayvanın sırtına binip kaçırmak istedi. Bindığının bir arslan olduğunu görünce altından geçtiği bir ağaca asılarak kurtuldu. Kaçan arslan yolda rastladığı bir maymunun verdiği akılla geri döndü. Ağacın kovuğuna saklanan hırsız kendisini tutup arslana vermek isteyen maymunun hayalarını sıkarak öldürdü. Bunu gören arslan da kaçıp gitti.

20. Zâhid, peri ve kadına akıl danışmanın hikâyesi:

(Bu hikâye de müstehcen olduğundan anlatmayı uygun bulmadım.)

21. Kocakarı ve delikanlı ile manifaturacının karısının hikâyesi:

Zâvül şehrinde bir genç, güzel bir kadına âşık oldu. Kocakarı onun manifaturacının karısı olduğunu söyledi. Evvelâ manifaturacı ile karısının arasını açtı, manifaturacı karısını anasının evine gönderdi. Gençle güzel kadın bir gün eğlendikten sonra adam kadının kocası ile barıştırılmasını istedi. Kocakarı onları barıştırdı.

(Bu hikâye Attâr'ın Musibetname'sinde de vardır. Orada şöyledir: Çoluk çocuk sahibi ihtiyar bir adam vardı. Geceleri diken toplar gündüzleri de onları satar, güç hâl ile kifaf-ı nefis ederlerdi. Musa Tur'a giderken Allaha hâlini arz etmesini rica etti. Musa, ihtiyarın hâlini Allah'a arz etti. Allah bu ihtiyara iki hacet verdiğini bildirdi. Musa ihtiyara bu haceti tebliğ etti. Fakat adam işte iken tesadüfen Padişah adamın evinin bulunduğu yere geldi, kadını görünce çok beğendi ve gönlünün istediği kadın olduğunu söyleyerek birlikte götürmek üzere bir sandığa koydu. Eve dönerken ağlayan çocuklarından hadiseyi öğrenince kadının ayı olmasını diledi. Saraya dönen padişah sandığı getirtti. İçinden ayı çıktığını görünce onun ecinniler olduğunu sanarak korktu ve sandığı kulübeye gönderdi. Bu sefer çocuklar ayıdan korkarak ağlaşmaya başladılar. Bu defa adam Allah'ın bahşettiği ikinci haceti de kullanarak onun eski hâline dönmesini diledi. İki haceti de böylece kullandı.)

22. Şehzade'ile vezirlerin hikâyesi.

Kâbü'l civarında adil bir padişahın bir tek oğlu vardı. Ona Çin Hakanının kızını almıştı. Şehzadenin vezirlerle Çin'e giderek gelini getirmesi kararlaştırıldı. Fakat şehzâde yolda Hançeşmesi denilen tir çeşmeden su içince cinsiyeti değişti, kız oldu. Vezirler geri dönüp Padişaha şehzadeyi arslanın parçaladığını söylediler. Şehzâde Allah'a yalvardı. Su meleği kanadını şehzâdeye sürerek onu eski erkek hâline getirdi. Dönüp babasına vezirlerin ihmâlini anlatınca vezirler idam edildi.

23. Kadın düşkünün hükümdarın hikâyesi:

Perûz adlı iyi fakat kadına düşkün bir hükümdar vardı. Köşkün damından görüp gözüne kestirdiği bir kadının kocasının ticaretle Irak'a gittiğini öğrenince havassından biriyle kadının evine gitti. Kadın çaresiz onu iyi karşıladı ve yemek hazırlanuncaya kadar okunmak üzere bir kitap verdi. Padişah; 'Birinin kapısını fiske ile çalarsan, kapını yumrukla çalarlar.' sözünü okuyunca nadim olup döndü, fakat ayakkabısını orada unutmuştu. Ticaretten dönen erkek ayakkabıyı görünce kadını koğdu. Kadının kardeşleri padişaha; 'Kiraladığı tarlayı bıraktı ve icarını vermiyor.' diye onu dava ettiler. O da; 'Seferden döndüğüm zaman orada arslanın ayak izini gördüm.' diye cevap verdi. Padişah da: 'Evet, oradan arslan geçti, fakat hiçbir ziyan vermedi.' deyince adam karısından özür diledi ve onu evine kabul etti.

24. Kadınların hilelerini toplayan adamın hikâyesi:

Kadınların hilelerini toplayan bir adam gurbete çıktı, bu işle meşgul birini bularak 33 yıl yanında oturdu, eserlerini yazdı. Dönüşte bir köye uğradı. Ev sahibinin karısı sandıktakilerin ne olduğunu öğrendi. Güzel kadın onunla vuslat ettikten sonra bağırды, adamı korkudan bayılttı. Gelenlere de 'Adamın boğazında kemik kaldı. Boğulacağından korktum, bağırđım.' dedi. Adamlar gittikten sonra kadın ayılan adama 'Bu da var mı?' deyince adam bu işin sonunun gelmeyeceğini anladı, kitaplarını yaktı.

25. Ev sahibi ile misafirler, kadın (ve kendinin) hikâyesi:

Ziyafet verecek bir adam cariyesine süt aldırdı. Cariye ağzı, açık bir kaptaki sütü getirirken ağzında yılan bulunan bir leylek üzerinden geçti ve yilandan birkaç damla zehir süte döküldü. Ondan, yapılan tatlıyı yiyen misafirler öldü.

26. Kadın, bebek, kuyu, ip ve dostun hikâyesi:

Dostuyla konuşmaya dalan kadın kuyudan su çekerken ip çocuğun boynuna takıldı, nihayet bir adam gelip çocuğu kurtardı.

27. İki yaşındaki çocuğun hikâyesi:

Şehirli bir kadın dostu olan askeri evine çağırdı ve çocuğunu meşgul etmek için de ona pirinç maması yaptı. Doymak bilmeyen ve

istekleri bitmeyen çocuk kendi hareketinin doğru, askerin hareketinin kötü olduğunu felsefî delillerle ispat edince asker çocuğa hak vererek özür diledi ve gitti.

28. Beş yaşındaki çocukla kocakarı ve hilekârların hikâyesi:

Ortaklama iş yapan üç kişi 1.000 lirayı bir kocakarıya verirler ve üçü bir araya gelmeden parayı kimseye vermemesini de tembih ederler. Üç ortak hamama girdi fakat biri kil almak bahanesiyle dışarı çıktı, kocakarıdan parayı istedi. Kocakarı delikten onlara: 'Arkadaşınızın istediğini vereyim mi?' deyince onlar da 'Ver' dediler. Kadın da parayı ona verdi. Adamlar hâkime gitti, hâkim kadın aleyhine hükmetti. Ağlaya ağlaya dönerken bir çocuk sebebini sordu, öğrenince; 'Git hâkime de ki; para bende, üçü bir araya gelsin vereyim.' Hâkim bu hâdiseden sonra müşkül işlerde çocuğun fikrine müracaat eder oldu.

29. Kör ihtiyar ile bezirgân ve dolandırıcıların hikâyesi:

Antakya'da zengin bir tüccar vardı. Bir yerde sandal ağacının çok para ettiğini öğrenince bütün sermayesini ona yatırdı, sandal alıp oraya gitmek üzere yola çıktı. O şehirde dolandırıcı çoktu, adamın etrafını aldılar. Fakat bir ihtiyar kadın ona o şehirlilerin elbisesini giydirerek dolandırıcıların başı kör ihtiyarın evine götürdü. Tüccar, dolandırıcıların sözlerini işitti. Mahkemede kendini dolandırıcıların başı kör ihtiyardan işitip öğrendikleri ile müdafaa ederek dâvayı kazandı.

30. Kişmir Şahı'nın kızı ile peri ve dört kardeşlerin hikâyesi:

Kişmir şahının çok güzel bir kızı vardı, ifritler onu kaçırdı. Biri kılavuz, biri korkusuz, biri silâhşor, biri tabib olan dört kardeş kızı kurtardı. Herkes kıza talip oldu. Padişah bu dördü olmadan kızın kurtarılamayacağını söylemekle beraber kızını silahşora verdi. Kılavuzu sâhib-berid, korkusuzu can-dâr, tabibi de vezir yaptı.

31. Tilki ile ayakkabıcı ve şehirlilerin hikâyesi:

Bir tilki her gece bir ayakkabıcının evine girer, parçalarını çalar yerd. Bir gün ayakkabıcı tilkinin girdiği deliği tıkadı. Tilki çıkamayınca ölü taklidi yaptı. Adam birkaç sopadan sonra öldürdü zannederek memnun bir halde evine döndü. Sabahleyin halktan biri tilkinin dilini, biri kuyruğunu, biri kulağını, bir diğeri dişini söker, bir başkası da

kalbini çıkarmak isteyince buna tahammül edemeyeceğini anlayan tilki kurtuluşu kaçmakta buldu.

32. Kışmır Şâhî ile vezirin oğlunun hikâyesi:

Kışmır hududunda bir padişah vardı, vezirinin oğlu oldu. Müneccimler çocuğun 15 yaşında filân gün ve saatte babasının evinden bir şey çalacağını haber verdiler. O gün vezir çocuğu Padişaha takdim edecekti. Padişaha boş gidilemeyeceğini düşünen çocuk bir mendil çıkarttı ve bahçevana, babasının bahçesinden, birkaç deste çiçek toplattı. Babası bunu görmüş, fakat bir şey dememişti. Padişah bu hediyeden ve çocuğun güzel konuşmasından çok memnun oldu. Müneccimin sözlerinin doğruluğunu tahkik etti, vezir de hâdiseyi olduğu gibi anlattı.

33. Hüdühüd ile zâhidin hikâyesi:

Hüdühüd ve zahit dosttular. Kirlara giden zahit, Hüdühüd'ünü bir yere tünemiş görür, ona çocukların tuzak kurduğunu söylerse de anlatamaz. Nihayet Hüdühüd tuzağa düşer. Ölmek üzere iken zâhid Hüdühüd'ü kurtarır. Niye sözünü dinlemediğini sorunca Hüdühüd; 'Ecel gelince göz kör olur.' der.

34. Eşek arısı ile karınca hikâyesi:

Bir eşek arısı bir daneyi evine götürmek için çok zahmet çeken bir karınca gördü. Ona kendisinin yiyecek ve içeceğini övdü ve göstermek istedi. Arı uçtu, karınca koştu. Arı kasap dükkânında bir ete kondu, fakat kasap bir bıçak vurup arıyı ikiye biçti. Karınca hemen arının ayağından yakalayıp götürdü.

Zeyl olarak basılmış olan Arapça versiyonda bulunan fazla hikâyeler:

1. Kaplumbağa ile maymun hikâyesi:

Bir adada maymun vardı. Bir gün ağaç üzerinde otururken oraya bir kaplumbağa geldi ve maymunun yediklerinden arta kalıp düşenleri yiyordu. Nihayet dost oldular. Kaplumbağanın karısı bu dostluğu kıskandı, kendisini hasta gösterdi ve maymun kalbi yemekle hastalığının geçeceğine kocasını, inandırdı. Çâr u nâ-çâr razı olan kaplumbağa, maymunu çok güzel ve yemişi bol başka bir adaya götürmek üzere sırtına

bindirdi. Suyu geçerlerken yarı yolda kaplumbağa meseleyi maymuna açtı. Maymun güldü ve kalbinin ağaçta kaldığını söyledi. Kalbini almak üzere geri döndükleri zaman kaplumbağa ile alay etti ve uzaklaştı.

2. Küçük fil heykeli hikâyesi:

Kocasına helva götüren bir kadın 7 kişinin tecavüzüne uğradı. Onlardan biri, küçük hayvan heykelleri yapıyordu. Kadının haberi olmadan helvayı aldı ve ondan fil yaptı. Kadın filin sebebini soran, kocasına 'Seni rüyamda fillerin yediğini gördüm, tabircilere sordum, felâketin senden uzaklaşması için helvadan bir fil yaptım, sana yedirmek istedim.' dedi."

Kaynakça:

Ateş, Ahmet, "Sindbâd-Nâme", *İslâm Ansiklopedisi*, C. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966.

Ateş, Ahmet, Muhammed İbni Ali Ez-Zahîr Es-Semerkindî, *Sinbâd-Nâme*, (Haz.), Millî: Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

Fidan, Gülşah Gaye, *Türk Edebiyatında Sindbâd-nâme Çevirileri: Tuhfetü'l-Ahyâr ve Kitâb-ı Sindbâd-nâme (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)*, Kayseri, 2012. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Kurtuluş, Rıza, "Sindbadname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, s. 244-245.

Kutluk, İbrahim, "Sindbâdnâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. III/3-4, İstanbul, 1949, s. 351-367.

Şeker, Ayşe, *Şehzade-Kırk Vezir Hikâyeleri Topkapı Revan 1081 (vr. 1b-35a) (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, İstanbul, 2013 (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yurdatap, Selami Münir, *İlaveli Yedi Âlimler Hikayesi*, Bozkurt Matbaası İstanbul, 1937.

SİYENPİ DESTANI

Siyenpiler, Hunlardan sonra Orta Asya'da hüküm sürmüş (M. S. 216-394) Türk boyudur. Aradan geçen 178 sene içinde devleti 16 yabgu (kaan) yönetmiştir. Son yabgusu Küey Yabgu'dur ve henüz 23 yaşında Avarlar tarafından yabguluğuna son verilmiştir.

Siyenpi kahramanı Ta-şe-hoay hakkında Çin tarihlerinde çok kısa bir destan vardır.

Destandaki en önemli özellik, Türklerdeki aile yapısıdır. Destan kahramanı namus söz konusu olmakla beraber kadını öldürmez. Böylece destandaki harikulade olaya ve karısına olan tavrını ve inancını ortaya koyar. Bu, aile müessesesindeki mükemmeliyetin bir göstergesidir. Çocuk, doğumu ve gösterdiği kahramanlıklar açısından tam bir destan kahramanı özelliğindedir.

Bugün Altay Türklerinin Töles ve Mundus boylarında da yaşadığı söylenen destan metnini Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabında Hüseyin Nihal Atsız şöyle aktarılmıştır.

“Mo-lo-heu adında bir Siyenpi, cenup Kunlarının 3 yıl askerlik yaptı. Bu müddet zarfında karısı bir çocuk doğurarak adını Tan-şe-hoay koydu. Mo-lu-heu yurduna dönüp çocuğu görünce büyük bir öfkeye kapılarak kadını da çocuğu da öldürmeye kalktı. Kadın ise bir gün büyük bir gök gürültüsünden korkarak göğe bakınca ağzına bir dolu tanesi düştüğü ve bundan gebe kalarak 10 ayda bu çocuğu doğurduğunu söyledi. Mo-lo-heu bu harikalı işe inanmış görünmekle beraber, çocuğun yüzünü görmek istemedi. Anası da onu gizlice büyüttü. Çocuk 15 yaşlarına geldiği zaman bir gün kendi sürülerini yağmaya gelen haydutlarla o kadar kahramanca çarpıştı ki, hemen büyük bir ün kazandı. Yanına birçok yiğitler topladı.”

Kaynakça:

Atsız, Hüseyin Nihal, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992, s. 68.

SOLTAN İLE GENDAP

Azerbaycan'da anlatılan gerçek hikâyelerdendir. Âşık Soltan'ın hayatı etrafında teşekkül etmiş olup komünizm rejiminin etkisiyle oluşturulmuş bir hikâyedir.

Hikâye kahramanları yaşamış kişilerdir. Soltan'ın Gendap'a olan aşkı okul sıralarında başlamıştır. Soltan ile Gendap'ın ikisi de âşık ve sazlı-sözlü ortamların aranan sanatçılarıdır.

Manzum ve mensur yapıda olan bu hikâyede kadın âşık Gendap'ın babası, kızını Soltan'a vermek istememesi ancak ilerleyen zaman içinde ikisinin evlenmesine rıza göstermesi konu edilmiştir.

Âşık Soltan tarafından anlatılmış olan metin Azerbaycan Folkloru Külliyyatının 24. cildinde kayıtlıdır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Dağıstan'ın Katruk kentinde Hacı isimli bir kişi vardır. Âşık olduğu için ona Şair Hacı derler.

Şair Hacı, çocuklarının arasında Soltan'ı çok sever ve ona âşıklık sanatını öğretmeye çalışır. Soltan, yedi yaşından itibaren okula gider, bir yandan da babasından âşıklığın inceliklerini öğrenir. Gençlik çağlarına geldiğinde herkesin takdir ettiği bir âşık olur.

Bu arada birlikte tahsil gördüğü güzeller güzeli Hacı İsa'nın kızı Gendap'a âşık olur. Gendap da onu sever ancak bunu kimseye belli etmezler. Gendap da güzel şiirler söyler.

Soltan ve Gendap Moskova'da sahneye çıkmak arzusundadırlar. Günün birinde Soltan Bakü'ye çağrılır. Gendap onun Bakü'de başkasını sevip evleneceği endişesine kapılır ve gitmesini istemez. Soltan, ona sevgisine sadık kalacağına dair söz verip vedalaşır.

Soltan, Bakü'ye gittiğinde kendisini Moskova'ya gönderileceğini söylerler. Buna hem sevinir hem üzülür. Moskova'ya gitmek idealidir ancak Gendap'sız gitmek hiç içine sinmez.

Bir hafta sonra Soltan yola çıkar, üç günlük yolculukta sonra Moskova'ya gider. Gezebildiği kadar önemli yerleri dolaşır ve Moskova'ya hayran kalır.

İlk şiirini de büyük konservatuar salonunda söyler. Bunu diğer akşamlar verdiği çalıp söylediği programlar izler. Bu şekilde Moskova'da iki hafta kalan Soltan Azerbaycan'a döner. Rastladığı insanlara, kızlara deyişleriyle Moskova'nın güzelliklerini anlatır.

Soltan bir düğüne davet edilir. Orada herkesin takdirini toplayan şiirler okur. Düğüne Gendap da gelir, o da şiirler okur. Sonra karşılıklı olarak deyişme yaparlar. Soltan, bir şiirler mecliste bulunanlara Gendap'a nasıl âşık olduğunu dile getirir.

Meclise Gendap'ın babası Hacı İsa da gelir. Kızını Gendap'la söyleşirken görünce alıp oradan uzaklaşır. Soltan, Hacı İsa'nın kızını kendisine vermeyeceğini anlar. Yüreğinden geçenleri sazını eline alıp söylemeye başlar. Sözü tamam olunca oradakiler Soltan'a teselli verirler ve Hacı İsa'nın kızını Kınalık yakınlarındaki Şah Dağı'na götürdüğünü söylerler.

Âşık Soltan yanına birkaç adam alarak Kınalık şehrine gider. Yolda karşılaştığı kızlara deyişle Soltan'ın bulunabileceği yeri sorar. Kızlardan onun Şah Dağı'nın eteklerinde olduğunu ve hemen her gün gelen görücülere Gandap'ın olumsuz cevap verdiğini söyler.

Soltan'a yola düşer. Şah Dağı'na yaklaştığında ona hayran olur ve dağa bir şiir söyler O sırada yanına bir kadın gelir. Kadın, saman altında su yürüten, yılan vuran, küpe giren, küpe binen, küpten uçan, dağı taşı vuran, yazı kısa salan, günü geceye vuran birisidir. Kadın, Soltan'ın oradan uzaklaşmasını, Gendap gelip kendisini mat edebileceğini söyler.

Soltan, uzaklaşmak şöyle dursun kadından Gendap'ı gidip çağırmasını ister. Kadın, Hacı İsa'nın yanına gider ve Soltan'ın geldiğini haber verir. Hacı İsa, hemen kızını kaçırmayı düşünür. Kadından, Soltan'ı oyalamasını ister. Kadın söylenileni yapar. Soltan, Kınalık obasında Gendap'ı arar, bulamaz. Soltan'ın Kusara'da olabileceğini düşünür, oraya gider.

Bu arada Soltan Bakü'de yapılacak olan bayrama çağırılır. Bayrama çağırılanlar arasında Gendap da vardır. Bakü'nün her tarafı süslenir. Saz meclisi başlar. İlk çalıp söyleyen Soltan olur. Bakü'ye methiyeler düzen Soltan sonrasında ise yanındaki gençlerle gezmeye başlar. Bu sırada bir kız görürler. Döşünde saz ile "Tarla Güzeli" türküsünü söyleyen güzel

kız Soltan'ın sevgilisi Gendap'tan başkası değildir. Dinleyenler Soltan'a da Gendap'a da dua ederler.

Gendap etrafına toplanan kızlara kendisinden bahseder. Babasının zamanında âşıkları çok sevdiğini hatta onları evinde ağırladığını anlatır. Hatta bir gece Kör Âşık Novruz'la Telli Gendap'ın hikâyesi anlatılırken doğduğu için ona Gendap adının verildiğini söyler. Babasının ondan âşık olmasını ve bir âşıkla evlendireceğini söylediğini ancak ikinci sözünden caydığını kendisini Soltan'a vermekten cayıp kendisini Soltan'a vermekten köşe bucak kaçtırdığını anlatır.

Kızlar, Gendap ve Soltan'ın kavuşmaları için dua ederler.

Şenliğe Gürcistan, Türkmenistan, Dağıstan ve Ermenistan'dan da konuklar gelmiştir. Dağıstanlılar güya barış için güvercin uçururlar. Dostluk havaları çalınır. Soltan, Gendap'a kavuşmak için yaşadığı eziyetleri sazını eline alarak anlatmaya başlar. Söz tamam olunca herkes alkışlar.

Festivalin sonuncu günü gençler Soltan ile Gendap'ı aralarına alıp onlarla söyleşirler ve onlara düğünlerini bu festivalin sonunda yapmak istediklerini söyleyip razılıklarını isterler. Gendap, anne-babasının rızası olmadan bu evliliğin olmayacağını söyler.

Gendap'ın anne-babasının yanına hatırı sayılı kişiler gönderilir. Çok dil dökülmesinin ardından Gendap'ın anne-babasının razılıkları olur ve onlar da Bakü'ye doğru yola çıkarlar.

Bunun üzerine Soltan ile Gendap'a toy kıyafetleri giydirilir ve Saadet sarayına götürürler. Sazlar çalınır, eğlenilir. Herkes Soltan ile Gendap'a dualar eder. Festivalde onların düğünü ile tamam olur.

Genç evliler Kuba'ya yolcu edilir.

Kaynakça

İsmayılov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, C. II4 Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2011, s. 3-54.

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu, 2018, s. 180-182, 197-215, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SOLTAN VE GÖVHER

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olup hacimsizdi. Hikâyede olaylar sevip de kavuşamayan iki âşığın etrafında cereyan etmektedir.

Hikâye metni Ağsu'nun Bica köyünden olan Eybeli Mehreliyev'den derlenmiş, Azerbaycan Folklor Külliyyatı adlı serinin 29. Cildinde yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Şirvan ilçesinin Bico köyünde Hasan adlı onun da Soltan adında bir oğlu vardır. Barut imalathanesine çalışan Soltan, Gayeli köyünde bir evde misafir iken evin kızı Kövser'i görüp gönlünü kaptırır. Onu görmeye gitse de göremez çünkü Kövser'in ailesi Sangalan Dağı'na göçmüştür. Oraya gider ve Ölübulağ'ın yanında Kövser'in ailesinin göçünü görür. İki baş başa kalma imkânı bulurlar. Ancak araya soğukluk girer, birbirlerine sert davranırlar. Soltan, ona beddua eder. Günün birinde obaya yıldırım düşer, Kövser'in abisini öldürür. Bedduanın yerini almasından dolayı Kövser, Soltan'a çok incinir.

Aradan biraz zaman geçer, ailesi Kövser'i birisiyle evlendirir. Onu çok seven Soltan'ın günleri kararır. Yakınları onu kendi köyü Bico'ya götürürler. Bir zaman geçtikten sonra da Soltan'ı evlendirirler. Soltan'ın bir oğlu bir kızı olur. Soltan çocuklarının adını Ağacan ve Kövser koyar.

Kaynakça:

Sayılov, Kalib-Helil Ağaverdi, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. II9, Bakı, 2011, s. 298-305.

SOLTAN VE PERİ

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyede, âşıklar çektikleri sıkıntılardan sonra vuslata ererler. Hikâye metnini Ehliman Ahundov derlemiş ve Dastanlar adlı kitabında yayımlamıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda İlyas, Peri, Nesir tacir, Nigâr Hanım, Soltan, Soltan'ın annesi, Valeh, Çoban Celil, Temir Han bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eski zamanlarda İlyas adında bir bahçıvan vardır. Bahçıvanın bir oğlundan başka evlâdı yoktur.

Bir gün bahçıvan bahçeden gelirken yolda bir kıza rastlar. Bahçıvan kıza kim olduğunu sorar. Kız adının Peri olduğunu, Nesir tacirinin kızı olduğunu, kervandan geri kaldığını söyler. Bahçıvan kızı evine götürür.

İlyas'ın karısı Nigâr Hanım, bu kızın kim olduğunu sorar. Bahçıvan da "Kızımız yoktu, Allah bize bir kız evlâd gönderdi." der. Karısı da kızın gelmesine sevinir. Onu oğulları Soltan'a nişanlamayı düşünürler.

Bahçıvanın karısı Peri'yi süsler. Soltan eve geldiğinde Peri'yi görünce aklı başından gider. Kızı kendisine almak ister ve bu fikrini annesine söyler. Nigâr Hanım da oğlunun bu düşüncesini bahçıvana aktarır. Bahçıvan; "Bir ay beklesin." der. Soltan bir ay burada beklemektense gurbete gidip bir ay çalışıp para kazanmayı düşünür. Anne, babasıyla helalleşip evden çıkar.

Yakın şehirde Valeh adında bir zengin vardır. Valeh bir imaret yaptırır, gelip geçenlere yemek yedirir. Günün birinde bir yoksul Valeh'e bu imarete bir de kadın gerektiğini, komşu şehirde İlyas adında bir bahçıvanın güzel bir kız bulduğunu, o kızın kendisi için uygun eş olacağını söyler. Peri'yi o kadar över ki Valeh o kıza almaya niyetlenir.

Valeh, derviş elbisesi giyip İlyas'ın bağına gider. Orada Peri'yi görür. Peri Valeh'i görünce oradan kaçır. Valeh, bu fikri kendisine veren adama kıza nasıl alabileceğini sorar. O kişi, Valeh'den on adam ister. "Ben sana yarın kıza getiririm." der.

Adam, on adamla bahçıvan İlyas'ın evine gider. Adamlar, bahçeye çıkan Peri'yi kaçırlar; Peri'yi Valeh'e getirip teslim ederler. Valeh Peri'yi bir yerde saklar. Peri'yi evde bulamayan İlyas ve Nigâr Hanım yanıp yakılırlar.

Bir ay sonra Soltan evine döner. Eve girdiğinde annesinin kara elbise giydiğini ve ağladığını görür. Annesi Soltan'a Peri'nin

kaçırıldığını söyler. Soltan'ın dünyası yıkılır, divane olur, kendisini çöllere atar.

Beri taraftan Valeh, Peri'nin yanına gider ve onunla beraber olmak ister ama Peri yanaşmaz. Peri, Valeh'ten bir yıl müddet ister. "Bir yıl dolduktan sonra seninim." der. Valeh bunu kabul eder.

O şehirde bir Han, hanın da Celil isminde bir çobanı vardır. Çoban şehrin kenarında koyunlarını otlatırken Soltan elinde sazla gelir. Çoban Celil, Soltan'a kim olduğunu sorar. Soltan orada Peri'ye olan hasretini anlatan birkaç dörtlük okur ve ağlar. Çoban, Soltan'ı eve götürür. Çoban, annesine Soltan'ın durumunu anlatır ve ondan bilgi alır. Sabah Çoban, Soltan'a Peri'nin Valeh adında birinin yanında olduğunu söyler. Çobanın annesi Soltan'a kara çarşaf giydirir ve Soltan'ı Valeh'in evine götürür. Valeh'in evinin önünde çok büyük bir bahçe vardır. Bu arada Peri bahçede gezmektedir. Soltan Peri'yi görür ve tanır. Soltan, çarşafı olduğu için Peri onu tanımaz. Soltan çarşafı açar ve Peri onu tanır. Birbirlerine sarılırlar. Bunu gören biri Valeh'e haber verir. Valeh adamlarını gönderir ve Soltan'ı hapse attırır.

Çoban Celil, annesine Soltan'ın nerede olduğunu öğrenir ve Valeh'in evine gider. Orada Soltan'ın hapsedildiğini öğrenir. Soltan'ı oradan kurtarır ve evine getirir. Sabah olunca Valeh, Soltan'ın öldürülmesini ister. Askerler zindana baktıklarında Soltan'ı göremezler. Valeh adamlarından Soltan'ı arayıp bulmalarını ister. Celil Valeh'in adamlarının Soltan'ı kendi evlerinde yakalayabileceklerini düşünerek Soltan'ı Temir Han'ın yanına götürmeyi düşünür. Temir Han'ın Valeh'le arası iyi değildir. Celil, Soltan'ı Temir Han'ın yanına götürür.

Bu arada Valeh, Peri ile beraber olmak ister. Peri, Valeh'e bir yılın dolmadığını söyler. Valeh Soltan'ın gelip Peri'yi kaçırabileceğini düşünerek ona sahip olmak ister ama başaramaz.

Beri taraftan Soltan, Peri ile görüşmek bahanesiyle Temir Han'dan izin alır. Soltan Valeh'in bahçesine gelir. Bahçede kimse yoktur. Soltan bahçede uyuya kalır. Valeh'in adamları Soltan'ı görürler ve onu alıp Valeh'in yanına getirirler. Valeh, Soltan'ın şehir dışında öldürülmesini emreder. Valeh'in adamları Soltan'ı şehrin dışındaki dereye götürürler. Orada Adamlar Soltan'a acırlar ve bir kuş öldürüp Soltan'ın gömleğini

kana bularlar ve Soltan'ı nehre atarlar. Valeh'e Soltan'ı öldürdüklerini söylerler ve Valeh'e kana buladıkları gömleği gösterirler. Valeh kanlı göleği Peri'ye gösterir. Peri bu gömleği görünce çok ağlar.

Valeh hemen düğün hazırlıklarına başlar. Bu arada Soltan iki gün nehirde kalır. Bir kervan oradan geçerken bir inilti sesi duyarlar. Kervandakiler gelirler, Soltan'ı kurtarırlar. Soltan, Temir Han'ın yanına gider ve başından geçenleri anlatır. Temir Han, Celil'i yanına çağırır. Celil, Temir Han'dan Peri'yi alması için izin ister. Temir Han Celil ve Soltan'ın yanına adam verir. Onlar gidip Valeh'in düğününü basarlar. Celil, Valeh'i ve adamlarını öldürür, Peri'yi Soltan'a getirir. Temir Han, Soltan'a hediye olarak Valeh'in sarayını verir. Soltan, anne ve babasını getirtir. Yedi gün yedi gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Dastanlar*, Bakı, 1993, s. 192-209.

SON HARTAY

(Bkz. YALIK BEY - KARMAŞAN BEY - SERMESEN BEY)

SOSURKA

Karaçay-Malkar Nart destanıdır. Kabartay, Abhaz, Karaçay, Oset, İnguş, Çeçen kültüründe de bilinir. Setenay-guaşe'nin oğludur ve taşın içinden doğmuştur.

Tamımı manzum olup mitolojik öğeler ihtiva eden bir destandır.

Mitolojik nitelikte olan Sosurka'da dağdan yuvarlanan kayaları başıyla vurup geriye fırlatma, kızgın demir yutma, buz tutan göle girip buzları yarararak çıkma, kendi başını ancak kendi kılıcının kesmesi gibi motifler karşımıza çıkar.

Destanla ilgili muhtelif anlatımları Ufuk Tavkul şöyle özetlemiştir:

"Karaçay-Malkar Nart destanlarında akıllı ve kurnaz bir kişilik olarak tanınan Sosurka beş başlı bir devi gücüyle değil, akıllıyla yenerek öldürür ve Nartları o devin getirdiği felaketlerden kurtarır.

(Sosurka'nın beş başlı dev ile yaptığı mücadelenin motifleri de Ak-Kübek ile Salur Kazan arasındaki mücadelenin motifleriyle büyük benzerlik taşımaktadır.)

Sosurka ile karşılaşan beş başlı dev ona Sosurka'yı tanıyıp tanımadığını sorar. Sosurka dev'e Sosurka'yı iyi tanıdığını, onun Nart oyunlarına şahit olduğunu anlatır. Dev ondan Sosurka'nın maharetlerini anlatmasını, onun yaptıklarının aynısını kendisinin de yapabileceğini söyler. Sosurka Dev'e Sosurka'nın yüksek dağların zirvelerinden yuvarlanan büyük kayaları başıyla vurup tekrar geriye fırlattığını anlatır. Dev aynısını yapmak ister ve Sosurka'nın yuvarladığı kayaları başıyla vurarak geriye çıkartır. Sosurka Dev'e Sosurka'nın kızgın demirleri yuttuğunu ve kendisine bir şey olmadığını söyler. Dev kızgın demirleri yutar ve kendisine hiçbir şey olmaz. Sosurka Dev'e Sosurka'nın göle girerek buz tutmasını beklediğini ve gölün buzlarını kırarak gölden çıktığını anlatır. Dev göle girer ve buz tutmasını bekler. Ancak buz tutan gölden kurtulmayı başaramaz. Bunun üzerine dev kendisine bu oyunları oynayanın Sosurka olduğunu anlar. Sosurka kılıcıyla dev'in dört başını keser ancak beşinci başına kılıcı işlemez. Dev Sosurka'ya kendisini ancak kendi kılıcının öldürebileceğini söyler. Sosurka dev'i kendi kılıcıyla kesip öldürür."

Bu destan, Oset Nart destan kahramanı olan Sozriko ile benzerlikler gösterir. Sozriko destanı yine Ufuk Tavkul tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Oset Nart destanında Sozriko at sürülerine yeni otlaklar bulabilmek amacıyla Urup ırmağının ötesine doğru yola çıkar. Yolda karşısına dev cüsseli Karadzaw çıkar. Karadzaw Sozriko'nun ününü işitmiştir ve onunla güçlerini yarıştırmak istemektedir, ancak Sozriko'yu tanımamaktadır. Karadzaw Sozriko'ya Sozriko'yu tanıyıp tanımadığını sorar. Kurnaz Sozriko onu tanıdığını, dünyada ondan güçlü hiç kimsenin bulunmadığını söyler. Karadzaw Sozriko'nun maharetlerini öğrenmek ister. Sozriko Karadzaw'a Sozriko'nun sarp kayalıklardan yuvarlanan iri kayaları başı ile vurup geriye fırlattığını anlatır. Karadzaw aynısını yapacağını söyler ve Sozriko'nun yuvarladığı kayaları başı ile vurarak geri fırlatır. Sozriko Karadzaw'a Sozriko'nun göle girerek buz tutmasını beklediğini ve göl buz tutunca buzları yararak çıktığını söyler. Karadzaw

da göle girer ve buz tutmasını bekler, ancak kalın buz tabakasını yarıp gölden çıkamaz. Karadzaw kendisine bu kurnazca oyunu oynayanın Sozriko'nun ta kendisi olduğunu anlar. Sozriko kılıcıyla Karadzaw'ın boynunu kesmeye çalışır ama kılıcı onun boynuna işlemez. Karadzaw Sozriko'ya kendisini ancak kendi kılıcıyla öldürebileceğini, eğer omuriliğini kuşak gibi beline dolarsa kendi gücünün de ona geçeceğini söyler. Sozriko Karadzaw'ın kılıcını alarak onun boynunu keser, omuriliğini alıp beline dolamadan bir ağacın gövdesine dolar. Omurilik ağacı bir anda iki parçaya böler. Böylece kurnaz Sozriko Karadzaw'ı alt eder."

Kaynakça:

Gündoğdu, Sümeyye Kübra, *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi*, İstanbul, 2019, s. 150-169, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tavkul, Ufuik, "Kafkas Nart Destanlarında At Motifi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 3, Eylül 2007, s. 196-205.

Tavkul, Ufuk, "Güney Sibirya Türk Destanı Ak-Kübek ile Kafkas Nart Destanı Sosurka Arasındaki Paralellikler", *Kırım Dergisi*, S. 33, 2000, s. 56-59.

Yükseler, Kayhan, *Nartlar-Asetin Halk Destanı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

SULTAN MURAT İLE ALBUHARA

Âşık Hanış (Doğumu 1932)'ın tasnif ettiği ve Azerbaycan'da anlatılan muhabbet destanıdır.

Hanış, Şirvan âşık muhitinin önde gelen âşıklarındandır. "Sultanmurad ile Albuvara" destanının yanında "Âşık Şakir ile Ceyran" adlı bir destan daha tasnif etmiştir.

Aşağıda özetini verdiğimiz destan metni pek hacimli olmayıp manzum ve mensur yapıya sahiptir. Diğer hikâyelerde pek göremediğimiz bir hususu bu hikâyede görürüz. Rüyasında birbirine

âşık edilen gençlerden erkek olanı kızı aramak için gurbete çıkar, bu arada çileler çeker. Sultan Murat ile Albuhara hikâyesinde ise Albuhara adlı kız Sultanmurad'ı bulmak için evinden ayrılır ve onu aramaya gider.

Birbirini seven iki âşığın vuslata erdiği hikâye Kobustanlı Âşık Hanış Zahidov'dan derlenmiş; Azerbaycan Folkloru Külliyatı adlı serinin 29. Cildinde yayımlanmıştır. Hikâye metni ayrıca, Kalib Sayılov'un Hanış Hakkile ol Hak Yerin Tapar adlı kitabında da kayıtlıdır.

Destanın özeti şöyledir:

Albuhara rüyasında bir ihtiyar peyda olur. İhtiyar ona Sultan adında bir âşiğa gitmesini, o zaman mutlu olacağını söyler. Albuhara kan ter içinde rüyasından uyanır, etrafına bakar bir şey göremez. Günden güne üzüntüsü artar perişan olur. Köyünde Pir Sultan adlı bir âşık vardır o da evli ve çocukludur. Sultan adlı âşığı merak eder. Onunla tanış olmak için Allah'a dua eder.

Rüyasında Albuhara adında bir kadın ona saz hediye eder ve Sultanmurad âşığın Nabur köyüne düğüne geleceğini söyler.

Albuhara, hazırlanıp oraya gider. Düğünde Güzelliği Yusuf cemalli, adı da Sultanmurad olan delikanlıyı görür. Sultan Murat'la Albuhara ile göz göze gelirler. Birbirlerine âşık olurlar. Karşılıklı atışırlar. Toydakiler bu atışmalara hayran kalırlar. Albuhara utanıp gitmek ister, meclistikiler bırakmaz. Albuhara'nın kardeşleri oraya gelip Albuhara'yı meclisten alıp götürürler.

Böylece âşıklar birbirlerinden ayrı düşerler, görüşemezler, deli divane gibi ortalıkta gezerler. Arada sırada mektuplaşırlar. Bir akşam Albuhara ayrılığa dayanamaz, ağlamaya başlar. Sesini işiten Fatma Hanım, yanına gelir, susturmaya çalışır. Ama ne yaptıysa bir türlü susturamaz. Gece Albuhara, Sultanmurad'a mektup yazar, yatar uyur. Rüyasında Sultan Murat yedi arşın gam kuyusuna düşer, Albuhara ağlamaya başlar. Kardeşi Muhammed, Albuhara'nın ağlamalarını işitir, onu teselli eder.

Sultan Murat meclislere gider, şenliklere, toylara iştirak eder. Bir gün Şamahı şehrinde ün salmış Ceyirli Abbas'ın yanına gelir. Derdini

anlatır. Ceyirli Abbas, Albuhara'nın evine elçiler gönderir. Albuhara'nın babası Şayb öldüğünden, ona annesi Fatma Hanım himayelik yapmaktadır. Elçiler ona müracaat ederler. Allah'ın emri, Peygamber'in şeraiti ile Albuhara'yı Sultan Murat Kubad'a isterler. Fatma Hanım, kızını vermez. Elçiler yola düşer. Usta Abbas'ın yanına gelirler, cevabı iletirler. Çaresiz kalan âşıklar, kaçmaya karar verirler. Güleser adlı bir kız, kaçmalarına yardım eder. İki âşık, birbirlerine kavuşurlar. Sevecen bir aile olurlar. Rasim, Ramiz adlarında iki oğulları, Maral adında bir kızları olur. Rasim suya düşer, boğulup ölür. Ramiz ve Maral büyürler, çoluk çocuk sahibi olurlar. Ata ana yurduna sahiplik ederler. Sultan Murat dünyasını değiştirir. Albuhara yârinin hasretine dayanamaz, ölür. Hak dünyada yârine kavuşur.

Kaynakça:

Sayılov, Galib, *Hanış Hakkile ol Hak Yerin Topar*, Nurlan Neşriyat, Bakı, 2009, s. 288-297.

Sayılov, Galib - Ağaverdi, Helil, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. 29, s. 306-314.

SULTAN SENCER VE DÜREBE HANIM

Türkmenistan'da anlatılan efsanevî hikâyelerdendir.

Aşgabat'ın Abadan ilçesinde Utamış Utamışoğlu'ndan derlenmiş bir metin, Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hâzinesi'nde 772a (f)'de kayıtlı bulunmaktadır.

Hikâyede, Sultan Sencer'in Harezmi Padişahı Dürabe'ye âşık olması, ondan red cevabı alınması üzerine Amıderya nehrinin önüne set yaptırıp Harezmi halkını susuz bırakması, Dürabe'nin feraseti sayesinde bu bendi yıktırması konu edilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Sultan Sencer, Dürabe, Ak ve Kara oluşturur. Motif olarak âşık olma, peri, entrika gibi motiflerin yanında 2 ve 40 gibi sayı motifleri de bulunmaktadır.

“300 Türkmen Efsanesi” adlı kitaptan aynen aldığımız metin şöyledir:

“Harezmi padişahının kızına Dürebe Hanım derlermiş. O çok izel hem akıllı kız imiş. Sultan Sencer, kıza âşık olup kıızı istetir. Ancak Padişah da kıızı da teklifi kabul etmez. Sultan altın gümüş götürür. Padişah onları kabul etmez ve ırmağa atar. Mal götürür, Padişah onları da ırmağa atar.

Sultan Sencer bu olaya sinirlenip bilginleri toplar ve onlara ‘Olayın gidişatı böyle. Ne yapmalı? Siz bu konuda bir fikir verin’ diye danışır. Herkes kendine göre tavsiyede bulunur. Sonunda bir yaşlı çiftçi

‘Sultanım, benim bir fikrim var. Onların boğazlarını sıkamak, sularını kurutmak lazım. O vakit kızın kendisi koşarak gelir, Amıderya Irmağı’nın onlara doğru gittiği yönün önünü kapatıp sağ bir bent yapmalı.’ diye öğüt verir.

Bu fikir Sultan Sencer’in aklına yatar.

‘Bendi nasıl yapmalı?’ diye sorar. Yine bilginlerden biri: ‘Büyük büyük testiler hazırlayıp içlerini kumla doldurup atalım.’ der.

Sultan tüm çömlekçileri Amıderya Irmağı’nın kıyısına sürüp büyük testileri hazırlamalarını emreder. Tüm çömlek pişiricilere ise hazırlanan testileri pişirmelerini buyurur. Pişirilen testiler hazır olur. Irmağın önünde bent oluşturup kapatmaya başlarlar. Böylece Amıderya’yı kapatırlar. Hatta bir damla bile sızmayacak şekilde kapatırlar.

Harezmi yurduna doğru bir damla bile su akmayınca, yurdu kuraklık basar ve ahali gürültü koparmaya başlar. Onlar:

‘Bunların tümüne Padişah’ımız sebeptir. Ne yani, kızını ondan daha iyisine mi verecekmiz? Kızını vermeyip yurdu susuz bıraktı, halkı yok edecek.’ deyip, ortalığı karıştırmaya başlarlar.

Yurdun padişahı önce ne yapacağını bilemez, sonra kızını vermeye karar verir.

O vakit Dürebe Hanım:

‘Siz bana kırk yavrulu kısrağı bulun. Ben kendi başımın çaresine bakayım ve yurdun suyunu getireyim.’ der.

‘İstediğin o olsun.’ deyip ona derhâl kırk yavrulu kısrağı bulup verirler.

Dürebe Hanım, kırk yavrulu kısrağı alıp yola koyulur. İlk geçitte bir tayı bağlayıp ikinci geçitte ise, onun anasını götürüp bağlar. Onun yanında ikinci tayı bırakıp o tayın anasını ise üçüncü geçitte bağlar. Onun yanında da bir başka yabancı tayı bağlayıp o tayın anasını ise dördüncü geçitte bağlar. Böylece, kırk kısrağı kendi taylarından uzaklaştırıp otuz dokuz geçide bölüp kırkinci kısrağa binip kendisi Sultan’ın yanına varır. Bir baksa Amıderya öyle sağlam kapatılmış ki, tek damla bile sızdırmıyormuş.

Dürebe Hanım biraz uzakta kısrağını durdurup:

‘Selamünaleyküm Sultan Sencer!’ diye seslenir. Sultan bendin başında durduğu yerden:

“Aleykümselam Dürebe Hanım! Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz İnebilirsiniz” der.

“İnmem iyi olur da ancak, aşağıda halk susuzluktan ölüyor. Senin bu yaptığın nedir? Önce benti açın” diye cevap verir. O zaman. Sultan Sencer:

‘Bunların tümünü seni getirtmek için yaptık.’ der. Dürebe Hanım:

‘Beni getirtmek için yaptıysan, işte ben kendi ayağımla geldim. Sultanım, siz bendi tez açın. Aşağıda halk ölmek üzere.’ diye söyler. Sultan:

‘O vakit önce atınızdan inin, bir görüşelim.’ der. Dürebe Hanım:

‘Benim inmem sorun değil. Zaten şu kısrağ ile sizin önünüzden kaçıp kurtulmam da mümkün değil. Ancak ben atımdan inmeden, Sultan’a bendi açtırtacağım.’ diye halkının önünde söz verdim. Benim bu sözüm boşa çıkmasın. Atımın üzerindeyken bendi açtırdığımı göreyim. Sonra benim inmemde sıkıntı olmaz.’ der.

Sultan, bendi koruyanlara doğru bakarak:

‘Ak taşı devir, Kara, taşı devir!’ diye bağırır. Sultan’ın perisi karısından olan oğlunun adı Ak, ilk karısından olan oğlunun adı ise Kara imiş. Aktaşayak ve Karataşayak köyleri ise onlardan kalma soy imiş.

Taşlar devrilince, evvel sağlam duran bent fırlayıp açılır ve akmaya başlar. Bendin tamamen açıldığını gördükten sonra, Dürebe Hanım kısırağının başını geriye çevirip tekmeyle böğrüne basar.

Sultan da atına binip arkasından kovalamaya başlar. Ancak Sultan atına bininceye kadar Dürebe Hanım bir hayli arayı açar. Her şeye rağmen Sultan kovalar. Dürebe Hanım en son bağladığı tayının yanına varıp anasını bırakıp hırçın taya binip kaçmaya başlar. Kısırağın tayı geride kalınca, tay annesine yetişebilmek için tüm gücüyle koşturur. Bu şekilde bütün bağladığı hırçın taylara biner,

Sultan'ın atı ise kovalaya kovalaya iyice yorulur. Birkaç geçit kovaladıktan sonra, Sultan yetişemeyeceğini anlayıp 'Git/ Var ya kız!' anlamında "Bar ay gız" der ve oranın adı böylece 'Baragız' olarak kalır.

O zaman Sultan; 'Bir kıza kandım.' diyerek mahcup olup, atıyla tek başına döner ve kendi kubbesinden dışarı çıkmaz."

Kaynakça:

Alimcan, İnyet-Didar Annaberdiyev, 300 Türkmen Efsanesi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 175-177.

Şükürov; Nazar "Soltan Sancar hem Dürebe Hanım", Ezrayıl Bilen Garip Ertékiler, Rovayatlar, Yomaklar, Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1967, s. 133-136.

SUODALBA

Yakut olanholarında görülen kahramandır. İnnokentiy Vasiliyeviç Puhov, "Yakut Kahramanlık Destanı Olonho-Genel Tipler" çalışmasında destan kahramanları üzerinde dururken Soudalba'dan da söz etmiştir. Soudalba "Kadın Şamanlar Uolumar ile Aygır" olonhosunda yer almaktadır. Bu kitabı Metin Ergun Türkiye Türkçesine çevirmiş ve 2015'te yayımlamıştır.

Destanda adları geçen "ayrı", insanların koruyucusu tanrı, tanrıça; "abası/ abaahı" da Yakut inancında kötülüğü ve olumsuzluğu niteleyen tabiatüstü varlıktır, kötü ruhtur. İnsanlar hayatlarında hep ondan korunmaya çalışır.

Destan kahramanı Soudalba köle karakter olup yarı insan yarı abaahı (kötü ruh) varlıktır. Annesi abahı, babası, kadın şaman Uolumar'ın en küçük kardeşidir. Soudalba, odun kırar, ot biçer, çocuklara ve hayvanlara bakar.

Bu olonhonun konusu sosyal ve kabile ilişkileri temelinde ortaya çıkmıştır. Suodalba görünüş itibarıyla insandan ziyade abaahıya benzer. Görünüşü çirkin olmakla beraber son derece iyi ruha sahiptir. Sürekli insanlara iyilik yapar ve onlara dua eder. Suodalba, isyan eden halk tipinin ilk örneğidir.

Bu konuda önemli bir çalışma ortaya koyan Metin Ergun, Soudalba hakkında şunları kaydeder:

“... Suodalba, atlarını bağladı, ocağı yaktı, yataklarını yaptı, hazırladı. Yolda öldürülen geyiği kesti, parçaladı. Sekize böldü ve onu sahiplerine verdi. Onlar da kaburgaları yiyip, beynini emdiler. Eti kızarttı ve beylerine ikram etti. Onlar etleri alıp ağızlarına attılar. Uyuyun, dedi ve onlar da uyudular. Sabah atlan hazırladı, dizginleri çekip, beyleri atlarına bindirdi.

Genç beyler için gelinleri Suodalba'nın kendisi elde etmektedir. Onlar için savaşır ve gelinleri kaçırır. Sonra gelinleri geri almak için takip edip gelen rakip damattan kovalar.

Bu tehlikeleri aşan Suodalba, beylerden önce eve gelir ve evi hazırlar: Suodalba'ya bakınca, o bütün evi düzenlemiş, ocağı, eşyaları, ahır, çitleri, ağılı hepsini tamamen düzene koymuştu. Herkes onun yaptığı işe hayranlıkla bakmaktaydı.

Böylece Suodalba kendi beylerine bütün inanç ve gayretiyle hizmet eder. O kendisini onların akrabası sayar ve işlerini kendi işi olarak görür. Suodalba, hizmeti sona erdikten sonra, beylerden kendisini evlendirmelerini ister. Fakat bu isteğe kimse ses çıkarmaz, bir şey demez. Suodalba, kadın şaman Uolumar'a şöyle der: ‘Kızını, kahraman kızını, bana karılığa ver ve dua et. Çeyiz olarak dokuz çelik donlu at, dokuz siyah inek ver ve bize dua et. Ben alnımı tabanlarıma sürdüm, sonra ise tabanlarımı yüzüme sürdüm. Ölümü uykuyla eşit tuttum, nefesim bitene kadar senin altın yumurtaların Külüktey Bergen'e ve Berbeekey Bergen'e hizmet ettim. Her şeyini düzene soktum, ocağımı yaktım.

Düşmanlarla savaşırken onlara yardım ettim, kazandım. Kısacası, her şeyi tam olarak yaptım. Yüzyıllar boyunca çoğalın, genişleyin, bütün dünyaya yayılın.'

Suodalba kendinin haklı olduğunu ispatlama gayreti içindedir, beyler ise öfkeden susmaktadırlar. Tam o sırada sabrı tükenen Suodalba, hemen yerinden kalkar, kızı alır ve onunla birlikte bütün malları çeyiz olarak alıp gider. Hemen yakında bulunan ormanda bir çadır kurar. Yanma beyleri gelince onları kovup: "Bize yaklaşmayın, siz kendinizi mahvedeceksiniz, gidin, defolun.' der."

Kaynakça:

Puhov, İnnokentiy Vasiliyeviç, *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho-Genel Tipler*, (Çev. Metin Ergun), Kömen Yayınları, Konya, 2015, s. 209-214.

SURANŞI BATIR

Kazak destanıdır. İki nüshası vardır. Rafat Abdiğulov tarafından yazılmış olan bu nüsha, Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünün el yazmaları bölümünde muhafaza edilmektedir.

Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasında ölçü birliği yoktur ve genellikle 7 hecedir. Birim olarak beyit yahut dörtlük kullanılmamış olup, anlatım tüydek şeklindedir.

Destanda, Rusya'nın sömürgecilik hareketine karşı çıkan Bahadır Suranşı'nın mücadeleleri konu edilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Aladağ civarındaki Han, halka sıra sıra asker gönderir, boynuna ip bağlatır, esir eder. Halkın içinden birkaç er düşmana karşı koymaya çalışır ancak korkup kaçır. Halkın morali bozulur, düşmandan korkmaya başlar. Düşman ülkelerinin her yerini harap etmeye başlar.

Bu duruma dayanamayan Kariboz ve yaşlı Bavke, Suranşı Batır'a gitmek için gizlice yola çıkar. Suranşı'nın yerini bütün gece ararlar. Sabah olunca Suranşı'yı bulup ağlayarak başlarından geçenleri anlatırlar. Yardımsever Suranşı, halkını çocukluğundan beri çok sever.

Halkının can ve malının düşman eline düştüğünü öğrenince öfkelenir. Andas ile Narbata'yı, Devkara ile Şımrıbay'ı, Tumurbay'ı çağırır. Silahını kuşanır, atına atlar. Hey deyince yanına üç yüz asker toplar. Düşmana karşı gider.

Suranşı Batır'ın askerleri, düşmanın çok olduğunu görünce korkar. Suranşı Batır onlara korkacak bir şey olmadığını düşmanın korkak olduğunu, cezalarını vereceklerini söyler. Hep birlikte düşmanın üzerine giderler. Düşman bir anda neye uğradığını şaşırır. Suranşı ve askerlerinden korkar kaçır. Suranşı Batır sayesinde halk düşmandan kurtulur.

Kaynakça:

Jumadilova, Meyramgül-Karasaş Alpısbayeve-Rafat Abdıgulıp-Pakizat Avespayeva, *Kazak Destanları 10*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 265-297.

SÜHAP İLE SEMİNE

Âşık İlhamî Demir'in tasnif ettiği manzum ve mensur bir yapıya sahip aşk hikâyesidir.

Musannif âşık olan İlhamî Demir, başka hikâyeler de tasnif etmiştir. Diğer hikâyeleri; *Benahçı Ahmet*, *İmdat ile Gülperi*, *Muhammet Şah ile Nermin*, *Pakizer Hanım'la Kahraman Kasım*, *Çeyizini Seren Kız'dır*.

Bunun yanında Âşık İlhamî Demir icrası sırasında pek çok hikâye de anlatmıştır. Bunlar; *Cefakâr ile Zülfü Siyah*, *Kaçak Nebi*, *Kenanî*, *Kerem ile Aslı*, *Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu*, *Erzurum Kolu*, *Hasan Paşa Kolu*, *Leylâ ile Mecnun*, *Mayide ile Rıza Bey*, *Necip ile Telli Senem*, *Pehlül Pehlivan*, *Şeyhi Senan*, *Tahir ile Zühre*, *Zafer Bey ile Mahfinaz'dır*.

Asıl adı Hamit Demir olan İlhamî Demir, 1932 Arpaçay'ın Büyükçatma (Eski adı; Büyükperkit) köyünde doğmuştur. Herhangi bir tahsil görmemiştir. Genç yaşlarda âşıklık yoluna girmiş; Âşık Gülistan, Bayramî ve Deryamî gibi âşıklarla dolaşır âşıklık geleneğini devam ettirmiştir. 1967 yılından itibaren Konya Âşıklar Bayramı devamlı katılmış ve her defasında çeşitli dallarda birincilikler kazanmıştır. Ülkemizde âşıklık geleneğinde karşılaşma dalının ustası

olan ve âşıkların onunla karşılaşma yapmaya çekindikleri bir âşıktır. Türkiye’de pek çok yer dolaşmakla kalmamış ülke dışında da geleneği en iyi şekilde yaşatmaya çalışmıştır.

3 Mayıs 1987 günü Gebze’de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Beymine Sultan, bir oğlan çocuğu doğurur. Çocuğun adını Sühap koyarlar. Çocuk büyür ve annesine babasının kim olduğunu ve nerede olduğunu sorar. Annesi; “Oğlum senin baban İsfahan şehrinde başpehlivandır. İki sene sonra gelecek.” der.

Sühap, ava kuşa çok meraklıdır. Yayıni okunu alarak ava çıkar. Av peşinden koşarken bir çeşmenin başına gelir. Çeşmenin başında bir ihtiyar elindeki bir kitabı durmadan karıştırır. Sühap, merak eder ve ihtiyara elindeki kitabın ne olduğunu sorar. İhtiyar; “Talih kitabı... Bununla kayıpları bulurum.” der. Sühap, ihtiyardan talihine bakmasını ister. Bunun üzerine ihtiyar, Sühap’a bir kız resmi gösterir. Sühap gördüğü kıza âşık olur, gözlerinden yaşlar dökülür. İhtiyara, kızın kim olduğunu sorar. O da İsfahan hükümdarının kızı Semine Sultan olduğunu söyler ve birden kaybolur.

Sühap eve gider ah çekerek anasına derdini anlatır. Daha sonra onunla vedalaşıp yola çıkar.

Beri taraftan Semine Sultan, kırk cariyesiyle gezerken bağın kapısında bir ihtiyar görür. Ona bahşiş olarak cebinden bir altın çıkarıp ihtiyara verir. İhtiyar bu arada kitaptan bir şeyler okur. Kız merak edip ne okuduğunu sorar. İhtiyar, Sühap adında kendisine âşık bir gencin Zalbistan’dan buraya geldiğini söyler ve Sühap’ın resmini kıza gösterir. Semine Sultan da Sühap’a âşık olur.

Sühap, yolda iken kırk tane kıza rastlar. İlk defa karşılaştığı halde onların tek tek deyişle adlarını söyler. Kızlar, hayret içerisinde kalırlar. Sühap, kızlara İsfahan’a giden yolu sorar. Sühap yoluna revan olur, günlerce yol gittikten sonra nihayet İsfahan’a vasil olur.

Sühap, İsfahan’ın on iki kapılı caminin bulunduğu mahallede, kendisini Semine’ye âşık eden ihtiyarın bacısı Nur nineyi görür ve ona derdini anlatır. Nine, Şiraz kumaşlarından bir bohça yapar. Saraya

gider ve orada Semine ile görüşür. Kumaş getirdiğini ve bu kumaşı Zalbistanlı bir misafirin getirdiğini söyler. Semine ağlamaya başlar. Eline sazını alır, nineye derdini anlatır. Ertesi gün Sühap'ın bağda buluşmak üzere anlaşırlar. Nine, eve dönüp olanları nakleder.

Sabah olunca Sühap saraya gider. Bahçıvan, bahçeye girmenin yasak olduğunu söyleyip onu içeri almak istemez. Sühap, kızlara şarkı söylemek istediğini söyleyince bahçıvan izin verir. Kızlar, koşup Sühap'ın geldiğini Semine'ye haber verirler. İki âşık birbirine deyişler söylerler.

Bu arada saray nöbetçisi, olup biteni gidip padişaha haber verir. Sühap, saray nöbetçisini öldürüp kızı alıp kaçar. İki âşık, İsfahan yakınlarındaki Keşiş Kalesi'ne götürür. Kızlar olanları padişaha haber verirler. Padişah, bu duruma çok öfkelenir ve Sühap ile Semine'nin ardından bölük bölük asker gönderir.

Askerler onları bulur. Aralarında çarpışma başlar. Sühap hepsini mağlup eder. Kurtulan askerlerden bazıları saraya gelip olanları padişaha anlatırlar. Vezir, Sühap'ın üzerine sihirbaz bir kadınla başpehlivanı göndermeyi teklif eder. Meğer başpehlivan, Sühap'ın öz babası Rüstem Pehlivan'dır. Sühap, Semine'ye kaleden çıkmamasını tembihler.

Cadı kadın kaleye gelir, tespih çeke çeke kızın yanına gelir ve ağlamaya başlar. Semine onu Sühap'ın annesi sanır, kadını içeri alır. Kadın dışarıda kervanı olduğunu, onu almaya gitmeleri gerektiğini söyleyerek Semine'yi kandırıp dışarı çıkarır. Hemen kervana katıp saraya götürür.

Sühap meydanda babasıyla vuruşur. Rüstem Pehlivan ona aslını sorar. Sühap, anasının Beymine babasının da Rüstem Pehlivan olduğunu söyler. O vakit Rüstem Pehlivan, karşısındakinin kendi oğlu olduğunu anlar.

Hükümdar, divan kurup kızını divana çağırıp Sühap'a nasıl âşık olduğunu sorar. Semine olup biteni bir bir anlatır. Mustafa Vezir: "Hükümdarım bunlar rüya âleminde birbirlerine âşık olmuşlar." der. Bu sırada Rüstem Pehlivan ve oğlu da saraya gelir. Sühap da olanları anlatır. Bunları öğrenen padişah, iki gencin evlenmelerine rıza gösterir. Düğünleri yapılır.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

Durbilmez, Bayram, *Gelenekli Türk Anlatıları I*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019.

Özmeral, Nurhan, *Karslı Âşık İlhamî Demir'in Şiir ve Hikâye Dünyası (İnceleme-Metinler)*, Ankara, 1977, (Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi,

Taşlıova, Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Ankara, 2006 (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

SÜLEYMAN – MELEK

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye hacimsiz olup manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin elimizde, Rüstem Rüstemzade'nin *Aşık Revayetleri* adlı kitabında ve Azerbaycan Folklor Kuliyatı serisinin 27. Cildinde yayımlanan Tovuzlu Âşık Ekber Ceferov'dan derlenmiş iki metni bulunmaktadır.

Rüstem Rüstemzade eşmetninde Paşa Bey'in hanımının adı Hebel'dir. Hikâyenin sonu da farklıdır. Melek Hanım'ın bu hale düşmesini halk, Süleyman'ın ahının tutması olarak nitelendirir. Süleyman Bozalgan'ı terk edip Gürcistan'a gider, Tavad adlı bir tüccarın yanında işe başlar. Tüccar onun yiğitliğini görüp kızını Süleyman'a verir.

Şahıs kadrosunda Paşa Bey, Hasan, Melek, Süleyman, Nabat Hanım, Kadı bulunur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Azerbaycan'ın Bozalganlı köyünde varlıklı fakat çalışanın hakkını tam olarak vermeyen cimri mi cimri Paşa Bey adında biri yaşamaktadır. Paşanın çok sevdiği Melek isminde bir de kızı vardır.

Paşa, yanında çalışanlardan Hasan isminde bir adama zulmeder. Kimsesi olmayan adam çok geçmez vefat eder. Yegâne yakını yedi

yaşındaki oğlu Süleyman'dır. Paşa, işlerinde babasının yerine artık Süleyman'ı çalıştırmaya başlar.

Süleyman on üç on dört yaşına gelir. Uzun boylu, yakışıklı hem de güçlü bir delikanlı olur.

Paşa, Süleyman'ı yaptığı işleri ve huyunu beğenir. Eşi Nabat / Hebel Hanım'a kızı Melek ile Süleyman'ı evlendirmek istediğini söyler. Hanımı bu fikri olumlu karşılar. Bu konuyu Süleyman'a açarlar. Süleyman kabul eder. Ancak paşanın huyunu bildiği için belki fikrinden vazgeçer diye nikâhın hemen kıyılmasını ister. Paşa kabul eder. Kadı çağrılır, Süleyman ile Melek'in nikâhları kıyılır.

Ne var ki Süleyman'da bir yaş büyük olan Melek bu evliliğin olmasına rıza göstermez, gördüğü yerde Süleyman'dan kaçır. Aradan çok geçmez başka birisi ile evlenir.

Yıllar geçer, Melek'in iki çocuğu olur. Eşi vefat eder, Melek iki çocuğuyla dul kalır. Süleyman, onu eş olarak kabul eder. Tüm geçmişi unutup mutlu bir şekilde yaşarlar.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, C. 4, Bakı, 2011, s. 895.

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., Bakı, 2011, C. 27, s. 186-195.

Rüstemzade, Rüstem, *Aşık Revayetleri*, Bakı, 1988, s. 51-57.

SÜLEYMAN İLE ŞAHPERİ

Âşık Yakup Temelî'nin tasnif ettiği aşk hikâyesidir.

Âşık Temeli, 13 Mayıs 1959 tarihinde Erzurum'un Avnik ilçesinin Güzelhisar köyünde doğan Âşık Temelî, Adil ve Makbule'nin oğludur. Ailesi 3 yaşında iken Ankara'ya taşınmış, Temeli ilkokul tahsilini burada yapmıştır. Yakup Temel'in 1981 tarihinde evlendiği Kadriye Hanım'dan Ferhat ile Halil İbrahim adında iki oğlu olmuştur. 26 Ekim 1988 günü gözlerini kaybettikten kamu hizmetinden emekliye ayrılmıştır.

Âşıklığa başlamasında ve ilerlemesinde Erzurum ve Kars âşıklarının önemli payı vardır. İlk ustası Erzurumlu Fermanî'dir. Mahlasını da o vermiştir. Temelî hâlâ Ankara'da yaşamaktadır.

Yaralı Mahmut, Âşık Garip ile Senem, Ferhat ile Şirin, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı, Hüseyin ile Senem ve Köroğlu'nun yedi kolunu anlatabilen Temelî'nin kendisine ait üç hikâye vardır. Bunlar; Yusuf ile Elif, Süleyman ile Şahperi ve Kurt Hasan adlarındaki hikâyelerdir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*). Çok sayıda televizyon, radyo, âşık şenlikleri programına katılan Temelî'nin pek çok ödülü vardır. Âşık tarzı şiir geleneğinde hemen hepsini karşılayacak şiir örneği sergilemiştir. Hatta âşık edebiyatında ilk diyeceğimiz örnekler de vücuda getirmiştir. Gizem Bor, 2020 yılında Temelî'yi konu alan bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Söz konusu tezde Temelî'nin hayatı, edebî kişiliği, şiir örnekleri ve hikâyeleri üzerinde durulmuştur. Söz konusu hikâyelerinin yapısı ve kurgusu Türk halk hikâyeleri geleneğine uygun tarzdadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan Süleyman ve Şahperi hikâyesinde çalışmak için gurbete giden ve ağasının kızına âşık olan gencin aynı kızı seven başka birine karşı verdiği mücadele konu edilmiştir.

Hayalî unsurların olmadığı hikâyede mekân olarak; Güzelhisar, Kırkgözüler, Amasya, Erzurum, İstanbul, Amasya yer almaktadır. Şahıs kadrosunu da Süleyman, Şahperi, Lütfiye Hanım, Ahmet, Kâhya, Hamit Ağa, Hatice Hanım, Hasan, Firdevs, Kader, Hancı, Kadı, Hasan'ın üç arkadaşı oluşturur.

Hikâye, Gizem Bor tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

“Köyün birinde Ahmet ile Lütfiye isminde iki genç yaşar. Bu iki genç birbirlerini çok severler ve bu sevginin sonunda gençler evlenmeye karar verirler.

Ahmet ile Lütfiye'nin iki kızı ve bir oğlu olur. Oğullarının adını Süleyman koyarlar. Süleyman on iki yaşına geldiğinde babası Ahmet amansız bir hastalığa yakalanır ve kısa bir süre sonra vefat eder.

Süleyman'ın babası vefat ettikten sonra ailenin ekonomik durumu zorlaşır. Artık genç bir delikanlı olan Süleyman'ın çalışması gerekmektedir. Süleyman o yıllarda köye gelen halk âşıklarını dinler.

Onları çok sevmesinin sonucunda kendine bir saz edinir ve saz çalmaya başlar.

Artık yoksulluk evde iyice hissedilmeye başlar ve Süleyman çalışmak için gurbete çıkmaya karar verir. Annesi ve kardeşleri önce ondan ayrılmaya razı olmazlar. Sonunda Süleyman, annesi ve kardeşlerini ikna edip helallik aldıktan sonra yola çıkar. Süleyman son kez dönüp köyüne bakar ve alır sazı eline. Akşama doğru kendi ilçelerine gelir bir hana sığınır. Hancıya derdini anlatır. Hancı onun sazı elinde dürüst biri olduğunu görünce ücretsiz misafir eder.

Süleyman birkaç gün sonra akşamüstü bir köye gelir. Burada kalacak bir yer arayan Süleyman'ı bir köylü, evinde misafir eder. Süleyman'ın iyi saz çaldığını duyan köy ahalisi akşam onu dinlemeye gelir.

Süleyman sırtında sazı, elinde yol azığı tekrar yola revan olur. Yirmi gün sonunda üç şehir geçen Süleyman iyice yorulmuştur ve dinlenmek için yolun ötesinde gördüğü suyun başına gider. Ekmeğini suya banarak karnını doyurur ve oracıkta uykuya dalar. O köyde yaşayan bir ağa vardır, onun da Şahperi adında bir kızı vardır. Şahperi bazen köydeki kızlarla beraber eğlenmek ve piknik yapmak için Süleyman'ın uyuduğu suyun başına gider. Yine böyle bir günde kızlar, suyun yanında uyuyan ve sazı olan bir delikanlı olduğunu görürler ve onu uyandırmaya çalışırlar. O esnada Süleyman, rüyasında güzeller güzeli bir kız görmektedir ve kızların onu uyandırmak için attıkları nohut büyüklüğündeki taşların başına isabet etmesiyle bir anda sıçrayarak uyanır. Süleyman, kısa bir şaşkınlıktan sonra kızların arasında Şahperi'yi görür ve rüyasında gördüğü kıza çok benzediğini fark eder. İlk görüşte birbirlerine âşık olurlar. Şahperi ona nereden geldiğini ve kim olduğunu sorar. Süleyman durumunu anlattıktan sonra Şahperi, babasının çok zengin olduğunu ve onun işçisi olarak bu köyde kalabileceğini söyler. Süleyman ve Şahperi ağanın konağına gelirler ve durumu anlatırlar. Şahperi'nin babası olan Hamit Ağa Süleyman'a konakta iş verir ve kâhyanın odasına yerleştirir. Ertesi gün Süleyman'ın konakta kalacağını öğrenen Şahperi buna çok sevinir ve birbirlerine aşklarını ilan ederler.

Şahperi ile aynı konakta büyüyen Hamit Ağa'nın yeğeni Hasan, içten içe Şahperi'yi sevmektedir ve onunla evlenip amcasının mallarına

sahip olmak ister. Bir süre sonra Şahperi ve Süleyman'ın aralarındaki aşkı öğrenir ve bunu hazmedemez. Bir gün Şahperi, annesinin yanına giderek Süleyman'a olan aşkını itiraf eder ve eğer ona varmazsa canına kıyacağını söyler. Annesi ise biricik kızının üzülmeye dayanamaz ve babasıyla konuşacağını söyler.

Hasan ve arkadaşları Süleyman'ın kuzuları otlatmaya çıkardığı bir gün ona tuzak kurarlar ve Süleyman'ı yalnız yakalayıp öldüresiye döverler. Ağanın adamları baygın haldeki Süleyman'ı bulup konağa getirirler. Süleyman ayılınca kâhyaya tüm olanları bir bir anlatır. İyi kalpli bir insan olan kâhya Süleyman'ın hâline acır ve ona Şahperi'ye kavuşması için elinden geleni yapacağını söyler. Ağayla konuşarak Şahperi'nin ismini vermeden olayların iç yüzünü anlatır. Akşam Hamit Ağa'nın karısı, Hasan ile Süleyman'ın uğruna kavga ettikleri kızın Şahperi olduğunu ve Süleyman ile Şahperi'nin birbirlerini çok sevdiklerini anlatmasının ardından Hamit Ağa kızını Süleyman'a verir ve nişanlanırlar.

Süleyman, köyde bıraktığı ailesini yanına almak ister ve köyünün yolunu tutar. Annesine olanları anlatıp oradaki tüm varını yoğunu sattıktan sonra Şahperi'nin köyüne doğru yola çıkarlar.

Hasan tüm bu olanları kendine yedirememiş gözünü adeta hırs bürümüştür. Hasan'ı ortadan kaldırmak ve Şahperi'yi almak için planlar yapmaktadır. Bir gece Hamit Ağa başka bir köye düğüne gider. Hasan bunu fırsat bilip gece yarısı arkadaşlarının yardımıyla Şahperi'nin elini kolunu bağlayıp kaçıtır. Hasan bir atın üstünde, Şahperi diğer diğer atın üstünde dağ bayır geçerek ilerlemekte iken Allah'ın yardımıyla Süleyman ve ailesiyle karşı karşıya gelirler. Süleyman, Hasan'ı yakalayıp bağlar ve Şahperi'yi kurtarır.

Hamit Ağa, olanları öğrenince Hasan'ı evinden kovar. Bir yıl sonra Süleyman ile Şahperi evlenir ve Şahperi hamile kalır.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra kâhya, Süleyman'ın annesi Lütfiye ile evlenmeyi düşünür. Önce Hamit Ağa ile sonra da Süleyman ile konuşur. Hamit Ağa'nın hanımı lisan-ı münasiple durumu Lütfiye'ye açıklar ve sonunda nikâhları kıyılır. Şahperi bir kız bebek dünyaya getirir, Kader ismini verirler.

Bir süre sonra Hasan yaşadığı yerden sıkılıp köye dönmek ister. Hamit Ağa, gözüne görünmemesi şartıyla kabul eder. Fakat Hasan'ın Süleyman'a olan kını azalmak yerine daha da artmıştır. Bir plan yapar ve Süleyman'ın kız kardeşi Firdevs'i تنها bir yerde yakalayıp mağaraya götürdükten sonra arkadaşlarıyla birlikte Firdevs'e tecavüz eder. Bunu öğrenen Süleyman; kılıcını, okunu ve yayını alarak Hasan'ı aramaya çıkar. Bulduğu anda da onu ve arkadaşlarını öldürerek Hasan'ı at sırtında köye getirir.

Firdevs, yaşadıklarına dayanamayıp kendini konağın avlusuna asar. Süleyman'ı tutuklarlar ve idam cezasına çarptırırlar. İdam edilmek için başka bir şehre gönderilen Süleyman'dan 7 yıl haber alınamaz ve artık öldü kabul edilir. Bir tanecik kızıyla dul kalan Şahperi, babası ve kayınvalidesinin de tavsiyesiyle kendisini isteyen bir ağa oğluyla nikâhlanır.

Süleyman hapishanede kendisiyle aynı kaderi paylaşan Ali'yle dost olmuştur. Ülke'deki padişah değişimi ile gelen aften yararlanıp hapisten çıkarlar. Süleyman köyüne döner ve Şahperi'nin evlendiğini öğrenince Ali'nin yanına geri dönmeye karar verir. Şahperi ise konağa ziyarete gelince olanları duymuş ve feryat figan kendini yerlere atmıştır. Evli olması dâhil hiçbir şey umurunda değildir ve Süleyman'ın arkasından gidecektir. Ev ahalisi toplanıp karar verirler. Kâhya, Lütfiye, Şahperi ve Kader Amasya'ya doğru yola çıkarlar. Bir zaman sonra Ali'nin evini bulurlar. Ali, Süleyman'ı çağırmaya gider ve onu evde kimlerin beklediğinden haber vermez. Şahperi, Süleyman'ı görünce saçlarını önüne atar, sazını söz eder, hasretini dile getirir.

Bu sırada Hamit Ağa, köyde damadına artık kızının onunla evli kalmak istemediğini ve kızını boşamasını söyler. Boşanan Şahperi, tekrar Süleyman'la evlenir. Hep beraber köylerine dönerler kaldıkları yerden hayatlarına devam ederler."

Kaynakça:

Bor, Gizem "Âşık Yakup Temeli'nin Süleyman ile Şahperi Hikâyesi Üzerine Bir İnceleme", *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 17, 2019, s. 45-104.

Bor, Gizem, *Âşık Temelî'nin Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, Hatay, 2020, s. 154-174. (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

SÜMMANÎ AĞA İLE GÜLGEZ HANIM

Âşık Sabri Yokuş'un tasnif ettiği hikâyedir. Sabri Yokuş hikâyeyi 1998 yılında, Diyarbakır'da Hazal isminde yaşlı bir nineden dinlemiş, hikâyeye manzum kısımlar ekleyerek tasnif etmiştir. Hikâyede Gülgez Hanım'ın pek rolü yoktur, Gülfidan daha ön plandadır.

Sabri Yokuş, Kars'ın Susuz ilçesinin Gölbaşı köyünde 1968'de doğmuştur. Âşıklık sanatını Âşık Murat Çobanoğlu Kahvesinde geliştirmiştir. Ailesi 1978'de Kars'a göçen Sabri Yokuş, âşıklığa 1979'da Murat Çobanoğlu'nun âşıklar kahvesinde başlamıştır. Anlattığı bu hikâyeden başka *Abdullah ile Gülizar*, *Ahmet ile Mehmet*, *Celâlî ile Kenanî*, *Hamit Han ile Melek Sultan*, *Hasret ile Ferhat*, *Necip ile Telli*, *Pervane Hikâyesi*, *Sümmani Ağa ile Gülgez Sultan* gibi hikâyeleri de bilmektedir (Bkz. İlgili hikâyeler).

Hikâye, Timur Yılmaz tarafından 28 Ekim 2009 günü derlenmiş, 2011'de Âşıklardan Halk Hikâyeleri kitabın 2. cildinde yayımlanmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Diyarbakır Sümmani isimli on beş köyün sahibi çok zalim bir ağa ile Gülgez Hanım adında bir karısı vardır. Sümmani Ağa'nın zalimliği yanında gördüğü güzel kızları kendisine eş almak isteği gibi bir huyu da vardır.

Altmış yaşlarında olan Sümmani Ağa bir gün yine güzel bir kız görür. Baş çobanı olan Süleyman'dan o kızın kim olduğunu öğrenmesini ister. Çoban araştırır; kızın adı Gülfidan'dır. O sırada on altı yaşında olan Gülfidan'ın babası İlyas da Sümmani Ağa'nın yanında çalışmaktadır. Süleyman, İlyas Bey'e gider ve Sümmani Ağa'nın Gülfidan ile evlenmek istediğini söyler.

İlyas Bey, gönlü amcası oğlu Ebubekir'de olan Gülfidan'ı mecburen Ağa'ya verir. Ebubekir, Sümmani Ağa'nın otuz yedinci çobanıdır. Karşısındaki ağa olunca buna ses çıkaramaz.

Ağa düğününü yapar. Önceki iki hanımından çocuğu olmayan Ağa, bu defa ümitlidir. Düğünleri yapılır ancak ağa ve Gülfidan murat alıp veremez, çünkü ağa iktidarsızdır. Gülfidan ağanın korkusuyla bu sırrı kimseye söyleyemez.

Ebubekir ve Gülfidan, bir gün samanlıkta buluşup konuşurlar ve Ebubekir, Ağa'nın durumunu öğrenir. Bunun üzerine iki genç orada murat alıp, murat verirler.

Aradan zaman geçer, Gülfidan'ın karnı büyümeye başlar ve Gülfidan'ın hamile olduğu anlaşılır. Bunun üzerine halk sorunun ağada değil Gülgez Hanım'da ve önceki iki karısında olduğunu düşünür. Ağa, Gülfidan daha çocuk yaşta olduğundan neyin ne olduğunu bilemez ve Sümmani Ağa'nın çocuğun kendisinden olduğunu düşünür, ama Ağa'nın asıl derdi zayıf tarafını Gülfidan'ın bilmemesidir.

Gülfidan bir gün annesinin evine ziyarete gider ve annesi bebeğinin olacağına çok mutlu olduğunu, Ağa'nın onları ihya edeceğini ve artık fakirlikten kurtulacaklarını ümit ettiğini dile getirir. Bunun üzerine Gülfidan çocuğun Ağa'dan olmadığını anlatan bir türküyü annesine söyler ve Ebubekir'in ağanın çobanı olduğu ve bir fırsatını bulup buluştuklarını anlatır. Annesi bunları duyunca çok şaşırır ve kızından Sümmani Ağa'ya iyi davranmasını ve durumu fark ettirmemesini ister.

Dokuz ay sonra Gülfidan'ın bir çocuğu olur ve Sümmani Ağa, tellallar çağırıp bütün dostunu, akrabasını çağırır; kurbanlar keser. Çocuğun adını kendisinin koyacağını söyler ve daha sonra oğlunun adını Murathan koyar.

Sümmani Ağa bir gün geziden dönmüş ve köylerini teftiş ederken bir genç kız görür ve ona gönlünü kaptırır. O kıza da kendisine üçüncü hanım olarak almak ister. Ne var ki kimse bu zalim Ağa'dan hoşlanmasa da onunla başa çıkamayacaklarını bildiklerinden söylediklerine razı olurlar.

Gülşen isimli kızla Ağa'nın düğünleri yapılır. O Sümmani Ağa'nın ölenlerle beraber sekizinci karısıdır. Geldiğinde Gülfidanla karşılıklı türkü söyleyerek dertleşirler. Gülşen'in de Esat adında bir sevdiği vardır ve Gülşen ona kavuşamayıp Sümmani Ağa ile evlendiği için üzüntülüdür.

Sümmani Ağa, oğlu Murathan'ı çağırır ve ona kimseye söylememesini söyler ve oğluna gösterdiği bir taşın altından yılan çıkacağını ve her gün sabah namazına kalkınca bu yılanın kendisine bir altın vereceğini söyleyip onu hata yapmaması iyece tembihler.

Ticaretle uğraşan Ağa, günün birinde Suriye'ye gider. Murathan, her gün sabah namazında yılanın yanına gider ve ondan bir altın alır ancak sabah erken kalkmak ona zor gelir. Babasının çok serveti olduğunu ve bu yılanın vereceği altına gerek olmadığını düşünür, yılanı öldürmeye karar verir. Yılan onun niyetini anlar ve o kamayı vuracakken deliğine çekilir ancak kama onun kuyruğunu kesmiştir. Bunun üzerine yılan Murathan'ı öldürür. Sabahleyin insanlar kalkınca onun cesedini bulur ve annesi Gülfidan Murathan'ın arkasından ağıt yakar.

Ağa döner ve oğlu Murathan'ı göremeyince Gülfidan ona oğlunun öldüğünü anlatır. Ağa çok üzülür ancak yılanın oğlunu öldürdüğünü anlar. Ertesi sabah Sümmani Ağa yılanın olduğu deliğe gelir ancak yılan delikten çıkmaz. Kendisindeki kuyruk acısı ve ağıdaki evlat acısıyla dostluklarının artık yürümeyeceğini söyler.

Köye bir cadı nene gelir ve herkesin geleceğinden ve geçmişinden haber verir. O sırada köyde herkesin sevgisini kazanmış Sadık adında bir delikanlı vardır. Sadık çobanlık yapmaktadır. Sadık, bir gün karşısında yeşil fesli bir derviş görür. Derviş, Sadık'ın sırtını sıvazlar ve sağ koluna takması için bir muska verir. Muskanın kolunda olduğu sürece Sadık'ın sırtının yere gelmeyeceğini söyler ve ortadan kaybolur.

Aradan epey zaman geçer. Köy halkı artık Sümmani Ağa'dan kurtulmak ister ve dualar eder. Cadı nene, bir gün Sümmani Ağa'ya başında bir bela olduğunu görür ancak bu belanın nasıl bir şey olduğunu bilemez.

Ağa neneyi sıkıştırır. Kadın, Ağa'ya oğlu sandığı Murathan'ın kendi oğlu olmadığını Ebubekir'in oğlu olduğunu söyler. Ağa'nın da gönlü artık Gülşen'dedir. Bunu da öğrenince Gülfidan'ı zehirli zindana attırır. Ebubekir'i idam etmeye karar verir ve onu çağırır.

Ebubekir, başka köyde olduğu için Murathan'ın öldüğünden de haberi yoktur ve gelince öğrenir. Ağa çok kızgındır. Ebubekir'i ellerini bağlatıp darağacına gönderir. Gülfidan'ı da zindandan çıkartıp onu da darağacına getirir.

Gülfidan ve Ebubekir karşılıklı söyleşirler ve öbür dünyada buluşmak ümidiyle ölüme gideceksen Sadık'ın narası duyulur. Ağa, adamlarına onu öldürtmeye çalışsa da Sadık'a ne ok ne kurşun işler. Sadık kime vurduysa onu öldürür. Gülfidan'ı ve Ebubekir'i darağacından alıp Ağa'yı dar ağacına oturtur ve ipini Gülfidan ile Ebubekir'e verir. Ağa ne kadar yalvarsa da affedilmez ve ipi çekilir. Cadı nene da idam sehpasına getirilir. Kadın yalvarır yakarı. Merhamete gelip kimsenin geleceğine bakmayacağı sözünü aldıktan sonra azat edilir.

Ahali toplanır ve köylerine ağa olarak Sadık'ı seçer. Sadık ömrü yettiği sürece köylülere müreffeh bir hayat sunar ve kendisi de refah bir hayat sürer.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 219-236.

SÜMMANÎ İLE GÜLPERİ

Âşık Sümmanî'nin hayatı etrafında teşekkül etmiş içli bir halk hikâyesidir. Sümmanî, sevdiğinî ancak rüyalarında görmüştür ve iki âşık birbirine kavuşamamıştır. Hikâyede geniş bir coğrafya karşımıza çıkar. Afganistan, Kırım, Tiflis, Batum, Kars, Sarıkamış, Karaorgan, Sibirya, Erzurum, Narman gibi beldeler ve bölgeler bu coğrafyada zikredebileceğimiz yerlerdir.

Sümmanî (1862-1915). Erzurum'un Narman ilçesinin Samikale köyünde doğmuş, yine bu köyde vefat etmiştir. Badeli bir âşıktır ve rüyasında Gülperi adında bir kıza âşık olmuş, onu bulmak için Kafkasya, İran, Kırım ve Afganistan'ı dolaşmıştır. Ustası Erbabî'dir. Daha hayatta iken pek çok âşığın üzerinde etkili olmuştur. Bu etki sayesinde Doğu Anadolu'da "Sümmanî Kolu" vücut bulmuştur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Asıl adı Hüseyin olan Sümmanî, Erzurum'un Narman kazasının Samikale köyündedir. Hasan'ın oğludur. Hasan, köyün danasına, nahırına gider. Sümmanî'nin o sırada 12-13 yaşlarındadır.

Bir gün Hüseyin, babası ile köyün mezarlığına giderler. Babası buradaki mezarların otlarla kaplandığını görünce hemen oğluna buraları temizlemesi gerektiği söyler. Zira burası şehit ve erenlerin mezarlarının olduğu bir yerdir. Hüseyin babasının dediğini yapar.

Sıcaktan yorulan Hüseyin, işi bitince oracıkta uyumaya başlar. Rüyasında bir derviş yanına gelip ona bir dua öğretir. Bu duayı 40 gün boyunca söylemesini ve rüyasından kimseye bahsetmemesi gerektiğini anlatır. Hüseyin denileni yapar. 40 gün sona erdiğinde, aynı yerde uykuya dalar.

Önce 3 dervişin başında beklediğini görür. Gökyüzünde de 40 tane yeşil kanatlı güvercin uçmaktadır. Bunlar yere iner ve insan şekline girerler. Hüseyin'in etrafında bir meclis oluştururlar.

Dervişler ona yeşil yaprak üzerine yazdıkları "G, P, İ" harflerini göstererek okumasını isterler. Hüseyin yazıyı okuyamayınca önce abdest aldırıp iki rekât namaz kıldırır, sonra da harfleri öğretirler. Bu harfler Gülperi'nin baş, orta ve son harfleridir.

Hüseyin'e rüyasında bade içirilip Gülperi'ye âşık edilir. Gülperi'nin beldesi Bedehşan, babası Abbas Han olarak tarif edilir ve sureti Hüseyin'e gösterilir. Kızın suretine bakarken gözlerini kırpmaması istenir, ancak Hüseyin, gözü kamaştığı için kırmak zorunda kalır. Dervişler, gözünü kırptığı için bu dünyada vuslata eremeyeceğini söylerler.

Badeler içildikten sonra, Gülperi ortadan kaybolur. Dervişler Hüseyin'in koluna girerek onu Badehşan'a götürüp Gülperi'yi yeniden gösterirler. Gülperi de rüyasında bade içip Hüseyin'e âşık edilmiştir.

Hüseyin, uyanır ve köyünün yolunu tutar. Bu esnada karşıdan heybetli bir at yaklaşır. Atın üzerinde ak saçlı bir derviş oturmaktadır. Hüseyin'e Sümmanî diye selam verir ve rüyasında gördüklerini 3 ay kimseye anlatmamasını isteyip ortadan kaybolur.

Aradan 3 ay geçer. Köylüler kahvehanede toplanıp sırayla türküler söylerler. Sıra Sümmanî'ye geldiğinde bu utangaç genci daha fazla sıklamak istemezler. Ancak Hüseyin; "Hayır ben söylerim." der. "Tek tek" redifli deyişiyle başından geçenleri söyler. Bu şiirden sonra herkes onun badeli bir âşık olduğunu anlar.

Sümmanî, iyi saz çalmak için Erzurum'a gider, usta âşık Erbabî'den sanatın inceliklerini öğrenir.

Aradan zaman geçer. Bir gün bile Gülperi aklından çıkmamaktadır. Daha fazla duramaz ve günün birinde Gülperi'yi bulmak için köyünden ayrılır.

Pek çok ülke aşar. Kafkasları geçer İran ve Afganistan ve Hindistan'a kadar gelir. Lakin Gülperi'yi bulamaz.

Diyar diyar gezen Sümmanî'nin bedeni bu yolculuğa dayanamaz ve hasta düşer. Sümmanî iyileştiği zaman tekrar aramaya başlamak umuduyla köyüne dönmeye karar verir.

Bir gece bir pir, Sümmanî'ye Kırım'a gitmesini buyurur. Sümmanî başta bu yolculuğa çıkmak istemese de belki Gülperi'yi orda bulurum diye düşünür ve yola çıkar.

Kırım'da fırıncı İspirli Muharrem Usta ile tanışır, dost olur. İspirli Muharrem Usta, bir gün Kırım bir sarayın girişinde bir taş olduğundan ve bu saraya girmek isteyenler, eğer günahkâr ise taşın onların başına vurduğundan bahseder. Zar zor Sümmanî'yi buradan geçmeye ikna eder. Sümmanî, bu taşın altından kolaylıkla geçer ve sarayın içini halka anlatan bir destan yazar. Sümmanî kışı Kırım'da geçirir. Yaz olunca geldiği yoldan köyüne doğru yola çıkar.

Göle'nin yakın köylerinden birinde Bakkal Nazım'ın emmisi Davo Ağa vardır. Davo Ağa, genç yaşta sevmediği biriyle evlendirildiği için evinden kaçır. Şuna senin, bura benim derken diyar diyar dolaşır, saç sakalı ağarır, uzar. Günün birinde 70 yaşında Badeşhan'da Hacı Ahmet isminde bir ağaya misafir olur. O akşam Hacı Ağa'nın başka misafirleri de vardır. Köy odasının bir tarafına perde gererler. Kadınlar gelir. Gayet yakışıklı bir kadın, yüzünde bir ufacık çil var, kürsüye çıkar, çalıp söyler. Bu Gülperi'dir. Cemaat içinde bulunan Davo'nun Erzurum'dan geldiğini öğrenir. Onu evinde misafir etmek için Hacı Ağa'dan müsaade ister.

Gülperi, Davo Ağa'yı bir hafta evinde misafir eder. Ona güzel hilatlar verir. Bunları Sümmanî'ye götürmesini ister. Bir mektup yazar içine ikisi ağırmuş birisi siyah üç tel koyar.

20 yaşında köyünden çıkan Davo Ağa, 70 yaşında memleketine döner. Davo, Bakkal Nazım'ın yanına gider. Ailesinin küçük kardeşine verildiğini öğrenir.

Sümmanî, Bardız köylerine düğüne gitmektedir. Dağa çıkınca içine birden bire bir sancı düşer. Atıyla geri döner, evine gelir. Davo Ağa'nın yanına gider, bir müddet sohbet eder. Davo Ağa Sümmanî'ye mektubu verir. Sümmanî oradan ayrılıp yollara düşer. Bir dağa gelir, o dağı aşsa Badişhan'a gidecektir. Dağın yarısına çıkar. Dağın başını bir duman, bir fırtına, bir dolu sarar. Aşağı iner. Bakar ki dağda hiçbir şey yoktur. Bir daha çıkar yine bakar dolu, fırtına ile karşılaşır.

Rusya'nın Galaz şehrine gelir. Sabah olunca deniz kenarına, ırmak kenarına gideyim der. Irmağın kenarına gelir ki bir ihtiyat taşın üzerine oturmuştur. Rusya'dan Çıldır'a gelen Sümmanî, Şenlik'e misafir olur. Birbirleriyle karşılaşır. Burada 3 gece kalır. Memlekete döner.

Sümmanî Baba, köyüne döner. Köyünde hasta olur. Bu sırada, Osmanlı-Rus savaşı başlamış ve Kars, Ruslar işgal etmiştir. Köylerden gönüllü askerler toplarlar. Sümmanî Baba'nın köyünden de Ahmed ve Süleyman adında iki adam seçerler.

Ahmed ve Süleyman komşularla vedalaşırken Sümmanî Baba'ya da gelirler. Onların askere gideceğini öğrenen Sümmanî Baba'nın içinde aşk kazanı kaynamaya başlar. Bir yandan işgal edilen vatan topraklarını, askere giden komşularını, bir yandan da Gülperi'yi düşünerek alır sazi eline duygularını dile getirir.

Ahmed'le Süleyman, askere gittiklerinde cepheye düşmanla şiddetli bir şekilde çarpışırlar, ancak Ruslara esir düşerler. Ruslar, Ahmet ve Süleyman'ı Sibirya'ya getirip 3 sene alıkoyarlar. 3 sene sonra, Asya'nın ortasında bir yere bırakırlar. Burası Afganistan'ın Bedeşan şehridir.

Süleyman, Ahmet'e yıllardır bir selâma hasret kaldığını söyler ve oradan geçen birine selâm verir. Adam selâmı alınca çok sevinirler ve Erzurum'a geldiklerini zannederler. Ancak adam buranın Afganistan'ın Bedehan şehri olduğunu ve kendisinin de Türk olduğunu söyleyerek onları evine misafir olarak götürür. Adam, izzet ikramda kusur etmez, ancak onları handa yatıracağını söyler. Haftada bir gün oraya âşıklar gelmektedir. O gün de âşıkların gelme günüdür.

Süleyman ile Ahmet yıllardır toya, düğüne, âşığa hasret kalmışlardır. Âşıkları dinlemeye giderler. Herkes toplanınca odanın köşesindeki perdeyi çekerler. Arkadan elinde saz, siyahlar giyinmiş bir kadın âşık çıkar. Kadın âşığın söylediği her türkünün içinde Sümmanî ismi geçer.

Kadın âşık türkülerini söyleyip faslını bitirdikten sonra Ahmet'le Süleyman'ın yanına gidip onları misafir etmek istediğini söyler. Köşke giderler, yemek yiyip yatarlar. Ertesi gün akşam yemeğinden sonra kadın âşık Ahmet'le Süleyman'a nereli olduklarını sorar. Onlar da Osmanlı devletindeniz deyip Osmanlıdaki bazı şehirlerin isimlerini sayarlar. Gülperi onlara Erzurum'u, Narman'ı Samıkale'yi bilip bilmediklerini sorar. Bunun üzerine "Bacım biz oralıyız." derler. Gülperi, "Sümmanî'yi tanır mısınız?" der. Onlar da tanıdıklarını söylerler. Gülperi, Sümmanî'nin 40 gün önce vefat ettiğini söyler. Sümmanî Samıkale'de, Gülperi ise Bedeşan'dadır. "Bedeşan nere, Erzurum nere. Bunu nerden biliyorsun?" diye sorarlar. Gülperi bunun üzerine, her gece Allah'a dua ettiğini, aralarında akan suyun karşısında birbirlerinin yüzünü gördüklerini, bugün Sümmanî'nin yüzünü görmeyeli 40 gün olduğunu ve kara toprağa girdiğini anladığını söyler. Ahmet'le Süleyman'ın gözlerinden dolu dolu yaş akarken Gülperi okuma yazma bilip bilmediklerini sorar. Ahmet, medresede okuduğunu söyler. Bunun üzerine Gülperi diline Sümmanî'nin yadigarı olarak birkaç türkü geldiğini söyler ve onları Ahmet'e yazdırır.

Gülperi, Sümmanî ile kavuşamadığını, Sümmanî'nin sözüne sadık kalmayıp ve evlendiğini, hatta bu evlilikten iki tane oğlu olduğunu söyler. Gülperi bütün bunları Ahmed'e yazdırır, zarfa koyar. Bunlara 40 altın yol harçlığı verir. Başka bir kese ile de 40 altın daha verir. Kendisinin Bedeşan Beyi'nin kızı olduğunu babasının onları sağ salım memleketlerine ulaştıracağını, memlekete gittiklerinde mektubu Sümmanî'nin mezarına koymalarını ve 40 altınla da mezarını yaptırmalarını söyler.

Ahmet'le Süleyman günlerce, aylarca yol alıp sağ salım memleketlerine gelirler. Ahmet'le Süleyman kendilerini karşılamaya gelen köylülerin arasında Sümmanî'yi ararlar, ancak Sümmanî Baba gelenlerin içinde yoktur. Evlerine geldiklerinde Sümmanî Baba'nın öldüğünü öğrenirler. Gülperi haklı çıkmıştır.

Ahmet’le Süleyman gelirken yol harçlığından başka mezar parasından da harcarlar ve mektubu da mezara koymayı unuturlar. Bir hafta sonra Gülperi, ikisinin de rüyasına girerek sözlerini yerine getirmezlerse o 3 yıllık esirliklerini düğün bayram gibi arayacaklarını söyler. Bunun üzerine Samıkale imamını yanlarına alıp Sümmanî Baba’nın mezarının başına giderek mektubu bırakırlar ve kalan parayla da mezarı yaptırırlar. Böylece Gülperi’nin mektubunun kokusu Sümmanî Baba’nın topraklarına karışmış olur.

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, “Narmanlı Âşık Sümmanî’nin Hikâyesi mi Yoksa Hikâyeleri mi?”, *I. Uluslar arası Âşık Sümmanî ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum, 2012, s. 289-297.

Erkal, Abdulkadir, *Âşık Sümmanî Divanı*, Ankara, [2012], s. 94-126.

Türkmen, Fikret - M. Mete Taşlıova-Nail Tan, “Âşık Sümmanî ile Gülperi (Perizat) Hikâyesi”, *Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 226-242.

Türkmen, Fikret-Mustafa, Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî’den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 133-143.

Uraz, Murat, *Büyük Resimli Âşık Sümmanî ile Gülperi Hikâyesi*, İstanbul, 1981, 88 s.

SÜRGÜN

Âşık Seyyatî’nin tasnif ettiği ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir.

“Seyyatî” mahlasını kullanan Âşık İsrail Uzunkaya, 1957’de Çıldır’ın Eşmepınar köyündendir. Ortaokul mezunudur. Evli olup beş çocuğu vardır. Seyyatî Çıldır’da yaşamaktadır.

Şiire 13 yaşında Âşık Oruç ve Abdullah Uzunkaya’nın yanında şiire başlamıştır. Kendisi de Tuña Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan’ı yetiştirmiştir. Âşıklığa Oruç Burukçu ve Abdullah Uzunkaya’nın yanında başlamıştır. Sazı ve irticali olan bir âşıktır.

Tuñay Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan adında çırakları vardır. Âşık Edebiyatına çok önemli örnekler kazandırmıştır. 11 hikâye tasnif etmiştir. Hikâyelerin tamamı da manzum ve mensur yapıdadır. Bunların başlıcası; Ah Şu Hudutlar Olmasaydı, Ferhat Bey ile Gülşah Hanım, Gülşah ile Aliş, Hasan Mirza ile Sara Hanım, Kars Ayaz, Sürgün, Karabağ, Dost Kapısı, Gülenaz Sultan ile Garip Bey, Ramazan Bey, Serhat Bey'DİR.

“Seyyatî” mahlasını kullanan Âşık İsrail Uzunkaya Çıldır'ın Eşmepınar köyündendir. Şiire 13 yaşında Âşık Oruç ve Abdullah Uzunkaya'nın yanında şiire başlamıştır. Kendisi de Tuña Aksu, Hüseyin Altıntaş ve Faruk Erdoğan'ı yetiştirmiştir. Dört hikâye tasnif etmiş olan Seyyatî Çıldır'da yaşamaktadır.

Sürgünde Stalin'in acımasız yönetimi sırasında Borçalı'daki halkın sürgüne gönderilmesi, çekilen acılar ve verilen mücadeleler hikâye edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok önceleri Borçalı'nın dağlık bölgesinde yaşayan Ali Eşref isminde bir Bey vardır. Zeliha Hanım ile evli olan Ali Eşref'in çocuğu yoktur. Bunun için daima Allah'a dua eder. Hanımı hamile kalır. Aradan dokuz ay dokuz gün geçer Ali Eşref'in iki oğlu olur. Çocukların adlarını Zafer ve Bulut koyarlar. Çocuklarının birisinin sırtında yıldız, birisinin sırtında hilal izi vardır.

Çocukları okuma çağı gelince Ali Eşref Bey, onları Tiflis'teki bir medreseye gönderir. Çocuklar tahsilini tamamladıktan sonra memleketlerine gelirler.

Bulut Bey, ata binmeyi çok sever. Günün birinde Zafer Bey, ormandan yakaladığı küçük kurt yavrusunun evcilleştirir.

Bir gün Ermeni asıllı Fıkar Bey, gençleri Zafer Bey'in üzerine gönderir. Birkaç gençten sopa yiyen Zafer Bey, gidip Fıgar Bey'i hançerle öldürür. Kurt yavrusunu alıp ormanın derinliklerine kaçır. Ali Eşref Bey ile Bulut ormana gidip Zafer Bey'i ararlar. Uzun süre Zafer Bey'en haber alınamaz.

Günün birinde Bulut Bey, Mehmet Kemandar Bey'in kızı Nazlı Hanım'ı ile karşılaşır. Gençler birbirine âşık olur.

Ali Eşref Bey, eşi Zeliha Hanım ve can kardeşi Esat Bey'i yanına alarak Hanlar köyünün yolunu tutar.

Mehmet Kemandar Bey'e misafir olurlar. Ali Eşref Bey, Mehmet Kemandar Bey'den kızını ister. İki taraf anlaşılır. Bir müddet bekledikten sonra düğün yapılır. Düğünden birkaç ay sonra Ali Eşref Bey ardından da onun acısına dayanamayan Zeliha Hanım hastalanıp vefat ederler.

Bulut Bey'in iki oğlu olur. Çocuklardan birinin adını Fırat diğerinin adı Ferhat koyarlar. Çocuklar beş yaşına gelir. O sırada Çarlık rejimi yerine Sosyalizm ile yönetim başlar. Gelecekte endişeli olan Bulut Bey, çocukları Ferhat Bey ve Fırat Bey'i Kars'a götürür. Orada Yunus Haydar Bey'e misafir olurlar.

Yönetimin başında olan Stalin'in emriyle köyler basılır ve halk trenlere doldurulup sürgüne gönderilir. Gönderilenler arasında Nazlı Hanım da vardır. Nazlı Hanım, bir mektup yazıp Hasan Ali adlı delikanlıya verir. Hasan Ali, tren hareket ettikten sonra atlayıp kaçar. Kars'a doğru yollara düşer.

Bu sırada Bulut Bey de çocukları teslim edip köyüne dönmek üzere yola çıkar. Memleketine gelirken yolda Hasan Ali ile karşılaşır.

Hasan Ali, ona rastladığına çok sevinir. Nazlı Hanım'ın mektubunu Bulut Bey'e verir. Durumu öğrenen Bulut Bey, tez vakitte köyüne gelir. Her taraf yakılıp yıkılmıştır, evlerden dumanlar tütmektedir. Bulut Bey atını Tiflis tarafına sürer.

Bu arada tren hızla uzaklaşırken trende bulunan ve iyi Ermenice bile İbrahim Bey: bir Ermeni subayını öldürüp elbisesini giyer. Fırsatını bulup Nazlı Hanım'ı trenden indirir ve dağ yolunu tutar. Karşılarına bir Ermeni birliği çıkar. Onlarla nasıl baş edeceğini düşünürken kendisinden hiç haber alınamayan Zafer Bey, askerleri ile yardıma yetişir.

Zafer Bey, İbrahim'den ailesini sorar. O da olup biteni anlatır ve Yanındaki Nazlı Hanım'ı tanıtır.

Memleketteki Bulut Bey, sürgünü gönderilenlerin peşinden gitmeyi kafasına koyar. Sibiryaya giden bir trene biner. Kazakistan'a gelince Bay Dursun ve Almagül Hanım'a misafir olur. Kendine geldikten sonra

Nazlı Hanım'ı hasreti ve çocuklarını arar. Bir kömür madeninde tanıdığı Gürcü Roya Bey'in oğlu Roin'i görür. Görüşürler. Bulut Bey, Roin'den İbrahim'in Nazlı Hanım'ı trenden kaçırmayı başardığını öğrenir.

Bay Dursun Bey ve Bulut Bey, bir yolunu bulup Roin Bey'i kömür madeninden çıkarırlar. Roin Bey ve Bulut Bey Tiflis'e gelen kömür trenine binerek, saklanırlar. Üç hafta süren yolculuk sonunda Tiflis şehrine yaklaşırlar. Tiflis'te trenden atlarlar ancak Rus askerleri onları yakalayıp Gazamet Kalesine götürürler. Buraya giren sağ çıkmamaktadır. Bir Gürcü subayın yardımıyla Bulut Bey ve Roin sağ kalmayı başarırlar. Bir ormana saklanırlar. Akşamüzeri oraya gelen Türk askerleri ile karşılaşırlar. Gelenler Zafer Bey ve askerleridir. İki kardeş birbirini tanır ve sarmaş-dolaş olurlar.

Bunlar hep birlikte Kars'a doğru yola çıkarlar. Yolda karşılaştıkları Rus askerlerini ber-ara ederler.Çarpışmada Zafer Bey, ağır yara alır, ardından vefat eder.

Bulut Bey,Kars'a gelir. Nazlı Hanım'a ve çocuklarına kavuşur.

Kaynakça:

Doğan Kaya Arşivi.

SÜRMELİ BEY İLE SENEM

Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyenin ilk baskısı 1935 yılında Muharrem Zeki Korgunal tarafından yapılmıştır.

Osman Bahadırılıoğlu'nun Halk Bilgisi Haberleri dergisinde yayımladığı metin ile R. Kâzım Mete'nin kitapları izlemiştir. F. Rıza Güloğul *Halk Kitaplarına Dair* adlı kitabında Korgunal'ın yayımladığı metnin özetini kaydetmiştir.

Hikâyede hayali unsurlar yoktur. Ancak fethat bir kadının yaptığı büyü olayların seyrini değiştirir. Birbirini seven iki nişanlı gencin büyüden sonra arası açılır ancak hikâyenin sonunda sevgililer kavuşur.

Şahıs kadrosunda Behlül Ağa / Behlül oğlu Hızır Ağa, İskender, Sürmeli Bey, Yakup Ağa, Güllü Senem, Behlül Ağa'nın karısı, Arif,

İhtiyar kadın, Doğan Ağa, Kadir Ağa, Zehra, Hülya, Çingeneler bulunmaktadır. Mekân olarak da Sivas, Adana, Menemenci karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Behlül Ağa (Bazı metinlerde Behlül oğlu Hızır Ağa), Sivaslı tüccarlar arasında namuslu, Varlıklı, sözünün eri, herkesin sevgisini ve itimadını kazanmış biridir. İskender ve Sürmeli Bey adlarındaki oğulları asıl servetindir. Sürmeli Bey çok yakışıklı ve ata en iyi binenlerdendir.

Bir gün Behlül Ağa, Sürmeli Bey'e emanet edip Adana'ya gider, orada işlerini halledip geri dönmek için yola koyulur. Torosların eteğinde Menemenci kasabasına uğrar, Yakup Ağa'ya misafir olur.

Yemek sırasında Yakup ağanın kızı Güllü Senem'in güzelliği ve hizmet etmekteki hüneri dikkatini çeker. Bu kızı, oğlu Sürmeli Bey'e almayı düşünür. Yakup Ağa'ya bu fikri açar. Yakup Ağa da olumlu cevap verir.

Ertesi gün Behlül ağa yola çıkar ve Sivas'a gelir. Karısına ve Sürmeli Bey'e durumu anlatır. Onlar da buna çok sevinirler.

Nişan yapılması için Sürmeli Bey'in Menemenci'ye gitmesi gerekir. Hazırlıklar yapılır. Bir gün dört atlı ile Sürmeli Bey Sivas'tan yola çıkar. Güllü Senem'i görmek için can atar. Menemenci'ye vardığında onu en iyi şekilde ağırlarlar.

Ertesi sabah bahçede otururken Sürmeli Bey, Güllü Senem'i görünce içine bir ateş düşer. İkisi de birbirinden hoşlanır. Sürmeli Bey nişan hediyesi olarak getirdiği zümrüt ve elmasla işlenmiş yüzüğü Güllü Senem'in parmağına takar. Sürmeli Bey, bir gece daha kaldıktan sonra hane halkı ile vedalaşır.

Sürmeli Bey Sivas'a geldikten sonra Güllü Senem'in güzelliği gözünün önünden gitmez. Aradan birkaç ay geçer. İki aile de birbirinden haber alamaz. Sürmeli Bey, daha fazla duramaz Menemenci'ye gitmeye karar verir. Babası oğluna engel olur ve onun yerine yeğeni Arif'i gönderirler. Arif, Menemenci'ye gidince Yakup Ağa onu misafir eder. Konuşulur ve düğün hazırlıklarına başlanır. Bu arada Arif, Güllü Senem'i görür ve âşık olur.

Arif dönüş yolunda Güllü Senem'i elde etmek için planlar yapar. İki nişanlıyı ayırma fikri iyice kafasına yerleşince yolunu değiştirip Adana'ya gitmeye karar verir. Çünkü orada eskiden tanıdığı bir ihtiyar vardır.

Arif, Adana'da tanıdığı ihtiyarın yanına gider, durumu anlatır. İhtiyar elinde çok kuvvetli bir iksir olduğunu söyler. Bu iksiri kırmızı bir kurbağanın sol bacağını koparıp yedi gün güneşte kuruttuktan sonra dövüp yapmıştır. İhtiyar adam içeriden bir kutu getirir. Bir şerbetin içine bundan bir miktar atıp onu Sürmeli Bey'e içirirse, Sürmeli Bey'in kızıdan nefret edeceğini söyler.

Arif, kutuyu alıp Sivas'a gelir. Yol yorgunu oluşu için Arife soğuk şerbet getirirler. Arif fırsatını bulur elindeki tozdan Sürmeli Bey'in bardağına döker. Sürmeli Bey Arif'in Güllü Senem'i anlatmasını beklerken o hep erteler ve sonunda da Güllü Senem'in onu unuttuğunu söyler. Sürmeli Bey'in kolları yanına düşer, dünyası kararır.

Sürmeli Bey, Sivas'tan ayrılıp gitmeye karar verir. Annesi, babası çok uğraşsalar da onu bu fikrinden caydıramazlar.

Sürmeli Bey doğruca Menemenci'ye gider. Konağa yaklaşınca onu görüp tanır ve Güllü Senem'e haber salarlar. Fakat Sürmeli Bey onu çatık kaşla karşılar. Güllü Senem ise sevinçle kapıya koşar. Ama Sürmeli Bey hiç mutlu değildir. Atını sürüp ardına bakmadan gider. Güllü Senem ardından bakakalır. Dizlerinin dermanı kesilir. Sürmeli Bey'in bırakıp gitmesine bir mana veremez. Her gece Sürmeli Bey ile ilk buluştukları gülfidanlarının yanına gider ve orada sabahlar. Günlerce Sürmeli Bey ile buluştukları o yerden hiç ayrılmaz.

Sürmeli Bey Antep'e doğru yola çıkar. Yol boyu Güllü Senem'i düşünür. Günlerce yol aldıktan sonra tanıdığı aile dostu Doğan Ağa'ya misafir olur. Doğan Ağa, Sürmeli Bey'i sevinçle karşılar. Yenilip içilirken Sürmeli Bey başından geçenleri anlatır.

Aradan günler geçer, Sürmeli Bey'in içi biraz sakinleşir. O arada Kadir Ağa'nın kızı Zehra Sürmeli Bey'e âşık olur. Günün birinde de Sürmeli Bey'e olan aşkını itiraf eder. Sürmeli Bey'in ise aklında fikrinde sadece Güllü Senem vardır. Çiftliğe döndüğünde Doğan Ağa Sürmeli Bey'i düşünceli görür. Ertesi gün, güneş doğmadan çiftlikten ayrılır. Epey yol gittikten sonra bir dere kenarında dinlenir.

Beri yanda olan bitenden haberi olmayan Güllü Senem, Sürmeli Bey'in yolunu gözler, onun için yanıp yakılır.

Aradan aylar geçer. Sürmeli Bey, bir çiftliğe varır, çiftlik sahibinden iş ister. Çiftlik sahibi adam atların bakımı işini verir. Aylar boyu Sürmeli Bey, orada çalışır ve işi ve ahlakıyla ağanın sevgisini kazanır.

Günün birinde çiftliğe şehirden Hülya adında bir kadın gelir. Sürmeli Bey çiftlikte dolaşırken karşısına çıkan kadını görür. Kadın kendisini at ile çiftliği gezdirmesini ister. Ağa, Sürmeli Bey'e güvendiği için izin verir. Gezerken çiftlik arazisinin dışına çıkıp bir koruluğa gelirler. Akşam olmak üzeredir. Kadın, attan düşer. Aslında bunu bilerek yapmıştır. Kadın Sürmeli Bey'i arzu eder. Sürmeli Bey, sevdiğine ihanet edemeyeceğini söyleyip kadının teklifini reddeder. Tam bu sırada bir tüfek sesi duyulur ve Sürmeli Bey omuzundan vurulur. Arkasına dönüp baktığında çiftliğin ırgatlarından iki kişiyi görür. Sürmeli Bey'i ağanın dostuna göz koymakla suçlarlar.

Sürmeli Bey, yarasını iyice sarıp oradan uzaklaşır. Epey yol gittikten sonra ileride Çingenelerin çadır kurmuş olduklarını görür. Onlardan biraz azık ister. Su ile yemeğini yedikten sonra bir ağacın altında uyuya kalır. O günden sonra bu konargöçer çingenelerle gezmeye başlar. Fakat günden güne omzundaki yara Sürmeli Bey'e daha çok acı verir.

Çingeneler Sürmeli Bey'i çok severler. İhtiyar bir çingene, ocakta ince bir demir kızdırır. Sürmeli Bey'in omzuna bir yağ sürer ve kızgın demir ile orasını dağlar. Kurşun omzunda kalmıştır ve ihtiyar kadın onu da çıkarır. Sürmeli Bey günlerce yataktan kalkamaz. İhtiyar çingene ona bakar.

Beri yandan Behlül Ağa ile karısı, Sürmeli Bey'in yokluğundan dolayı üzüntü içindedirler. Günler boyunca oğullarının hasretinden ne yiyip ne içerler. Gözlerine uyku girmez. Nihayet, Sürmeli Bey'in ağabeyi İskender Bey, kardeşini aramaya çıkar. İlk önce Menemenci'ye uğrar. Güllü Senem, ağlaya ağlaya olanları anlatır. Oradan ayrıldıktan sonra dağ tepe aşarak nihayet bir gün dağ yamacında çingene obasına rastlar. Onlardan biraz su ister. Tesadüfen kardeşinin onların arasında olduğunu öğrenir. İskender Bey kardeşi Sürmeli Bey'i yataкта halsiz bir şekilde perişan görünce ağlamaya başlar. Sürmeli Bey de yatağından

doğrulur ve sevinç gözyaşları döker. Ağabey kardeş bir süre hasret giderirler. İhtiyar Çingene kadın Sürmeli Bey'i büyülediklerini, içine ayrılık şeytanı girdiğini söyler ve içinden şeytanı kovup Sürmeli Bey'i rahat ettireceğini söyler.

Çingene kadın kara bir tas getirir. İçinde renkli su olan tasın içine üç defa Güllü Senem diye seslenir. Tasın içine ot parçası atıp suyu karıştırır. Okuyup üfleyip Sürmeli Bey'e içirir. Sürmeli Bey uykuya dalar ve uyandığında büyü bozulur. İçinden Menemenci'ye doğru dörtmala gitmek gelir.

İki kardeş atlarına binip uçarcasına Menemenci'ye doğru atlarını sürerler. Günlerden sonra Güllü Senem'in evine varırlar. Uşaklar Sürmeli Bey ile İskender Bey'in geldiğini hemen Güllü Senem'e haber verirler. Güllü Senem, gözlerinin yaşını silip Sürmeli Bey'i karşılamaya koşar. Birbirlerini seven iki âşık el ele tutuşup eve varırlar. Yol hazırlıkları yapılır.

Bir gün sevinç ve neşe içinde Sivas'a doğru yola koyulurlar. Sivas'a gelince, aylardan beri içleri kan ağlayan ana ve babası Sürmeli Bey'i bağırklarına basarlar. Sevinç gözyaşları dökerler. Telli Senem'i de kucaklayıp öperler.

Hemen düğün hazırlıklarına başlanır. Sürmeli Bey, Arif'i çağdırır. Başına gelenlere Arif'in sebep olduğunu anlar. Arife Menemenci'ye gidip Güllü Senem'in anasını babasını alıp düğüne getirmesini ister. Fakat beri yandan başka bir adamını daha Menemenci'ye gönderir.

Arif o gece atına biner ve şehirden çıkar. Karanlık iyice bastığında önünü göremez. İğdebel'e yaklaşırken atını kederinden öfkesinden kırbaçlar. Hayvan alabildiğine doludizgin boşanır, yalçın bir kayalık yolunu aşarken hayvanın ayağı boşanır. Bu anda kendisini idare edemeyen Arif, gecenin karanlığında atından düşerek kayalardan aşağıya yuvarlanır. Atı da gecenin karanlığında geri döner ve çiftliğe gelir. Çiftlikte atı görünce Arif'in başına bir şey geldiğini anlayıp aramaya çıkarlar. Epey aradıktan sonra İğdebel'in kayalıkları dibinde Arif'in ölüsünü bulurlar. Arif yaptığı kötülüğün cezasını canı ile öder.

Sürmeli Bey'in gönderdiği diğer adamı Menemenci'ye varıp Güllü Senem'in anasını, babasını ve akrabalarını alıp Sivas'a dönerler.

Sürmeli Bey ile Güllü Senem'e büyük bir düğün yaparlar. Günlerce düğün dernek olur. İki âşığın o zamana kadar çile içinde geçen hayatları saadete ulaşır. Böylece ömürleri boyunca mesut ve rahat bir hayat sürerler.

Kaynakça:

Bahadırloğlu, Osman, “Sürmeli Bey”, *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 100, Şubat 1940, s. 80-91.

Güloğlu, Faruk Rıza, *Halk Kitaplarına Dair*, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1937, s. 29-32.

Kaya, Tuğba, *Osmaniye Halk Hikâyeleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 186-192, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Korgunal, Muharrem Zeki, *Sürmelibey*, Emniyet kütüphanesi, İstanbul, 1935, 70 s.

Mete, R. Kâzım, *Sürmelibey ve Telli Senem*, Bozkurt Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 48.

Nişli, Muhammed Yusuf Nur, *Mehmet Murat Uraz'ın Hayatı, Eserleri ve Halk Bilimi Üzerine Çalışmaları*, Erzurum, 2019, s. 111-113. (Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tamer, Hamit, *Elbistan Masalları ve Halk Hikâyeleri*, Erzurum, 1973, s. 73-83. (Basılmamış Bitirme Tezi).

Yılmaz Mustafa, *Tamdere Köyü (Dereli-Giresun) Masal ve Halk hikâyeleri*, Erzurum, 1986, s. 1-3 (Basılmamış Bitirme Tezi).

SÜYİNİŞ

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Kırım'ın Kırk Batırı dairesine giren destanlar Murın Sengirbekulı (1859-1940)'dan derlenmiştir.

Destan kahramanı, Süyiniş, Jubanış'ın oğludur (Bkz. Jubanış). Bir bakıma Jubanış destanının devamı mahiyetindedir. Jubanış distenında

olduğu gibi bu destanda da Nogaylar ile Kalmukları arasında yapılan savaşlar konu edilmiştir.

Süyiniş'in tamamı manzumdur. Toplam 1159 dize olup seri dizelerle vücuda getirilen tüydek ile söylenmiştir. Dizeler, genellikle 7 hecelidir.

Destanın özeti şöyledir:

Karadön'ün oğlu Jubanış, on beş yaşına geldiğinden babasını öldüren Kalmuklardan intikamını alır, Nogaylar rahata kavuşur.

Jubanışın eşi bir erkek çocuğu doğurur. Çocuğun adını Süyiniş koyarlar. Süyiniş kendini oyun ve eğlenceye verir. Bir gün aşık oynarken yanına bir ihtiyar gelir ve ona kim olduğunu sorar. O da kendisini tanıtır. İhtiyar, Süyiniş'e Nogayların yurdunu Kalmukların işgal ettiğini söyler. Süyiniş, o sırada on yaşındadır. İhtiyar, Akjonas oğlu Er Kenes'in altı yaşına geldiğinde Kalmuk şehri olan Kara'yı aldığını söyler. Süyiniş'in artık oyun oynamayı bırakmasını ister.

Süyiniş, eve gelir ve annesinde söyler. Anasına düşmandan işgal edilen topraklarını geri almak kararında olduğunu söyler. Anası, henüz küçük olduğunu söylerse de Süyiniş aldırış etmez, atını eyerler, kılıcını ve ok-yayını alıp yola çıkar. Biçare annesi oğluna dua eder.

Bir hayli yol giden Süyiniş düşman askerlerini görür. Atının kuyruğunu örüp onların yanına gider. İki Kalmuk küçük olduğu için alay eder. Süyiniş, onlara saldırır ve elmas kılıcıyla iki Kalmuk'u öldürür.

Süyiniş, yoluna devam eder. Rastladığı küçük bir çocuk onun Karaoyık gölüne gitmesini söyler. Kalmukların başında olan Sultan Han, her ay atına binip yanına kimseyi almadan yurdunun topraklarını gezmektedir.

Yine böyle bir gezideyken Süyiniş'e rastlar ve ona kendisini çoban olarak tanıtır ve beyinin atıyla gezmeye çıktığını söyler. Süyiniş, ondan kendisini Kara Kudık eline götürmesi ister. Kılavuz, kaybettiği deveyi araması gerektiğini söyler ve kendisine Kalmuklar hakkında bilgi vermesini ister. Sultan Han, onun boş birisi olmadığını anlar. 3.000 askeriyle Süyiniş'i yakalamak ister.

Kalabalık Kalmuk askeri Süyiniş'in üstüne gider. Süyiniş yayı ile gelen askerlerin beş altı tanesini öldürür. Ardından 1000 kadar Kalmuk'u alt eder. Sultan Han ile Süyiniş birbirine ok ve mızrak atar, ardından keskin kılıçla vuruşurlar. Süyiniş bir gün sonra Sultan Han'ı yener. Kalmuk şehrine hücum eder, önüne geleni tepeler. Dokuz gün içinde şehrin tamamını ele geçirir. Süyiniş yurduna dönmek için yola çıkar. Yurduna geldiğinde anasına sarılır. Anası Nogay halkı toplayıp büyük bir şölen yapar. Bibi adlı bir güzelle Süyiniş'i evlendirir. Aradan zaman geçer, Süyiniş'in bir oğlu olur.

Günün birinde Nogay halkının üzerine düşman gelir. Nurlıhan adındaki yiğit Süyiniş'e yulki içinden güzel bir at seçer. Dört at karşılığında Kökat adındaki bu atı alır. Nurlıhan'ı da alıp yola çıkar. Kalmuk hanı, askerlerine Nogay yurduna saldırmalarını her şeyi yakıp yıkmaları emrini verir. Önden 40 kişi Nogay'ın üstüne gelir. Ansak saldırı Süyiniş ve arkadaşı tarafından püskürtülür.

Süyiniş, kaçan Kalmukları sık bir kamışlıkta yakalar. Askerler geriden 1000 kişinin geldiğini söylerler. Nitekim vakti düşman görünür. Süyiniş ile arkadaşı korkmadan gelen düşmana saldırır. İki bahadır, geceye kadar savaşıyor, meydanda Kalmuklardan kimse kalmaz.

Süyiniş yönünü güneye çevirir. Kalmuk yurduna yirmi günlük yolu vardır. Bir kalmuk çocuğu onu gidecekleri yönü gösterir ve annesi ile kendisinin canını bağışlamasını ister.

Süyiniş, arkadaşıyla birkaç gün sonra şehre ulaşırlar. Süyiniş, yanındaki çocuğu önden gönderir. Kalmuk hanı, gelen Nogaylı askerleri öldüreceklerini söyler. Bin askerini toplayıp onları Nogayların karşısına çıkarlar. Öğle üzeri başlar ve üç gün sürer. Süyiniş, Kalmukları keskin kılıcı ile perişan eder. Süyiniş, han ile halkını ortadan kaldırır, yurduna zaferle döner.

Kaynakça:

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4*, (Aktaranlar: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 424-475.

ŞABDAN BATIR

Kırgızların millî kahramanıdır. Mezarı, Çon-Kemin'de Kocokmat Vadisinin girişindeki mezarlıktadır. Annesi Balı Hanım'dır. Vefat ettiğinde oğlu Şabdan Baatır (1839-6 Nisan 1912), bir ara Taşkent valisi ve General Kofman'ın emrinde çalışmış, bu sırada Müslüman cemaatine pek çok faydası olmuştur.

Şabdan'ın soy ağacı Atake - Tınay - Balı - Cantay - Şabdan şeklindedir. Dedeleri Atake ve Tınay ile annesi Balı Kırgız kültüründe milliyetçi olarak kabul edilmiştir. Şabdan da gelenek-göreneklerine bağlı, milliyetçi ve veli birisi olarak kabul görmüştür. Anlatılan efsaneler, yiğitlikler gerçek hayattan alınmıştır. Bu özellikler Cantay'dan sonra da devam etmiştir. Kırgız kadın destan kahramı olarak kabul edilen Ak Möör, Cantay'ın eşi ve Şabdan'ın annesidir. Şabdan 1912 yılında vefat etmiştir.

Hayatı boyunca Kırgız Türklerinin yanında olan Şabdan'ın büyük dedesi Atakan ve Tınay ile ilgili olarak da pek çok efsane vardır. Bir bakıma şabdan'ın yiğitlik ve cömertlik özellikleri soydan gelmektedir.

Yusuf Abdırakmanov "Kırgızlar" serisinin ikinci cildinde yer alan "Kırgızların 1916 Cıldağı Kötürülüşü Cönündö" başlıklı makalesinde, Kırgızların Ruslara karşı başlattıkları isyanda Cantay'ın oğlu Şabdan önemli kahramanlıklar gösterdiğinden söz etmiştir.

Şabdan'la ilgili başlı başına bir destan yoktur., yaptığı kahramanlıklar ve dikkat çeken hususlar halk ağzında rivayet, efsane olarak anlatılmaktadır.

Bu konuda 2010 yılında yüksek lisans tezi hazırlayan Ayşegül Güngör, ortaya konulan makalelerde "Şabdan'ın Büyük Dedesi Tınay, Şabdan'ın Büyük Dedesi Atake Şabdan'ın Annesi ve Şabdan ile ilgili anlatımları kaydetmiştir.

**“Cantay’ın yiğitlerinden Kazak asıllı Saptayak’ın -ki Kazaklarla olan savaşta Kırgızların yanında yer almıştır- kâhinlik yönleri vardır. Kara-Çiy denen yerde bir fal açar ve şöyle der: ‘Bizim malımız, canımız Kazaklardandır; fakat onlar peşimizden gelecek giysilerimizi talan edeceğiz ve evimize giysimiz olmadan çıplak gitmek zorunda kalacağız. Biz eve gidinceye kadar Cantay’ın iki hanımı iki erkek bebek dünyaya getirecek. Bir bebeğin ömrü kısa olacak; fakat diğeri Kırgız ve Kazakları yönetecek.’ Cantay’ın Kazak hanımından olan çocuğu bir sene sonra ölür, Balı hanımından dünyaya gelen oğlu da kahramanımız Şabdan Baatır’dır.*

**Bir gün Talaslı Saruu boyundan Berdike Baatır ile Atake Baatır askerlerini birleştirip Tokmok’un kuzeyindeki Kök-Car denen yaylaya saldıran Kalmuk Hanına karşı koymaya gelirler. Oraya vardıklarında askerlerin arasından üç kişi ayrılır. İşte bu üç kişi Atake Baatır, Berdike Baatır ve Berdike’nin adamlarından doru bir kısraklı yaşlı bir kişidir. Kalmuk hanı hiçbir şeyden şüphe duymaz ve uykusuna rahatça devam eder; fakat bu üç kahraman hanın evine girer, bunlardan Atake Baatır oracıkta Kalmuk hanını öldürür. Kalmuk hanının öldürülmesiyle düşmanlar Çüy bölgesinden kovulmuş olur. Tüm bu gelişmelerden sonra Berdike ve Atake Baatır dünür olur. Atake kendi oğluyla Berdike’nin torununu evlendirir ve bu savaştan elde edilen ganimeti de Atake Berdike’ye başlık parası olarak verir. Daha sonra bu evlilikten Cantay, Margozu, Moltay ve Teltay adlı çocuklar doğar.*

**Atake Baatır’ı bir gün Hokand hanı çağırtır. Atake Baatır’ın dudağı yırtıktır ve bunun üzerine Han Atake Baatır’a bir soru yöneltir: “Siz yüz güzelliği dağıtılırken neredeydiniz?” .Atake Baatır bu soru üzerine şöyle cevap verir: “ Mutluluğun pazarındaydım”. Atake’nin verdiği bu cevap hanın çok hoşuna gider ve Atake’ye üzerinde gazel ile karışık mısraların yer aldığı şahsi bir mühür yaptırtır. Han mühürün yanında Atake’ye yüz yiğidinin atlarını hediye eder, bu atları avluya kapatır; fakat Atake’ye yular, ip, halat vermeyeceğini atları bu şekilde nasıl götürürse o şekilde götürmesi gerektiğini söyler. Atake bunun üzerine yüz bezle gelir ve at sürüsünü götürmeyi başarır. Bugün Andican civarında Asake denilen yer adını Atake Baatır’dan alır. Han zamanında Atake’ye buradan büyük bir arazi verir ve burada kurulan köye de Asake adı verilir.*

**Kazakların yulkılarını zorla almak kahramanlık sayılır. Şabdan Baatır da 13 yaşına geldiğinde bu mücadeleye katılmak için çok ısrar eder ve büyüklerin peşine katılır. Tülögabil adlı baatır Şabdan'ın bu törene katılması için Şabdan'ın babası Cantay'dan izin alır. Cantay: 'Gitsin ya adam olsun ya da şimdi ölsün.' der ve o da peşlerinden gider. Cantay oğlunun arkasından bir kısrığı kurban edip, hayır duası ederek oğlunu sefere gönderir. Şabdan Baatır ise artık 13 yaşında bir Kazak yiğidini mızrakla öldürmüş olarak kahramanlığa adımını atar.*

Şabdan Baatır bu ilk seferinden sonra kendine adam toplamayıp, seferlere çıkmaya başlar. Yine bir seferinde bir Kazakla mızrakla dövüşürken arkasından başka bir mızrak gelir ve ensesine saplanır ve saplanan bu mızrağın parçaları kırılarak boynunda kalır. Evine döndükten sonra ensesinden bu parçalanmış mızrağı çıkarırlarken Şabdan kendine gelmeye başlar ve babası: "Kazaklardan kaçarken sırtından mızrağı saplamışlar, bu mızrağı neden yüz yüze geldiğinde yemedin." der ve Şabdan'a kızar.

1860 yılında Kudayar Han ve kumandanı Kanat-Şa, Özbek ve Kırgız askerleriyle birlikte Kolpakovskiy ile Uzunağaç'a savaşmaya gelirler. Bu karşılaşmada Kırgız ve Özbek ordusu Rusları yener ve Kanat-Şa Kudayar Han'a Şabdan Baatır'ı getirerek övgülerde bulunur. Bu gelişmeler üzerine Kudayar Han Şabdan'a 'Oluyaata (şimdiki adı Almaata) şehrini sana verdim.' der. Şabdan Kudayar Han'a gidip gelinceye kadar babası Cantay Almata'yı Ruslara verir ve jandarma Kolpakovskiy ile anlaşır, daha sonra ise Ruslara hizmet için oğlu Manapbay'ın geleceğini söyler. Şabdan : 'Ben Ruslara hizmet etmem. Kaşkar'daki Cakıpbek'e gideceğim.' der ve hazırlıklara başlar. Tam bu sırada babası Cantay vefat eder. Babası vefat ettiğinde Şabdan Baatır 27 yaşındadır ve halk tarafından tanınmaya başlamıştır. Şabdan babasının ölümü üzerine kümbet yaptırmak için tuğla pişirtip sazlıktan kamış getirirken onu Ruslar görür. Ruslar Manapbay'a: 'Senin yanında kızıl yüzlü birisi vardı, onu bize getir.' derler. Manapbay Andaş ve Canuzak adlı kendi yiğitlerini getirir; fakat Rusların kızıl yüzlü diye tabir ettikleri Şabdan Baatır'dır. Manapbay Ruslara o kişinin kendi küçük kardeşi olduğunu anlatır ve Şabdan davet edilir. İşte bu görüşmeden sonra yönetim Şabdan'a devredilir ve Şabdan Ruslarla görüşmeye başlar.

* Alay ilçesinden gelen kadın General Kurmancan Datka Rusların eline esir düşer. Skobolev esir düşen kadın generale: 'Bir kadın olarak niye Ruslara ateş açarsın?' diye sorduğunda Kurmanca Datka : 'Sizlere kurşun sıkmak hem farz hem sünnettir.' diye cevap verir. Skobolev bu kez: 'Çocukların nerede?' diye sorar, Kurmancan Datka ise: "Çınarı neredeyse çırpıları da oradadır." diye cevap verir. Bu konuşmadan sonra Kurmancan datka 30 askerle çevrelenip korunmaya başlanır. İşte bu gözaltı sırasında Şabdan Skobolev'e giderek: 'Ben kefilim. Kurmancan Datka'yı serbest bırakın. Eğer kaçarsa onun yerine beni kurşuna dizersiniz.' der. Şabdan Baatır'ın bu teklifinden sonra Datka serbest bırakılır.

Hokand Hanlığı ele geçirildiğinde Şabdan Baatır'a Georgievskiy tarafından birkaç madalya ve rütbe takdim edilir ve Petersburg'dan Şabdan ile ilgili bilgi gönderilmesi istenir. Kolpakovskiy Şabdan'a Kofman'ın işlerini yapıyor diye dargın olduğundan onunla ilgili iyi ya da kötü hiçbir bilgi yazmaz. Bir ara Almata'ya Kolpakovskiy'in yanına gider ve Pişpek ilçesinden fazladan 8000 som vergi geldiğini, bu parayı ne yapacağını sorar. Şabdan Baatır bu paraları yetimlere harcayacağını söyler. Şabdan'a; 'Siz buna tek başınıza karar veremezsiniz. Bu halkın parasıdır.' Dendiğinde ise; Şabdan: 'Halkla veya halksız bu para oraya gidecek.' diye cevap verir. Kolpakovskiy: 'Yetim çocukların faydası için veririz ama halktan bir istek olması gerekir.' der, bunun üzerine Baatır Pişpek'e mektup gönderir. Halktan gelen istek yazısını gören Kolpakovskiy bu durumdan çok memnun olur ve: 'Senin rütbenin yükselmesi gerekir. Petersburg'tan bir mektup gelmişti senin hakkında. Olumlu veya olumsuz yazı yazmamıştım. Şimdi sizi Yedi-Su ilinin milletvekili olarak Petersburg'a götüreceğim. III. Aleksandr tahta geçecek. Seni o törene götüreceğim.' der ve birlikte yola çıkarlar. Törende çarın önündeki gümüş tabağa ekmek ve tuz konulur. Çar ekmek ve tuzdan tadarken Şabdan'a Georgiy haclı madalyasını nereden aldığını sorar ve Şabdan Hokand savaşında aldığını söyler. İşte bu törenden sonra Kolpakovskiy çara Şabdan'dan övgüyle bahseder ve çar Şabdan'a madalya, saat ve fahri üniforma hediye eder.

*Yine aynı makalede yer alan bir diğer efsanede ise Kalmırza Akın Naymanbay'ın çırağı olur. O Naymanbay Akınla Solto halkı arasında

yaşar. Gençliğinde çok yaramaz, okumayı şiiri bilmeyen, kumar oynayan biridir. Bir gün böyle bir kumar oyunundan sonra 500 tenge büyüklüğünde para kaybeder ve borca girer. Çaresiz kalınca da: 'Şabdan için çok mert derler, ona gidip yardım isteyeyim.' der ve yola koyulur. Yolda Kazakların Espergen adlı ünlü ozanıyla karşılaşır. Ona sırrını anlatır ve onu da yanına alarak yola koyulur. Bu sırada Şabdan Baatır, Tokmok'un üzerindeki On-Bin-Cılga denen yerde Mambetalı beyin yanında misafirdir. Birlikte gelen bu iki ozan selam verip içeri girerler ve Espergen uzun uzun şiir söyler ve Şabdan: 'Biçareye bir at hediye edin ve üzerine de cepken örün.' der ve bu söz hemen yerine getirilir. O an Kalmırza'da bunun üzerine şiir söyler. Şabdan Mambetalı'ya bakarak: 'Sen Kalmırza'yı borcundan kurtar.' der."

Kaynakça:

Abdırakmanov, Yusuf, "Kırgızdardın 1916 Cıldağı Kötörülüğü Cönündö", (Çev: Sovetbek Makenov) *Kırgızdar 2, Sancıra-Tarlı-Muras-Salt*, Bişkek, 1993, s: 350-409.

Güngör, Ayşegül, *Türkülerin Destanlaşma Sürecinde Bir Kırgız Kahramanı: Şabdan Baatır*, İzmir, 2010, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Köse, Nerin Ak *Möör Destanı* (Akiyev, Eşmambetov, Baatırbek, Kudaybergenov-Bököçev, Sarıkunan, Kocekov ve Boronbayev Varyantaları) *İnceleme-Metin*, Ankara, 2004, s. 263-265.

ŞAH ADİLHAN

Uygur Türklerine ait destandır. Alimcan İnayet, Uygur Halk Destanları 2 kitabında destan metnine yer vermiştir. Metnin orijinali 1993'te Urumçi'de Şıncang Helk Neşriyatında yayımlanmıştır.

Destan üzerinde Banu Alparslan Akkaya yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Akkaya çalışmasında destanın vaka örgüsünü, dil, üslup ve şekil özellikleri ele almış, destan metnini kaydetmiştir.

Destanda motif olarak balık tarafından yutulma, devlet kuşu ve ölüp dirilme gibi motifler öne çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Yemen şehrinde Adilhan adında bir padişah vardır. Cömertliği ve adaleti ile ilden ile, devletten devlete yayılır. Bir gün başka memleketten Yemen'e yedi Kalender gelir. Kalenderler bir gün bir kervanda dinlenip, yemek yerlerken içlerinden biri; "Bu zamanda en cömert kimdir?" diye diğer Kalenderlere sorar. Kalenderlerden biri; "Bu dünyada en cömert insan Yemen şehrinin padişahı Adilhan'dır." cevabını verir. Diğer Kalenderler bunun üzerine, tamam dediğinin doğru olup olmadığını anlamak için yarın gidip padişah'tan bir şeyler isteyelim, eğer bize istediğimizi vermezse sen aramızdan ayrılırsın." diye anlaşıır.

Kalenderler ertesi sabah saraya giderler. Halkın sıkıntılarını dinlemekte olan padişahın huzuruna kabul edilirler. Padişah Kalenderlerin sefilliğini görünce kendi yemeğinden onlara ikram eder. Kalenderler yemeklerini yedikten sonra padişaha istekleri olduğunu söylerler. Padişah da onlara şöyle der: "Allah hakkını feda olsun bu canım, malım, mülküm, tahtım feda olsun, beni ahirette rüsva etmeyin."

Bunu duyan Kalenderler; "Bizim mala, mülke, altına, gümüşe ihtiyacımız yok. Yemen şehrinin padişahlığını, hazineyle birlikte kırk günlüğüne bize verin." derler.

Padişah da: "Ey Kalenderler! Siz Allah'ı zikrettiniz size kırk günlüğüne padişahlığı veririm." der. Padişah tahtını ve hazineyi verir, iki çocuğu ve hanımı ile şehir dışında bir eve taşınır.

Kalenderlerden biri padişah, altısı da vezir olur. Kalenderler tahta geçince her türlü kötülüğü yaparlar, hazineyi har vurup harman savururlar. Şehir halkını yanına çekmek için binlerce koyun kesip yemek verirler, altın dağıtırlar, kırk gün durmadan sadaka verirler. Kırk gün dolunca padişah Adilhan kendi has bahçesinde ziyafet verir ve devlet adamlarına, şehir halkını davet eder. Bu yemeğin sonunda kırk gün dolduğu için Kalender Şah'tan padişahlığını ister. Kalender Şah oradaki misafirlere bakarak: "Ey şehrin ileri gelenleri, padişah Adilhan şahlığı geri istiyor. Siz söyleyin, tacı ve tahtı devretmeli miyiz?" diye sorar. Halk ve devlet büyükleri Adilhan'ın padişahlığını kabul etmezler ve padişahlığın verilmesini istemezler.

Kalender Şah, tahtı iyice ele geçirir. Adilhan'a karşı olanları etrafına toplar. Adilhan ve ailesini önlerine engel olmasın diye

öldürmeyi planlarlar. Adilhan'ın sarayda bulunan yakın bir dostu bu haberi ona verir ve şehri terk etmesini söyler. Adilhan, eşi Melike Gülçehre ve iki çocuğu şafak sökerken şehirden ayrılırlar. Yolculuk sırasında eşkıyanın zulmüne uğrarlar. Adilhan'ın ve ailesinin Allah'a yalvarması sonucunda bu zorluklardan kurtulurlar. Bütün eşyalarını şakiler alır ve hiçbir şeyleri kalmaz. Yirmi gün yayan yol yürürler. Bir gece konaklamak için dağda ateş yakarlar. Orada geçmekte olan bir kervanda Adilhan ve ailesinin yakınında konaklar. Kervancı başı Behmen Adilhan ve ailesinin yakınına gelince Adilhan'ın eşini görür ve çok beğenir. Behmen bir hile düşünür ve Adilhan'ın yanına yaklaşarak, beş yüz kişilik bir tüccar kafilesi olduklarını, eşinin hamile olduğunu ve aralarında bayan olmadığı için ona yardım edemediklerini, müsaade ederse yardım için eşini bir saatliğini göndermesini ister. "Eğer gönderirsen ne isteğin varsa yerine getiririm." der. Adilhan iyi niyetle düşünerek oğlu Ferruh ile eşinin gitmesine izin verir. Oradan uzaklaşınca hilekâr tüccar, Adilhan'ın karısını kaçıır. Ferruh üzüntü ile babasının yanına gelir ve durumu anlatır. Padişah duyunca üzülür fakat içinden de "Ben Melike'yi Allah'a emanet ettim." diye kendini teselli eder. İki oğlunun elinden tutarak oradan uzaklaşır.

Padişah Adilhan üç gün yol yürür. Onların yolunu büyük bir nehir engeller. O sırada bu yere bir atlı Kırgız gelir. Onlara; "Siz hiç endişe etmeyin ben bir sucuyum. Sizi bu nehirden kendim geçireceğim" der. Padişah onun geçirmesini ister. Sonra Şah Faruh'u atına bindirip nehrin karşı tarafına geçer. Padişah'a da "Oğlunu kıyamete kadar bırak." der. Şaşkına dönen padişah yanındaki oğluna; "Cemşid'im biz tükendik. Gel elini ver Allah'a tevekkül ederek bu nehri geçelim." der. Baba-oğul nehri geçerken su yavaş yavaş derinleşmeye başlar. Şehzade Cemşid Padişah'ın elinden ayrılıp gider. Padişah bin bir zorlukla nehir kenarına ulaşır. Ağlayarak çölde on dört gün yol yürüye yürüye bir yere gelir. Karşısında tuğ bağlanmış büyük bir mezar çıkar. Bu mezarın tuğ sancakları yıkılmış, minberleri tahrip olmuş, çoktandır insanoğlunun ayak basmamış, pınarları kurumuştur. Padişah mezarın ortasında kendisi için bir ev yapar. Kamışın köklerini kazıp yiyerek on dört yılı ibadetle geçirir. Onun emeğiyle mezarlık yeşillikle kapanır. Dört taraftan tutiler, bülbüller gelmeye başlar.

Padişah bir gün Allah'a sığınır "Ey Allah'ım! On dört yıldan beri insanoğlu görmedim. Şimdi insanlara karışıp yaşamayı nasip et." diye yalvarır ve on bir gün yol yürüdüktan sonra bir köye gelir. Saçı sakalı birbirine karışmış padişahı görenler; "Albastı albastı" diyerek sağa sola kaçar. Padişah yoluna devam eder, bir şehre gelir. İnsanlar yine kaçar.

Padişah bir ağacın altına oturur. Onu görür görmez kaçan bir adamın peşine takılır. Adama; "Ben insanımı korkmayın, on dört yıl insanlardan ayrı çöllerde yaşadım. Elbiselerim yırtılıp bu hale geldim. Bu hangi şehir? Bu kadar kalabalık ne yapıyor?" der. Adamın kalbi teskin bulur. Padişaha; "Bu şehre Diyar-ı Bekri şehri derler. Burada devlet kuşu adı verilen kuş padişah öldüğü zaman serbest bırakılır. Kuş kimin başına konarsa o padişah olacaktır. Kırk gündür kimsenin başına konmadı. Onun için halk gece gündüz ona yem veriyor" der.

Devlet kuşu gelip padişah Adilhan'ın başına konar. Bu durumu gören vezirler: "Kuş onun başından ayrılmadığına göre insana benziyor. Onu padişahlık tahtına oturtalım" diye danıştılar. Bin yedi yüz vezir, emir ve kumandan onun önünde ellerini bağlayıp saygı gösterirler. Padişah birkaç gün dinlendikten sonra saç ve sakallarını kestirip heybetli bir sultana dönüşür. Şehri adalet ve eşitlik esasına dayanarak yönetmeye başlar.

Günün birinde vezirler Padişah'a; "Dünyada böyle yalnız yaşamak zordur şehrin ay gibi güzelleri, güneş yüzü kızları çoktur. Onlardan birini hizmetinize hazırlasak mı diye düşünmüştük" derler. Padişah da "Bana hiçbir hanım lâzım değil. Bir köle hizmetçi alın. Bulduğunuz kişi bilge ve akıllı, zeki olsun, karakteri iyi, güler yüzü olsun. Gece bana eşlik etsin." der. Vezirler, Adilhan'ın emriyle bu haberi şehre yayarlar.

Şehzade Faruh'u kaçıran eşkıya onu kendine köle yapar. Şehzade Faruh, onun hayvan sürülerine on dört yıl bakar. Yılların geçmesiyle zengin eşkıya başkalarına borçlu kalır. Padişaha bir köle istediği haberini alan eşkıya şehzade Faruh'u önüne katarak Diyar-ı Bekri şehrine gelir. Vezirler eşkıyaya; "Onun adı ne?" diye sorarlar. Faruh; "Benim adım Gulamzade" diye sözünü keser. Vezirler, bin akçayı eşkıya beyine vererek Şehzade Faruh'u satın alır. Saraya geldikten sonra Gulamzade geceleri ağlayıp durur. Padişah kölenin dertli yüzüne bakıp ona acır. Vezirlerine; "Tahminimce, bu köle yalnızlık çekiyor. Ona eş olabilecek bir köle getirin." diye emreder. Bu haber etrafa yayılır.

Diyar-ı Bekiri şehrinin dışındaki köyde bir balıkçı oltasına balık takılmayınca abdest alıp namaz kılar. Başını secdeye koyup ağlar. O anda oltaya çok büyük bir balık takılır. Balıkçı; "Bu balığın karnı normal balıkların karnından daha büyük!" diye düşünerek balığın karnını yararlar. Balığın içinden nur yüzlü bir çocuk çıkar. Bu, padişahın oğlu Cemşid'dir. Bir de dokuz tane geöher çıkar. Geöherleri satıp zengin olurlar ve Cemşid'i evlat edinirler ve ona Hüdaverdi ismini verirler. Zengin balıkçı para bittikten sonra borca girer. Çareyi Hüdaverdi'yi satmakta bulur. Böylece balıkçı Cemşidi, Diyar-ı Bekir şehrine getirir. Vezirler Cemşid'i bin akçaya alırlar. Saraya getirirler.

Aradan altı ay geöer. Melike Sultan'ı kaçıran Behmen de köleleri ile çadıra getirir. Gülçehre, kurtulmak için abdest alıp başını secdeye koyarak Allah'a yalvarır. O sırada Tüccar Behman'ın gözleri uykuya gider. Rüyasında cehennemlik olduğunu görür. Bunun üzerine tövbe eder. Melike'den af diler. Sonra beş yüz hizmetçi tüccarı alıp şehir şehir dolaşır. Sonunda Diyar-ı Bekri şehrine ayak basarlar. Tüccar Behmen Padişah Adilhan'ın huzuruna çıkıp "Ey padişahım, bende başkasının emaneti var. Eöer bir terslik olursa bunun altında kalamam." der. Padişah; "Endişe etme, emanete hıyanet olmayacak." der. Şah Faruh ile Şah Cemşid'i emaneti beklemekle vazifelendirir.

Tüccarın köleleri padişahın bu iki kölesini alıp çadıra getirir. Gülamzade köle ile Hüdaverdi bu gece burada uyanık kalmak için birbirlerine başından geöenleri anlatarak sabahlamaya karar verirler. Anlatılanlardan birbirini tanırlar. Dışarda söylenenleri dinleyen Melike de "Bunlar benim on dört yıl ayrı kaldığım evlatlarım deöil mi? diye düşünerek çadırın kapısını parçalayıp içeri girer. Evlatların boynuna sarılarak ağlar. Sonunda şafak söküp güneş daöıların ardına belirir.

Behmen Padişah, sarayından çıkıp kendi karargahına döner. Melike'nin boynuna iki kölenin ellerini sıkı sıkı baöılayıp yattıklarını görür. Bunun üzerine Behmen bu durumu padişaha anlatır. Padişah vezirleri çaöırıp kendi gözleriyle görmeyi buyurur. Vezirler Padişah'a gördüklerini anlatırlar. Bunun üzerine Padişah; "Gülazade ile Hüdeverdi'nin başını vücudundan ayırıp kellerini huzuruna getirilmesi fermanını verir. Dört cellat onların başlarını vücudundan ayırır. Padişahın huzuruna getirir. Melike iki başı kucaöına alıp: "Bu

acımasız cellat padişah başınızı kesti evlatlarım.” diye ağlar. Padişah Melike’ye dikkatle bakar ve onu tanır. Şerbet hazırlayıp verir. Melike başından geçenleri anlatır. Padişah şehzadelerin başlarının üzerine düşüp bayılır. Ona acıyan vezir; “Ey padişah! Bağdat şehrine evliya Allah’a dua etse belki şehzadelerin ruhu vücuduna geri döner.” Bu sözü duyduktan sonra iki şehzadeyi bir çadıra koyar. Gülçehre ve Behmen ile üç ayda evliyaların şehrine ulaşırlar. Elli deve, yüz at, iki yüz koyun kesip evliyaların ruhuna yemek verir. İki kişi iki şehzadenin onun önüne koyar. Evliya bir şeyler okuyarak cesede bakıp işaret eder. Ölmüş şehzadeler o an canlanıp ayağa kalkarak evliyaya selâm verir.

Padişah Adilhan çoluk çocuğuyla ayrıldığı gün kalenderler “Bu şehir bize kaldı.” diye esrar içmeye başlarlar. Daha sonra padişahlık tacını kapışıp birbirini öldürünce sonunda bir kalender kalır.

Bir gece zindandaki şehir büyüklerinden yetmiş kişi zindan beyini öldürerek zindandan çıkarlar. Saraya girip kalenderleri öldürür. İşte o zaman Diyar-ı Bekri şehrinin padişahı olmuş şeklindeki haber Yemen şehrinin büyüklerinin kulağına duyulur. Padişahın tekrar Yemen şehrine gelmelerini isterler. Mektup gönderirler. Padişah gönlü Yemen şehrinde çok azar gördüğünden oraya dönmek istemez. Behmen’i Yemen Şehrine Padişah yapar. Giderken ona adaletli düzen kurmasını tembihler ve “Bu dünya bu bir eski handır, biz yolcuyuz, sadece iyilik edersek pişman olmayız” der.

Kaynakça:

Akkaya, Banu Alparslan, *Adilhan Destanı*, Ankara, 1999, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 2*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 85-150.

ŞAH BABA İLE PERİ HANIM

Azerbaycan’da anlatılan halk hikâyesidir. Türk hikâyecilik geleneği formu içinde ortaya konulmuş, pek orijinallik göstermeyen bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıdadır. Hikâyeyi Hüseyin İskenderov, Âşık Ehmed Kafarov’dan derlemiştir. Derlenen bu metin

Gülbeniz Babahanlı'nın hazırlamış olduğu Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid adlı kitabında yer almaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Şah Mirza, Şah Ali, Şah Baba, Has Mehmed, Peri Hanım, Kocakarı, Gülzada, Avcı Pirim bulunur. Yer olarak Hüdam ve Yemen karşımıza çıkar.

Hikâyede, olağanüstü özelliklere sahip Tulfar adlı sihirli at ve yed dev gibi masalsı unsurlar da yer alır. Hikâyenin sonunda Şah Baba padişah, kardeşi Şah Ali Vezir olur.

Hikâye Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Hüdam şehri padişahın Şah Mirza'nın Şah Ali ve Şah Baba adında iki oğlu vardır. Bunlardan Şah Ali, hanımının evlenirken yanında getirdiği üvey oğludur.

Şah Mirza, hastalanır ve kendi yerine geçmesi için Şah Ali'yi vasiyet eder. Şah Baba, bu duruma üzümlüp atasına kin besler; kendi ordusunu kurup diyar diyar gezmeye başlar.

Şah Baba, bir gece dağ başında bir kayanın dibinde gecelerken uykuda bir nurani şahıs kendisine bade verip yedi devin kalesinde esir olan Has Mehmed'in kızı Peri Hanım'ı gösterir. Uykudan uyandığında Şah Baba okumaya başlar. Oğlan az gider çok gider, yedi devin kalesine varır. Peri Hanım, Şah Baba'yı balkondan görüp, 'Oğlan kaç gizlen devler şimdi avdan gelir.' diye içeri alır. Peri Hanım, Şah Baba'ya yüzüğünü vererek, 'Atamın yanına git, benim esir olduğumu söyle, sana asker verir, sen de gelip beni kurtarırsın.' diye akıl verir.

Şah Baba, yüzüğü alıp Has Mehmed'e haber vermeye gider. Bir şehre vardığında bir karıya konuk olur. Karı, oğlana nereden gelip nereye gittiğini sorar. Burada karıyla değişirler. Karı, Şah Baba'ya gönül koyar, ona varmak ister ama Şah Baba onu kabul etmez. Sabah uyandıklarında karı, 'Burada bir kız âşık var, buradan gelip geçenlerin hepsini bağlayıp sazlarını elinden alır.' diye tembih eder. Şah baba değiş meydanına gider. Değiş meydanında bir yaşlı âşık Gülzada ile değişmeye hazırlanır. Şah Baba, yaşlı âşığın yanına gidip, 'Beni çırağın olarak Gülzada söyle, önce çırağımı bağlayıverirsen sonra seninle değişirim.' diye teklifte bulunmasını ister. Yaşlı âşık, bu teklife mutlu olup Şah

Baba'yı öne çıkarıp kendi çıkıp gider. Güلزada sazı bağrına basıp Şah Baba ile deyişmeye başlar. Bir zaman sonra Şah Baba öne düşüp Güلزada muammalar sorar, kız bu muammaları açamaz. Güلزada, 'Sen beni bağladığın için sana varmak isterim.' deyince Şah Baba, 'Ben bu sözleri yaşlı âşıktan öğrendim, sen ona var.' der. Yaşlı âşık, Güلزada'yı kendine alır.

Şah Baba buradan Yemen şehrine gider. Peri Hanım'ın evine vardığında kızın anası Şah Baba'nın parmağındaki yüzüğü tanıyıp okumaya başlar. Şah Baba, kızın yerini anasına söyleyip yanına asker almadan yedi devin kalesine döner. Şah Bey ise bu haberi duyup yedi devin kalesine askerlerini gönderir. 'Kim kızımı kurtarırsa ona vereceğim.' diye haber salar. Şah Baba, askerden önce yedi devin kalesine varıp atını otlağa bırakır, Tulfar'ını dağa emanet eder. Şah Baba kaleye girmek isterken Peri Hanım onu görüp, 'Devler evde uyurlar, haberleri olursa senin külinü göğe savururlar, kaç canını kurtar.' diye Şah Baba'yı uyarır. Şah Baba, kulak vermeyip içeri girer; devlerin başını keser, devlerin kulaklarını torbaya koyup boynuna asar. Şah Baba, Peri Hanım'ı askerlere verip vatanlarına götürülmesini ister, kendi de atını dağdan alıp peşlerinden geleceğini söyler.

Şah Baba, çok gezer çok dolanır ama atını bulamaz. Ordu, Yemen'e varır. Ordunun komutanlarından vezirin oğlu devleri kendinin öldürdüğünü söyleyince kızın anası ve atası Peri Hanım'ı ona vermek isterler. Şah Baba, Yemen'e yetişince meseleyi anlar; Şah Beyi'nin yanına gelip torbadaki devlerin kulaklarını gösterip kızını devî öldürene vermesini söyler. Şah Beyi, vezirin oğlunu yanına çağırıp niye yalan söylediğini sorunca, vezirin oğlu, 'O, devleri ben öldürdükten sonra bu devlerin kulaklarını kesmiştir.' deyip yalan söylemeye devam eder. Şah Baba, bu sözlere hiddetlenip okumaya başlar. Şah Baba'nın sözlerine inanmayıp onu zindana atarlar. Şah Baba, kızı zindandan mektup yazar. Peri Hanım, kâğıdı alıp zindana gelir, zindancıya birçok altın verip Şah Baba'yı kurtarır. Şah Baba, Peri Hanım'ı görünce okumaya başlar; Peri Hanım'ı kaçırıp kendine varmak isteyen karının yanına getirir. Ne kadar para varsa bu karıya verip Peri Hanım'ı ona bırakır, kendi de Tulfar'ı aramaya dağlara gider.

Dağlarda gezen Avcı Pirim, Tulfar'ı görür, ne kadar kement atsa da onu yakalayamaz. En son şehir halkını yardıma çağırıp Tulfar'ı

yakalarlar. Şah Baba, köyden geçen bir bölük turnayı görüp onlardan haber sorar; köyü geçip gider Avcı Pirim'e rastlar. Avcı Pirim'den atının haberini sorar. Avcı Pirim, Şah Baba'yı atının yanına götürür; Şah Baba, atını görünce şad olup okumaya başlar. Şah Baba, avcıya para verip atını alır; karının yanına gidip Peri Hanım'ı da alır; Hüdam şehrine yola çıkar. Yolda istirahattheyken peşlerinden bir bölük asker geldiğini görürler. Şah Baba, atına binip kılıcını sıyırır; öldürdüğünü öldürür, öldüremediği kaçıp gider.

Şah Ali, kardeşi küsüp gittikten sonra yanına asker alıp kardeşini aramak için gezer durur. Bir yerde bir büyük köprüye gelince buraya gözetleyiciler koyar. Şah Baba ile Peri'nin yolu köprüye düşer. Köprüye bakarlar ki köprü bağlıdır. Şah Ali ile Şah Baba birbirini tanır, burada deyişmeye başlarlar. Hüdam şehrinde büyük bir şenlik olur. Düğünden sonra Şah Mirza öldüğü için Şah Baba'yı padişah, Şah Ali'yi de veziri tayin ederler."

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 8, Bakı, 2011, s. 65-85.

ŞAH İLE ÂŞIK

Şark edebiyatı hikâyeleri içinde olan ancak ilk defa Süleyman Tevfik tarafından Türkçeye aktarılan ve 1917 yılında basılan bir hikâyedir. Kitabın kapağında şöyle bir ibare vardır: "Evvel zamanda Hindistan'da Haydarabad şehrinde vuku bulmuş bir vak'a-yı meşhure olup şimdiye kadar kitap şeklinde yazılmamış gayet merak-engiz bir hikâyedir."

Hikâye, bir gencin ahde vefaya uymaması sonucu sıkıntılar yaşaması konu edilmiştir. Özeti şöyledir:

Bir zamanlar Hindistan'da Haydarabat şehrinde bir padişah vardır. Bu şah çok adaletli ve insaflıdır. Onun sayesinde Haydarabat şehri bir cennet gibidir. Şehrin dört bir yanı mükemmel bahçeler, bağlar, çiçekler, meyve ağaçları ile doludur.

Padişahın ülkenin mükemmel olmasında payı olan bir de veziri vardır. Bunlar hemen her gün derviş kıyafetleri giyip halkın arasında dolaşır,

Bir gün yine Şah ile Vezir derviş kıyafetleriyle dışarıya çıkıp pazar yerlerini, çarşıları gezerler. O sırada bir ses duyarlar. Ses, ilerdeki bahçenin içinden gelmektedir. Bahçeye doğru giderler. Zor da olsa kapıyı bulup bahçeye girerler. Bahçeyi hayran hayran gezerken birden koşarak kendilerine doğru bir adam görürler. Adam, izinsiz içeriye girdikleri için onlara kızar ve ikisini de dışarıya çıkmaya zorlar.

Sesin sahibini merak eden Şah, bahçıvanın eline 3-5 altın sıkıştırır. Altınları alan bahçıvan, onlara bahçeyi gizlice dolanmalarına için izin verir.

Şah ile Vezir bahçeyi dolaşırken bir köşk görürler. Köşkün kapısının önünde de bir kürsü görürler. Kürsünün üstünde kitap okuyan bir genç vardır. Bunlar gence biraz daha da yaklaşır. Genç bunları fark eder. Korkup bağırmaya başlar. Şah ile Vezir hemen oradan kaçıp saraya gelirler.

Şah, derhâl gördükleri gencin hemen saraya getirilmesini emreder. Vezir, yanına birkaç adamını alarak bahçeye gider. Genci alıp saraya getirir. Şah, gence derdinin ne olduğunu sorar. Genç anlatmaya başlar.

Öncelikle adının Hasan olduğunu babası öldükten sonra onun kuyumcu dükkanında çalışmaya başladığını, babasının ölümüne dayanamayan annesinin de ölmesiyle tek başına kaldığını söyler.

Böyle bir zamanda dükkânda iken kuyumcu dükkânına yaşlı bir kadın gelir. Elindeki elması ederinden daha ucuza satmak ister. Hasan, bunu şaşırır ve değerince para vererek alır. Bu olay böyle üç gün devam eder. Dördüncü gün kadın yine gelir. Ama bu defa elmas yoktur. Bugüne kadar getirdiği elmaslardan evinde çok olduğunu ama getirmekten çekindiğini o yüzden evine gelmesini ister. Ancak kadının şartı vardır. Eve giderken yarı yolda gözlerinin bağlanacağını söyler. Hasan evdeki hazineyi merak ettiğinden kabul eder. Giderken yolda gözleri bağlanır, eve geldiklerinde gözleri açılır.

Hasan eve hayran kalır. Kadın onu hazine odasına götürür. Oradaki hazineleri sayayım derken akşam olur, ama daha sayılmamış

bir sürü hazine vardır. Kadın; “Yarın yine gelirsin.” diyerek Hasan’ı evden çıkarır. Hasan, aynı yolu gözleri kapalı bir şekilde gider.

Ertesi gün onu almaya gelecek olan kâhyayı bekler. Kâhya gelir ve onu eve götürür. O yine hazineleri saymayı beklerken yaşlı kadın ona hazinesini satmayacağını, bunun bir bahane olduğunu, gerçek amacının onu tanımak olduğunu söyler. Hasan endişelenir. Kadın, 18 yaşındaki kerimesiyle kendisiyle evlendirmek istediği için bir bahane ile tanışmak istemiştir. Bunun için de şartları vardır. 1. şart bu eve her zaman gözleri bağlı olarak gelecek, 2. şart kızın üstüne başka bir gül koklamayacak, 3. şart ise bu eve hiçbir masraf yapmayacak. Hasan istemeye istemeye bu şartları kabul eder.

O gün nişan yapılır. 15 gün sonraya da nikâh tarihi verilir. Evleneceği kızı görmeden geri uğurlanır. Aradan 15 gün geçer, kâhya gelir. Gencin gözlerini bağlayıp saraya götürür. O gün nikâh kıyılır. Eşi çok güzeldir. O geceyi birlikte geçirirler. Sabah yine kâhya eşliğinde gönderilir. Bu böyle 2 ay sürer.

Günün birinde dükkâna bir kadın gelir. Elindeki elması satmak istediğini söyler. Hasan elması çok beğenir ve eşine hediye etmek ister. Karşılığında ne istediğini sorar. Kadın para istemediğini, bir buse karşılığında onu vereceğini söyler. Hasan, eşine verdiği sözden dolayı bunu kabul etmez. Ama elması almayı çok ister. Sonunda; “Bir buseden ne çıkar!” diyerek kabul eder. Kadına yanağını uzatır. Kadın öpeceği yerde yanağı ısırır. Etini koparır ve kaçır. Hasan, kendine geldiğinde doktora gidip yarasını sardırır.

Akşam kâhya geldiğinde, ona ters davranır. Sebebinin anlayamaz. Eve gelir. Ev sanki ölü evi gibidir. Her yer siyah örtülerle kaplıdır. Salonda eşini bekler. Eşi de siyahlar içinde gelir. Her şeyi bilir. Bu yüzden Hasan’a kızar. Onu yanağından ısırarak kadının kafasını kesik bir şekilde tepside getirirler. Hasan bunu görünce bayılır. Uyandığında evde değildir. Bir mezarlıktadır. Orda sabaha kadar ağlar. Eşi olmadan bu şehirde yaşamak istemediğinden o gün şehri terk edip Haydarabat’a gelir. Bahçeyi satın alır. Kendini cezalandırmak amacıyla zincirletir. Ertesi gün işte malum olay olur ve şahla vezir o bahçeye giderler.

Hasan; “İşte padişahım benim derdim bu.” diyerek yine dertli şiirler okuyarak ağlamaya başlar. Padişah, genci sakinleştirmeye çalışır.

Her derdin bir çaresi olduğu gibi senin de derdinin bir çaresi var der. Hasan, ne olduğunu sorar. Hasan'ı elinden tutarak içeriye götürür. "Kızım!" diyerek birini çağırır. Meğerse Hasan'ın eşi, Şah'ın yeğenidir. Kız, eşini mezarlığa attırdıktan iki gün sonra pişman olur, eşini her yerde aratmış ama bulamamıştır. Sonra, amcası olan Şah'ın yanına gelir ve olanları ona anlatır. Şah'tan eşini bulması ister. Hasan'ın da anlatılan hikâyeden sonra onun eşi olduğunu anlaşılar. Şah; Hasan'a; "İşte zevcen." der Hasan, bunu duyunca heyecanlanır. Eşini görünce bayılır. Kız da bayılır. Onları uyandırırılar. Şah "Zaman artık mutluluk zamanıdır." der. Damadının elinden tutar ve düğün hazırlıklarının başlaması için emir verir.

Kaynakça:

S[üleyman] T[evfik] [Özzorluoğlu], Şah ile Âşık, Cemiyet Kitaphanesi Dersaadet Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1333 (M. 1917), 48 s.

ŞAH İSMAİL

Başta Türkiye, Azerbaycan ve İran olmak üzere geniş bir Türk coğrafyasında anlatılan aşk hikâyesidir. En çok bilinen anlatılan halk hikâyelerindendir.

Teşekkülü ile ilgili olarak İran hükümdarı Şah İsmail (1487-24 Mayıs 1524)'in adının önemli rol oynadığı açıktır. Ancak hükümdar Şah İsmail'in hayatı ile hikâyedeki Şah İsmail'in hayatı arasında uzaktan yakından bir ilişki yoktur. Hakkında yapılan kitap, tez ve makale çalışmaları da bir hayli fazladır.

Bir dervişin tavassutu ile dünyaya gelen Şah İsmail kahramanlık özelliklerini de taşır. Atı Kamer Tay da aynı şekilde uzak mesafeleri kısa zamanda kat eder, insanların konuşmalarından anlar. Motif yönünden oldukça zengin olan hikâyede, Şah İsmail'in yarım saatte devleri öldürmesi, mil çekilen gözlerin tekrar eski hâline gelmesi gibi olağanüstülükler varır. Hikâye Doğu'dan Batı'ya doğru gidildikçe masallaşma temayülü göstermiştir.

Şah İsmail hikâyesi Elif ile Mahmut ve Hurşit ile Mahmihi hikâyeleri ile benzerlik gösterir.

“Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Çok sayıdaki manzum parçalar daha 11 ve 8 hecelidir. 14 heceli şekiller de vardır.

Şahıs kadrosunda Kandahar Padişahı Malik Şah, Vezir, Derviş, Şah İsmail, Hoca, Gülizar, Devler, Yörük Bey, Gülizar’ın annesi, Tatar, Gülperi, Arabüzengi, Şah İsmail’in annesi Hanım Sultan, Çiftçi yer alır. Mekân olarak Acem diyarı, Kandahar, Hindistan, Karadağ; hayvan olarak da Kamer Tay ve Karabacak adlarında iki at karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Acem diyarı Kandahar’da Malik Şah adında bir padişah vardır. Her şeye sahip olan bu padişahın bir evladı yoktur. Bu yüzden canı hep sıkıntılıdır. Hanımı ona veziri ile seyahate çıkıp ağzı dualı birini bulmasını söyler. Kıyafet değiştirerek yola koyulurlar. Padişah bu fikre uyar ve veziri ile tebdil-i kıyafetle gezmeye çıkar.

Epey gezdikten sonra bunlar bir çeşmede konaklarlar. Abdest alıp iki rekât namaza kılarlar. Namazı bitirince yanlarında bir derviş peyda olur. Derviş, onu padişah diye selâmlar. Padişah, dervişe, kendisinin padişah olduğunu bildiğine göre derdini de bileceğini söyler. Derviş, padişaha bir elma verir ve bu elmayı yatsı namazından sonra yarısını kendisinin yarısını da hanımının yemesini, kabuğunu da tavladaki kısırağa yedirmesini, çocukları olursa adını da gelip kendisinin koyacağını söyler, gözden kaybolur.

Padişah saraya denir. Dervişin dediklerini yapar. Aradan dokuz ay geçer bir oğlu olur. Ahırdaki kısrağ da bir tay doğurur. Çocuk yedi yaşına gelir ancak hâlâ isimlidir. Beraber oynadığı çocuklar ona Adsız Bey derler. Vezirler, çocuğa bir isim koymak için meclisi toplarlar. Davullar, zurnalar çalınır. Şehzadeyi getirirler fakat hiç kimse şehzadeye uygun bir isim bulamaz. Tam bu sırada Derviş çıkıp gelir. Şehzadenin adını Şah İsmail, tayın adını da Kamer tay koyar. Şah isimleri koyduktan sonra yine ortadan kaybolur.

Şehzadenin okuma yaşı gelir. Hoca Danyal’ı bu iş tayin ederler. Tutulan hoca dış dünyayla alakasının kesilip yalnızca dersleriyle meşgul olmasını ister. Yeraltında bir mahzen yapılır. Muhteşem bir alay ile şehzade yeraltındaki saraya yerleştirirler. Hoca uşaklara Şehzadenin yemeklerine katiyen kemik parçasının bulunmamasını, çok dikkat

etmelerini söyler. Çünkü sarayın tepesinde büyük ve kalın bir buzlu cam vardır. Şehzade on beş yaşına geldiğinde gerekli olan bütün bilgileri öğrenir.

Bir gün hocanın bulunmadığı sırada Şehzadeye yemek getirirler. Yemeği yerken içinden bir kemik parçası çıkar. Hemen onu kaldırıp tepesindeki tavan camına fırlatır. Cam kırılır kırılmaz güneşin ışığı duvarlara aks eyler. Güneş ışığını gören şehzade artık orada kalamaz. Bu sırada on beş yaşındadır.

Şah İsmail, babasına ava çıkmak istediğini söyler. Yanına asker katıp onu ava gönderirler. Şah İsmail arkadaşlarına her birinin ayrı yöne gitmesini söyler. Kendisi de Kamer tayını alarak dörtnala başka bir yöne gider. Tam dağı aşacağı sırada bir ceylan görür. Hemen peşine takılır. Kaçan ceylan aşiretin bu çadırlarından birisinin içine girer. Şah İsmail de o çadıra doğru gider. Çadırdan Gülizar isminde bir kız çıkıp ceylanı kimin kovaladığını görmek için etrafına bakınır. Şah İsmail kızı, kız da Şah İsmail'i görünce birbirlerine âşık olurlar. Şah İsmail aşkın tesiriyle atından düşüp bayılır. Bu hali gören kız, oradaki yaşlı kadına olanları anlatır.

Şah İsmail, ayıldıktan sonra iki genç birbirlerinden ayrılmak istemezler. Yaşlı kadın, Şah İsmail'in babasının gelip Gülizar'ı babasından istemesinin uygun olduğunu söyler. Bu sırada kız koynundan çıkardığı altın tarağı yadigâr olarak Şah İsmail'e verir.

Şah İsmail, artık oradan ayrılmak istemez ama arkadaşları zorla da olsa onu saraya götürürler. Anası babası günden güne sararıp solan oğullarının bu hâline üzülür. Tam o sırada Yörük Beyi tarafından bir konakçı geldiğini şaha haber verirler. Şah ona beyin bir kızı olup olmadığını sorar ve dünya güzeli bir kızı olduğunu öğrenir. Yörük Beyi'ni sarayında üç gün misafir eder. Hâl hatır sorduktan sonra da kızını oğluna ister. Yörük Beyi de Şah'a olumlu cevap verir. Şah İsmail getirilen habere çok sevinir. Ne var ki Gülizar'ın annesi konar göçer olmayan birine kızını vermeyeceğini söyleyip karşı çıkar.

Yörük Beyi, kızın bazı eksiklerini tamamlamak için Şah'tan kırk gün mühlet ister ve saraydan ayrılır. Yörük Beyi, çadırların bulunduğu yere geldiğinde kimsenin olmadığını görür. Birinden, hanımının

çadırları toplayarak Hindistan'a gittiğini öğrenir ve kendisi de o yöne doğru yola çıkar.

Türkmen beyinin babasından kırk gün müsaade aldığını öğrenen Şah İsmail, odasında kırk gün istirahat edip uyuyacağını, kimsenin kendisini rahatsız etmemesini ister, odasına kapanır.

Kandehar padişahı, bir tek oğlu için mükemmel bir düğün yapmak üzere hazırlığa başlar. Ardadan kırk gün geçer ancak kız tarafından bir haber gelmez. Hükümdar Karadağ'a bir Tatar gönderir. Tatar iki sonra geri gelir ve Türkmen Beyi'nin obasının yerinde olmadığını söyler. Bundan keyfi kaçan hükümdar, vezirini çağırıp ne yapmaları gerektiğini sorar. Vezirde şehirde bir tellal çıkartıp bütün evlenecek çağda olan kızları, cuma günü Gülşen bahçede toplanmalarını, bu kızlardan elbet birini şehzade beğeneceğini söyler. Hükümdar vezirin fikrini beğenir ve hemen tellal çıkarır.

Odasından çıkan Şah İsmail, Gülşen bahçesindeki köşke gelir. O kadar güzel kızlardan hiçbirini beğenmez. Gülizar'ın bu diyardan gittiğini öğrenince o da onu aramak için yollara düşer. Şah İsmail bir pınar başına gelir. Orada ikindi namazını kılar. Bulunduğu yer Yörük kızını görerek avdan döndüğü yerdir. Şah İsmail, o geceyi orada geçirir.

Ertesi gün aynı tepeye çıkar. Etrafını mahzun mahzun seyrederken aynı ceylanı yine çaydan su içerken görür. Bu sefer ceylanın peşine düşmez, çadırların bulunduğu yere gider. Ama vardığında çadırların yerinde yeller estiğini görünce ağlar. Sonra kalkıp yola koyulur. Tam bir ay durmayıp yol gider. Günlerden bir gün düz bir ovaya gelir. Burada yüksek bir kale ve kalenin ortasında bir köşk vardır. Kalenin etrafını dolaşır fakat kapı göremez. Şah İsmail, burayı merak eder ve içeri girmek için kale duvarına birkaç gürz vurur. Yıkılan yerden içeri girer. Karşısına çıkan saraya girer. Sarayın üst katında sekiz oda vardır ve odalardan yedisinin kapısı kilitlidir. Açık olan odaya girdiğinde ağlayarak gergef işleyen peri gibi güzel bir kızı görür. Gülperi adındaki bu kız, beş ağabeyinin dağın ardındaki devleri öldürmeye gittiğini bu yüzden ağladığını söyler. İki kardeşi devler tarafından öldürülmüştür. Şah İsmail de o dağa gideceğini söyler ve o dağa gider.

Şah İsmail dağda kızın yedi ağabeylerinden ikisinin cenk ettiğini görür. Şah İsmail de "Yâ Allah!" diyerek devlere saldırır. Şaşkına dönen devleri yarım saatte öldürür.

Hep birlikte saraya dönerler. Kale duvarının yıkılmasına canları sıkılsa da kız kardeşlerinin anlattıklarından sonra rahatlarlar. Kızı abileri bacılarını Şah İsmail'e vermek isterler. Şah İsmail kabul etmez, sevdiği kız olduğunu ve onu bulmak için yola çıktığını söyler.

Gülizar'ı bulmak için yine yollara düşer. Beş kardeş ileride karşılaştığı insanları yiyen bir Arab'ın olduğundan söz ederler.

Şah İsmail, birkaç gün sonra meşhur Arabüzengi pehlivanın sarayı karşısına varır. Sarayın yapılışı ve etrafındaki manzaranın güzelliği gözlerini kamaştırır. Sarayın bahçesine kimseyi göremez. Yüksek bir yerde bir lenger pilav görür.

Tencerenin kapağını açıp yemek ister. Tam bu sırada korkunç bir ses duyulur. Bu ses Arabüzengi'nin sesidir. Arabüzengi, Şah İsmail ile savaşmaya başlar fakat onunla baş edemez. Şah İsmail, Arabüzengi'yi mağlup eder. Şah İsmail tam Arabüzengi'yi öldüreceği sırada Arabüzengi yüzünden örtüyü kaldırır. Bu aslında dünya güzeli bir kızdır. Yenildiği erkekle evlenmeyi ahdetmiş olan Arabüzengi, bu fikrini Şah İsmail'e söyler. Şah İsmail bunu kabul eder fakat önce Gülizar'ı bulması gerektiğini belirtir. Beraber Hindistan'a doğru yola çıkarlar.

Bunlar Hindistan'a vasil olduklarında ihtiyar bir kadına misafir olurlar. Ertesi gün Şah İsmail ile Arabüzengi Kandehar tarafından gelmiş olan Türkmen Beyi'nin kızı ile Hint şahının oğlunun evleneceğini öğrenirler. Düğün olmuştur fakat kız kırk günlük matemini olduğunu bahane ederek şehzade ile gerdeğe girmemiştir. Sabaha kadar uyumayan Şah İsmail, Gülizar'ın ona verdiği tarağı bir kocakarıya vererek onu Gülizar'a iletmesini ister. İhtiyar kadın, düğün evine gider, kızın kınasını geline götürmek için hizmetçilere yalvarır. Hizmetçiler izin verir. İhtiyar kına tasını alarak tam merdivenlerden çıkmaya başlar ki gelin kadına elindeki kına tasını bırakmazsa onu merdivenden aşağı atıp vücudunu kırk parça edeceğini söyler. Bunun üzerine ihtiyar, koynundan tarağı çıkarıp gösterir. Gelin tarağı görünce öfkesi geçer. Yanında bulunan kızları bir bahaneyle savarak kocakarıyı yanına

çağırır. İhtiyar kadın ona Şah İsmail'in kendi evinde misafir olduğunu ve akşamdan önce Gülistan Bahçesinde gezeceğini söyler.

İhtiyar kadın, evine gelip olanları Şah İsmail'e anlatır. Bunun üzerine Şah İsmail ve Arabüzengi Gülistan bahçesine giderler. Gülizar da oraya gelir. İki sevgili kucaklaşırlar. Arabüzengi, Gülizar'ı atının terkesine alır. Üç birden hızla oradan uzaklaşırlar.

Hayli yol gittikten sonra bunlar çeşme başında konaklarlar. Fakat öyle yorulmuşlardır ki uyuya kalırlar. Arabüzengi onları beklemeye başlar. Aradan birkaç saat geçince Hindistan tarafından bir kara duman belirir. Bu, gelen ordunun tozu dumanıdır. Arabüzengi, Karabacak ismindeki atının üzerine biner, gürzünü eline alır, kurt koyuna dalar gibi taburun içine dalar. Bir saat sonra taburun yarısını yere serer. Öbür yarısı da kaçar. Cenkten haberi olmayan sevgililer uyanırlar. Şah İsmail, askerlerin ölüsünü görünce Arabüzengi'nin sırtını okşar.

Atlarına binerler ve beş on gün sonra Arabüzengi'nin sarayına varırlar. Orada dinlendikten sonra yükte hafif pahada ağır ne varsa alıp Gülperi'nin bulunduğu küçük saraya gelirler. Gülperi'nin kardeşleri gelenleri karşılayıp yukarı çıkararak Arabüzengi, Gülizar ve Gülperi'yi birbirleriyle tanıştırlar.

Üç gün sonra Şah İsmail, Gülperi'yi de alarak Kandahar'a doğru yola çıkarlar. Üç kızla yola çıkan Şah İsmail, gide gide Kandahar şehrinin yakınında bulunan bir çeşme başına gelirler ve istirahat için otururlar. Bu sırada Kandahar tarafından bir adamın geldiğini görürler. Yaklaşınca Şah İsmail bu kişinin sarayın bahçıvanı olduğunu anlar. Bahçıvan, karşısında şahı görünce çok mutlu olur. Hemen saraya gidip hükümdara bu güzel haberi vermek ister. Şah İsmail de babasının sarayına gelmek istemediğini kendileri için başka konak hazırlamalarını söyler. Şah İsmail ve üç kız büyük bir şenlikle Kandahar'a doğru yola çıkarlar. Kendileri için hazırlanan konağa gelirler.

Birkaç gün sonra Şah İsmail'in validesi gelinlerini görmek için konağa gelir. Gelinleri güzelce karşıladıktan sonra karşısında el pençe divan dururlar. Hanım Sultan gelinlerine bakarken oğlunun saadetini kıskanır. Bir bahane ile oradan ayrılarak sarayına döner. Padişaha gelinlerin çok güzel olduğunu Şah İsmail'i öldürüp gelinleri kendine

almasını söyler. Şah, duyduklarının gerçek olup olmadığını görmek için ertesi sabah onların konağına gider. Üç kızın da çileden çıkaran güzelliğini görünce oğlunu kıskanır. Sarayına hemen döner ve vezirine oğlunu öldürüp gelinlerini sarayına getirmesini emreder.

Babası, Şah İsmail'i yemeğe çağırır. Arabüzengi remil atmasını bildiği için bir mühür verir ve yemeğin üzerine bu mühürü gezdirmeden yememesini söyler. Şah İsmail, yemeğe gittiğinde mühürü yavaşça parmaklarının arsında gezdirir. Yemekten kalkınca oğlunun ölmediğini gören hükümdar şaşırıp kalır. Hükümdar ertesi gün oğlunu satranç oynamak için çağırır. Satranç oynamaya başlarlar. Şah İsmail, babasını üç kere yener. Babasının bu duruma sinirlendiğini gören Şah İsmail, bilerek hükümdara yenilir. Bunu fırsat bilen hükümdarda oğlunun ellerini bağlar. Oradaki insanların yalvarmaları üzerine şehzadenin canını bağışlar ama gözlerine mil çekilmesini ister. Şah İsmail, göz kapaklarına mil çekildikten sonra dağ başına bırakılır.

Padişah Malik Şah, Şah İsmail'den kurtulduktan sonra derin bir nefes alıp hemen gelinlerinin yanına getirilmesini emreder. Bunun üzerine üç adamı konağa gider. Arabüzengi, yüz tane teşrifatçı kadın gönderilmezse gitmeyeceklerini söyler. Kadınlar gelir. Arabüzengi eşyalarını taşımak için yüz tane de hamal istediklerini söyler. Gelen teşrifatçı kişileri öldürüp çuvallara koyup hamallara taşıtır. Çuvallar, saraya geldiğinde hükümdar çuvalları açtığında gönderdiği kişilerin cesetlerini görür. Bu duruma çok sinirlenir. Hemen bin askerini gelinlerinin üstüne salar. Arabüzengi, hazırlıklı olduğu için askerlerin üzerine saldırır. Kırk elli kişiyi yere serer. Kaçanlar ise gelip durumu Şah'a haber verirler. Arabüzengi karşısına gelen bütün yiğitleri yener. Halk, Şah'a karşı soğukluk duymaya başlar.

Şah İsmail ise dağ başında yalnız başına kalır. Ağlayarak yerlerde sürünür. Oradan geçmekte olan bir çiftçi, Şah İsmail'i görür ve hâline acıyarak kulübesine götürür. Gözlerini tedavi eder ve göz bebeklerine mil çekilmediği için sevinir. Hemen bir ilaç hazırlayarak ilaçla gözlerini yıkar.

Birkaç gün sonra Şah İsmail'in gözleri açılır. Padişahın askerleri asker toplamak için gelir. Şah İsmail de onlarla gider. Bu toplanan kişiler Arabüzengi ile dövüşür fakat hiç kimse onu yenemez. Nihayet

Şah İsmail ile Arabüzengi karşılaşır. Ama ikisi de çok iyi dövüştükleri için bir sonuç alınamaz. Padişah, Şah İsmail'i çok beğenir ve ona güzel silahlar ile Kamer tayı hediye eder. Tek isteği Arabüzengi'yi öldürmesidir. Şah İsmail atını alır almaz eşlerinin kaldığı saraya gider. Arabüzengi Şah İsmail'i tanır.

Arabüzengi ile Şah İsmail güçlerini birleştirerek padişah Malik Şah'ın ordusu ile savaşır. Arabüzengi, kayınbabasını öldürür. Şah İsmail de tahta geçer. Ona iyilik eden çiftçiye sarayına alır. Üç kıza kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 10, Bakı, 2020, s. 14-87.

Azerbaycan Edebiyatı İncileri-Destanlar, Bakü 1987, s. 236-270.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycanın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yay., C. 7, Bakı, 2011, s. 37-69.

Başgöz, İlhan, *Türkümlü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 310-312.

Beşirova, Gönül, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Araştırma*, İzmir, 2006, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çetin, Nilgün Gedik, *Şah İsmail Halk Hikâyesi Üzerinde Monografik Bir İnceleme*, Ankara, 1998, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Çolak, Faruk *Karamanlıca Halk Hikâyeleri*, Kömen Yayınları, Konya, 2015.

Çolak, Faruk, *Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Kayseri, 1994, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Deniz, Aziz, *Şah İsmail Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum 1968, (Basılmamış Lisans Tezi).

Ebu'l-Kâsım Firdevs, *Şâh İsmail: Şarkın Eski Masallarından* (İstanbul: Hikmet, 1332 [1916]), 64 s.

Fischer, Hans-August, *Schah Ismajil und Güliizar: Ein türkischer volks-roman*, 26. band (Leipzig: Mayer & Müller G. m. b. H., 1929).

Güney, Rezzan, *Şah İsmail*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1961.

Hikâye-i Şâh İsmâ'il ile Gül'izâr, Tophâne-i Amire Matbaası, İstanbul, 1271 [1885]), 40 s.

İsmailov, Hüseyin, *Azerbaycan folkloru Külliyyatı-Dastanlar*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. 22, Bakü, 2011 (Eli Tebrizi Eşmetni).

İstanbul Maarif Kitaphanesi, *Şah İsmail*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1943).

İstanbul Maarif Kitaphanesi, *Tam Şah İsmail* (İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1975).

Tam Şah İsmail, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1975.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2015, s. 176-180, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Korgunal, Muharrem Zeki, *Şah İsmail*, Emniyet Matbaası, İstanbul, 1940.

Korok, Dâniş Remzi, *Şah İsmail*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1937).

Maşallahqızı, Metanet (Abbasova), *Guney_Azerbaycan_Folkloru X. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2020, s. 14-87.

Menâkıb-ı Şâh İsmâ'il ve Gül'izâr, 43 s. (Kenarında "Hikâye-i Derdiyok ile Zülfisiyah Kısası").

Önal, Mehmet Naci, "Yazma, Matbu ve Sözlü Varyantlar Arasında Bir İnceleme: Şah İsmail Hikâyesi Örneği", VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, 2006. (ekitap.kulturturizm.gov.tr)

Özalp, N. Ahmet, "Şah İsmail ile Gülizar", *Aşk Gölünde Yüzen Canlar*

Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı, Büyüyen Ay Yayınları, C. III, İstanbul, 2016, s. 273-339.

Radloff, W. “Şah İsmail” *Proben der Volksliteratur der Türkischen stämme*, VIII. Theil (Leipzig: Zentral-Antiquariat, 1965), s. 27-57.

Resimli Şah İsmail Hikâyesi, Ahmed Kâmil Matbaası, İstanbul, R. 1337 (M. 1921), 39 s.

Sav, Ergun “Şah İsmail,” *Halk Hikâyeleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1974.

Şah İsmail Hikâyesi, İstanbul 1310 ve 1328, Resimli Taşbaskı, 40 (Kenarında Derdiyok ile Zülfisiyah Hikâyesi var).

Şâh İsmâ'il Hikâyesi, İstanbul: R. 1328 (M. 1912), 40 s. (Kenarında “Derdiyok ile Zülfisiyah hikâyesi”)

Şâh İsmâ'il ve Gül'izâr Hanım, İstanbul, 1306 (R. 1889]) ve 1325 (1909), 32s. (Ortada “Dîvân-ı Âşık Ömer”).

Yılmaz Mustafa, *Tamdere Köyü (Dereli-Giresun) Masal ve Halk hikâyeleri*, Erzurum, 1986, s. 29-38, (Basılmamış Bitirme Tezi.

Yurdatap, Selâmi Münir, *Şah İsmail Hikâyesi: Resimli Halk Hikâyesi*, İstanbul, 1937.

ŞAH KASIM

Telif hikâyesidir. Kütüphaneci ve yayıncı olan, 1890'da Kırım-Bahçesaray'da doğan Süleyman Sudi Bey, Şah Kasım hikâyesini yazılı hikâye anlatım diline uygun olarak yazmış ve Himmetzade S. Abdullah imzasıyla yayımlamıştır. Cemiyet kütüphanesinde H. 1333 (M. 1917)'de basılmış olan hikâye 48 sayfadır. Kitap, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin özeğe kitapları 0133806 numara ile kayıtlıdır.”Himmetzade S. Abdullah şah Kasım hikâyesi, meşhur, eski ve meraklı bir hikâyedir.” kaydı ile başlamaktadır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâye, Bamsı Beyrek'in bir çeşitlemesidir. Tıpkı Reşat Ekrem Koçu'nun Cevri Çelebi adlı hikâyeden etkilenip yazdığı Bursalının Hikâyesi gibi Süleyman Sudi Bey de bu hikâyeyi Bamsı Beyrak

hikâyesinden mülhem olarak kaleme almıştır. Hikâye gelenekte olduğu gibi Şah Kasım hikâyesi de “Raviyan-ı ahbar ve nâkılân-ı asâr” sözleriyle başlatılmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir, ancak nesir kısım daha fazladır. Devrinin dilinin ve üslubunun özelliklerini yansıtmakla beraber destanî üslup pek görülmez. Çocuksuzluk, ad verme, kahramanların yetişmesi, aşkın doğuşu, araya giren engeller, gurbete çıkma, esir olma, yardımcı şahıslar ve vuslat gibi motifler bu hikâyede de karşımıza çıkar.

Hikâyeyi kültürümüze kazandıran Abdülkadir Emeksiz, Şah Kasım hikâyesini şu şekilde özetlemiştir:

“Hikâye, çocuksuzluk motifiyle başlamaktadır. Oğuz İli şahlarından biri evliliğinin üzerinden seneler geçtiği halde çocuk sahibi olamamıştır. Evlât sahibi olamayınca saltanat ve servetin anlamı yoktur. Vezirler ve ahali, şahın böyle haftalarca meydana çıkamamasındaki sebebin ne olduğunu bilmediklerinden bin türlü rivayet çıkarırlar. Vezirlerden biri, şahın huzuruna kabul edilir ve şaha seyahate çıkılması tavsiyesinde bulunur, karar verilir ve şah ile ihtiyar vezir yola koyulurlar. Bir çeşmeye vardıklarında aniden yanlarına bir derviş gelir. Tebdil geziyor olmalarına rağmen bu derviş, şah ve veziri tanır, dertlerini bilir, şaha bir elma vererek cuma gecesi hanımı ile elmayı soyup yemelerini, kabuklarını da bindikleri kısırağa yedirmelerini, böylece oğul sahibi olacağını, kısırağın da bir tay doğuracağını söyler. Çocuğun isminin Kasım, lakabının Bey Böyrek, tayın isminin de bengi boz konulması gerektiğini bildirir, gözden kaybolur. Memleketlerine döndüklerinde dervişin söyledikleri bir bir gerçekleşir.

Kasım, sekiz on yaşına geldiğinde okula başlar, her okuldan geldiğinde önce tayı sevmeye, ardından annesinin yanına gider. Bir seferinde tay dile gelip annesinin bir zenci ile görüştüğünü söyler. Kasım, tayın söylediklerinin doğruluğuna şahit olur. Annesi, Kasım’a yakalanınca bir cadı kan ile iş ve fikir birliği yaparak Kasım’ı zehirleyerek öldürmeye yeltenir. Kasım, tayın bildirmesiyle bu tertipten ve ardından zehirli gömlekle öldürülmekten kurtulur. Anne ve cadı karı, son çare olarak kendisiyle evlenmek isteyen delikanlıların başlarını verdikleri akkavak güzelini düşünürler. Şehzade Kasım’a, akkavak güzelinin resmini gösterip ona meyletmesini sağlarlar. Kanlı ve zalim olarak

nitelenen akkavak güzelini alıp geleceğini söyleyen Kasım, anne ve babasıyla vedalaşıp birkaç gün sürecek olan yola koyulur.

Akkavak güzelinin belirlediği at yarışı, taş atma yarışı ve güreş müsabakasında galip gelme şartlarıyla önceki delikanlılar gibi Kasım da karışı karşıya kalır. Binlerce kişinin seyrettiği at yarışını Kasım, dualarla ve Allah'ın yardımıyla kazanır, ahali mutlu olur. Taşı akkavak güzelinden daha ileri atan Kasım, ikinci yarışta da başarılı olur. Güreşe tutuştuklarında iki defa akkavak güzeli, son güreşte de şehzade Kasım kazanır. Kasım, mağlubiyeti ve zevceliği kabul eden akkavak güzelini alarak memleketine döner. Babası bu duruma memnun olurken annesi ile cadı karı telaşlanırlar ve Kasım'ı ortadan kaldırmanın bir yolu olarak düşman şahın kızını getirmesini isterler.

Kasım, kırk bahadırın yanına alıp yine yola revan olur, birkaç gün sonra bir gece, düşman olan şahın memleketine ulaşırlar. Dinlenmek üzere uykuya dalarlar. o diyara gidip uyuyanlar kırk gün kadar uyanamazlar imiş. Kasım ile yanındaki kırk bahadır ve bengi boz dışındaki atlar dâhil hepsi uykuda yakalanıp tutsak olurlar. Zindanda yedi yıl geçtikten sonra tıraş edilmeleri için çıkarıldıklarında yolunda giden kervanın kervancı başı ile tıraş olmayı reddeden Kasım, manzum olarak söyleşirler. Oğuz İli'nden, ana babasından, akkavak güzelinden ve Bengi Boz'dan haber alınır. Akkavak güzelinin Baltacıoğlu Kel Vezir'e verildiğini öğrenen Kasım'ın ağladığını gören şahın kızı meraklanır ve vaziyeti öğrenmek ister. Zindancı başına bir kese altın verip onu ikna eden kız, babasının haberi olmadan Kasım ile görüşür. Kasım, gelme nedeninin kızı alıp götürmek olduğunu açıklar. Zindandan kurtuluş için çare ararlar. Kız, babasının ateşten çok korktuğunu ve ateş ile tehdit edilmesini tavsiye eder. Zindancı başının yardımıyla Kasım, hapisten çıkarılır. Hızır'dan ve Bengi Boz'dan yardım ister. Kasım, kale civarında kendisini beklemekte olan yaralı Bengi Boz'a binerek uzaklaşır. Bir deroiş görünür, Bengi Boz'un yaralarını derhâl iyileştirir ve Oğuz İli'ne doğru yol alırlar, akşamüzeri, babasının şah olduğu şehre ulaşırlar.

Saçı sakalı uzun olduğundan tanınamayan Kasım, düğün evini bulur. Kız almaya gitmeden önce gerçekleştirilen adetlerden olan silah ile kabağı vurmada muvaffak olur, karşılık olarak güveyi Kel Vezir'in takkesini alır. Saraya gidip şehzadenin tamburasını alır, daha sonra

düğün evine dönüp önce çocuklar, ardından merakları uyarmış olan kadınlar için çalıp söyler. Derviş kılığında bulunduğundan tanımayan Kasım, kırk bahadırdan İsmail'in annesini, Kel Mustafa'nın hanımını çalıp söylerken oynatır ve onları tanıdığını belli eder. Vezire şikâyet edilince cellatlara kellesinin vurulması için emir verilir. Söylediği "beyit"ler sayesinde cellatlardan kurtulan Kasım, akkavak güzeli için de çalar söyler. Akkavak güzeli, bu dervişin şehzade Kasım olabileceğini düşünür. Kasım, kimliğini açıklayınca cellatlar firar eder. Düğünde bulunan halk şehzade Kasım gelmiş diye sevinirler. Güveyi olan vezir korkup kaçar. Kasım, veziri buldurarak, babasının da rızasını da alarak kız kardeşi ile nikâhlar, üç gün düğün yapılır.

Şehzade Kasım'ın gelişinden çok memnun olan babası, Kasım'ı saraya davet eder ve şenlikler yapılması için emir verir. Babasıyla görüşen şehzade, zindanda tutulan mahpusları kurtarmak üzere kırk beygir yükü meşale ve on sürü keçi ile kırk süvari hazırlatıp tekrar yola koyulur. Birkaç gün gittikten sonra düşman şahın şehrine yaklaşırlar. Vaktin gece olmasını beklerler. Gece olunca şehre girip keçilerin boynuzlarına meşaleleri bağlayıp bir sürü keçiyi de sarayın bahçesine götürüp meşaleleri ateşe ve şehri de velveleye verirler, sarayı kuşatırlar. Taleplerinin ne olduğu sorulunca, kırk mahpusun serbest bırakılmasını istediklerini söylerler. Telaşla pencereye koşup her yanı ateş içinde gören şah, neye uğradığını anlamadan mahpusların salıverilmesini emreder. Zindancılar, mahpusların sayısının kırk değil de otuz dokuz olduğunu görüp hayrete düşerler. Kırk kişi olması gerektiği konusunda ısrar eden şehzade Kasım, bir mahpusa karşılık düşman şahın kızını talep eder, talep kız ile babası arasındaki görüşmelerin ardından kabul görür. Şehzade Kasım, babası ile vedalaşan kız, cariyelerini ve bütün yüklerini alarak Oğuz İli'ne doğru yola çıkarlar. Şehzade Kasım ve şahın kızı muratlarına nail olurlar. Birkaç gün sonra seksen atlı Oğuz İli'ne varır. Şehzade Kasım, babasının duasını alır. Dönüşünün ilk haftasında şehzade Kasım'ın büyük düğünü yapılır. Akkavak güzeli ile ertesi hafta da yeni nişanlısını şah kızı ile gerdeğe girerler. Şehzade Kasım ile birlikte yedi sene hapis hayatı yaşayan bahadırlar da hasretlerine kavuşurlar. Şehzade Kasım, kayınpederi olan düşman saha pek çok kıymetli hediyeler gönderir, aralarındaki soğukluk ortadan kalkar. İki sene sonra Kasım, babasının hastalanıp vefat etmesi üzerine, vezirlerin ve ahalinin

biat etmeleriyle şah olur. Şah Kasım, senenin altı ayını kayınpederinin memleketimde ve altı ayını Oğuz İli'nde geçirerek mesut bir ömür sürer.

Kaynaklar:

Emeksiz, Abdulkadir, “Dedem Korkut’un Saklı Kalmış Bir Hikâyesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 206, Ekim 2013, s. 379-396.

ŞAH SENEM KALESİ

Türkmenistan’da anlatılan efsanevî hikâyelerdendir. Söz konusu kale, bugün Daşoğuz vilayetinin Vas civarlarındadır. Kalenin yapılışı ile ilgili olarak Daşoğuz vilayeti Saparmırat Türkmenbaşı ilçesinde Bairamteç Saparmıradova ve Bağtıraz Gurbanova tarafından Oğulcan Ece’den derlenmiş bir metin, Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hâzinesi’nde 1528(f) / 1529 (f) kayıtlı bulunmaktadır.

Hikâyede, hayatta tek evlâdı kız olan Karahan’ın bir çölde adının yaşıatılması için bir kale yaptırması, ardından vefat etmesi, düşmanların bu kaleyi ele geçirmek istemeleri, Karahan’ın kızı Şah Senem’in zekâsı ve hüneri sayesinde bu kaleyi düşmanlara kaptırmaması anlatılmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Karahan, Şah Senem oluşturur. Mekân olarak Daşoğuz, Vas adları yer alır. Motif olarak da çocuksuzluk, tebdil-i kıyafet giyme, ziyafet, kız isteme, rüya, av, geyiğin insana dönüşmesi ile 2, 3, 7, 8, 18, 30, 70 sayı motifleri yer almaktadır.

“300 Türkmen Efsanesi” adlı kitaptan aynen aldığımız metin şöyledir:

“Kadim zamanlarda hükümdarlık eden acımasız bir padişah varmış. Ona “Karahana” derlermiş. Karahan Padişah’ın hüküm sürdüğü ede ceza kuralları çok sert olmuştur. Eğer bir vatandaş hırsızlık yapsa, ilk defa yakalandığında parmakları, ikinci defa yakalandığında kolu kesilirmiş. İşte bu yüzden halk ona “Karahana” lakabını verir.

Karahana Padişah’ın otuz eşi varmış. Ancak onların hiçbirinden evlâdı olmamıştır. Sarsılmaz devletin sahibi olan Karahan bu duruma çok üzölmüştür. Padişah ‘Bahtımı sınayayım.’ diye bir daha evlenir.

Aylar günler geçip Padişah'ın son aldığı karısı hamile kalır. Vakti, günü, saati dolup onun bir kızı olur. Fakat Karahan Padişah'ın yanına 'Müjde, kızınız oldu.' diyerek müjdelemeye çıkacak adam bulunmaz. En sonunda bir yiğit başını aşağıya salıp bu görevi üzerine alır. O, Padişah'ın huzuruna başını eğip hürmet ederek varır. Bilge yiğit:

'Âlemin şahı! Ben bir güzel haber ile geldim.' deyip, ona kız evlâdının doğduğu haberini verir. Sözüünü bitirir bitirmez Padişah:

'Oğul evlâdın oldu deseydin kendi ağırlığınca altın verirdim. Böyle olunca da çare yok. İşte müjden için' diyerek, bir avuç altını yiğide müjde hakkı olarak armağan verir.

Aynı gün Karahan üç gün üç gece saz çaldırıp türkü söylettirir, at yarıştırdır toy düzenler. Kızına ise, Senem adını koyar. Ancak acımasız Padişah kız evlâdının olmasına duyduğu üzüntüyü belli etmese de gönlünde; 'Kız evlattan mirasçı olmaz. Her ne olsa da bu dünyada soyumun kaybolmaması için çaresine bakayım. Yaşım da gide geçiyor!' diye gece gündüz kendi içinden konuşarak dolaşır.

Günlerden bir gün Karahan kendine sadık üç muhafızını yanına çağırıp bir toplantı yapar ve onlara:

'Benim oğul evlatsız yaşlandığımı kendiniz daha iyi biliyorsunuz. Bu yüzden soyumun kaybolmaması, devletimin dağılmaması için ne yapmalı?' diye danışır. Muhafızlardan biri:

'Sen ilerideki çölün içinde kimsenin görmediği işitmediği bir kale yaptır. O kaleye senin adını verelim. Şanın şöhretin nice yıllara kadar kaybolmaz.' der.

Karahan padişah bir süre kendi kendine düşünceye dalıp oturur ve sonunda öneriyi makul bulup:

'Yedi yaşından şetmiş yaşına kadar tüm vatandaşlar kalenin inşaatına katılmalı.' diye emreder.

Padişah'ın vur deyince gözünü çıkartan askerleri o günden başlayarak insanları çöle doğru sürmeye başlarlar. İnsanlar ilk Karahan Padişah'ın niyetinin ne olduğunu anlamazlar. İlk önce ark kazıp çöl yerine su taşırlar.

Ancak birkaç ay sonra insanlar çölde kale yapılacağını öğrenirler. Padişah'a 'Senin yaptığın yanlış.' demeye kimsenin cesareti olmaz. Dokuz on insan boyu derinliğindeki arkları kazmak insanlar için çok zor olur. Ama başka çareleri de olmaz. Çöle su taşındıktan sonra insanların günü eskisinden de zorlaşır. Kalenin yapılması için iyi ustalar görevlendirilir. Ağır iş ve üstelik sıkıntılı hayat insanları perişan eder. Ancak Karahan'ın bir dediğini iki etmeyen kudurmuş askerleri sağlıksız insanları duvarın arasına katıp diğer insanların gözlerini korkutur. Kale yükselmeye başlar. Lafın kısası, çok zor şartlarda yapılan bu kale iki yılda tamamlanır. Ancak insanların kargışından mıdır veya nazardan mıdır bilinmez, kale biter bitmez istediğini yaptırtan Karahan Padişah vefat eder.

Halk fazla zaman geçirmeden Han'ın daha yeni on sekiz yaşına giren yalnız kızı Senem'i şah olarak seçerler. Senem babası gibi acımasız olmaz. Başkalarına kulak vermeden kendi başına hareket etmez, halkın durumu ile ilgilenir. O kız zor şartlar altında yapılan kalenin etrafını bağ bahçeye çevirir. Zor durumdaki fakirlere elinden gelen yardımı yapar. Her işini yedi kere düşünüp ölçtükten sonra yapar. Babasının eşlerini akrabalarına geri gönderir. Bu kalenin adı, ihtişam ve güzelliği yedi cihanı hayran bırakır. Şah Senem misafirperverlikle arza gelenlerin ümitlerini boşa çıkarmaz ve her işte adaletli ve merhametli olmaya çalışır.

Yedi yolun üzerinde yapılan bu kalenin ahalisi gittikçe artar. Buraya göçüp gelenlerin haddi hesabı olmaz. Çölün içinde çok güzel bir yurt ortaya çıkar. Halk bu kaleye 'Şah Senem'in Kalesi' diye ad verirler. Kaleye gelip gidenlerin sayısı gitgide çoğalır. Komşu yurtlarla kervan ticareti gelişir. Halk ise kendi ayaklarının üstünde durmayı başarır.

Günlerden bir gün dedikodu arayan gammazlardan biri komşu yurdun padişahına şah kızı Senem'i kötüler. O:

'Kendini beğenmiş şah kızı sizi dikkate almıyor. Çeşitli yerlerden insanları göçürüp kendi yurduna çekiyor, ticaret yapıyor.' diyerek Padişah'ı dolduruşa getirir.

Padişah böyle şah kızının olduğunu ilk defa işitir ve surati asılır. Böyle barışçıl güzel bir yurttan böyle kadının hükümdar olmasına

inanmak istemez. Bu yüzden şah kızını kendi gözleriyle görme hevesine kapılır. O eski kıyafetler giyip birkaç adamıyla birlikte uzun yola çıkar. Derviş kılığına giren Şah ve onun yoldaşları Senem'in kalesine ulaşırlar. Onları yurdun geleneklerine göre saygıyla karşılarlar. Komşu yurdun padişahı onların birlikteliğine, misafirperverliğine, güzel yerlerine bakıp imrenir. Senem'i karşısında görünce de ona canı gönülden âşık olur.

Birkaç gün geçtikten sonra, Şah Senem bu gelenleri kabul edip hangi niyet ile geldiklerini sorar. Ancak niyetleri düzgün olmayan derviş misafirler, yurtlara seyahat ettiklerini söylerler. Sonra kötü niyetlerini belli etmemek için Şah Senem'den izin isterler. Üstleri parça parça olduğundan Senem onları fakir fukara sanıp her birine bir avuç altın hediye verir. Derviş kılıklı Şah ise, yoldaşlarını alıp yoluna revan olur.

Onlar yurtlarına dönüp geldikten sonra, Padişah söze usta adamlarını seçip kızı istemeye gönderir. Sözün kısası, dünürçüler gelip haberlerini söylerler. Eğer iyi niyetle razı olmazsa, sonunun iyilikle bitmeyeceğini, kan kokusunun geldiğini ima ederler.

Şah Senem dünürçülere bakıp, korkmadan ferasetli bir şekilde:

"Bana kendi yurdunda erlik yapacak yiğit mi kalmamış? Üstelik atalarımızdan kalan: 'Yabancı yurdun padişahından, kendi yurduyum fakiri iyi.' diye bir söz var. Sizin padişahınız elinden geleni yapsın.' diye cevap verir.

Şah Senem, o padişahın rahat oturmayacağını bilir. Derhâl ordusunu hazırlamaya başlar. İlginç olan şey ise bine yakın öküzü besletir. Kısa sürede kara bulut gibi, komşu yurdun şahının ordusunun izi görünmeye başlar. İki ordu çarpışıp kalenin etrafında korkunç bir savaş yaşanır. Şah ordusu rüzgâr gibi gelse de iki üç gün geçtikten sonra kaya gibi kaleyi alamayacaklarını anlarlar. Gün geçtikçe sayıları azalıp ordu halden düşmeye başlar. Şah Senem askerlerin kalenin içine çekilmelerini emreder.

Ümitsiz olan Padişah'ın ordusu Şah Senem'in ordusunun yenilip kaçmaya başladıklarını düşünür. Padişah'ın ordusu kaleye yaklaştıklarında ise Şah Senem eskiden besleyip yetiştirdiği semiz öküzlerini düşmana doğru bırakır. Böyle şeyi beklemeyen düşmanlar,

öküz ordusunun karşısında fazla dayanmaz. Öküzler düşmanı parçalar. Kale ahalisi ise, Senem'in hangi amaçla öküzleri besleyip yetiştirdiğini o zaman anlarlar. İzdihamdan yararlanan Şah Senem'in askerleri düşmanı darmadağın eder. Kazanılan zaferden sonra Şah büyük ziyafet tertip eder.

Bir gün Şah Senem tatlı uykudayken, rüyasında peygamberlerden biri gelip: 'Sen çöle, ava çık. Orada bahtına eş olacak yiğidi bulursun.' der. Aynı gün Şah Senem, muhafızlarını alıp ava çıkar. Birdenbire önünden geyik sıçrayıp çıkar. Şah Senem, yayından ne kadar ok atsa da geyiği vuramaz. Geyiği 'İşte vurdum, şimdi vurdum.' diye kovalayıp gelirken, bir çobanın çadırının yanında durur. Orada geyik yakışıklı bir yiğide dönüşür. O anda Şah Senem yiğide, yiğit ise Şah Senem'e âşık olur. Şah Senem o çoban ile kalesine geri döner ve yedi gün yedi gece düğün yaptırır. Sonra ise mutluluk içinde yurda birlikte hükümdarlık ederler."

Kaynakça:

Alimcan, İnyet-Didar Annaberdiyev, 300 Türkmen Efsanesi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 343-346.

Baymıradov, Bayrammurat, "Şasenem Galası" Türkmen Hakkında Rovayatlar. Miras Yayınları, Aşkabat, 2004. s. 114-119.

ŞAH YUSUF

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye, 1972 yılında Karaköse'nin Küpkıran köyünde Kâzım Yıldız'dan derlenmiştir. Derlemeyi yapan Üstün Kaldırımcı, hikâye metnini "Ağrı'dan Derlenmiş Üç Hikâyede Epizot Çalışması" adlı bitirme tezinde kaydetmiştir.

Hikâye, Üstün Kaldırımcı tarafından şöyle özetlenmiştir:

Hint elinde" bir padişah vardır. Padişahın hiç zürriyeti olmaz. Nihayet bir dervişin verdiği elma ile bir oğlu, elmanın kabuğunu yiyen kısırağın da bir tayı olur.

Çocuk büyür. Yine bir gün bu derviş gelerek çocuğa Şah Yusuf, taya da Bengiboz adını koyar. Şah Yusuf on dört yaşına kadar tahsilini tamamlar. Bir

gün Bengiboz bunu alır, bir dağın tepesine götürür. Yollarına devam ederken bir Padişah'la yedi devin harp ettiğini görür. Padişah'a yardım eder, devleri yenerler ve Padişah'ın memleketlerine giderler.

Padişahın üç kızı vardır. İlk ikisi Lala ve Vezir'in oğluna nişanlıdır. Padişah bu kızların en küçüğünü de Şah Yusuf'a verir. Fakat bu kızları Kasır Dev isminde bir dev kaçırmıştır.

Şah Yusuf, bu üç kızı kurtarmak için Kasır Dev'in kulesine gider. Devin kulesinde kızların en küçüğü olan Fatma Hanım'ı görür. Her ikisi de biri birlerine âşık olurlar. Devi öldürür, kızları kurtarır. Devin hazinesini de getirmek için hazinenin bulunduğu kuyuya iner. Mücevher ve altınları yakarına verir.

Bunun üzerine bacanakları kuyunun üzerine bir taş kaparak bunu oraya hapsederler. Kızları alıp memleketlerine dönerler. Bin bir güçlkle kuyudan çıkan Şah Yusuf dışarıda bekleyen Bengiboz'a biner ve sevgilisinin memleketine doğru yol alır.

Sevgilisinin memleketine yaklaşan Şah Yusuf keloğlan kıyafetine girerek Fatma Hanım'ın bahçıvanına çırak olur. Günlerden sonra Fatma Hanım, Keloğlan'ı tanır ve evlenirler. Durumdan haberi olmayan Padişah, "Kızım bir Keloğlan'la evlendi!" diye hastalanır. Hiçbir ilaç hastalığına derman olmaz. Nihayet tek çarenin aslan derisinde getirilen aslan sütünde olduğu söylenir.

Lala ile Vezir'in oğlu aslan sütü getirmek için giderlerse de bulamayarak boş dönerler. Bunlardan ayrı olarak giden Şah Yusuf aslan derisinde aslan sütünü getirir. Padişah sütü içer, hem iyileşir hem de yirmi beş yaşındaymış gibi gençleşir ve kızını affeder.

Şah Yusuf bütün başından geçen hatıraları anlatır. Keloğlan kıyafetinden çıkarak eski durumunu alır. O zaman herkes Şah Yusuf'u tanır. Padişah yeniden bunlara kırk gün kırk gece düğün yapar.

Düğünden sonra Şah Yusuf, asıl memleketine Fatma Hanım'la beraber döner. Memleketine yakın bir tepenin üzerinde gözleri kör bir adama rastlar Yanına yaklaşıncı babası oldu anlar. (Şah Yusuf, atı ile birlikte kaçınca, anası ile onun dostu Kel vezir, Padişah'ı bir dağ başına bırakırlar. Zaten oğlunun acısından Padişah'ın gözleri kör olmuştur.) Babasının hâlini gören Şah Yusuf, Bengiboz'un ayağından toprak alarak babasının gözlerine sürer. Padişah'ın

gözleri açılır. Aslan sütünden içirir, babası gen Biri birlerine kavuşma sevinci içerisinde memleketlerine müjdeciler gönderirler. Memleketlerine geldikleri zaman Şah Yusuf annesini ve Kel Vezir'i öldürür. Tekrar saltanatlarının başına geçerek hayatlarına devam ederler."

Kaynakça:

Ekici, Metin, *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, s 40-70, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaldırımıcı, Üstün, *Ağrı'dan Derlenmiş Üç Hikâyede Epizot Çalışması*, Erzurum, 1972, s. 121-143. (Basılmamış Lisans Tezi).

ŞAHMARAN

Hikâye 1001 gece masallarında yer alan masaldır. 1001 Gece masallarında Hasib Kerimü'd-din adlı çerçeve hikâye içinde yer almaktadır. Kitaptaki gece sırası 381-400'dür. Orta Güney ve Doğu Anadolu gibi geniş bir coğrafyada halk hikâyesi olarak anlatılır. Mensur bir eser olmakla beraber kimi yerlerde manzum kısımlar karşımıza çıkmaktadır.

XV. yüzyıla kadar sözlü gelenekte yaşatıldığı tahmin edilen hikâye, ilk defa bu yüzyılda Abdî tarafından "Camasbname" adıyla, mesnevî olarak yazılmıştır. Abdî'nin 2700 beyit olarak nazmettiği bu eser başlı başına önemi haizdir. Ayrıca, bu konuda Ahmed Daî'nin 73 beyitlik Camasbname'sini de zikretmemiz gerekir.

XIX. yüzyıldan itibaren pek çok defa taşbaskı olarak yayımlanmış hikâyenin en eski basılı metni Fikret Ulucan'da bulunmaktadır. Bu eser 2009 yılında Sibel Üst, Fikret Uslucan ve Mehmet Dursun Erdem imzalarıyla yayımlanmıştır. Yazma; 22 Rebi'ü'l-evvel fî sene 1331 (Miladî 11 Mart 1913) tarihlidir. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığında 1222 numarada kayıtlı son yaprağı eksik bir kitap bulunmaktadır.

Hız. Davud'un oğlu Camasb, yer altında yılanların şahı Şahmaran'la karşılaşır. Tekrar yeryüzüne çıkmak isteyen Camasb'a, insanlardan kalleslik ve kötülük gördüğünü söyleyen Şahmaran, peş peşe Belkiya'nın ve Cihanşah'ın hikâyelerini anlatır. Aşağıda özetlerini

verdiğimiz ve “Mümtazetü’l-Emasil Şahmaran Hikâyesi” başlığı altında muhtevasında kayıtlı olan başlıca hikâyeler şunlardır:

Bu hikâyelerin başlıcası şunlardır:

Hikâye-yi Şahmaran,
Hikâye-yi Belkiya,
Hikâye-yi İkab,
Hikâye-yi Şah-ı Sahra,
Hikâye-yi Kûh-ı Kaf Melekleri,
Hikâye-yi Hayman Şah,
Hikâye-yi Murg Şah,
Hikâye-yi Duhter Şah Peri,
Hikâye-yi Kale-yi Gevher-Nigin,
Hikâye-yi Şems-i Bânû,
Hikâye-yi Keygal Hindi,
Hikâye-yi Belkiya’nın Mısır’a Geldiği,
Hikâye-yi Giriftar Şah.

Hikâyede motif yönünden çok zengindir. Çocuksuzluk, av, geyik peşinden gitme, ateş diyarı, mücevher dağı, yasaklı 40. Oda, 3 güvercin, tayy-i mekân, tayy-i zaman, tavus kuşu, ejderha gibi mitolojik hayvanlar, at, kurt, karınca, maymun, akrep, kuşlar, eşek, balık, yılan ve köpek gibi reel hayvanlar, üç kız kardeşin üçüncüsünün güzel olması bu motiflerden bazılarıdır.

Hikâyelerde insanların tamahı, vefasızlığı, fani dünyaya bağlılıklarının olumsuzluğu vurgulanırken, bunlar yüzlerce mecaza müracaat edilmiştir. Ancak asıl gaye olarak Hatemü’l-Enbiya olan Hz. Muhammed’e duyulan sevgi ve hayranlığı öne çıkarılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hikâyeye Besmele ile başlanır. Ardından Peygamberimizi övgülerde bulunulur. Âlemin onun için yaratıldığından bahsedilir. Hz. Musa’ya Hz. Muhammed’den söz edilir. Hz. Musa, Peygamberimize hayran kalır.

Her millete bir peygamber gönderilir ve o peygamber, milleti Hak yoluna çağırır. Adana şehrine de Danyal Hazretleri peygamber olarak gönderilir. İnsanların bazıları imana gelir, bazıları ise kâfirliğine devam eder, hak yola girmezler. Ancak Hz. Danyal, Allah'ın yardımıyla ilm-i hikmette ve gelecekte haber vermekte üstün özelliklere sahiptir. Bu sayede, insanların kıyamete kadar yaşamalarının çaresini bulur. Bir gün elinde kitabı ile Adana şehrindeki Ceyhun köprüsünü geçip, karşı dağda bulunan bir çiçek ile ölümsüzlüğün ilacını yapmak ister. Ancak Allah, Cebrail'a emir verir ve Danyal'ın kitabını nehre düşürmesini ve onu bu yoldan geri çevirmesini ister. Cebrail, Hz. Danyal'ın karşısına insan şeklinde görünür ve onu köprü'nün öte başında durdurarak nereye gittiğini sorar. Danyal'da Cebrail'a her şeyi anlatır. Cebrail; "Madem o kadar her şeyi bilirsin, kitaba bak bakalım, Cebrail şimdi nerede?" der. Hz. Danyal da kitaba bakar ve onun tam karşısında olduğunu söyler ve şaşırır. Cebrail, kendi kimliğine bürünür ve Danyal Peygamberin elindeki kitabı kanadıyla Ceyhun nehrine düşürür. Danyal'ın elinde kitaptan 5-10 sayfa kalır. Danyal Peygamber, Cebrail'e neden kitabını suya düşürdüğünü sorar. Cebrail de yalnızca Allah'ın baki olduğunu, Allah istemeden hiçbir şey olamayacağını ve her canlının mutlaka ölümü tadacağını söyler.

Bu olaydan bir zaman sonra Danyal Peygamber ölüm döşeğine düşer. Karısına, kendisi öldükten sonra bir oğlu olacağını Allah'ın bildirdiğini söyler. Elinde kalan 5-10 sayfayı karısına verir. Onları bir sandığa saklamasını, ileri bir zamanda sayfaları oğlancığa vermesini vasiyet eder. Oğlunun insanlara ilim ve hikmet vereceğini söyler ve bu dünyadan ahirete geç eder.

Zamanı geldiğinde Danyal'ın hatunu nur topu gibi bir oğlan doğurur. Çocuğun adını Camasb koyarlar. Danyal Peygamber'in vasiyeti gereği oğlancığı mektebe verirler. Ancak Camasb bir harf bile öğrenemez. Annesi onu sanata verir orada da bir ilerleme gösteremez. Anası çareyi oğlancığını evlendirmekte bulur. O zaman gayret edip çalışacağını düşünür. Kadın, Camasb'ı evlendirirler. Camasb da değişiklik yoktur, elini ne işe attıysa elinde kalır. Anası Camasb'ın durumuna hayıflanır, durur. Son çare olarak Camasb'a iki eşek alır. Dağdan odun getirmesini ancak böyle geçim edeceklerini söyler. Camasb dağdan odun getirip satmaya başlar.

Zaman böyle geçerken günlerden bir gün Camasb arkadaşlarıyla dağdan odun getirmeye gittiğinde yağmurun bastırması sonucunda bir mağaraya girer. Camasb mağarada yuvarlak, büyük bir kaya görür. Kayanın değerli bir şey olduğunu anlar. Arkadaşlarına; “Bunu çıkarıp satalım.” der. Kayayı çıkarırken bir kuyu görürler ve o kuyunun ağzına kadar bal ile dolu olduğunu anlayınca şaşırırlar. Yemeye korktukları için Camasb’a tattırırlar. Camasb da balın çok lezzetli olduğunu söyler. Bunun Allah’ın onlara bir lütfu olduğunu söylerler ve balı çıkarmaya koyulurlar. Bal, kuyunun dibinde kalır. Arkadaşları inmez, Camasb’ın beline ip bağlayıp kuyunun dibine indirirler. Camasb kuyudaki bütün balı çıkarır. Arkadaşları şeytana uyar ve balı kendi aralarında bölüşüp satmak için Camasb’ı kuyunun dibinde bırakıp kaçarlar. Camasb, onlara seslenir ama ses gelmez. Yine o iyi şeyler düşünür ancak çok geçmeden durumun farkına varır. Bakar ki onlardan fayda yok dua etmeye başlar.

Camasb’ın arkadaşları onun eşeğinin tekini satıp tekine de odun yüklerler. Camasb’ın anası ile karısının yanına giderler. Onlara, Camasb’ın eşeğinin birinin Kaplan deresine kaçtığını, onun da eşeğini kurtarmak için oraya gittiğini ancak ikisini de kaplanların parçaladığı yalanını ağlaya ağlaya anlatırlar. Anası ile karısı ağlayıp inlemeye başlar. Anası, Danyal Peygamber’in sözünün çıkması gerektiğini, böyle bir şeyin olamayacağını düşünse de oğlancığını göremeyince; “Allah böyle yazmış!” deyip kabullenir. Camasb’ın arkadaşları zengin olurlar; biri sarraf öteki de bezirgân olur.

Camasb ümitsiz bir şekilde beklerken bir akrep görür ve onu öldürür. Sonra akrebin geldiği yeri elindeki bir odun ile eşmeye başlar. Kuyunun içinden bir yol açılır. Açık demir kapıdan geçer ki ne görsün, yeşil zümrütlerden yapılmış, büyük bir taht karşısında durur. Oradan biraz ilerleyince şelale, türlü türlü meyve ağaçları vardır. Gördükleri karşısında şaşkınlıktan ve yorgunluktan tahtın üzerinde uyuya kalır. Uyandığında, korkudan ne yapacağını şaşırır. Karşısında büyük yılanları ve arkadan bir başka taht üzerinde getirilen insan başlı olan yılanı görür. İnsan başlı yılan, Camasb’ı hoş ile karşılar. Onu ağırlar ve acıkan Camasb’a türlü türlü yiyecekler getirir. Camasb’a buraya nasıl geldiğini sorar. Camasb’da her şeyi anlatır. Yılan da kendi yılanların başı Şahmaran olduğunu söyler. Ademoğlunu kendisini görmemesi

gerektiğini, onu gördüklerinde başına türlü türlü işler geldiği, onun için buroda olmasından çok korktuğunu anlatır. Bir ademoğlu ile arasında hiç iyi şeyler geçmediğini söyler. Camasb da Şahmaran'ın başından geçenleri merak ettiği için yaşadıklarını anlatmasını ister. Şahmaran'da hikâyeyi anlatmaya başlar...

Hikâye-yi Belkıya

Zamanın birinde Mısır şehrinde Üşe Şah adında bir padişah varmış. Bu padişah Tevrat'ı okurken ahir zaman Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'nın ümmetinin yüceliğini okur. İsrail kavminin o zat-ı mükerreme âşık olmaları sonucunda dinlerini değiştirmelerinden korkar. Çünkü o peygamberin geç bir zamanda geleceğini bilir. Bu yüzden o kitabı sandığa koyup, mühürler ve gizli bir odaya koyar. Bu Üşe Şah'ın iki oğlu vardır. Büyüğünün adı Belkıya, küçüğünün adı ise Kamir'dir. Belkıya alim bir insandır ve bütün zamanını ibadet etmek ve ilim öğrenmekle geçirir. Babası öldükten sonra da tahta Belkıya geçer.

Belkıya, Mısır'a sultân olduktan sonra babasının sakladığı kutuyu bulur ve okur. Ahir zaman Peygamberine âşık olur. Belkıya, bu aşk ile dünyadan soğur ve her şeyini bırakıp ahir zaman Peygamberini aramaya koyulur. Belkıya, Şam'a giden bir gemiye binip birkaç günlük yolculuğa çıkar. Bir adada meyve toplamak için dururlar. Belkıya o sırada adada uykuya dalar. Uyandığında ortada ne gemi vardır ne de insan. Korkar, Allah'a sığınır. Bu sırada kayanın arkasındaki yılanları görür. Yılanlar ahir zaman Peygamberini zikretmektedir. Şaşırır. Yılanlar Belkıya'yı görünce "Neredensin, aslın neslin?" nedir diye sorular sorar. Belkıya, İsrail kavminden olduğunu anlatır. Ahir zaman Peygamberine âşık olduğunu, onu aramak için yollara düştüğünü söyler. Belkıya, bir sal ile tekrar yola çıkar. Bir zaman gittikten sonra Şahmaran'ın buluğu odaya varır. Şahmaran, Belkıya'nın kendisini ve diğer yılanları görünce çok korktuğunu söyler. Kendisini tanıtip ve diğer yılanların onun emrinde olduğunu söyleyince Belkıya sakinleşir ve ona neden bu odaya çıktığını sorar, bu odaya ademoğullarının çıkamayacağını söyler. Belkıya da başından geçenleri anlatır Şahmaran'da onu ahir zaman peygamberine âşık olduğu için hapsedmeyeceğini söyler. Ondan kendisinden kimseye bahsetmeyeceğine dair söz alır ve ahir zaman Peygamberine selâm götürmesi karşılığında onu gönderir.

Hikâye-yi İkab

Belkiya, Şahmaran'ın yanından ayrıldıktan sonra önce Şam'a ardından da Beytül-Mukaddes (Kudüs'e geçer. Orada yaşayanlar Belkiya'nın ahir zaman peygamberine âşık olduğunu, onu aramak için yola çıktığında çok acayıplıklarle karşılaştığını öğrenirler ve dilden dile Belkiya'nın hikâyesini anlatırlar.

O zaman da yaşayan İsrail kavminin alimlerinden olan İkab da Hz. Süleyman'dan ve onun ilim ve mucizelerinden haberdardır. Hz. Süleyman'ın mührünü ele geçirip onun gibi dünyaya hâkim olmak ister. Hz. Süleyman'ın kabrine ise ulaşamaz. Oraya ulaşmak için yedi deniz geçmesi gerekir. Bu denizleri kolay ve yürüyerek geçmesi için bir ota ihtiyacı vardır. O bitkiyi de ancak Şahmaran'ın bulacağını bilir. Bunun içinde Şahmaran'ı aramaktadır.

Belkiya'nın hikâyesini duyunca da "Şahmaran'ın yerini biliyordur!" ümidiyle onun yanına gider. Her şeyi anlatır. Eğer Şahmaran'ın yerini söylerse, ahir zaman peygamberini bulmakta kendisine yardım edeceğini söyler. Şahmaran'a bir şey yapmayacağını sözünü aldıktan sonra aşk ateşiyle yandığı için ona Şahmaran'ın yerini söyler. İkab, Belkiya'yı yanına alarak Şahmaran'ın adasına gider. Bir sandığın içine bir kâse süt ve bir kase de kırmızı keskin sirke koydurur, Şahmaran'ın adasına bırakır. Şahmaran sandığı görünce yanına varır, sütü içer. Diğerini de merak ettiği için onun da tadına bakar ve sarhoş olup bayılır.

Uyanınca Şahmaran'a her şeyi anlatırlar. Ona o bitkiyi bulması karşılığında serbest bırakılacağını söylerler ve Şahmaran'ı kırk gün yanlarında hapsedip o bitkiyi bulamaya çalışırlar. Şahmaran kırkıncı gün o bitkiyi bulur. Filhal ağacının yaprağını ayağına süren, suda batmazmış. İkab çok sevinir. Şahmaran'ı kırk günden sonra aldıkları yere bırakırlar.

Şahmaran, adasına gelince onların içinde Belkiya'nın da olduğunu görür. Belkiya'ya sözünü tutmadığı için onu kırk gün hapsedtiği için kızar. Âdemoğullarının hakikatsiz ve yalancı olduklarını söyler. Yine de son bir iyilik yapmak istediği için onlara Hz. Süleyman'ın kabrine yaklaşmamalarını, yaklaşırlarsa cezalandırılacaklarını söyler. Ayrıca

onlara kendilerinin elinde bulunduğunu, bu işten daha çok yarayacağını olacağını, onun suyunu içenin kıyamete kadar kocamadan yaşayacağını anlatır. İkâb hayıflanır, ancak ne çare ki Şahmaran ellerinde değildir.

Şahmaran, adaya gelince yılanlara her şeyi anlatır. Belkiya'nın hakikatsizliğinden bahseder. Âdemoğulları yerlerini öğrendikleri için atalarının yurdundan ayrılmak zorunda kalırlar. Bu olaydan sonra Şahmaran ve yılanlar kışları burada yazları da Kâf Dağı'nın eteklerinde zaman geçirirler. Bu olaydan sonra ademoğullarına güvenemeyeceğini Camasb'a der. Ademoğullarının Rabb'inin emirlerine bile karşı geldiği, onların birçok hilesinin olduğunu, bu yüzden hayvanlar âleminde galip geldiklerini söyler. Bunun için saklandıklarını ifade eder. Camasb da onu serbest bırakmasını ister ancak Şahmaran bir daha yurdundan olmak istemediğini söyler. Ölmek istemediğini, canın tatlı olduğunu der ve Camasb'a gitmek konusunda ümidini kesmesini söyler.

Derken yıllar böyle sürüp gider. Camasb Şahmaran ile birlikte kâh burada kâh Kaf Dağı'nın eteklerinde altı yıl geçirir. Şahmaran zaman böyle geçerken Camasb'ın ne kadar perişan olduğunu ve çok üzüldüğünün farkındadır. Camasb'ı oyalamak için İkâb'ın hikâyesini kaldığı yerden anlatmaya başlar.

Şahmaran, Belkiya ile ilgili haberleri ilişkili olduğu ecinnilerden alır. Belkiya, Mısır'a gelir. Kardeşi tahtta oturmaktadır. Belkiya'nın yaşadıklarıyla ilgili bir kitap yazıldığı haberini alır. Ecinni gider kitabı yazan adamı Şahmaran'ın yanına getirir. Adam, korkudan bayılır ve ayıldıktan sonra Şahmaran onu sakinleştirir. Kitabı kendisine okumasını ister. Adam kitabı okumayı bitirince ecinni ile geri gönderir. Adam geri gittikten sonra, hiçbir şey hatırlamaz. Camasb'da "Beni de öyle gönderseniz!" der. Şahmaran, gönderemeyeceğini söyler ve Belkiya'nın hikâyesini anlatmaya devam eder.

İkâb, Şahmaran'ın bulduğu otu ayağına sürer ve yedi deniz aşarak Hz. Süleyman'ın kabrinin bulunduğu mağaraya varır. Belkiya içeri girmez, kapısında durur. İkâb içeri girip ahir zaman peygamberini zikretmeye başlar. Hz. Süleyman'ın kabrinin önünde bir ejderha çıkar. Ejderha ona geri dönmesini, yoksa onu kül edeceğini söyler. İkâb dinlemez, yürür. Ejderha ağzından ateş çıkarır. Ancak İkâb ateşten korunur. İkinci kez ateş çıkarır, yine işlemez. Ahir zaman Peygamberini

zikrettiği için ateşler işlemez. İkâb kabrin önüne gelir, Hz. Süleyman'ın parmağındaki kırmızı zümrüitten olan mührü görür. Bu sırada Cebrail gelir ve gür bir sesle bağırır. İkâb ve Belkiya, korkudan zikretmeyi bile unuturlar. Cebrail, bir nefesiyle İkâb'ı yakıp kül eder. Ancak Belkiya'ya bir şey olmaz. Cebrail, Belkiya'ya Hz. Süleyman'ın kabrinde ne işi olduğunu sorar. Belkiya da ahir zaman Peygamberini aradığını, İkâb'ın da ona yardım edeceğini, onun için orada olduğunu söyler. Cebrail de Peygambere kalben âşık olduğu için nefesinin yakmadığını, ahir zaman Peygamberini göremeyeceğini çünkü onun daha sonraki zamanlarda geleceğini, onu ancak kıyamet günü görebileceğini söyler ve kaybolur. Belkiya da oradan ayrılır. Belkiya, az gider uz gider denizleri tepeleri aşar. Kalsem ikliminin sınırında olan Hatt-ı İstiva'ya vasıl olur

Hikâye-yi Şah-ı Sahra

Şahmaran hikâyeyi anlatmaya devam eder. Hatt-ı İstiva'ya gelen Belkiya, bağlı bahçeli yerlere gider. Diğer meyve ağaçlarından ziyade, bir elma ağacının yanına varır. Tam elma alacakken ağaç konuşur, Belkiya'ya, atalarının Hak Teala'ya itaatsizlik edip cennetten kovulduğunu, bu yüzden ademoğullarına meyve vermediğini söyler. "Benim meyvem sadece periler yer." der. Belkiya çok şaşırır ve ağlar.

Belkiya ağlayarak bir dağın başına varır, ucu bucağı görünmez bir sahrada kanatlı atların üzerinde, yine kanatlı mahlûkların savaştığını görür. Belkiya savaş bitene kadar bekler. Savaş bitince kanatlı mahlûkatlar onu görür ve yanına gelirler. Belkiya'ya kim olduğunu, burada ne aradığını sorarlar. Belkiya da âdemoğlu olduğunu söyler ve ahir zaman peygamberine âşık olup yollara çıktığını ve bu hâllere düştüğünü anlatır. Belkiya da onlara hangi mahlûkattan olduklarını ve neden savaştıklarını sorar. Onlar da peri olduklarını, karşılıklı oldukların de kâfirler olduğunu söylerler. Belkiya'nın ahir zaman peygamberine âşık olduğunu duyunca onu alıp Şahlarına götürürler. Belkiya, Şahı ve tahtını görür. Gözleri kamaşır ve adaplı bir şekilde Şaha selam verir. Şaha başından geçen her şeyi anlatır. Şah onun ahir zaman peygamberine âşık olduğunu öğrenince tahtına alır, sofralar kurdurtur. Belkiya'nın gözünü görmeyişi derecede çok çeşitli ve lezzetli yemekler getirilir. Ahir zaman Peygamberine zikrederler Allah'a şükürde bulunurlar.

Sonra Şah, Belkiya'ya kendisinin Kalzem diyarının Şahı Sahra olduğunu söyler. Belkiya'ya nasıl yaratıldıklarını anlatır. Yeryüzünde devlerin ve kâfirlerin çoğalmasıyla birlikte Hak Tealâ'nın onları yeryüzüne indirdiğini söyler.

Belkiya, Şah-ı Sahra'ya onların yanında kalmak istediğini ifade eder. Şah-ı Sahra da "Bir ademoğlunun yeri yine bir ademoğlunun yanındır. " diyerek onu altı ayda gideceği yolu bir günde götürecek bir ata bindireceğini ve öyle göndereceğini söyler. Orada Amir adında halifelerinin olduğunu atın kendisini onun yanına götüreceğini anlatır ve der ki: "Ahir zaman peygamberini olur da görürsen mübarek ayağını öpüp selâmımı götür. Ona iman ettiğimizi, bizi şefaatten mahrum etmemesini söyle. " Bunları dedikten sonra Burak cinsinden olan kendi atına Belkiya'yı bindirir ve Amir'in yanına gönderir.

Belkiya, altı ay gidilecek yolu altı saatte gelir. Amir'in yanına varır. Amir ona kim olduğunu ve bu Şah atına nasıl bindiğini sorar. Belkiya da başından geçenleri anlatır. Amir, Şah'ın ona izzet-i ikramda bulunduğunu bu atlara sadece perilerin binebileceğini söyler. Hak-Tealâ'nın bu atları sadece periler için yaratıldığını anlatır. Belkiya, Amir'e ademoğullarının mekânının nerede olduğunu sorar. Amir de ona güney tarafından şaşmamasını, bu yolun onu rub-ı meskûna (dünyanın kara olan dörtte birlik kısmı) götüreceğini söyler. Belkiya da Amir'in sözünü dinleyip yola çıkar. Camasb hikâyeyi keserek Şahmaran'a; "Bana da Belkiya gibi yol gösterseniz. " der. Şahmaran, herkesin canının tatlı olduğunu, onu bırakamayacağını söyler. Camasb, eve gidince Şahmaran'ın ölüm sebebinin ne olduğunu sorar ve ağlamaya başlar, Camasb'ı serbest bırakmasını dilerler. Şahmaran, ölümünün Camasb'ın hamama girmesi ile olduğunu, onu görenlerin ne yapıp yerini öğreneceklerini söyler. Camasb'da hamama bile giremeyeceğini, yeter ki onu serbest bırakmasını ister, ancak Şahmaran kabul etmez Camasb günlerce kahr olur. Şahmaran da Camasb'ın eğlenmesi için hikâyeyi anlatmaya devam eder.

Hikâye-yi Kûh-ı Kaf Melekleri

Belkiya Amir'in dediği gibi yoluna devam ederken dağdan başka bir mahlûkla karşılaşır ve korkar. Ancak ahir zaman Peygamberini

zikrettiğini duyunca rahatlar ve yanına gider. Onun Allah'ın yarattığı meleklerden Ha'il olduğunu ve gece ile gündüzü oluşturmakla vazifeli olduğunu öğrenir.

Belkiya yola düşer, az gider uz gider, bir dağın başına varır. Yine bir melek ile karşılaşır. Bu melek de her melek gibi ahir zaman Peygamberini zikretmektedir. Meleğe selâm verip başından geçenleri anlatır. Meleğin Hak Tealâ tarafından rüzgârları kontrol etmekle vazifelendirildiğini öğrenir. Belkiya, ondan yolu sorar ve yoluna devam eder. Biraz ilerledikten sonra, göğün üzerinde dört meleğin ellerini kaldırıp dua ettiğini görür. Biri insan suretli olup insanların rızkı için; biri kerkes suretli olup bütün kuşların rızkı için; biri öküz suretli olup bütün dört ayaklı hayvanların rızkı için; biri de aslan suretli olup bütün yırtıcı hayvanların rızkı için Hak-Tealâ'ya dualar etmektedirler.

Belkiya, insan suretinde olan melekten Rub-ı Meskun'a giden yolu öğrenip yola koyulur. Yolda, büyük zebercedden heybetli bir dağ karşısına çıkar. Dağın boyu göklere ulaşmıştır. Bir zaman dağın eteğinde gittikten sonra, yine bir meleğe rastlar. Melek Belkiya'yı gördüğüne çok şaşırır. Belkiya kendini tanıtır ve bu dağın neden diğer dağlardan farklı olduğunu sorar. Melek de bu dağın Kaf Dağı olduğunu ve dünyanın her tarafını kuşattığını anlatır ve ayrıca bu dağa sadece meleklerin çıkabileceğini söyler. Melek, Belkiya'ya Kaf Dağı'nın arkasında hayal bile edilemeyecek kadar çok dünya olduğunu ve bu dünyaların halkının melekler olduğunu anlatır. Her şeyin Hak-Tealâ'nın elinde olduğunu, gayb âleminde, bu gördüklerinden ve duyduklarından fazla mahlukatın olduğunu ve bunu yalnızca Allah'ın bildiğini söyler. Belkiya'ya yedi kat yeri ve yedi kat göğü anlatır. Belkiya, bunları dinledikten sonra gideceği yeri sorar ve yoluna devam eder.

Belkiya, biraz ilerledikten sonra bir boğaza denk gelir. Bu boğazın bir tarafında koyun başlı melek bir tarafında da öküz başlı meleğin oturduğunu ve zikrettiklerini görür. Yanlarına gidip meleklerle selâm verir, kendisini tanıtır. Meleklerle görevlerinin ne olduğunu sorar. Melekler de bu yerin ardında alt eşiğinin yerde, üst eşiğinin de gökte, gümüş kilitli bir kapı olduğunu anlatırlar. Bu kapının bekçileri vardır. Belkiya, Rub-ı Meskûn'a nasıl gideceğini sorar. Melekler ancak bu kapıdan geçerse, oraya varacağını söylerler. Hemen o kapıdan geçmek

ister, ama melekler bu kapıyı sadece Cebrail'in açabileceğini, o izin vermeden kapıyı açamayacaklarını söylerler. Belkiya, orada durup ağlayarak dua etmeye başlar. Bunun üzerine Cebrail gelir ve kapıyı açar. Belkiya'ya bütün perdeler kaldırılır. Cebrail ona, yolu bulmakta yanıldığını, ancak bu diyarlara çıkmasında bir hikmetin var olduğunu söyler. Habib-i Ekrem'in onu kıymetli mahlukların arasında gördüğünü aktarır. Belkiya, "Bu uğurda bir ömrüm daha olsa yine yoluna sererim." der. Cerail takdir eder aferin der ve gözden kaybolur.

Belkiya, o kapıdan girer ve bir ovaya çıkar. Bir denize rastlar. Orada Şahmaran'ın bulunduğu ağacın aynısını görür. Ağacın yaprağını ayağına sürer ve suyun üstünde yürümeye başlar. Bakar ki denizin yarısı tatlı, yarısı acıdır ve birbirine karışmamaktadır. Çok şaşırır ve yoluna devam eder.

Biraz ilerledikten sonra karşısına iki dağ çıkar, bu dağların biri altından diğeri gümüştedir ve çevresinde ferishtahlar vardır. Selâm verip kendisini tanıtır. Ferishtahların güzel yüzlü insanlardan hizmetçileri olduklarını öğrenir. Bunlar tatlı su ile acı suyun birbirleriyle savaştıklarını ve suların karışmaması için başlarında beklediğini anlatırlar. Bu savaş Nemrut'un Hak-Tealâ'ya savaş açmasıyla başlamıştır. Nemrut, Gök Tanrısı'nı öldürmek ister, bir kartala biner ve göklere çıkar. Hak-Tealâ da Cebrail'e emir verir. Denizden bir balık almasını ve Nemrut'un okunun ucuna tutmasını ister. Nemrut göğe doğru oklar atmaya başlar ve balığı vurur. Nemrut okundaki kanı ve balığı görünce, sevinçten deliye döner. Ancak kartallar çok yoruldukları için havada daha fazla duramaz ve denizin kenarına düşer. Nemrut denizden boğulmadan çıkar. Tatlı su Nemrut'u boğmadığı için acı suya kızar ve o gün bugündür savaşılmaktadırlar. Nemrut sarayına sevinerek gider, ancak şeytan, bıyıklarındaki artıklara bakılınca neyi vurduğunun belli olduğunu söyler. Nemrut'un okuna tutulan balık dile gelir ve neden o namerdin okuna tutulduğunu, suçunun ne olduğunu Allah'a ağlayarak sorar. Allah da o balığın türüne bıçağı kıyamete kadar yasak kılar. Bu yüzden eskiden önce balıklar boğazlanır sonra yenirmiş. Belkiya bütün bunları dinledikten sonra oradan ayrılır ve yoluna devam eder.

Belkiya, yoluna devam ederken insan gibi konuşan balıklara ve bu balıkların Şahı olan Şahmahi'ye rastlar ve konuşur. Acıktığı için ondan yardım ister. Şahmahi de ona denizden bir et çıkarır ve "Bunu yersen, kırk gün acıkmazsın." der. Belkiya tekrar yollara düşer.

Belkiya, epey bir yol gider. Karşıdan hızlı bir şekilde atıyla gelen bir yiğit görür. Ona ona nereden geldiğini ve nereye gittiğini sorar. Yiğit de acele işi olduğunu, bunu arkadan gelen arkadaşına sormasını söyler ve gider. Onun arkasından da aya benzer bir yiğidin hızlı bir şekilde geldiğini görür sorusunu ona sorar, ancak ondan da aynı cevabı alır. Onun arkasından da yıldırım gibi gelen başka bir genci görür ve "Hâlık'ını seversen dur da bana bir cevap ver." der. Yiğit durur ve söyler. Belkiya birinci giden yiğidin İsrafil, ikincisinin Mikail, kendisinin de Cebrail olduğunu, bir iklimde ejderhaların ortaya çıktığını ve her yeri yakıp yıktığını söyler. Oranın halkı da Fahr-i Âlem hürmetine dua ettiği için Hâlık'ın onları ejderhadan kurtarmaya gönderdiklerini anlatır ve yıldırım gibi oradan uzaklaşır.

Belkiya yine bir zaman gider, bakar ki beyaz mermerden bir büyük kubbe içinde yine beyaz iki mermer görür. Mezarın yanında bir âdemoğlu gördüğü için rahatlar. Camasb araya girer ve Şahmaran'a; "Belkiya kendi cinsini gördüğü için rahatladı ve sevindi. Herkesin cinsi kendine güzel gelir. Bu kulunu insanların arasına gönder." deyip ağlayıp inlemeye başlar. Diğer yılanlar da Camasb'ın bu durumuna dayanamaz ve onlar da Şahmaran'a yalvarmaya başlarlar. Şahmaran da Belkiya'nın hikâyesini bitirmediğini, onun bitirdikten sonra Camasb'ı serbest bırakacağını söyler. Camasb'ın ve diğer yılanların yüreği ferahlar. Şahmaran'da hikâyeyi anlatmaya devam eder.

Hikâye-yi Hayman Şah / Cihan Şah

Belkiya, o yiğidin yanına gider. Ona bu iklimlerde nasıl çıktığını sorar. Genç delikanlı, Gülistan padişahı Timur Şah, gelecekte haber verme ilminde iyi olan veziri Huccac'a derdini açar. Huccac, kitabını getirir ve bakar ki Timur Şah'ın derdine derman olacak, Horasan Şahı'nın kızıdır. Eğer onunla evlenirse erkek çocuğu olacağını söyler. Timur Şah, çeşit çeşit hediyeler ile dört vezirini Horasan Şah'ına gönderir. Beher Vezir, Horasan Şahı da kızını Timur Şah'a vermeyi uygun bulur. Türlü

türlü eğlenceler yapılarak kız saraya getirir. Bir zaman sonra hamile kalır, dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğlan çocuğu olur. Adını Huccac Vezir'e koydururlar ve o da adını Cihan Şah koyar.

Temur Şah çeşitli eğlenceler düzenler, düğün edip halkına bayram yaşatır. Cihan Şah ilim ve ibadet konusunda iyi yetiştirilmiştir. Az zaman sonra Temur Şah oğlunu şah ilân eder, tahta geçirir. Hiç kimse Cihan Şah'a saygıda kusur etmez.

Cihan Şah, şahlığının birinci yılında iken günün birinde ava çıkar. Bir geyik görür ve yedi adamı ile birlikte o geyiğin peşinden gider, gözden kaybolur. Bir gemiye binip geyiği bulup avlarlar. Gemide iken, bir fırtına çıkar, Cihan Şah'ın gemisi ortadan kaybolur. Askerler, Huccac vezire haber verirler ne var ki Cihan Şah'ı bulamazlar. Temur Şah'a söylerler. O da seksen gemi hazırlatıp Cihan Şah'ı arar, ama ne çare ki onlar da bulamazlar. Huccac kitaba bakıp Temur Şah'a oğlunun geri geleceğini söyler.

Cihan Şah ve yedi adamı, yedi gün yedi gece fırtınada kalırlar. Yedi gün sonra fırtına durur. Fırtınadan kurtulunca ucu bucağı görünmeyen bir denizin ortasında dururlar. Hiçbir yerden kara görünmez. Bir gün bir bir dağ görürler ve oraya yönelirler. Orada bir geyik yakalayıp onunla karınlarını doyururlar. Adamları yine av bulmaya giderler, ancak çok geçmeden koşarak geri dönerler. Arkalarından gelen yarım vücutlu yarım başlı adamlar onları kovalamaktadır. Adamlar, dördünü yakalar. Üçü, ancak gemiye dönebilir.

Gemi yol alır, fakat yine fırtına kopar ve on beşinci günde ancak sakinleşir. Bunlar zar-zor karaya çıkar. Karada boş bir kale görürler. Dışı mermer, kapısı polattır. Kalenin içine girince bağlı, bahçeli, bomboş evler görürler. Ud ağacından bir taht bulurlar. Cihan Şah tahta geçip oturur, diğerleri Şah'ın karşısında durur. O anda dört bir yanlarını maymunlar sarar, zarar verecek gibi durmazlar. Maymunlar tahtın önüne kurban kesip, gümüş tepsilerle türlü türlü yiyecekler getirirler. Çok güzel hizmetlerde bulunurlar. Cihan ve kullarını temiz yataklarda yatırır. Bir gece uyurlar.

Maymunlar, sabah olunca katır gibi köpekler getirirler. Bu köpekleri at gibi kullanırlar. Cihan Şah'ı ve kullarını bindirip götürdüler.

Cihan Şah'ı bir taş önüne götürürler. Orada olan yazıyı okuttular. O taşta bir âdemoğlunu onların padişahı olacağı yazısını okuyunca Cihan Şah her şeyi anlar. Maymunlar onu bir kurtarıcı, bir padişah olarak görmektedirler. Bu maymunların önceden insan olduklarını ancak kendi peygamberini şehit edince ve türlü türlü fenalıklar yapınca Hak-Tealâ'nın onları bu hâl ile cezalandırıldığı da yazar. Cihan Şah'ı alıp suyun kenarına götürürler. Suyun diğer tarafı gulyabanilerle doludur ve savaş yapıyorlar. Maymunlar hep kaybetmektedir. Cihan Şah, maymunların başına geçer ve gulyabanilere savaş açar. Savaşta galip gelirler. Cihan Şah, kendi cinsleri olmadıkları için orada rahat edemez. Kulları ile kaçma plânları yapar, ancak maymunlar Cihan Şah ve kulları kaçmasın diye gemiyi parçalarlar. Cihan Şah da bunun üzerine bir şiir söyler. Velhasıl Cihan Şah maymunlara bir süre padişahlık eder. Güz ayları gelince, karınca diyarına giderler. Maymunlar gece kalkıp Cihan Şah'ı bulamayınca hemen peşlerine düşerler. Karıncaların korkusundan sınırda durup arkalarından gözlerler. Cihan Şah'ı ve kullarını görünce peşlerinden koşarlar. Cihan Şah anca bir kul ile ellerinden kurtulmayı başarır. Kaçarken başka karıncalara da rastlarlar ve Cihan Şah'ın bir kulu da karıncaların arasında kalır. Cihan Şah kaçır.

Cihan Şah, bir zaman gittikten sonra bir şehire varır. Şehre yaklaşıncı bir coşkun akan nehir görür. Nehrin köprüsü yoktur. Karşıda bir âdemoğlu görür. O da sabah olunca suyun kesileceğini, o zaman geçmesini söyler. Sabah kalkar şehre girer, ancak hiç ses-seda bulamaz. Kapısı açık bir ev görür, eve girer. İçerideki aileye selâm verip konuşmaya başlar. Onların da Hz. Musa'nın ümmeti olduklarını, o günün "yevm-i sebt" günü olduğunu ve onun için hiç kimseyi göremediğini anlar. Nehrin haftada altı gün aktığını ve sebt günü kesildiğini öğrenir. Oranın halkının Tevrat da yazan emirlere karşı gelince Hak-Tealâ da nehri sebt günü kurutmuş. Cihan Şah da ev sahiplerine yaşadıklarını anlatır. Evine gitmek için yol sorar, ancak bu yere sadece iki yılda bir Yemen'den bir kervan geldiğini öğrenir. Cihan Şah da ancak o kervanla gidebileceği söylenir. O da kervan gelene kadar şehirde kalır ve şehri gezmeye çıkar. Ortada iş vermek için etrafa seslenenler vardır. Bin altın, güzel bir kız ve şarap karşılığında işe hiç kimse talip olmaz, itimat etmez. Cihan Şah da bu işi merak eder, adamın yanına gider.

İşi veren adam ile taşınır ve adının Hâce Ferzend olduğunu öğrenir. Cihan Şah'ı bir yere götürürler. Şah, o gece orada kalır. Yanına bir cariyeye verirler. Sabah olunca hamama sokup yıkarlar ve yeni elbiseler giydirebilirler. Bin altını verip dört atlı ile onu götürürler. Yalçın bir dağın önünde dururlar. Dağ çok yüksek ve dik yamaçlıdır. Dağın adının Cevahir Dağı olduğunu öğrenir. Atı boğazlayıp, derisini çıkarırlar ve Cihan Şah'ı o deriye sararlar. Ona rüya göreceğini, ne görürse anlatması gerektiğini söyleyip deriyi dikerler. Cihan Şah, götürüldüğünü hissedince bir delik açıp bakar ki ne görsün, büyük kuşlar onu dağın tepesine çıkarmaktadır. Cihan Şah derinin içinden çıkınca Havâce Ferzend'in aşağıda durmakta olduğunu görür. Cihan-Şâh'tan orada olan Cevahir taşlarını aşağıya atmasını, eğer atarsa ona inilecek yolu göstereceğini söyler. Cihan Şah, taşları aşağıya atar. Havâce Ferzend, taşları atlara yükleyip hiçbir şey söylemeden kaçır. O dağda kalanın kurtulması mümkün değildir, aç susuz ölüp giderler. Bu yüzden şehirdekiler bu işe talip olmazlar.

Hikâye-yi Murg Şah

Cihan Şah, dağın tepesinde kalıp ölmektense incek bir yer arar ve uçurumu az olan bir yer bulur. Orada kalıp kurda kuşa yem olmaktansa eceli geldiyse öleceğini düşünür. O yamaçtan inmeye başlar. Sürünür, düşer, yuvarlanır, elbiseleri yırtılır, eli yüzü yaralanır, aşağı inmeyi başarır. Orada bayılıp kalır. Uyandığında yola devam eder. Bir gün bir gece yürür ve etrafı burçlarla çevrili bir şehir görür, o şehre girer. O şehrin tam ortasında büyük bir köşk görür, köşke girer. Köşte iyi giyimli, başındaki sarığı kuş tüyünden bir âdemoğlu görür, selâm verir. Adam hayretler içinde kalır. Cihan Şah'a yer gösterir, karnını doyurtur. Adam bu diyarlara Hz. Süleyman'dan beri âdemoğlunun çıkmadığını, buraya nasıl geldiğini sorar. Cihan Şah da başından geçen olayların hepsini adama anlatır ve adama buranın neresi olduğunu sorar. Adam da Hz. Süleyman'ın bütün hayvanlara bir yer gösterdiğini, burayı da kuşlara mesken ettiğini anlatır. Bütün kuşlar yılda bir kere gelip Hz. Süleyman'a dualar eder ve giderler. İsminin Murg Şah olduğunu söyler ve Hz. Süleyman'ın iki kardeşini kuşlara halife ettiğini, üçünün arasında altı aylık bir yol olduğunu Cihan Şah'a anlatır. O şehirdeki köşkleri, hücreleri, altın ve gümüşten yapılmış eşyaları Cihan Şah'a

gösterir. Ancak demir kapılı sarayı göstermez. Cihan Şah orayı neden göstermediğini merak eder ve sorar. O da oranın Cihan Şah'ın işine yaramayacağını, bu kadar şeyin görmesinin ona yeteceğini söyler. Murg Şah, yedi gün boyunca gelmeyeceğini, bu diyardaki her şeyin anahtarını ona vereceğini, demir kapılı yere gitmemesi gerektiğini anlatır. Giderse çok pişman olacağını söyler ve gider.

Hikâye-yi Duhter Şah Peri

Cihan Şah çok merak eder ve demir kapıyı açar. İçerisinde çok güzel bir bahçe, türlü türlü meyve ağaçlarını ve tam bahçenin ortasındaki altından köşkü, çağlayıp akan nehri görür ve hayran kalır. Her yerini gezer. Tam o sırada kendisine doğru gelen üç güvercin görür ve hemen saklanır. Güvercinler gelip bahçedeki tahta konarlar ve eşi benzeri olmayan üç kıza dönüşürler. Kızlar, "Etrafta kimse var mı?" diye bakacakken içlerinden en küçükleri buraya onlardan başka kimsenin gelemeyeceğini söyler. Kızlar soyunurlar ve havuza girerler. Cihan Şah'ın gönlü en küçük kıza kayar ve âşık olur. Aklı başından gider, bayılır. Cihan Şah, ayıldığında kızların gitmiş olduğunu görür.

Beri taraftan Murg Şah makamına gelince Cihan Şah'ı göremez. Bütün hücreleri dolaşır, demir kapıya geldiğinde orada Cihan Şah'ı perişan bir halde bulur. Cihan Şah, gördüklerini anlatır. Murg Şah, o kızların periler padişahının kızları olduğunu, yılda bir kere bu havuza gelip yıkandıklarını söyler. Üçünün kardeş olduğunu büyüğünün Şad, ortancasının Kamer Bânû, küçüğünün de Şems-i Banu olduğunu söyler. Cihan Şah, Şems-i Banu'ya âşık olduğunu anlatan bir şiir söyler ve onu nasıl tutacağını sorar. Murg Şah da yüz kişi bir araya gelse onu tutamayacağını, ancak giyindiği gömleği yanına alırsa Şems-i Banu'yu zapt edeceğini, ne kadar yalvarsa da gömleği geri vermemesini ve iyi saklamasını söyler.

Cihan Şah, Murg Şah'tan izin alır ve Şems-i Banu'yu beklemeye koyulur. Köşk'ün kenarına saklanır ve yedi gün bekler. Yedi gün sonra kızlar gelirler. Büyük olan, etrafta birilerinin olmasından korkar. Şems-i Banu da buraya kimsenin gelemeyeceğini, gelirlerse de kendilerini öpüp seveceğini söyler ve soyunup havuza girer. Tam o sırada Cihan Şah, Şems-i Banu'nun gömleğini alıp saklanır. Kızlar, Cihan Şah'ı görünce

gömleklerini alıp kaçarlar. Ancak Şems-i Banu gömleğini bulamaz, tekrar havuza girer. Cihan Şah havuzun kenarına gider. Şems-i Banu, gömleğini vermesi için o kadar yalvarır ki Cihan Şah'ın bütün vücudu titrer, ancak dayanır. Şems-i Banu, havuzdan çıkıp elbisesini giyinir, Cihan Şah'ın yanına gelir, bir yere gitmeyeceğini artık kendisinin olduğunu söyler. Bunun üzerine Cihan Şah, Murg Şah'ın gelip nikâhlarını kıymasını ister. Bu sırada Murg Şah gelir ve Şems-i Banu başta şikâyetlenir ancak nikâhlanmayı kabul eder.

Cihan Şah, babasının yanına Kabil'e, Şems-i Banu ile gitmeyi ister. Murg Şah da ikisini güzelce giydirip, Cihan Şah'a gömleği sakın vermemesi gerektiğini ancak bir oğlan doğurursa vermesi, o zaman gitmeyeceğini söyler. Cihan Şah, Şems-i Banu'nun arkasına atlar ve maşrik tarafına giderler. Cihan Şah, gözünü kapatıp açmıca kadar Kabil şehrine gelirler. Şems-i Banu insan şekline bürünür. Ava çıkan Cihan Şah'ın atası bunların karartısını görünce adamlarını gönderir. Adamlar, Cihan Şah'ı, babasının ve annesinin yanına getirirler.

Cihan Şah başından geçenleri bir bir anlatır. Babası da gömleği saklamak için bahçenin orta yerine büyük bir köşk yaptırır. Gömleği de bulamasın diye köşkün temelindeki bir sandığa koyar. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar. Kırkinci gün tamam olunca, zıfaf gecesi için Şems-i Banu'yu köşke bırakırlar. Şems-i Banu, gömleğin kokusunu alır ve gömleği bulur. Sandığı kırıp gömleği alıp kaçar. Cihan Şah, odaya gelince, Şems-i Banu'yu göremez. Dışarı çıkar ve Şems-i Banu'nun sesini işitir ve yukarı bakar. Şems-i Banu gömleği giymiştir Cihan Şah'a, periler şahının kızı olduğunu, atasının izni olmadığı için zıfafı kabul etmediğini, çok istiyorsa Kale-yi Gevher-Nigin'e gelmesini gerektiğini söyleyip kaçar.

Bu sözleri duyan Cihan Şah bayılır. Herkes etrafına toplanır. Cihan Şah ayılınca bir şiir söyler. Babası oğlunun bu hâline dayanamaz, her tarafa Kale-yi Gevher-Nigin'i sordurur, ancak kimse bilmez. Oğlanı eğlendirmek için cariyeler getirirler, Cihan Şah hiçbirine bakmaz. Timur Şah, Keygal Hindi adındaki Hindistan padişahı ile savaşa gider. Bunu duyan Cihan Şah, yanına asker alıp güya babasına yardım edecekmiş gibi davranır, ancak askerleri atlatıp Şems-i Banu'yu bulmaya gider. Timur Şah'a haber verilir. Timur Şah da oğlunu aramak için savaşı bırakır ve geri çekilir.

Hikâye-yi Kale-yi Gevher-Nigin

Cihan Şah bir hayli yol gittikten sonra Bağdat'a varır. Bağdat'ta on yedi gün kalır. Kale-yi Gevher-Nigin hakkında kimse bir şey bilmemektedir. Oradan Mısır'a gider, daha sonra da Kabe'ye gider, ancak onlar da o yeri duymamışlardır. Cihan Şah, Murg Şah'ın yanına gitmeye karar verir. Yemen'e gider ve iki yıl sonra Nehrevân şehrine varır. Orada Hâce Ferzend'i bulur. Havâce Ferzend onu tanımaz. Cihan Şah'a önceden yaptıklarının hepsini yaptırırlar. Koynuna cariye verirler. Cihan Şah onlara el vurmaz. Sabah, yine o derinin içine girer. Bu sefer hem altınını hem de giysilerini yanına alır. Cihan Şah'ı tepeye çıkarırlar ve oradaki taşları aşağıya atmasını isterler. Cihan Şah, cevahir taşlarını aşağıya atmaz Ferzend'e her şeyi anlatır ve taşları da kendisi alır. Türlü türlü zahmetlerle sonunda Murg Şah'ın yanına varır.

Cihan Şah, Murg Şah'a her şeyi anlar ve Kale-yi Gevher-Nigin'e nasıl gideceğini sorar. Murg Şah, kendisinin bilmediğini, ancak kuşlar gelince bilebileceklerini söyler. Ne var ki gelen kuşlar da bilemezler. Bunun üzerine Murg Şah, bir mektup yazıp Cihan Şah'a verir ve onu ortanca kardeşine Şahbaz'a gönderir. Çok kuşları olan Şahbaz'ın bir kuşa bindirip göndereceğini düşünür.

Cihan Şah, bir kuş ile Kûh-ı Semen dağına gelir. Şahbaz'ın makamı olan Gümüş Kubbe'ye çıkar. Cihan Şah, Şahbaz'a selâm verir ve mektubu uzatır. Mektubu okuyan Şahbaz, Hz. Süleyman ile rüzgâra binip dünyayı Kaf'dan Kafa gezdiğini, böyle bir yeri duymadığını, ancak kuşlarına soracağını söyler. Bir mektup yazıp Cihan Şah'a verir ve onu bir kuşa bindirip gönderir.

Kuş Cihan Şah'ı, Fayru'l-Mülüğ'a ulaştırır. Fayru'l Mülük adlı kuş oranın Hz. Süleyman'dan sonra inşa olduğu için bilemeyeceklerini söyler ve ayda bir gelen kuşlardan bunu öğrenebileceğini söyler. Gelen kuşlardan da bunu öğrenemezler. Yalnız Murg-ı Erhan adında yaşlı ve büyük bir kuş, buradan bir yıl kadar olan mesafede Zül-ağrâk diyarının olduğu yerde Dahma, Zahma, Tiryakın, Rahme iklimlerinin ve hatta Kûh-ı Elmas dağının olduğunu söyler. O dağda Yagmus adında ak sakallı bir ihtiyarın olduğunu, bilirse ancak onun bileceğini, zirâ onun kuşlarının çok yer gezdiğini söyler. Fayru'l Mülük, Cihan Şah'a bir mektup verip bir kuşa bindirip yolcu eder.

Cihan Şah, bir yıllık yolu on iki günde giderler. Yagmus'a mektubu verir. O da diğerleri gibi Kale-yi Gevher-Nigin'i işitmediğini, ancak kuşlara soracağını söyler. Yagmus, kuşlardan da olumlu bir bilgi alamaz. Cihan Şah'ı alıp Mülûk-ı Mûrgan'a giderler. Oradaki kuşların her bir yerin meliki olduğunu, bilse bilse bunların bileceğini söylerler. Kuşlara sorarlar. İçlerinden birisi, böyle bir yeri duyduğunu söyler. Buradan altı aylık yol gidilince Zü'le-Hayye adında bir iklimin olduğunu, ondan ötede de bir dağ olduğunu her zaman geçilemeyen bu dağın devamında bir sahranın olduğunu söyler. Ardından küçükken yuvalarının orada olduğunu, annesi ile babasının karınlarını doyurmak için Kûh-ı Kızem diyarına gittiklerini ve perilerin onları esir edip Kale-yi Gevher-Nigin'e götürdüklerini anlatır. Atalarından böyle işittiğini ve periler korkusundan yuvalarını terk ettiklerini söyler Cihan Şah, kendisini oraya götürmesi için kuşa yalvarır. Kuş kabul eder, ancak kuş yuvalarının olduğu yerden öteye geçmeyeceğini söyler. Kuş, Cihan Şah'ı arkasına alır ve gider. Bir dağa varırlar, ancak gündüz olduğu ve yanacağı endişesiyle geceyi bekler. Gece yola devam eder, sonunda yuvanın olduğu yere varırlar. Cihan Şah, biraz daha götürmesi için rica edince kuş onu iki gün daha götürür. Kûh-ı Kızem'e gelince kuş geri döner ve Cihan Şah bin bir zahmetle dağdan aşağı inmeye çalışır.

Hikâye-yi Şems-i Bânû

Şems-i Banu, Cihan Şah'ın yanından kaçınca her şeyi annesine ve babası Şehlas Şah'a anlatır. Şehlas Şah, bütün perilere bir âdemoğlu görürlerse, tutup kendilerine getirmelerini emreder. Bu arada Cihan Şah, Kal'a ya gelir Kale-yi Gevher-Nigin'i görünce gözleri kamaşır Onu gören periler, alıp Şehlas Şah'a götürürler. Kaleden içeriye girip saygı ile Şehlas Şah'a selâm verir. Şehlas Şah, Cihan Şah'ı tebrik edip hakikatli bir insan olduğunu söyler Şems-i Banu, bu sırada yanlarına gelir ve Cihan Şah şiiir söyler. Bunlara kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Aradan zaman geçer. Cihan Şah, ailesini çok özlediğini gitmeyi arzuladığını söyler. Şems-i Banu'nun ailesi gitmelerine rıza gösterir. Şehlas Şah, Timur Şah'a bir mektup yazar ve onların yanına doksan bin peri, on bin dev ve bin cariye katıp yolcu eder. Bunlar yolda önce Murg Şah'ın yanına uğrar, sonra da Kâbil şehrine giderler.

Hikâye-yi Keygal Hindi

Cihan Şah, dört yıl sonra Kâbil'e döndüğünde atasının Keygal Hindi ile savaştığını, Keygal Hindi'nin üstün gelip Babil'e doğru ilerlemeye başladıklarını görür. Hemen devleri ve perileri babasının yardımına gönderir. Onlar da Keygal'ı sağ-salim yakalayıp Cihan Şah'ın yanına getirirler. Timur Şah, bütün bunları görünce çok mutlu olur ve Yaradan'a şükreder. Cihan Şah, tahta geçer. Keygal imana gelip mümin olur. Cihan Şah, onu kendi vilâyetine geri gönderir.

Şehlas Şah'ın daveti üzerine Kale-yi Gevher-Nigin'e giderler. Zaman içerisinde Şems-i Banu ile bir oraya bir Kâbil'e giderler. Bu gidiş gelişler sırasında bir nehir görürler. Önce nehirde Cihan Şah yıkanır, çadıra girer. Nehre giden Şems-i Banu; orada bir kurt onu ensesinden yakalar. Şems-i Banu bağırması üzerine oraya gelen Cihan Şah, kılıcı ile kurdu öldürür. Ne var ki Şems-i Banu'yu kurtaramaz. Şems-i Banu ölür. Cihan Şah kendinden geçer. Ayıldığında Şehlas Şah'ın yanına gider. Şehlas Şah, bunun Allah'ın emri olduğunu söyler, teselli eder. Şems-i Banu'yu yıkayıp mezara koyarlar. Mezarın yanına da Cihan Şah kendisi için mezar yaptırır. Ölünceye kadar mezarın başını bekleyeceğini, ölünce de buraya gömülmek istediğini söyler ve durumunu böylece Belkıya'ya anlatır.

Şahmaran, Cihan Şah'ın hikâyesini bitirince Camasb da hikâyenin bittiğini artık eve gitme vaktinin geldiğini söyler. Ancak Şahmaran, Belkıya'nın hikâyesinin daha bitmediğini ve hikâyenin bittiğini zaman göndereceğini söylediği ve Belkıya'nın daha Mısır'a gelmediğini söyler. Hikâyeyi anlatmaya başlar.

Hikâye-yi Belkıya'nın Mısır'a Geldiği

Belkıya yedi gün Cihan Şah'ın yanında oturduktan sonra Rub-ı Meskun'a giden yolu sorar ve tekrar yola düşer. Yolda giderken deniz ile karşılaşınca ağacın yaprağını ayağına sürer ve denizin üzerinde yürümeye başlar. Yoluna devam ederken bir karaya rast gelir. Orada türlü türlü meyveler, bol bol sular, şerbetler, çeşitli kuşlar vardır. Belkıya yer, içer ve rahatlar. Ağacın altına oturup burasının kimin olduğunu merak ederken "La ilâhe illallah Muhammedün resulullâhi" diye bir

ses duyar. Görür ki ağacın başında bir kuş, kuşun başı altından, boynu mercandan, kanatları inciden, burnu zümrütten, ayakları gümüştendir. Belkıya, selâm verir ve o yerin kimin olduğunu sorar. Kuş da “Bu yer Hızır ‘Aleyhisselam’ın.” der. Kuş, burada olmasının sebebinin Hz. Âdem olduğunu söyler. Belkıya böyle güzel bir yerde olmasının nasıl kötü olduğunu sorar. O da cennetteki yerinin daha güzel olduğunu, orayı görse burasının rezalet olduğunu söyler. Cennette ona tavus kuşu dediklerini ve Hz. Adem ve Hz. Havva’nın cennetten kovulmalarının sebeplerini, şeytanın hilelerini anlatır. Belkıya da tavus kuşuna ülkesine, nasıl gideceğini sorar. Tavus kuşu da Hz. Hızır’ın gelmesini beklemesini, onun bir çare bulacağını söyler. Hızır gelir. Belkıya Hızır’ın elini öper ve ona yerine götürmesi için yalvarır, başına gelenleri Hızır’a anlatır. Hızır, Belkıya’ya Mısır ile burasının bir yıllık yol olduğunu, ancak Allah buyurmayınca kendi başına bir iş yapamayacağını, Allah isterse onu bir lahzada götüreceğini söyler. Belkıya elini kaldırıp dua etmeye başlar. Biraz sonra Hızır, kendisine elini vermesini ve gözünü kapatmasını ister. Belkıya söyleneni yapar. Gözünü açtığında kendisini memleketinde görür.

Şahmaran, Belkıya’nın hikâyesini tamamladığını söyler. Camasb onun aklının ve zihninin bu kadar kuvvetli oluşuna şaşırır ve onu tebrik eder. Ona uzun ömürlü olması için dualar eder. Şahmaran, verdiği sözü tutacağını ancak Camasb’ın yaşadığı sürece hamama girmemesini ister. Ona vefa göstermesini, tatlı canına kıydırmamasını rica eder. Camasb da hamama girmeyeceğine dair söz verir. Şahmaran, emrindeki yılanlara Camasb’ı bal kuyusunun başına kadar götürmelerini emreder. Camasb kendini akşam namazında kuyunun başında yatsı namazında da evinde bulur.

Camasb evine gider, anası ve karısıyla hasret giderir. Anasından ayrılalı iki sene olmuştur. Camasb, hain arkadaşlarının ne hâllerde olduklarını sorar O da şimdi onların bezirgânlık yaptıklarını, her zaman kendilerine yardım ettiklerini söyler. Camasb, anasından gidip onları çağırmasını ister. Anası onlardan birisinin yanına gidip oğlu Camasb’ın geldiğini ve onları görmek istediğini söyler. Arkadaşı bunu duyunca başından kaynar sular dökülür. Birazdan geleceğini söyleyip yoldaşının yanına koşar, her şeyi anlatır. İkisi de Camasb’ın Şah

Hüsrev'e her şeyi anlatmasından korktukları için mallarının yarısını ona vermeyi düşünürler. Hatta kabul etmezse, her şeylerini verip canlarını kurtarmayı isterler ve böylece Camasb'ın yanına geldiklerinde onun elini ayağını öpüp af dilerler. O kadar yalvarırlar ki Camasb merhamete gelir, getirdikleri malları alır ve onları bağışlar. Herkes evlerine dağılır. Bunun üzerine aradan yedi yıl geçer. Camasb geldiğinden beri hamama girmez.

Hikâye-yi Giriftar Şah

Camasb'ın bulunduğu şehirde ulu bir padişah vardır. Adı Keyhüsrev'dir. Bu padişah bir hastalığa yakalanır. Vücudu kıpkırmızı bir şekilde kabarır. Hekimler bu hastalığın ilacını bulamazlar. Ancak padişahın ilm-i hikmette ve sihir yapmada usta bir veziri vardır. İsmi Şehmur'dur. Bu vezir hastalığın şifasını kitaplarına bakarak bulur. Bu derdin dermanı Şahmaran'ın etini yemekle olacağını öğrenir ve o günden beri Şahmaran'ı köy ve kasabalarda arattırır. Onu bulana altınlar vereceğini söyler. Ancak hiçbir yerde onu bulamaz. Bütün bunlar Camasb'ın kulağına gider ancak Şahmaran'a söz verdiği için kimselere bir şey demez.

Şehmur, Şahmaran'ı görenlerde olan alameti de öğrenir. Hamamda yıkanırken birisinin belden aşağısında beyaz pulların olduğunu kim görüp haber verirse, ona bin altın vereceğini söyler. Hamamcılara da tembih eder. Şehmur, bakar ki böyle olmayacak köylü ve kasabalıları zorla hamama sokar ve Camasb'ı bulur. Şehmur, Camasb'a hürmette kusur etmez. Şahmaran'ın yerini sorar, ancak ondan hiçbir şey öğrenemez. Camasb onu hiç görmediğini söyler. Dayak atarlar yine söylemez. Şah, onu siyaset meydanına götürmelerini ve Camasb'ın kellesini vurmalarını emreder. Onu meydana götürürlər. Cellat gelir. Camasb bakar ki kurtuluş yok, onlara kuyunun yerini söylemeyi, nasılsa Şahmaran'ı oradan çıkaramayacaklarını düşünür. Cellat tam kılıcını kaldırırken Camasb, Şahmaran'ın yerini göstereceğini söyler.

Camasb, onları kuyunun başına götürür. Şehmur kuyunun başına gelince sihir yaparak Şahmaran'ı geniş bir tabak içerisinde dışarı çıkarır. Şahmaran, etrafına bakınca Camasb'ı görür. Ona yalancı olduğunu, sözünde durmadığını, onun bir avuç kanına girdiğini, âdemoğullarına

güvenilmeyeceğini bir kez daha gösterdiğini ve onu azat ettiği için çok pişman olduğunu söyler.

Şehmur, tam Şahmaran'ı uzanıp alacakken Şahmaran kendisine dokunmamasını yoksa onu hançeriyle pare pare edeceğini söyler. Şehmur, geri çekilir. Camasb'ın kendisini koynuna alıp götürmesini ister. Camasb da onu gömleğinin içine koyar. Camasb Şahmaran'ı Keyhüsrevi'nin derdine derman olacak ilacı soracaklarını söyleyince, Şahmaran da ona kendi etini yedireceklerini söyler. Camasb, başından geçenleri anlatır. Öldürüleceğini bilmediğini yoksa kendi canını alsalar bile yerini söylemeyeceğini söyler. Şahmaran kaderden öteye geçilmeyeceğini, bin yıl da ömrü olsa bir gün son bulacağını, böylesi bir şehitliğin kimseye nasip olmayacağını anlattıktan sonra ona son bir nasihatte bulunur. Sakın Şehmur'un dediklerini yapmamasını, kendisini öldürüp katil olmamasını ve bu işi Şehmur'un yapıp katil olmasını, kendisinin de o zaman şehitlik mertebesine ulaşacağını söyler. O öldükten sonra kaynatılan ilk suyu Şehmur'a içirmesini, ikinci suyu da kendisinin içmesini ister. Bu dediklerini yaparsa çok acayiplikler göreceğini, Camasb'ın bunları yaptıktan sonra onun çırağı olacağını ve kendisini de hayır dualarıyla anmasını ister.

Şehmur Camasb'a, Şahmaran'ı boğazlamasını emreder. Camasb, ağlayıp inlemeye başlar. Şehmur, sinirlenir ve Şahmaran'ı kendisi boğazlar ve katil olur. Şahmaran'ın suyu çömlekte kaynar. Şehmur, bundan önce Camasb'a bir şişe verir. Camasb'ın aklına Şahmaran'ın söyledikleri gelir. İlk suyu bir şişeye koyar, ikincisini içer. Camasb suyu içince, çömleğin içindeki Şahmaran'ın parçaları kendisiyle konuşmaya başlar. Ona, başını şaha birinci gün yedirmesini, ortasını ikinci gün yedirmesini kuyruğunu da üçüncü gün yedirmesini, dördüncü gün de hamama götürmesini ve bütün hastalıklardan kurtulacağını söyler.

Şehmur gelip suyu içer. Hemen gövdesi şişer ve azar. Bütün derisini yaralar kaplar ve acı içerisinde ölür. Bunun haberini alan Şah Keyhüsrev, Camasb'ı yanına çağırır ve çok korktuğunu söyler. Camasb da ilacı bildiğini ifade eder. Hemen tedaviye başlarlar. Camasb birinci gün başını yedirir ve Şah'ın bütün vücudu kaşınır. Camasb, dışarı çıkar. Bütün mahlukatın her biri, kendilerinin neye çare olduklarını söyler. İkinci gün ortasını yedirir ve Şah Keyhüsrev'in bütün vücudunu

kuvvet bağlar. Şahmaran'ın kuyruğunu da üçüncü gün yedirince Şah'ın vücudu rahatlar. Dördüncü gün ise hamama götürür; Şah'ın rengi, sağlığı yerine gelir ve tahtına oturur.

Keyhüsrev, Camasb'ı yanına çağırır ve ona izzet ü ikramlarda bulunur. Camasb gitmek isteyince bırakmaz ve divanını çağırır. Onu herkesin huzurunda baş veziri olarak ilan eder ve mührünü Camasb'a teslim eder. Şehmur'un bütün mallarını Camasb'a verirler. O kadar çok malı olur ki haddi hesabı bilinmez.

Zaman böyle geçip giderken Camasb, annesine, babasından kalıp kalmadığını sorar. Anası da sandıktaki beş on sayfayı oğluna getirir. Camasb o sayfaları okur ve ne kadar ilm varsa hepsini öğrenir, yedi gök kendisine görünür. Dünyadaki bütün mahlukat Camasb ile konuşmaya başlar neye çare olduklarını söyler. Camasb, uzun bir ömür yaşar ve ahir ölür. Şah da ecel çengelinden kurtulamaz ve kara yere yatar.

.....

Şahmaran hikâyesi Kazak kültüründe de mevcuttur. İlk olarak Cusip Nurımulı tarafından 1895 yılında basılan sonraki yıllarda birkaç baskısı yapılan hikâyenin son baskısı 2004'te Kril harfleriyle Babalar Sözi külliyatının 2. Cildinde kaydedilmiştir. Bu metin dörtlüklerle vücuda getirilmiştir ve 9194 mısradan ibarettir. Söz konusu metin Naciye Yıldız tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Daniyal, kafirlerin Müslüman olması için yeryüzüne gönderilmiştir. Kendisi ilim sahibidir, tam ölümsüzlüğün sırrını öğrenecekken, Allah tarafından Cebail gönderilerek elindeki defterin ölümsüzlük otuyla ilgili sayfaları suya düşürülür. Böylece ölümsüzlüğün sırrını öğrenemez. Daniyal Peygamber öleceği sırada kendisinden sonra dünyaya gelecek olan oğlunun âlim bir kişi olacağını söyler ancak Camsıb adı verilen bu çocuk altı yıl mektebe gitse de okumayı öğrenemez. Elinden hiçbir iş de gelmez. Annesi nihayetinde iki merkep alır ve onu ormandan odun toplayıp geçimini sağlaması için gönderir. Camsıb ormanda başka adamlarla da birlikte odunculuk yaparken bir gün yağmurdan dolayı bir mağaraya sığınmak zorunda kalırlar. Orada bir kuyu görürler. Kuyu balla doludur. Birlikte odunculuk yaptığı arkadaşları Camsıb'a balın tamamını çıkarttırdıktan

sonra onu kuyunun dibinde bırakıp giderler. Camsıb bir örümceğin geldiği yeri kazarak bir bahçeye çıkar. Bu bahçe Şahmaran'ın gizlenip yaşadığı yerdir. Şahmaran vefasız insanlardan kurtulmak için yılanlarla birlikte yerin altında yaşamakta, yazları ise Kaf Dağı'nın dibine gitmektedir. Onların nerede yaşadığını kimse bilmemektedir. Çünkü Şahmaran, insanların yerini öğrendiği vakit kendisini öldüreceklerini bilmektedir. Bu sebeple Camsıb'ı geri göndermez, yıllarca onu yanında tutar. Camsıb yer yüzüne çıkmak istediğinde ona Balkıya'nın hikâyesini ve Hz. Süleyman'ın mührünü, Cihan Şah'ı anlatır, bunlardan insan oğlunun vefasızlığına dair ders çıkarmasını ister ancak yıllar geçtikçe Camsıb'ın yalvarmaları artar ve diğer yılanlar da onun gözyaşlarına dayanamayıp Camsıb'ı yeryüzüne çıkarmasını isterler. Yıllar sonra Camsıb'a güvenen Şahmaran, kendisini yeryüzüne çıkartır ama asla yerlerini kimseye söylememesini ve asla hamama gitmemesini tembihler. Çünkü Şahmaran'ı gören kişilerin gövdesi hamama girdiklerinde pulla kaplanmakta ve böylece Şahmaran'ı gördükleri anlaşılmaktadır. Camsıb yeryüzüne çıkar. Kimseye yılanların gizli yerini söylemez, kendi hâlinde annesiyle birlikte yaşar ancak bir gün padişah hastalanır. Onun derdinin devası Şahmaran'ın etini yemektir. Vezir, Şahmaran'ı gören kişinin nasıl bir özellik göstereceğini bildiğinden bütün halkı hamama sokar. Camsıb girmek istemez ama zorla hamama sokulduğunda vücudu pullarla kaplanır ve Şahmaran'ı gördüğü ve yerini bildiği anlaşılır. Kendisine işkenceyle Şahmaran'ın yerini söyletirler. Şahmaran gizli yerlerine insanların geldiğini ve onların yanında Camsıb'ın bulunduğunu görünce, kendisinin Camsıb'ı yeryüzüne çıkartmak istememekte ne kadar haklı olduğunu, çünkü insanların vefasız olduğunu, kendisinin 'insan ihanet eder' fikrinin ne kadar doğru olduğunu ortaya çıktığını söyler. Camsıb, bunu kendisine zorla yaptırdıklarını anlatır ancak sonuçta kendi canından vazgeçmeyip Şahmaran'ı ele vermiş yani ona ihanet etmiştir. Şahmaran yine de ona tavsiyelerde bulunur ve bu sayede vezir ölüp Camsıb hayatta kalır. Şahmaranın etini yiyen padişah da iyileşir ve Camsıb'ı vezir yapar."

Kaynakça:

Akkoyunlu, Ziyat Abdülmecit, *Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri*, Ankara, 1982, (H: Ü. Basılmamış Doktora Tezi).

Akman, Eyüp, *Binbir Gece Masalları Kaynaklı Bir Türk Masalı: Cihan Şah / Cevahir Dağı / Elmas Dağ*, turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/

Baki, Cemal, *Tam Şahmaran Hikâyesi*, İstanbul, 1959.

Bozkaplan, Şerif Ali, *Câmâsbnâme: Dil Özellikleri-Kısmî Transkripsiyon-Söz Dizini*, Malatya, 1989, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Büyüктаş, İsmail, *Şahmaran Hikâyesi ve Hatemtay Hikâyesi*, Can Yayınları, İstanbul, 1998.

Cemal Baki, *Tam ve Resimli Şahmaran Hikâyesi*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1959.

Çakır, Müjgân, *Abdi'nin Camasbnamesi*, İstanbul, 1994, XXXVIII+243 s. (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü-Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Daşdemir, Özkan-Yusuf Babür, *Cihan Şah ile Şemsiyye Hikâyesi*, Fenomen Yayınları, Kayseri, 2015.

Erkan, Mustafa, "Camasbnâme" Md. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7.

Korkmaz, Mehmet, *Zerdüşt Dini İran Mitolojisi*, Alter yayın, Ankara, 2010, s. 331-350.

N. B. Büyük-Resimli *Şahmaran Hikâyesi*, Şenyıldız Yayınevi, İstanbul, 1982.

Sakçı, Bilge, *Şahmaran Hikâyesinin Osmanlı Türkçesinden Günümüz Türkçesine Aktarımı*, Kastamonu, 2019, (Kastamonu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi).

Selçuk, Köksal, *Hasankale'de (Pasinler) Derlenen Halk Hikâyeleri*, Erzurum 1978, s. 44-52. (A. Ü. Basılmamış Lisans Tezi).

S[üleyman] Tevfik [Özzorluoğlu], *Şahmaran Hikâyesi*, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 1933.

Üst, Sibel-Fikret Uslucan-Mehmet Dursun Erdem, *Eski Türkiye Türkçesi Şahmaran Hikâyesi*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009

Yavuz, M [uhsine] H[elimoğlu], *Şahmaran Masallar*. Doruk Yayınları, İstanbul, 1994.

Yıldız, Naciye, “Kazak Edebiyatında Şahmaran Destanı ve Hz. Muhammed”, IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, C. 2, Ankara, 2018, s. 711-724.

ŞAHMARAN İLE LOKMAN HEKİM

Doğu Anadolu’da anlatılan hikâyelerdendir. Mensur yapıda olan hikâyenin, çok sayıda Şahmaran hikâyesi müştereklikleri vardır. (Bkz. ŞAHMARAN). Hikâyede çok sayıda olağanüstülükler vardır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Lokman, Eflatunî, Çulle, Camaseb ve Yusuf; Muhayyel kahraman olarak Şahmaran; melek olarak da Cebrail oluşturur.

Erzurumlu Meddah Behcet Mahir’den derlenen hikâye metni Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek tarafından “Meddah Behcet Mahir’in Bütün Hikâyeleri II” adıyla 1997’de yayımlanan kitapta kaydedilmiştir. Söz konusu kitapta şöyle özetlenmiştir:

“Hiçbir tahsili olmayan Lokman, Eflatunî ve Çulle isimli üç kişi kısa zamanda bütün ilimleri kavrarlar ve ölüme çare aramaya başlarlar. Çareyi Lokman otta; Eflatunî Kur’an’da, Çulle ise uykuda bulur. Günün birinde, bir hükümdar hasta olur. Derdinin dermanı, Şahmaran’ın kaynatılmış suyudur.

Asıl adı Camaseb olan Lokman, günün birinde hasta hükümdarın yanına varır. Hükümdar derdini ve dermanını Lokman’a da anlatır. Bunun üzerine Lokman, yer altı dünyasına gider. Onu orada yer altındaki hayvanlar karşılar ve niçin öldürmediklerini anlatırlar. Çünkü Şahmaran’a kendisini öldürecek kişinin Lokman Hekim olduğu, daha evvelden bildirilmiştir.

Lokman, Şahmaran’ın yanına varır. Şahmaran kendisinin Lokman tarafından öldürüleceğini bildiği için ona şu tavsiyelerde bulunur: ‘Baş suyumu istediğin adama içir, hükümdar olsun; bel suyumu sen iç, hekim ol; kuyruk suyumu seni gönderen hükümdar içsin, zehirlensin ölsün.’ Lokman, belden aşağısı yılan, yukarısı insan olan Şahmaran’ı

öldürür. Bel suyunu içer, ondan sonra da hekimlik gücü iyice artar. Çok geçmeden kuyruk suyunu içen hükümdar da ölür.

Ölüme çareyi arayan Eflatunî ise, görgüsünü arttırabilmek için Lokman'a çırak olmak ister. Dilsiz ve sağır numarası yapan Eflatun, zor da olsa, Lokman'ı kandırır. Yedi yıl Lokman'ın yanında çalışan Eflatunî bütün derdinin dermanını öğrenir. Günün birinde Lokman'a bir hasta gelir. Lokman, bunun derdine çare bulamadığı için hasta kendisini bir dağ başında ölüme terk eder. Hastayı bir çoban bulur ve ona süt verir. Hasta, sütü içmek için bir kenara bırakınca bir yılan, sütün bir kısmını içer ve kalanın içerisine zehrini akıtır. Zehirli sütü içen hasta iyileşir. Lokman'ın yanına dönen hasta, yılan zehrinin akıtıldığı sütü içip iyileştiğini anlatır. Bu derdin de dermanını öğrenen Eflatunî günün birinde Lokman'ın yanından kaçır. Lokman'ın hastalarını tedavi etmeye başlayan Eflatunî'nin yanına günün birinde tesadüfen Lokman gelir. Bir hastayı tedavi edemeyen Eflatunî'ye Lokman yardımcı olur ve hasta sıhhatine kavuşur. Burada Eflatunî'ye niçin gizli işler yaptığını sorar. Eflatunî mahcup olur, bir şey diyemez.

Lokman, ölüme çare olan otu bulur, oğlu Yusuf'u parça parça eden Lokman, ölüm otunu onda denediğinde, Yusuf'un tekrar dirildiğini görür. Baba Lokman, kendi vücudu üzerinde deneme yaptırırken Cebrail, Yusuf'un koluna dokunur, ilaç dökülür. Yusuf da ilacın nelerden yapıldığını bilmediği için Lokman ölür.

Lokman'ın ölümü üzerine, ölüm otunu Eflatunî de bulur. Köprü üzerinde Cebrail ile karşılaşan Eflatunî'nin kitabı, ırmağa düşer. Böylece o da ölüme çare bulamaz.

Çulle hekim ise, ölüme çareyi uykuda bulur. Ölen birkaç kişiyi diriltten Çulle Hekim de bir müddet sonra ortadan kaybolur."

Kaynakça:

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Ankara, 1997, s. 21-22, 233-251.

ŞAHMAYIL İLE ABUGÜNEŞ

Çukurova'da anlatılan aşk konulu halk hikâyesidir. Gavurdağı dolaylarında Türkmen âşıklarınca anlatılmıştır.

Hikâye kahramanı Şah Mayıl (Bey Mayıl) yaşadığı rivayet olunan âşıklardandır. İlk olarak, Hüdaî'nin Şiriname adlı eserinde adı geçmektedir. Hikâye metni ilk olarak Ali Rıza Yalğın Tarsus gazetesinde 1923'te Şubat-Mart aylarında sekiz bölüm hâlinde yayımlanmıştır. Hikâyenin yegâne yazması Millî Kütüphane (Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda) 06 Hk 2076/3 numara ile kayıtlıdır. Müstensihî belli olmayan eser 19. yüzyılın ortalarında yazılmıştır. Mâyil Şah ile Abugüneş ile Şah İsmail hikâyesi arasında benzerlikler vardır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyede 53 şiir vardır. Hikâyenin icrası sırasında okunan bozlaklardan TRT Repertuarına giren olmuştur.

Mâyil Şah, Hind-Miyân padişahının oğlu, Abugüneş de Çin-i Maçin padişahının kızıdır. Motif yönünden oldukça zengin bir hikâyedir. Çocuksuzluk, elma yedikten sonra gebe kalma, ad verme, rüyada âşık olma, kan kardeşliği, evlilik şartı, cezalandırma, olağanüstü yardımla görmeyen gözlerin açılması, yedi yıl savaşma, Keloğlan kılığına girme, yardımcı olarak at, Hızır, derviş, kocakarı, çoban gibi motifler öne çıkan motifler görülür.

Mâyil ile Abugüneş üzerinde yaptığı incelemeyi kitaplaştıran Özkan Daşdemir, yazma metne dayanarak hikâyeyi şöyle özetlemiştir.

“Mâyil sekiz on yaşlarında bir çocuk iken bir gün vezir Turhan'ın oğlu Tekin ile ok talimi yapar. Her nasılsa bilmeyerek attığı okun yayı çeşmeden gelen bir kocakarının testisine değer ve testi kırılır. Kadının öfke ile oğlana dönerek: “Oğlum! Ne diyeyim, Âb-ı Güneş'e yan!” diye beddua eder. Oğlan bu bedduanın ne anlama geldiğini bilmez. Kadın, yanlarına gelerek Âb-ı Güneş'i anlatır.

“Ulu hüinkârım, nazlı şehzadem! Günün battığı dağın ardında Karadeniz ile Akdeniz'in kavuştuğu yerde Âb-ı Güneş isminde bir dünya güzeli vardır. Baban ona nail olmak için yedi yıl cenk etti. Genç yosmaları ersiz, dul avratları oğulsuz, saçı bitmedik çocukları babasız bıraktı. Yine dünya güzelini, Âb-ı Güneş'i elde edemedi.” der.

Mâyil o günden sonra kadının tasvir ettiği güzelin sevdasına düşer. Yemeden içmeden kesilir. Kimseyle konuşmaz, hayal dünyasına dalar. Onun bu durumdan saraydakiler mateme bürünür. Oğlana bir söz söyleteceğim diye cariyeler pervane olur; hekimler, hocalar âciz kalır. Anası, saçlarını; babası, sakalını yolar.

Babası sazı eline alır, bir türkü ile seslenerek oğluna derdini sorar. Burada Yalgın bir not düşerek “Şiirler tamamen Mâyil Bey’e aittir. Yalnız Mâyili Bey, pederinin mensur ifadelerini nazma tahvil etmiştir.” diye belirtir. Mâyil de eline sazını alır, babasına çekinerek türkü ile seslenerek derdini söyler. Babasının kendisini öldüreceğinden endişe etmektedir.

Babasına başından geçenleri tel ile anlatan Mâyil, beklenen tepkiyi alır. Babası oğlanı sevdasından vazgeçirmek için bahçeye sırayla kızları dizer ama Mâyil oralı olmaz, türkü söyleyerek gönlünün gerçek sahibini dile getirir. Babası oğlanı katletmek hususunda ısrarlı olsa da ileri gelenler Korku Dağı’na bırakılmasına babayı razı ederler. Yaşlılar bu duruma çok üzülse de hükümdarın adamları çocuk yaşındaki Mâyil’i Korku Dağı’na bırakırlar. Ağaca bağlı atıyla geceyi dağ başında geçiren oğlan oldukça korkmaktadır.

Korku Dağı’nda korkularla dolu bir gece geçiren Mâyil daha fazla dayanamaz ve uyur. Rüyasında Âb-ı Güneş bir gök at ile gelerek koynundaki sazı eline alır ve koynuna bir tarak bırakır. Oğlana ninniler, türküler söylemeye başlar.

O sırada birden birdenbire uykudan uyanır ve sersem sersem bir kayadan yuvarlanır. Uyku arasında gördüğü rüyanın tesiri ile kendinden geçmiştir.

Uyandığında önümde kararan bir şey görür. Eğilip alır. Bu zarif bir taraktır. Hayret ile tarağı cebine koyar ve artık bu dağdan kurtulmanın çaresini arar. Atına biner, batıya doğru yürümeye başlar.

Oğlan perişan bir hâldeyken ikinci zamanı ovada gözüne bir köyçeğiz ilişir. Açıktan bitkin bir hâlde karşısına çıkan ilk kişiden ekmek istemek için hızla köye doğru ilerler. Çeşme başında su dolduran ihtiyar bir kadına rastlar. Kadına yaklaşıp: “Sevgili valideciğim! Bana bir parça ekmek! Acımdan ölürüm.” der. Kadın, yüzüne bakar ve alelacele

yürüyerek: “Şimdi gönderirim!” der. Oğlan çeşme başında beklerken gördüğü rüyanın etkisiyle bir türkü okur. Sazı bırakır ve ağlamaya başlar. Birazdan çeşme başına altı kız gelir. Bunlar çeşmeden eve giden ihtiyar kadının kızlarıdır. Oğlan ekmek beklerken anaları onları süslü elbiselerle ayın on dördü gibi güzel olan bu delikanlı görsün diye göndermiştir. Oğlan burada kızlara türkü söyler. Ekmek getirmeyen kızları yerer. Kızlar bu muazzam tahkirin acısıyla çil yavrusu gibi dağılır.

Yoluna devam eden Mâyil akşam ezanı sıralarında ova üzerinde ak sıvalı bir konak görür. Bu ev meşhur haramilerden Karaman Mehmed isminde birinin evidir. Kendisi evde olmadığı için kız kardeşi kapıyı açar ve oğlanı görür görmez hemen koluna girerek yukarıya çıkarır.

Oğlan ekmek isterken kız ona hayranlıkla bakar; zira kızın aklı başından gitmiştir. Oğlan ve kız türkü ile söyleşirler. Mâyil, gönlünün başkasında olduğunu söyler, kız yine de kendisini almasını söyler.

Oğlan sürekli reddedince kız öfkelenir. Bu sırada kızın erkek kardeşi gelir. Bunun adı Karaman Mehmed Bey'dir. Aralarında arbeye başlar. Mâyil Bey, sarhoş olan Karaman Mehmed Bey'i yener. Kavgadan sonra ikisi kan yalaşarak kan kardeşi olurlar. Mâyil Bey o geceyi orada geçirir.

Ertesi gün hep beraber yola çıkarlar. Birkaç gün sonra Âb-ı Güneş'in hududuna girerler. Karşılarında dağlar kadar büyük bir ordu vardır. Atlar kişnemekte, kargıların sesi afakı tutmaktadır. Mâyil Bey bunların kim olduğunu Mehmed Bey'e sorar. O da bir âh çekerek şöyle söyler: “Beyim! Buna Kabak Yemez Kara Bulut derler. Öteden beri Âb-ı Güneş için bu hududu bekliyor. İşte artık kendi elimizle başımıza belayı aldık!”

Bunu duyan Mâyil irkilir. Birazdan at üstünde Kara Bulut kendi ismi kadar bir dehşet ile önlerine gelir: “Ey çocuklar siz burada ne arıyorsunuz?” diye sorar. Mâyil: “Âb-ı Güneş'in aşkına, Allah'ın birliğine güvenerek Âb-ı Güneş'i almaya geldim.” diye cevap verir. Kara Bulut öfkeden köpürür, dişlerini bilemeye başlar. Bütün dehşetiyle üzerlerine yürür. Allah'ın birliğine güvenerek kalbinde yanan Âb-ı Güneş'in ateşiyle taarruz eden Mâyil Bey, Kara Bulut'u yerlere serer. Mağlup eder, ayağına düşürür. Tam öldüreceği sırada aman diler ve Mâyil ile arkadaş olacağını vadeder.

Mâyil onunla da kan yalaşır ve kan kardeşi olur. Artık tamamen güçlü bir hâldedir. O akşam hep beraber bir köye varırlar.

Mâyil Bey, arkadaşlarının desteğiyle Âb-ı Güneş'e kavuşur. Babasını cezalandırır."

.....

Yukarıda özeti verilen yazma eserin dışında ağızdan derlenen başka anlatmalar da vardır. Bunlar Ahmet Caferoğlu ve Esmâ Şimşek'in derlediği anlatmalardır. Söz konusu metinler Özkan Daşdemir tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Bir padişahın oğlu olmamaktadır. Bir gün veziriyle has bahçede dolaşırken bir ağaca belini dayar ve derin bir of çeker. Karşısında beliren derviş ne derdi olduğunu padişaha sorar. Padişah, "Atım var binenim yok, malım var yiyenim yok" diye cevap verir. Derviş bir elma verir. Akşam Sultan hanımla elmayı bölüşüp yemelerini, kabuğunu da kısırağa vermelerini söyler. Oğlan çocukları olunca ad vermeyip kendisini beklemlerini söyleyerek gözden kaybolur. Bu işe şaşırان padişah eve gelir ve dervişin dediğini yapar.

Aradan zaman geçer. Padişahın bir oğlu olur. Kısraktan da bir tay doğar. Padişah, dervişin dediği gibi yapar; oğlana ad koymaz. Adsız oğlan mektebe gidip gelir. Oğlan eve yemek yemeye giderken meydanda üç beş çocuğun aşık oynadığını görür. Çocukların arasına katılıp kendisi de aşık oynamak ister. Çocuklar kabul etmeyince onları döver ve savuştur. Dayak yiyen çocuklar ağlayarak evlerine gider. Çocuklardan birinin annesi oğlunu döven için Abugüneş'in hışmına gidesin, diye beddua eder.

Bunu duyan oğlan yemeden içmeden kesilir. Ana babası onun için kaygılanır. Babası oğlana ad vermek ister. Toy, ziyafet tertip edilir. Ziyafete derviş de gelir; oğlana Şahmayıl, taya da Gammer tay adını verir; gözlerden kaybolur, gider.

Şahmayıl o günden sonra yemeden içmeden kesilir, sararıp solar. Annesi onun bu hâline çok üzülür. Şahmayıl uyurken rüyasında derviş, oğlanı ve Abugüneş'i Gorhu dağında birbirine yakar. İki âşık bir zaman oynadıktan sonra uzun süre uyumayan Şahmayıl kızın dizine başını

koyar ve uyur. Sabaha doğru kız bir türkü okuyup oğlanı uyandırmak ister ama Mayıl uyanmaz. Derviş bunları kendi odalarına koyarak gider. İki âşık uyanınca aşk ateşinde yanmaya başlar. Mayıl, anasının babasının elini öper, yollara koyulur. Anası gitmemesi için yalvarır. Oğlan ya Abugüneş'i bulur ya da ölürüm, der. Babası; yedi kere denedim, getiremedim; sen mi getireceksin, derse de oğlan söz dinlemez. Gammer taya biner ve Gorhu dağına gider. Gorhu dağında Abugüneş ile görüştüğü aklına gelir ve ağlar.

Abugüneş'in Garaduman isminde bir amca oğlu vardır. Kızda gönlü olduğu için onun kimseye verilmesini istemez. Abugüneş'inse onda gönlü yoktur. Günlerden bir gün Garaduman, remilciye kızın talihini baktırır. Kimle evleneceğini öğrenmek ister. Remilci, Şahmayıl adında atlı birinin gelip kızı alacağını söyler. Şahmayıl'ı ve atını tarif eder. Garaduman o günden sonra Şahmayıl'ı bekler. Şahmayıl geldiğinde Garaduman onu karşılar ve oğlana dövüş teklif eder. Kim yenerse Abugüneş'i o alacaktır.

İki yiğit dövüşe başlar, önce gürzle hamle eder, ardından güreşirler. Garaduman ne kadar hamle yaparsa da Şahmayıl'ı alt edemez. Şahmayıl bunu öldüreceği sırada Garaduman aman diler. Ölene dek kölesi olacağını söyler. Şahmayıl, Garaduman'ın canını bağışlar. Atlanıp birlikte Abugüneş'in memleketine giderler.

Garaduman, Şahmayıl'ı bir evde misafir eder. Bu sırada Abugüneş kırk günlük yasım var diyerek yemeden içmeden kesilir. Nihayet kıza Şahmayıl geldi diye haber verirler.

Abugüneş, gelen kişinin doğru olduğunu anlamak için oğlana verdiği nişanı görmek ister. Rüyada oğlanla Gorhu dağında görüştüğünü, ona yüzük verdiğini söyler. Oğlanın geldiğine inanmak için yüzüğü görmek ister.

Meseleyi Şahmayıl'a anlatırlar. O da yüzüğü Abugüneş'e gönderir. Abugüneş yüzüğü görünce çok mutlu olur. Haber gönderir, hamam yolunda buluşup gitmek için hazırlanır.

Şahmayıl ve Garaduman seher vakti hamam yoluna giderler. Birazdan Abugüneş de at üzerinde çıkar gelir. Şahmayıl'ın yanında amcasının oğlu Garaduman'ı gören kız yanlarına gelmek istemez.

Şahmayıl nedenini sorar. Garaduman kendisinden korktuğu için gelmediğini söyler. Şahmayıl, kızı getirmek için bir türkü okur.

Abugüneş vaziyeti anlar, yanlarına varır. Üçü birlikte Şahmayıl'ın memleketine doğru yola koyulurlar. Şahmayıl yolda karşılaştığı çiftçiye durumu anlatır, Abugüneş'i alıp getirdiğini babasına haber vermesi için çiftçiye gönderir, çiftçiye biraz da bahşiş verir.

Çiftçi çifti bırakıp gider, padişahın huzuruna varır, padişaha olan biteni anlatır. Padişah davullu zurnalı büyük bir topluluk ile Şahmayıl'a karşı gider. Şahmayıl'ın olduğu yerde otağını kurdurur.

Abugüneş, gelenlere altın tepsilerle, kaşıklarla süslü bir yemek ziyafeti verir. Padişah müstakbel gelini görmek ister. Padişah ile Abugüneş görüşür, Abugüneş müstakbel kayınpederinin elini öper.

Padişah çıkar, hanımının yanına gelir. Abugüneş'i kendisine almalarını ister. Sultan yalvarır, yakarır; bu yaştan sonra bir oğlan çocuğu bulduklarını, oğlana kıymamasını padişaha söyler; ancak padişahı kararından vazgeçiremez.

Şahmayıl durumdan haberdar değildir. Bu sırada padişah elçi gönderir ve Şahmayıl'ın memlekete dönmesini ister. Şahmayıl bir şartla geleceğini söyler. Konağının karşısına kendisi için bir konak yaptırmasını ister. Padişah kısa zamanda kendi konağından daha güzel bir konak inşa ettirir. Şahmayıl, Garaduman ve Abugüneş gelip konağa yerleşir.

Bir gün padişah, oğlu Şahmayıl'ı yemeğe davet eder. İyi remil atan Abugüneş, padişahın Şahmayıl'ı zehirleyeceğini oğlana söyler. Şahmayıl cebine bir kedi yavrusu koyarak yemeğe gider. Önüne konulan yemeğin etinden kediye verir. Yemekten yiyen kedi oracıkta ölür. Babası yaptığına pişman olur. Oğlan konağına döner.

Padişah ikinci kez haber gönderir ve konuşmak istediğini söyler.

Abugüneş yine Şahmayıl'ı uyarır. Yoluna kuyu kazdırıldığını söyler. Yavru köpeği önüne katar. Kuyuya düşmemek için köpeği takip etmesini Şahmayıl'dan ister. Abugüneş'in dediği gibi yapan Şahmayıl sağ salim babasının huzuruna çıkar. Konuşup ayrıldıktan sonra padişah, vezirinden Şahmayıl'ı kolayca öldürmenin bir yolunu

bulmasını ister; zira beceremezse veziri öldürecektir. Vezir yalvar yakar biricik oğluna kıymamasını söylese de padişahı kararından döndürmez. Çaresiz bir plan düşünür. Padişah ile oğlanın satranç oynamasını, kim yenerse diğerinin öleceği hususunda anlaşmalarını teklif eder. Şahmayıl satranç oynamayı bilmediğinden kestirme yoldan onu öldürmüş olacaklardır. Padişah teklifi çok beğenir. Şahmayıl'ı üçüncü kez davet eder. Abugüneş yine remil atar ve babasının satranç planını ve yanılmamasını Şahmayıl'a söyler. Şahmayıl gider, babasıyla satranç oynar. Babası oyundan önce şartları söyler. Oyunu Şahmayıl kazanır ancak padişah dönüp topluluğa, 'Evlâdın padişah olan babasını yendiğini' söyler. 'Bu uygun mudur.' diye sorar. Topluluk, 'O da sana yenilsin bir kere!', diye cevap verir. Oğlan topluluğun kararını kırmaz, babasına yenilir. Padişah, kendisine yenilen Şahmayıl'ın boynunun vurulmasını emreder. Orada bulunanlar padişahın ayağına kapanır, oğluna kıymaması için yalvarırlar.

Şahmayıl da bir türkû ile yalvarır ama babası aldırmaz. Topluluğun ricası üzerine öldürmekten vazgeçer, oğlanın gözlerini kendi elleriyle oyar, cebine koyar. Oğlanı bir çuvalın içine koyar, Kaf dağının arkasındaki kör kuyuya atılmasını emreder. 'Kuyuda yılanlar oğlanı yesin.' diye söyler. Padişahın dediğini yapar, oğlanı kuyuya atarlar. Şahmayıl'ın küçük köpeği de peşlerinden gider.

Bu sırada padişah, Abugüneş'i getirmeleri için iki kadın gönderir. Kadınları yolda gören Garaduman durumu öğrenir. Kadınları çeşitli isteklerle geri gönderir. Abugüneş'in sıradan biri olmadığını söyler; önce çeyizinin, ardından kızın padişaha götürülmesini ister. Padişah kabul eder. Bu kez konağa kırk kadın gönderir. Garaduman kadınları kesip çuvalın içine koyar. Her çuval için bir hamal ister. Padişah kırk hamal gönderir. Padişah gelen çuvalların içinde kadın cesetlerini görünce çok öfkelenir. Garaduman'ın üzerine asker gönderir.

Bu sırada Şahmayıl'ın küçük köpeği yolcunun, çiftçinin önünde durup topladığı ekmeği getirir ve kuyudaki Şahmayıl'ı besler. Köpek bu kez bir bezirgândan ekmek alıp koşmaya başlar. Tekrar geri döndüğünde köpeği takip eden bezirgân kuyunun başına gelir. Bezirgân ve adamları ip salarak kuyudaki Şahmayıl'ı çıkarırlar. Oğlana temiz giysi, yiyecek-icecek vererek ayrılırlar. Şahmayıl ağacın dibinde otururken bir çift kuşun

kendi aralarında konuştuğuna şahit olur. Kuş dilini bilen Şahmayıl kuşların ne söylediğini anlar. Uçtuklarında bir çift yeleğin düşeceğini, gözlerini yerine koyup yeleğe çaldığında gözlerinin açılacağını söylemektedirler. Kuşlar uçtuğunda bir çift yelek düşer. Oğlan cebinden sağ gözünü çıkarır yerine koyar, sol gözünü çıkarır yerine koyar; sonra da yelekleri gözlerine çalar. Bunu yapınca Şahmayıl'ın gözleri açılır.

Allah'a çokça şükürler eder ve memleketine doğru yola koyulur. Memleketine geldiğinde bir ihtiyarın evinde konuk olur. İhtiyar adam, Şahmayıl'a memlekette insanlara aman vermeyen Garaduman'dan bahseder. Padişah da memlekete gelen genci duyar, huzuruna çağırır. Padişah bu gelen oğlanın Şahmayıl olduğunu bilmeyerek "eğer Garaduman'ı öldürürse kızını ona vereceğini" vadeder, onu gönderir.

Şahmayıl bir işaretle kendini Garaduman'a tanıtır. O gün savaşımlar. Akşam padişahın huzuruna çıkan Şahmayıl, Garaduman meselesinin ertesi güne kaldığını söyler.

Ertesi gün Şahmayıl atına atlar. Garaduman'ı atından indirip bağlayarak padişaha vereceğini söyler. Padişaha kendisinin Garaduman'ı öldürmesini teklif eder. Padişah bu teklifi kabul eder.

Şahmayıl dediği gibi yapar, Garaduman'ı atından indirir ve üstüne çuvallandır. Padişah, Garaduman'a ulaşınca Şahmayıl Garaduman'ı bırakır. Garaduman oracıkta padişahı öldürür.

Abugüneş'i çağırırlar. Şahmayıl'ı gören kız çok mutlu olur. Allah'a şükürler ederler. Kırk gün kırk gece düğün yapılır; Abugüneş'i Şahmayıl alır, kızkardeşini de Garaduman'a verir. Kendisi padişah, Garaduman da başvezir olur."

.....

Esma Şimşek'in derlediği metnin özeti şöyledir:

Mayıl ile Âb-ı Güneş

"Padişah ile vezirinin çocukları olmamaktadır. Bir gün karşılarna çıkan ihtiyar iki elma vererek bunları hanımlarıyla birlikte yemelerini, kabuklarını da kısırağa vermelerini söyler. Çocuklara ad vermemelerini, kendisini beklemelerini ister, gözden kaybolur.

Padişah ve vezir evlerine gider, ihtiyarın dediğini yaparlar. Dokuz ayın sonunda padişahın bir oğlu, vezirin ise bir kızı olur.

Çocuklar yedi yaşına geldikleri hâlde adları konulmamıştır. Padişah bir ziyafet tertip ederek çocuklara ad vermek ister. Padişah ile vezire elmayı veren ak sakallı adam da ziyafete gelir. Oğlanı kucağına alan ak sakallı adam kendisine “mayıl mayıl” baktığı için oğlana Mayıl adını verir. Mayıl’ı vezirin kızı ile nişanlarlar. Zira onlar bir elmanın iki yarısıdır.

Oğlan on beş yaşına geldiğinde düşünde babasının âşık olduğu kızı görüp ona âşık olur. Mayıl’ın babası yedi sene harp yapıp onlarca adam kırdığı hâlde bu kızı alamamıştır.

Oğlanın adını veren ak sakallı adam bu kez Mayıl’ın düşünde ona bir tarak verir. Mayıl her gece düşünde bu kızla buluşur, aşkından sararıp solar. Hekimler buna bir çare bulamaz. Hekimlerden biri ısrar edince Mayıl derdini anlatmaya karar verir. ‘Dil ile mi, tel ile mi söyleyeyim?’ diye sorar. Hekim, tercihi oğlana bırakır. Oğlan cebindeki tarağı önüne koyarak bir türkü söyler. Derdinin dermanının tarağın sahibinde olduğunu söyleyerek tarağın sahibini ister.

Bunu duyan padişah, biricik evlâdına düşman kesilir. Gözlerini oyup oğlanı zindana atmalarını emreder. Cellatlar evladına azap etmemesi için padişahı ikna etmeye çalışsa da bunu başaramazlar. Oğlanı Gorku Dağı’na canavarların yemesi için bırakmayı teklif ederler. Padişah da kabul eder. Elmanın kabuğuyla doğan taya Mayıl’ı bindirir; ava gidiyoruz, diye alıp götürürler. Oğlan dağda uyuduğunda padişahın adamları gizlice gözden kaybolur. Gece yarısı dağ başında yalnız kalan Mayıl’ı tehlikelere karşı atı korur.

Yedi gün sonra oğlan, atını bilmediği yollara sürer, gider. Açlıktan perişan hâldeyken pınar başında ihtiyar bir kadına rast gelir. Bu kadın oğlanı görünce derhâl evine gider, pınarda gördüğü güzel delikanlıyı kızlarına tarif eder, kızlarını süslü elbiselerle pınara gönderir. İhtiyar kadının yedi kızı da birbirinden güzeldir. Mayıl, pınara gelen kızların yüzüne bile bakmaz. Kızlar Mayıl’ı evlerine davet eder.

Bir süre sonra oğlanın düşünde gördüğü adam, Mayıl’ı ıssız bir çöle götürür. İleride bir konak, konakta dünyalar güzeli bir kız görür.

Ama sevdiği kız değildir. Mayıl bu kızın ağabeyi ile kan kardeşi olur. Mayıl, kan kardeşiyle birlikte yola çıkar; kıza da döndüğünde onu alacağını vadederek oradan ayrılır.

Issız çölde karşılarına tekrar bir ev çıkar. Bir kız ve oğlan da orada bulurlar. Mayıl'ın yine bir arkadaşı ve bir de âşığı olmuştur.

Yola devam ederler. Karşılarında su kenarında kötü bir ev çıkar. Mayıl orada yaşayan ihtiyar kadına Âb-ı Güneş'ten bahseder ve kadından onu bulmasını ister; eğer kızı bulursa kadına çokça mal vereceğini vadederek. Kadın o kızı tanıdığını, padişahın kızı olduğunu, nice kimselerin o kızı isteyip alamadığını söyler. Kırk odalı yerde, her kapıda bekçisi olan kırkıncı odada kalan kızın yanına varmayı başaran ihtiyar kadın, Âb-ı Güneş'e tarağı gösterince kız, Mayıl ile görüşmek ister.

Kadın ertesi gün Mayıl'ın kılığını değiştirerek kendi kızıymış gibi Âb-ı Güneş'e götürür. Üç gün böyle görüşürler. Mayıl, kızın evlenmek için öne sürdüğü üç şartı yerine getirince karar verip yola çıkarlar.

Mayıl yol üzerinde iki evde tanıştığı iki arkadaşına birbirlerinin kız kardeşlerini alır. Mayıl'ın arkadaşlarından biri Garaduman'dır. Hep birlikte yola devam ederler. Gide gide Mayıl'ın babasının memleketine yaklaşırlar. Babası, Mayıl'ın geldiğini öğrenince oğlanı davet eder. Mayıl'ın yanında remilci bir kız da vardır. Remil atan kız, Mayıl'ın falında kan görür. Yanlarındaki köpeği götürmesini; köpek ne yerse ondan yemesini ne içerse ondan içmesini, nerede oturursa oraya oturmasını ister.

Mayıl, köpeği alarak babasının davetine gider. Padişah, Mayıl'ın düşmesi için bir kuyu kazdırır, kuyunun üstünü de minder ile kapattırır. Yiyecek ve içeceklere ise zehir kattırır. Köpeğin oturduğu yere oturan, yiyip içtiklerinden yiyip içen Mayıl ölmekten kurtulur.

Padişah bu kez oyun oynamak ister. Kim yenerse diğerinin elini, kolunu bağlayacaktır. Her defasında oğlan yener ancak Mayıl bir kez de babasının yenmesine izin verir. O sırada köpek ağlamaktadır. Padişah, Mayıl'ı yendiği için oğlanın ellerini bağlattırmak ister. Mayıl'ın ellerini her bağladıklarında o, Hızır'dan yardım ister, bağlar çözülür. Mayıl, ellerini ancak atının kuyruğundan bir kıl ile bağlayabileceklerini söyler. Atının kuyruğundan kıl getirip Mayıl'ın ellerini bağlarlar.

Padişah, adamlarına emreder. Oğlanın gözlerini oyup kamışlığa atarlar. Köpek ne bulursa getirir, oğlanı besler. Bu sırada bir çift güvercin aralarında konuşurlar. Kuş dilini bilen oğlan bu güvercinlerin söylediğini anlar. Uçtuklarında tüylerinin düşeceğini, oğlanın cebindeki gözlerini yerine koyup tüyleri gözlerine çalarsa gözlerinin açılacağını söylemişlerdir. Oğlan kuşlardan duyduğunu yapar ve derhâl gözleri görmeye başlar.

Bu sırada padişah, Âb-ı Güneş'i almak için savaş açmış, Garaduman ile çarpışmaktadır.

Gözleri açılan Mayıl, bir demirci dükkânına girer. Demirciden haberler alır. Garaduman memlekette adam bırakmamış, sıra demirciye gelmiştir. Demircinin evinde karnını doyurup güzel elbiseler giyen Mayıl bir topal ata binerek demircinin yerine kendisi Garaduman'ın karşısına çıkar. Mayıl ve Garaduman türküyü söyleyip tanışırlar.

Mayıl ve Garaduman bir tertip eder, padişahın karşısına çıkarlar. Mayıl, Garaduman'ın ellerini gevşek bağlayıp onu öldürmesi için padişahın karşısına çıkardığında arkadaşı Garaduman, padişahı öldürür. Padişah ölünce yerine oğlu Mayıl padişah olur. Mayıl ile Âb-ı Güneş evlenirler. Arkadaşları da öteki kızlarla evlenir.

Kaynakça:

Caferoğlu, Ahmet, *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, 2. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1995.

Çolak, Faruk, *Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Doktora tezi, Kayseri, 1994. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

Daşdemir, Özkan, *Şah Mâyıl ile Âbugüneş Hikâyesi*, Fenomen Yayınları, Ankara, 2021.

Şimşek, Esmâ, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

[Yalgın], A[li] Rıza, "Tedkîkât-ı Harsiye-Halk Şairleri: Mâyıl Bey 1-8", *Tarsus Gazetesi*, 1923.

ŞAHSAMED İLE ŞEMŞİ HANIM

Azerbaycan'da anlatılan aşk konulu halk hikâyesidir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Malik Şah, Vezir, Derviş, Şahsamed, İsa Abdullah, Şemsi Hanım, Esmet Hanım, Niyâr Hanım, Altmış âşık, Erzan Şahı, Yaşlı Kadın. Mekân olarak da Zerer şehri ve Erzah şehri karşımıza çıkar. Şehirlerin ikisi de muhayyel yerlerdir.

Hikâye metni Muhtar Kazımoğlu'nun hazırladığı Azerbaycan Folklor Külliyyatı adı kitabın 27. Cildinde yer almaktadır. Kitap Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu tarafından yayımlanmıştır.

Hikâye Tovuzlu Âşık Kadir'den terlenmiştir. O da hikâyeyi Bozalkanlı Heyyat Mirze'den öğrenmiştir.

Özeti şöyledir:

Zerer şehrinde Malik adlı bir padişah vardır. Malik Şah'ın hiçbir evladı yoktur. Padişah; "Benim tahtıma tacıma kim sahip olacak!" diye düşünüp durur.

Bunu bilen Vezir yanına gelip "Şahım, benim de sizin gibi zürriyetim yoktur. Gelin bir müddet dışarı çıkalım, gözümüz gönlümüz açılır." der. Padişah razı olur vezirle beraber seyahate çıkarlar.

Malik Şah ile Vezir, epey yol gittikten sonra bir çeşme başında uyuyakalırlar. O sırada şah rüyasında bir derviş görür. Derviş, kendisinin ve vezirin iki elma yerlerse çocuklarının olabileceğini söyler. Şah uykudan uyanır, uykusunu vezire söyler. Bunlar saray geri dönerler.

Dokuz ay sonra Malik Şah ile Vezir'in birer oğlu olur. Şah oğlunun adını Şahsamed, Vezir de İsa Abdullah koyar. Çocuklar büyüyüp on beş yaşına gelir.

Günlerden bir gün Şahsamed rüyasında Hızır Peygamber ona Erzah şehri Padişahının kızı Şemsi Hanım bir bade verir.

Şahsamed badeyi içtikten sonra tuhaf olur. Şah, oğlunun yanına gelir, derdini sorar. O da saraydan ayrılıp gideceğini söyler. Şah ve

hanımı Esmet Hanım ona ne kadar engel olmak isterlerse de onu kararından vazgeçiremezler.

Şahsamed, ana-babasıyla vedalaşıp yanına Abdullah'ı da alarak yola çıkar. Bunlar bir hayli yol gittikten sonra bir şehre gelirler. Bir kadın onlara şehrin hakiminin Niyâr adında bir kız olduğunu, kızın da aynı zamanda âşık olduğunu ve karşılaşma sırasında bağladığı altmış âşığı hapse attırdığını söyler.

Şahsamed ve Abdullah ertesi günü Niyâr Hanım'ın huzuruna çıkarlar. Niyâr Hanım'ın kendisini kim yenerse onunla evleneceğine dair bir sözü vardır. Niyâr Hanım, mat ettiği altmış âşığı huzuruna getirir, onları idam edeceğini söyler. Şahsamed, bir deyiş söyleyerek affedilmesini sağlar.

Şahsamed ile Niyâr Hanım iki gün boyunca karşılaşır. Karşılaşmanın galibi Şahsamed olur. Niyâr Hanım, kendisini eş olarak kabul etmesini söyler, Şahsamed bunu reddeder. Bunun üzerine şah olan Niyâr Hanım onu cellatlara teslim eder. Cellatlar yolda Şahsamed'e acırlar ve serbest bırakırlar.

Şahsamed ile Abdullah tekrar yola düşer. Bir müddet sonra Erzan şehrine vasıl olurlar. Bir kadının evinde misafir olurlar. Şahsamed, bir mektup yazıp mektubu kadınla Şemsi Hanım'a gönderir. Kız, mektubu okur ve yazdığı cevabı kadına verir, Şahsamed'e gönderir. Mektubunda Şahsamed'in dünür göndermesini ister. Şahsamed, evinde kaldığı kadını gönderir. Erzan Şahı, kızının Karabay adlı bir beye nişanlı olduğunu söyler ve teklifi reddeder.

Şahsamed ile Şemsi Hanım kaçmaya karar verirler. İki sevgili kadının evinde buluşur ve gizlice kaçarlar.

Bir zaman kızın babası bunu öğrenir ve hemen Karabey'e haber gönderir. Hemen onları yakalayıp huzuruna getirmesini ister.

Diğer taraftan Şemsi Hanım ve Şahsamed yolda yorulup bir ağaç altında uyuyakalırlar. Bir ara kız uyanır ve kendilerine doğru bir atlının geldiğini görür. Gelen atlı Gürcüoğlu Karabey'dir. Şahsamed, kılıcını çıkarır ve Karabey'e alt eder. Karabey, Şahsamed'e kendisini öldürmemesi için yalvarır. Şemsi Hanım'ın da araya girmesiyle Şahsamed, Karabey'i öldürmekten vazgeçer, azat eder.

Bunlar tekrar yola düşerler. Malik Şah'a müjdeciler gider. Şahsamed, Şemsi Hanım ve Abdullah saraya gelir. Malik Şah, hanımı Esmet Hanım oğullarına kavuştukları için çok sevinirler.

Malik Şah, gençlere kırk gün kırk gece düğün yapar.

Kaynakça

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı, Azerbaycan, Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. 27, Bakı, 2011, S. 32-63.*

ŞAMILÎ

Doğu Anadolu'da anlatılan ve Muhibbî'nin çırağı olan Şamilî'nin hayatı etrafında oluşturulmuş hikâyedir. Hikâye, *Muzaffer Karadağ tarafından derlenmiş ve "İğdırlı Hasan Turan'dan Derlenmiş Beş Hikâye" adlı lisans tezinde kaydedilmiştir.*

Hikâye, Ali Berat Alptekin tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Âşık Muhibbî'nin çırağı olan Şamilî, bir gece rüyasında gördüğü güzele âşık olur. Bu hadise üzerine Şamilî yataklara düşer.

Muhibbî, çırağını sıkıştırırsa da başarılı olamaz. Usta âşık-çırak karşılıklı olarak söyleştikten sonra Şamilî izin alarak gurbete çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra Erzurum, Ilıca ve Erzincan'ı dolaşarak Kemah'a gelir.

Şamilî'nin sevgilisi de Mahinur'dur. O da Şamilî'nin aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. Arkadaşlarıyla eğlenen Mahinur'un türküsünü Şamilî duyunca ona bir dördümlük cevap verir. Bunun üzerine iki âşık karşılıklı türkü söylerler Sonunda iki âşık birbirini tanır. Hasretler muratlarına ererler.

Mahinur'un arkadaşı da Şamilî'nin bir arkadaşıyla evlenir."

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 241.*

Karadağ, Muzaffer, İğdırlı Hasan Turan'dan Derlenmiş Beş Hikâye, Erzurum, 1975, (Basılmamış Bitirme Tezi).

ŞAN KIZI DESTANI

Bulgar Türklerine ait kahramanlık efsanelerini ihtiva eden bu eser Şams oğlu Mikail Baştu tarafından dağınık destan parçalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu sebeple Elias Lönrott'un Kalevela'ya vücuda getirmesine benzemektedir.

Şamsoğlu Mikail Baştu destanı 865-882 yıllarında toplamış yazmıştır. Bülent Bayram, Ferhat Nurutdinov'dan aldığı bilgiye dayanarak Mikail Baştuyu şöyle tanıtmıştır:

“Mikail Baştu'nun soyu Bulgar soyu Sinc'den (Bulgar telaffuzuyla Sintyau, Tintyau veya Timtyau) gelmektedir. Onun uzak atası da Hintli tüccar Sinc, Müslüman adıyla Abdulla Tebir'dir. Hazar kasabası Semender'e yerleşmiştir. Tebir'in oğlu Şams Kara (Batı) Bulgarların hükümdarı Aydar'ın Ukrayna karargâhı Baştu kasabasına (bugünkü Kiev) taşınmıştır. Burada 825 senesinde Aydar'ı ve Kara Bulgarlı soyluların bazılarını da Müslümanlaştırmıştır. Kiev'de mağara tekkesini kurmuştur. Sonradan burası Kiev manastırına çevrilmiştir. Şams'ın oğlu Mikail, Aydar'ın oğlu Cılkı'ya hizmet etmiş ve aynı zamanda misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuştur.”

Destanda dört ana bölüm vardır. Bunlar;

Alp ve Cinlerin Davranışları, Şan Alban Kızının Evine Giden Yol, Yöreglerle Savaş ve Bulgar Kardeşlerin Mutluluğu Bulması.

Destan, mitolojik özellikleri ve İslâmî kabulleri bünyesinde toplamasıyla önemli ve dikkat çekicidir. Destanda alp devler birinci derece rol oynar. Şan Kızı'nda alp olarak görülen devlerin tabiatüstü güçleri vardır. Devler, çirkin olup ve olağanüstü güçlere sahiplerdir.

Karadeniz coğrafyasında yayılma alanı bulan ve pek çok destanı etkileyen Şan Kızı Destanını, İbrahim Muhammed ile Kerimoviç Nigmatulin, 1916-1941 yılları arasında tarafından Rusça'ya tercüme etmişlerdir. Gürcistanlı şair Şota Ruştaveli'nin “Kaplan Derisinde Yiğit” adlı destanında, Genceli Nizamî'nin hamsesindeki İskendername'sinde, Rusların Igor destanında Şan Kız'dan izler bulunur. Hatta Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lûgati't-Türk'ünde de Şan Kızı'nda geçen iki dörtlük kayıtlıdır.

Şan Kızı'nda zaman olarak mitolojik devir karşımıza çıkar. Destanda yer alan konular Betül Aydoğdu tarafından şöyle belirlenmiştir.

“Destan, Tanrı’nın Alpleri yaratmasıyla başlar. Alp Boyan-İmen insanlar arasında yaşamak istediğini Tanrı’ya söylediğinde Tanrı bu alpi insan kılığında dünyaya gönderir. Boyan’ın Boygala ile ilişkisinden Hunların atası olan İcik doğar. Destanda kahramanı At (Audan Dulo)’ın soyu İcik’e dayandırılmıştır. Audan Dulo, Şan-Alban Rıştav’ın kızı Bozbi’yi sevmektedir ancak Alp Albastı Boz-bi’yi yer altı dünyasına kaçırmıştır. Audan Dulo Boz-bi’yi ararken Arbuga ve Tat-Iran (Tatar?) ile tanışır ve onlarla dost olur. Arbuga’nın eşi Tanbit de Alp Ajdaha tarafından kaçırıldığı için üçü birlikte Tanbit ile Boz-bi’yi kurtarmaya karar verirler ve birlikte savaşa girerler. Üç kahraman, kötü yöreğleri, Alp Ajdaha ve Alp Albastı’yı öldürdükten sonra İtil (Atıl) nehrinin kıyısına yerleşerek burada Bulgar Devletini kurmuşlardır.”

Hadiseler bu dünyada cereyan etmiştir. Muhtelif yerlerinde Sadum Adası, Çulman Adası, Çulman Denizi, Saklan Denizi, Buri Çayı, Tarvil Geçidi, Şir Nehri, Baştu Kalesi (Kiev), Kırgızistan, Baykal Gölü, Kaf Dağı, Demir Kapı, Kuyantav Tepesi, Ural Dağları, Baykal Gölü ve İtil Nehri... gibi mekânlar karşımıza çıkar.

Olaylar destan daireleri içinde yer alıp Alp Boyan’la başlayıp Audan-Dulo’ya kadan devam eden sülâle zinciri içerisinde cereyan eder. Bunların içinde Alp Boyan, İcik, Gazan, Bulümar, Alvar ve Audan-Dulo’nun etrafında oluşan olaylar önem arz eder.

Batı’ya göçen Türk boylarından olan Bulgarlar, Büyük Bulgar Devletini kurmuşlar ve Karadeniz’in kuzeyine yerleşmişlerdir. Bulgarlar Büyük Bulgar Devletinin yıkılmasından sonra gruplara ayrılmış ve farklı dinleri kabul etmişlerdir. Tuna Bulgarları Hristiyanlığı kabul etmiş ve Slavlaşmıştır. İdil (Volga) Bulgarları ise İslâmiyet’i kabul etmiştir. Bu grup günümüzde Bağımsız Devletler Topluluğu’nun sınırları içinde yaşamaktadır. İslâmiyet’in kabulden sonra Mikail Baştu Bulgar destanlarından olan Şan Kızı Destanı’nı derlemiş ve bir araya getirerek yazıya aktarmıştır. Metin alplar ve insanların yaratılışını anlatarak başlamaktadır. Destanın ilk bölümünde mitolojik unsurlar yoğunlukta olduğu için mekân ve zaman ‘dünya dışı’ymış gibi algılanmaktadır. Bu da destana bir mit havası vermektedir. Destanın daha sonraki bölümlerinde mekân ve zaman dünyevîdir. Başka bir deyişle olay akışı mitolojik metinlerden destanî metinlere doğru değişmiştir.

Metindeki en önemli ve dikkat çekici unsurlardan biri de destandaki bazı parçaların Kaşgarlı Mahmut tarafından Divanü Lûgat-it-Türk'te örnek olarak verilmiş olmasıdır. Bu şiir parçalarında anlamsal olarak değişme olmamıştır. Şiirlerdeki şekil değişiklikleri ise metnin değiştiğini yani yazılı ortamdan değil, sözlü ortamdan derlendiğini göstermektedir. Burada önemli olan ise, bu şiir parçalarının millet hafızasında yaklaşık olarak iki yüzyıl boyunca yaşatılmış olmasıdır.

Kaynaklar:

Altınkaynak, Erdoğan, "Yer Altı Diyarının Kartalı", *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Yaz 26, Ankara 2003, s. 135-157.

Bayram, Bülent, "Tatar-Bulgar Meselesi Temelinde Bir Destan: Şan Kızı", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 21, Bahar 2009, s. 75-94.

Demiray, Ülkü, *Şan Kızı Destanı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Niğde, 2002, (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Mikail-Baştu, İbn Şams Tebir, *Şan Kızı Destanı*, (Çev: Avidan Aydın), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Nurutdinov, A. H. Ferhat, "Redaktörün Okuyucuya Olan Sözü / Slovo Redaktora K Çitatel'ny", *Şan Kızı Destanı*, İstanbul 1991, s. 8-10.

ŞÂPUR ŞAH VE HÜMA

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

ŞARYAR

Karakalpak Türklerinin destanıdır. Manzum ve mensur yapıdadır. Dizeler genellikle 7 hecedir.

Muhayyel unsurları, olağanüstülükleri ihtiva etmesi bakımından destanın orta asırda vücut bulduğunu göstermektedir. Destan'ın Nurabilla, Kulmambet, Esemurat, Öteniyaz, Kıyas ve Cumabay gibi cıravlardan eşmetinleri derlenip kayda alınmıştır. Bunlardan en hacimli, E. Şamuratov'un Kulemet Cırav'dan derlediği ve 1959'da basılan eşmetindir.

Geçmiş devirlerdeki halkın sosyal yapısını yansıtmaları bakımından önemli olan Şaryar destanı, çocuksuzluk, kahramanın engellerle karşılaşması, sabrı ve azmi sayesinde sonunda düşmanları yenmesi, akıllı vezir, keramet gibi millî motifler ihtiva eder.

Şaryar hikâyesi Anadolu'da anlatılan Çember Has Güzel masalıyla büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Destanın özeti şöyledir:

“On iki yaşından beri hanlık yapan Darapşah / Şahiydarap'ın altmış üç yaşına geldiği halde ve dokuz hanımı olduğu halde hiç çocuğu olmamıştır.

Bir gün kararını verir Hacc'a gider. Yolda altın ile gümüşten yapılmış bir çadıra rastlar. Çadırdaki Elibay, Denebay, Sarıbay adlarındaki üç kızın üç kızın söylediklerine kulak kesilir. Kızlardan birisi; “Padişahın yâri olsam, bir arpanın tanesiyle 40 bin ata at yemi yetiştirirdim” der. Ortanca kız da “Bir ipek böceğinin ipeğinden 40.000 ata ve insana çadır hazırlardım.” diye vaat da bulunur. Küçük ise; “Bir kakülü altından, bir kakülü gümüşten, bir oğul ve kızı verirdim doğururdum.” der.

Padişah bunları duyar. Üçünü de eş olarak alır. Han kadınlara tek tek söyledikleri sözleri hatırlatınca büyük ve ortanca eşi, Han'ı öfkelenendirir ve kovulurlar. Darapşah, Gülşar adındaki üçüncü kızdan dokuz ay sonra bir oğul ve bir kızı doğurur. Padişahın diğer dokuz hanımı Gülşar'ı kıskanır, ona kötülük düşünürler.

Onun çocuklarını alır, koynuna bir kedi, bir de köpek yavrusu koyarlar. Padişah eve gelir, hanımın kedi ve köpek doğurduğunu sanır, onu zindana atar.

Öte yandan çocukları bir dağa götüren ihtiyar Mestan, onları öldürmek üzereyken dağ dile gelir, onları öldürmemesini ister. O da çocukları yol ağzına bırakır gider. Çocukların gömleğini kana boyar. Dokuz kadına giderek onları öldürdüğünü söyler. Çocukları geyik emzirir, onlara bakar. Bunu gören Şasivar Han'ın kölesi çocukları alır, Han'a götürür. Şasivar, Encim ve Şaryar'ı evlât edinir. Şaryar'ın diri olduğunu öğrenen kadınlar onu öldürtmek isterler. Fakat o kardeşi

Encim'in yardımıyla bütün hilelerden kurtulur, annesini zindandan kurtarır, annesini zindanda besleyen çobana kardeşi Encim'i verir, kadınların ve ihtiyar Mestan'ı öldürtür. Babası yaptığı hatayı anlar. Ailece mutlu bir hayat sürdürürler.

Destanın olumlu kahramanları Şaryar, Encim, Gülşara, Darapşa, Casıvar padişah ve çobandır. Olumsuzları ise; dokuz kadın, ihtiyar Mestan, Kodar Kul tipleridir."

Kaynakça:

Ahmedov, S. S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 167-168.

Karakalpak Edebiyatı, C. XIII, Karakalpakstan, Baspası, 1984.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2003, s. 533-545.

ŞEHNAME-Yİ TÜRKÎ

(Bkz. *KIRK VEZİR*)

ŞEHİRİ İLE MEHRİ

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni, Ehliman Ahundov ve Elhan Memmedli tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca 1979 yılında Doğan kaya tarafından da *Türk Folkloru* dergisinde Sivas'ın Acıyurt köyünden derlenmiş bir metin yayımlanmıştır. Sonuncusu diğerlerine göre daha hacimsiz ve masal unsurlarıyla örülmüş bir metindir. Elhan Memmedli'nin metni 1980'de Borçalı'nın Kaçağan köyünden Âşık Göyçe Memmedov'dan derlenmiş; Ozan Dünyası adlı dergide Türk kültürüne kazandırılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Mısır vilayetinde Hesên Paşa, Hüseyin Paşa adlarında çok zengin ve çok yardımsever iki kardeş vardır. İkisinin de çocuğu olmamıştır.

Bir gün iki kardeş bahçede dertleşirken bir derviş peyda olur. Derviş Hesen Paşa'ya bir kırmızı elma verir, yarı yarıya böldükten sonra elmayı eşleri ile birlikte yemelerini, zamanı geldiğinde çocuk sahibi olacaklarını, birinin oğlan birinin de kızı olacağını söyleyip gözden kaybolur.

Hesen Paşa kardeşine çocuklar, farklı cinsiyette doğarsa birbirine beşikkertme edeceklerine dair sözleşirler.

Bunlar evlerine gelip yarım elmaları ikiye bölüp eşleriyle yerler. Dervişin dediği gibi eşleri hamile kalır. Aradan dokuz ay dokuz gün geçer Hesen Paşa'nın oğlu, Hüseyin Paşa'nın bir kızı olur. Sadece onlar değil bunu duyan herkes çok sevinir. Oğlanın adını Şehri, kızın adını Mehri koyarlar.

Çocuklar altı-yaşına geldiğinde bir molladan ders almağa başlarlar. Aradan yıllar geçer, günün birinde molla, Şehri'yi Mehri'nin elinden tuttuğunu, dersle ilgilenmediğini görür. Bunu Hüseyin Paşa'ya söyler. Hüseyin Paşa kızını derhâl mektebe göndermez. Şehri buna çok üzülür. Durumdan Hesen Paşa'nın haberi olur. Hüseyin Paşa, Hesen Paşa'ya kızını Şehri'ye vermeyeceğini söyler. Hesen Paşa'nın canı sıkılır. Bunu öğrenen Şehri yataklara düşür. Tabiplerz derdine derman bulamaz.

Bir gün Şehri'le Mehri ava çıkarlar. Hüseyin Paşa, kızının arkadaşlarıyla ava çıktığını sanıp izin verir, yanına da hizmetçisi Yaradankulu'nu katar. Av sırasında Şehri, dağın arka tarafına gidip gördüğü hayvanları onlara doğru kovalayacağını söyleyip gider.

Yaradankulu hemen saraya gidip Mehri'nin resmini alır ve doğruca şaki Kürdoğlu'nun yanına gider, Kürdoğlu'na sarayındaki güzellerden daha güzel bir kız olduğunu söyler ve yanında getirdiği resmi gösterir. Ardından koynundan Şehri'nin dilinden yazdığı bir mektubu verir. Mektupta kızın Kürdoğlu'na âşık olduğu ve aşkından deli divane olduğu, zorla emmioğlu Şehri'ye verdikleri bir an önce gelip kendisini kaçırmayı yazılıdır.

Kürdoğlu gidip kızı getirmek için hazırlığını yapar. Adamlarına da gidip gelinceye kadar Yaradankulu'nu kaçırmaması için bağlamalarını, şayet dedikleri doğru çıkmazsa cezalandıracağını söyler.

Kürdoğlu, yolda Şehri'yi görür. Resmini gördüğü için onu

tanır. Mektubu kıza gösterir ve kendisini almaya geldiğini söyler. Kız, mektubun düzme olduğunu söyler ve Mehri'yi dünya malına değişmeyeceğini söyler. O sırada Şehri gelir. Birbirleriyle deyişirler.

Şehri ve Mehri oradan ayrılıp yola revan olurlar. Yolda acıklarlar ve dinlenmek isterler. Şehri, yiyecek bir şeyler bulmak için uzaklaşır. Mehri çok beklemesine rağmen Şehri gelmez Yolları bir ormandan geçer. Sevgililer birbirlerini kaybederler.

Diğer taraftan Kürdoğlu, her yerde Şehri'nin sarayını ararsa da bir netice alamaz. Sarayına geri döner ve ilk işi Yaradankulu'nu sigaya çekmek olur ve Şehri'yi bulması emrini verir.

Yaradankulu, her yerde Mehri'yi arar onun Yeddikala şehrine olduğunu öğrenir, oraya gider.

Beri taraftan Şehri de Mehri'yi sora sora oraya gelir. Bir bağa girer. Bahçıvan elbisesi yırtık yırtık olmuş Şehri'yi bağdan kovmak ister, ancak ona acır, bir yere saklanmasını söyler. Bir müddet sonra Mehri Hanım 40 ince belli kız ile bahçeye gelir. Bir ağacın altında Şehri diye ağlamaya başlar. Şehri hüznülenir ve bahçıvana deyiş okur. Onun sesini duyan Mehri Şehri'nin bulunduğu yere yönelir. Sevgililer birbirlerini görür ve sarmaş dolaş olurlar.

Mehri'yi aramakta olan Yaradankulu, onun Yeddikala şehrinde olduğunu öğrenir ve bunu gidip Kürdoğlu'na haber verir.

Kürdoğlu adamlarını alıp Hüseyin Paşa'nın yanına gider. Hüseyin Paşa'ya; "Kızını ya güzellikle ver ya zorla alırım." der. O da "Git kendin alabiliyorsan al!" der. Bunun üzerine Kürdoğlu, Yeddikala şehrinin paşasına haber gönderir ve Mehri Hanım'ı davasız şartsız vermesi yoksa zorla alacağı haberini gönderir.

Paşa'nın aklına koçak Köroğlu'na haber göndermek gelir. Haberi alan Köroğlu, Kırat'ına atlayıp Yeddi Kala şehrine gelir. Kürdoğlu'nun adamları Köroğlu'nun yolunu keserler. Köroğlu kimliğini gizler. Kürdoğlu ile atışır. Köroğlu, Kürdoğlu'ndan bu sevdadan vazgeçmesini, birlikte bu gençlerin düğünlerini yapmayı teklif eder. Kürdoğlu kabul eder. Dillere destan bir düğün yaparlar. Şehri ile Mehri birbirine kavuşur, 120 yıl ömür sürerler.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 13-30.

Hacılar, Valeh-Elhan Memmedli, *Borçalı Folklor Örnekleri, I Kitab*, Bakı, 2013, s. 238-259.

Kaya, Doğan, “Mihri ile Şehri”, *Türk Folkloru*, S. 1 Ağustos 1979, s. 27-30.

Memmedli, Elhan “Şehri-Mehri”, *Ozan Dünyası*, S. 18, 2014, s. 68-87.

ŞEHİRİYÂR

İran Azerbaycan’ında anlatılan ve XVIII. yüzyıl Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı nesrinin en önemli örneğini teşkil eden mehebbet destanıdır.

“Şehriyâr ve Senuber” adlı halk hikâyesinden faydalanılarak vücuda getirilmiştir. Hikâye kahramanı Mehmed, Seferli ve Yusifov’a göre gerçekte yaşamış şahsiyettir. Yazma eserdeki şu ifadeler onu bunu doğrular niteliktedir:

“Raviyânı-i ehbar ve Mehmed-i sani-yi hoşgüftar, nagilân-i dürr bâr, tutiyânî şeker-siken, şirin âsar, her eyyam geçen rûzigâr-i zemânenen heber verir.”

“Şehriyâr ve Senuber” adlı eserdeki ifadeler bakılırsa Mehmed’in iyi bir tahsil gördüğü ve kültürlü birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Şehriyâr Dastanı, Ali Kafkasyalı tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Tiflis’te Salih adında bir tüccar (sövedger / sevdokâr) vardır. Çok zengin olan Salih’in çocuğu olmamaktadır. Salih bir gün Ortaçala Bağları’nda eğlenirken gözüne iki tûtî kuşu takılır. Onların ilişkilerinden etkilenerek hanımı Zehra’ya çocuklarının olmamasından yakınır. Hanımı da fakir fukaralara sadaka verip, adak adayarak ve ibadet ederek çocuk sahibi olabileceklerini öğütler. Bir gün “Soğanlı Yolu” üzerine çıktıklarında görürler ki, bir adam iki çocuğu birbirine bağlayıp sürükleyerek götürüyor. Çocuklar da ağlayarak, kurtulmaları için Allah’a yalvarıyorlar. Tüccar Salih adamlarından birisini gönderip

o adamı ve çocukları yanına getirtir. Niçin onları zorla götürdüğünü sorar. Adam, alacaklısının borcunun yerine iki çocuğunu verdiğini ve onları satıp parasını alacağını söyler.

Sevedkâr Salih, yüz tümen verip çocukları adamın elinden alır ve onların ceplerine harçlık koyarak salıverir. Bu hayır isten sonra Salih'in bir oğlu olur. Oğlanın adını Şehriyâr koyarlar.

Çocuk büyür, okur, nihayet bir gece Kirman Beylerbeyi Cihangir Han'ın kızı Senuber'e âşık olur. Sevdakâr Salih, kızın ardınca Kirman'a gitmek için büyüklerine yalvarıp; yakarır. Aynı gece kız da Şehriyâr'a âşık olduğundan Hekim Sadık adında birisini oğlanın arkasınca gönderir.

Şehriyâr, Hekim Sadık'la buluştuktan sonra Kirman'a doğru yola çıkarlar. Yolda Şemseddin bölgesinde Perizad adlı bir kıza rastlarlar. Terekeme oymağından olan Perizad, zekâsı, aklı ve anlayışı ile diğer kızlardan farklıdır. Göçebe Karapapak oymağının özelliklerini taşımaktadır. Hür yaratılışlı ve hür davranışlı bir kızdır. Oyun, hile düşünmeden gönlünden geçeni doğrudan Şehriyâr'a söyler. Şehriyâr'la evlenebileceğini işaret eder. Ancak onun Senuber adında başka bir kıza âşık olduğunu ve onun arkasınca Kirman'a gitmekte olduğunu öğrenince fikrini değiştirir. Kendini toparlar ve bu muhabbete engel olmak istemez.

Daha sonra karşılaştığı Gence Beylerbeyi Şahkulu Han'ın kızı Şamamabeyim, Şehriyâr'ı sever. Kızla Şehriyâr arasında ilgi çekici bir sazlı sözlü tartışma geçer. Kız, Şehriyâr'ı korkutmaya çalışır. Nice âşışın sazını elinden alıp onları zindana attırdığını söyler. Şehriyâr ise ona öğüt nasihat verir. Samamabeyim, Perizad'ın tersine Şehriyâr'ı yolundan alıkoyarak, Senuber'den vazgeçirip kendisiyle evlenmesini ister.

Fakat, Samamabeyim ne kadar ısrar ederse de Şehriyâr ikna olmaz.

Şehriyâr, Kürek Çayı üzerinden geçerken Lezgiler onu yakalarlar. Samamabeyim'in yardımı ile kurtulurlar ve Kirman'a varırlar. Sah Abbas, hadiseyi öğrenir ve Şehriyâr'ı Gürcistan Beylerbeyi yapar. O Senuber'i alıp Tiflis'e gelir. Gence Beylerbeyi'nin kızı Şamamabeyim'i de alır. Perizad Hanımı ise veziri Hekim Sadık'a nisanlar. Tiflis'te görkemli bir düğün yapılır. Düğünde kızların herbirisi bir şiir okur. Perizad'ın şiiri herkesin hoşuna gider. Beğeniler onun üzerinde toplanır."

Kaynakça:

Kafkasyalı, Ali, *İran Türk Edebiyatı Antoloisi*, C. 2, A. Ü. Yayınları, Erzurum, 2002, s. 555-557.

Seferli, E., *Sehriyâr*, Bakı, 1987, s. 4-5.

ŞEHZADE ASİL

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

ŞEHZADE BEHRAM İLE MELİKE DİLİRİZ

Uygur Türklerine ait aşk hikâyesidir. Kendisini karşılaşmada şiirle alt edemeyen şah kızının yendiği adayların başlarını kesmesi, bir şehzadenin Hızır'ın yardımıyla onu yenmesi konu edilmiştir.

Hikâye önce 1901-1902 yıllarında Hoten ilinin Karakaş ilçesinin Cayterek köyünde kaydedilmiştir. 1993'te de bu metin esas alınarak Şincang Helk Neşriyatı tarafından yayımlanmış olan Uygur Helk Destanları'nın 4. Cildinde yayımlanmıştır. Söz konusu

Alimcan İneyet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış, Türk Dil Kurumu Yayınları arasında neşredilen Uygur Halk Destanları 2 adlı kitapta kaydedilmiştir.

Hikâye metni manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Rum şehrinde Adil Şah adında bir padişah ile güzeller güzeli Melike Dilriz Huban Senem Ağca adında güzel bir kızı vardır.

Kızın birçok isteyenisi olur. Adil Şah, kızını vermek hususunda kararsız kalır.

Melike Dilriz, Emlak Vezir'e "Ey Emlak! Babam kendini üzmesin, bana göndersin." der. Vezir Melike'nin söylediklerini Adil Şah'a aktarır. Padişah, gelen düünürleri Melike'nin yanına gönderir.

Melike'nin yanına giden elçiler kıza mektuplarını sunarlar. Melike onlara; "Bir şartım var. Babam bana has bahçe yaptırın. Bahçeye çeşitli meyve ağaç dikilsin. Bir minare yaptırın ve onun üzerine çift

altın davul bir çift gümüş çubuk hazırlasın. Minarenin yanında köşk, balkon ve yatak odası olsun. Kim bana âşık ise minarenin üzerine çıkıp altın davulu çalsın. Ben bu sesi duyduktan sonra yüzüme nikap çekip cariyelerimle meydanın ortasına taht kurup oturacağım. Kim benimle şiir söylemede yarışabilirse, onu kabul edeceğim. Eğer şiir söylemede yarışamazsa onun başını vücudundan ayırıp âşıklar minaresine astıracağım” der.

Bunun üzerine Vezir Emlak, derhâl hazırlıklara başlar. Kızın istekleri kısa sürede yerine getirilir. Melike, kendisini almak isteyen 486 şehzade ile karşılaşır, hepsini mağlup eder. Şehzadelerin başları kesilip Âşıklar Minaresine asılır.

Bu haber tüm dünyaya yayılır. Rum şehrinde Kubeyş isimli yaşı yetmiş geçmiş bir dede, Melike’ye olan aşkıyla beyit okur. Beyit çok güzeldir. Melike; “İş büyümeden ondan kurtulayım.” der. “Cellat” diye bağırır. Bunu duyan dede canını aziz bilerek kendini sokağa atar, kaçıp gider.

Aradan yedi ay geçer. Bir gün dede Kubeyş, rüyasında Melike’yi görüp uyanır. Minare yanına gelip bir köşede ağlayarak oturur. Melike’nin Gülendam adlı cariyesi; “Ey dede, niçin ağlıyorsun?” diye sorar. “Melike’nin güzel yüzünü gördüğümünden beri bana rahatlık olmadı.” der. Gülendam Melike’ye durumu anlatır. Melike: “Bir tahtaya resmini çizip vereyim, bunu kabul etmezse öldüreceğim.” der. Gülendam resmi dedeye verdikten sonra “Melike bunu size verdi, eğer bunu kabul etmezsen seni öldürüp başını âşıklar minaresine asacak.” der. Kubeyş, resmi alıp evine döner. Evinde her gün resme bakarak ağlar. Bunu gören dedenin oğlu, onunla alay eder. Dede bunu duyup utanarak evini bırakıp çöle doğru yola çıkar. Bir dağın eteğine ulaşır.

Çin Hakanı’nın Behram isimli bir oğlu vardır. Behram bir gün Şehzade ava çıkar. Önünden geçen geyiği takip eder. Geyik dağ eteğine gelip gözden kaybolur. Şehzade dönmek üzereyken kulağına mağaradan bir ses gelir. Atından inerek mağaranın önüne bir dedenin tahtaya bakarak ağlayıp oturduğunu görür. Kubeyş’e “Ey dede elindeki tahta ne?” diye sorar. Dede; “Rum Padişahının güzel kızının resmi.” der. Şehzade Behram tahtadaki resmi gördükten sonra Melike’ye âşık olur, bir ah çekerek bayılır.

Behram, kendine geldikten sonra şehre döner. Melike'ye olan aşkından dolayı yemekten kesilir. Derdini soran babasına, durumu anlatır ve o kızı kavuşmayı murat ettiğini, onun yanına gitmek istediğini söyler. Çin Hakanı razı olmasa da sonunda izin verir.

Behram 500 deveye yükü taş, 400 fayton altın, 100 gemi ve 1500 yiğit ile yola çıkar. Şehzade, altı gün yol gider. Askerlerden kimisi "Ah evlâdım!" kimisi; "Ah babam, ah annem!" der. Bunun üzerine Şehzade bütün askerleri geri gönderir. Tek başına Rum şehrine doğru yol alır.

Melike'nin has bahçesine ulaşır. Kıza geldiğini bildirir. Melike kim olduğunu sorar, o da kendisini tanıtır, Çin vilayetinden geldiğini söyler. Karşılıklı beyit okurlar. Melike'nin şöyle bir âdeti vardır ki bir insan onun şiir söylemede yenmek üzere olduğunda yüzündeki nikabı açar, karşısındaki etkiler, üstün gelmesini engeller. Melike, Şehzade Behram'a da aynısını yapar. Behram, Melike'nin güzel yüzünü görüp bayılır. Melike; "Cellat" diye bağırır. On sekiz cellat gelir, Behram'ı alıp çıkarlar.

Şehzadeyi götürürken Yolda cellatların önüne Melike'nin süt ninesi rastlar. Şehzade'nin güneş gibi yüzünü görünce ona acır ve celladın biraz beklemesini ister. Melike'nin yanına gidip ona; "Kızım! Şu anda tüm dünya halkı size Melike Dilriz değil Melike Hunriz diyormuş. Size verdiğim sütümün hakkı için de olsa bu delikanlının kanını akıtmayın." Bunu duyan Melike, Şehzade'yi bağışlar.

Şehzade Behram ölümden kurtulduğu için nehir kenarına gidip gusül abdesti alır. İki rekât şükür namazı kılar. Kırk gün boyunca hacetini yerine getirmesi için Allah'a yakarıшта bulunur. Kırk gün sonra Allah Hızır'a Behram'a yardım etmesini ve Melike'nin onun dengi olduğunu söyler. Hızır, bir İsm-i Azam okur, 150 yaşında kambur bir ihtiyar olur. Sonra minarenin üzerine çıkıp gümüş çubuk ile altın davulu öyle çalar ki Melike uykusundan uyanır. Cariye Gülendâmlar dışarı çıkar minarenin üzerinde yüzü çilli, başı kel, zayıf bir dede görür, şaşırır. Dedeye isteğini sorar. Dede; "Benim iki amacım var. Biri Melike ile evlenip bir çocuk yüzü görmektir. Ben öldükten sonra ruhuma dua eder. Diğeride duyduğuma göre bu aralarda Melike'ye müşteri gelmeyince kendisi yalnız kalmış. Ona eş olmak için geldim." der.

Melike süslenir, dedeyi huzuruna çağırır. Karşılıklı beyit okurlar. Beyitler okunduktan sonra Melike içinden; “Eyvah, bu ihtiyar Arapça, Farsça, Türkçe, İbranice ve Hintçe biliyormuş. Hiç zorluk çekmeden benimle beyitte yarıştı. Şimdi bu dedeye yüzümü göstereyim, tahammül edemeden mağlup olsun.” der. Yüzündeki nikabı kaldırır. Hz. Hızır, ona “Beni tanımadıysan şimdi tanı, Allah’ın hazinecisi, Hz. Musa’nın üstadı, İskender’in Veziri, Hz. Hazır’ım ben.” der. Melike, utanarak tahtan iner. Hz. Hızır’dan bağışlanmasını diler. Hz. Hızır; “Şimdi sen Çin Hakanı’nın oğlu Şehzade Behram’la evleneceksin. Nikâhınızı ben kıyacağım” der. Melike de bunu kabul eder.

Adil Şah, bunlara kırk gün kırk gece düğün yaptırır. Sağıdçıları Hz. İlyas olur. Düğün bittikten sonra Hz. Hızır ile İlyas gözlerden kaybolurlar. Melike ile Behram muradına ererler.

Kaynakça:

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 2*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 151-188.

ŞEHZADE BEHREM

Azerbaycan’da anlatılan hikâyedir. Konusu aşktır. Muhteva olarak hikâye kahramanı olan Behrem’in bir halı üzerine işlenmiş yedi güzelin resmine âşık olması ve onları elde etmek için sefere çıkması, çeşitli maceralardan sonra 7 kızı da alıp memleketine dönmesini ihtiva eder.

Manzum ve mensur yapıya sahip hikâyede dev tarafından kaçırılmış olan periler padişahının kızı, bir kekliğin don değiştirip güzel bir kıza dönüşmesi gibi masalsı unsurlar da yer almaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Celal adında bir padişah vardır. Bir hayli yaşlanmış olmasına rağmen Celal Padişah’ın bir çocuğu olmamıştır.

Günlerden bir gün Celal padişahın kapısına bir ihtiyar derviş gelir. Padişaha bir elma verir. “Bu elmayı ikiye bölüp karınla yersin. Bir oğlun olacak. Adını Behrem koyarsın, Behrem büyür, başına çok belâlar gelecek ancak sonunda muradına kavuşacak.” der.

Celal Padişah, dervişin verdiği elmayı ikiye bölüp karısı ile yer. Aradan 9 ay 9 gün geçer Celal padişahın bir oğlu olur. Üç gün sonra çocuğa ad koymak isterler. Dünya görmüş yaşlı kadınlar gelir. Herkes bir isim söylese de Celal Padişah oğlunun adını Behrem koyar. Behrem’i dayalara verirler.

Behrem büyür, 18 yaşına ulaşır. Bileği bükülmez bir pehlivan olur.

Celal Padişah’ın birbirinin içine girmiş kırk odası vardır. Şehzade Behrem henüz o odaları görmemiştir, Celal Padişah, bir gün oğlunu yanına çağırır. Odaların anahtarını ona verir: “Oğlum, git odaların otuz dokuzunu aç, bak. Ancak kırkıncı odaya girme.”, der.

Behrem babasından odaların anahtarlarını alıp, gider. Kapıları açıp içeri girer. Odaları bir bir gezer. Odaların biri altın ile dolu, biri gümüş ile, birinde kılıç, birinde kalkan, birinde mızrak, birinde ok vardır. Şehzade Behrem böylelikle, odaların otuz dokuzunu dolaşır. Sonunda kırkıncı odaya gelir. Görür ki kırkıncı odanın kapısı, çelik zincirle bağlıdır. Behrem ne kadar uğraştıysa da kırkıncı odanın kilidi açamaz. Sonunda, tüm gücüyle bağlı zinciri kırar. Odanın kapısı açıp, içeri girer. Ama kırkıncı oda boştur; ancak duvara desenli bir halı asılmıştır. Behrem halıyı duvardan kaldırdığında halının arkasında bir sandık olduğunu görür. Ayrıca sandığın altından bir mührü vardır. Behrem mührü açar. Bir de ne görsün? Sandığın içinde “Güneşe çıkma, ben çıkacağım, aya doğma, ben doğacağım” diyen yedi güzel kız resmi vardır. Şehzade Behrem görür görmez yedi kızı âşık olur.

Oradan melül bir şekilde babasının yanına döner. Celal Padişah oğlundan odaları nasıl gezdiğini, neler gördüğünü sorar. Celal Padişah oğlunun anlattıklarını iyice dinler. Oğlunun âşık olduğunu anlar. Oğluna sitem eder. Kırkıncı odaya neden girdiğini sorar ona bundan sonrası için öğütlerde bulunur. Babası hangi padişahın kızını isterse alacağını bu sevdadan vaz geçmesini söyler. Celal Padişah, çok söylese de Behrem babasının sözlerine kulak asmaz. Resimde görüp âşık olduğu yedi kız aklından çıkmaz olur.

Bunun üzerine Şehzade Behrem sefere gitmek için atasından izin ister. Celal Padişah oğlunun uzak yolculuğa çıkmasını istemese de Behrem’i gitmekten alıkoyamaz. Başka çare olmadığını anlayınca

oğluna gitmesi için annesinden de izin istemesini tembihler. Şehzade Behrem annesinden de izin alıp, yine babasının yanına döner. Babası ona altın, gümüş, at koşum ne gerekse verir.

Celal Padişah Behrem'a altın, gümüş ve asker verir, kendi vezirini de Behrem ile birlikte gönderir. Şehzade Behrem veziri de yanına alıp ile yola çıkarlar. Gece, gündüz at sürerler. Okadar giderler ki, sonunda Celal Padişah'ın toprağından çıkarlar. Bu arada vezir birden atını dizginler. Vezir Celal Padişah'ın toprağından çıkınca korkmuştur, ilerlemek istemez. Behrem ise yolundan vazgeçmeyip kimseden korkmadığını söyleyip askerlerine "Dönmek isteyen dönsün, ben yolumdan dönmem." diyerek yoluna devam eder. Askerlerin yarısı vezirle geri döner. Geri kalanlar ise Behrem ile tekrar yola koyulur.

Şehzade Behrem, yanındaki atlılarla yoluna devam eder. Gece-gündüz dağlardan, kayalardan, nehirlerden geçer. Yolda Behrem ile gelen atlılardan ölenler olur, sonunda Behrem'in yanında sadece üç pehlivan kardeş kalır. Bu üç kardeş Celal Padişah'ın ünlü pehlivanı Firuz Pehlivan'ın oğullarıdır. Ataları gibi bunlar da ünlü pehlivanlardır. Üç kardeş pehlivan, Şehzade Behrem ile çok iyi dostturlar. Üç kardeşin her birinin bir yiğitlik hüneri vardır. Büyük kardeş kılıç kullanmada, ortalanca kardeş ok, küçük kardeş ise mızrak atmada maharetlidir.

Şehzade Behrem bu üç pehlivan kardeş ile yoluna devam eder. Bir dağın önüne kadar gelir. Dağın yukarısında bir mağara vardır. Mağaranın ağzı bir taş ile kapatılmıştır. Şehzade Behrem tüm gücüyle taşı mağaranın ağzından alır. Mağaraya girer. Mağaranın içinde birbirinin içine geçmiş üç oda vardır. Behrem, pehlivan kardeşlerle birlikte birinci odaya girer. Birinci odada kimse yoktur. Ancak oda yiyecek ve içeceklerle doludur. Behrem, pehlivan kardeşlerle oturup yemek yer. Sonra ikinci odaya girerler. Bu oda da kimse yoktur ancak bu odada kılıçla kalkanla doludur. Oradan üçüncü odaya geçerler. Odada güzel bir kız zincirle bağlanmıştır. Behrem hemen kızı zincirlerinden kurtarır. Kız, kendinden geçmiştir. Biraz sonra kız ayılır. Yanında dört yiğit pehlivan görür. Oğlanların içinde uzun boylu Şehzade Behrem, kızın hoşuna gider. Konuşmaya başlarlar. Biraz sonra Şehzade Behrem dikkatle bakınca kızın aradığı yedi kızdan biri olduğunu anlar. Kız, Periler Padişahı'nın kızı Perinaz'dır. Bir dev tarafından kaçırılmış bu

mağara getirilmiştir. Perinaz tam derdini anlattığı sırada gök gürler, şimşek çakar. Dev, mağaraya gelmiştir. Dev, Behrem'ı görünce hemen üstüne saldırır. Behrem bir yolunu bulup devin baltasından kurtulur. Kılıcını çekip devin kafasını bir vuruşta kopartır. Daha sonra Behrem, Perinaz ve üç pehlivan kardeş ile birkaç gün mağarada kalırlar.

Perinaz, babasının yanına gitmek için Behrem'dan izin ister. Behrem bu ayrılığı istemese de ona izin verir. Perinaz, uçup periler ülkesine, babasının yanına gider.

Behrem, devin mağarasından bahada ağır, tartıda hafif ne varsa alıp mağaradan çıkar. İki gün, iki gece at sürer. Daha sonra dört yiğit bir ovada mola verirler. O sırada yanlarına bir oğlan gelir. Oğlan da onlara: "Ben avcıyım av avlamaya geldim sabahtan sizi görünce yanınıza geldim." der. Behram onu sınamak için oğlana ok ve yay verir ve avlanmasını ister. Oğlan çok ok atar ama hiçbir şey vuramaz boş döner. Behram bunun elinden bir şey gelmeyeceğini anlayınca kendisi dağa gider çokça kuş avlayıp döner, birlikte pişirir ve yerler. Oğlan da yanlarına düşer ve yola koyulurlar. Bir çaya geldiklerinde oğlan; "Bu çaya girip yıkanayım da yorgunluğum geçsin." der. Behram ona boğulabileceğini söylese de oğlan aldırış etmez, suya girer. Ancak yüzme bilmediği için boğulur ve ölür. Behram oğlanın elbiselerine bakar, cebinde altın vardır. Pehlivanlara; "Bu altınları oğlanın yakınlarını bulup vermek lâzım." der.

Az gider çok gider bir şehre varırlar. Orada öğrenirler ki bu elbisenin sahibi padişahın kızının nişanlısıdır. Padişahın sarayına varırlar. Padişahın kızı onların yanına çarşaf giymiş şekilde çıkar, elbiseleri ve altınları teslim alır o esnada çarşafı açılır. Behram, kızın yüzünü görünce resimdeki kızlardan biri olduğunu anlar. Kızın adı Senuberem'dir. Behrem ile Senuberem daha ilk görüşte birbirlerini beğenirler. Behrem anlar ki Senuberem'in ölen çocukta gönlü yoktur. İstemeyerek nişanlanmıştı. Ama Behrem, orda daha fazla kalamaz. "Gitmem gerekiyor. Ama ölmez de dönersem seni de götürürüm." diyerek helalleşip tekrar yola koyulur.

Şehzade Behrem üç kardeş pehlivan ile yollarına devam ederler. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçip at sürerler. Fakat yollarını kaybederler. İleride koyun otlatan bir çobana rast gelirler ve ondan

yardım isterler. Çoban onlara Bendergala şehrini tarif eder. Dört atlı tekrar yola çıkarlar, tarif edilen yöne doğru at sürerler.

Şehre yaklaştıklarında bir topluluk görürler. İnsanlar bir kayanın üzerindeki keklîği avlamak için birbirleri ile yarışmaktadır. Keklik ise hiç yerinden kımıldamamaktadır. Oklarını atanlar bir türlü keklîği vuramazlar. Behrem de yayını çıkarır bir ok atar ama o da isabet ettiremez. Bunun üzerine doğru Behrem atına binip keklîğin olduğu yere doğru atını sürer. Keklik uçup yanı başındaki mağaraya girer. Behrem de atından inip mağaraya girer.

Takip ettiği keklîk ise mağaranın için de birden gül yüzlü, menekşe boylu bir kıza dönüşür. Dikkatli baktığında bu kızın gördüğü 7 kızıdan birisi olduğunu fark eder. Kız, Basra Padişahı'nın kızı Mahmüneverem'dir. Kız vezirin oğluyla evlenmek istemediği için keklîk kılığına girmiştir. Behrem kızla konuştuktan sonra, kız ülkesine dönmek için Behrem'den izin ister. Bunun üzerine Behrem, "Dönüşte seni Basra'dan alacağım." diyerek üzgün bir şekilde üç pehlivan kardeşin yanına döner.

Dört atlı tekrar atlanıp yola koyulurlar. Sonunda bir padişahın ülkesine varırlar. Şehzade Behrem üç kardeş pehlivan ile birlikte padişahın yanına giderken yolda bir kız görür bu kız 40. odada resmini gördüğü kızlardan dördüncüsüdür ve padişah kızı Tarlan'dır. Behrem üç kardeş pehlivan ile birlikte attan iner. Tarlan'ın yanında kırk da kız vardı. Behrem hemen kızın yanına gidip ona âşık olduğunu söylese de kız gönlü olduğunu ancak önce babasından izin alması gerektiğini söyler. Behrem ve arkadaşları hiç vakit kaybetmeden Padişahın yanına giderler.

Padişah ile Behrem sohbete başlarlar. Şehzade Behrem, Tarlan âşık olduğunu padişaha söyler. Padişah Behrem'in kararlılığını görür fakat yine de onu sınamak için Behrem'a bir vazife verir, ondan bir karı-kocanın her yıl bir eli çolak bir ayağı topal doğan çocuğun sırrını öğrenmesini ister.

Behrem hemen yola koyulur. Biraz gittikten sonra kör bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyara derdini anlatır. İhtiyar ona sırrı çözmek için üç yol ağzındaki eve gidip karı-kocanın gönüllerinden geçeni öğrenmesi gerektiğini şartını ileri sürer. Behrem tek başına o eve doğru yola gider.

Karı-koca ile sohbete başlar. Öğrenir ki adam o kadar malı olmasına rağmen gördüğü her şeye "Benim olsa!" diye göz koyar. Kadının da genç delikanlılara karşı zaafı vardır. Behrem bunları öğrendikten sonra geri döner, öğrendiklerini Padişah'a aktarır. Padişah sözünde durur ve kızını Behrem'a verir. Behrem kızı dönüşte götürmek üzere orda bırakıp yoldaşları ile birlikte tekrar yola koyulur.

Dört pehlivan tekrar yola koyulur. Epey yol gittikten sonra bir kervansarayla rastlarlar ve orada konaklarlar. Bu sırada bir tüccar, yüzü peçeli bir kızı satıyordu. Behrem işlerimizi görür bize hizmet eder diyerek altınları verip kızı alır. Gece olur, bunlar yatarlar. Sabah olduğunda ise en erken Behrem uyanır. Baktır ki dün satın aldığı kız hala uyuyordu biraz yaklaşır. Kızın peçesi açılmıştır. O anda Behrem, kızın aradığı yedi kızdan birisinin o olduğunu anlar. Biraz sonra kız uyanır. Behrem'e hikâyesini anlatır. Kız Gülşah Padişah'ın kızı Firengizem'dir. Kırk harami tarafından kaçırılmış sonra da tüccarın birine satılmıştır. Behrem da tüm bu konuşmalardan sonra daha fazla dayanamaz Firengizem'e olan aşkını söyler. Kız da Behrem'a âşık olduğunu söyler.

Behrem kızı güvenilir yaşlı bir kadına emanet edip tekrar yola koyulur. Beş gün beş gece yol gittikten sonra dört pehlivan bir şehre varırlar. Meydanda kırk kızın arasında bir güzel görür. Kızlar hamamdan dönmektedir. Bu güzeli görür görmez âşık olur ve kıza bunu söyler. Kız, "Ben de sana âşık oldum ancak karar benim elimde değil. Burası Çin Padişahı'nın ülkesi. Ben de Çin Padişahı'nın kızıyım. Beni babamdan iste, al." der.

Behrem, Çin Padişahı'nın yanına gider, kızını ister. O da kızı almak için önce yiğitliğini göstermesi gerektiğini, şayet kırk yiğidini yenerse kızını verebileceğini söyler. Behram da kabul eder ve meydana çıkar. Karşısına gelen kırk yiğidi tek tek alt eder. Padişah sözünde durur ve kızı Güzel'i babasından alır. Behrem, Güzel'e gitmesi gerektiğini ve dönüşte alacağını söyleyip vedalaşır.

Behrem ve üç kardeş pehlivan hayli yol giderler, sonunda Yemen'e vasil olurlar. Karşılarına çıkan bir ihtiyar onlara ileride

Şehrin meydanının her yerine çadır kurulmuştur. Behram bir yaşlıdan bu çadırların sahiplerini sorar. O da Yemen Padişahı'nın

dillere destan güzellikte kızı Melekmenzer'i almak için dokuz ülkeden gelen dokuz padişahın oğullarının çadırları olduğunu söyler. Behram da yanlarına bir çadır kurdurur ve üç pehlivanı oraya koyar. Dolaşırken Yemen Padişahı'nın köşkünün yanından geçer. O esnada Yemen Padişahı'nın kızını görüp âşık olur. Bu kız da resimdeki kızlardan birisidir. Behrem kıza kendisine âşık olduğunu söyler. Melekmenzer, gidip babasından kendisini isteyebileceğini söyler. Behrem, Yemen Padişahı'nın huzuruna çıkar, durumu söyler. Padişah onu hoş karşılar. Padişah, Behrem'e bu dokuz padişahın oğlunun şerrinden kendisini kurtarırsa kızını verebileceği şartını ileri sürer. Behrem, bunun hilebazlık olacağını söyler ve başka bir teklifte bulunur. Kızı iki aslanın arasına konulacaktır. Kızı kim oradan alabilirse evlenmeyi o hak edecektir. Padişah bu teklifi kabul eder. Dokuz Padişahın dokuz oğlu, bunu tek tek yapmaya kalkar ancak hayatlarından olurlar. Kızı aslanların arasında Behrem kurtarır ve Melekmenzer'i babasından alır.

Behrem bir süre daha Yemen'de kaldıktan sonra Yemen Padişahı'ndan izin ister. Padişah yanlarına vezir ve askerkerler katıp onları hediyelerle yolcu eder. Şahzade Behram Melekmenzer'le ve üç kardeş pehlivanla yola düşer. Önce Çin'e gelir ve orada bir süre kalır. Dönüşte Çin padişahının kızı Güzel'i, Gülşah Padişah'ın kızı Firengizem'i ve Tarlan'ı alıp Basra'ya gider. O sırada Mahmünevver'in düğünü vardır. Kız, vezirin oğluna verilmiştir. Behrem onu da kendine ister. Padişah kızını vermek istemeyince döğüş olur. Behrem yanındakilerin yardımıyla padişahı yener ve vezirin oğlunu da öldürür. Behrem Mahmünevver'i kılıç zoru ile alır. Oradan gidip Senuber'i alır ve Periler Padişahı'nın ülkesine gelir. Oradaki Perinaz'ı da aldıktan sonra yoluna devam eder.

Şehzade Behram yanında yedi kız ve maiyetiyle birlikte babasının toprağına ulaşır. Anası oğlunun ayrılığına dayanamayıp ölmüştür. Babası da fakir fukaraya zulmeden biri olduğundan tahttan indirilir ve öldürülür.

Behrem gelip görür ki vezir babasının yerine oturmuş, o da halka zulmetmektedir. Vezir'i ve ona yardım edenleri öldürür. Pehlivanlardan büyük kardeşini vezir, ortanca kardeşini vekil, küçük kardeşini de maiyet başı yapar. Onların da düğünlerinin kendi düğünüyle beraber yapar.

Kırk gün kırk gece düğün yapar. Yedi kızı alır, Yemen maiyeti ve veziri Behram'dan izin isteyip Yemen'e döner.

Behram yedi kız ile gün geçirmeye başlar.

Kaynakça:

Ahundov Ehliman, *Azerbaycan Destanları Beş Cildde*, C. 5, Bakı, 2005, s. 65-103.

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu, 2018, s. 189-190, 252-262, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zihak, Ali Rıza, *Şehzade Behram Dastanı*, Elektronik nüsha 1393, 40 s.

ŞEHZADE EBÜLFEZ VE RENA HANIM

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Masalsı unsurların ağırlıkta olduğu hikâyedir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye metni, Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Derbend Folkloru adlı kitapta ve Azerbaycan Destanları Beş Cildde adlı kitabın ilk cildinde kayıtlıdır.

Dastan Lenkeran şehrinde yaşamış Mir Murtuza Mir Mustafa oğlundaki yazmada kayıtlı olup Ehliman Ahundov tarafından aktarılmıştır. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâye, Cimi köyünden Ayhanım Hemmemedova'dan derlenmiştir.

Hikâyenin şahsı kadrosunda Türkmen kızı, Mısır Padişahı, Şehzade Ebülfez, Yemen Padişahı, Servinaz, Çin Padişahı, Rena Hanım, Kasap Hamza, Kürdoğlu, İhtiyar kadın yer alır. Mekân olarak da Mısır, Yemen, Çin görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir Türkmen kızı derenin kenarında ağlamaktadır. Ağlamasının sebebi nişanlısının para kazanmak için yedi yıl önce gurbete gitmemesi ve o günden beri kendisinden haber alınamamasıdır. Yaşlı bir kadın yanına gelip onu teselli eder ve Ebülfez'in hikâyesini anlatır. Hikâye şöyledir:

Mısır Padişahı'nın Ebülfez adında yakışıklı, güçlü aynı zamanda çok da bilgili bir oğlu vardır. Ebülfez, günlerden bir gün rüyasında bir bağa girdiğini görür. Çok susamıştır tam o anda bir güzelin elinden su içer. Bu güzel Yemen Padişahı'nın kızı Servinaz'dır.

Ebülfez rüyasından uyanır. Uyandığında titremeye başlar adeta hastalanmış gibidir onun bu hâlini görenler telaşlanır. Sonunda Babası oğlunun bu durumunu anlar. Ebülfez rüyasındaki o güzele âşık olmuştur. Hemen Servinaz'ı aramak için babasından izin ister. Babası her ne kadar oğlunun gitmesini istemese de oğlunun kararlığı karşısında daha fazla direnemez ve gitmesine izin verir.

Ebülfez, en güzel elbiselerini giyinip kılıcını ve biraz da altın alarak yola koyulur. Günlerce at sürer. Yorgunluğunu gidermek için yol üzerindeki bir eve uğrar. Ev halkı, Ebülfez'i gelir gelmez tanımıştır. Ebülfez ise bu duruma çok şaşırır. Evde bir de dünyalar güzeli bir kız vardır. Kız Ebülfez'i rüyasında görüp ona âşık olan Çin Padişahı'nın kızı Rena Hanım'dır.

Kız, kendisinden bahseder. On beş yaşındayken her ilden onu istemeye geldiklerini ve hiçbirine razı olmaz. Bir gün rüyasında Mısır ilindeki Şehzade Ebülfez'i görür. Babasından izin alarak üç senedir burada onun yolunu beklemektedir. Babası, bu ayrılığa dayanamayıp ölmüştür. Ebülfez de başına gelenleri Rena Hanım'a anlatır. Ebülfez'in başka birini sevdiğini öğrenen Rena Hanım derin bir üzüntüye kapılır. Şehzade Ebülfez, orada kalamayacağını, yoluna devam edeceğini söyler. Kız gideceği yerde hilelerin olduğunu dikkatli olması gerektiğini sıkı sıkı tembihler. Ebülfez, en kısa zamanda geri dönmek istediğini söyleyip oradan ayrılır.

Gece gündüz at süren Ebülfez, sonunda Yemen'e varır. Dinlenmek için bir kervansaraya gider. Biraz dinlendikten sonra şehre gezmeye çıkan Ebülfez'in bir kasabın önündeki kalabalık dikkatini çeker. Bir adama, bu kadar kişinin burada neden toplandığını sorar. Adam, içeride duran kişinin kasap Hamza olduğunu ve bu civarda ondan daha bilgili birinin olmadığını söyler ve insanların buraya niçin toplandığını anlatır.

Yemen Padişahı'nın Servinaz adında bir kızı vardır. Kürdoğlu adlı bir pehlivanın bu kızı ister. Kız, onunla evlenmektense, kendini

öldüreceğini söyler. Padişah, Kürdoğlu'ndan korkar. Kızını isteyenlerin şehrin bir ağacında önceden kalmış tılsımlı bir hamamın olduğunu, bu hamamdaki helvayı çalarak tılsımı yok edecek kişiye kızını vereceğini söyler. Tılsımı bulmak için yola gidenlerden şimdiye kadar haber alınmamıştır. Kasap Hamza, bu hamamın sırrını bildiği için insanların orada toplanmıştır. İnsanlar birkaç saat sonra dağılır.

Bir zaman olur kalabalık dağılır. Ebülfez de tam gitmek üzereyken Kasap Hemze Ebülfez'in yanına gelir. Tanışır, hatta Kasap, oğlu olmadığını, isterse onu oğul edineceğini söyler. Ebülfez tüm hikâyeyi bir Kasap'a anlatır. Servinaz'ı alabilmek için o hamamın sırrını çözmesi gerektiğini söyler. Kasap ona bu sihirli hamamın hikâyesini anlatır ve Ebülfez'e yol gösterir.

Evine giderler. Adamın karısı, oğlanın kim olduğunu sorunca adam oğul edindiğini söyler. Gece ayak sesini duyan Şehzade, Kasap Hamza'nın elinde kılıcıyla dışarıya çıktığını görüp kılıcını alıp peşinden gider. Şehir kenarında bir ormana ulaşırlar. Ormanın bir yerinde taht, tahtın yanında da sandalyeler vardır. Hepsini başını eğip otururlar. Tahta, Kasap Hamza oturur. Bir sandalyeye de Şehzade Ebülfez oturur. Biraz sonra bir adam gelip Şehzade'nin üstüne yürür. Şehzade adama bir yumruk atar. Kasap gelip herkesin bu işten vazgeçmesini ister. Uyku vaktinin olduğunu söyleyerek herkesi dağıtır. Oğlan, olanları kasaba sorar. Kasap, gelenlerin önemli kişilerin oğlu olduğunu, hamamın yerini sorup padişahın kızını almak için geldiklerini söyler. Bu sırrı kendinden başka kimsenin bilmediğini iki yıldır böyle toplanıp geldiklerini söyler. Yerini önceden söylediğini fakat söyledikleri kişilerin geriye dönmediklerini söyler. Hamamın sırrını bildiğini öğrenen Şehzade, Kasap'tan yerini sorar. Kasap, delikanlı zamanında olmadığı için gidip bu işi yapamadığını ama Şehzade'ye öğreteceğini, her şeyi ona öğretip korkmaması gerektiğini pişirdiği helvayı kimseye vermeden getirmesi gerektiğini söyler.

Bir iki gün sonra Ebülfez yola koyulur. Karşısına deniz çıkar. Oğlan bunu geçer. İki aslan çıkar. Bunları da öldürerek ilerler. Oğlan, hamamı görüp içeriye girer. İçeride ayaklarından asılmış bir adam görür. Başka biri adamın etlerini kesip ağzına verir. Şehzade'yi gören adam yardım ister. Şehzade adamı ikiye böler. Şehzade, kimseden korkmadan

oturup helva pişirir. Herkes ondan helva ister. Şehzade vermez. Helvayı alıp dışarı çıkarken kapının önünde çok güzel bir kız def çalarak yanına gelip helva ister. Şehzade, kılıcını vurarak ikiye böler. O anda büyük bir gürültü kopar. Birden tasın hamamın kaybolduğunu görür. Önüne çıkanlar yok olur.

Hamza'nın yanına gider. Haberi, Padişah'a bildirirler. Hamza'yla Şehzade Ebülfez, Padişah'ın huzuruna çıkar. Padişah, onun Mısır Şahı'nın oğlu olduğunu öğrenir. Padişah, kızı Servinaz'ı Şehzade'ye verdiğini söyler.

Bu sırada Padişah'ın her toplantısına katılan Kurtoğlu hemen bir hile düşünür ve büyücüsünden bir büyü yapmasını ister. Böylece büyücü Servinaz'ı ceylana çevirecek, Servinaz'ı göremeyen Ebülfez de bir zaman sonra umudunu kaybedip gidecektir. Akşama kalmadan büyücü kızı kaçırıp ceylana çevirir ve ormana bırakır. Sabah olduğunda Servinaz'ı göremeyen Ebülfez, derin bir üzüntüye kapılır. Padişah'a korkmamasını, onu bulup getireceğini söyler. Atına atlayıp Servinaz'ı aramaya çıkar.

Tam umudunu kaybettiği sırada Çin Padişahı'nın kızı Rena Hanım ile karşılaşır. Rena Hanım ona işin gerçeğini bir bir anlatır. Kurdoğlu'nun hilesini ortaya çıkarır. Bunun üzerine Ebülfez hemen büyücüyü aramaya koyulur. Ormanda büyücüyü bulur. Onu kılıcıyla ikiye böler. Servinaz, eski hâline döner. Ebülfez tüm olanları Padişah'a anlatır. Velhasıl düğün hazırlıkları başlar.

Kürdoğlu yine bir hileyle padişahın yanına gelir. Damadının, İrem ağacının oradaki koyun etiyle elmayı getirmesi hâlinde isminin daha güçlü yankılanacağını söyler. Şehzade, yola çıkıp Rena Hanım'ın yanına gelip İrem ağacının yerini sorar. Kız, istediği şeyleri getirdikten sonra bir gün de yanında kalması şartını koyarak yerlerini söyler. Oğlan kızın söylediği yere gidip eti ve elmaları getirir. Kız, koyunla elmaları alıp kuyuya koyar. Oğlanın kesesine de başka elmalar koyar. Oğlan, kızın yanında bir gün durup yola çıkar. Döndüğünde tekrar düğün hazırlıklarına başlarlar.

Kürdoğlu, başka çaresinin kalmadığını anlayınca Ebülfez'i öldürme derdine düşer. Düğün yapılmadan bir gün önce Kürdoğlu,

Ebülfez'i evine hilelerle davet eder. Zehirli kahveyi hazırlayıp içirir. Oğlan bayılınca Kürdoğlu onu keserek öldürüp sandığa koyup ormana bırakır. Bu durum rüyasında Rena Hanım'a malum olur. O, hemen askerlerine emir vererek Ebülfez'in içinde oldu sandığı aramaya başlar. Epey aramadan sonra sandığı bulurlar. Ebülfez sandığın içinde kanlar içindedir. Rena Hanım büyücülerin de yardımıyla Ebülfez'i tedavi etmeye başlar. İrem ağacından gelen koyunu kesip pişirirler. Yaralarını temizleyerek yumuşak yere yatırır. Koyunun yağın Şehzade'ye sürerler. Elmayı da şerbet yaparak hazır tutarlar. Ebülfez kısa zamanda iyileşir.

Bu sırada Yemen'de de Kürdoğlu fırsattan istifade edip Servinaz'ı babasından almaya uğraşır. Servinaz ise bu durum karşısında elinden geldiğince direnmektedir. Son çare olarak kırk gün sevdiğini bekleyeceğini, eğer gelmese bu işe razı olacağını söyleyip Kurdoğlu'nu başından savar.

Ebülfez de iyice iyileşmiştir. Serfinaz Hanım'ı rüyasında görüp ağlar. Rena Hanım, onun çaresizliğini görüp gitmesine izin verir. Ebülfez, Rena Hanım ile vedalaşıp, tekrar yola koyulur. Epey yol gittikten sonra Yemen Şehri'ne ulaşır.

O sırada Yemen'de Kürdoğlu ile Servinaz'ın düğünü yapılmaktadır. Bunu öğrenen Ebülfez bir deyiş okur. Onun bu hâlini görenler Ebülfez'i âşık olarak saraya getirirler. Padişah onu ilk başta Şehzade Ebülfez'e benzetse de tanıyamaz. Kurdoğlu ise Ebülfez'i öldürdüğünden emindir.

Servinaz da üzüntüden dolayı onu tanıyamamıştır. Düğünün ortasında Ebülfez kimliğini açıklar. Herkes bu duruma çok şaşırır. Kurdoğlu'nun yaptığı kötülükler açığa çıkmış olur. Padişah hemen askerlerine emir verir Kurdoğlu yakalanıp zindana atılır.

Ebülfez ile Servinaz, düğün sonrası vuslata erer. Bir müddet sarayda kaldıktan sonra Ebülfez, Servinaz'ı da alıp ülkesine doğru yola çıkar. Yolda Rena Hanım'ın çadırını gören Ebülfez onu görmek için durur. O sırada Rena Hanım sevdiğine kavuşamamanın verdiği üzüntüyle zehir içmiş ölüm yatağında ölmeyi bekliyordur. Ebülfez bu durumu görünce çok uğraşır ama nafile. Rena Hanım'ın Ebülfez'in kollarında vefat eder. Onun ölmesine dayanamayan Ebülfez, hançerini

çekip kalbine saplar ve Rena Hanım'ın yanına yıkılır. Servinaz ise gördüklerinden dehşete kapılır. Eşinin ölmesi onu çılgına çevirir aynı hançeri göğsüne saplayıp canına kıyar. Oraya gelenler bu üç sevdalıyı bir mezara koyarlar. Yaşlı kadın böylece masalını bitirmiş olur.

Kadının anlattığı hikâye burada sona erer. Genç kız ise hala ağlamaktadır. Tam da bu sıra da müjdeli haber gelir kızın sevdiği dönmüştür. Müjdeli haberi alan kız, hemen sevdiğinin yanına koşar. Sarılıp hasret giderirler. Yaşlı kadınsa, onlara annelik yapar. Böylece muratlarına ererler.

Kaynakça:

Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Derbend Folkloru, C. I4, s. 359-389.

Tahmasp, Memmedhüseyn-Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Destanları Beş Cildde*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, C. I, Baki, 2005, s. 261-291.

ŞEHZADE İLE MELEK HATUN

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Hikâye metni Alhan Altan Araslı tarafından daha önce yayımlanmış kitaplardan seçilerek bir araya getirilmiş ve 2012'de Ankara'da yayımlanmıştır.

Tamamı mensur olan Şehzade ile Melek Hatun, Serhat Sabri Yılmaz tarafından şöyle özetlenmiştir:

Padişahın birinin bir hanımı bir de Cemal adında oğlu vardır. Padişahın hanımı hastalanıp yatağa düşer ve bir süre sonra ölür. Padişah evlenmemeye yemin etse de veziri Padişah'a evlenmesi gerektiğini söyler ve kızını Padişah'la evlendirir.

Padişah'ın yeni hanımı, herkesin hayran hayran baktığı Padişah'ın oğlu Cemal'e âşık olur. Ne yaparsa yapsın bir türlü onu kandıramaz. En sonunda Cemal'e iftira atarak padişahın onu öldürmesini ister. Padişah da hanımına kanarak oğlunun öldürülmesine razı olur. Vezirlerden biri neyin ne olduğunu bilmeden böyle bir şey yapmamasını söyleyip yalvarır ve en azından sürgüne göndermesini ister.

Cemal sürgün edilince yollara düşer ve ormanın birine varır. Ormanı geçince rastladığı bir evin kapısını çalar. Gidecek yeri olmadığını

söyler. Tüccarın birinin evinde onların evlatlığı olarak yaşamaya başlar. Tüccarın karısı da onu evlâdı gibi sever. Bir gün evin kırk odasını yeni evlâdına gezdirmeyi düşünür. Cemal bütün odaları gezip kırkıncı odaya geldiklerinde buranın üç kere kilitlendiğini görür. Kadın da odanın boş olduğunu söyler. Cemal, bu işin merakından hastalanıp yataklara düşer. Kadın da çaresiz bir zaman sonra odayı açıp gerçekleri anlatır. Odanın tavanında asılı duran bir portreyi Cemal'e gösterir. Tüccarın portredeki kıza âşık olduğunu ama bu kıızı kim isterse istesin hiçbir şekilde alamadığını söyler. Tüccar da aşkından bu portreye bakarak avunuyordur. Cemal olanları öğrenince, bu kıızı bulup getireceğini söyler. Tüccar, şayet oğlan kıızı getirmeyi başarırsa kıızı onun elinden alabileceğini düşünür ve Cemal'in gitmesine izin verir.

Cemal, hemen yollara düşer. Kızın Yemen'de yaşadığını öğrenir. Yemen'e varınca bir yaşlı nenenin yanına yerleşir. Neneye mücevherler vererek kızın yerinin söylenmesinin bile tehlikeli olduğu şehirde bir şekilde kimdir necidir öğrenir. Nene kızın evini gösterir, babasının ne iş yaptığını söyler. Melek adındaki bu kızın babası kuyumcudur. Cemal, kuyumcunun dükkânına gider. Ondan altın bir hançer yapmasını ve üzerine de bir melek resmi çizmesini ister. Kuyumcunun hiç görmediği bir de mücevher verir. Kuyumcu bu adamın çok zengin olduğunu düşünerek dediğini yapar. Melek resmi çizeceği zaman da nasıl çizeceğine karar veremez ve "Bari meleğe benzeyen kızımı çizeyim, adam nereden anlayacak!" der. Cemal'in istediği hançeri yapıp teslim edince Cemal, "Ben garip bir çobanım, ne yapayım hançeri, al senin olsun." der. Kuyumcu çok şaşırır ve olanları gelip kıızı Melek'e anlatır. Hançeri de ona teslim eder. Melek kendi resmini gördüğü hançere bakarak bunda bir iş olduğunu anlar.

Bir zaman sonra Cemal kuyumcuya tekrar gider ve iki kollu altın bir şamdan yapmasını, geçen defaki melek resminin yanına kendi resminin çizilmesini ve ikisinin el ele tutuşmasını ister. Yine eşsiz bir mücevher verir. Kuyumcu yine denileni yapar. Cemal da yine şamdanı teslim almayıp hediye eder. Kuyumcu da götürüp kızına teslim eder. Kız gelen kişinin ona âşık olduğunu anlar ve kim olduğunu görmek ister. Babasına bu adamla iyi ahbap olmasını, zenginse bütün malını bu sayede elinden alabileceğini öğütler. Adam da hak vererek Cemal'i evine

davet eder. Cemal bir akşam eve gelince, kız perde arkasından onu görüp âşık olur. Cemal de işlerinin uzadığını, bir süre daha burada kalacağını, madem dost oldular o zaman kuyumcudan evinin yanında ona bir köşk yaptırtmasını ister. Kuyumcu da kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez diyerek denileni yapar. Cemal gelen ustadan bir istekte bulunur. Köşkün altından bir tünel açarak Melek Hanım'ın odasına ulaşmasını ister. Usta da tamam diyerek tüneli açar.

Cemal, artık bu tünelden kızın yanına kolayca ulaşmaya başlar. Kızla anlaşarak kaçmaya niyetlenirler. Kızla nikâh kıyabilmek için de kuyumcu babasına oyun yaparlar. Kuyumcu da farkına varmadan ikisinin nikâhını kıydırmış olur. "Başa gelen çekilir." diyerek gitmelerine razı olur. İkisini şehrin sınırına kadar geçirerek gönderir.

Cemal, kızla birlikte tüccarın evine döndüğünde Tüccar; "Kız benim hakkımdır." diyerek elinden almaya çalışır. Kızı alamayınca da Cemal'in sürgüne gönderen padişah babasının huzuruna çıkar. Cemal'in onun oğlu olduğunu bilmediğinden adamın karısını elinden aldığını söyleyerek ceza vermesini ister. Şikâyet üzerine Cemal'i padişahın huzuruna çıkarırlar. Aradan zaman geçtiği için babası Cemal'i tanımaz. Tam boynunu vuracaklarken Cemal olanları anlatır. Babası da pişman olup oğluna kavuşur. Tüccar'ın boynunu vururlar. Cemal'le Melek Hanım'a tekrardan düğün yaparlar. Padişahın karısını da affederler.

Kaynakça:

Araslı, Alhan Altan, *Azerbaycan Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 33-53.

ŞEHZÂDE NACİ VE ŞAHİDE

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

ŞEHZADE NERİMAN VE ŞEHZADE FERMAN

Gürcistan sahasında anlatılan, Âşık Mehemmet Sadaklı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Sadaklı'nın asıl adı Mehemmet Tanrıverdioğlu Memmedov olup 1930 yılında Gürcistan'ın Borçalı Bölgesi, Marneuli Şehri, Mollaoğlu köyünde doğmuştur. İlkokulu köyünde okuduktan

sonra eğitimini lise seviyesinde tamamlamıştır. Âşık Hüseyin Saraçlı'ya 3-4, Gaşmuğanlı Âşık Hındı Memmed'e de 12 sene çıraklık yapmıştır. Kindisi de oğullarından Mehman, Eldar ile Nadir Mollaoğlu'nu ve Âşık Rıza'yı yetiştirmiştir. Gürcistan'ın eski başkanı Şevardnadze'nin elinde şeref madalyası almış olan Mehmed Sadaklı 26 Mart 2016 günü köyünde vefat etmiştir. Mihrali Bey, Şehzade Neriman ve Şehzade Ferman, Rüstem ve Zöhrab, Abbas ile Rahile, Zaman Han, Lom İsmail, Rehim Çoban gibi hikâyeleri bilmektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Hatem Şah, Hoca Sinan (Hoca Senan), Neriman ve Ferman, Gülendamlar, Perizad, Cahandar ve Terlan yer alır. Mekân olarak da Geysar Vilayeti karşımıza çıkar.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâye, Faruk Erdoğan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Geysar vilâyetinde Hatem Şah adında bir padişah yaşarmış. Bu padişahın Gülşenem adında bir eşi varmış bunların çocukları olmazmış. Gel zaman git zaman padişahın yanına bir derviş gelir elindeki elmayı padişaha uzatır ve yarısını sen yarısını da eşin yesin der bunun üzerine padişah elmanın yarısını yer yarısını eşine verir. Aradan biraz zaman geçer ve bunların ikiz erkek çocukları olur. Bu çocuklara Neriman ve Ferman adını koyarlar. Hatem Şah'ın çok bilgili ve zeki bir veziri vardır bu vezirin adı Hoca Sinan'dır. Bu vezir büyü sihir, fal ve efsunla çok ilgilenir. Çocuklar 7 yaşına geldiklerinde okul çağları gelmiş olur. Padişah, Hoca Sinan'dan çekindiği ve çocuklara bir kötülük eder diye düşündüğü için başka bir öğretmen tutar. Bu durum üzerine Hoca Sinan halkın arasında padişahı kötüler. Bu olanlar padişahın kulağına gelir. Padişah vezirini öldürtmek ister. Bu olay neticesinde Hoca Sinan ailesini alıp bir dağa sığınır ve bu dağı büyüler. Bu dağa gelenler hep taş olur. Bu dağda her mevsim açan hiçbir zaman solmayan güzel kokulu bin bir türlü güller ve çiçekler vardır. Aradan biraz zaman geçer, Gülşenem Hanım ölür. Bunun üzerinden birkaç yıl geçer. Hatem Şah Gülendamlar Hanım'la evlenir. Bu kadın Hatem Şah'ın yaşlı olmasından ve bir gün ölürse ona kimsenin bakmayacağı korkusundan dolayı Neriman Şah'ın aklını çelmek ister bunu başaramayınca yalandan hastalanır ve rüyasında bir derviş gördüğünü anlatır. Güya bu derviş Gülendamlar Hanım'ın hastalığının efsunlu dağda açan çiçeklerden koklayınca iyileşeceğini,

bu çiçeği de sadece Neriman Şah'ın getirebileceğini söyler. Hatem Şah karısına inandığı için oğlunun ne düşündüğünü önemsemez ve oğlunu bile bile efsunlu dağa ölüme gönderir.

Neriman Şah ise üvey annesinin oyununu anlar. Babasının sözüne karşı gelmemek için dağa doğru yola çıkar. Dağda Hoca Sinan ile karşılaşır. Zindana düşer yavaş yavaş taş olmaya başlar. Bir gece rüyasında bir derviş görür ve aynı derviş Hoca Sinan'ın kızı Perizad'ın da rüyasına girer. Neriman ve Perizad ilk görüşte birbirlerine âşık olur. Neriman yarı taş olarak Perizad'ın zindanında yaşar. Bu olaylar neticesinde geri gelmeyen kardeşi için endişelenen Ferman Şah hazırlanıp tılsımlı dağa doğru yola çıkar. Dağ yolunda ihtiyar bir çobana rastlar. Bu çobanın adı Cahandar'dır. Cahandar, Ferman'ı misafir eder ve burada Cahandar'ın kızı Terlan Hanım Ferman'a âşık olur. Cahandar, Ferman'a Hoca Sinan'ın büyüüne düşmemesi için sihirli bir yüzük verir. Ferman Şah bu yüzük sayesinde Hoca Sinan'ın büyüünü bozar ve onu öldürür. Kardeşini buradan kurtarır. Neriman Perizad'la, Ferman Terlan'la evlenir nikâhlarını Cahandar kıyar. Geysar vilâyetine dönerler yolda babalarıyla karşılaşır ve olanı biteni anlatırlar. Hatem Şah Gülendâ Hanım'ı yaptığı hileden dolayı idam ettirir. Padişahlık görevi için yerine oğlu Neriman'ı tayin eder. Çocuklarına 40 gün 40 gece düğün yapar.

Hikâye bir âşığın gelip bunların başından geçenleri şiirle beyan etmesi ile son bulur.

Kaynakça:

Erdoğan, Faruk, *Âşık Mehemmet Sadaklı'nın Hikâye ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi*, Ardahan, 2022, s. 26-27, (Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

ŞEHZADE-Yİ HORASAN BA-HACE NASR-I AYYAR-I BAĞDADÎ RAHMETULLAH

Ferec Ba'de's-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. Söz konusu hikâye kitapta; "Ez an-i Nasr-ı Ayyâr-ı Cevânmerd-i Bağdadî

ve Pâdişâhzâde-i Horasan," 7. Hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. *FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE*).

Hikâye üzerinde çalışma yapan Mahmut Karademir, *Halk Hikâyesi Külliyyatı, Selim-i Cevheri-Zeynelasnâm-Duhter-i Şâh-ı Keşmir-Seyfûlmülûk - Yahyâ-yı Bermekî (Metin-İnceleme)* adlı Yüksek Lisans tezinde "Dâstân-ı 'Acâ'ib Beyân Şehzade-yi Horasan Bâ-Hâce Nasr-ı 'Ayyâr-ı Rahmetu'l-lah" adıyla kayıtlı bu hikâyenin metnini yayımlamıştır. Karademir, tezinde kullandığı metinleri Atatürk Üniversitesi Özeğe Kitaplığında 34849 numarada kayıtlı olan yazma eserden aktarmıştır. 189 yaprak olan bu yazmanın içinde 6 halk hikâyesi bulunmaktadır.

Masal unsurlarının yer almadığı hikâyede olaylar, reel bir çevrede geçer. Konukseverlik ön plandadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Şehzade, Şehzade'nin babası, Hoca Nasr-ı Ayyar, Hoca Nasr-ı Ayyar'ın karısı, Padişah oluşturur. Mekân olarak da Horasan ve Bağdat karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Horasan'da bir şah, onun da yiğit bir oğlu vardır.

Şehzade gezintiye çıkar ve bir hac kafilesi görür. Babasından izin alır ve o da kafileye katılır. Yolda kafilenin önüne eşkiya çıkar. Şehzade çarpışma sırasında yaralanır, o haliyle Bağdat'a gelmeyi başarır. Babasının isteği üzerine Hacı Nasr-ı Ayyar'ın yanına gider. Nasr-ı Ayyar, Şehzade'ye yardım eder, ikramlarda bulunur.

Bir gün pencere önünde oturmakta oradan geçen bir kız görür ve bayılır.

Kendisine geldiğinde Hacı Nasr, bayılmasının sebebini sorar, şehzade de söyler. Hacı Nasr, bu kızın kendi hatunu olduğunu, eza çekmemesini, hatununu ona vereceğini söyler.

Hacı Nasr, hatununu babasının evine gönderir. 3 ay 10 gün geçer şehzade ile düğün hazırlıkları yapılır. Kızın babası bu durumdan memnun kalır. Çünkü şehzade Hacı Nasr'dan daha üstündür. Ancak hatunu, Nasr'ın kendisini bırakmasına çok üzülmüştür.

Şehzade kız tarafına pek çok hediye gönderir. Kısa bir süre sonra düğün kurulur. Gerdek geces i kız; "Çok şükür, hamd ve senalar olsun

ki Hace Nasr benim gözümün yaşına bakmadı, merhamet etmedi, beni perişan etti. Fakat şehzade gibi bir kismetim çıktı.” diyerek dua eder. Bu sırada şehzade içeri girer ve kıza bu duanın sebebini sorar. Kız söylemez, şehzade de kıza yaklaşmaz. Böylece sabah olur.

Hace Nasr, çifte kahvaltı gönderir. Kız şehzade ile kahvaltı yapmayı arzular fakat şehzade buna yaklaşmaz. Ettiği duanın sebebini söylemezse kahvaltı yapmayacağını, sohbet etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine kız, Hace Nasr’ın hatunu olduğunu ve kendisini hiçbir sebep yokken bıraktığını, bu yüzden birçok mihnet çektiğini fakat sonunda mutlu olduğu için dua ettiğini söyler. Şehzade buna inanır ve zevcesini de alarak memleketine gitmeye karar verir.

Şehzade, Hace Nasr’a yaptığı iyiliklerden ötürü bir yüzük verir ve yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra memleketine ulaşır, sevinç gösterileri ile karşılanır. Babası yaşlandığını söyleyerek taht ve tacını şehzadeye bırakır.

Hace Nasr, zevcesine üzüntü ve sıkıntı çektirdiği için yavaş yavaş malını mülkünü kaybeder. Devletin de zevcesi ile gittiğini gören Hace Nasr’ın şehzadenin verdiği yüzükten başka hazinesi kalmaz. Bir süre düşündükten sonra şehzadenin yanına gitmeye karar verir. Meşakkatli bir yolculuktan sonra şehzadenin memleketine varır. Kılık kıyafetindeki sefaletten dolayı saraya giremez. Ancak saraya giren bir kişi ile yüzüğü şehzadeye gönderir. Şehzade yüzüğü görür ve Hace Nasr-ı’n geldiğini, mal ve mülkünü kaybettiğini anlar ve ona çobanlık yapması için yüz koyun verir. Hace Nasr, yaptığı onca iyiliğe karşılık kendisine çobanlığın reva görülmesine kederlenir, fakat yüz koyunu alır gider. Ne var ki koyunlar bir süre sonra ölür. Şehzade bir yüz koyun daha verir bunlarda ölür. Bunun üzerine şehzade bir yüz koyun daha verir bu koyunlar zamanla ikişer ikişer ürer.

Bu arada Şehzade eşini boşar. Hace Nasr’ı saraya çağırır. Yıkadır, giydirir ve kendisini bir tanışıyla evlendireceği söyler. Aradan üç ay on gün geçer. Hace Nasr, buna çok sevinir. Düğün hazırlıkları yapılır. Yedi gün yedi gece düğün yapılır.

Şehzade Hace Nasr’ı, gerdek odasına kadar götürür. İçeri giren Hace Nasr, gelinin duvağını açtığında karşısında eski karısını görür.

Bu durum karşısında şaşıran karı koca ağlaşır, hasret giderirler. Kadın, Şehzade'nin kendisine bu zamana kadar hiç dokunmadığını anlatır. Hacı Nasr da eşine onu neden bıraktığını ve bıraktıktan sonra başına gelenleri anlatır. İki hasret murada ererler.

Sabah olunca Hacı Nasr, Şehzade'nin huzuruna çıkar ve yaptığı iyilikler için şükranlarını dile getirir. Şehzade de Hacı Nasr-ı baş veziri yapar. Hacı Nasr'ın hatunundan birkaç kıymetli çocuğu olur.

Kaynakça:

Karademir, Mahmut, *Halk Hikâyesi Külliyyatı, Selim-i Cevher-i Zeynelasnâm Duhter-i Şüh-ı Keşmir Seyfûlmülûk-Yahyâ-yı Bermekî (Metin-İnceleme)*, Erzurum-1993, s. 192-216, (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2012, 256 s.

ŞEKER BİLEN ŞİRİN

Özbeklere ait aşk ve kahramanlık hikâyesidir.

Fazıl Yoldaşoğlu (1872-1955) Özbek destan geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

Özbek destan kültürüne Alpamış, Yadgar, Şirin bilen Şeker, Murad Han, Rüstem Han, Melike Ayyâr, Meşrika, İntizâr, Balagerdan, Nurali ve Cahangir gibi destanları kazandırmıştır.

Şeker ile Şirin hikâyesi üzerinde yılında bir yüksek lisans tezi hazırlayan 2017 yılında İlhan Çolak hikâyeyi Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Manzum ve mensur yapıya sahip metinde, manzum kısımlar daha çoktur.

Hikâyede cadı, sihir, uçan at gibi olağanüstülükler yer alır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Kasımhan, Süyecan, Botaköz, Şekerbey-Şeker, Şirinbey-Şirin, Gence Hanım, Alevhoca, Halyar, Gülgünay, Karahan, Akkız yer alır. Mekân olarak da Kuyankı, Hakik dağı, Zil dağı karşımıza çıkar.

Hikâye Naciye Yıldız tarafından şöyle özetlenmiştir:

Kasımhan, Kuyankı şehrinin hükümdarıdır. Seksen hanımı vardır ama çocuksuzdur. Türbeleri, azizleri ziyaret eder, yine de bir çare olmaz. Kasımhan'ın Süyecan adlı vezirinin de çocuğu yoktur. Bir gün halkı toplayıp, kırk gün kırk gece toy yapıp onları ağırlar, onların duasını alır. Bir ağzı dualının sayesinde, padişahın Botaköz adlı hanımı da vezirin hanımı da hamile kalır, her ikisi de birer erkek çocuk dünyaya getirir. Vezirin oğlunu da padişahın hanımı emzirir. Kasımhan, kendi oğluna Şekerbey, vezirin oğluna Şirinbey adını koyar.

Çocuklar birlikte büyüyüp birlikte okula giderler, ikisi birlikte Şirin-Şeker diye anılırlar. Çocuklar yedi yaşını doldurup okumayı yazmayı öğrenirler. Aralarında "Artık okuduğumuz yeter, babamız için avlanalım; iyi bir avcı olduğumuzu, iyi ok attığımızı gösterip babamızı mutlu edelim." diye konuşurlar ve yedi yaşında avlanmaya çıkarlar. Ne kadar dolaşırlar da av bulamazlar. Ümitlerini kesip geri dönerken gölde yüzen bir kaz görürler. Bu kazı avlarken kaz yaralanır. Yaralı kaz kaçıp Kasımhan'ın eşlerinden biri olan Gence Hanım'ın kulübesine gelir. Bu kaz Gence Hanım'ın çocuğu olmadığı için çocuğu gibi gördüğü, çok sevdiği bir kazdır.

Çocuklar zorla Gence Hanım'ın elinden kazı alırlar ve onu babalarına götürüp avladıklarını söylerler. Böylelikle onların itibarlarını kazanırlar.

Elinden kazı alınan Gence Hanım buna çok üzülür. Bunun intikamını almak için, Kasımhan'a gidip Şirin ve Şeker'in, namusuna el uzattıklarına dair iftirada bulunur. Buna çok sinirlenen Kasımhan'ın gözü hiçbir şeyi görmez ve cellatları çağırıp derhâl iki çocuğun darağacına asılmalarını emreder.

Çocuklar darağacına asılacakları zaman bir derviş gelerek çocukların darağacına asılmalarını önler. Kasımhan, bunun üzerine çocukların Hakik dağının diğer tarafına götürülerek öldürülmelerini emreder.

Cellatlar, Şirin ve Şeker'i Hakik dağına çıkarırlar ama öldürmeye kıyamayıp ellerini bağlayıp orada bırakırlar. Avladıkları hayvanların kanlarını çocukların elbiselerine bulaştırıp elbiseleri Kasımhan'a götürürler

Çocukları cellatlar dağda bıraktıktan sonra Alevhoca adlı derviş gelir ve Şirin ile Şeker'in ellerini çözer, kendisi gaiplere karışır. Şirin ile Şeker babalarının yurduna dönemeyip günlerce yol alırlar.

Bir gün bir dağda yalnız yaşayan Halyar isimli bu kişiye rastlar ve ondan, kızının Zil dağında esir olduğunu öğrenirler. Bu dağın eteğinde bir ejderha vardır ve oraya giden herkesi yutmaktadır. Şeker, Halyar'ın anlattıklarından Halyar'ın kızı Gülgünay'a görmeden âşık olur ve Gülgünay'ı kurtarmayı planlar. Şirin ile Şeker, Halyar'ın yanından ayrılıp yollarına devam ederler. Bir gün karşılarına bir dağ çıkar. Şeker, Şirin'e dinlenmesi söyleyerek bu dağa doğru gider. Şeker biraz yürüdükten sonra dağın bir ejderha ve dev görür. Dervişlerin kendisine yol göstermesiyle ikisini de öldürür, iki boynuzu yanına alıp dağdan içeri girer. İçeride, Gülgünay'ı görünce âşık olduğu kızın o olduğunu anlar. Şeker, Gülgünay'la mutlu bir şekilde yaşamaya başlar.

Şirin ise uyandığında Şeker'i aramaya koyulur. Dağda bayırda dolaşırken susuzluktan ölecek duruma düşer. Onun da karşısına kırk kişilik derviş topluluğu çıkar, kendisine yardım ederler. Şirin dervişlerle yol arkadaşı olur.

Öte yandan Karahanşah, Gülgünay'ın izini bulur, orduyla Gülgünay'ı almak için gider. Şirin, orduyu yenilgiye uğratır. Bunun üzerine Karahan hileye başvurarak yaşlı bir cadıyı bir kadını görevlendirir. Yaşlı cadı, hileyle mağaraya girer, Şeker'i sarhoş eder ve Gülgünay'ı uçan atına bindirerek kaçıtır. Şeker ayıldığında, Gülgünay'a ne olduğunu bilemez. Gülgünay, bir gün evin önünde konaklayan ve aralarında Şirin'in de olduğu dervişlerin hatırlarını sordurmak için hizmetçisi Akkız'ı gönderir. Gülgünay Şirin'in Şeker'in kardeşi olduğunu anlar. Gülgünay dervişlerle anlaşır ve Karahan'ı öldürür. Şirin'e Şeker'i nerede bulabileceğini söyler ve Gülgün dağına gönderir.

Şirin ile Şeker birbirini bulur. Geriye döndüklerinde Şirin, Kasımhan'ın kızı Akbeden ile evlenir ve hükümdar olur. Şeker de Gülgünay'la, kırk kız da kırk dervişle evlenir. Daha sonra kendilerini suçsuz yere öldürmek isteyen babalarından intikam almak üzere büyük bir orduyla ve kendisine yardım eden devlerle babalarının ülkesi olan Kuyankı'ya giderler. Kasımhan bu büyük ordunun kimin ordusu olduğunu merak eder, ülkeyi yok edeceklerinden korkarak Alevhoca'dan

yardım ister. Alevhoca, Şirin ve Şeker'in babalarını affetmesini sağlar ve onları barıştırır. Çocukların suçsuz olduğu, üvey annenin kötülük yaptığı anlaşılır. Şirin ve Şeker eşleriyle birlikte ülkelerinde huzur içinde yaşarlar.

Kaynakça:

Çolak, İlhan, *Özbek Türklerinin 'Şeker Bilen Şirin Destanı*, İzmir 2017. (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

Şeyhzade, Maksut, *Şirin ile Şeker Hakkında*, Özbekistan Cumhuriyeti Fenler Akademisi, Fen Neşriyatı, 1991.

Teke, Tuğba, *Özbek Sahası Türk Destanlarında Kadın*, Bartın, 2020, s. 285-287, (Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

ŞEMŞİR VE SENUBER

Âşık Şemşir Kurbanoğlu (1893-10 Şubat 1980)'nun tasnif ettiği aşk hikâyesidir. Şemşir, Azerbaycan'ın XX. yüzyıl sahasının en önemli simalarındandır. Kelbecer ilinin Demirçidam köyündendir. Babası Kurban (1859-1925) da şair olup hiciv şiirleriyle iz bırakmıştır. Soyu XVI. yüzyılın büyük şairi Miuskin Abdal'a dayanır. Çocukluğunda Âşık Elesger'in (1821-1926)'in sohbetlerine katılmıştır. Bu yolda ilerlemesinde Âşık Sarı'nın da önemli rolü olmuştur. Daha gençlik çağlarında gücünü göstermiş; saz meclislerinin aranan siması olmuştur. Geleneğin gereği kendisi de Âşık Geray, Saday Caferov Halıkverdi Hamidoğlu, Kemkeş, Âşık Sait Köçeri ve Bala İslâm gibi önemli âşıkları yetiştirmiştir.

Şiire 13-14 yaşlarında başlamıştır. İlerleyen zamanlarda tanıştığı Samet Vurgun ilk kitabının yayımlanmasını sağlamıştır. *Şiirler* (1959), *Koşmalar* (1971), *Seçilmiş Eserleri* (1973) *Dağ Havası* (1978) ile vefatından sonra yayımlanan *Şiirler* (1980), *Öyüdler* (1996), *Dede Öyüdüleri I-II* (2013-2014), *Semed Vurgun ve Aşık Şemşir Dastanı* (2014), *Dastanlar ve Ehvalatlar* (2015) gibi kitapları vardır. İcra ettiği 75 âşık havası kayda alınmıştır.

Âşık Valeh ve Zerniyar, Koroğlunun Bağdad Seferi, *Kurbani, Koroğlu, Abbas ve Gülgez, Novruz ve Kendab, Heyder Bey, Alihanla Peri*

Hanım, Abdullah ve Cahan, Necef ve Perizad, Valeh ve Zerniyar, Mesim ve Dilefruz, Şah İsmayıl, Tahir ve Zöhre, Heste Kasım, Yahşi ve Yaman destanları derlenmiştir. Musannif âşık olan Şemşir, *Misir ve Senem, Cemal ve Garatel, Şemşir ve Senuber, Ferhad ve Gülendam, Semed Vurgun ve Aşık Şemşir* destanlarını tasnif etmiştir.

Şemşir ile Senuber hikâyesinin şahıs kadrosunda Âşık Kurban, Selmi, Şemşir, Senuber, Molla, Hidayet, Muhammed, Nadir, Sani, Karaş, Çoban, Fail, Nadir, Beybulud, Karabağlı Elekber, Hafız, Mustafa, İsfendiyar, Mahmut Kadı, Karabağlı Ekber, Mürsel Efendi bulunur. Mekân olarak da Demirçidam, Hoşnişan, Şehrizar, Ağdiyar, Karabağ karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Demirçidam köyünden olan Âşık Kurban ile Selmi'nin Şemşir adlı bir oğulları vardır.

Şemşir mektebe giderken Senuber adlı kıza âşık olur. Senuber fakir bir ailenin kızıdır. Molla, bu yüzden onu mektebe almaz.

Senuber, fırsat buldukça Şemşir'le görüşür. Bir gün Senuber 'in annesi onları görür ve rahatsız olur, kızını Hidayet adlı bir delikanlıya vermek ister. Senuber, onu reddeder. Bunun üzerine Hidayet mollanın yanına gidip bir dua yazmasını ister. Molla bir muska yazıp "Bunun suyunu içir, istediğin olur." der.

Hidayet, bir yaşlı kadının yardımıyla muskanın suyunu Senuber'e içirmek ister. Kız anlar bunu içmez. Hidayet yine de vazgeçmez. Yine dünür gönderir. Senuber, yine reddeder, köyden kaçır.

Senuber, dağda Heykel adlı bir çobana rastlar. Çobana derdini anlatır. O sırada oraya Muhammed ve Nadir adlarında iki okçu gelir. Senuber onlara da derdini anlatır. "Sen bizim bacımızsın, seni koruruz." derler. Bir müddet sonra da yanlarına Dülger oğlu Fail gelir. Senuber, ona da derdini anlatır.

Muhammed, Senuber'i evine getirir. Onu, karısı Halime'ye emanet edip üç yıllık yola gider. Nadir, gelip Muhammed Senuber'i sana kuma getirdi." diyerek Halime'nin aklını çeler. Halime, kızı evden kovar. Senuber yine çöllere düşer. Hoşnişan ilinde Hekim Soni'ye rastlar ona

derdini anlatır. Sani; “Muhammed benim dostumdur. O gelene kadar bende kal.” der.

Sefere çıkan Muhammed, yolda geri dönmeye karar verir ve evine gelir, Senuber’i göremez. “Karısı ben uyurken kaçtı.” der, fakat Nadir’in geldiğini duyunca her şeyi anlar. Hekim Sani’den kızı alıp eve getirir. Karısını ikna eder.

Günler gelip geçerken bir-iki atlı ile karşılaşır. Onların Şehrizar’a gittiklerini duyunca onlara Şemşir’e verilmek üzere mektup verir. Atlılar Ağdiyar yolundan geçerken Şemşir’i bulup mektubu ona verirler.

Mektup, Şemşir’in eline geçer. Beybulud’u kendisine yol arkadaşı alıp yola düşer. Yolda rastladıkları çobanlara Senuber’i sorarlar ancak bir şey öğrenemezler. Karabağlı Elekber, Şemşir’i tanır. Onu yoldaşı ile eve götürür. Olanı biteni ona anlatırlar. O da “Benim Hoşnişan’a hekim arkadaşım var ona soralım.” der. Hoşnişan’a gelip Soni’yi görürler. O da bildiklerini anlatır. Bunun üzerine Muhammed’in evine giderler. Muhammed, Senuber’i oğlu Hafız ile memleketine yolladığını söyler. Şemşir ve arkadaşı bunu duyunca yola düşer. Yolda ayrılırlar.

Beybulud, Senuber’in kaldığı Mustafa’nın evini bulur. Hafız ile Senuber’i alıp tekrar yola çıkar. Hafız’i babasının yanına bırakıp, yola devam ederler. Beybulud ve Senuber, Ağdiyar’ın yakınlarında dinlenirken birkaç atlının geldiğini görürler. Senuber atlıların içinde Hidayet ve kardeşi İsfendiyar’ı görür, korkar. Hemen yüzünü örter. Onu tanımazlar.

O sıralarda Şemşir’de günlerce yol alıp İmare’t’e varır. Senuber’in Beybulud’la olduğunu öğrenince sevinir. Onların ardı sıra yola düşer. Bir dağın eteğinde dinlenirken amca oğlu Karaş’ı görür. Sarılıp hasret giderirler.

Hidayet olanları duyunca Mahmut Kadı’ya gider; “Benim nişanlımı elimden aldı.” der. Kadı, Şemşir’i yanına çağırır. Onu dine aykırı hareket ettiğini söyleyip bir yere kapatırlar. Şemşir’in Melek adlı arkadaşı olanları duyar, Karabağlı Ekber ile bir olup Kadı’nın yanına gider. Onu ikna edemezler. O sırada Kadı’nın arkadaşı Mürsel Efendi; “Şemşir’e bir bağlama diyeceğim. Onu açarsa serbest kalır.” der. Bunun üzerine Şemşir ile Mürsel Efendi sazlarıyla karşılaşır. Şemşir kazanır ve serbest kalır.

Hidayet, Şemşir ile Senuber'in birbirini ne kadar sevdiğini anlayınca aradan çekilir.

Düğün yapılır. Çeşitli diyarlardan âşıklar gelir. Yedi gün yedi gece düğün yapıp eğlenirler.

Kaynakça:

Ahundov Ehliman, *Azerbaycan Destanları Beş Cildde*, C. 5, Bakı, 2005, s. 279-337.

Hacıyeva, Maarife, Şahin Köktürk, "Kelbecerli Âşık Şemşir", *Millî Folklor*, S. 44, 1999, s. 46-50.

İsmayilov, Hüseyin-Eziz Elekberli, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 23, Bakı, 2011, s. 279-351.

Okumuş, Ali, *Sovyetler Birliği Dönemi Azerbaycan Halk Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*, Kastamonu, 2018, s. 193-196, 267-269, (Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Pirsultanlı, Sednik Paşa, *Aşıq Şemşirin Poetik Alemine Seyahet*, Orhan Neşriyyatı.Bakü, 2008.

Şemşiroğlu, Qenber, *Aşıq Şemşir, Dastanlar ve Ehvalatlar*, Krifli Neşr, Bakü, 2015.

ŞERİZAT-KÜLŞAT

(Bkz. ASILBEK – GÜLJAHAN)

ŞEYBANİ HAN

Özbek destanı olup Şeybânîler hanedanının kurucusu olan Şeybanî Han (1451-1510)'ın maceralarını, savaşlarını anlatır.

Buhara'da Arapça ve Farsça öğrenmiş, Yesevî ve Nakşibendî şeyhleriyle yakın ilişki kurmuştur. Çağatay Hanı Mahmud'un hizmetine girmiş, başarılarından dolayı han kendisine Yesi (bugünkü Türkistan) şehrini vermiştir. Giriştiği savaşta Kazak Hanı Burunduk (Barandak)'u yenmiş; Timurlular arasındaki kargaşadan faydalanarak

Buhara ve Semerkant'ı ele geçirmiş Şeybânîler hanedanını kurmuştur. Semerkant'ı Şeybanî Han'dan alan Babür'ü yenip şehrin tekrar sahibi olmuştur. Daha sonra Taşkent'i, Endican'ı, Belh'i, Herat'ı zapt etmiştir.

Üç eseri vardır: Divan (Çağatayca şiirler), Bahrü'l-Hüdâ (1508 yılında yazılmış 234 beyitlik mesnevi tarzındaki eserde dinî-ahlâkî eser), Risâle-i Maârif (Ahmed Yesevî ile Hakîm Ata'nın şiirlerinin nakledildiği eser).

Şeybanî Han hakkında vücuda getirilen destan asırlarca dilden dile aktarılmıştır. Nihayet XX. yüzyılın başlarında Özbek Edebiyatının önemli isimlerinden olan Polken Şair (1874-1941)'den derlenerek kültürümüze önemli bir eser kazandırılmıştır. Destanda, Şeybanî Han'ın zaferleri ve Babür Şah ile olan mücadeleleri söz konusu edilmiştir. Söz edilen ve Arap alfabesi ile olan metin Münevver Tekcan ve Ümit Özgür Demirci tarafından Latin alfabesine aktarılmış, 2010'da yayımlanmıştır.

Şeybanî Han destanı Tuğba Teke tarafından şöyle özetlenmiştir:

Babur Han, Semerkant'ın padişahıdır. Şeybani, Babur Han'ın hizmetindeki vezirlerinden biridir. Bir sohbet esnasında, Şeybani, Babur Han'ın diğer vezirlerinden Cörevay'ın çenesine vurur. Bunun üzerine Cörevay vezir, Babur Han'a gelir ve bir Özbek olan Şeybani'nin kendisini aşağıladığını, dövdüğünü ya Şeybani'yi ya da kendisini tercih etmesini söyler. Babur Han, Şeybani'nin öldürülmesini emreder. Ancak Törevay vezir, Babur Han'ı ikna eder ve Şeybani'nin canını bağışlatır.

Semerkant'tan çıkarılan Şeybani, Özbekleri toplayıp gelerek Semerkant'ı almaya ant içer. Günlerce susuz çöllerden geçip diyar diyar gezerek Kazakları, Nogayları ve 92 boydan Özbekleri toplar; Semerkant'a doğru yürümek için hazırlıklarını tamamlar. Savaşa başlamadan önce Babur Han'a bir elçiyle mektup göndererek şehirden kendi rızasıyla çıkmasını ister. Bunun üzerine Babur Han ve Şeybani yazı-tura atarak bahse girerler, Babur Han kaybeder; kaderine razı olup Semerkant'dan çıkıp gider.

Şeybani, Törevay'ı Semerkant'a bey olarak atar. Törevay Semerkant'ı mamur eder.

Eserin konusu birçok yönüyle, XV-XVI. yüzyıllarda, Orta Asya'nın tarihinde önemli rol oynayan tarihi şahsiyetlerden Babur Şah

ve eybanî Han arasındaki Semerkant şehrini ele geçirme mücadelesine dayanır. emerkant başta olmak üzere Maverâünnehir bölgesinde hâkimiyet kurmak için dönemin siyasi e askeri güçlerinin birbirlerine karşı verdiği mücadele özetle şöyledir:

Babur, abası Ömer Şeyh Mirza'nın 1494'te ani ölümüyle, on bir yaşında onun tahtına geçerek Fergana idaresinin hâkimi oldu. Timur İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, siyasi açıdan bölgede sürüp giden taht mücadelesinin içine girdi. Babur, Semerkant'ı ele geçirip böylece hem büyük dedesinin payitahtına sahip olmak; hem de kuzeyden gelen Şeybani Han tehlikesini önlemek istedi. 1497'de Semerkant'ı kuşatarak aldı. Ancak bu hâkimiyet sadece yüz gün sürdü. Babur, kardeşleri ve yakın akrabasının ayaklanmaları ile meşgul olduğundan Semerkant'ı bırakmak durumunda kaldı. Buhara padişahı Sultan Ali Mirza'nın eline geçen Semerkant, 1500 yılında, Sultan Ali Mirza'nın annesi Zühre Beğim Ağa'nın isteği doğrultusunda, yapılan bir anlaşma sonucunda, Özbek ülkelerinin ele geçirilmesinden sonra oğluna geri verilmesi şartıyla, Muhammed Şeybani Han'a verildi. 1501'de Babur, bir baskınla Semerkant'ı Şeybani Han'dan geri aldı. Aradan uzun bir süre geçmeden Nisan-Mayıs 1501'de bir meydan savaşında Babur, Şeybani Han tarafından Serpül'de yenilgiye uğratıldı. Şeybani Han'ın bu kuşatmasında Babur, Semerkant'a kapanıp kaldı. 1501 yazındaki açlık sebebiyle savunması yapılamayan Semerkant, Şeybani Han'a teslim edildi. Şeybani Han barış teklif etti; buna karşılık olarak Babur'un ablası Hanzade Begüm'ü aldı. Bu teklifi kabul etmek mecburiyetinde kalan Babur, Semerkant'tan askerlerini hızla uzaklaştırdı.

Şeybani Han, 1510'da İran hükümdarı Safevi Şah İsmail'e yenildi ve Merv yakınlarında öldürüldü. 1504'te Kabil ile Gazne'yi fetheden Babur, 1511'de Kabil'in yönetimini kardeşi Nasır Mirza'ya bırakarak Kunduz ve Buhara'yı ele geçirdi. Bu seferlerinin ardından üçüncü defa Eylül 1511'de Semerkant'ı aldı. 512'de Semerkant'tan önce Buhara'ya daha sonra Hisar'a çekildi. 1513-1514'te Babur Kunduz'da konaklayarak, Semerkant'ı geri almak için fırsat kolladı. Kendisine destek veren İran hükümdarı Şah İsmail'in 23 Ağustos 1514'te Çaldıran'da Osmanlılara yenilmesinden sonra Semerkant'ı geri alma ümidini yitiren Babur, 1515'te Kabil'e döndü. 1519'da Hindistan'a ilk seferini düzenledi.

Kaynakça:

Gündoğdu, Abdullah, “Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkülü”, *Türkler Ansiklopedisi*, 3, 606- 616.

Tekcan, Münevver, Demirci Ümit Özgür, Babayarov, Gaybullah, Polken *Şair Şeybani Han Destanı*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2010.

Teke, Tuğba, *Özbek Sahası Türk Destanlarında Kadın*, Bartın, 2020, s. 277-278, (Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü asılmamış Doktora Tezi).

Türkoğlu, İsmail, “Şeybânî Han”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, s. 43-45.

ŞEYH SEN'AN

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Manzum ve mensur yapıdadır, ancak manzum kısım azdır. Muhteva itibarıyla Şeyh-i Sen'an hikâyesinden farklıdır. (Bkz. ŞEYH-İ SEN'AN).

Hikâyenin şahıs kadrosunu Şeyh Senan, Dilare Sultan, Namdar İzzet, Ayna, Koca Nene, Hakan Hükümdarı, Eyyam Padişahı, Mürşit Şah, Dede Bezirgân oluşturur. Mekân olarak da Sen'an ülkesi ve Hakan şehri karşımıza çıkar. Hikâye motif ve formel yönünden zengindir.

Elimizde Âşık Şevki Halıcı, Nevruz Ali Çiçek ve Ali Rıza Ezgi'nin anlattığı hikâyeler mevcuttur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Sen'an ülkesinin Mürşit Şah isminde bir şahı vardır. Mürşit Şah, Dilara isminde çok güzel bir kızla evlenir. Aradan epey zaman geçer ancak bu şahın çocuğu olmaz. Karısı bu duruma çok üzülür, kendini harap eder. Şah, karısının bu hâline çok üzölmektedir.

Şah, bir gün ülkenin bütün âlimlerini, hocalarını toplar ve durumu anlatır, onlardan fikir alır. Ancak Şah, âlimlerin kabul etmez. O sırada dışarıdan geçen bir Abdal, Şah'a; “Ne istersen Allah'tan iste.” der.

Bir gün nurâni bir derviş Şah'ın yanına gelir ve ona bir elma verir. Derviş; “Bu elmanın yarısını sen yersen yarısını da karına yedirirsen

inşallah çocuğunuz olur. Çocuk doğduktan üç yıl sonra ismini koyun.” der. Elmanın yarısını Şah, diğer yarısını ise karısı yer. Gerçekten de Şah’ın karısı gebe kalır. Allah’ın inayeti ile dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika tamam olur ve Şah’ın bir oğlu olur.

Toylar düzenlenir, yenilir içilir. Aradan zaman geçer. Şah’ın yanındakiler çocuğa isim koymasını söyler. Şah bir gün tayin eder. Herkes toplanır. Şah, çocuğun adını Şeyh Sen’an koyar. “Hem memleketimizin hem de ülkemizin adı olsun.” der.

Şah, çocuğun iyi bir şekilde büyümesini ister. Bunun için ne gerekirse yapar, dadılar tutar. Şah, oğlunun açık havada büyümesini ister. Sarayın bahçesine bir salıncak kurarlar. Başında da bir bakıcı vardır. Ülkenin halkı Dilara Sultan’ın yanına gelir ona hediyeler getirir.

Ülkede heykeltıraş bir Nene vardır. Bu Nene, kötü birisidir. Padişah’tan para almak için çocuğun heykelini yapmaya karar verir ancak heykeli yapması için çocuğu görmesi gerekir. Hacı Nene kıyafetine girer ve doğruca saraya gider. İçeri girer, çocuğu görür ancak çocuk uykuda olduğundan gözleri kapalıdır. O şekilde görür ve evine gider. “Eğer bunu götürürsem Şah beni öldürür, çocuğu kaçırıp güzel bir heykelini yapar ve Şah’a veririm daha çok para alırım.” diye düşünür. Çocuğun heykelini yapar. Nene saraya gider ve çocuğun yerine heykeli koyarak çocuğu kaçıtır. Dilara Hanım çocuğu emzirmek için gider. Heykeli görünce çocuğun taş olduğunu zanneder. Şah’a haber verirler. Dilara Sultan çocuğun taş olduğunu söyler, ancak Şah, çocuğun kaçırdığını, taş olsaydı başındaki isminin yazılı olduğu serpuşun da taş olması gerektiğini, ancak serpuşun kayıp olduğunu söyler. Şah çocuğun para istenmek için kaçırdığını söyler ve beklenmesi gerektiğini belirtir.

Nene çocuğu evine getirir ve yanlış bir iş yaptığını düşünür. Çocuğu öldürmeye karar verir. Nene evden çıkar, kimsenin tanımadığı bir yerde öldürmek için çocuğu araziye götürür. Gittiği yerde bir ticaret kafilesinden Dede Bezirgân isminde biri, Nene’yi fark eder. Yanına gider, Nene’nin çocuğu öldürmeye çalıştığını görür. Dede Bezirgân, çocuğu Nene’nin elinden alır ve Nene’yi de öldürür. Ancak çocuğu götürse, kendisinin kaçırdığını zannederler ve kendisini öldürürler diye çocuğu evine götürür. Dede Bezirgân’ın da çocuğu yoktur. Hanımına olanları anlatır ve çocuğu sahiplenirler.

Dede Bezirgân, zengin biridir. Şeyh Sen'an'ı en iyi okullara verir. Şeyh Sen'an da her ilmi en iyi şekilde öğrenir. Aradan zaman geçer ve bir gece Şeyh Sen'an yattığı zaman üçlerden, beşlerden, kırklardan bir mübarek zat gelir. Şeyh Sen'an'a arş-ı âlâdan 500.000 senelik yoldan geldiğini söyler. Ona bir göynek giydirir. Bu göynek üzerinde olduğu zaman kendisine hiçbir zararın gelmeyeceğini söyler. İkinci olarak aşk badesi verir. "Bu badeyi içen ilm-i hikmetten ders alıp on iki tarikata yol açar." der ve badeyi verir. Birincisini Allah'ın aşkına; ikincisini üçler, beşler, yediler, kırklar aşkına; üçüncüsünü de Eyyam Padişahı'nın kızı Dilare Sultan aşkına içer. Dilare Sultan, rüyada Şeyh-i Sen'an'a gösterilir. Yanında da uzun saçlı bir kız vardır.

Şeyh Sen'an uyanınca ağzından kanlı köpük gelir ve yüz üstü düşer. Sabah olduğunda annesi yanına gider Şeyh-i Sen'an'ı o halde görünce Dede Bezirgân'ı çağırır. Uyandırmaya çalışırlar ancak uyandıramazlar. Dede Bezirgân onun âşık olduğunu anlar ve bir saz çalarak onu uyandırır. Şeyh-i Sen'an, saz ile söyler ancak annesi hiçbir şey anlamaz. Bunun üzerine Şeyh Sen'an onlara bir şey söylememeye karar verir. Günler geçer, bu aşkı kalbinde yaşatır.

Aradan zaman geçer. Eyyam Padişahı'nın ordu komutanı ölür. Onun adına törenler düzenlenir. Padişahın çevresindekiler ordu komutanı olmak için hazırlanırlar, ancak Şah, genç birinin ordu komutanı olmasını ister. Bunu için de ilanlar verir. Kendine güvenen kişiler saraya gidip sınava girerler ancak hiçbiri kazanamaz. Şeyh-i Sen'an'ın arkadaşı, yarışmaya girmesi için onu ikna eder. Şeyh Sen'an yarışa girer ve kazanır. Padişah da onu beğenir. Törenler düzenlenir ve Şeyh Sen'an ordu komutanı olur.

Padişahın kızı Dilare Hanım, yanına baş cariyesi Ayyaş'ı çağırır ve yeni ordu komutanına bakması için gönderir. Ayyaş, Şeyh-i Sen'an'ın yanına gider, izin ister ve içeri girer. Şeyh Sen'an, kızı görünce pirin Dilare Hanım'ın yanında gösterdiği kız olduğunu görür ve ağlamaya başlar. Ayyaş neden ağladığını sorar. Senan her şeyi anlatır ve üstündeki göyneği gösterir. Dilare Hanım'da da bu göynekten olup olmadığını öğrenmek için Ayyaş'tan yardım ister. Ayyaş, Dilare Hanım'ın yanına gider. Komutanın ne kadar yakışıklı olduğunu anlatır ve bir mana ile gömleğini görür. Daha sonra rüyasında gördüğü kişinin komutan

olduğunu söyler ve onu müjdelir. Dilare Hanım, Şeyh Sen'an'a yazı yazar. Yazıda pirin kendisine badeyi verirken Senan ülkesinde Mürşit Şah'ın oğlu olarak verdiğini söyler. Bunun üzerine Şeyh Sen'an annesine ve babasına gider Senan ülkesi ile ne alâkası olduğunu sorar. Annesi de seni orda doğurdum der. Şeyh Sen'an, Dilare Hanım'a ikisinin de üzerinde nişane olarak göynek olduğunu, şüphelenmemesi gerektiğini söyler.

Aradan zaman geçer Eyyam Padişahı'nın yanındakiler topraklarının yetmediğini, sınır komşuları olan Senan ülkesine saldırmaları gerektiğini söyler. Padişah kabul etmez, oranın Müslüman bir ülke olduğunu söyler. Toprak satması için Mürşit Şah'a elçiler gönderilir. Ancak Mürşit Şah kabul etmez. Elçiye geri gönderir. Eyyam Padişahı'nın yanında bulunanlar savaş açması için padişahı kışkırtırlar ve sonunda savaş açılır.

Şeyh Sen'an savaş haberini annesine ve babasına söyler. Dede Bezirgân ve hanımı onun gerçek annesi ve babasını söylememekle kötü bir iş yaptıklarını düşünürler. Dede Bezirgân yıllarca saklamış oldukları ve Şeyh-i Sen'an'ın babasının ve kendi isminin yazılı olduğu serpuşu onun koluna bağlar ve "Savaşta kazansan da yenilsen de bunu kolundan çıkarıp okuyacaksın." der.

Savaş hazırlıkları yapılır ve Senan ülkesine gidilir. Meydanda askerler karşı karşıya gelirler. Bu arada Mürşit Şah'ın uzun yıllardan sonra bir oğlu daha olur. Bu çocuğun adı da Namdar İzzet'tir. Bu çocuğu annesi yedi yıl boyunca emzirir ve bu sebeple çok güçlü ve kuvvetli olur. Namdar, Senan ülkesinin ordu komutanıdır.

Eyyam şehrinden bir pehlivan savaş meydanına çıkar. Bunun karşısına da Namıdar İzzet çıkar ve pehlivanı ortadan ikiye böler. Bunu gören diğer askerler karşısına çıkmaya korkarlar. Derken Şeyh Sen'an meydana çıkar. İkisi savaşılmaya başlarlar. Şeyh-i Sen'an'ın üzerinde Piri Mugan'ın verdiği göynek olduğu için hiçbir yara almaz. Uzun süre başa baş mücadele ederler, ancak ikisi de galip gelemmez. Daha sonra güreşmeye karar verirler. Kim kazanırsa ya esir olacak ya da öldürülecektir. Güreşi Şeyh, Senan kazanır ve Namıdar İzzet'e esir olmak mı, ölmek mi istediğini sorar. Namıdar İzzet ölmek istediğini söyler. Şeyh Sen'an onu öldürecekken babasının isteği aklına gelir ve koluna bağlanmış olan

serpuşu açıp seslice okumaya başlar. Senan ülkesinde Mürşit Şah'ın oğlu Şeyh Sen'an yazısını okur. Bunun üzerine Namdar İzzet ayağa kalkar ve "Sen benim yitik kardeşim Şeyh-i Sen'an'sın." der. Bu arada savaş meydanında Şeyh Sen'an'ın öz annesi Dilare Hanım da vardır. Orada kucaklaşırlar ve hasret giderirler. Savaş biter Eyyam Padişah'ı Mürşit Şah'ın evine gider ve toylar düzenlenir. Mürşit Şah ülkenin yarısını padişaha verir, sınırlar yeniden çizilir. Eyyam Padişahı Şeyh Sen'an'ı ister annesi de ara sıra gelmesi şartıyla verir.

Aradan birkaç gün geçince Şeyh-i Senan annesine Hakan şehrine sevdiği Dilare Sultan'ı almaya gideceğini söyler. Dilare Sultan yalnız gitmemesini söylese de Şeyh-i Senan dinlemez ve yola çıkar.

Dilare Sultan'ın ve güzelliğini Hakan hükümdarı görmüştür ve kızı kendine almayı ister. Dilare Sultan'ı babasından istemeye gelir ve kırk gün içinde de düğünü yapmak ister. Kırk gün içinde kızı alır. Fakat Dilare Sultan kimse ile konuşmaz. Aradan iki üç ay geçer. Kız dilsiz olur. Hakan Hükümdarı kızın dilini çözmek için tellallara görev verir. Kim İbre Sultan'ın dilini açacak olursa o kişiye ağırlayınca altın vereceğini duyurtur. Şeyh Sen'an üç ay geçip Hakan şehrine ulaşınca yemek yerken tellalın bağırdığını duyar. Şehrin niye böyle matem içinde olduğunu sorar. Durumu öğrenince padişahla görüşüp kızın dilini açmaya talip olur. Dilare Sultan'ın önüne yedi perde çekilmiştir ve bu yedi perdeyi açtıktan sonra Dilare Sultan'ı konuşturacaktır. Ondan sonra da Hakan Hükümdarı armağanını verecektir. Şeyh Sen'an'dan önce çok âşığın kellesi gitmiş ve kimse perdeleri dahi açtıramamıştır.

Şeyh-i Senan bir dörtlük söyler ve o anda perdenin bir tanesi açılır. Hakan Hükümdarı şaşırır. Çünkü daha önce ilk perdeyi hiçbir âşık açamamıştır. Şeyhi Senan bir ikinci bendi söyleyince perdelerin üç tanesi birden açılır. Dilare Sultan ise sözlerden Şeyh-i Sen'an'ı bu sırada tanır. Anladığı için perdeleri açar. Son bendi de söyleyince Dilare Sultan cariyesi Ayna'ya perdelerin dördünü birden açmasını söyler. Hakan Hükümdarının son bentte Şeyh Sen'an'ın "Dilare Sultan'sız dünyam zindandı. / Korkarım çekecek kara perdeler." demesinden kafası karışır. Şeyh-i Sen'an'a nasıl bu işi başardığını sorunca, Şeyh Sen'an, Dilare Sultan'la birbirlerine âşık olduklarını söyler. O sırada âşıklar birbirine sarılır. Hakan Hükümdarı da Şeyhi Senan'ı zindana attırır. Şeyh Sen'an

günden güne zayıflar, çile çeker. Bu sırada Dilare Sultan da rüyasında oğlunu 'Kardeş, kardeş' diye feryat ederken görür. Uyandığında Namdar İzzet'i çağırıp kardeşini kurtarmasını söyler. Namdar İzzet Hakan şehrinin üç aylık yolda olduğunu, gidene kadar kardeşini kurdun kuşun yiyeceğini söylese de annesinin sözlerinin üzerine yola çıkar. Şeyh Senan'ın canına da artık yokluk, gurbetlik yeter. Allah'a dua edip, kardeşinden imdat ister. Aradan birkaç gün geçer ve Namdar İzzet, Hakan Şehri'ne gelir. Dilare Sultan ve cariyesi Ayna ile irtibat kurup Şeyh-i Sen'an'ı kurtarır. Bu sırada Namdar İzzet de Ayna'ya âşık olur. Hep birlikte Senan ülkeme yola çıkarlar. Dilare Sultan onları görünce sevinçten gözyaşlarına boğulur. Mürşit Şah da sevince gark olur. Kırk gün kırk gece davul zurna ile düğün yapıp muratlarına ererler.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 6, Bakı, 2014, s. 122-134.

Maşallahkızı, Metanet (Abbasova), *Güney Azerbaycan Folkloru VI. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, C. VI, Bakı, 2017, s. 122-135.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 19-32, 144-156 (E. Ü. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Âşık Nevruz Ali Çiçek anlatması.)

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 732-777.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 177-198.

ŞEYH-İ SEN'AN

Abdürrezzâk adlı Yemenli bir şeyhin başından geçen hadiselerin anlatıldığı hikâyedir. Muhteva itibarıyla Şeyh Sen'an hikâyesinden farklıdır. (Bkz. ŞEYH SEN'AN).

Abdürrezzak, daha çok Şeyh-i San'an ve Şeyh San'anî adlarıyla meşhur olmuştur. Ne zaman yaşadığı ve kimliği hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Şeyh-i San'an hikâyesi, Anadolu'nun doğusunda, güneydoğuda ve Orta-Doğu'da yaygın olarak bilinir. Şeyh-i San'an'ın beş yüz kadar müridi olduğu, elli yıl kadar şeyhlik yaptığı âlim, fazıl bir kişi olduğu rivayet edilir.

En eski ve güvenilir bilgiler, Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Mantiku't-Tayr* adlı mesnevisinde ve İmam Gazzâlî'nin *Tuhfetü'l-Mülûk*'unda yer alıdır. Edebiyatımızda, bu konudaki ilk eser, Ahmedî'nin *Dâsitân-ı Şeyh Abdü'r-Rezzâk* adlı 254 beyit hacmindeki eseridir.

Hikâye;

Işk neçeler hırmanın verdi yele
Işk vâsıfı hoz kaçan gele dile

beyitiyle başlayıp;

Ahmedî'nün nakdi Sultân Mevlânâ
Kendü kalbin urdı ol ulukine

beyitiyle sona erer.

Hikâye, Gülşehrî'nin *Mantiku't-Tayr* ve Ali Şîr Nevaî'nin *Lisanü't-Tayr*'ında yer almaktadır.

Bunların dışında XIV. yüzyılda, Gülşehrî, *Mantiku't-Tayr*'ında (Dâsitân-ı Şeyh Abdü'r-Rezzâk adlı bölümde, 429 beyit); XV. yüzyılda Ali Şîr Nevâî de *Lisânü't-tayr*'ında (Hikâyet başlığında 514 beyit) ve XVI. yüzyılda Mostarlı Hasan Ziyâî'nin *Kıssa-yı Şeyh Abdü'r-Rezzâk* (1725 beyit) adlı eserinde Sen'an konusunu manzum olarak hikâye etmişlerdir. İstanbul Sülemaniye Kütüphanesi (Laleli 1939)'nde Şeyh-i Sen'an'ın bir yazma nüshası bulunmaktadır. Mesnevi (*Fâilâtün Fâilâtün Fâilün*) kalıbıyladır. Sonraki yüzyıllarda de Sen'an hikâyesi pek çok şair tarafından kaleme alınmıştır.

Hikâyenin "*Kıssa-yı Abdürrezzâk-ı Uşşâkî*" adı altında muhtelif kütüphanelerde (İstanbul Millet Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi, Londra British Museum ve Zagreb'de Hırvatistan Bilim ve Sanat Akademisi Arşivi) nüshaları bulunmaktadır.

Şeyh-i San'an konusunda iki ayrı kitap yayımlayan Mustafa Güneş hikâyeyi şöyle özetlenmiştir:

“Şeyh-i San'an menkibesine göre bütün veliler, Abdülkadir Geylânî'nin nasihatlerini dinlerken; Hz. Peygamber, âlem-i ervahtan şöyle buyurduğu rivayet edilir: 'Ey Abdülkadir! Senin ayakların, bütün velilerin omuzlarının üstündedir!'”

Abdülkadir Geylânî, bu cümleyi yanında bulunan velilere söyler. Onlar da kabul edip, 'Senin ayakların, bizim omuz ve başımız üstündedir.' diyerek ona teslimiyetlerini ifade ederler. Orada bulunmayan birçok veliye de bu durum manevi olarak haber verilir. Onlar da 'Baş-göz üstüne' diyerek Geylânî'nin büyüklüğünü kabul ederler. Bilindiği gibi tasavvuf kültür ve geleneğinde, müridin şeyhe teslimiyeti esas bir kural olarak kabul edilir.

Bağdat civarında yaşayan Şeyh-i San'an, 'Ben de onun kadar büyüğüm.' diyerek Geylânî'nin büyüklüğünü kabul etmez.

Abdülkadir Geylânî, 'Manevi nüfuzumu bütün veliler kabul etti, sen kabul etmedin; öyle ise senin omzun üzerinde, domuzun ayakları olsun ve kâfir kızına boyun eğsin.' şeklinde Şeyh-i San'an'a beddua eder.

Bunun üzerine Şeyh-i San'an, bir gece rüyasında puta taptığını görür. Gördüğü bu rüyayı anlamak için, dört yüz dervişleriyle birlikte Rum ülkesine doğru yola çıkar. Rum sınırları içerisinde bulunan Kayseri veya Antakya'ya geldiği zaman, Hristiyan bir kıza âşık olup evlenme teklifinde bulunur. Rum kızı ona, 'Seninle evlenebilirim; ancak, benim dinime girip, babamın çiftliğinde domuzlarına bakmak şartıyla.' şeklinde karşılık verir. Şeyh-i San'an, buna razı olur. Puta tapar, zünnar kuşanır. Rum çiftliğinde domuzları gütmeye başlar ve küçük domuzları omzunda taşır. Kız, şeyhten şarap ister. Şeyh, hırkasını meyhaneciye bırakarak aldığı şarabı kızla beraber içer.

Müritler, şeyhin hâline (Bir güzele âşık olup onun kabul edilmesi asla mümkün olmayan isteklerine boyun eğmesine) çok üzülrler. Dervişlerin bir kısmı şeyhi bu kötü işlerden vazgeçirmeye çok çalışırlarsa da başarılı olamayınca Kâbe'ye geri döner. Müritlerin bir kısmı, bunda bir hikmetin olduğu kanaatiyle burada kalıp sabretmeyi tercih eder.

Şeyhi, yaptığı hatadan vazgeçirmeye çalışırlar. Şeyh, her şey gibi başına gelenin de kaza ve kaderle olduğunu belirtir. Bunun üzerine, müritler dağılır.

Mekke’de, arkadaşlarıyla beraber Diyar-ı Rum’a gelmemiş olan bir derviş, hadiseyi duyunca çok üzülür ve şeyhinin ıslahı için çok dua eder. Rüyasında, Hz. Peygamber ona, şeyhinin ıslah olup imana geleceği müjdesini verir. Diğer müritler de Gavs-ı Azâm’dan, şeyhlerinin bağışlanmasını diledi. Gavs-ı Azâm: ‘Allah şeyhinizi affetti. Gidin şeyhinizin çiftliğine yakın bir yerde, zikre başlayın. O, sizin yanınıza gelecek.’ der.

Müritler, Abdülkadir Geylânî’nin işaretiyle şeyhin bulunduğu Rum çiftliğini bulup orada Lâ ilâhe illallâh, zikrini çekmeye başlar. Şeyh’in hemen aklı başına gelir ve ne hâle düştüğünü anlar.

Şeyh, müritlerinin yanına gelerek istiğfar edip Şehadet getirir. Söylediği sözlerden ve yaptığı kötü işlerden pişmanlık duyar. ‘Abdülkadir Geylânî’nin ayakları benim omuzlarım üzerindedir.’ diyerek zikre başlar.

Rum kızı, Şeyh-i San’an’ın bu durumu karşısında, ‘Bu zamana kadar sen bana hizmet ettin; şimdi ise ben senin dinine girip sana hizmet edeceğim.’ diyerek Müslüman olur ve ardından ölür

Bazı rivayetlerde, Rum güzelin rüyasında Müslüman olduktan sonra dervişlerin peşine düştüğü ve Mekke’ye yaklaşırken yolda öldüğü belirtilir. Hikâyenin bir kısım rivayetlerinde de bütün bu yapılanlara karşılık, Rum kızının şeyhe varmadığı ve bunun üzerine şeyhin de tövbe ederek Rum diyarından ayrıldığı rivayet edilir. Rum kızı, şeyhin peşine düşer. Çölde, şeyhle buluştukları zaman iman ederek ölür. Şeyh-i San’an, kızı çöle defnederek Mekke’ye gelir. Tövbe ve tavaf ederek can verir.

Mutasavvıf şairlerden Feridüddin Attar (öl. 1220)’ın yazdığı *Mantıku’t-Tayr* adlı Mesnevisinde yer alan Şeyh-i Sen’an kıssası da Yusuf Babür tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Şeyh-i San’an, kemal sahibi bir pirdir, gizlileri de keşfeder, sırlara da mahremdir ve Harem-i Şerif’te elli yıldır şeyhlik yapar, herkese de

yol gösterir, çaresizlere çare bulur, ömrünü ibadetle geçirir. Dört yüz müridi vardır ve her müridi onun yolunu takip etmektedir. Her yıl umre yapar, elli kez hacca gitmiştir, namaz ve orucu sayılamayacak kadar çoktur.

Birkaç gece üst üste aynı rüyayı görür. Rüyasında Rum diyarına göçmüştür ve bir puta tapmaktadır. Rüyasının aslını öğrenmek için müritlerini de alarak Rum diyarına doğru yola çıkar. Rum ülkesini baştanbaşa dolaşan şeyh ve müritleri, yüksekçe bir binanın önünden geçerken pencerede oturan bir kız görürler. Kız, Hristiyan bir ruhaninin kızıdır. Şeyh-i San'an, güzelliği dillere destan olan ve bakışlarıyla âşıkların canını alan bu Hristiyan kızını görür görmez aklını yitirir. Aklı ve iradesi elinden giden şeyhi, müritleri uyarır ancak O, kendinden geçmiştir. Hiçbir nasihati dinlemez. O gün, akşam oluncaya kadar gözü pencerede, ağzı açık ve hayran vaziyette kalakalır.

Gün batıp sevgilinin yüzü görünmez olunca şeyh feryat eder. Kendini iyice kaybeden şeyhin başına müritleri ve dostları toplanır. Her biri ayrı ayrı nasihat ederler:

'Vesveseden arın.' derler; 'Bu gece ciğer kanıyla yıkanıp arındım.' der. 'Hata ettin tövbe et.' derler; 'Şeyhlikten ve diğer hâllerden tövbe ettim.' der. 'Kalk namaz kıl.' derler; 'Sevgilinin mihrap olan yüzü yokken namaz neye yarar.' der. 'Bu sözleri bırak da kalk halvette secde et.' derler; 'Sevgilim burada olsaydı secde etmek ne güzel olurdu.' der. Buna benzer tüm nasihatleri reddeder. Küfre girdiğini, Allah'ın emrine karşı geldiğini söyleyenlere de aldırılmaz ve artık her şeyinin o sevgili olduğunu söyler.

Şeyh bu hâldeyken sabah olur. Şeyh, sevgilinin mahallesinde itikâfa girer, halvete çekilir ve böylece bir aya yakın kızın sokağında yaşar; ancak sonunda sevgilisini göremeyince hasta olur. Şeyhin gitmediğini gören kız, onun kendisine âşık olduğunu anlar ve işi cahilliğe vurup onunla alay eder. Ayrıca, bir şeyhin Hristiyan kızına âşık olmasına anlam veremez. Şeyh ise, hiçbir şeyi umursamaz ve kıza olan aşkını ilan eder. Kızdan vuslat diler ve onunla hem-hâl olmayı ister.

Hristiyan kızı, dört şartı yerine getirdiği takdirde şeyhle hem-hâl olmayı kabul eder: 'Putun önünde secdeye var, Kur'an'ı yak, şarap iç ve imanı terk et.'

Şeyh içki içmeyi kabul eder ancak diğerlerini kabul etmez. Şeyhi kiliseye götürürler ve orada içki içer. İlk kadehten sonra bir kadeh daha ister. İslâm'da kötülüklerin anası olarak kabul edilen içkinin aklını başından aldığı Şeyh, yazdığı onca din kitabına, yaptığı elli hacca ve 400 müridine rağmen, Rum kızının telkinleriyle Hristiyan olur. Sarhoş hâldeyken puta tapıp Kur'an'ı yakar. Kız artık onun bir nebze piştiğini söyler.

Şeyhin Hristiyan olduğu haberi, Hristiyanlar arasında yayılır. Sarhoş hâldeki şeyh, hırkasını çıkarır ve zünnar kuşanır. İçki ve aşkının etkisiyle geçmişine ait ne varsa aklından gider. Şeyh, sarhoş olunca puta tapıldığını ve ar şişesini yere çaldığını söyleyerek bundan sonra kızın her istediğini yapacağını bildirir.

Hristiyan kızı ise vuslat isteyen şeyhin henüz iyice pişmediğini, çeşitli ihtiyaçları karşılamak için kendisine çokça altın ve gümüş temin etmesi gerektiğini söyler. Şeyh para bulamayacağını söyler; ancak kız onu dinlemez. "Ya isteğimi yerine getir ya da çek git!" diyen kıza şeyh yalvarır. Kız ise, para bulamadığı takdirde bir yıl domuz çobanlığı yapması gerektiğini söyler. Şeyh bir yıl domuz çobanlığı yapar. O zamana kadar, hâline acıyarak yanıp yakılan ve yanından ayrılmayan müritleriyle dostları, bu durumdan utanıp şeyhi terk ederler ve Kâbe'ye geri dönerler.

Şeyh'in Rum diyarına gittiği dönemde Kâbe'de olmadığı için onunla birlikte gidemeyen genç bir müridi vardı. Arkadaşlarının, Şeyh başlarında olmadığı hâlde döndüklerini gören genç, olayı öğrenince Şeyhi bırakıp gelenlerin vefasızlığından ve Hakk'ın dergâhında şeyhlerinin kurtuluşu için yeterince dua etmemelerinden dolayı sinirlenir. Arkadaşlarına, hep birlikte Rum diyarına gitmeleri ve Şeyhlerinin kurtuluşu için Allah'a niyazda bulunmaları gerektiğini söyleyen bu genç, onları ikna eder. Hep birlikte Rum diyarına giden müritler itikâfa girer ve kırk gün dua ederler. Kırkıncı gün sonunda temiz yürekli genç müridin rüyasına Hz. Muhammed girer ve şeyhi bağdan kurtardığını söyler.

Bu rüyanın sevinciyle şeyhe koşan müritler, onu zanlarını kesmiş ve Hristiyanlık külahını başından atmış hâlde bulurlar. Şeyhin, geçmişteki tüm durum ve mertebeleri tekrar aklına gelir ve tövbe ederek gusleder. Arkadaşlarıyla beraber Hicaz'a doğru yola çıkar.

Bu hadiseden sonra Hristiyan kızı bir rüya görür. Rüyada kucığına bir güneşin düşer ve güneşin 'Şeyhin peşinden git, onun yoluna gir ve gerçeği bul.' dediğini duyar. Hristiyan kız, uyanır uyanmaz yollara düşer. Şeyh ve beraberindekilerin peşinden koşmak ister; ancak ne tarafa gideceğini bilemez. Allah'a dua ederek Şeyhe kavuşmayı diler. Sevdığı kızın Hristiyanlıktan vazgeçtiği, kendisini ve müritlerini aramak için yollara düştüğü ve geri dönüp kızı bulması gerektiği ise şeyhe ilham olunur.

Müritlerine durumu anlatan şeyh, onlarla birlikte geri döner. Kızı perişan hâlde bulurlar. Şeyhi gören kızın gözleri ışıldar, şeyhten af diler ve kendisine İslâmiyet'i anlatmasını ister. Müslüman olan kız, oracıkta ölür."

Kaynakça:

Ahmedî, *Dâsitân-ı Abdürrezzâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud, 4311

Babür, Yusuf, "Şeyh-i San'an Kıssasına Dair", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, S. 8/13, Ankara, 2013, s. 509-516.

Canpolat, Mustafa, *Ali Şir Nevayi Lisânü't-tayr*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995

Ferîdüddîn Attâr, *Mantıku't-tayr*, (Çev.: Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul, 1990.

Gülşehrî, *Mantıku't-tayr* (Haz. Agâh Sırrı Levend), Ankara, 1957.

Güneş, Mustafa, *Menakıb-ı Şeyh-i San'an* (Metin, Günümüz Türkçesine Aktarım ve Tıpkıbasım), Konya, 2011.

Güneş, Mustafa, "İran Edebiyatındaki Şeyh-i San'an Hikâyesinin Türk Edebiyatına Yansıması" *Akademik Bakış Dergisi*, S. 61, Mayıs-Haziran 2017, Celalabat-Kırgızistan, s. 806-817.

Güneş, Mustafa, *Menakıb-ı Şeyh Sananî*, İstanbul, 2010.

Gürgendereli, Müberra, *Hasan Ziyâ'î Hayatı Eserleri Sanatı ve Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Kavruk, Hasan, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB Yayınları, Ankara, 2016, s. 103-106.

Merhan, Aziz, “Şeyh Abdürrezzak (Şeyh Sen’an) Destanının Eski Anadolu Türkçesindeki İlk Çevirisi (mi?)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 22 / Bahar, 2012. s. 123-154.

Tekin Emel, *Ali Şir Nevai’nin Şeyh Sen’an Destanı (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)*, İstanbul, 2016, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı’dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 732-776.

Yazar, Sadık, “Mütercimi Belirsiz Bir Şeyh-i San’an Mesnevisi”, *Turkish Studies*, S. 5/4, 2010, s. 1571-1631.

ŞIRDAKBEK

Kırgız destanıdır. Kurmanbek-Seyitbek-Şırdakbek, birbirini tamamlayan üç destan hâlinedir. Bu durum Kırgız destanlarında sıkça karşımıza çıkar. Manas-Semetey-Seytek, Töştük-Coodarbeşim-Moldocaş bu neviden destanlardır.

Halk Şırdakbek’i tarihi bir şahsiyet olarak bilir. Andijan, Koron’da yaşayan Şırdakbek adlı Kırgız hanının ünü her tarafa yayılan Bozcorgo’su ile onun Kalmak hanı ile olan savaşı, özellikle değer verdiği güzel eşi Sulu’nun ikiyüzlülüğü, Şırdakbek’in Bozcorgo’sundan ayrılışı anlatılmaktadır. Kırgızistan’da geniş bir coğrafyada bilinen bu destanın eşmetinlerinde bazı farklılıklar vardır. “Bozcorgo” ezgisi, Arstanbek, Erke Sarı, Kara Moldo gibi büyük komuzcuların anlatması ile günümüze ulaşmıştır. Destandaki Bozcorgo o kadar ünlüdür ki halk arasında “Şırdakbek’in Boz jargosu gibi” sözü deyimleşmiştir.

Destanın dört eş metni vardır ve mensur olarak anlatılır. Destanı, A. Vişnegorskiy, Eşkoco adlı ilçede derleyip yayımlamıştır. I. Abdrahmanov tarafından derlenen metinde olay, Kokon’da değil, Narın bölgesinde geçer. 1974 yılında Cancigit Kazakbayev, Ömükeev Abdı’dan derlediği metni, İlimler Akademisi’nin El Yazmalar Vakfı’na teslim etmiştir.

Destanda önemli bir husus da hain kadın motifinin vurgulanmasıdır. Şırdakbek'in eşi ihanetinin cezasını hayatıyla öder. Kırgızların Colaykan'ında da kahramanın kız kardeşi Kardıgaç, Kalmak Karaça ile evlenmek için anlaşır, abisi yokken Coloy'un halkına baskın düzenler.

Aynı husus başka Türk boylarının eserlerinde de yer alır. Sözgeşi, Altaylıların "Altay-Buuçay" masalında Altay-Buuçay'ın eşi Altın-Tana'nın, kız kardeşi Altın-Sırğa'nın kahramana, kendi halkına ihanet Aramay ve Çaramay aynı davranış içinde görülür.

Destanın özeti şöyledir:

Cazı'daki Kıpçak halkını yöneten Teyitbek Han'ın oğlu Kurmanbek yönetmektedir. Öldüğünde oğlu Seyitbek, altı yaşındadır. Seyitbek'i, Kurmanbek'in arkadaşı olan, Kaşkar'ın hanı Akkan büyütür. On sekiz yaşına gelen Seyitbek'i, Kurmanbek'in yiğitlerinden olan Zayirbek halkına götürür. Halkı, Seyitbek'i han seçer. O babasının intikamını almak için Kalmaklara savaş açar ve Dölön Han'ı öldürür. Sonra Kaşkar'ın kervanbaşı olan Kamilcan'ın Möl adlı kızı ile evlenir. Möl hamileliğinin üçüncü ayında aş ermeye başlar, canı kaplan ve pars eti ve pars kalbi ister. İstedikleri bulunamayınca kadın yemek yiyemez ve yataklara düşer. Kocası Seyitbek, buna çok üzülür. Halkını toplayıp onlara bir pars vurmaları için emir verir. Kendisi de halkın önüne düşer ve pars avına çıkarlar büyük gürültüler çıkarırlar. Avcılar üç parsi vururlar üçünün de kalbini çıkarırlar. Seyitbek övünerek bunları eşine getirir. Pars etleri pişirilir. Kadın, pars kalplerinin üçünü de tek başına yer. Aşermesi geçer. Üç gün boyunca uyur. Dokuz ay tamam olur, kadının doğum sancıları başlar. Ebe kadınlar gelir. Şaman ve baksı gelir. Kadın tedavi edilmeye çalışılır. Möl, acılara dayanamaz kendinden geçer. Bu sancılar dokuz gün sürer, Seyitbek de şaşkın şakin dolanır. Sonunda doğum gerçekleşir. Müjdeciler Seyitbek'e haber getirirler. Çocuğun erkek olduğunu ve iki elinde de kan tuttuğunu söylerler. Seyitbek, müjdecilere kaftan, ipekli elbiseler ve atlar hediye verir. Seyitbek, adadığı yedi kısırağı keser, kadınları doyurur. Daha sonra da doksan at keserek büyük bir ziyafet verir. Çocuğun adını 'Şırdakbek' koyar. Ziyafete katılan halk hayır dua da bulunur ve Şırdak'ı överler.

Kalmaklar ile savaşırken bu kez Seyitbek vefat eder (Geniş özet için Bkz. SEYİTBEK). Babası öldüğünde Şırdakbek sekiz yaşındadır. Seyitbek'in vefatından bir yıl sonra da karısı Möl vefat eder. Çocukları Şırdakbek, ortada kalır.

Şırdakbek, on beş yaşına geldiğinde, rüyasında bir pir görür. Pir ona: "Kebez-Too ile Ken Kaşkar'ın ortasında Ala-Köl adlı bir göl vardır. Oraya gidip bir at kes ve kanını etine sürüp bekle. Oraya tayı ile birlikte bir kısrağ su içmeye gelir. Hemen o kısrağı yakala. Annesinden ayrılıp uzak gidemeyen tay, geri döner. Tayı yakalayıp kısrağı serbest bırak. Evinde kimseye göstermeden dört yıl besle. O at sana uğur getirecek." deyip gözden kaybolur. Bu tay altı ay yol yürüse dahi yorulmayacak bir hayvandır. İhtiyar, Şırdakbek'e bu atı elde etmesi durumunda bir dev olacağını söyler. Bu ata bindiğinde bahtının açılacağını, düşmanından bile hiçbir kötülük görmeyeceğini söyler.

Aradan zaman geçer, Şırdakbek'in rüyası gerçekleşir. Allaha güvenerek yola koyulur. On gün yürür. Çölün kenarına gelir azıcık yol yürür ve kuyunun kenarına gelir, kuyunun suyundan içer, dikkatini toplar. Etrafına bakınca rüyasında olduğu gibi kuyunun bir sahibi olduğunu görür. Kuyunun kenarında at izleri vardır. Şırdakbek, Allah'a dua eder ve üç gün orda bekler. Üç gün sonra anasıyla tay gelir. Şırdakbek, tayın eline geçmesi durumunda yitirdiği itibarını tekrar kazanacağını düşünür. Hemen tayın üzerine atlar yular takarak onu zapt eder, gem takar. O sırada tayın anası boz kısrağ gözden kaybolur. Şırdakbek, tayı yedeğine alır, kimseye sırrından bahsetmeden geri döner. Atını yemler, arpayla besler ve onu alıştırır. Atının üstüne değerli çul örttürür. Boynuna muska taktırır. Şırdakbek, Seyitbek'in yerini alıp boz bir atı olduğu için gönlü hoş olur.

Şırdakbek, yetiştirdiği Bozcorgo'suna binmeye başlar. Bozcorgo'nun Kırgız ve Kalmak halkı içinde ünü artar. Yanına kırk yiğit alır. Hanlığını ilan eder. Bu dönemde Şırdak'la boy ölçüşecek kimse kalmaz.

Kalmukların, Kırgız halkına saldırdığı bir sırada Şırdakbek, sefere hazırlanır. Tüfeklerden en iyilerini seçer. Yanına bin kişi alır. Ancak Şırdakbek, kimseye ne yapacağını söylemez Çolak Kayın kenarına gelir. Burada bir kale yaptırır. Han Şırdak'ın karşısındaki Kalmuk Han'ı Saltan, korkup kaçır. Kalmuk Hanlarıyla bir toplantı yapar ve

durumu onlara anlatır. Amursan adlı Han da bu durumdan çok korkar. Kontacı'ya mektup yazar.

Bu sırada Han Şırdak bir yıl hazırlık yapar. Sarayını bitirir. Kalesini yaptırır. Kalesinin etrafına kanallar yaptırır. Kanalları su ile doldurur.

Şırdakbek'in atıyla ilgili de çok hikâye anlatılır. Şırdakbek bir de hanımına çok düşkündür ve onun sözünden hiç çıkmaz. Bir gün hanımı Şırdakbek'ten atına binmek istediğini söyler, Şırdakbek buna izin verir. Ancak hanımı şımarık bir hanımdır. O sırada Kalmakların başında bulunan Şıgay Han, adam gönderir ve kendini kadına övdürerek onun aklını çeler. Şımarık kadın aldanır ve Şıgay Han'ı arzulamaya başlar.

Aslında Şıgay Han'ın kırk karısı vardır. Onların içinde Şiktürkün adlı eşi çok kurnazdır. Günlerden bir gün Şıgay Han: "Benim siyah yorgam dünyanın en yürük atıdır." der. Şiktürkün "Kıpçak Hanı Şırdakbek'in Bozcorgo'su, sizin siyah yorganızdan daha üstün." der. Şıgay Han, buna çok kızar, karısının saçını ve sağ elinin beş parmağını kesip; "O zaman Şırdakbek'e git." diyerek kovar. Kadıncağız Şırdakbek'in yanına gelir. Şırdakbek, onun yurdunda kalmasına izin verir.

Aradan iki yıl geçer. Şiktürkün; " Eğer Bozcorgo'yu çalıp Şıgay Han'a götürürsem, belki beni affeder." deyip atı çalmaya kalkar. O sırada Şırdakbek'in yiğitleri bu kadını yakalarlar ve doğruca hanlarına götürürler. Şırdakbek de onun diğer beş parmağını keser ve yurdundan kovar. Şiktürkün, Şıgay Han'a gelir olup biteni anlatır, Bozcorgo'yu yine över. Şıgay Han gerçekten de öyle mi, değil mi diye yorgayı satın almak ister. Karısı Şiktürkün'ü elçi olarak gönderir. "Şırdakbek'e gidip söyle, Bozcorgo'yu bana satsın." der.

Şırdakbek, Şıgay Han'ın teklifini duyunca elçi olarak gelen Şiktürkün'i; "Git hanına söyle, benim yorgamın fiyatını tüm Kalmaklar bile ödeyemez. Şıgay Han çok istiyorsa, üç yılda yeni şehir inşa etsin. Şehrin kapıları altın ve gümüşten olsun. Kapılarının önünde 6.000 beyaz kuzu bağlı olsun, onların rengi ve yaşı aynı olsun" der. Şıgay Han bunları duyunca: "Şehiri yaptırayım, ama aynı yaşta ve aynı renkte olan altı bin kuzuyu ben nereden bulacağım." der. Bunun üzerine Şiktürkün; "Siz önce şehri yaptırın. Bitirdiğinizde toy düzenleyip

Kırgız ve Kalmakları davet edin. Şırdakbek de Bozcorgo'su ile gelir. O zaman hile ile Bozcorgo'yu yakalınız." der.

Şıgay Han, şehrin inşasını bitirir. Herkesi eğlenceye davet eder. Şırdakbek de Bozcorgo'su ile davete gelir. At yarışı yapılır. Bozcorgo ve Şıgay Han'ın siyah yorgası haricinde, yarışa katılan bütün yorgalar ölür. Yarışın sonuna doğru

Kalmaklar, Bozcorgo için altmış metre derinliğinde çukur kazar ve üzerini de kumaşla örterler. Ancak Bozcorgo, o kısmı uçarak geçer ve birinci gelir. Sonuca çok sevinin Şırdakbek, Sıyadat adlı şairi atını övmesi için tehdit eder. O da şiirlerle Bozcorgo'yu över ve yarışta birinci geldiğini söyler. Şıgay Han ona, Bozcorgo'nun çoktan çukura düştüğünü söylese de hakikati öğrenir.

Şırdakbek evine gelir. Eşi Sulu, içinden; "Demek Şıgay Han, kocamdan daha güçlü." diye düşünür. Gizlice Bozcorgo'ya binip Şıgay Han'a gelir. Şıgay Han, kadına ne amaçla geldiğini sorar. O da kendisini tanıtır ve kendisini arzuladığı için oraya geldiğini söyler. Şıgay Han, kırk tane binilmemiş genç kısraklar toplar. "Eğer kim kocasını aldatırsa, sonu böyle olacak." diye Şırdakbek'in karısını Sulu'yu kısrakların kuyruğuna bağlayıp koşturur. Sonra Şırdakbek'in kırk yiğidini çağırıp; "Bozcorgo'yu alın hanınız Şırdakbek'e götürün." der. Bozcorgo'suna kavuşan Şırdakbek Kalmak hanının yapmış olduğu centilmenlikten etkilenip bizzat kendisi Bozcorgo'yu Kalmak hanına gönderir. Şırdakbek korktuğu için bir daha evlenemez. Aradan bir yıl geçer. Çağayhan dostu Şırdakbek'in evlenmesini ister. Alıkbek'in kızıyla Şırdakbek'i evlendirmek ister. Kızın mihri verilir ve kızla Şırdakbek evlendirilir.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, Şırdakbek, *Er Tabıldı*, El Adabiyatı Serisi, C. I2, Bişkek 2002.

Akmataliev, A. – Mukasov, M. - Orozova, Gulbara, *Kırgız Destanları* 2, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Caştegin Turgunbayer), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 242-311.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. III, Bişkek, 2002, s. 339-379.

ŞİFA BEY İLE SULTAN KIZ

Kırşehir yöresinde bilinen hikâyedir. Hikâye metnini Baki Yaşa Altınok kendi arşivinde bulunan bir defterden (Vakıalar ve Destanlar, s. 14-16) bulup yayımlamıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Konu olarak Kırşehir'den Suriye'ye sürgüne gönderilen bir delikanlının sevdiğinin nişanlandığını haber alması ve gelip onu kaçırmayı anlatılmıştır.

Baki Yaşa Altınok'un Öyküleriyle Kırşehir Türküleri-Destanları-Ağıtları kitabında yer verdiği hikâye metni şöyledir:

“Boynuinceli aşiretinden Sultan adlı genç kız, bir düğünde delikanlılarla tura oynayan Karacayurt aşiret beyinin oğlu Şifa adlı genci görür, ona âşık olur. Bir fırsatını bulup görüşürler. Birbirleriyle evlenmeye karar verirler. İki âşık bir daha ayrılmamak için saçlarından birer tel koparırlar, bağlayıp düğümlerler.

Çok geçmeden Kırşehir'de oturan Karacayurt aşiretini devlet Suriye'ye sürgüne yollar. Sevgilisi Şifa ve obasının sürgün gittiğini duyan Sultan, bu olaya çok üzülür. Sultan'ın aşkı dillere destan olur.

16. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Kul Yusuf, oldukça şöhret yapmış bir şairdir. Şam'daki göçer Türkmenler arasında yaşadığı bilinir. Bu olaya şu türküyü yakar. Türkünün iki kıtasını Keskinli Hacı Taşan plağa okumuştur.

*Bu ellerden göçtü m'ola obalar
Üzerine giyer türlü dibalar
Daha yâr seversem olsun tövbeler
Mestane gözlü yâr gittikten sonra
Dünya zindan oldu bir firkat geldi
Ayrılık oku da sinemi deldi
Yürü fani dünya sende nem kaldı
Mestane gözlü yâr gittikten sonra*

*Viran bahçelerde gülü neyleyim
Şu fani dünyada malı neyleyim
Cennet-i âlâyı gayrı neyleyim
Mestane gözlü yâr gittikten sonra*

*Kıyma felek kıyma bana yazıktır
Dağıldı aşiret eller bozuktur
Şifa oğlan gitti gönlüm eziktir
Mestane gözlü yâr gittikten sonra*

*Kalktı gönül kuşum göçtü çöllere
Kanlı gözüm yaşı döndü sellere
Başım sığmaz haymalara evlere
Mestane gözlü yâr gittikten sonra*

*Garip bülbül oynamasın gül ile
Ömrüm geldi geçti ah ü zâr ile
Bir yastığa baş koymayam yâr ile
Mestane gözlü yâr gidende kelli*

*Ala karlı dağda duman kalkmasın
Benim yârim yâd ellere bakmasın
Karlı buzlu soğuk sular akmasın
Mestâne gözlü yâr gidende kelli*

*KUL YUSUF'um der ki âşık olanlar
Elmas cevahirden olsa şu dağlar
Altın esvap giysem yakışmaz sağlar
Mestane gözlü yâr gidende kelli*

Aradan birkaç yıl geçer, Sultan, kendisini isteyenleri sudan bahanelerle baştan savar. Sevgilisi Şifa'ya kavuşacağı günlerin hayaliyle günlerini geçirir. Babası, Sultan'ı biriyle nişanlar. Bu duruma çok üzülen Sultan, Tahir adlı birisine bir kese altın verir. Halep bölgesinde oturan Şifa'ya haberci gönderir. Sultan'ın başka biriyle evlendirilmek üzere olduğunu öğrenen Şifa, atını eğerler, düşer Kırşehir'in yoluna ve kendisini sevdiğine kavuşturacak atına şöyle seslenir:

Atım kalk gidelim Halep haneden
Cümlemin rızkını verir Yareden
Yemini kestireyim Eğrikule'den
Bu gece Kilis'te yatalım atım

Elbeyli'den nallatayım nalını
Sultan kıza dokutayım çulunu
Meylan deresinden Melcan Belini
Çırpına çırpına geçelim atım

Ata yol mu dayanır kaçtığı zaman
Dizgini boynuna düştüğü zaman
Tek Göz'ün köprüyü geçtiği zaman
Bu gün de Antep'e yetelim atım

Bozaklı çayında Narlı deresi
Rüzgâr çalar kuyruğuyla yelesi
Çıngılanır tırnağında nal sesi
Bu gün de Maraş'ta yatalım atım

Maraş'tan ötesi uzun bir yoldur
Tatardderesi'nde dizgini kaldır
Göksün dağlarında öğleyi kıldır
Bu gün Kayseri'de yatalım atım

Kayseri eteği Erciyes dağı
Atım başı ince doru kısrağı
Kızılırmak uğru Nevşehir sağı
Bu gün Nevşehir'e varalım atım

Kimse ayrılmasın nazlı yârinden
Güzel vatanından kendi elinden
Varıp koklayalım gonca gülünden
Yâre su yolunda yetelim atım

ŞİFA söyler şu Sultan'ım yâr ise
Yalan dünya tek başına dar ise

*Atım sende küheylanlık var ise
Kırşehir'de yârime yetelim atım*

Şifa, Kırşehir'e gelir, adamları vasıtasıyla Sultan kızla buluşur. Bir gece atının terkisine aldığı Sultan'ı Halep'e götürmek için düşer yola ve atına şöyle seslenir:

*Ata nazar etmen hamayli takın
İnin Melendiz'e menevşe sokun
Karşında Toroslar kendini sakın
Çaykavak belini aşalım atım*

*Uzun yoldur Çukurova ovası
Cana can katıyor Tekir Yaylası
Binboğa burnunda Külek Boğazı
Şeker Pınarını geçelim atım*

*Seyhan deresinin içme suyunu
Gece kalmadan geç Payas dağını
Erzin'de ötede Hassa çayını
Geçip de Halep'e yetelim atım*

(Bu olay için yakılan türkünün bazı kıtalarını Avanoslu Cevat Bala, Ahmet Gazi Ayhan ve Zekeriya Bozdağ, doğdukları şehrin adlarını katarak plak ve kaset yapmışlar. Zekeriya Bozdağ, türküyü Karacoğlan adıyla okumuştur.)"

Kaynakça:

Altınok, Baki Yaşa, *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri-Destanları-Ağıtları*, Oba Kitabevi, Ankara, 2003, s. 46-49.

ŞİFAKÂR

Âşık Mevlüt İhsani'nin tasnif ettiği aşk konulu, manzum ve mensur yapıya sahip maceralarla dolu hikâyedir.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini

kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey ile Elmas, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha ve Menekşe ile Lütü Salih) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eskiden Tokat'ta, Derviş Bey ve Ali Bey adlarında çok zengin iki bey vardır. İki kardeşin de çocukları olmamıştır. Çocuk sahibi olmaları için Allah'a devamlı yakarıştı bulunurlar.

Günün birinde ikisin de hanımları hamile kalır. Derviş Bey, şayet çocuklar oğlan ve kız olarak doğarlarsa beşikkertme yapacağını söyler.

Vakit tamam olduğunda çocuklar dünyaya gelir. Ali Bey'in oğlu, Derviş Bey'in kızı olur. Çocuklara adlarını Derviş Bey verir. Oğlana Şifakâr, kıza Mahide adını koyar.

Aradan zaman geçer, çocuklar giderek büyür. Ne var ki Derviş Bey kızını Ali'nin oğluna vermekten vazgeçer. Bütün malının mülkünün onlara kalmasını istemez. Kardeşi Ali'yi yanından kovar, ona hiç mal mülk vermez. Ali, sefalet içinde kalır. Artık yiyecek bir lokma ekmeği bile zor bulurlar.

Bu arada çocukların mektebe gitme vakti gelir. İki amca çocuğu beraber mektebe giderlerken arkalarından bir kadının konuşmasını duyarlar. Kadın bunların beşik kertmesi olduğunu, lâkin Derviş Bey'in bunların kavuşmasına izin vermediğini söyler.

Şifakâr, duyduklarını annesine anlatır, bunların doğru olup olmadığını sorar. Kadın çaresizce duyduklarının doğruluğunu

onaylar ama bunu bildiğini Derviş Bey'in duymamasını, yoksa onu öldürtebileceğini söyler.

Şifakâr, o gece rüyasında pirlerin elinden Mahide'nin aşkına bade içer. Aynı pirler Mahide'nin de yanına uğrarlar. Onu da Şifakâr'a âşık ederler.

İki âşık, mektebe devam ederler. Burada birbirlerine şiirler okurlar. Onların bu hâlini gören biri, durumu Derviş Bey'e haber verir. O da hem hocanın hem de Şifakâr'ın öldürülmesini emreder.

Bu olaylardan haberdar olan şehrin valisi, araya girer. Şifakâr ile Mahide'nin kavuşması için çabalar. En sonunda Derviş Bey, kızını vermeyi kabul eder lâkin çok yüklü bir başlık belirler. Bu parayı Şifakâr'ın bulmasına imkân yoktur. Tekrar valinin çabalarıyla, Derviş Bey'den yedi yıl mühlet alırlar. Bu süre içerisinde Şifakâr başlık parasını tamamlayabilirse Mahide ile evlenebilecektir. Ne var ki istenen para sultanların bile verebileceği hududun üstündedir. Şifakâr parayı tamamlamak ümidiyle gurbete çıkar.

Şifakâr, gurbette pek çok vilâyete uğrar, türlü işler yapar ama o parayı toplayabilmesi çok uzak bir ihtimaldir. Umutsuzluk içinde dolaşırken İstanbul'a gelir. Burada bir âşık kahvesine girer. Orada söylediği mânilerin ve şiirlerin beğenilmesi üzerine herkes Şifakâr'ın derdini merak eder. O da başından geçenleri birer birer anlatır. Kahvede bulunanlardan biri Şifakâr'a, Konya'ya gitmesini orada Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad'dan yardım istemesini tavsiye eder.

Şifakâr, Konya'nın yolunu tutar. Artık verilen sürenin dolmasına çok az bir zaman kalmıştır. Hatta Derviş Bey, vakit tamam olmadan kızını evlendirmek ister ama Vali'nin engellemeleri sayesinde bunu yapamaz.

Bu esnada Şifakâr'ın babası ölür. Annesi bir başına garip kalır. Geçimini Mahide'nin gizlice gönderdiği paralarla sağlar.

Şifakâr, Aledin Keykubad'ın huzuruna çıktığında bütün hikâyeyi baştan sona anlatır. Onun bu hâline çok üzülen ve söylediği türkülerden etkilenen sultan, yardım etmeyi kabul eder. Başlık parasını Şifakâr'a verdiği gibi onu Derviş Bey'den daha zengin kılacak malı mülkü de bağışlar. Şifakâr böylece Tokat'a doğru yola çıkar.

Şifakâr, Karaman ovalarına geldiğinde Kırk Haramiler yolunu keser. Bütün malına el koyup onu tutsak ederler. Şifakâr, gene umutsuz bir halde zindanda türkü söylemeye başlar. Onun sesini duyan haraminin bacısı Zöhre Sultan, bu sesin sahibini merak eder. Zindana Şifakâr'ın yanına gelir. Ona derdinin ne olduğunu sorar. Bunun üzerine Şifakâr bütün başından geçenleri Zöhre Sultan'a anlatır. Zöhre Sultan, Şifakâr'a yardım etmek ister. Lâkin bir şartı vardır. Şifakâr sevdiğine kavuştuktan sonra kendisini de eş olarak alacaktır. Şifakâr, bunu kabul eder.

Zöhre Sultan, erkeklerden bile daha güçlü bir kadındır. Şifakâr'ı zindandan kurtarır. Tokat'a gidip Mahide'yi bulur ve Şifakâr'ın gelmek üzere olduğunu haber verir. Şifakâr ise Konya'ya doğru yola çıkar. Amacı Aleddin Keykubat'a olanları haber vermek ve eşkıyanın elinden malları kurtarmaktır.

Mahide, Şifakâr'ın gelmek üzere olduğunu öğrendiği sırada kendi düğünü yapılmaktadır. Derviş Bey vakit tamam olur olmaz kızını bir başkasına vermiştir. Zöhre, kılık değiştirip Mahide'nin yanına gelir. Şifakâr'ın yazdığı mektubu ona ulaştırır.

Mahide, düğün esnasında kendini öldürmeyi düşünmektedir. Şifakâr'ın gelmek üzere olduğunu öğrenince sevincinden olduğu yerde düşüp bayılır. Etraftakiler ne olduğunu anlayamaz ama kıza bir şey yaptı diye düşünerek Zöhre'nin üzerine saldırırlar. Zöhre kılıcıyla bir erkek gibi savaşıarak üzerine gelenlerin on on beş tanesini öldürür. Ne var ki sonunda yakalanır ve Vali'nin huzuruna çıkarılır.

Zöhre, durumu Vali'ye anlatır. Vali, Derviş Bey'i çağırır ve artık kızını evlendiremeyeceğini, Şifakâr'ın gelmek üzere olduğunu haber verir. Bunun üzerine Derviş Bey'in adamları ile Vali'nin askerleri birbirine düşer. Tokat, büyük bir kargaşanın içinde kalır.

Bu esnada Şifakâr, Aleddin Keykubad'dan yardım alır ve haramilerin üzerine yürür. Malını mülkünü kurtarır. Askerlerle beraber Tokat'a varır. Onların gelmesiyle şehir huzura kavuşur. Sultan'ın askerlerinin de gelmesiyle Vali, Derviş Bey'i yakalattırır ve idam ettirir.

Mahide ile Şifakâr'ın düğünü yapılır. Bu iki âşık muratlarına ereler.

Kaynakça:

Altun, Işıl, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, 2007, s. 227-247.

Düzgün, Dilaver, *Âşık Mevlüt İhsani Hayatı-Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Erzurum, 1997.

ŞİKARİ

İran'da yaşayan Türkler arasında yaygın olan destandır. Manzum ve mensur yapıya sahip olup oldukça hacimli bir destandır. Bir kahramanlık destanı olan Şikari'de Şikari ile oğulları Cihangir, Cihandar ve Cihanbaşı'nın İslâmiyeti yayma mücadeleleri konu edilmiştir. Destanda toplam 18 üstat-name, 255 koşma ve 65 mâni (bayatı) yer alır.

Âşık Yedullah tarafından 1966'da anlatılan metin Nabi Kobotarian'ın yüksek lisans tezine konu olmuştur. Yedullah destanı Âşık Hac Ali İspananlı'dan o da üstadı Âşık Elesger Gümüşkemer'den öğrenmiştir. Elesger Gümüşkemer'in ustası da Âşık Semed Çakırlı'dır.

Destan motif yönünden oldukça zengindir. Motiflerden öne çıkanları şunlardır: Ad koyma, ava çıkma, Hızır, çoban, kadın, dağ, su, ateş, ağaç, mağara, geyik, at, yol gösteren kurt, ok ve yay, sihir, uyku, mezar başında saz çalma motifi, kuyu, kiliseleri camiye çevirme motifi, kâfir kızının kahramana yardım etmesi, dev, rüya motifi, yardımcı ihtiyar, don değiştirme, sayı (üç, yedi, dokuz, kırk) motifleri.

Hikâye, Nabi Kobotarian tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Eski zamanlarda Rum diyarında Şah-ı Dârâ adlı bir padişah vardı. Onun Erçe ve Şikâri adlı iki oğlu arasında tahta oturma rekabeti bulunmaktaydı. Şah-ı Dârâ, küçük oğlu Şikâri'yi kendinden sonra Şah ilan edince Erçe bunu kabullenemez ve Şikâri'yi bir gezide kuyuda bırakır. Şikâri, Keyvan Sovdager adlı bir tacirin yardımıyla kuyudan kurtulur. Şikâri iyileştikten sonra, âşık kılığında Keyvan Sovdager ile birlikte saraya döner. Kendini tanıtmadan, dünya makamını büyük kardeşi Erçe'ye bırakır ve Keyvan Sovdâger ile birlikte yola koyulur.

Yemen diyarının padişahı Menzer Şah-ı Yemeni, onun ağırlığında altın karşısında köle olarak satın alır. Şikâri, burada kendini Hudâ-

perest adıyla tanıtır. Menzer Şah-ı Yemeni'nin veziri, Hocand Vezir'in kızı Pernâz Hanım, ona âşık olur ve onunla evlenir. Şikâri'nin Pernâz Hanım'dan olan oğlu Cihangir, daha sonra babasının tilsiminden çıkarmak için yola koyulur. Şikâri, Menzer Şah-ı Yemeni'yi Müslümanlığa davet eder. Menzer Şah-ı Yemeni kelime-i şahadet getirir ve Müslüman olur. Yemen halkı da toplu şekilde Müslüman olur ve ülkenin her tarafına İslâm bayrağı asılır, kiliseler camiye dönüştürülür. Kırk Haramiler'in Şikâri'ye katılmasıyla Şikâri'nin ordusu, daha da güçlenir.

Şam hükümdarı Serheng-i Şâmi, Menzer Şah-ı Yemeni'nin kızı Simizar'ı isteyince aralarında anlaşmazlık çıkar. Şikâri, Serheng-i Şâmi'nin pehlivanı Kuh-peyker'i savaşta öldürür. Böylelikle Simzâr'ın gönlünde taht kurar ve onunla evlenir. Şikâri, yarı dev yarı adam şeklinde olan Serheng-i Şâmi ile karşılaşmak için Şam'a asker yürütür. Serheng-i Şâmi, sihir ve olağanüstü gücüyle Şikâri'nin ordusu karşısında üstünlük sağlar, Simizar'ı kaçırıp bir kuyuda hapseder. Şikâri onu kurtarmak için ateş yakmaz, su boğmaz, kılıç kesmez özelliği olan Ergevan Şah ile karşılaşır ve Hızır Peygamberin yardımıyla onun olağanüstü güçlerini yener ve savaşta öldürür.

Araplar Şahı'nın kızı Hurşid Bânu, nikap yüzünde bir savaşçı şeklinde onun karşısına çıkar. Şikâri, onunla güreş yapar ve onu yener. Hurşid Bânu, kendisini yenen pehlivan ile evleneceğine yemin ettiğini söyler ve onunla evlenir. Şikâri'nin Hurşid Bânu'dan, Cehandâr adlı oğlu olur. Cihandar, on sekiz yaşına bastığında babası Şikâri'ye hapisten çıkması için Gülistan-ı Rem'e asker yürütür. Serheng-i Şâmi, Şikâri'yi yakalamak için Müslümanlığı kabul ettiğini söyler ve onu yanına çağırır. İçeceğine bayıltıcı ilaç koyup onu hapse atar. On sekiz yıl hapse kalan Şikâri'yi oğulları Cihangir, Cihandar ve Cehanbehş kurtarmaya gelirler.

Destan, Cihangir, Cehandâr ve Cihanbahş'in yolları üzerinde uğradıkları yerlerin halkını Müslüman yapma maceralarıyla devam eder. Cihangir yolda üzerinde Hilâliye kentinde Zühhak Padişahını Müslümanlığa davet eder ve her tarafa İslâm bayrağını asar. Gülbâr Vilâyeti'ne vardığında, Kaf Dağ'ında yaşayan ve Gülbâr Vilâyeti'nin padişahı, Şah-ı Şucâ'nın kızı Goncaleb'e isteyen, Ekvan Dev'i yener. Goncaleb, ona âşık olur ve onunla evlenir. Cihangir, Goncaleb ile birlikte Şikâri'yi kurtarmak için yola devam ederler.

Diğer taraftan Cehandâr, annesi Hurşid Bânu'dan babasının Şikâri olduğunu öğrenince onu Serheng-i Şâmi'nin hapsinden kurtarmak için babasının ona özel yetiştirdiği at ile yola koyulur. Cihandar da uğradığı şehirlerde haksızlıklara karşı mücadelesini sürdürür. Uğradığı yerlerin halkını adalete ve Müslüman olmaya davet eder, İslâm bayrağını geçtiği yerlerde diker.

Seheng-i Şâmi'nin kızı Nazik-beden, Keyvan Pehlivan ve onların yardımına gelen Cihangir birlikte bir plan hazırlayarak Şikâri'yi Serheng-i Şâmi'nin hapishanesinden çıkarırlar. Şikâri daha sonra Serheng-i Şâmi'nin başkenti olan Gülistan-ı Erem'i fethetmek için askerlerini bir araya toplar. Serheng-i Şâmi'den sonra Serefrâz Şah, Şikâri'yle karşı karşıya gelir. Serefrâz Şah'ın yardımına gelen Şah-ı Gûlân ile Şikâri arasında savaş başlar. Şah-ı Gûlân, Şikâri'yi yenemeyince onu sihir gücüyle Heyhat adında tılsımlı bir yere götürür.

Şemkur Eyyar ve Cihangir, Şikâri'yi Heyhat tılsımından kurtarmak için Tavus'un yanına gitmek için yola koyulurlar. Tavus onlardan tılsım ağacında yaşayan Simurg'un ayağından tutunarak tılsım olmuş yere gideceklerini söyler. Daha sonra onları kartal şekline dönüştürür. Şütür-ser Dev'in yardımıyla Şah-ı Gûlân'ı öldürerek Şikâri'yi tılsımdan çıkarırlar. Serefrâz Şah, İfrit-i Büzürg'ü yardıma çağırır da Şikâri tılsımdan kurtulup kartal şeklinde savaş meydanına iner ve İfrit-i Büzürg'ü öldürür. Cihangir ve Cihanbahş yardımıyla Gülistan-ı Erem'i ele geçirirler. İslâm bayrağını oraya da dikerler. Şikâri ve yanındakiler, Gülistan-ı Erem'in saltanatını Keyvan Pehlivan'a bırakırlar. Cihangir, Cihandar ve Cihanbahş babaları Şikâri gibi gittikleri her tarafa adaletsizliğe karşı savaşır.

Fireng padişahları, Gülistan-ı Erem'in Şikâri'nin elinde olduğunu öğrenince olağanüstü güçler ile Gülistan-ı Erem'e saldırırlar. Ancak Şikâri ve yandaşlarına Hızır Peygamber sihirleri nasıl yok edeceğini öğretir. Böylelikle bu girişimler sonuçsuz kalır. Sonraki savaşlarda Cihandar, Zerdân'ı ve Şirzâd-ı Tig-zen de Elâve Şah'ı, Hızır Peygamberin yardımıyla ortadan kaldırır.

Şikâri ve arkadaşlarının Elave Şah (devlerin padişahı) ve Serefrâz Şah (perilerin padişahı) arasındaki kavganın ortasında kalması, onların yine Serefrâz Şah'ın elinde olan Simizar Hanım'ı kurtarmak için devleri

yardım etmesi ve devlerin yardımıyla Gülistan-ı Erem'i korumaları, destanın ilginç bölümlerindendir.

Şâhruh Şah'ın kızı Nur'ul-eyn'in Ekvân Dev'in anası tarafından kaçırılması ve Şikâri'nin onu kurtarması için Ugar ile savaşa gitmesi ve Hızır Peygamberin Şikâri'ye yardımları destanın diğer olaylarındandır.

Şikâri, olağanüstü güçlerle savaşında tılsıma düşer ve Heft Kule-yi Kafa götürülür. Böylelikle, Cihangir, Cihanbahş ve Cihandâr'ın Şikâri'yi kurtarma çabaları ve onu tılsımdan çıkarma maceraları başlar. Onlar Şikâri'yi kurtarmak için yedi tılsımdan geçerler. Her tılsımdan geçmek için özel güçlere sahip olmaları gerekmektedir. Yedi denizin üzerinden kuşların yardımıyla uçtuktan sonra büyük büyücüyü öldürüp Şikâri'yi tılsımdan çıkarırlar.

Şikâri, sonunda ülkesi Dârâ Vilâyetine dönmeğe karar verir. Askerleriyle birlikte Dârâ Vilâyeti'nin yakınlarında çadırlarını dikerler. Kardeşi Erçe'ye kendini tanıtmadan yıllar önce yaptığı suçu ona hatırlatır ve savaşa davet eder. Savaşta kardeşi Erçe'yi öldürmez. Şehre girer ve saltanat tahtını ele geçirir. Kendini kız kardeşi Sünbüle'ye tanıtır ve tekrar saltanat tahtını kardeşi Erçe'ye başışlar.

Destanın son bölümlerinde Şikâri Hindistan'a asker yürütür. Hindistan Padişahı Şikâri'nin adını duyduğunda Müslümanlığı kabul eder ve halkı da onunla beraber Müslüman olur. Şikâri uzun ömrünün geri kalanını ibadetle geçirir."

Kaynakça:

Kobotarian, Nabi, *Aşık Yedullah ve Şikari Destanı*, Varlık Yayınları, Tahran, 2007.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana, 2009, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Karahan Yayınları, Adana, 2013.

Kobotarian, Nabi, *İran Azerbaycanı Âşık Destanları 1-Şikari Destanı*, (Anlatan: Âşık Yedullah), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

ŞİRİN İLE BİRÇEK

Âşık Müslüm'ün tasnif ettiği bir hikâyedir. 1974-76 yıllarında Zengan'da "Radyo Ayva"da Cavat Zengani ile ağabeyi Kurban Zengani'den 3 kaset olarak kayda alınmıştır. Söz konusu kayıt, 2006'da Mohammad Razzaghı tarafından Latin alfabesinde yazıya aktarılmış

Hikâyede mekân olarak Ebher Çayı ve Demavend, şahıslar olarak da Şirin, Birçek, Neriman, Baba Bayram, Dirilen ölü karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Eskiden Ebher Çayında Şirin adında bir âşık, Demavend'de de Birçek adında bir âşık kız yaşamaktadır. Sazda sözde çok kuvvetli olan Birçek, kendisini yenebilen bir âşıkla evleneceğini ilan eder. Onunla evlenmek isteyen 39 âşığı da yener ve zindana atar.

O civarda Neriman adlı bir bey de Birçek'le evlenmek ister. Ne var ki Neriman'ın âşıklığı yoktur. Şirin'in Birçek'i yenebileceğini düşünür ve Kölesi Baba Bayram'ı alıp gelmesi için Ebher Çaylı'ya gönderir.

Baba Bayram, nameyi Şirin'e verir. Nameyi okuyan Şirin, âşıklığı bıraktığını ve üstelik kendisinin yaşlı olduğunu söyleyip bu teklifi kabul etmeyeceğini söyler. Baba Bayram yalvarır yakarır, sonunda Şirin'i götürmeye ikna eder. Şirin gitmek için bir molladan izin alır.

Bunlar hazırlık yapıp yola çıkar. Yolda bir cenazeye rast gelirler. Şirin bir deyiş okur ölü dirilir. Dirilen adam, kendisinin günahkâr biri olduğunu, Şirin sayesinde günahlarından kurtulduğu söyler.

Beri taraftan Birçek Hanım ava çıkar. Bir müddetten sonra bir bağda dinlenir. O sırada Şirin de oradan geçmektedir. Şirin, su getirmesi için baba Bayram'ı kızların yanına gönderir. Bayram suyu getirir.

Şirin ve Bayram tekrar yola düşer, Neriman Bey'in evine gelirler. Ertesi gün Birçek'e haber verirler. Meydan kurulur, Birçek'le Şirin yerlerini alırlar. Üç gün boyunca iki âşık karşılaşır. Birçek, yaşlı Şirin'in din değiştirmesini ister, Şirin kabul etmez. Karşılaşmalar devam eder. Şirin, kızın bütün sorularına cevap verir. Soru sorma sırası Şirin'e gelir. Ancak Şirin'in şartı vardır. Sorulara cevap veremezse zindandaki âşıkları salıvermesini, cevap verirse öldürmesini; ikinci soruya cevap verirse Neriman Bey'i öldürmesini, şayet cevap veremezse onunla

evlenmesini; üçüncü soruya cevap verirse kendisini öldürmesini, cevap veremezse düğüne başlamasını ister. Kız Şirin'in teklifini kabul eder. Şirin sorularını sorar, ancak Birçek üçüne de cevap veremez. Sözünde durur mahkûmları serbest bırakır, Neriman'la evlenmeye razı olur, düğün başlar.

Kaynakça:

Razzaghi, Mohammad, *Zengan Âşıklık Geleneği ve Zenganlı Âşık Müslüm*, İzmir, 2018, s. 241-260, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

ŞÎRVÂN ŞAH VE ŞEMÂ'İL BANU

Fars kaynaklı bir eser olup İznikli Bekayî (Öl. 1595) tarafından Türkçeye aktarılmıştır. Muhtelif kütüphanelerde sekiz nüshası vardır. Hikâye üzerinde Metin Karadağ, Selami Ece ve Gülhan Atnur çalışmışlardır.

Manzum ve mensur yapıda olan hikâyede mensur kısım daha fazladır. Şiirler aruz ölçüsüyledir ve kusurludur. Dili, kalıp ifadeler ve kişi tasvirlerinde görülen Arapça Farsça unsurlar dışında sadedir. Hikâyenin konusu aşktır. Sevgililerin birbirine kavuşması çekilen çilelerden sonra yedi sürmüştür.

Şahıs kadrosu yönünden oldukça zengin olan hikâyenin kahramanları şunlardır: Bahtiyar Şah, Şirvan Şah / Hacı Nasr, Firuz, Melik Şapur, Hümayun Banu, Şemail Banu, Ruhham, Ferhad ve Feridun kardeşleri, Anber Ağa, Ziyad, Fazlı, Haris, Ziyad adlı atlılar, Yakut, Hacı Ferrah, Şadi, Adika, Kestasi, Zengiler, Adika (Atife), Umman Şahı, Meryem Hatun, Ferah (Hacı Abid), Sasan, Ferhad, Feramuz, Feridun, Marzban, Nuşirevan, Behram, Seminlika, Ketayun, Bahar

Hikâyede mekân olarak da Şiraz, Bağdat, Mısır, Rum, Sivas, İran, Turan, Hindistan, Sind ve Sinan, Çin ve Maçın, Hıta ve Hatın karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İran'ın Şiraz şehrinde Bahtiyar Şah adında bir padişah vardır. Her

şeye malik olmasına rağmen bir çocuğu olmamıştır. Bu yüzden yüzü güleç içi kederlidir.

Her zaman çocuk sahibi olmak için çok dualar eder. Fakirleri gözetir, hayır hasenatta bulunur.

Günün birinde Umman'dan bir tabip gelir, Şah Bahtiyar'a bir ilaç verir. Yenilir, içilir pirler dilinden dualar okunur. Şah, hekimin sözü üzerine amel eder, hanım sultan Banu o geceden sonra hamile kalır. Şah sadakalar verir ve kurbanlar kestirir. Hekimi nimete kavuşturur.

Dokuz ay on gün sonra Şah Bahtiyar'ın bir oğlu olur. Çocuğun adını Şirvan Şah koyarlar. Şehzadeye dayeler, hadimler tayin olunur. Çocuk yedi yaşına basar. Cemali Yusuf gibidir. Delikanlı olduğunda Şah oğlunu evlendirmeyi düşünür. Şehzadeye münasip bir kız aranır. Vezirler Bağdat şahının kızı Hümayun Banu'yu haber verirler.

Şah, Firuz veziri dünür olarak Bağdat'a gönderir. Melik Şapur, onu ağırlayıp azizler. Firuz vezir, Hümayun Banu'yu babasından ister. Melik Şapur, Bağdat'a gelirse kızı ile şehzadeyi nikâhlayacağını söyler. "Sadece Hümayun Banu değil: taç, taht, devlet, saltanat sonra canım başım onun yoluna feda olsun. Bu dünyada oğlum yok, onu oğlum yerine koyayım. Dünyada taç ve tahtımdan el çekip zevk ve sefa edeyim." der.

Vezir, Melik Şapur'a teşekkür ettikten sonra onun huzurundan ayrılır. Şah, veziri hediyeler vererek yolcu eder.

Bu arada Şirvan Şah, ava çıkar. Şehzade elindeki doğanla av ararken bir kuş görür. Doğanı salıverir, doğan kuşu kovalar. Şehzade Şirvan Şah da onları dağ bayır takip ederken takip ederken arkadaşlarından ayrılır, tek başına kalır.

Bir köy görür oraya doğru gider. Bir çeşme başında Şemail Banu'yu görür. Dünya onların olur. Şemail Banu, başkasıyla evlenmeyeceğine dair Şah Şirvan'tan söz alır.

Av arkadaşı olan askerler de oraya gelirler, onu sağ salım görünce sevinirler. Birlikte saraya dönerler.

Bahtiyar Şah develer dolucu cevahir ve değerli eşyalarla oğlu Şirvan Şah'ı Bağdat'a gönderir.

Şirvan şah, Şapur'un huzuruna varır. Melik Şapur, ona büyük muhabbet ve şefkat gösterir. Sabaha kadar eğlenirler. Ertesi gün

Şah Şapur müftüye kızı Hümayun Banu ile Şirvan Şah'ın nikâhını kıydırır. Şapur cihan halkına kırk gün ziyafet verir. Kırk gün içinde ne kadar marifetli varsa oraya gelir, hünerlerini sergiler. Şapur Şah, Şirvan Şah'a taç ve mücevher kemer, cariyeler, bin at, yüz katır, yüz deve hediye eder. Şehzade Şirvan Şah ile Hümayun birlikte tahta çıkar.

Ancak arada bir Şirvan Şah'ın aklına Şemail Banu gelir, hüznlenir.

Günün birinde babası Şah Bahtiyar'ın vefat ettiğini bildirilen bir mektup alır. Şehzadenin dünyası kararır. Melik Şapur'a, Şiraz'a dönmek istediğini bildirir. Melik izin vermez. Bunun üzerine Şirvan Şah gece kaçmaya karar verir. Ama imkân bulamaz, çünkü Melik Şapur'un askeri her tarafta hazır bekler.

Bu arada Şemail Banu, hatalardır Şirvan Şah'ın yolunu gözlemektedir. Uzun süre dönmemesi üzerine Gam ve kederden benzi sararır, yemekten içmekten kesilir, döşeklere düşer hasta olur. Kardeşleri Ruhham, Ferhad ve Feridun karındaşları yanına gelip hastalığının sebebini sorarlar ancak o doğruyu söylemez. Onu Şiraz'a götürüp, hekimlere muayene ettirirlerse de hekimler hastalığına teşhis koyamazlar. Banu, Şiraz'da bir ay kadar durur lâkin hastalığına bir çare bulunamaz.

Şemail Banu kadınlar ile sohbet ederken, Şirvan Şah'ın Bağdat melikinin kızı ile evli olup orada kaldığını öğrenir, Mecnun gibi divane olur. Kardeşleri biraz açılması için ona ava çıkmasını tavsiye ederler. Şemail Banu fırsat bilip yanına bir kese altın ve cevahir alır. Kılıç kuşanır hançer takınır. Ok, yay tirkeş alıp araziye çıkar. Bir hayli yol gittikten sonra karşısına çıkan Anber Ağa ona kılavuzluk eder. Ancak o atlı Anber Ağa değil, sahra gülüdür. Sabah olunca kaybolur.

Şemail Banu, üç gün üç gece yol gider. Yorulur ve acıkr. Dördüncü gün bir ceylan görür ve onun ardına düşer. Bir müddet sonra ceylan izini kaybettirir. Bir ihtiyara rastlar. İhtiyara iki altın verir, oralarda su olup olmadığını sorar. Pir, sulun yerini tarif eder. Aslında o, civardaki haramilerden birisidir. Kızı, gelip haramilerin reisi Ziyad'a haber verir.

Çeşme başında yorgunluktan uyuyakalan Şemail Banu, uyandığında karşısında üç atlının kendisine doğru geldiklerini görür. Haramiler, yorgun olan Şemail Banu'yu kolaylıkla yakalayıp, kollarını bağlayıp götürürler. Fazlı, Haris ve Ziyad aralarındaki bu atlılar güzeller güzeli Şemail Banu'ya göz koyarlar. Kız için aralarında kavgaya tutuşurlar. Ziyad ile Şemail Banu birlikte hareket edip diğer ikisini öldürür.

İkisi, hemen oradan ayrılıp gece gündüz at sürerler. Rastladıkları bir mağaraya girerler. Ziyad, içki içip sarhoş olur ve sızar. Şemail Banu, onu öldürmeyi düşünür ancak yol bilmediği için bu fikrinden vazgeçer. Ziyad'ı uyandırır. Şemail Banu ve Ziyad yollarına devam ederler. İleride bir köye rastlarlar. Köydekiler Ziyad'ı tanır ve hepsi birden onun üstüne yürür. Bütün köy halkı Ziyad'ı parça parça ederler.

Şirvan Şah, rüyasında Şemail Banu'nun geldiğini görür. Şemail Banu, muganni suretinde Şirvan Şah'ın meclisine varır. Kopuzu eline alıp Şirvan Şah aşkına bir deyişler söyler. Bu sözleri işiten Şirvan Şah'ın eski tazelenir, ağlar. Şemail Banu, şehzadenin ayağına düşer. Birlikte gözyaşı dökerler. Şirvan Şah, Hümayun'dan korumak Şemail Banu'yu bir hizmetçi şekline sokar.

Hümayun Banu'nun hileci, fesat ve kapkara olan Yakut adında bir hadimi vardır. Hümayun Banu, Şirvan Şah'ın yanındakinin kim olduğunu öğrenmesi için Yakut'tan yardım ister. Yakut, Şirvan Şah'ın kölesi olan Şadi'den onun kim olduğunu öğrenir.

Bu arada Mısır, Rum ve Çin'den elçi gelir. Melik Şapur onları en güzel şekilde ağırlayıp azizler. Akşamki meclise Şirvan Şah da davet edilir.

Anber Ağa'yı da döve döve elleri başında Hümayun Banu'nun huzuruna getirirler. Yakut, Anber Ağa'yı katleder. Hümayun Banu, Şirvan Şah evde yokken Şemail Banu'yu huzuruna getirtir. Yakut onun saçını yolar, değnekle döver, Anber Ağa gibi katletmek ister. Lâkin Hacı Ferrah adında bir kervancı, Hümayun Banu'ya onu kendisine satmasını teklif eder. Yakut, razı olur. Bir kese altın ve üç tane ceoher karşılığında onu satar. Hacı Ferrah, ah ve figan edip ağlayan Şemail'e hamilik ve babalık eder.

Şehzade, ziyafetten gelip Şemail Banu'yu sarayında bulamaz. Olanı biteni öğrenince dünyası kararır. Hasta olup yataklara düşer. Hümayun, Şirvan Şah'ın yanına gidip pişman olduğunu, kandırıldığını söyler. Şehzadenin acısına tahammül edemeyip onun hüznüyle helak olur. Yakut, Hümayun'a Şemail Banu'yu öldürmeyip bir kervancıya sattığını itiraf eder. Yakut'u ve Şadi'yi taşılatıp ardından kılıcıyla başlarını gövdesinden ayırır. Şehzadenin kalbi rahata erer.

Hümayun Yakut'a olanları öğrenince kimin haber verdiğini öğrenmeye çalışır. Adika'nın Şehzade'ye söz alıp götürdüğünü söylerler. Adika'nın saçlarından dolayı Şemail'e yaptığından daha beter hakaret eder. Esirler pazarına gönderir. Adika başına gelenleri el altından Şehzadeye haber gönderir. Şehzade en altından bir tüccar gönderip satın aldırır. Lâkin Şemail Banu'nun aşkı kalbinden hiç azalmaz günden güne daha da artar. İçi Şemail'in aşkıyla yanan Şirvan Şah, hizmetçisi Adika'ya, Şemail'i bulmak için sarayı terk edeceğini söyler. Yanına askerler alıp yola çıkar.

Bunlar, gece gündüz dağ, bayır yol gittikten sonra bir şehre gelirler. Burası Sivas şehridir. Oranın sultanı olan Kestasi, Şirvan Şah'ı ve adamlarını bir ay misafir eder.

Bu arada uzun zamandır damadı Şirvan Şah'ı göremeyen Melik Şapur, onu merak eder. Hümayun Banu'ya sorar. Hümayun Banu da Şehzade ile aralarında olup biteni anlatır.

Beri taraftan, Şemail Banu kaybolduğunda, altı kardeş günlerce bacılarını ararlar. Cariyeler onun yedi gün önce ava gittiğini söylerler. Kardeşler, sahralarda bir hafta bacılarını ararlar. Günün birinde Umman şehrine giderler. Şehir ıssızdır. Ferhat, bir ihtiyardan bunun sebebini sorar. Eli silah tutan herkes Zengilerle savaşmaya gitmiştir. Savaşta Zengiler, Ummanlıları yener. Bunu öğrenen ve pehlivan biri olan Umman Şahı, Zengilerin üstüne yürür, onları perişan eder.

Umman Şahı'nın oğlu kızı yoktur. Meryem Banu adında bir annesi vardır. Meryem Banu, oğlunun padişahlık yapmasını istemez. Halk toplanıp Ruhham'ı padişah seçer. Ruhham emir eyler. Ruhham'ın adaleti dört bir tarafta duyulur.

Ruhham, Şemail Banu'dan bir haber almak ister. Ona Bağdat'taki

Hace Ferrah'tan söz ederler. Ruhham, onu huzuruna kabul eder. Hace Ferrah evine döndüğünde konuştuklarını Şemail Banu'ya anlatır. Şemail, şahın kardeşi Ruhham olduğunu anlar. Ertesi gün Hace Ferrah dört cariye ve Şemail Banu ile saraya gelir. Ruhham, kardeşini görüp mutlu olur. Diğer kardeşler de gelir. Şemail neden kaybolduğunu başına gelenleri kardeşlerine anlatır. Şemail Banu, deritten kurtulur, lâkin aşk derdi hâlâ içini yakmaktadır. Bir an olsun Şirvan Şah'ı dilinden bırakmaz. Bir gün Melik Ruhham'dan dört yol ortasında bir yerde saray yaptırmasını ister. Artık kalan günlerini orada ibadetle geçirecektir. Melik Ruhham, kardeşinin bu arzusunu yerine getirir. Şirvan Şah'ın oraya gelmesini ümit eder. Ona kavuşmak için çareler arar. Firuz adlı lalasına bir mektup yazdırıp mektubu Bağdat'a gönderir. Ama Şirvan Şah, bir yıl Bağdat'ta kaldıktan sonra ayrılmıştır. Bu yüzden giden kişi her yerde onu arar, bulamaz ve Umman'a geri döner. Bağdat'tan gideli bir yıl olur, nereye gittiğini kimse bilmez. Şehri bütün gezer bir haber alamaz geri dönüp Umman'a gelir.

Şirvan Şah, Rum, İran, Turan, Hindistan, Sind ve Sinan ve Çin ve Maçin, Hıta ve Hatın varıncaya kadar her yeri gezer, Şemail Banu'yu sorar. Günlerden bir gün Umman'a gelir. Orada bir saray görür konaklamayı arzu eder.

O sarayın sahibi Umman Şah'ının validesi Meryem Hatun'dur. Meryem Hatun Şirvan Şah'ı görüp oğluna benzetip ona karşı bir muhabbet duyar. Şehzade bir gün otururken Şemail Banu'yu yâd edip ağlamaya başlar. Meryem Hatun sebebini sorar. Şirvan Şah, Bağdat'ta babasının öldüğünü söyler. Meryem Hatun, oğlunun öldüğünü, onun oğlu olmadığı için halkın altı kardeşin en büyüğü olan Ruhham'ın padişah seçtiğini anlatır. Bu sözleri işiten Şirvan Şah, onların Şemail'in kardeşleri olduğunu bilir. Bir hediye ile hazırlayıp Melik Ruhham'ın yüzünü görmek ister. Şirvan Şah, Melik Ruhham'ın huzuruna çıkar, kendisini Hace Nasr olarak tanıtır. Melik ondan hoşnut kalır yenir içilir, her biri şehzadeye muhabbet duyar.

Melik Ruhham, bir gün haceyi ava davet eder. Hace Nasr ile Melik Ruhham ile ava çıkarlar. Hace Nasr, on ceylan avlar. Avdakiler Hace Nasr'a hayran olur. Döndüklerinde Şirvan Şah, Şemail Banu'nun önünden geçerler. Bir cariye Hace Nasr'ı Şirvan Şah'a benzetir.

Melik Ruhham, Şemail Banu'yu Hace Nasr'la evlendirmek ister. Dört arif hatun, Şemail Banu'yu Hace Nars ile evlendirmeye ikna eder. Melik Ruhham bu cevaptan mutlu olur. Her diyara haber edilir hükümler yazılır. Etrafta olan bütün halk Umman da toplanır. Bir ay içinde Şehrin içi insanla dolar. Ruhham bir ay ziyafet verir. Şemail Banu nikâhlanır. Ama nikâh için anasının adı, babasının adı, kendi adı sorulunca şehzade "Bahtiyar oğlu Şirvan Şah'ım." der. Melik Ruhham bu sözü duyunca hemen sıçrayıp şehzadenin ayaklarına yüzünü sürer. Melik Ruhham'ın bütün vezirleri devlet adamları şahların böyle eylediklerini görüp hepsi Şirvan Şah'ın hak-i peyine yüzünü sürerler. Yenilir, İçilir. Yatak odaları bezenir. İki sevgili yedi yıllık hasretten sonra vuslata erer.

Kırk gün sonra Şirvan Şah, Şiraz'a gitmek ister. Melik Şapur ve Hümayun'dan bir haber alamamıştır. Meryem Hatun'un Ruhham ile evlenmesini ister. Melik Ruhham ile Meryem Hatun nikâhı kıyılır.

Günlerden bir gün Bağdat'tan bir tüccar gelir. Onların içinde Melik Şapur'un akrabasından bir tüccar vardır. Şirvan Şah, onu görüp Melik Şapur'u sorar o da bilgi verir. Sasan adlı bir padişahın, bir hafta savaştıktan sonra Melik Şapur'u mağlup ettiğini, Melik Şapur'un birkaç adamıyla birlikte Hümayun Banu'yu da alıp kaçtı bilinmeyen bir yere gittiğini anlatır. Şirvan Şah, bunu padişah Sasan'a savaş açar. Savaşta Ferhad, Feramuz, Feridun ve Marzban aslanlar gibi hücum ederler. Sasanilerin askerleri perişan olurlar. Kara Vezir gelip el öper. Şirvan Şah, Sasan'ın mallarını toplayıp dağlar gibi yığdırır. Bu malları üçe böler. Bir kısmını askere, bir kısmını Melik Şapur'a ve bir kısmını kendi hazinesine alır. Bağdat, halkı dua ve senalar eyler. Telaş bitince Melik Şapur'u sorar. Kimse onun nerede olduğunu bilmez.

Bir gün Şirvan Şah, Melik Şapur'un mülkünü baştan başa adamlarına pay eder. Vasıta vilayetini Ferudun'a, Marzban'a; Basra'yı Feramuz'a; Bağdat'ı da Ferhad'a verir. Kendisi Ferhad ile birlikte Bağdat'ta kalır.

Kış mevsimi geçer bahar mevsimi gelir. Melik Ferhad, gezerken günün birinde bir köye varır. Oraya bir tüccar gelmiştir. Satılan kızlar arasında bir cariyeyi görür ve onu alır. Lâkin kızın hiç yüzü gülmez, hoş sohbet etmez. Ertesi gün olanları Şirvan Şah'a anlatır. Cariyeyi o alır. Ferhad'a başka cariyeye verir.

Şirvan Şah, günün birinde mecliste otururken içeriye yeni aldığı cariye girer. Şirvan Şah'ı ve Şemail Banu'yu yan yana görünce düşüp bayılır. Cariye, Hümayun Banu'dan başkası değildir. Şirvan Şah, Hümayun Banu'yu bulduğuna çok sevinir.

Şirvan Şah'm, Şemail'den iki oğlu olur. Birinin adı Nuşirevan, birinin adını Behram koyar. Hümayun Banu'dan iki kızı olur. Onlara da Seminlika ve Ketayun adlarını koyarlar.

Bahar mevsiminde Bağdat'tan Hümayun Banu'nun vefat ettiği haberi gelir. Melik Şirvan bu haberi işitince sarayın içi feryat ve matem ile dolar. Şemail dahi karalar giyip matem eyler. Yedi gün gece gündüz matem eylerler. On yıl sonra Melik Şirvan, seksen üç yaşına girer. Ama kim görse otuz iki yaşında sanır. Şemail ile helalleşir. Oğlu Behram'a nasihat eder. Sonra tacı tahtı terk eder. Ahrete göç eder. Şemail yakasını bağrını yırtarak feryat figan eder. Bütün halk, vezirler toplanıp Şirvan Şah'ın matemini tutarlar. Siyahlar giydirip karalar sarınıp atların kuyruklarını kesip tersine eğerler vurup yas tutarlar. Şemail on gün gece gündüz ağlayıp yemekten içmekten kesilir. Sonra on birinci gün dünyadan Bostan'ı İrem'e göç eder.

Kaynakça:

Atnur, Gülhan, *Şîrvân Şah ve Şemâ'il Banu Hikâyesi*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2011.

Ece, Selami, "Şirvan Şah ve Şemail Banu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Erzurum, 2003, s. 79-88.

Karadağ, Metin, *Şirvan Şah ve Şemail Banu Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma*, Erzurum, 1981, (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Ön Çalışması).

Karadağ, Metin, *Şirvan Şah ve Şemail Banu Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma*, Halk Bilimi İncelemeleri, Alem Basım-Yayın, Balıkesir, 1994, s. 16-174.

ŞİRVANLI KAHRAMAN ŞAH

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan bir hikâyedir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Konu olarak, rüyasında aşkına bade içtiği sevgiliyi bulmak için Şirvan'dan Şam'a giden bir şehzadenin başından geçenler anlatılmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Ziyad Han, Kahraman, Derviş, Şam padişahı, Melek Hanım, Peri Hanım, Şah-ı Merdan, İhtiyar kadın, Hizmetçiler yer alır. Mekân ve tabiat parçası olarak Şirvan, Lengebiz, Kür nehri, Araz nehri, Şam karşımıza çıkar.

Hikâye metni Azerbaycan Folkloru Külliyyatının 24. Cildinde ve Azerbaycan Folkloru Antologiyasının 11. Cildinde bulunmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Şirvan'da Ziyad Han adında bir han vardır.

Her şeye sahip olan Ziyad Han'ın çocuğu yoktur. Yakınındakilerin tavsiyelerine uyarak yoksulları gözetir, yedirir, içirir, giydirir, toprak bile verir. Aldığı dualar sonucunda Allah ona bir oğul verir. Çocuğun adını Kahraman koyarlar, müderrislerden hususu dersler almasını sağlarlar.

Kahraman, günün birinde rüyasında derviş elinden bade içer. Derviş, iki parmak arasından Şam padişahının kızı Melek Hanım'ı gösterir. "Seni ona, onu da sana verdim." der.

Kahraman, gördüğü rüyadan sonra üç gün uyanmaz. Ne kadar uğraşırlarsa da onu uyandıramazlar. Bir hekim, onun bade içtiğini üç gün sonra ancak kendisine gelebileceğini söyler.

Oğlan, uyandığında baş ucunda annesini görür. Annesi Peri Hanım, oğluna derdini sorar. O da saz ister. Kahraman, saz ile derdini söyler. Han da oraya gelir.

Kahraman, sevgilisini bulmak için saraydan ayrılacağını söyler. Annesi ve babası

Gitmesine karşı çıkar ama ona haber anlatamazlar, Kahraman gitmekte kararlıdır.

Kahraman, herkesle helalleşip çıkar. Lengebiz'i geçip Kür ile Araz'ın birleştiği yere gelir. O sırada fırtına çıkar. Kahraman ölümle burun buruna gelir. Şah-ı Merdan olan Hz. Ali'den yardım ister, sağ kalmayı başarır. Yoluna devam eder. Atı çok yorulur. Atını bırakarak yola kendi devam eder.

Güçsüz düşerek bir tepenin üzerine yatar. Ona bade veren nurani adam yanında peyda olur. Pir, gözünü yummasını, aç dediğinde açmasını ister. Kahraman söylenileni yapar, gözlerini açtığında kendisini başka bir diyarda bulur. Pir buranın Şam olduğunu söyler. Kahraman, bir çeşmenin yakınına varır. Atasının verdiği atı dinlenmesi için bırakır.

Bu sırada hırsızlar Şam Şahı'nın hazinesini çalarlar. Şah, hırsızların bulunmasını emreder. Hırsız arayan adamlar, Kahraman'ın olduğu yere kadar gelirler. Onun yabancı olduğunu anlayarak elini ayağını bağlayarak götürürler. Kahraman niye götürdüklerini sorar. Onlar da hırsız aradıklarını bu yüzden götürdüklerini söylerler. Kahraman, kendinin han oğlu olduğunu söyler. Onun hırsız olamayacağını anlayan adamlar, onu serbest bırakır.

Kahraman, şehrin merkezine ulaşır. Bir koca kadına misafir olur. Mirza adlı biriyle tanışır, derdini ona anlatır. Mirza, dünür taşının üstüne oturduğunda dertlerinin geçeceğini söyler.

Kahraman, ertesi gün sabah erkenden elçi taşının üstüne oturur. Bunu gören Şah'ın adamları, onu Şah'ın huzuruna götürürler. O sırada bir duman peyda olur, gökteki turnalar önlerini göremez.

Şah, Kahraman'dan şayet Hak âşığı ise Kahraman'ın dumanı yok etmesini isteyerek onu sınamak ister. Kahraman saziyla bir deyiş söyler duman kaybolur. Turnalar, yollarına devam ederler.

Şah, bu defa eğer Hak âşığı ise turnalar tel almasını ister. Kahraman, yine bir deyiş söyler, turnalar bir tel koparıp aşağı atar. Şehrin üstüne atılan telleri gören saray halkı hayret eder. Hizmetçiler, Melek Hanım'a haber verirler. O da pencereden Kahraman'ı görür. Uykuda aşkına bade içtiği gencin o olduğunu görür.

Şah, Kahraman'ın yaptıklarını gördüğü halde sözünde durmayıp kızını ona vermekten vazgeçer. Bununla da kalmaz, onu bir daha gördüğü takdirde darağacına astıracağını söyler.

Melek Hanım ile Kahraman ağlayarak birbirlerine deyiş söylerler. Babası kızını yanına çağırır, meseleyi sorar. Kız, rüyasını anlatır. "Bizim kavuşmamızı engelleyen hayır bulamaz." der. Babası, bunun üzerine irkilir, Kahraman'ı yanına çağırır. İki sevgili yüz yüze görüşür.

Şah, denemek için Kahraman'ın Vezire beddua etmesini söyler. Bunu duyan Vezir sapsarı olur. Kahraman sazı eline alıp derdini söyler. Vezir yere yığılır, ağzından kan çıkar. Elindeki bıçak gözüne batar ve ölür. Kahraman, kızını vermeyen Şah'a da beddua eder, Şah taş kesilir.

Şehir halkı, Kahraman'ın Hak âşığı olduğuna şahit olur. Melek Hanım ile Kahraman'a kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kahraman, Melek Hanım'ı alıp Şirvan'a gelir. Annesine ve babasına Melek Hanım'ı gösterir. Şirvan'da da kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kahraman, Şirvan'da adaletli bir yönetici olur. Melek Hanım'la ülkeyi adaletli bir şekilde yönetirler.

Kaynakça:

İsmayilov, Hüseyin - Elekberli, Eziz, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, C. 24 Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstitutu Yay., Bakı, 2011, s. 289-305.

İsmayilov, Hüseyin - Kaniyev, Seyfeddin, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Şirvan Folkloru*, C. 11, Bakı, 2005, s. 196-208.

ŞORA

Nogay destanıdır. Destanda, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. İki Nogay yiğidi Şora ve *Kulınşak* güçlerini birleştirir, Kalmukları alt ederler.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şekilde özetlenmiştir:

“Kalmuk'un Aktaş adlı hanı, Şora'nın Taspaker adlı atını getirmeleri için adamlarını gönderir. Narik, atı adamlara vermez; ama at dışarıdaki gürültülerden ürkünçe ahırın kapısını kırıp dışarı kaçar. Bunu fırsat bilen adamlar Taspaker'i yakalayıp götürürler. Narik, yaşlı olduğu için arkalarından gidemez, üstelik oğlu Şora'nın da olup bitenden haberi yoktur. Narik, oğluna atı hemen bulup getirmesini aksi takdirde hakkını helâl etmeyeceğini söyler. Şora, altmış adamı ve atını Balbulak suyunun orada yakalar ve adamları ellerinden bağlayıp

yurduna getirir. Narik, oğlundan ganimet olarak adamları kendisine vermesini ister. Şora babasına adamları verir. Ama Narik adamları salıverir. Narik onlarla Kalmuk hanı Aktaş'a haber gönderir. Şora'nın sekiz gün içinde Aktaş'a saldıracağını söyler.

Şora babasına adamları salıvermenin doğru olmadığını söylese de Narik bu durumun kendi lehlerine olacağını anlatır. Oğluna Nogaylar'ın fakirlerine haber vermesini, sekiz gün içinde Aktaş Han'ın yurduna varmalarını, terk edilmiş olarak bulacakları Kalmuk ilindeki ganimetleri almalarını söyler.

Narik haklı çıkmıştır. Aktaş'ın adamları korka korka yurtlarına varınca olup biteni Aktaş Han'a anlatırlar. Yurdu terk edip kaçmanın doğru olacağını, zira Şora'nın sekiz gün içinde gelip yurdu talan ettikten sonra kendilerini de öldüreceğini Aktaş'a anlatırlar. Aktaş da korkar ve malların değerlilerini alıp yurdu boşaltır.

Sekiz gün sonra Şora, terkedilmiş Kalmuk eline varır. Malları alıp yoksullar arasında pay edip yurduna döner. Ama onun asıl niyeti Aktaş Han'ı bulup öldürmektir. Arkadaşı Kulınşak'ın kendisiyle geleceğini düşünür. Durumu arkadaşıyla paylaşıp iki yiğit yola düşerler. İki ay sonra Aktaş Han'ın yurdunu bulurlar.

Kulınşak ve Şora, Kalmuklar'ın yurdunun yakınlarındaki tepeye varınca Kulınşak Şora'ya kendisini burada beklemesini; zira kendisinin Kalmuklar'ın gücünü öğrenip geleceğini söyler. Kulınşak, Kalmuklar'a Nogay'ın geldiği haberini verince Aktaş Han iki bin kişilik bir kuvvet hazırlar.

İki taraf hazırlıklarını tamamlayıp karşı karşıya gelirler. İki taraf da kendini tanıttıktan sonra kanlı bir savaş başlar. Bir gün bir geceden sonra Kulınşak Aktaş Han'ın başını keser. Bin kişiyi talan eden Nogay yiğitleri diğer bin kişinin de kaçmasına müsaade etmeyip onların da haklarından gelirler. Kalan askerleri ve ganimetleri alıp iki yiğit yurda dönerler.

Babası Narik, oğlunun ve Kulınşak'ın gazalarını kutladıktan sonra anası Mendi güzel oğluna Kazan hanının kızı Hancan'dan bir mektup geldiğini, kendisine verdiği evlenme sözünü yerine getirmesi için beklediğini söylemiştir. Şora, anne babasına evlenme sözünü bahadırlara

inat verdiğini; ama izinleri olursa arkadan ganimetlerle gelmekte olan Kulınşak ile Kazan'a gidip orada Hancan ile evleneceğini söyler.

Kulınşak bir hafta sonra gelmiştir, ganimetleri fakirler arasında pay ettikten on gün sonra Kulınşak ile Şora Kazan'a giderler. Adilşe Han yiğitlerin gelme sebeplerini öğrendikten sonra düğün hazırlıklarına başlar.

Düğünden sonra yola çıkacakları sırada Adilşe Han, Şora'ya Kazan'da han olarak kalmasını ne de olsa Narik Han'ın kendisinden önce Kazan şehrinin hanı olduğunu söyler; ama Şora bunu kabul etmez. Kendisini de bir oğlu olarak görmesini söyleyip yola çıkarlar. Adilşe Han kızına o güne kadar verilmemiş çeyizler verir.

Kulınşak, göç alayından önce kendi köyüne varır. Niyeti, hazırlık yaptırıp Şora ve eşini köyünde misafir etmektir. Göç alayı Kulınşak'ın köyüne varınca Hancan kırk develik çeyizi Kulınşak'a ganimet olarak vermek ister. Şora da ısrar eder; ama Kulınşak kabul etmez.

Birkaç gün köyde kaldıktan sonra göç alayı Narik Han'ın yurduna doğru yola çıkar. Gelinin gelmekte olduğunu haberini Narik'e Kulınşak verir.

Narik Han, düğün hazırlıklarını başlatır. Üç gün düğün yapılır. Narik Han Kulınşak düğünden sonra köyüne gitmek üzereyken ganimetlerden alması için ısrar ettiyse de Kulınşak yine kabul etmez. Vedalaşıp ayrılır. Şora bir ay sonra kendi illerine gelmesi için Kulınşak'ı davet eder. Narik büyüğünün ayağına Şora'nın gitmesinin daha doğru olacağını söyler. Bir süre sonra Şora Kalmuk iline sefere çıkmak için yola çıkmıştır.

Dostu Kulınşak'ın köyünde sekiz gün dinlendikten sonra iki batır Kalmuklar'a doğru ilerlerler. Kalmuklar da Nogay ilini ele geçirmek için yola düşmüşlerdir. Kalmuk iline yarım günlük mesafe kala iki yiğit iki bin kişilik orduyla karşılaşır. Kendilerini tanıtıp birbirlerine meydan okuyan iki taraf arasında büyük bir savaş başlar. Kalmuklar takviye güç istedilerse de iki Nogay yiğidiyle baş edemezler. Yirmi günlük savaştan sonra Nogaylar ganimetleri ve askerleri önlerine katıp yurtlarına varırlar.

İki yıl yurtlarında kaldıktan sonra iki Nogay yiğidi yine Kalmuklar üzerine sefere çıkarlar. Kulınşak yolda giderlerken Şora'ya atından inmesini ve biraz dinlenmelerinin uygun olacağını söyler. Şora da kendisini koruyan koruyucu ervahının olduğunu söyler. (Bundan dolayı onun dinlenmeye ihtiyacı yoktur.) Kulınşak ervahı görmek istediğini belirtir. Şora, Kulınşak ervahı görürse kendisinin Kulınşak'tan önce öleceğini arkadaşına anlatmaya çalışır. Kulınşak ise canlı olan hiçbir şeyden korkmayacağını söyler. Bunun üzerine Şora, Kulınşak'a sağ tarafından bir ejderha çıkacağını, Kulınşak'ı yutmak isteyeceğini; ama elini sallarsa veya silah çıkarırsa Şora kendisinin kaybolacağını söyler. Kulınşak canlı olandan korkmayacağını söyleyip otururken ısıklıkla birlikte bir ejderha belirir. Ağzını açıp Kulınşak'ı yutmak için hazırlanırken Kulınşak kılıcını çıkarır ve ejderhaya vurmaya ister; ama ejderha kaybolmuştur. Kulınşak arkasına dönüp Şora'yı arar; ama yer yarılmış Şora'yı yutmuştur. Eğer Kulınşak kılıcını sallamasa Şora'yı da yer yutmayacaktır.

Kulınşak üzüntüsünden Kalmuk üzerine sefere devam edemez, köyüne geri döner. Utancından ve üzüntüsünden Şora'nın ailesine kendisi haber veremez. Görüp geçirmiş bir ihtiyar haberci olarak gönderir. İhtiyar uygun bir dille Şora'nın Allah'ın rahmetine kavuştuğunu anlatır.

Hancan olup biteni öğrenmek için Kulınşak'ın köyüne gider. Kulınşak yerinden kıpırdayabilecek durumda değildir. Hancan Kulınşak'a bir hafta sonra otağlarına gelmesini söyler. Bir hafta sonra Kulınşak Şora'nın kılıcını ve silah takımını getirir. Hancan kullanacak biri olmadığı için hepsini yakar. Atı Taspaker'i de keser ve Şora'nın aşını verir.

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

ŞORA BATIR

(Bkz. ÇORA BATIR)

ŞÖÖGÜN-KÖÖGÜN

Tıva destanıdır. Manzumdur. Toplam 1725 dizedir. Hece sayıları değişiktir ve 3-13 arasında değişir. Destan metni Metun Ergun ve Mehmet Aça tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2005 yılında Tıva Kahramanlık Destanları 2 adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hayali unsurların çok olduğu destan, Pınar Zaloğlu'nun da bir çalışmasına konu olmuştur.

Destanın şahıs kadrosunda Alaaday dede, Çeledey nine, Demir Kara Çançın, Doşkun Kara, Şöögün Köögün, Sarıg Möge, Sarıg Möge'nin kızı gibi isimler karşımıza çıkar. Hayvan olarak da Şöögün Köögün'ün atı Şöögün Bora ve fare görülür.

Destan Pınar Zaloğlu tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Geçmişin geçmişinde, ardıçlı ala dağın eteğinde, akrabaları ve çocukları olmayan; fakat oldukça zengin olan altmış yaşındaki Alaaday dede ile yetmiş yaşındaki Çeledey nine yaşar. Dümdüz güney tarafta demir tayganın eteğini yurt tutan yağmacı ve zalim Demir Kara Çançın, bir gün dürbünüyle yaşlı karı kocanın zenginliklerle dolu obasını gözetler ve Doşkun Kara bahadır adlı adamını üç tümen askeriyle birlikte obayı yağmalamaya gönderir. Başlarına gelecek felâketten hayvanlarının uyarısı üzerine önceden haberdar olan yaşlı karı koca, saklayabilecekleri kadar malı buzullu ala tayganın tepesindeki ters ağızlı kara mağaraya saklarlar. Gelenler, malların geri kalan kısmını götürürken yaşlı adam, hayatlarını sürdürebilmeleri için mallardan bir kısmını bırakmalarını ister. Bunun üzerine insafa gelen Doşkun Kara bahadır, ihtiyarlara mallarından bazılarını bırakarak yağmaladıklarıyla obadan gider.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra dürbünüyle tekrar etrafı gözetleyen Demir Kara Çançın, ihtiyar karı kocanın mallarının yeniden çoğaldığını görür ve Doşkun Kara bahadır ile askerlerini tekrar yağmaya gönderir. Gönderirken de yine çoğalabilecek maldan bir kısmını ihtiyarlara bırakmalarını söyler. Durumun böyle sürüp gideceğini anlayan yaşlı karı koca, hayvanlar çoğalınca onları kesip doğrayarak kazdıkları çukura gömerler. İhtiyar karı kocanın mallarını yeniden yağmalamak için gözetlemeye çıkan Demir Kara Çançın, malların dede ile nine tarafından yeyilip bitirildiğini zannederek artık onların obasını gözetlemekten vazgeçer.

Dede ile nine, kesip çukura sakladıkları hayvanları yiyerek ömürlerini geçirirken yiyecekleri zamanla biter ve dede karısını obada bırakıp ormana oduna gider. Alaaday dede, obasına döndüğünde karısının baldırını deldiğini ve oluk oluk kan aktığını görür. Çeledey ninenin sarı ipek kuşakla sardıkları baldırı, şişer ve dede karısının baldırını yarıncı içinden bir oğlan çocuk çıkar. Çeledey nine, baldırından çıkan çocuğun bir şeytan olduğunu ve onu götürüp suya atması gerektiğini söylese de dede çocuğa kıyamaz; onu bir beşiğe yatırıp yer yarığına bırakır. Canı istedikçe gidip çocuğu görür.

Çeledey nine, bir müddet sonra kocasından çocuğu sorunca ihtiyar, çocuğu sakladığı yerden çıkarıp getirir. Yaşlı karı koca, ömürlerinin son demlerinde dünyaya gelen çocuklarını beslemeye başlarlar. Alaaday dede, çocuğu beslemek için ava çıkar, avlanmadık av bırakmaz; fakat çocuk ne doymak ne büyümek bilir. Bunun üzerine yaşlı karı koca, çocuklarını bırakıp göç ederler. Bir süre sonra çocuklarını merak edip ona bakmaya gelen dedeyle nine, çocuğun büyüyüp konuşmaya başladığını görürler. Bu sırada avlanmayı, ata binmeyi de öğrenen çocuk, bir gün anne ve babasının Demir Kara Çançın adlı birisinden söz ettiklerini duyup kendisinden bir şeyler sakladıklarından şüphelenir. Bir gün, ağarmadan ava çıkan ve avlanamayacak bir hayvanı avlayıp obasına dönen çocuğu, babası mağaradan çıkarttığı giysi ve silahlarla kuşatır; binek at yakalamasını öğretir. Çocuk, artık bir yiğit olur.

Çocuk, bir gün atıyla dolaşırken geçmişte ailesine ait olan hayvanların kemiklerini bulur ve babasına sorduğunda bunların ölen hayvanların kemiği olduğu cevabını alır. İşin peşine düşen çocuk, annesiyle babasının hayatında ilginç olaylar olduğunu; fakat bunların kendisinden saklandığını anlar. Bunun üzerine bir gün annesinin elini sıcak buğday kavurmasıyla yakan çocuk, annesine olan biteni anlatır. Çocuk, silahlarını kuşanıp Kök Bora atına biner ve Demir Kara Çançın'dan intikam almak üzere yola çıkmaya hazırlanır. Anne ve babası, çocuk yola çıkmadan onu temizleyip, ona Şöögün Bora attığı Şöögün Köögün diye ad verirler. Ailesinin yetmiş yıllık yiyeceğini hazırlayan çocuğa annesi, yola çıkmadan önce altın bileziğini vererek bunu yolunun üstündeki bir yerde yaşayan Sarıg Möge'nin kızına hediye etmesini söyler. Aşılmaz dağları aşır geçilmez suları geçen

Şöögün Köögün, Sarıg Möge'nin obasına varıp, güzeller güzeli kızı ile tanışır. Kız, babasının da Demir Kara Çançın ile savaşmaya gittiğini ve kendisinden üç yıldır haber alamadığını söyleyince Şöögün Köögün, kızı hediyesini verir ve kızın da isteğiyle yoluna devam eder. Şöögün Köögün, ala tayga üzerine çıktığında Sarıg Möge ile Demir Kara Çançın'ın savaştığını görür ve haykırarak onları birbirinden ayırır. Sarıg Möge'den çekilmesini isteyen Şöögün Köögün, Demir Kara Möge ile kapışır. Ok atmada yenilemeyince güreşmeye başlarlar; Şöögün Köögün, güreşte kaybetmek üzereyken atı, onu öfkelenendirir ve öfkelenen bahadır rakibini yener. Demir Kara Çançın, ancak sol ediğinin tabanındaki bıçağıyla öldürülebileceğini söyleyince Şöögün Köögün, bıçakla ciğerini söküp yemek ister; fakat atının tavsiyesiyle ciğeri kaya üzerinde soğumaya bırakır; kara kaya eriyiverir. Şöögün Köögün, bu kez Demir Kara Çançın'ın bağırsağını çıkarıp kuşanmak ister; fakat tekrar atının uyarısıyla bağırsağı büyük dağa sarıp soğumaya bırakır; büyük dağ erir. Şöögün Köögün, Demir Kara Çançın'ın başını başını kesince ayıya dönüşüp ormana kaçır. Bahadır, ayıyı takip edip da ateşte yakınca külleri, atsineğine ve arıya dönüşür. Demir Kara Çançın'dan intikamını alan Şöögün Köögün, obasına dönmek için çıktığı yolda Sarıg Möge'nin obasına gelir ve burada toy yapar.

Sarıg Möge'nin kızıyla obasına dönmek için yola çıkan Şöögün Köögün, konakladığı bir yerde daha önce Sarıg Möge'nin kızına talip olan Ay oğlu aldın Möge tarafından okla vurulur. Yaralanan Şöögün Köögün, kız tarafından altı delikli çuvaldızla efsunlanarak iyileştirilir. Kız, Aldın Möge'yi öldürebilmenin yolunun ay ile bağlı olan göbeğinden vurmak olduğunu söyleyince Şöögün Köögün, Aldın Möge'yi denilen yerden vurup öldürür.

Şöögün Köögün, obasına döndüğünde anne ve babasının iyice yaşlanmış, oğullarını tanımaz bir şekilde bulur. Şöögün Köögün, anne ve babası ölünce onları gereğince gömer; neşesine neşe, toyuna toy katıp huzurlu bir hayat sürer."

Kaynakça:

Ergun, Metin-Mehmet Aça, *Tıva Kahramanlık Destanları 2, Akçağ Yayınları*, Ankara, 2005, s. 345-399.

Oral, Melek, *Tuva Türklerinin Destanlarında Kadın Kahramanlar*, Ankara, 2018, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir, 2011, s. 286-291. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ŞU

Saka destanıdır. Elimizde tam bir metni yoktur. Sakalar / İskitler M.Ö. 700 yıllarından M.Ö. 200'lü yıllara kadar hüküm sürmüşlerdir. Karadeniz'in kuzeyinde Tuna ve Volga nehirleri arasındaki bölgede hüküm sürmüşlerdir. İlk yurtları Tanrı Dağları ve Fergana Vadisidir.

Şu destanı ile ilgili bilgiler Kaşgarlı Mahmud (1008-1105)'un Divanü Lügati't-Türk adlı eserinde kayıtlıdır. Hakan Şu'nun Büyük İskender (M.Ö. 356-323)'le olan mücadelesi, asırlarca dilden dile anlatılmış ve nihayet anlatılanların bir kısmı XI. yüzyılda Kâşgarlı tarafından tespit edilmiştir. Kaşgarlı, bu bilgileri Türkmen, Kalaç gibi kelimelerine anlam verirken zikretmiştir. Kitapta, Büyük İskender'in adı Zülkarneyn olarak geçmektedir. Destana göre Şu, Türk hükümdarıdır. Şu, Semerkand'ı geçen İskender'in ordusunu alt etmiş, İskender onunla barış yapmak mecburiyetinde kalmıştır.

Destan, Türklerin şehircilik hayatına başlamalarına dair izler taşıması bakımından önemlidir. Elimizde hacimli bir destan metni bulunmamasına rağmen destan motif yönünden oldukça zengindir. *Musiki* (Ordu beyleri için her gün 360 nöbet çalınması), *kuşlar* (kaz, ördek, leylek) ve *binek hayvanları*, *maden* (gümüş, altın), *ad verme* (Kalaç, Türkmen, Altınkan), *tecrübeli kişi / aksakal*, *sihir / tılsım* gibi motifler Türk muhayyilesi ve ideali için önemli motiflerdir. Ercilasun'a göre "Kalaç" sözündeki "tok olmayan" anlamında değil "aç" seslenme edatıdır. Bunun yanında bir yöneticide olması gereken tedbir, basiret, sır saklama, ağırbaşlılık gibi unsurlar bakımından da mesaj verir niteliktedir.

Destan metni şöyledir:

"Arapların Zülkarneyn dedikleri İskender, Semerkand'i geçip de Türk yurduna yöneldiği zaman Türklerin hükümdarı Şu idi. Şu, genç

bir hükümdardı; elinde büyük ve kuvvetli bir ordu vardı. Balasagun yakınında, Şu kalesini bu hakan yaptırmıştı. Her gün, Balasagun'daki sarayının önünde, ordu beyleri için 360 nöbet vurulurdu. O zaman bu hükümdara diyorlar ki:

—İskender yaklaştı. Ne emredersin? Onunla savaşılmı mı? Bize buyruğun nedir?

Daha önce, Hucend ırmağı kıyılarına 40 kumandan gönderen Şu'nun gönlü rahattı. Bu 40 kişi kimseye görünmeden gittiklerinden ordunun bu tedbirden haberi yoktu. Bunlar, karakolda gezecek ve İskender'in yaklaştığını haber vereceklerdi.

Hakanın gümüşten bir havuzu vardı. Bu havuzu her yere taşıtır, seferlerde bile yanında bulundururdu. Konakladığı yerlerde içine su doldurur, suya kazlar, ördekler salar, yüzdürürdü. Kendisine;

—Bize buyruğun nedir? Ne yapalım? Savaşılmı mı?

denildiği zaman o, bu havuzu göstermiş:

—Şu kazlara, ördeklere bakın! Nasıl suya dalıyorlar, demişti.

Bu söz, orada bulunanların yüreğine ateş düşürdü. Sandılar ki hükümdar, savaşmak veya bir yere çekilmek için hazırlıklı değildir.

İskender, Hucend suyunu geçince, gönderilen adamlar, hızla gelip Şu'ya haber verdiler. Vakit gece yarısı idi. Hükümdar göç davulunu çaldırıp Doğu'ya doğru yürüdü. Önceden hazırlıklı görünmeyen Hakan'ın ansızın yürüyüşü halkı şaşırttı. Halk içine ürküntü düştü. Binecek hayvan bulanlar kendilerini bu hayvanın sırtına bırakıp hükümdarın arkasından gittiler: Herkes birbirinin hayvanını almıştı.

Sabah olunca ordugâh düz bir ovaya döndü. O çağlarda Türk illerinde Taraz, İsbicab, Balasagun ve benzeri şehirler kurulmamıştı. Halk çadırlarda yaşırdı.

Hakan, ordusuyla gidince batıda aileleriyle birlikte 22 kişi kaldı. Bunlar gece yarısı yük yükleyecek hayvan bulamadıklarından gidememiş, orada kalmışlardı. Bunlar, Kınık, Salgur ve başkalarıydılar (ki Oğuz boyları bu kalanlardan doğmuştu).

Bu 22'ler, yayan olarak gitmek veya oldukları yerde kalmak için düşünürlerken, yanlarına iki kişi daha geldi. 24 oldular. Bunlar,

ağırlıklarını sırtlarına yüklemişler, aileleriyle birlikte gelmişlerdi. Yük taşımaktan yorulmuş, terlemişlerdi. İlk 22 kişi, yeni gelen iki kişi ile görüşüp danıştılar. Onlara, dediler ki:

—Erler, İskender, gelip geçici adamdır. Bir yerde durmaz. Nasıl olsa buradan gider. Biz de yurdumuzda kalırız. O iki kişiye “durun, kalın, eğlenin.” manasında şu sözü söylediler:

—Kalaç!

Sonra bu iki kişi ile çocukları Kalaç diye anıldılar. İki kabile olan Kalaç'ların kökü oldular. Nihayet İskender geldi. O 22 kişiyi gördü. Baktı ki bunlar uzun saçlı insanlardır, üzerlerinde Türk alâmetleri var, hiç kimseye sormadan bunlar için;

—Türk manend “Türk’e benziyor.” dedi.

Bu söz de o adamlara ad oldu. 24 kabile olan Türkmenler bu ismi taşıdılar, Türkmen diye anıldılar. Bununla beraber, adı Kalaç olan ikiler, onlardan ayrıldıkları için (tam) Türkmen sayılmazlar.

Hakan Şu’ya gelince, o, ordusuyla birlikte Çin tarafına geçti. İskender, arkasından yürüdü. Çin’e yani Uygur iline yaklaştıkları zaman Şu, İskender’le vuruşmak için bir bölük asker yolladı. Gidenlerin hepsi gençti. Veziri, Hakan Şu’ya;

—Sen İskender’le çarpışmak için hep gençleri gönderdin, onlarla birlikte yaşlı ve savaşta denenmiş biri bulunmalıdır, dedi.

Hakan “Çok yaşlı” manasına;

—Öge? dedi.

Veziri;

—Evet, dedi.

Bunun üzerine gençlerle birlikte yaşlı bir adam gönderildi. İskender de bir öncü kuvveti göndermişti. Türkler, İskender’in öncülerini, bir gece baskınında bozguna uğrattılar. Bir Türk, bir İskender askerini kılıçla ikiye böldü. Ölü, beline altın dolu bir kemer bağlamıştı. Bu kemer parçalandı. Kana bulanmış altınlar yere döküldü. Ertesi gün Türkler, kanlı altınları gördüler. Birbirlerine; “Altın kan!” dediler. Bu sözler, o çevrede bulunan bir dağın adı oldu. Bugün oraya Altun Han deniliyor.

Sonra, İskender, Türk Hakaniyla barıştı. Hatta Uygurlar için şehirler yaptı ve bir zaman kaldıktan sonra geriye döndü. O zaman Şu, Balasagun'a gelip şimdi Şu ismiyle anılan şehri yaptırdı. Oraya öyle tılsım koydu ki, bugün hâlâ leylekler bu şehre kadar gelir fakat şehri aşış da daha ileri gidemezler."

Kaynakça:

Banarlı, Nihad Sami, *Türk Edebiyatı Tarihi Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, Devlet Kitapları-Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 15-16.

Ercilasun, A. Bican, "Şu Destanı Hakkında," *Millî Folklor*, S. 12, Kış 1991, s. 6-11.

Gökdağ, Bilgehan A.- Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

Gömeç, Saadetin, "İslâm Öncesi Türk Tarihinin Kaynakları Üzerine", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II0, S. 31, Ankara, 2000, s. 59.

Sakaoğlu, Saim/ Duymaz, Ali, *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2010.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati, *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Yılmaz, Gülşen İnci, *İslâmiyet Öncesi Türk Destanlarının Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara, 2006, s. 150-154. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ŞULMIS-ŞUNI

Altay destanıdır. Diğer Altay destanlarında olduğu gibi mitolojik öğelerin ön planda olduğu bir destandır. Destanın tamamı manzumdur ve toplam 2151 dizedir. Dizeler genellikle 7 hecelidir ancak az da olsa 8, 9, 10 ve 11 heceli ifadeler de vardır.

Destan metni İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış, 2007 yılında Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan Altay Destanları 3 adlı kitapta kaydedilmiştir. Bu metin, 1964 yılında Altay

Baatırlar adlı serinin IV. cildinde yayımlanan Ködüyevi'nin kaydettiği anlatmadır.

Destanın özeti şöyledir:

Kaldan-Kaan eşi Altın-Tana, kızı Ayana, oğlu Şulmus-Şunu ve onun atı Ak-Boro ile mutlu şekilde yaşamaktadır.

Oğlu Şulmus-Şunu bir gün gelip anne ve babasına, Cepten-Kaan'ın kızı Temene-Koo'ya dünür gideceğini söyler. Atına binip oraya gider ve Temene-Koo'yu almak istediğini söyler.

Cepten-Kaan; ak bulutların içindeki altı zirvenin kavşağında altmış iki köşeli altın at direği alıp gelirse kızını verebileceğini söyler.

Şulmus-Şunu, Ak-Boro'ya binip hızla oradan uzaklaşır. Çok sürmez geçmez, bakır kara dağa ulaşır.

Demir yayı ile kara dağı yedi yerinden deler, dağ saçılır. Dağın içinden yetmiş iki başlı Ceek-cılan çıkar. Bahadır Şulmus-Şunu, onun yetmiş iki başını da keser. Ceek-cılan'ın derisinden kara zırh gibi giyim yapar. Atı, Ak-Boro silkinip kara böcek, Şulmus-Şunu da silkinip Ceek-cılan'a dönüşür. Kendisini birden altı zirvenin kavşağında bulur. Oradaki altın at direği çekip çıkarır. Altay'ın üzerini ateş kaplar. Şulmus-Şunu, Ceek-cılan'ın derisiyle ateşi tutar. Kıymetli atının uyarısıyla birbirine benzer altı zirveli dağı söküüp üzerine bırakır. Böylece altın at direğinin harlı ateşi söner. At direğini alıp yola koyulur.

Şulmus-Şunu yokken Cepten-Kaan, Kaldan-Kaan'la savaşmaya karar verir. O sırada bahadır Şulmus-Şunu yetip gelir. Altın at direğini Cepten-Kaan'ın kapısına bırakır. Altın at direğinin kıvılcımı yerin üstüne yayılır. Cepten-Kaan, "Altın at direğini yurdundan uzaklaştırırsan, hayvanımı halkımı al." diye yalvarır. Onu işiten Şulmus-Şunu, Altın at direğini yerinden çıkartıp Ceek-cılan'ın derisiyle sarıp sarmalar, Ak-Boro'suna binip direği yerine bırakır. Cepten-Kaan'ın huzuruna çıkarak emrinizi yerine getirdim, tek kızım nerede diye sorar. Cepten-Kaan ise şöyle cevap verir: "Ölmeden önce gücünü görmek istiyorum. Üç-Kurbustan tanrımın iki gözünün ortasında kadeh gibi ben var. Onu getirecek gücüm yok. Gidip onu getirirsen altmış iki bahadırımı yönet, apak sarayında yaşa."

Şulmus-Sunı, Ak-Boro atına binip gider. Bakar ki altmış dallı kutsal kavak ağacı kara taşın yanındadır. Orada uyuyakalır. Duyduğu bir ses onu ayandırır. Kancalı kara taşın kapısı ardına kadar açılır, birisi görülür. İleri doğru yürüyüp içeri girer. Taş kapı kapanır. Şulmus-Şunı, şaşırıp tekrar yatar. Hava ısıyıp tan attığında kalabalık askerin toplandığını görür. Askerlerle savaşmayı düşünür. Zırhını giyip onlara hücum eder. Bir hayli uğraştıktan sonra orduyu yener. Kancalı kara taşa gelir. Taş kapının yanında, kadeh kadar beni olan Üç-Kurbustan'ı görür. Bahadır Şulmus-Şunı kara kılıcını omzundan çekip çıkartır. İki gözün ortasındaki kara beni keser. Öfkelenen Üç-Kurbustan, Şulmus-Şunı bahadırın yaşadığı yere üç şeytanını gönderir. Şulmus-Şunı, üç şeytanı ararken vakitsiz doğan bir buzağı görür. Altı yerinden kesip gömüp bırakır. Oradan ileri giderken vakitsiz doğmuş bir kulun görür. Onu da altı yerinden kestikten sonra kesip bırakır. Üçüncü şeytanı bulmak için Altay'a yönelir. Etrafa bakınırken üçüncü şeytanın yurdundaki bir gebe kadını görür. Onu yakalamak için gebe hayvanları öldürür. Şeytanı bulamayınca kutsal kitabını alıp bakar. Altay'ın üstünde yalnızca sevgili ablası hamiledir. Babası Kaldan-Kaan: "Benim tek oğlum aklını yitirmiş. Birbirine benzer dokuz bahadırım dokuz gün boyunca toy yapın. Şulmus-Şunı'yı ak kilime oturtun, zehirli içki verin. Aklı başından gittikten sonra iki gözünü oyarak doksan arşın kuyuya bırakın." diye emir vermiştir.

Şulmus-Şunı, saraya girer. Doksan matara içkiden aldığı içkiyi içer. Biraz sonra da olduğu yere yıkılır. Dokuz yiğit, iki gözünü oyup yerine köpeğin gözünü yerleştirirler. İki omzunu çıkartıp köpeğin omzunu eklerler. Ardından dokuz arşın kuyuya salıp bırakırlar.

Şulmus-Şunı kendine geldiğinde karanlık yerde yattığını görür ve acı acı bağırır. Bu sırada ihtiyar Karcın kuyunun yanına gelir. Karcın onu görür ve gidip tek boz ineğin sütünü kovaya doldurup tekrar gelir. Karşılıklı konuşurlar.

Aradan aylar geçer. Cepten-Kaan da onun başına neler geldiğini merak edip durur. Şulmus-Şunı'nın babası zeki olup olmadığını anlamak için birbirine benzer iki kargayı üç yiğidiyle ona gönderir ve onlardan hangisinin karga hangisinin saksağan olduğunu anlamasını ister. Kaldan-Kaan kuşlar arasındaki farkı bulamaz. "Oğlum Şulmus-Şunı olsaydı, bunu bilirdi." diye aklından geçirir.

İhtiyar Karcın Şulmus-Şunu'nun yanına gelip iki karga arasındaki farkı söyler. Şulmus-Şunu; "Karga gaklayıp ormandan yamaç aşağı uçar, saksağan de ötüp ormana doğru uçar." diye cevap verir.

Cepten-Kaan, Şulmus-Şunu'nun hayatta kalmasına şaşırır. Yedi yiğidini çağırıp Yedi arşın çayır melikesini yedi kısrağa yükleyin, Kaldan-Kaan'a yedi günde ulaştırın. Yedi arşın melikesinin kalın ve ince ucunu bulsun. Yedi gün içinde bulamazsa onu öldürürüm." diye emir verir. Yedi yiğit Kaldan-Kaan'ın yurduna hızla yetip gelirler. Kaldan-Kaan ileri geri yürüyerek acı acı bağırır. Onu gören ihtiyar Karcın, Şulmus-Şunu ona yardıma gelirler. Şulmus-Şunu; "Kalını incisini öğrenmek için yedi bronz kazanda su kaynatmalı. Kalın ucu kazanın dibine iner, ince ucu ise suyun üstüne çıkar." diye ihtiyar Karcın'a bilmecenin cevabını verir. İhtiyar Karcın, bunu Kaldan-Kaan'a aktarır. Kaldan-Kaan yedi arşın çayır melikesini yedi kısrağa yükletir. Birbirine benzer yedi yiğit yurtlarına giderler. Beklediği sonucu alamayan Cepten-Kaan ateş gibi kızarıverir.

Aradan aylar yıllar geçer. Kaldan Kaan oğlu Şulmus-Şunu'yu merak eder. Onu bulmaları için dokuz yiğidini vazifelendirir. "Şayet diri kalmışsa kuyudan çıkartıp getirin, ölüp kalmışsa da cesedini çıkartıp getirin." diye emir verir. Dokuz yiğit, Şulmus-Şunu'yu bulup yer altından çıkartırlar. Şulmus-Şunu, yurduna gelip ana-babasına kavuşur. Ardından Şulmus-Şunu iki parmağının ucuyla demir yayı çekip "Cepten-Kaan'ın kara kanını dökeceğim." diye ahd eder. Ana-babasıyla vedalaşır yola düşer. Cepten-Kaan'la karşı karşıya gelip onunla dokuz yıl boyunca mücadele eder. Sonunda Şulmus-Şunu, Cepten-Kaan'ı ve kara rahvan atını yedi yerinden parçalar.

Şulmus-Şunu, Ak-Boro'Suna binip sarayına gelir. Eşine Cepten-Kaan'ın kızı Temene-Koo'yu sorar. O da "Kızımı senin yurduna göndermiştim, geri gelmedi." diye cevap verir. Bunu işiten Şulmus-Şunu, Temene-Koo'yu bulmak için yine Ak-Boro'suna binip Altay'ın yoluna düşer.

Bunlar olurken Temene-Koo, Üç-Kurbustan'dadır. Üç-Kurbustan genç kıza; "Kutsal kavak ağacına gidip altın saray yap." diye tembihte bulunur. Temene-Koo altı günde altın sarayı yapar. O sırada Şulmus-Şunu oraya gelir. Görüşürler. Temene-Koo; "Üç-Kurbustan tanrımdan

yardım istedim. İnsan olsa konuşmam, geyik olsa vurmam diye söz verdim.” der. Bunu duyan Şulmus-Şunu, kızarak Ak-Boro’suna binip oradan ayrılır.

Aradan aylar geçer, Kaldan-Kaan’ın kızı Ayan hastalanır, bir müddet sonra da ölür.

Kaldan-Kaan, kamlardan yer altındaki Erlik-Biy’i kendisine getirmelerini ister. Erlik-Biy gelir: “Yer altına kendin inmeyip beni niye çağırdın?” diye sinirlenir. Kaldan-Kaan’ı da alıp yer altına götürür.

Şulmus-Şunu, bir ihtiyara dönüşür, Temene-Koo’nun yanına gider. Orada karşılaştığı bütün yılanları öldürür. Böylelikle Temene-Koo’nun’nun tanrıya verdiği söz ortadan kalkmış olur. Temene-Koo ile Şulmus-Şunu mutlu şekilde hayatlarına devam ederler.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2007, s. 322-369.

Türk destanları, binlerce yıllık Türk sözlü kültür geleneğinin bir parçası olarak aktarılan, kahramanlık teması etrafında öykülerin işlendiği sözlü anlatılardır. Olağanüstü kahramanlık serüvenleriyle dolu bu anlatılar aynı zamanda Türk halkının değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtan ürünlerdir.

Sözlü anlatı türleri içinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyeleri ise halkı eğlendirme ve eğlendirirken bir yandan da eğitime işlevlerine sahip, aşk ve kahramanlık konulu anlatılardır. Hayatta insanın iç içe olduğu neşe, çile, sabır, başarı, başarısızlık hayal kırıklığı, düşmanlık, nefret, dostluk, heves, çile, sabır, dayanışma, bilgi, görgü, tecrübesizlik gibi pek çok hasletin tamamı destan ve halk hikâyelerinin içinde mevcuttur. Bir bakıma hayatın kendisidir halk hikâyeleri.

Türk Dünyası Destanları ve Halk Hikâyeleri Ansiklopedisi adlı bu eser, köklü Türk sözlü anlatı geleneğinin destan ve hikâye türlerini derinlemesine inceleyerek bu anlatıların zengin dünyasını ilgililerle buluşturmak ve Türk dünyası destanlarının ve halk hikâyelerinin tespit edilebilen ürünlerinin tamamının bir arada bulunabileceği kaynak niteliğinde bir çalışma ortaya koymak amaçlarıyla kaleme alınmıştır. Bu sayede Türk sözlü kültürüne, özellikle destan ve halk hikâyesi türlerine ilgi duyan herkes, bu çalışmadan yararlanabilecektir.

www.akmb.gov.tr

